

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ, ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ
ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΤΟΠΑΛΟΓΛΟΥ

Διδακτορική Διατριβή

Σύνορα και Ολοκλήρωση
Χώρος – Οικονομία - Πολιτικές

Συμβουλευτική Επιτροπή Επίβλεψης

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΕΤΡΑΚΟΣ, Καθηγητής (επιβλέπων Καθηγητής)

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΣΚΑΠΙΑΝΝΗΣ, Αναπληρωτής Καθηγητής

ΑΓΓΕΛΟΣ ΚΟΤΙΟΣ, Καθηγητής

Βόλος, Οκτώβριος 2007

*Στη γυναίκα μου Σοφία
και στα παιδιά μου
Σάρρα, Ελένη και Χριστίνα*

Ευχαριστίες

Η διατριβή αυτή αποτελεί τον καρπό μιας μακρόχρονης και επίπονης ερευνητικής προσπάθειας που κράτησε κοντά στα πέντε χρόνια. Αφορμή για να ξεκινήσω αυτή τη δύσκολη, αλλά ωραία ομολογουμένως διαδρομή, στάθηκε μια συζήτηση με τον Καθηγητή Γιώργο Πετράκο στις αρχές του 2003, όταν μου πρότεινε να συμμετέχω σ' ένα ευρωπαϊκό ερευνητικό πρόγραμμα για τα σύνορα και παράλληλα να εκπονώ τη διδακτορική μου διατριβή. Την απάντηση που του έδωσα, τη θυμάμαι ακόμη σαν να ήταν χθες: «*Ποιος τυφλός δε θέλει το φως του;*» είπα.

Στον επιβλέποντα λοιπόν Καθηγητή του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας Δρ. Γιώργο Πετράκο, θα ήθελα να εκφράσω τις πιο θερμές μου ευχαριστίες για την ευκαιρία που μου έδωσε να ζήσω ένα συγκλονιστικό ταξίδι αναμέτρησης των δυνάμεών μου, με τον ακριβοδίκαιο επιστημονικό πήχη. Στην πορεία αυτή, μέσα από τη συστηματική καθοδήγηση, τις ουσιαστικές υποδείξεις, τις αυστηρές πολλές φορές παρατηρήσεις του και πάνω από όλα μέσα από τη προσωπική του στάση ζωής, ο Καθηγητής Πετράκος στάθηκε για μένα ένας μεγάλος δάσκαλος.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τα άλλα δύο μέλη της Τριμελούς Συμβουλευτικής Επιτροπής, τον Αναπληρωτή Καθηγητή Παντελή Σκάγιαννη και τον Καθηγητή Άγγελο Κότιο, για την ενθάρρυνση και τις συμβουλές τους, έτσι ώστε αυτή η ερευνητική προσπάθεια να ολοκληρωθεί.

Θα ήθελα ακόμη να ευχαριστήσω όσα από τα μέλη ΔΕΠ του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας συνέβαλαν στην εργασία αυτή, καθώς και το ερευνητικό δυναμικό του Εργαστηρίου Περιφερειακών και Οικονομικών Αναλύσεων για την αμέριστη στήριξή τους.

Θερμές ευχαριστίες οφείλω στον πρώην Πρόεδρο της ΤΕΔΚ Ν. Κοζάνης και Δήμαρχο Πτολεμαΐδας Γρηγόρη Τσιούμαρη, για την πολύτιμη υποστήριξή του σε όλη όλη τη διάρκεια εκπόνησης της διδακτορικής διατριβής καθώς και στον νυν Πρόεδρο Σάββα Ζαμανίδη.

Δεν μπορώ επίσης να παραβλέψω τη σημαντική βοήθεια που μου παρείχαν οι συνάδελφοί μου στην ΤΕΔΚ Ν. Κοζάνης, Τάσα Βαρδάκα, Κατερίνα Μποζατζή, Θόδωρος Κυζεριδής, Δημήτρης Θεοδωρίδης και Σάκης Καραπάτσιος. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω μέσα από την καρδιά μου το στέλεχος της ANKO Α.Ε. Γιάννη Καραγιάννη, για την πολύτιμη βοήθειά του στις χαρτογραφικές επεξεργασίες.

Δεν ξεχνάω βέβαια ότι η παρούσα εργασία θα ήταν αδύνατο να πραγματοποιηθεί χωρίς την κατανόηση και την υπομονή Σοφίας, της γυναίκας μου και των παιδιών μου Σάρας, Ελένης και Χριστίνας. Τους ευχαριστώ ιδιαίτερα, γιατί επί τέσσερα χρόνια συμβιβάστηκαν με τη *συστηματική κλοπή* από μέρους μου του χρόνου που τους ανήκε.

Αφήνω τελευταίο αλλά πιο σημαντικό, να ευχαριστήσω το Θεό που μου έδωσε υγεία και ικανότητα να ολοκληρώσω την εργασία αυτή.

Βόλος, Οκτώβριος 2007

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το ζήτημα που διαπραγματεύεται η παρούσα διδακτορική διατριβή αφορά στη μελέτη των επιπτώσεων των συνόρων στο χώρο, στην οικονομία και στις πολιτικές. Ειδικότερα καταγράφονται, αναλύονται και αξιολογούνται μέσα από τη θεωρία, την εμπειρική τεκμηρίωση, τις ασκούμενες πολιτικές και την εμπειρική διερεύνηση, οι βασικότερες παράμετροι που επηρεάζουν την εξέλιξη, την μορφή και την ένταση της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης. Η έρευνα θέτει στο επίκεντρο της ανάλυσης τα νέα σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης εξετάζοντας ταυτόχρονα μέσα από μια πιο κοντινή σκοπιά, τη διασυνοριακή ζώνη της Ελλάδας με την Αλβανία, Π.Γ.Δ.Μ. και Βουλγαρία. Η μελέτη του τρίπτυχου σύνορα, ολοκλήρωση και συνοριακές περιφέρειες αποτελεί ενδιαφέρον ζήτημα στις μέρες μας για τρεις κυρίως λόγους: Πρώτον, η συζήτηση για τις επιπτώσεις που επιφέρει στο χώρο και στην οικονομία η κατάργηση των φραγμών στα σύνορα, δεν έχει ολοκληρωθεί στη βιβλιογραφία. Δεύτερον, οι εξελίξεις στην Ευρώπη, έφεραν στο προσκήνιο μια νέα πολιτική και οικονομική γεωγραφία στα σύνορα που χρήζει ερμηνείας. Τρίτον, οι πολύ σημαντικές αυτές γεωπολιτικές και γεωοικονομικές διεργασίες, έχουν αναδείξει την ανάγκη επεξεργασμένων χωρικών πολιτικών σε σχέση με τα σύνορα. Στο πλαίσιο της έρευνας εξετάζονται η φύση και ο ρόλος των συνόρων ως παράγωγο κοινωνικών δυναμικών και αντιλήψεων και διερευνώνται οι χωρικές δυναμικές που διαμορφώνουν την οικονομική γεωγραφία των συνοριακών περιφερειών. Αναλύονται επίσης το νέο τοπίο των συνόρων στην Ευρώπη από το 1989 έως σήμερα, καθώς και οι τρέχουσες και μελλοντικές πολιτικές διασυνοριακής συνεργασίας. Εισάγεται επιπλέον ένα θεωρητικό υπόδειγμα που συνδέει τη θεωρητική συζήτηση με τον εμπειρικό έλεγχο που ακολουθεί. Η εμπειρική ανάλυση, στηρίζεται σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του Προγράμματος EXLINEA και χρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Στόχος του ερευνητικού προγράμματος ήταν η μελέτη σε τοπικό, εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο, της εξέλιξης, των προβλημάτων, των πολιτικών, των πρακτικών και των αντιλήψεων που επικρατούν στα παλιά και στα νέα σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο πλαίσιο της έρευνας συγκεντρώθηκαν 937 ερωτηματολόγια βασισμένα στη μέθοδο Likert Scale και πραγματοποιήθηκαν 300 συνεντεύξεις εμβάθυνσης με εμπειρογνώμονες.

Λέξεις Κλειδιά: Σύνορα, συνοριακές περιφέρειες, χωρικές επιπτώσεις, ολοκλήρωση, διασυνοριακή αλληλεπίδραση, αντιλήψεις, εμπόδια, πολιτικές.

ABSTRACT

The issue embracing the present Phd dissertation deals with the study concerning the impacts of borders on space, economy and policies. More specifically, the main parameters influencing the evolution, type and intensity of cross border interaction, are recorded, analysed, and assessed through theory, implementing policies and empirical evidence. The focal point of the research is the new borders of the European Union. At the same time, the cross border zones of Greece with Albania, FYROM and Bulgaria are examined at a closer scope. The study of the triptych: border, integration and border regions has recently become an interesting concern, mainly for three reasons: First, the discussion on spatial impacts on space and economy due to the abolition of border obstacles has not been completed. Second, the developments in Europe have brought to the fore a new political and economic geography at the border which needs to be interpreted. Third, these significant geo-politic and geo-economic developments have accentuated the necessity for elaborated spatial policies to be put into force in relation to borders. Within the context of the research, the nature and the role of borders as an offshoot of social dynamics and perceptions are examined while further probing also takes place of the spatial dynamics which shape the economic geography of border regions. Furthermore, the landscape of the borders in Europe after 1989 up to now and the current and future cross border cooperation policies are analysed. Moreover, the dissertation introduces a theoretical model which attempts to link the theoretical discussion with empirical examination that follows. The empirical analysis, is based on a research conducted within the EXLINEA project funded by the European Commission. The aim of this research has been to study the evolution, problems, policies, practices and perceptions prevailing in the old and new borders of European Union at a supranational, national and local level. A total number of 937 questionnaires based on a Likert Scale method was gathered and a total of 300 in-depth interviews were conducted with experts.

Key Words: Borders, border regions, spatial impacts, integration, cross border interaction, perceptions, barriers, policies.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΙΝΑΚΕΣ - ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΧΑΡΤΕΣ	10
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	16
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	21
ΜΕΡΟΣ Ι: ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ	30
Κεφάλαιο 1: Η φύση και ο ρόλος των συνόρων	30
1.1 Εισαγωγή.....	30
1.2 Τα σύνορα ως παράγωγα κοινωνικών δυναμικών.....	32
1.3 Χώρος και αντιλήψεις στα σύνορα.....	41
1.4 Πολιτισμός και αντιλήψεις στα σύνορα.....	47
1.5 Συμπεράσματα.....	51
Κεφάλαιο 2: Η οικονομική γεωγραφία των συνόρων	54
2.1 Εισαγωγή.....	54
2.2 Χωρικές δυναμικές όταν τα σύνορα είναι κλειστά.....	56
2.3 Τι συμβαίνει στο χώρο και στην οικονομία όταν τα εμπόδια στα σύνορα καταργούνται;.....	62
2.4 Απόσταση και διασυνοριακή οικονομική αλληλεπίδραση.....	66
2.5 Μέγεθος αγοράς και διασυνοριακή οικονομική αλληλεπίδραση.....	74
2.6 Ολοκλήρωση και αγορά εργασίας στις συνοριακές περιφέρειες.....	80
2.7 Συμπεράσματα.....	84
ΜΕΡΟΣ ΙΙ: ΣΥΝΟΡΑ & ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ	87
Κεφάλαιο 3: Το νέο τοπίο των συνόρων στην Ευρώπη	87
3.1 Εισαγωγή.....	87
3.2 Τα σύνορα της Ευρώπης μετά το 1989.....	90
3.3 Το νέο τοπίο στη ΝΑ Ευρώπη μετά το 1989.....	93
3.4 Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτνίασης.....	97
3.5 Διλήμματα και σενάρια για το μέλλον της Ευρώπης.....	103
3.6 Συμπεράσματα.....	110
Κεφάλαιο 4: Πολιτικές διασυνοριακής συνεργασίας	113
4.1 Εισαγωγή.....	113
4.2 Τυπολογίες Διασυνοριακής Συνεργασίας.....	115
4.3 Η διασυνοριακή συνεργασία στην Ευρώπη έως το 2006.....	121
4.4 Η διασυνοριακή Συνεργασία μετά το 2006.....	138
4.4 Συμπεράσματα.....	153

Κεφάλαιο 5: Επανεξέταση των ερευνητικών ερωτημάτων - Διερεύνηση ενός θεωρητικού υποδείγματος	156
5.1 Εισαγωγή.....	156
5.2 Αναδιατυπώνοντας τα ερευνητικά ερωτήματα.....	157
5.3 Ένα θεωρητικό υπόδειγμα οικονομικής γεωγραφίας των συνόρων 164	
5.4 Συμπεράσματα	177
ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ: ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ & ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ.....	180
Κεφάλαιο 6: Εμπειρική έρευνα σε εννιά διασυνοριακές ζώνες στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	180
6.1 Το μεθοδολογικό πλαίσιο	180
6.2 Το Περιφερειακό Πλαίσιο των έξι διασυνοριακών περιοχών μελέτης.....	185
6.3 Το Περιφερειακό Προφίλ της Ελληνικής «μελέτης περίπτωσης» ..	200
6.4 Συμπεράσματα	218
Κεφάλαιο 7. Η οικονομική γεωγραφία των συνοριακών περιφερειών στα νέα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης ..	220
7.1 Εισαγωγικά	220
7.2 Αναπτυξιακά χαρακτηριστικά των συνοριακών περιοχών στην Ευρωπαϊκή Ένωση	221
7.3 Μορφές και επίπεδα οικονομικής αλληλεπίδρασης στα νέα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	227
7.4 Μορφές και επίπεδα οικονομικής αλληλεπίδρασης στην ελληνική «μελέτη περίπτωσης»	240
7.5 Μετανάστευση και αγορά εργασίας στα σύνορα.....	248
7.6 Συμπεράσματα	256
Κεφάλαιο 8: Η γεωγραφία αντιλήψεων και εικόνων για τους άλλους στα νέα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	259
8.1 Εισαγωγή.....	259
8.2 Στάσεις και αντιλήψεις στα σύνορα για τις «αρχικές συνθήκες» στα νέα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	260
8.3 Στάσεις και αντιλήψεις στα σύνορα για τις «αρχικές συνθήκες» στην ελληνική «μελέτη περίπτωσης»	275
8.4 Εικόνες για τους άλλους.....	288

8.5	Συνοριακός χώρος και Αντιλήψεις. Συνεντεύξεις εμβάθυνσης στην ελληνική «μελέτη περίπτωσης»	296
8.6	Συμπεράσματα	298
Κεφάλαιο 9: Αναγνώριση εμποδίων στην αλληλεπίδραση και στη διασυνοριακή συνεργασία		301
9.1	Εισαγωγή	301
9.2	Το επίπεδο των υποδομών ως εμπόδιο	302
9.3	Εμπόδια στη διάσχιση των συνόρων	309
9.4	Οι συνθήκες εμπορίου ως εμπόδιο	316
9.5	Οι γενικές συνθήκες ως εμπόδιο	323
9.6	Η οικονομική γεωγραφία ως εμπόδιο	330
9.7	Συμπεράσματα	340
Κεφάλαιο 10: Αναλύοντας τις Πολιτικές Διασυνοριακής συνεργασίας μέσα από την εμπειρική έρευνα		343
10.1	Εισαγωγή	343
10.2	Εμπειρική αξιολόγηση πολιτικών διασυνοριακής συνεργασίας	345
10.3	Πλαίσιο και δυναμικές διασυνοριακής συνεργασίας στην ελληνική «μελέτη περίπτωσης»	360
10.4	Προτάσεις Πολιτικής αναφορικά με την ελληνική «μελέτη περίπτωσης»	367
10.5	Συμπεράσματα	372
Κεφάλαιο 11: Συμπεράσματα Διδακτορικής Διατριβής		375
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ		392
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ		419
Παράρτημα 3.1: Δομημένο Ερωτηματολόγιο		419
Παράρτημα 3.2 Αναλυτική Συνέντευξη Εμβάθυνσης		432
Παράρτημα 4.1 Προτεινόμενος αρχικός κατάλογος των προγραμμάτων γειτνίασης		436

ΠΙΝΑΚΕΣ - ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΧΑΡΤΕΣ

Πίνακας 4.1: Τα κυριότερα χαρακτηριστικά της Δέσμης Α του INTERREG III

Πίνακας 4.2: Τα Προγράμματα INTERREG I, INTERRG II, INTERREG III

Πίνακας 4.3: Τα προγράμματα INTERREG IIA και INTERREG IIIA ανά ομάδες συνόρων (χιλιάδες €).

Πίνακας 4.4: Ο Στόχος 3 για την περίοδο 2007-2013 για την Ελλάδα

Πίνακας 6.1: Γενικές Πληροφορίες ερευνητικού δείγματος

Πίνακας 6.2: Το προφίλ του δείγματος της Ελληνικής «μελέτης περίπτωσης»

Πίνακας 6.3: Ρυθμοί Ανάπτυξης Συνοριακών Περιφερειών 1990-2001

Πίνακας 7.1: Κατά κεφαλήν ΑΕΠ των συνοριακών περιφερειών της Ευρώπης, 2001

Πίνακας 7.2: Πληθυσμιακή Πυκνότητα των ευρωπαϊκών συνοριακών περιφερειών, 2001

Πίνακας 7.3: Μέσο επίπεδο εμπορίου των χωρών του προγράμματος EXLINEA, 2003

Πίνακας 7.4: Διασυνοριακό εμπόριο στο μακρο και μικρο-γεωγραφικό επίπεδο (μέσοι όροι)

Πίνακας 7.5: Διασυνοριακές επενδύσεις στο μακρο και μικρο-γεωγραφικό επίπεδο (μέσες τιμές)

Πίνακας 7.6: Διασυνοριακές Εξαγωγές

Πίνακας 7.7: Διασυνοριακές Εισαγωγές

Πίνακας 7.8: Επενδύσεις Τοπικών Επιχειρήσεων στην άλλη πλευρά των συνόρων

Πίνακας 7.9: Επενδύσεις στην Τοπική Οικονομία από Επιχειρήσεις της άλλης πλευράς των συνόρων

Πίνακας 7.10: Μετανάστευση (Από το εξωτερικό στο εσωτερικό)

Πίνακας 7.11: Διασυνοριακή κινητικότητα

Πίνακας 8.1: Αντιλήψεις για τις «*αρχικές συνθήκες*» με βάση το βαθμό θεσμικής ενσωμάτωσης με την Ευρωπαϊκή Ένωση

Πίνακας 8.2: Αντιλήψεις για τις «*αρχικές συνθήκες*» με βάση γεωγραφικά και πολιτικά χαρακτηριστικά

Πίνακας 8.3: Οι Αρχικές Συνθήκες ως πρόβλημα ή ως πλεονέκτημα

Πίνακας 8.4: Αντιλήψεις για τους άλλους

Πίνακας 9.1: Το επίπεδο υποδομών ως εμπόδιο

Πίνακας 9.2: Εμπόδια στη διάσχιση των συνόρων

Πίνακας 9.3: Οι συνθήκες εμπορίου ως εμπόδιο

Πίνακας 9.4: Οι γενικές συνθήκες ως εμπόδιο

Πίνακας 9.5: Η οικονομική γεωγραφία ως εμπόδιο

Πίνακας 10.1: Πολιτικές Διασυνοριακής Συνεργασίας με βάση το γεωγραφικό-διοικητικό επίπεδο σχεδιασμού

Πίνακας 10.2: Πολιτικές Διασυνοριακής Συνεργασίας με βάση το θεματικό πεδίο

Πίνακας 10.3: Πολιτικές Διασυνοριακής Συνεργασίας μεταξύ κοινών ομάδων και στη βάση ειδικών ζητημάτων

Πίνακας 10.4: Ενεργοποίηση τοπικών φορέων στη διασυνοριακή συνεργασία

Διάγραμμα 2.1: Χωρική Ζήτηση

Διάγραμμα 2.2: Το σύνορο ως παράγοντας διαστρέβλωσης της περιοχής αγοράς

Διάγραμμα 5.1: Σύνορα και Οικονομική Ολοκλήρωση (1)

Διάγραμμα 5.2: Σύνορα και Οικονομική Ολοκλήρωση (2)

Διάγραμμα 5.3: Σύνορα και Οικονομική Ολοκλήρωση (3)

Διάγραμμα 5.4 Σύνορα, οικονομική ολοκλήρωση και μη οικονομικά εμπόδια

Διάγραμμα 5.5: Σύνορα, οικονομική ολοκλήρωση, μη οικονομικά εμπόδια και μεταφορικό κόστος

Διάγραμμα 5.6: Σύνορα, οικονομική ολοκλήρωση, μη οικονομικά εμπόδια και μετανάστευση

Διάγραμμα 5.7: Σύνορα, οικονομική ολοκλήρωση, μη οικονομικά εμπόδια, μετανάστευση και αστικό σύστημα

Διάγραμμα 5.8: Σύνορα, οικονομική ολοκλήρωση, μη οικονομικά εμπόδια, μετανάστευση, μεταφορικό κόστος και αστικό σύστημα

Διάγραμμα 6.1: Το ΑΕΠ των συνοριακών περιφερειών 1990 και 2001

Διάγραμμα 6.2: Το ΑΕΠ των συνοριακών περιφερειών 1990 και 2001 (Εθνικός Μέσος Όρος = 100)

Διάγραμμα 7.12: Διασυνοριακή κινητικότητα

Διάγραμμα 8.1: Αντιλήψεις για «αρχικές συνθήκες» με βάση γεωγραφικά χαρακτηριστικά

Διάγραμμα 8.2: Αντιλήψεις για «αρχικές συνθήκες» με βάση πολιτικά χαρακτηριστικά

Διάγραμμα 7.1: Διασυνοριακές εξαγωγές στο μακρο και μικρο γεωγραφικό επίπεδο

Διάγραμμα 7.2: Διασυνοριακές εισαγωγές στο μακρο και μικρο γεωγραφικό επίπεδο

Διάγραμμα 7.3: Διασυνοριακές επενδύσεις τοπικών επιχειρήσεων στο μικρο και μακρο γεωγραφικό επίπεδο

Διάγραμμα 7.4: Επενδύσεις στην τοπική οικονομία από επιχειρήσεις που προέρχονται από την άλλη πλευρά στο μικρο και μακρο γεωγραφικό επίπεδο

Διάγραμμα 7.5: Διασυνοριακές Εξαγωγές

Διάγραμμα 7.6: Διασυνοριακές Εισαγωγές

Διάγραμμα 7.7: Επενδύσεις Τοπικών Επιχειρήσεων στην άλλη πλευρά των συνόρων

Διάγραμμα 7.8: Επενδύσεις στην Τοπική Οικονομία από Επιχειρήσεις της άλλης πλευράς των συνόρων

Διάγραμμα 7.9: Μετανάστευση (Από το εξωτερικό στο εσωτερικό)

Διάγραμμα 7.10: Μετανάστευση (Από το εξωτερικό στο εσωτερικό)

Διάγραμμα 7.11: Διασυνοριακή κινητικότητα

Διάγραμμα 8.3: Συσχέτιση αντιλήψεων για τις αρχικές συνθήκες με τα χαρακτηριστικά του ερευνητικού δείγματος

Χάρτης 6.1: Διασυνοριακές Περιοχές Μελέτης στα νέα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Χάρτης 6.2: Η Διασυνοριακή Περιοχή Μελέτης Φινλανδίας-Ρωσίας

Χάρτης 6.3: Η Διασυνοριακή Περιοχή Μελέτης Εσθονίας-Ρωσίας

Χάρτης 6.4: Η Διασυνοριακή Περιοχή Μελέτης Πολωνίας-Ουκρανίας

Χάρτης 6.5: Η Διασυνοριακή Περιοχή Μελέτης Ρουμανίας-Μολδαβίας

Χάρτης 6.6: Η Διασυνοριακή Περιοχή Μελέτης Ουγγαρίας-Ρουμανίας, Ουγγαρίας-Ουκρανίας

Χάρτης 6.7: Η Ελληνική «μελέτη περίπτωσης»

Χάρτης 6.8: Πληθυσμιακή Πυκνότητα σε επίπεδο NUTSIII (Εθνικός Μέσος Όρος = 100) 2001

Χάρτης 6.9: Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ σε επίπεδο NUTSIII (Εθνικός Μέσος Όρος = 100) 2002

Χάρτης 7.1: ΑΕΠ των συνοριακών περιφερειών της Ευρώπης, 2001, επίπεδο NUTS III

Χάρτης 7.2: Πληθυσμιακή Πυκνότητα των ευρωπαϊκών συνοριακών περιφερειών, 2001, NUTS III level, 2001

Χάρτης 8.1: Ο ρόλος των ιστορικών γεγονότων στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση

Χάρτης 8.2: Ο ρόλος των πολιτισμικών διαφορών στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση

Χάρτης 8.3: Ο ρόλος των θρησκευτικών διαφορών στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση

Χάρτης 8.4: Ο ρόλος των γλωσσικών διαφορών στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση

Χάρτης 8.5: Τα ιστορικά γεγονότα ως πρόβλημα ή ως πλεονέκτημα στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση

Χάρτης 8.6: Οι διαφορές πολιτισμών ως πρόβλημα ή ως πλεονέκτημα στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση

Χάρτης 8.7: Οι διαφορές θρησκείας ως πρόβλημα ή ως πλεονέκτημα στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση

Χάρτης 8.8: Οι γλωσσικές διαφορές ως πρόβλημα ή ως πλεονέκτημα στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση

Χάρτης 8.9: Ο βαθμός που ο «άλλος» είναι παραγωγικός

Χάρτης 8.10: Ο βαθμός που ο «άλλος» είναι ειρηνικός

Χάρτης 8.11: Ο βαθμός που ο «άλλος» είναι φιλικός

Χάρτης 8.12: Ο βαθμός που ο «άλλος» είναι «σαν εμάς»

Χάρτης 9.1: Το επίπεδο των σιδηρόδρομων ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

Χάρτης 9.2: Το επίπεδο των δρόμων ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

Χάρτης 9.3: Το επίπεδο των τηλεπικοινωνιών ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

Χάρτης 9.4: Το επίπεδο των δημόσιων μεταφορικών μέσων ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

Χάρτης 9.5: Ο αριθμός των σημείων διέλευσης ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

Χάρτης 9.6: Οι διαδικασίες visa ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

Χάρτης 9.7: Η συμπεριφορά των υπαλλήλων στον έλεγχο διαβατηρίων ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

Χάρτης 9.8: Η συμπεριφορά των υπαλλήλων στον τελωνειακό έλεγχο ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

Χάρτης 9.9: Οι δασμοί και επιβαλλόμενοι φόροι από την απέναντι πλευρά στις εξαγωγές ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

Χάρτης 9.10: Οι γραφειοκρατικές διαδικασίες στις εξαγωγές ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

Χάρτης 9.11: Οι γραφειοκρατικές διαδικασίες στις εξαγωγές ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

Χάρτης 9.12: Τεχνικές απαιτήσεις σε σχέση με τις εισαγωγές ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

Χάρτης 9.13: Η πολιτική σταθερότητα ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

Χάρτης 9.14: Η διαφθορά ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

Χάρτης 9.15: Τα προβλήματα ασφάλειας ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

Χάρτης 9.16: Η αστάθεια επιχειρηματικών κανόνων ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

Χάρτης 9.17: Το ελλιπές μέγεθος αγοράς της άλλης πλευράς ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

Χάρτης 9.18: Η χαμηλή αγοραστική δύναμη της άλλης πλευράς ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

Χάρτης 9.19: Η δύσκολη εδαφική μορφολογία ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

Χάρτης 9.20: Η χαμηλή ποιότητα και παραγωγικότητα των τοπικών επιχειρήσεων ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

Χάρτης 9.21: Η περιορισμένη διαφοροποίηση των προϊόντων της τοπικής οικονομίας ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ένα μικρό μυθιστόρημα αντί προλόγου

Ήταν κάποτε ένα μέρος που έμοιαζε με τη γη. Στο μέρος αυτό οι άνθρωποι αποφάσισαν να φτιάξουν ένα χωριό για να ζουν ο ένας δίπλα στον άλλον. Ο καθένας πήρε ένα κομμάτι γης και εκεί έχτισε το σπίτι του. Κανένα σπίτι δεν ήταν ίδιο. Άλλο ήταν ψηλό, άλλο χαμηλό, άλλο με πέτρες, άλλο με ξύλο, άλλο μόνο με λάσπη και άχυρο. Όλοι ήθελαν να έχει το σπίτι κάτι που να θυμίζει τους παππούδες και τους προπαπούδες τους. Όλοι όμως δεν είχαν τα ίδια λεφτά για το φτιάξιμο του σπιτιού. Άλλος λιγότερα, άλλος περισσότερα. Και ανάλογα έπραξαν. Στο τέλος όλοι ήταν χαρούμενοι. Όχι γιατί το σπίτι δεν είχε ελλείψεις, αλλά γιατί ήταν τουλάχιστον δικό τους. Ακόμη και αυτοί που έτριζε η σκεπή τους όταν φυσούσε δυνατός αέρας φαινόταν ευχαριστημένοι. Εκεί έβρισκαν ασφάλεια από το κρύο και τις καταιγίδες, εκεί ήταν η αυλή που έπαιζαν τα παιδιά, εκεί ήταν ο κήπος με τα λαχανικά και τα δέντρα με τα ωραία φρούτα. Όλοι διηγιόταν με καμάρι και άλλες φορές με ενθουσιασμό τη δική τους ωραία ιστορία για το σπίτι τους. Κάποιοι μάλιστα καυχιόταν ότι το δικό τους σπίτι ήταν το καλύτερο του χωριού, ενώ κάποιοι άλλοι έβλεπαν υποτιμητικά τα διπλανά σπίτια.

Με τον Ντέγιαν απέναντι, δεν είχε ποτέ πρόβλημα ο Φρανκ. Πάντα ήταν ευγενικός και χαμογελαστός μαζί του. Μάλιστα μια φορά, τότε με τις πλημμύρες, ήρθε και τον βοήθησε να σηκώσουν ένα μικρό ανάχωμα μπροστά από την αυλή για να μη μπουόνε τα νερά στο σπίτι. *«Είναι πολύ σημαντικό σήμερα να έχεις καλούς γείτονες!»*, έλεγε συχνά στη γυναίκα του.

Ήταν Άνοιξη και ο Φρανκ έσκαβε στον κήπο για να φυτέψει τις ντομάτες, όταν βλέπει τη Μαριάν τη γειτόνισσα να έρχεται φουριόζα. *«Πάει, χάλασε*

Φρανκ το χωριό μας!» του λέει με αναστατωμένη φωνή. «Κάποιος έκλεψε όλα τα εργαλεία από την αποθήκη του Αλφόνσο στην άκρη του χωριού και τώρα χτυπάει το κεφάλι του που δεν είχε κάνει ένα φράχτη στην αυλή». «Που να σου τα λέω και για τον Φραντσέσκο. Ήταν όλο νεύρα χθες, γιατί ο Μαρτίν έκανε μια περιφραξη για τις κότες του, γιατί άκουσε λέει για τη γρίπη των πουλερικών. Και που έβαλε το φράχτη; Στο μέρος που ο Φραντσέσκο ήθελε να φυτέψει λουλούδια...Να' βλέπες τον Φραντσέσκο! Ταύρος εν υαλοπωλείο! Πήγε και του τα γκρέμισε όλα. Που να σου λέω τι ακολούθησε. Τώρα είναι και οι δύο στο νοσοκομείο με μώλωπες και σπασμένα χέρια. Και σαν να μην έφτανε αυτό. Τώρα και τα παιδιά τους που παίζανε πάντα μαζί στην αυλή δεν μιλάνε μεταξύ τους».

Όλα αυτά τον έβαλαν σε σκέψεις τον Φρανκ. Δεν άργησε να πάρει την απόφασή του. Παράτησε την τσάπα και χωρίς να χάσει καιρό πήγε στο μαγαζί του Πιτ με τα υλικά οικοδομών. Παρήγγειλε τους πιο γερούς σιδερένιους πασσάλους και πολλά μέτρα συρμάτινου φράχτη, όσο και η αυλή του. Όταν είδε τον λογαριασμό τρόμαξε. Για μια στιγμή δίστασε. «Θα μπορούσα με αυτά τα λεφτά να αγοράσω ένα σκαπτικό να σκάβω τον κήπο μου, τρία ποδήλατα για τα παιδιά και να μου μείνουν και στην άκρη» είπε από μέσα του. Γρήγορα όμως επανήλθε. «Μην είσαι ρομαντικός Φρανκ» είπε στον εαυτό του. «Ο κόσμος χάλασε σήμερα. Γι' αυτό και εγώ, όχι μόνο θα κάνω γερό το φράχτη, αλλά θα αλλάξω και την κλειδαριά στην πόρτα την κεντρική. Άκουσα ότι έχουν βγει νέες κλειδαριές ασφαλείας». Το βράδυ έλεγε στη γυναίκα του. «Είναι πολύ σημαντικό γυναίκα σήμερα να έχεις ένα γερό φράχτη και κλειδαριές ασφαλείας στο σπίτι σου!».

Μέσα σε λίγες μέρες όλοι στο χωριό χτίσανε φράχτες. Ακόμη και αυτοί που δεν είχαν κανένα πρόβλημα με το γείτονα. Ο φράχτης πλέον έγινε της μόδας. Τότε ήταν που φάνηκε καθαρά ότι τα οικοπέδα δεν ήταν όλα ίδια. Άλλα ήταν μεγάλα, άλλα μικρά, άλλα επίπεδα, άλλα με κλίση, άλλα δίπλα στο ποτάμι, άλλα δίπλα στη θάλασσα και άλλα κοντά στο λόφο στην άκρη του χωριού. Αυτοί που είχαν μεγάλο κήπο καλλιεργούσαν λαχανικά, ενώ στα σπίτια που

ήταν κοντά στη θάλασσα θα μπορούσες να βρεις καλούς ψαράδες. Οι κτηνοτρόφοι ήταν στην άκρη του χωριού που είχε και βοσκοτόπια. Αν ήθελες να βρεις ράφτες ή τοαγκάρηδες, αυτούς στον κεντρικό δρόμο του χωριού θα τους έβρισκες. Στο κέντρο του χωριού κοντά στην πλατεία, μπορούσε να βρει κανείς και κάποιους που δανείζανε λεφτά σ' αυτούς που είχαν ανάγκη, με τόκο φυσικά. Όλα τώρα που μπήκανε φράχτες δείχνουν πιο τακτοποιημένα. Ο καθένας ξέρει τι είναι δικό του και τι του αλλουνού. Είναι βέβαια κάποιοι που γκρινιάζουν ότι κοιτάμε μόνο το σπίτι μας και το χωριό το παραμελούμε. Κάποιοι άλλοι φωνάζουν συνέχεια ότι πρέπει οπωσδήποτε να γίνει το ανάχωμα στο ποτάμι που περνάει μέσα από το χωριό, γιατί θα πλημμυρίσει λέει σε καμιά γερή βροχή όλα τα σπίτια γύρω. «Καλά όλα αυτά», λένε οι περισσότεροι, «αλλά ποιος θα τα πληρώσει;». Και συνεχίζουν, «έχω άλλωστε τόσες δουλειές να τελειώσω στο σπίτι μου που δε μου περισσεύουν για τα σπίτια που κινδυνεύουν ούτε χρόνος ούτε χρήμα . Ας φροντίσουν μόνοι τους».

Όλοι ξέρανε ότι οι πατάτες από τον κήπο του Αντρέι ήταν εξαιρετικές. Καλύτερα όμως το ήξερε ο γείτονάς του ο Αλεξάντερ γι' αυτό και πρότεινε να του αγοράζει μια σακούλα κάθε εβδομάδα. Κάθε Δευτέρα χτυπούσε το κουδούνι έξω από το φράχτη του Αλεξάντερ και περίμενε να του ανοίξουν. Περίμενε με υπομονή γύρω στα δέκα λεπτά μέχρι να έρθει ο μεγάλος γιος του Αλεξάντερ ο Ιγκόρ να σηκώσει το σύρτη, να γυρίσει την κλειδαριά και να δέσει τον σκύλο που ήταν άγριος στους ξένους. Όταν έφευγε με τα λεφτά στο χέρι άκουγε πίσω του πάλι τον ήχο από το σύρτη, την κλειδαριά να γυρνάει και το σκύλο να γαυγίζει απολαμβάνοντας την ελευθερία του στον κήπο. Μια μέρα ρώτησε το γείτονά του. «Βρε Αλεξάντερ γιατί μ' αφήνεις και περιμένω κάθε φορά έξω από το φράχτη; Μια σειρά πατάτες θα φύτευα όλη αυτήν την ώρα. Άσε την πόρτα ανοιχτή να μπορώ να μπαίνω γρήγορα». «Αντρέι θέλω να είμαι ειλικρινής μαζί σου» απάντησε ο Αλεξάντερ με ύφος σοβαρό. «Η γυναίκα μου και τα παιδιά στο σπίτι φοβούνται και δε μ' αφήνουν. Αν ανοίξουμε τις πόρτες θα χάσουμε την ησυχία μας και δε θα ξέρουμε τι είναι δικό σας και τι δικό μας. Άσε καλύτερα να έχουμε ήσυχο το κεφάλι μας».

Ο Χάνα ούτε να τον δει δεν ήθελε τον Καμίλ. Αυτό που είχε κάνει στον παππού του δε θα του το συγχωρούσε ποτέ. Τα είπε μάλιστα με κάθε λειπομέρεια στα παιδιά του για να ξέρουν και εκείνα τι γίνεται με αυτόν τον ανάποδο και κακό γείτονα. Δε θα επέτρεπε ποτέ τα παιδιά του να παίξουν με τα παιδιά του Καμίλ στην αυλή του. Γι' αυτό άλλωστε έκανε και τόσο ψηλό το φράχτη από εκείνη τη μεριά. Ούτε να τους βλέπει δεν ήθελε. Κάποιος του είπε ότι το τυρί που βγάζει ο Καμίλ είναι ασυναγώνιστο σε ποιότητα και τιμή. Μάλιστα στη γειτονιά το πουλάει φθηνότερα, γιατί δεν αναγκάζεται να φορτώνει το φορτηγό για να το πουλήσει μακριά από το σπίτι και να πληρώνει και βενζίνες. «*Ούτε να το συζητάς φίλε μου*» απάντησε ο Χάνα. Προτιμώ να αγοράσω τυρί από την άκρη της γης παρά από αυτόν που πριν από πολλά χρόνια χάλασε το σπίτι του παππού μου.

Χθες το βράδυ φωνές ακούγονταν στο σπίτι του Ρομπέρτο. «*Κάλεσα τη γειτονιά να συζητήσουμε ένα σοβαρό θέμα*», είπε σ' έναν περίεργο που περνούσε απ' έξω και κοιτούσε μ' ένα βλέμμα όλο απορία. «*Α, και εγώ που νόμιζα ότι μαλώνετε. Και ποιο είναι αυτό το σοβαρό θέμα, αν επιτρέπετε;*» ρώτησε. «*Θα τους προτείνω να γκρεμίσουμε τους φράχτες στη γειτονιά μας*» απάντησε αυτός με καμάρι. Ο περαστικός χωριανός τον κοίταξε αποσβολωμένος. Μετά από λίγο ρώτησε: «*Μα πως θα γίνει αυτό; Απ' ό,τι ξέρω είστε όλοι διαφορετικοί. Μου θυμίζετε τον Πύργο της Βαβέλ. Πώς θα συνεννοηθείτε μεταξύ σας; Ξεχνάς ότι άλλοι έχουν μεγάλες αυλές και άλλοι μικρές; Ότι κάποιοι είστε πλούσιοι και κάποιοι άλλοι φτωχοί; Και αυτοί που έμεναν πιο μακριά από την πλατεία του χωριού έχουν να κερδίσουν κάτι; Δε φοβάστε μήπως τα παιδιά σας πάρουν τις συνήθειες του γείτονα και ξεχάσουν τα έθιμα των προγόνων τους; Και πως θα ξεχωρίζετε τι είναι του γείτονα και τι δικό σου, μου λες;*». «*Μην ανησυχείς τα είδαμε όλα αυτά*» του απάντησε ήρεμα ο Ρομπέρτο. «*Αυτά συζητούσαμε τόση ώρα και γι' αυτό μας άκουσες να φωνάζουμε τόσο δυνατά. Τα βάλαμε κάτω και είδαμε ότι αν ρίξουμε τους φράχτες αυτά που έχουμε να κερδίσουμε είναι περισσότερα από αυτά που έχουμε να χάσουμε. Να σου πω δύο παραδείγματα. Εγώ κάθε Σάββατο για να αγοράσω ψάρια από τον Πωλ θα πρέπει να περάσω από πέντε*

φράχτες και να φάω όλη μου τη μέρα πατώντας κουδούνια να μου ανοίξουν. Τώρα μπορώ να φθάνω σε δέκα λεπτά χωρίς να περάσω ούτε ένα φράχτη. Έτσι τα ψάρια μου βγαίνουν πιο φθηνά. Με τον Στεφάν επίσης συμφωνήσαμε να παίρνει τις ελιές από εμένα αφού τώρα έρχεται πιο σύντομα στην αυλή μου παρά στο γείτονά του τον Ματίας που δε συμφωνεί με τίποτε να γκρεμίσει το φράχτη». Ο περαστικός δε φάνηκε να πείθεται. «Είμαι σίγουρος ότι δε θα τα βρείτε και θα μπειτε πάλι σε έξοδα να χτίζετε φράχτες» είπε και έφυγε κουνώντας το κεφάλι του.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ζήτημα που διαπραγματεύεται η παρούσα διδακτορική διατριβή είναι η μελέτη των επιπτώσεων των συνόρων στο χώρο, στην οικονομία και στις πολιτικές. Ειδικότερα καταγράφονται, αναλύονται και αξιολογούνται μέσα από τη θεωρία, την εμπειρική τεκμηρίωση, τις ασκούμενες πολιτικές και την εμπειρική διερεύνηση, οι βασικότερες παράμετροι που επηρεάζουν την εξέλιξη, την μορφή και την ένταση της διασυννοριακής αλληλεπίδρασης. Η έρευνα θέτει στο επίκεντρο της ανάλυσης τα νέα σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης εξετάζοντας ταυτόχρονα μέσα από μια πιο κοντινή σκοπιά, τη διασυννοριακή ζώνη της Ελλάδας με την Αλβανία, Π.Γ.Δ.Μ. και Βουλγαρία.

Γιατί το ζήτημα είναι σημαντικό;

Για ποιο λόγο όμως η μελέτη του τρίπτυχου σύνορα, ολοκλήρωση και συνοριακές περιφέρειες αποτελεί ενδιαφέρον ζήτημα στις μέρες μας; Εκτιμούμε ότι στην παρούσα συγκυρία υπάρχουν τρεις λόγοι που καθιστούν τη συζήτηση αυτή σημαντική και εξαιρετικά επίκαιρη. Ο πρώτος λόγος είναι επιστημονικός, καθώς η συζήτηση για το θέμα των επιπτώσεων των συνόρων στο χώρο και στην οικονομία, δεν έχει ολοκληρωθεί στη βιβλιογραφία. Η αναζωπύρωση μάλιστα της μελέτης των συνόρων τα τελευταία χρόνια, έχει κάνει κάποιους να ισχυρίζονται ότι ο επιστημονικός διάλογος για το θέμα μόλις άρχισε. Μέχρι σήμερα ο βασικός κορμός της βιβλιογραφίας δείχνει ότι ο κάθε επιστημονικός κλάδος αναλύει τις περισσότερες φορές το συνοριακό φαινόμενο μέσα στα πλαίσια της κλαδικής του εξειδίκευσης, υποβαθμίζοντας την ανάγκη διεπιστημονικής προσέγγισης ενός τόσο πολύπλοκου ζητήματος (Clark, 1994, Rumley and Minghi, 1993, House, 1982). Το αποτέλεσμα είναι, οι περισσότερες οικονομικές προσεγγίσεις και τα σχετικά ερμηνευτικά εργαλεία, να αναλύουν την διασυννοριακή οικονομική αλληλεπίδραση αποκλειστικά με όρους οικονομικούς, όπως για παράδειγμα το ύψος ενός δασμού ή της

χιλιομετρικής απόστασης, παραβλέποντας την επίδραση πολιτικών, ιστορικών ή πολιτισμικών παραμέτρων. Μάλιστα κάποιοι ισχυρίζονται ότι η έλλειψη σύνδεσης της μελέτης των διασυνοριακών οικονομικών σχέσεων με τα κοινωνικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά δύο γειτονικών χωρών, αποτελεί ένα παράδοξο της βιβλιογραφίας που θα πρέπει να επιδιορθωθεί (van Houtum, 1998). Οι άλλοι επιστημονικοί κλάδοι με τη σειρά τους αναλύουν το συνοριακό φαινόμενο και τις διασυνοριακές οικονομικές ανταλλαγές απλά ως παράγωγα πολιτικών, ιστορικών, πολιτισμικών ή κοινωνιολογικών σχέσεων. Μέσα από τις αναλύσεις αυτές, παράμετροι όπως η μετακίνηση των συντελεστών της παραγωγής σε περιοχές υψηλότερης απόδοσης ή οι οικονομίες κλίμακας λόγω εγγύτητας και μεγέθους αγοράς, συνήθως αγνοούνται ή υποβαθμίζονται. Αυτό που παρατηρείται ειδικότερα είναι μια τάση μελέτης συνοριακών περιπτώσεων (case studies) που συνήθως εγκλωβίζονται μέσα στις ιδιαιτερότητες του γεωγραφικού χώρου αναφοράς, χωρίς να παράγουν γενικότερες θεωρητικές υποθέσεις. Κάποιοι μάλιστα χαρακτηρίζουν την τάση αυτή ως «*περιγραφικό σύνδρομο μοναδιαίων περιπτώσεων*» (Rumley και Minghi 1993). Παρά το γεγονός ότι η περιφερειακή επιστήμη και η οικονομική του χώρου έχουν ασχοληθεί συστηματικά με τα ζητήματα της ολοκλήρωσης και της χωροθέτησης των οικονομικών δραστηριοτήτων, εντούτοις η ανάλυση των χωρικών επιπτώσεων από την κατάργηση των συνοριακών φραγμών, παραμένει ελλιπής. Τόσο στα θεωρητικά μοντέλα, όσο και στις εμπειρικές προσεγγίσεις, η σύνδεση της χωρικής κατανομής των οικονομικών δραστηριοτήτων στο εσωτερικό των κρατών ως αποτέλεσμα της διεθνούς κινητικότητας των συντελεστών, σχεδόν παραμελείται. Συμπερασματικά, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η βιβλιογραφία αδυνατεί να προσφέρει ικανοποιητικές ερμηνείες για το τι συμβαίνει στο συνοριακό χώρο και στην οικονομία, πριν και ιδιαίτερα μετά τη διαδικασία οικονομικής ολοκλήρωσης.

Ο δεύτερος λόγος που προσδίδει ενδιαφέρον στην παρούσα έρευνα, έχει να κάνει με τις εξελίξεις στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο και στην Ευρωπαϊκή Ένωση ειδικότερα. Ο οικονομικός και κοινωνικός μετασχηματισμός στην ανατολική Ευρώπη μετά το 1989, αλλά και η διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έφεραν στο προσκήνιο μια νέα πολιτική και οικονομική γεωγραφία στα σύνορα. Η νέα αυτή πραγματικότητα χρήζει ερμηνείας. Αρκεί να σημειώσει κανείς ότι τα σύνορα ειδικότερα στις χώρες μετάβασης, αντιπροσωπεύουν το 66% της έκτασης και το 58% του συνολικού πληθυσμού τους (CEC, 2001). Εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης βέβαια, τα περισσότερα θεσμικά εμπόδια στην κίνηση ανθρώπων, αγαθών και κεφαλαίων έχουν εξαλειφθεί. Εντούτοις, τα σύνορα εξακολουθούν να υπάρχουν ως κοινωνικά και πολιτισμικά κατασκευάσματα, παρά το γεγονός ότι ο προσδιορισμός τους στο έδαφος έχει γίνει πιο δύσκολος από πριν. Είναι αναμφισβήτητο σήμερα, ότι ακόμη και ανάμεσα στα έξι ιδρυτικά μέλη της Ένωσης εντοπίζονται σημαντικές διαφορές στις κοινωνικές και οικονομικές πρακτικές, στις αντιλήψεις, στη γλώσσα, στη θρησκεία και στην ταυτότητα γενικότερα. Ταυτόχρονα, δεν είναι λίγοι αυτοί που ισχυρίζονται ότι η νέα ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική, φέρνει στην επιφάνεια νέες αντιφάσεις και νέες διαχωριστικές γραμμές, που επαναπροσδιορίζουν τις αντιλήψεις του «*εμείς*» και οι «*άλλοι*» επιφέροντας συνέπειες, όχι μόνο «*ενσωμάτωσης*», αλλά και «*αποκλεισμού*». Ποια είναι λοιπόν η σημερινή Ευρώπη και πού τελειώνουν τα σύνορά της; Είναι η Ευρώπη και η Ευρωπαϊκή Ένωση δύο ταυτόσημες έννοιες; Είναι η «*Ευρώπη χωρίς σύνορα*» ή η «*Ευρώπη φρούριο*», μύθοι, ουτοπίες ή πραγματικότητες; Ζούμε με άλλα λόγια σε εποχή κατάργησης, μετατροπής ή αναδημιουργίας των συνόρων και ποιες είναι οι επιπτώσεις των διεργασιών αυτών στις συνοριακές περιφέρειες; Στον Ευρωπαϊκό χώρο ειδικότερα, δεν εντοπίζεται μια συστηματική μελέτη που να παρέχει θεωρητική και εμπειρική θεμελίωση σε σχέση με τις επιπτώσεις της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης στις συνοριακές περιφέρειες.

Ο τρίτος λόγος που η ενασχόληση με το ζήτημα των συνόρων έχει ενδιαφέρον, έχει να κάνει με τις πολιτικές που προκύπτουν ως αποτέλεσμα των ευρωπαϊκών εξελίξεων έτσι όπως έχουν περιγραφεί στην προηγούμενη παράγραφο. Οι πολύ σημαντικές γεωπολιτικές και γεωοικονομικές διεργασίες που εντοπίζονται στον Ευρωπαϊκό χώρο, έχουν αναδείξει την ανάγκη επεξεργασμένων χωρικών πολιτικών σε σχέση με τα σύνορα. Αρκεί να αναφέρει κανείς ότι στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης τώρα πλέον βρίσκονται 16 νέες χώρες με πληθυσμό περίπου 400 εκατομμύρια κατοίκους και ΑΕΠ λιγότερο από το 10% του αντίστοιχου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα νέα αυτά σύνορα έχουν μήκος 5.100 χιλιόμετρα καλύπτοντας τη βόρεια, ανατολική και νότια διάσταση των μέχρι το 2004 εξωτερικών σχέσεων των ευρωπαϊκών πολιτικών. Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτνίασης αντιπροσωπεύει την επίσημη απάντηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο νέο αυτό περιβάλλον, στοχεύοντας στη δημιουργία μια ζώνης ευημερίας και συνεργασίας μέσα από τη δημιουργία ενός «*δακτυλίου φίλων*» χωρίς διαχωριστικές γραμμές (CEC, 2003α). Η πρωτοβουλία αυτή ωστόσο, έχει εγείρει πλήθος (συχνά αντικρουόμενων) συζητήσεων για τις πραγματικές προθέσεις, το περιεχόμενο, την αποτελεσματικότητα και τις επιπτώσεις των διασυνοριακών πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο εθνικό επίπεδο, η διασυνοριακή συνεργασία αποτελούσε μέχρι πρόσφατα μια υποβαθμισμένη πτυχή της εξωτερικής πολιτικής των νέων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα τελευταία χρόνια ωστόσο, οι διασυνοριακές σχέσεις κατέχουν σημαντική θέση στην ατζέντα των πολιτικών. Επιπλέον, αν εξετάσει κανείς το ίδιο ζήτημα στο περιφερειακό και στο τοπικό επίπεδο, δεν είναι δύσκολο να εντοπίσει μια αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος για πολιτικές διασυνοριακής συνεργασίας. Το βέβαιο είναι ότι οι πολιτικές αυτές, ανεξάρτητα από το αν ενισχύονται από κονδύλια της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή αποτελούν αυτοτελείς πρωτοβουλίες εθνικών ή τοπικών φορέων, δίνουν τον τόνο μιας συνεχόμενης επίτασης της διασυνοριακής συνεργασίας. Όλα τα παραπάνω, καθιστούν αναγκαία από τη μία την καταγραφή και αξιολόγηση των υπάρχουσών πολιτικών

διασυνοριακής συνεργασίας και από την άλλη τη διατύπωση επεξεργασμένων προτάσεων πολιτικής.

Τα ερωτήματα προς διερεύνηση

Στο πλαίσιο της ανάλυσης που ακολουθεί στην παρούσα διατριβή, επιχειρείται η απάντηση σε μια σειρά από ερωτήματα που τίθενται προς διερεύνηση μέσα από τη θεωρητική και εμπειρική ανάλυση. Προκειμένου μάλιστα η συζήτηση να αναπτυχθεί με μια πιο συστηματική μορφή, διαχωρίζουμε τα ερευνητικά ερωτήματα σε πέντε δέσμες.

Η πρώτη εισαγωγική δέσμη ερωτημάτων έχει να κάνει με την κατανόηση της φύσης και του ρόλου των συνόρων. Τι είναι τα σύνορα; Σε ποιο βαθμό τα σύνορα είναι φυσικά με όρους γεωγραφικούς και σε ποιο βαθμό είναι αποτέλεσμα ανθρώπινων παρεμβάσεων και κοινωνικών δυναμικών; Υπάρχουν «συνηθισμένα» σύνορα ή κάθε σύνορο είναι μοναδικό; Ποιος είναι ο συμβολισμός των συνόρων σήμερα σε σχέση με την οριοθέτηση της εθνικής κυριαρχίας, ιδεολογιών, θρησκειών και πολιτισμών; Ποιος ο λόγος ύπαρξης των συνόρων στη σημερινή εποχή της ψηφιακής τεχνολογίας και της παγκοσμιοποίησης; Εάν δεν υπάρχει λόγος ύπαρξης των συνόρων σήμερα πώς εξηγείται ο πολλαπλασιασμός των συνοριακών γραμμών τις τελευταίες δύο δεκαετίες λόγω της εμφάνισης νέων κρατών;

Η δεύτερη δέσμη ερωτημάτων αναφέρεται στην οικονομική γεωγραφία των συνόρων. Ποιες δυναμικές αναπτύσσονται όταν τα σύνορα είναι κλειστά και τι συμβαίνει στο χώρο και στην οικονομία όταν οι οικονομικοί φραγμοί στα σύνορα καταργούνται; Ποιοι είναι οι καθοριστικοί παράγοντες που επιδρούν στη διαμόρφωση της νέας οικονομικής γεωγραφίας στο χώρο; Συμμετέχουν και σε ποια έκταση οι συνοριακές περιφέρειες στη διαδικασία ολοκλήρωσης; Οι γεωγραφικές συντεταγμένες μιας συνοριακής περιφέρειας, επηρεάζουν τις

μορφές και την ένταση της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης; Σε ποιο βαθμό και με ποιο τρόπο η απόσταση καθορίζει την κατανομή των οικονομικών δραστηριοτήτων στο συνοριακό χώρο; Ποιος είναι ο ρόλος του μεγέθους αγοράς στη διασυνοριακή οικονομική αλληλεπίδραση; Ποιες είναι οι επιπτώσεις της ολοκλήρωσης στην αγορά εργασίας των συνοριακών περιφερειών; Είναι σε θέση οι διαθέσιμες θεωρητικές προσεγγίσεις και τα ερμηνευτικά υποδείγματα να δώσουν ικανοποιητικές απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα;

Μια άλλη δέσμη ερωτημάτων που επιχειρούμε να απαντήσουμε, αφορά στη γεωγραφία των αντιλήψεων και στο ρόλο των «*αρχικών συνθηκών*». Ποια είναι η γεωγραφία των αντιλήψεων στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης; Συσχετίζεται ο πολιτικός, γεωγραφικός και οικονομικός χάρτης με το χάρτη των αντιλήψεων των ανθρώπων που ζουν κοντά στα σύνορα; Ποια είναι η επίδραση της γειτνίασης στις αντιλήψεις; Ποιες είναι οι εικόνες για τον «*άλλον*» απέναντι από τα σύνορα; Σε ποιο βαθμό οι «*αρχικές συνθήκες*», ως μορφοποιημένες μέσα στο χρόνο κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες, αποτελούν παράγοντα που διευκολύνει ή αποθαρρύνει την διασυνοριακή αλληλεπίδραση;

Η τέταρτη δέσμη ερωτημάτων εστιάζει στα εμπόδια διασυνοριακής αλληλεπίδρασης. Ποιά είναι τα βασικά εμπόδια αλληλεπίδρασης που εντοπίζονται στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και σε ποιο βαθμό τα εμπόδια αυτά είναι σημαντικά; Σε τι έκταση το επίπεδο των υποδομών στα σύνορα και οι συνθήκες διέλευσης των συνόρων επηρεάζουν την ένταση της διασυνοριακής συνεργασίας; Τα εμπόδια των συνθηκών εμπορίου, των γενικών συνθηκών, αλλά και της οικονομικής γεωγραφίας στα σύνορα, αποτελούν και σε ποιο βαθμό σημαντικές παραμέτρους στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση;

Η τελευταία δέσημ ερευνητικών ερωτημάτων που τίθενται προς εξέταση στη συζήτηση που ακολουθεί, αναφέρεται στις πολιτικές διασυνοριακής συνεργασίας. Ποιες είναι οι βασικές ευρωπαϊκές πολιτικές για τα εσωτερικά και εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέχρι σήμερα και ποια η επίδρασή τους στις συνοριακές περιφέρειες; Ποιος είναι ο σχεδιασμός των νέων ευρωπαϊκών συνοριακών πολιτικών για το άμεσο μέλλον; Ποια είναι η συχνότητα και η αποτελεσματικότητα των διασυνοριακών πολιτικών; Ποιοι είναι οι πιο δραστήριοι φορείς στη διασυνοριακή συνεργασία; Στο πλαίσιο αυτό ποιες προτάσεις πολιτικής μπορούν να διατυπωθούν;

Η Διάρθρωση της διατριβής

Η θεωρία, οι πολιτικές και η εμπειρική διερεύνηση, αποτελούν τους τρεις βασικούς πυλώνες πάνω στους οποίους αναπτύσσεται η παρούσα διδακτορική διατριβή. Οι πυλώνες αυτοί αντιστοιχούν σε τρία βασικά μέρη μέσα στα οποία αναλύονται τα επιμέρους κεφάλαια.

Το Πρώτο Μέρος, το οποίο είναι αφιερωμένο στην επισκόπηση της θεωρίας, περιλαμβάνει δύο κεφάλαια. Στο 1^ο Κεφάλαιο, επιχειρείται μια σύνοψη της θεωρητικής συζήτησης αναφορικά με τη φύση και το ρόλο των συνόρων, ως παράγωγο κοινωνικών δυναμικών και αλληλεπίδρασης με το χώρο και τις αντιλήψεις. Στο 2^ο Κεφάλαιο διερευνώνται οι χωρικές δυναμικές που αναπτύσσονται υπό καθεστώς κλειστών/ανοικτών οικονομικών συνόρων και αξιολογούνται οι βασικές παράμετροι που διαμορφώνουν την οικονομική γεωγραφία των συνοριακών περιφερειών, όπως είναι η απόσταση, το μέγεθος αγοράς και η μετανάστευση.

Το Δεύτερο Μέρος περιλαμβάνει δύο κεφάλαια και η σχετική ανάλυση είναι εστιασμένη στις πολιτικές αναφορικά με τα σύνορα. Ειδικότερα, στο 3^ο

Κεφάλαιο εξετάζονται μέσα από ένα μακροσκοπικό φακό οι πολιτικές που επηρεάζουν τα σύνορα στην Ευρώπη από το 1989 μέχρι σήμερα, καθώς και οι σχεδιασμοί, τα διλήμματα και οι προβληματισμοί που συνθέτουν το νέο τοπίο των ευρωπαϊκών συνόρων. Στο 4^ο Κεφάλαιο, καταγράφεται συνοπτικά η ιστορική και θεσμική εμπειρία της διασυνοριακής συνεργασίας στην Ευρώπη μέχρι σήμερα. Επιπλέον, αναλύεται και αξιολογείται ο μελλοντικός σχεδιασμός των προγραμμάτων διασυνοριακής συνεργασίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στο 5^ο Κεφάλαιο, το οποίο είναι αυτοτελές, επαναδιατυπώνονται τα ερευνητικά ερωτήματα, έτσι ώστε να λαμβάνεται υπόψη ο όγκος της πληροφορίας που αποκτήθηκε μέσα από την επισκόπηση της θεωρίας και των πολιτικών. Επιπλέον, επιχειρείται η ανάπτυξη ενός θεωρητικού υποδείγματος που συνδέει τις βασικές παραμέτρους που έχουν αναπτυχθεί στο θεωρητικό σκέλος με την εμπειρική έρευνα που ακολουθεί.

Στο Τρίτο Μέρος, το οποίο περιλαμβάνει πέντε κεφάλαια, εξετάζονται εμπειρικά τα ερευνητικά ερωτήματα και οι θεωρητικές υποθέσεις που έχουν διατυπωθεί στα προηγούμενα κεφάλαια της παρούσας διατριβής. Συγκεκριμένα στο 6^ο Κεφάλαιο, παρέχονται οι βασικές πληροφορίες αναφορικά με τη μεθοδολογία της εμπειρικής έρευνας και των χαρακτηριστικών των επιμέρους περιοχών μελέτης. Το 7^ο Κεφάλαιο διερευνάται η οικονομική γεωγραφία των συνοριακών περιφερειών, καθώς και οι μορφές και τα επίπεδα οικονομικής αλληλεπίδρασης στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο 8^ο Κεφάλαιο εξετάζεται η γεωγραφία των αντιλήψεων και των εικόνων για τους «άλλους» και του ρόλου των ιστορικών, κοινωνικών και πολιτισμικών παραμέτρων στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Στο 9^ο Κεφάλαιο αναλύονται και αξιολογούνται τα εμπόδια στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση, όπως οι υποδομές, οι συνθήκες διάσχισης των συνόρων, οι συνθήκες εμπορίου, οι γενικές συνθήκες και η οικονομική γεωγραφία. Κλείνοντας την εμπειρική διερεύνηση, το 10^ο Κεφάλαιο,

αναφέρεται στις πολιτικές διασυνοριακής συνεργασίας. Συγκεκριμένα, διερευνάται η συχνότητα και η αποτελεσματικότητα των πολιτικών, καθώς και οι φορείς που ενεργοποιούνται περισσότερο στη διασυνοριακή συνεργασία. Στη συνέχεια η ανάλυση των πολιτικών διασυνοριακής συνεργασίας εστιάζεται στο επίπεδο της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης» και βασίζεται στις συνεντεύξεις εμβάθυνσης που έχουν πραγματοποιηθεί. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με τη συνοπτική παράθεση μιας σειράς προτάσεων διασυνοριακής πολιτικής.

Η ανάλυση ολοκληρώνεται με τα συμπεράσματα της διδακτορικής διατριβής τα οποία παρουσιάζονται στο 11^ο Κεφάλαιο.

ΜΕΡΟΣ Ι: ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ

Κεφάλαιο 1: Η φύση και ο ρόλος των συνόρων

1.1 Εισαγωγή

Η ανάγκη για πρακτική εφαρμογή των μελετών για τα σύνορα σημειώνει για πρώτη φορά έξαρση μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν οι χώρες κυρίως της Νοτιοανατολικής Ευρώπης θα πρέπει να καθορίσουν τα σύνορά τους (Anderson, 1996). Αργότερα, μετά το δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, οι κυριότερες προσπάθειες ήταν εστιασμένες στη μελέτη των πολιτικών συνόρων σε σχέση με τα φυσικά τους χαρακτηριστικά και το πολιτισμικό τοπίο που περικλείουν (Jones, 1959). Στο πλαίσιο αυτής της ανάλυσης, τα σύνορα αποτόπωναν συνήθως αιτίες τριβής μεταξύ των κρατών (Minghi, 1991) ή «*παραπετάσματα*» μεταξύ ανταγωνιστικών ιδεολογικών συστημάτων (Kristof, 1959).

Οι Newman και Paasi, (1998), διαπιστώνουν ότι η πρόσφατη επιστημονική συζήτηση για τα σύνορα, επηρεασμένη κυρίως από τις οικονομικές προσεγγίσεις (στις οποίες η απόσταση είναι πολύ σημαντική παράμετρος), έχει θεωρήσει αυτονόητο ότι παρόμοιες ερμηνείες βρίσκουν εφαρμογή και στο κοινωνικό, πολιτιστικό ή πολιτικό πεδίο. Ωστόσο, στην πράξη εντοπίζει κανείς και άλλα σύνορα (κοινωνικά, εθνικά, γλωσσικά, πολιτικά κ.α.) που λειτουργούν σε διαφορετικό πλαίσιο αναφοράς ή και παράλληλα με αυτό του συνόρου ενός κράτους (Schack, 2000).

Τις τελευταίες δεκαετίες, ο βασικός κορμός της βιβλιογραφίας αντιμετωπίζει το συνοριακό φαινόμενο ως ένα κοινωνικό κατασκεύασμα που απαιτεί διεπιστημονική προσέγγιση, προκειμένου να κατανοηθεί (Wilson και

Donnan, 1998). Στο πλαίσιο αυτής της ανάλυσης δεν αγνοείται ο ρόλος του συνόρου ως φυσικού ορίου, ωστόσο εξετάζονται ζητήματα όπως η συσχέτιση των συνόρων με συλλογικές ταυτότητες, καθώς και η διαλεκτική σχέση μεταξύ χώρου και κοινωνικής πραγματικότητας (Paasi, 1992, 1996, Kaplan, 1994; Pettman, 1996, Rabinowitz, 1998). Μέσα από αυτή τη θεώρηση, η γεωπολιτική ανάλυση των συνόρων συνδέεται με τον πολιτισμό, τη γλώσσα, την εθνικότητα και άλλα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά των συνοριακών περιφερειών (Reitel, κ.α., 2002, Arbaret-Schulz κ.α., 2004).

Σε μια άλλη σημαντική δέσμη μελετών της βιβλιογραφίας, στο πλαίσιο της κλασικής γεωπολιτικής ανάλυσης, τα σύνορα θεωρούνται στρατηγικές τοποθεσίες ή γραμμές άμυνας που έχουν ως διακόβευμα τη διασφάλιση της κυριαρχίας ή ηγεμονίας μέσα σ' ένα παγκόσμιο κρατο-κεντρικό σύστημα (Beschoner κ.α., 1991, Pratt και Brown, 2000). Μελέτες αντίθετα που έχουν σχέση με την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, αναλύουν τα σύνορα συνήθως ως εμπόδια στην ελευθερία διακίνησης των διασυνοριακών ροών (Cappelin και Batey, 1993, Ratti και Reichman, 1993).

Παρά την αναζωπύρωση της έρευνας για τα σύνορα σε πολλούς επιστημονικούς κλάδους, δεν έχουν κάνει την εμφάνισή τους ικανοποιητικά ερμηνευτικά μοντέλα που να γεφυρώνουν τα θεωρητικά κενά μέσα από διεπιστημονικές προσεγγίσεις (Van Houtum, 2003, Newman 2003). Αυτό που επιχειρείται στα τμήματα του κεφαλαίου που ακολουθούν, είναι μια σύννοψη της θεωρητικής συζήτησης μέσα από τη βιβλιογραφία, προκειμένου να φωτισθούν πτυχές των συνόρων που έχουν να κάνουν με τη φύση και το ρόλο τους. Συγκεκριμένα στο πρώτο τμήμα εξετάζονται τα σύνορα ως παράγωγα κοινωνικών δυναμικών σε αντιπαράθεση με τα σύνορα που αποτυπώνονται απλά σ' ένα χάρτη. Στο δεύτερο τμήμα αναλύεται το δίπτυχο του χώρου και των αντιλήψεων, αναφορικά με το ρόλο της εγγύτητας στη διαμόρφωση συλλογικών εικόνων. Στο τρίτο τμήμα η ανάλυση αφιερώνεται στην

αλληλεπίδραση των πολιτισμικών παραμέτρων με τις αντιλήψεις στα σύνορα. Το παρόν κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την παράθεση των βασικών συμπερασμάτων.

1.2 Τα σύνορα ως παράγωγα κοινωνικών δυναμικών

Ξεκινώντας κανείς τη συζήτηση για τη φύση και το ρόλο των συνόρων, έρχεται αντιμέτωπος με το ερώτημα εάν τα σύνορα είναι φυσικά, εάν έχουν με άλλα λόγια ξεκάθαρα γεωγραφικά χαρακτηριστικά ή εκφράζουν «αφύσικες» παρεμβάσεις στο γεωγραφικό χώρο. Η προσπάθεια να δοθεί μια ικανοποιητική απάντηση σ' αυτό το φαινομενικά απλό ερώτημα, φανερώνει ένα ιδιαίτερα σύνθετο και πολύπλοκο ζήτημα. Καταρχάς τα σύνορα στο χώρο τα χάραξαν σε μια δεδομένη στιγμή άνθρωποι, που τα περιέβαλαν εν συνεχεία μ' ένα περίβλημα θεσμικής νομιμοποίησης έναντι τρίτων. Δεν είναι επομένως τα σύνορα αποτέλεσμα φυσικών κανόνων, αλλά αποτέλεσμα τεχνητών διεργασιών (Boerman, 1923, Hartshorne, 1933, Pounds, 1954; Leimgruber, 1980, 1991, Rykiel, 1995). Από αυτή τη σκοπιά, ο όρος «φυσικά σύνορα» οδηγεί μάλλον σε αυθαίρετες ερμηνείες, καθώς ιστορικά συνδυάστηκε με επεκτατικές πολιτικές (Broek, 1941, Jones, 1943, Racek, 1983, Van Hutoum, 1998).

Ωστόσο, σε πολλές περιπτώσεις το γεωγραφικό περίγραμμα ενός κράτους συνδέθηκε με την έννοια των «φυσικών συνόρων». Στο πλαίσιο αυτής της θεώρησης, το εθνικό κράτος χρειάζεται την επικράτειά του, δηλαδή ένα κομμάτι γης για να αντλεί από εκεί την ενέργειά του, ακριβώς όπως ένα δέντρο (Ratzel, 1897). Η έννοια μάλιστα της «κοριαρχίας» συνδέεται οργανικά με τον εδαφικό προσδιορισμό μιας συγκεκριμένης γεωγραφικής έκτασης. Η χρήση ωστόσο του όρου «φυσικά σύνορα» στη διεθνή πολιτική αποτελεί κατά τον Θεοδωρόπουλο (1999), *contradictio in adjecto*, που σημαίνει ότι εξυπηρετεί πολιτικές σκοπιμότητες και καταλήγει να σημαίνει αυτό που σε κάθε

περίπτωση θέλει να σημαίνει εκείνος που επικαλείται αυτόν τον όρο. Η Γαλλία στο πλαίσιο αυτό, είναι ένα παράδειγμα χώρας όπου η ιδεολογία των «φυσικών και σταθερών συνόρων» με αναφορά στο Ρήνο, στις Άλπεις, στα Πυρηναία και στη θάλασσα αποτέλεσε μια καθαρά πολιτική επιδίωξη, προέκταση της πολιτικής του Λουδοβίκου του ΙΔ' (Hassner, 2002, Θεοδωρόπουλος, 1999).

Το γεγονός ότι ιστορικά η χάραξη μιας συνοριακής γραμμής αποτέλεσε στις περισσότερες περιπτώσεις αντικείμενο συνεχούς αλλαγής, αμφισβήτησης ή προστασίας, προσέδιδε στη μελέτη των συνόρων πάντοτε ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Η ιστορία των συνόρων της Ευρώπης ειδικότερα, είναι μια ιστορία συνεχούς διαλεκτικής σχέσης ανάμεσα σε τάσεις χαλάρωσης και ενίσχυσης, ανοίγματος και κλεισίματος, οριοθέτησης και αναθεώρησης, ολοκλήρωσης και προστατευτισμού. Μέσα από αυτήν την οπτική, ο μόνος τρόπος για να «παγώσουν» τα σύνορα είναι να τα αποτυπώσει κανείς σ' ένα χάρτη, χωρίς όμως να ξεχνά ότι ο χάρτης δεν είναι το πραγματικό έδαφος αλλά ένα κομμάτι χαρτί. Στην πραγματικότητα μπορεί τα σύνορα να ανοίγουν κάποιες λειτουργίες και να κλείνουν ταυτόχρονα κάποιες άλλες, μέσα από μια λειτουργία «φίλτρου» που αντανακλά εν τέλει στην ανθρώπινη φύση (Van Hutoum, 1998, Kamann, 1993, Ratti, 1993).

Είναι όμως τα σύνορα απλά κάποιες γραμμές στο χάρτη ή αποτελούν παράγωγο κοινωνικής δυναμικής; Η πιο εντυπωσιακή αναπαράσταση των συνόρων είναι οι σύγχρονοι πολιτικοί χάρτες, πάνω στους οποίους κάθε κράτος αποδίδεται με ένα συγκεκριμένο χρώμα, ενώ μια λεπτή μαύρη γραμμή καθορίζει τα σημεία συνάντησης και διαχωρισμού των κρατών που συνορεύουν μεταξύ τους (Biggs, 1999). Οι συνοριακές αυτές γραμμές βέβαια σ' ένα χάρτη, έχουν τα ίδια χαρακτηριστικά και δεν μας πληροφορούν για το βαθμό επικοινωνίας μεταξύ των κρατών. Τόσο τα σύνορα Ολλανδίας-Βελγίου για παράδειγμα όσο και τα σύνορα Ισραήλ-Συρίας αποτυπώνονται με μια

λεπτή μαύρη γραμμή δίχως να μας πληροφορούν για τη διαπερατότητα των συνόρων. Δεν είναι με άλλα λόγια τα σύνορα κάποιες στατικές γραμμές στο έδαφος, αλλά έχουν έντονο συμβολικό χαρακτήρα και αντιπροσωπεύουν ένα σύνολο πρακτικών και αντιλήψεων που διαχέονται στο σύνολο ή έστω στο μεγαλύτερο μέρος μιας κοινωνίας. Μέσα από αυτήν την οπτική τα σύνορα λειτουργούν ως σημεία συνάντησης διαφορετικών τρόπων διαβίωσης και αντιλήψεων ζωής (Λαμπριανίδης, 1997).

Ο Κ.Marx θεωρεί τα εθνικά σύνορα ως καθαρά ιδεολογικά κατασκευάσματα, καθώς ο καπιταλισμός επεκτείνεται παντού στο σύγχρονο κόσμο, επιβάλλοντας έναν τύπο παραγωγικών και κοινωνικών σχέσεων καθώς και μια δομή που αναπαράγει την κοινωνική διάρθρωση σύμφωνα με μια ταξική λογική και όχι με μια εθνική προέλευση.

Κατά τον Hassner (2002), το ζήτημα των συνόρων μπορεί να αναλυθεί μέσα από τρεις προσεγγίσεις: Η πρώτη προσέγγιση είναι θετική και συντηρητική ταυτόχρονα. Σύμφωνα με αυτήν, τα σύνορα αποτελούν ένα κεντρικό και άκρως χρήσιμο εργαλείο για τη λειτουργία οποιουδήποτε πολιτικού συστήματος. Τα σύνορα σύμφωνα με αυτήν την οπτική είναι γραμμές, τείχη, εμπόδια ή φράχτες που προσδιορίζουν τα όρια μια δεδομένης ιδιοκτησίας ή κυριαρχίας. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο ενθαρρύνονται οι έννοιες της κοινής ταυτότητας και της στρατιωτικής επάρκειας έναντι των άλλων. Η δεύτερη προσέγγιση είναι αρνητική και επαναστατική, σύμφωνα με την οποία τα σύνορα θεωρούνται τεχνητά εμπόδια στην ειρήνη και στην ενότητα της ανθρωπότητας. Μέσα από αυτή τη λογική, τα σύνορα αναλύονται ως τείχη φυλακών που εμποδίζουν την οικονομική συνεργασία και την αλληλοκατανόηση των ανθρώπων. Η τρίτη προσέγγιση είναι διαλεκτική και εξελικτική. Σύμφωνα με αυτήν τη θεώρηση, η κατάργηση κάποιων συνόρων οδηγεί αναπόφευκτα στην εμφάνιση νέων συνόρων, όχι αναγκαστικά όμοιων με τα προηγούμενα. Η γενική τάση σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση, είναι

η εμφάνιση συνόρων που γίνονται ολοένα και λιγότερο εδαφικά και φυσικά, περισσότερο πολύπλοκα και λιγότερο ορατά. Οι λέξεις κλειδιά μέσα σ' αυτό το περίγραμμα είναι η διαφοροποίηση και η ετερογένεια, η επικοινωνία και η αλληλεξάρτηση. Στην περίπτωση αυτή, τα σύνορα αν και είναι ασαφή εντούτοις είναι υπαρκτά, καθώς ενώνουν τους από μέσα και χωρίζουν τους από έξω, ταυτόχρονα.

Ο Scott (2006), υποστηρίζει ότι τα σύνορα δεν αποτελούν απλά θεσμούς, αλλά στοιχεία μιας καθημερινής διεργασίας που είναι ενσωματωμένη βαθιά στην κοινωνία. Οι διεργασίες αυτές εντοπίζονται μέσα σε ιδεολογίες, συμπεριφορές και αντιλήψεις, με τα σύνορα να μοιάζουν σαν να διαχωρίζουν σε ζώνες το χώρο και το χρόνο. Επιπλέον, οι διαδικασίες που αναπτύσσονται στα σύνορα είναι από τη φύση τους πολυ-επίπεδες τόσο στο πλαίσιο της κοινωνίας όσο και του χώρου. Για παράδειγμα το καθεστώς στα σύνορα μπορεί να αντανακλάται ταυτόχρονα με διαφορετικό τρόπο στο επίπεδο της εθνικής πολιτικής, των ΜΜΕ, της μετανάστευσης ή των τοπικών πολιτικών συνεργασίας.

Ο Paasi (1998) τονίζει ότι τα σύνορα δεν είναι απλά κάποιες γραμμές στο χάρτη ή στο έδαφος, αλλά *θεσμοί* με τους δικούς τους εσωτερικούς κανόνες και λειτουργίες, και τους δικούς τους μηχανισμούς αναπαραγωγής. Στο πλαίσιο αυτό, τα «*σύνορα-θεσμοί*» καθορίζουν «*ποιοι είμαστε εμείς*» και «*ποιοι είναι οι άλλοι*», θέτουν κανόνες εισόδου και εξόδου και προσδιορίζουν ως «*φίλτρα*», το βαθμό διαπερατότητας αγαθών, υπηρεσιών, προσώπων, ιδεών αλλά και αξιών σύμφωνα με το κυρίαρχο πρότυπο. Μέσα από αυτή την ερμηνεία, τα σύνορα μπορεί να είναι στατικά ή δυναμικά. Μπορούν δηλαδή να αναλυθούν όχι μόνο στο επίπεδο του εδάφους, αλλά και στο επίπεδο του νου (Paasi, 1996). Οι Van Houtum κ.α. (2005), αναφέρουν χαρακτηριστικά ότι η στατική προσέγγιση θεωρεί τα σύνορα ένα «*ουσιαστικό*» που δίνει έμφαση στο

«πού» ενώ η δυναμική προσέγγιση εξετάζει τα σύνορα ως «επίρρημα» εστιάζοντας στο «πώς».

Μια άλλη προσέγγιση που εμφανίστηκε πρόσφατα στη βιβλιογραφία, δίνει βαρύτητα στη *λειτουργική διάσταση* των συνόρων. Εξετάζει τις συνέπειες των φραγμών, της ασυνέχειας, της διάχυσης και της πόλωσης (Ratti, 1993). Στο πλαίσιο αυτό, τα σύνορα μπορεί να επιτελούν το ρόλο του «φρουρού» ή του «τείχους» έναντι των κινδύνων από την απέναντι πλευρά (Williams και Van de Velde, 2005). Στις περιπτώσεις που η διασυνοριακή αλληλεπίδραση δε διαχέεται στο συνοριακό χώρο, αλλά κατευθύνεται κυρίως στις μητροπολιτικές συγκεντρώσεις δύο γειτονικών χωρών, τα σύνορα μπορεί να λειτουργούν ως «τούνελ» τροφοδοτώντας την πόλωση (Petraikos and Topaloglou, 2006). Ακόμη τα σύνορα μπορεί να διαχωρίζουν κάτι εκ των προτέρων διαφορετικό, αλλά και το αντίστροφο. Να δημιουργούν δηλαδή από μόνα τους διαφορές που δεν υπήρχαν από πριν, είτε στη σφαίρα της πραγματικότητας είτε στη σφαίρα των αντιλήψεων (Van der Velde, 1999). Οι διαφορές αυτές με τη σειρά τους μπορεί να λειτουργήσουν είτε ως απειλές (π.χ. μαζική είσοδος μεταναστών) είτε ως ευκαιρίες (π.χ. διαφορά εργατικού κόστους).

Μια άλλη πρόσφατη οπτική, εξετάζει τα σύνορα μέσα από μια διαλεκτική σχέση μεταξύ της απόλυτα «*οριοθετημένης συνοριακής γραμμής*» από τη μια μεριά και του «*ασαφούς συνόρου*» από την άλλη. Ο Zielonka, (2001) για παράδειγμα, επιχειρώντας να εξετάσει το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης προτάσσει δύο δυνητικά μοντέλα. Το «*Βεστοφαιλικό Υπερκράτος*» και την «*Νεομεσαιωνική Αυτοκρατορία*». Στο πρώτο σενάριο τα σύνορα είναι αυστηρά καθορισμένα, οριοθετούν μια ομογενοποιημένη κοινωνικοοικονομική και πολιτιστική πραγματικότητα και εκφράζουν ένα ιεραρχικό και συγκεντρωτικό σύστημα εξουσίας. Στο δεύτερο σενάριο αντίθετα, τα σύνορα είναι ρευστά, περικλείοντας διαφορετικά πολιτιστικά πρότυπα και

κοινωνικοοικονομικά μοντέλα που συνυπάρχουν, μέσα στα οποία το τοπικό επίπεδο, η περιφέρεια και τα δίκτυα διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο. Μέσα από αυτήν την οπτική, ο αυστηρός καθορισμός της συνοριακής γραμμής στο χώρο, χάνει μεγάλο μέρος από τον παραδοσιακό του συμβολισμό.

Είναι όμως τα σύνορα σύμβολα ασυνέχειας ή σύμβολα συμμετρίας; Για τη διευκόλυνση της συζήτησης που ακολουθεί, είναι χρήσιμο να γίνει διαχωρισμός μεταξύ της έννοιας του «συνόρου» (*frontier*) και του «φραγμού» (*barrier*). Ένα σύνορο είναι μια διαχωριστική γραμμή, ένα αδρό χαρακτηριστικό που διακρίνει τα «πράγματα» του κόσμου μας. Είναι αναγκαίο ωστόσο μέσα σ' αυτό το περίγραμμα, έτσι ώστε κάθε «πράγμα» να έχει το δικό του όνομά του, τα δικά του χαρακτηριστικά και τη δική του ταυτότητα. Αντίθετα ένας φραγμός, είναι ένα σύνορο αδιάβατο, ένα τείχος που διακόπτει την επικοινωνία των ανθρώπων, των προϊόντων, των κεφαλαίων και των ιδεών. Χρήσιμη επίσης συμβολή στη συζήτηση που ακολουθεί είναι ο διαχωρισμός μεταξύ του όρου σύνορο (*frontier*) και του ορίου (*boundary*). Ενώ τα σύνορα ορίζονται «*ως προς τα έξω*», τον εξωτερικό δηλαδή περίγυρο, το όριο αντίθετα προσδιορίζεται «*ως προς τα μέσα*», το εσωτερικό δηλαδή της χώρας λειτουργώντας ως παράγοντας διαχωρισμού (Λαμπριανίδης, 1997). Στο σύγχρονο βέβαια κόσμο, μια ιδέα κυκλοφορεί εύκολα παντού δείχνοντας ότι ο ρόλος των συνόρων έχει γίνει σήμερα λιγότερο σημαντικός. Ο Tocqueville για παράδειγμα, υποστηρίζει ότι οι μεγάλες μονοθεϊστικές θρησκείες και τα μεγάλα καλλιτεχνικά και ιδεολογικά ρεύματα, κατακλύζουν τον κόσμο χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τα σύνορα μεταξύ των κρατών. Είναι όμως εφικτός ένας κόσμος χωρίς σύνορα, από φιλοσοφική και ηθική άποψη; Κατά τον Fuga, (2003) ένας τέτοιος κόσμος παραπέμπει σ' έναν κόσμο χωρίς εσωτερικό σχηματισμό και οργάνωση, στο «*απόλυτο μηδέν*». Σε αυτή τη λογική, οργάνωση σημαίνει αυτόματα διάρθρωση, άρα σύνορο. Σε κάθε περίπτωση ωστόσο, τα σύνορα αποτελούν σημείο ασυνέχειας, τομής και ασυμμετρίας, είτε στο γεωπολιτικό, είτε στο εδαφικό, είτε στο συμβολικό επίπεδο (Λεοντίδου, 2003).

Τα σύνορα των χωρών μοιάζουν μεταξύ τους, έτσι ώστε να μπορούμε να μιλήσουμε για «*συνηθισμένο*» τύπο συνόρου, ή τελικά το κάθε σύνορο είναι μοναδικό; Για να απαντήσουμε το ερώτημα αυτό θα πρέπει να έχουμε υπόψη ότι τα σύνορα ταυτίζονται συχνά με τη διαχωριστική γραμμή ανάμεσα σε διαφορετικές γεωφυσικές ενότητες, έθνη, πολιτικά και οικονομικά συστήματα, θεσμούς, ιστορίες, πολιτισμούς, ταυτότητες και αντιλήψεις. Τα σύνορα βέβαια ως πολιτισμικά δημιουργήματα επιδέχονται πλήθος ερμηνειών (Evans και Pezdek, 1980). Για όλους τους παραπάνω λόγους το κάθε σύνορο και η κάθε συνοριακή περιφέρεια είναι μοναδική. Πώς είναι όμως δυνατή η μελέτη και ανάλυση του συνοριακού φαινομένου όταν το κάθε σύνορο είναι διαφορετικό; Προκειμένου να αποφευχθεί από τη μια η ανάλυση «*μοναδιαίων περιπτώσεων*» και από την άλλη οι απλουστευτικές γενικεύσεις, μια τυπολογία των συνόρων και των συνοριακών περιφερειών κρίνεται απαραίτητη (Topaloglou κ.α, 2005).

Τα σύνορα παραδοσιακά αποτελούσαν τα όρια εθνικών κρατών και συμβόλιζαν την οριογραμμή της κυριαρχίας τους έναντι των τρίτων. Συχνά τα σύνορα οριοθετούν διαφορετικές ιδεολογίες, πολιτισμούς, θρησκείες ή εθνότητες (Anderson και O' Dowd, 1999). Οι συνοριακές περιφέρειες ειδικότερα μέχρι την εμφάνιση των τελευταίων οικονομικών, τεχνολογικών και πολιτικών εξελίξεων, αντιμετωπιζόνταν ως οινεί στρατιωτικά οχυρά (Herzog, 1991). Δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις μάλιστα, που η μεθοριακή γραμμή έγινε πεδίο οξύτατων συγκρούσεων και διχασμών, πολλές από τις οποίες και σήμερα διατηρούν την επικαιρότητά τους¹ (Kratke, 1999, Paasi, 1999). Τα σύνορα οριοθετούν επίσης μια γεωγραφική ενότητα εντός της οποίας έχουν ισχύ ένα σύνολο νομικών και θεσμικών κανόνων με οριζόντια εφαρμογή (Heyman, 1999). Δεν υπάρχει ωστόσο αμφιβολία, ότι κάθε

---

¹ Ισραήλ, Κύπρος, Ιρλανδία, Κασμίρ, Κόσοβο κ.α.

συνοριακή περιφέρεια αποτελεί τη συνιστώσα των ιδιαίτερων ιστορικών, κοινωνικών, γεωγραφικών και οικονομικών δεδομένων της.

Είναι γνωστό από την επιστήμη της κοινωνιολογίας ότι ο άνθρωπος έχει μια έμφυτη τάση να ζει και να κοινωνικοποιείται μέσα σε κοινωνικές ομάδες με ομοειδή χαρακτηριστικά. Μέσα από αυτή την οπτική, τα σύνορα αντανakλούν στο επίπεδο της μακρο-κλίμακας τη διαφοροποίηση των κοινωνικών ομάδων στο χώρο (Johnston, 1989, Lefebvre, 1991, Leimgruber, 1991). Η προσπάθεια των κοινωνικών ομάδων αυτών να κατοχυρώσουν την επιβίωση, την κυριαρχία και την ανεξαρτησία τους, βρίσκει συχνά την έκφρασή της στον καθορισμό της συνοριακής γραμμής.

Έχουν όμως νόημα τα σύνορα στη σημερινή ψηφιακή εποχή; Σε μια εποχή που η παγκοσμιοποίηση έχει γίνει η πιο δημοφιλής προσέγγιση για την ερμηνεία του διεθνούς οικονομικού συστήματος; Οι ραγδαίες μάλιστα τεχνολογικές εξελίξεις, οδήγησαν πολλούς να παραλληλίσουν το σύγχρονο κόσμο μ' ένα παγκόσμιο χωριό. Σ' αυτό το νέο περιβάλλον ποιος είναι άραγε ο λόγος να υπάρχουν σύνορα; Σήμερα ο καθένας από το σπίτι του μπορεί να έχει πρόσβαση μέσα από το διαδίκτυο σε άπειρο πλήθος πληροφοριών ανεξάρτητα με τη γεωγραφική προέλευση της πληροφορίας. Μπορεί μάλιστα να συμμετέχει από την Ελλάδα σε μια τηλεδιάσκεψη έχοντας συνομιλητές από την Κίνα, τη Γερμανία, την Αργεντινή και την Αυστραλία ταυτόχρονα. Με το ηλεκτρονικό επίσης ταχυδρομείο μπορεί να επικοινωνεί σε πραγματικό πλέον χρόνο και με τα πιο απομακρυσμένα μέρη της γης. Μέσα από τη δορυφορική τεχνολογία μπορεί επιπλέον να παρακολουθεί όποιο τηλεοπτικό ή ραδιοφωνικό κανάλι επιθυμεί. Μπορεί ακόμη να ταξιδέψει με το αεροπλάνο, το τρένο ή το αυτοκίνητο σχεδόν σε όλο τον κόσμο πολύ γρήγορα και άνετα. Αυτός είναι ο σύγχρονος άνθρωπος και αυτές είναι οι σύγχρονες εξελίξεις που έκαναν πολλούς να προβλέψουν με ενθουσιασμό έναν «κόσμο

χωρίς σύνορα», ένα «παγκόσμιο χωριό», μια «παγκόσμια αγορά» (Ohmae, 1990) ή «έναν κόσμο που μοιάζει μ' ένα στρείδι» (Levitt, 1983).

Τις τελευταίες δύο δεκαετίες, παράλληλα με τη ραγδαία αύξηση του διεθνούς εμπορίου και των ανταλλαγών, παρατηρείται και μια τάση αναθεώρησης του παραδοσιακού ρόλου του έθνους-κράτους ως του αποκλειστικού φορέα άσκησης οικονομικής πολιτικής (Stokke, 1997, Ohmae, 1995). Κάποιοι θεωρούν ότι το κράτος είναι μια θνησιγενής οντότητα δίχως μέλλον (Ohmae, 1985), ενώ κάποιοι άλλοι είναι περισσότερο επιφυλακτικοί, καθώς πιστεύουν ότι το κράτος εξακολουθεί να διατηρεί ζωτικά μέρη της κυριαρχίας του (Hirst και Thompson, 1999). Δεν είναι λίγοι επίσης αυτοί που τονίζουν ιδιαίτερα τον όγκο και την ταχύτητα μετακίνησης κεφαλαίων και επενδύσεων από τη μια χώρα στην άλλη, και τον βαρύνοντα ρόλο των πολυεθνικών επιχειρήσεων στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις, προκειμένου να υποστηρίξουν ότι τα σύνορα χάνουν τη σημασία τους (Dicken, 1992, Johnston 1984, Levitt, 1983, Lubbers, 1995).

Ωστόσο γιατί πολλαπλασιάζονται τα σύνορα σ' ένα περιβάλλον οικονομικής διεθνοποίησης αφού ο θεσμός του κράτους χάνει την παραδοσιακή του αίγλη; Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι τα τελευταία πενήντα χρόνια ο αριθμός των νέων κρατών έχει αυξηθεί και μαζί τους νέες συνοριακές γραμμές έχουν χαραχθεί. Το γεγονός αυτό από μόνο του δείχνει ότι τα σύνορα υπάρχουν γιατί επιτελούν κάποιες λειτουργίες που από τις κοινωνίες κρίνονται χρήσιμες. Οι λειτουργίες αυτές μπορεί να έχουν στρατιωτικές, νομικές,, δημοσιονομικές, ιδεολογικές ή πολιτισμικές πτυχές. (Guichonnet και Raffestin, 1974, Raffestin, 1974).

1.3 Χώρος και αντιλήψεις στα σύνορα

Κοινή υπόθεση των επιστημονικών κλάδων που ερευνούν ζητήματα με αναφορά στα σύνορα, είναι ότι η μεθοριακή γραμμή ενός κράτους με τον ένα ή τον άλλο τρόπο ασκεί επίδραση στις αντιλήψεις των ανθρώπων που ζουν ή δραστηριοποιούνται κοντά σ' αυτήν. Κάποιοι μάλιστα υποστηρίζουν ότι οι άνθρωποι των συνοριακών περιοχών (*borderlanders*) διαφέρουν από αυτούς που ζουν σε μη συνοριακές περιοχές στο επίπεδο των συνθηκών ζωής, των αντιλήψεων, αλλά και των μορφών της αλληλεπίδρασης που αναπτύσσουν με την απέναντι πλευρά (Rumley και Minghi, 1993).

Τελευταία, σημαντική δέσμη μελετών επιχειρούν να αναλύσουν την οικονομική διασυνοριακή αλληλεπίδραση στη βάση μια ανθρωποκεντρικής προσέγγισης στην οποία ο τρόπος που σκέφτονται, αισθάνονται και συμπεριφέρονται οι άνθρωποι κοντά στα σύνορα, κατέχει κεντρική θέση (Van Houtum, 1999, Van der Velde, 1999, Berg, 1999, Barjak, 1999). Στο πλαίσιο αυτό, οι συνοριακές περιοχές αποτελούν «κοινωνικά κατασκευάσματα» όπου διαφορετικές εικόνες και αντιλήψεις συναντιούνται μεταξύ τους (Leimgruber, 1991).

Πρόσφατες μελέτες για τα σύνορα φωτίζουν μια διαλεκτική σχέση ανάμεσα στο χώρο και στους ανθρώπους. Μέσα από τη σχέση αυτή, προκύπτουν συλλογικές και ατομικές ταυτότητες του «εμείς» και οι «άλλοι» και ιεραρχούνται πολυδιάστατες εικόνες, αντιλήψεις και πρακτικές που διαφοροποιούνται χωρικά. (Newman, 2000, van Houtum, 2000, Welchman, 1996, Kolossov και O' Louhglin, 1998, Leontidou et al, 2002, Wilson και Donnan, 1998, Θεοδωρόπουλος, 1998, van Houtum και Naerssen, 2002). Από την άλλη πλευρά, η ραγδαία ανάπτυξη των τεχνολογιών πληροφορικής, επικοινωνιών και μεταφορών, αλλά και τα ευρέως διεθνοποιημένα πολιτιστικά πρότυπα, καθιστούν τις εικόνες και τις παραστάσεις στα σύνορα

μια περίπλοκη υπόθεση, που σ' ένα βαθμό απο-συσχετίζουν το χώρο με τις αντιλήψεις (Ohmae, 1990, Amin, 1997, Giddens, 1999, O'Brien, 1992). Η παραπάνω συζήτηση, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι τελικά οι αντιλήψεις αναφορικά με τα σύνορα υποβάλλονται σε μια συνεχή αναπαράσταση στο χώρο, αλλά και στο χρόνο (Kemp, 2000, Forsberg, 2003).

«Από τις παιδικές μου διεθνείς εμπειρίες, αυτό που θυμάμαι έντονα ήταν όταν περάσαμε τα σύνορα για να μπούμε στην πρώην Ανατολική Ευρώπη. Ο πατέρας μου είπε ότι θα περάσουμε το σιδηρούν παραπέτασμα. Η έκπληξή μου όμως ήταν μεγάλη γιατί πουθενά δεν είδα ένα γκριζο σιδερένιο παραπέτασμα ούτε καμία σιδερένια μεγάλη πόρτα όπως την είχα στο μυαλό μου...»

«Στο δρόμο πριν φτάσουμε στα σύνορα, οι γονείς μου ήταν χαλαροί και ευδιάθετοι. Παιχνίδια, μουσική, φαγητό, γέλια, όλα επιτρέπονταν μέχρι που φτάσαμε στο σημείο ελέγχου. Εκεί όλα σταμάτησαν. Όλοι στο αυτοκίνητο ξαφνικά ησύχασαν. Μέσα από το τζάμι έβλεπα τους στρατιώτες με τα όπλα στον ώμο. Τα πρόσωπά τους ήταν ανέκφραστα. Κανένας μέσα στο αυτοκίνητο δε μιλούσε. Κάποτε ο έλεγχος τελείωσε και ο πατέρας μου πάτησε γκάζι. Ουάου!!! Φωνάξαμε όλοι. Περάσαμε!»

Τα παραπάνω αποσπάσματα, αποτελούν προσωπικές μαρτυρίες ενός Ολλανδού (Henk Van Houtum) και μιας δυτικογερμανίδας (Anke Struver) από την παιδική τους ηλικία στην εποχή του ψυχρού πολέμου (van Houtum και Struver, 2002). Η κατάσταση στα ίδια σύνορα σήμερα, έχει αλλάξει δραματικά. Μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση τα περισσότερα θεσμικά εμπόδια στη κίνηση ανθρώπων, αγαθών και κεφαλαίων έχουν εξαλειφθεί. Εντούτοις,

το σύνορο στο νου εξακολουθεί να υπάρχει, παρά το γεγονός ότι ο προσδιορισμός του στο έδαφος γίνεται πιο δύσκολα από πριν.

Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι οι αντιλήψεις που υπάρχουν στα μυαλά των ανθρώπων δεν είναι ασύνδετες με την αντικειμενική πραγματικότητα που ζουν οι άνθρωποι. Ο πρώην πρόεδρος της Τσεχίας Vaclav Havel δήλωσε με γλαφυρό τρόπο ότι *«τα τείχη είναι μέσα στα κεφάλια μας»*. Ως αποτέλεσμα, αντιλήψεις αυτού του τύπου, επιφέρουν σύνορα και εμπόδια στη σφαίρα της πραγματικότητας καθώς επηρεάζουν τις ανθρώπινες αποφάσεις και ενέργειες (Mungίου-Pippidi, 2002).

Οι van Houtum και Struver (2002), επισημαίνουν ότι συμβολικά τα σύνορα μπορεί να λειτουργούν στο επίπεδο των αντιλήψεων, είτε ως *«γέφυρες»*, είτε ως *«πόρτες»*. Στην πρώτη περίπτωση, η *«γέφυρα»* συνδέει απρόσκοπτα τα δύο μέρη, ενώ στη δεύτερη περίπτωση η πόρτα δίνει τη δυνατότητα να κλείνει ως προς τον έξω κόσμο, αλλά και ν' ανοίγει ως προς τον μέσα κόσμο. Όπως και να έχει ωστόσο, η διάσχιση των φυσικών συνόρων σημαίνει διάσχιση κοινωνικά κατασκευασμένων εικόνων και αντιλήψεων, που έχουν τη δυνατότητα να χωρίζουν ή να ενώνουν τους ανθρώπους από τις δύο πλευρές των συνόρων (van Houtum και Struver, 2002).

Όλα τα κράτη στον ένα ή τον άλλο βαθμό επιδιώκουν να προσδιορίσουν και να αναπαράγουν την εθνική τους ταυτότητα, που είναι εκτός των άλλων, μια συλλογική αντίληψη του *«εμείς»* σε σχέση με τους *«άλλους»* (Anderson, 1983; Billing, 1995). Συχνά ακόμη, ο προσδιορισμός της εθνικής ταυτότητας εδράζεται σε ιδεολογήματα μοναδικότητας και υπεροχής έναντι των άλλων. Άλλες φορές επιστρατεύεται για τον ίδιο σκοπό το επιχείρημα της εξωτερικής απειλής που θέτει σε κίνδυνο την εδαφική ακεραιότητα ή την πολιτιστική ταυτότητα. Μέσα σ' αυτό το περιγράμμα, η συνοριακή γραμμή αποτελεί ένα

συμβολικό κοινωνικό μάρφωμα, που προσδιορίζει στο χώρο τα όρια του «εμείς». Όσο περισσότερο βέβαια είναι ομογενοποιημένος ο πληθυσμός ενός κράτους με όρους εθνολογικούς, θρησκευτικούς, κοινωνικούς και οικονομικούς, τόσο μικρότερες είναι οι αποκλίσεις στις αντιλήψεις του «ποιοι είμαστε» (Newman, 1998). Κατά συνέπεια οι εικόνες για τους «άλλους» στη γειτονική χώρα, συσχετίζονται στενά με το βαθμό που οι εικόνες του «εμείς» είναι ως συλλογική ταυτότητα ευκρινείς και εύληπτες.

Η συνοριακή γραμμή τόσο στη φυσική, όσο και στη νοητή της διάσταση, συμβάλλει καθοριστικά στη διαμόρφωση της ταυτότητας του «εμείς» έναντι των «άλλων». Μάλιστα θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί, ότι η ταυτότητα του «εμείς» προϋποθέτει την ύπαρξη των «άλλων». Στην Ευρώπη για παράδειγμα, τα σύνορα Ανατολής-Δύσης για μισό σχεδόν αιώνα δεν αποτελούσαν μόνο μια διαχωριστική γραμμή μεταξύ δύο διαφορετικών πολιτικοοικονομικών συστημάτων, αλλά και ένα μέσο προσδιορισμού της ταυτότητας των «μεν» έναντι των «δε». Στο πλαίσιο αυτό, οι άνθρωποι από τις δύο πλευρές των συνόρων ανατράφηκαν με στερεότυπα, νόρμες και αντιλήψεις, που εδράζονταν στην ανωτερότητα του δικού τους συστήματος έναντι των «άλλων», κυρίως λόγω έλλειψης ενημέρωσης για την απέναντι πλευρά. Όταν όμως τα φυσικά σύνορα γίνονται διαπερατά αυξάνεται, όχι μόνο η κινητικότητα των ανθρώπων και των υλικών αγαθών, αλλά και η κινητικότητα άυλων αγαθών, όπως η πληροφορία, οι ιδέες και τα πρότυπα, επιδρώντας στο χάρτη των εικόνων και των αντιλήψεων για τους «άλλους» (Maier και Rosenmayr, 2000).

Η εγγύτητα και το άνοιγμα των συνόρων όμως είναι ικανές συνθήκες από μόνες τους στη διαμόρφωση κοινών διασυνοριακών αντιλήψεων; Επιζητώντας μια απάντηση στο παραπάνω ερώτημα, η Ευρωπαϊκή Ένωση και ο μισός αιώνας περίπου προσπαθειών για την ολοκλήρωση με κύριο όχημα την κατάργηση των συνόρων, είναι ένα παράδειγμα που θα μπορούσε να μας

δώσει χρήσιμες πληροφορίες. Σήμερα είναι αναμφισβήτητο ότι ακόμη και ανάμεσα στα έξι ιδρυτικά μέλη της Ένωσης (που δικαιούνται να καυχιούνται για τη διαπερατότητα των συνόρων τους) εντοπίζονται σημαντικές διαφορές στις κοινωνικές πρακτικές, στις αντιλήψεις, στη γλώσσα, στη θρησκεία και στην ταυτότητα γενικότερα.

Ο Schack, (2001), μελετώντας τις αντιλήψεις για τη γειτονική χώρα σε δείγμα μαθητών γυμνασίου της Δανίας και Γερμανίας που διαμένουν σε συνοριακές και μη συνοριακές περιφέρειες, διαπίστωσε ότι οι αντιλήψεις ελάχιστα επηρεάζονται από την εγγύτητα στα σύνορα. Με αυτή την έννοια, η γεωγραφική εγγύτητα είναι μάλλον μια αδύνατη ερμηνευτική μεταβλητή στην ανάλυση των εικόνων και των αντιλήψεων στις δύο πλευρές των συνόρων. Επιπλέον, αρκετές εμπειρικές έρευνες διαπιστώνουν ότι οι νοητικές αποστάσεις είναι πολλές φορές διαφορετικές από τις γεωγραφικές (Hirtle και Heidorn, 1993, Friendschuh, 1991, Hoogvelt, 1997). Ο Simmel (1908/1950), από πολύ νωρίς υποστήριζε ότι η χωρική εγγύτητα δε διασφαλίζει από μόνη της κοινωνική ή πολιτιστική εγγύτητα. Το αντίθετο μάλιστα. Άνθρωποι που ζουν πολύ κοντά, σε χώρες που συνορεύουν μεταξύ τους, μπορεί να έχουν αποκλίνουσες αντιλήψεις όταν αισθάνονται ότι ανήκουν σε διαφορετικά κοινωνικά σύνολα με διαφορετικά πρότυπα, παραστάσεις και στερεότυπα.

Αρκετές έρευνες που έγιναν για τον υπολογισμό της φυσικής απόστασης μεταξύ δύο διασυνοριακών σημείων (συνήθως πόλεων) και δύο σημείων της ίδιας χώρας, έδειξαν μια συστηματική απόκλιση μεταξύ της φυσικής απόστασης και της απόστασης στο νου. Πιο συγκεκριμένα, όταν έπρεπε να διασχισθεί ένα σύνορο, η απόσταση στο νου ήταν μεγαλύτερη από την πραγματική απόσταση (Evans και Pezdek, 1980, Golledge και Stimson, 1987, Riedel, 1994, Van Houtum, 1998). Η υπερεκτίμηση αυτή της απόστασης πίσω από τα σύνορα συνδέεται με την έλλειψη προσωπικής εμπειρίας και γνώσης, ενώ αντίθετα στο εσωτερικό της χώρας η απόσταση αυτή υποεκτιμάται για

τους αντίθετους ακριβώς λόγους (van Houtum 1999). Στην ίδια λογική, ο Riedel (1994) μελετώντας τη συνοριακή περιοχή Γαλλίας-Γερμανίας διαπίστωσε μια αρνητική σχέση μεταξύ της υπολογιζόμενης απόστασης στο μυαλό και στη συχνότητα των επισκέψεων στη γειτονική χώρα.

Η διαμόρφωση ενός «*χάρτη αντιλήψεων*» στα σύνορα δύο χωρών, που να ερμηνεύει στάσεις και εικόνες, είναι μια ιδιαίτερα πολύπλοκη διεργασία, που προϋποθέτει την ανάλυση πλήθους παραμέτρων σε σχέση με το χώρο (Maier, 1995, Hirtle και Heidorn, 1993, Longuet-Higgins, 1987). Το ζήτημα γίνεται ακόμη πιο περίπλοκο, όταν τα σύνορα χωρίζουν μεγάλες χωρικές ενότητες, όπως είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση με τις γειτονικές της χώρες. Σ' αυτές τις περιπτώσεις, η ομαδοποίηση χαρακτηριστικών που διαμορφώνουν ενιαίες αντιλήψεις όπως η θρησκεία, η γλώσσα, οι ιστορικοί και πολιτισμικοί δεσμοί οδηγεί σε νοητικές ιεραρχίες στο χώρο (Freundschem, 1991). Είναι προφανές ότι η «*νοητική*» αυτή χωρική ιεραρχία δεν ταυτίζεται πάντα με τη «*φυσική*» χωρική ιεραρχία.

Ο Hoogvelt (1997) διαχωρίζει τον κόσμο στον «*πραγματικό*» κόσμο, όπως γίνεται αντιληπτός στη διάσταση του χώρου και στο «*φαινομενικό*» κόσμο, όπου οι άνθρωποι βρίσκονται σε αλληλεπίδραση μεταξύ τους, ανεξάρτητα με τη γεωγραφική θέση στην οποία βρίσκονται. Ειδικότερα οι διεθνείς οικονομικές συναλλαγές υποστηρίζει, αφορούν στη συντριπτική τους πλειοψηφία κινήσεις κεφαλαίων που δεν έχουν άμεση σχέση με το εμπόριο και την παραγωγή και δεν υπόκεινται σε χωρικούς περιορισμούς στις μετακινήσεις. Επιπλέον, στην «*από-συσχέτιση*» χώρου και αντιλήψεων για τα σύνορα επιδρούν σημαντικά παράγοντες όπως οι τεχνολογικές εξελίξεις στην πληροφορική και στις μεταφορές, τα παγκοσμιοποιημένα καταναλωτικά πρότυπα και η δράση των πολυεθνικών επιχειρήσεων (Ohmae, 1990, Amin, 1997, Giddens, 1999, O'Brien, 1992).

Ταυτόχρονα, εντοπίζεται από πολλούς μελετητές μια τάση αναθεώρησης του παραδοσιακού ρόλου του κράτους και της ταύτισής του με το κράτος-έθνος, υπογραμμίζοντας τις επικαλύψεις της εθνικής κυριαρχίας από υπερκείμενους διεθνείς οργανισμούς όπως είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση, το ΝΑΤΟ, ο ΟΗΕ. (Stokke, 1997, Ohmae, 1995). Οι «επικαλύψεις» αυτές κατά συνέπεια επιδρούν στη σημασία και το ρόλο, όχι μόνο των φυσικών συνόρων *per se*, αλλά και του τρόπου με τον οποίο τα συγκεκριμένα σύνορα γίνονται αντιληπτά.

Το να ζει κανείς στην περίμετρο ενός κράτους τον προσδιορίζει έναντι αυτού που ζει στο κέντρο, αλλά και έναντι αυτού που ζει στην απέναντι πλευρά. Με την έννοια αυτή, το δίπολο «κέντρο-περιφέρεια» από τη μια και η διασυνοριακή αλληλεπίδραση από την άλλη, έρχονται στο προσκήνιο όχι μόνο ως πολιτικές, χωρικές, ή οικονομικές πραγματικότητες, αλλά και ως εικόνες, σύμβολα, στερεότυπα και αντιλήψεις. Οι Αφουξενίδης και Λεοντίδου (2004), επισημαίνουν ότι συχνά οι τοπικές κοινωνίες στα σύνορα, αισθανόμενες οικονομική ή χωρική απομόνωση από το κέντρο, αισθάνονται επαπειλούμενες και ανασφαλείς.

Επιπλέον, οι αντιλήψεις στο τοπικό επίπεδο της συνοριακής περιφέρειας δεν είναι ανεξάρτητες με τις συνολικές αντιλήψεις της χώρας για την απέναντι πλευρά. Οι εικόνες για παράδειγμα μεταξύ δύο γειτονικών πόλεων που βρίσκονται σε διαφορετικές χώρες, συσχετίζονται με τις αντιλήψεις που έχουν διαμορφωθεί ανάμεσα στις δύο αυτές χώρες (Tversky, 1993, Galasinska κ.α., 2003). Το γεγονός αυτό, καταδεικνύει μια αλληλεπίδραση μεταξύ της μακρο-πολιτικής και της ταυτότητας της τοπικής κοινωνίας.

1.4 Πολιτισμός και αντιλήψεις στα σύνορα

Οι αναφορές στο σημαντικό ρόλο των πολιτισμικών παραμέτρων στην οποιαδήποτε μορφή διασυνοριακής αλληλεπίδρασης, κάνουν ολοένα και πιο

συχνά την εμφάνισή τους στη βιβλιογραφία των συνόρων. Ο Huntington (1997), στο γνωστό του έργο «*Η σύγκρουση των πολιτισμών*», υποστηρίζει ότι ο πολιτισμός προσδιορίζεται από τα αντικειμενικά στοιχεία της κοινής γλώσσας, της θρησκείας, της ιστορίας, των εθίμων, των θεσμών, των κοινών συμφερόντων και επιδιώξεων, αλλά και από τον υποκειμενικό αυτοπροσδιορισμό των ανθρώπων.

Ο κάτοικος ενός ελληνικού χωριού για παράδειγμα στα σύνορα με την Αλβανία, έχει διαφορετικά χαρακτηριστικά με τον κάτοικο ενός νησιού στο νότιο Αιγαίο. Ωστόσο και τους δύο τους ενώνει ο ελληνικός πολιτισμός ο οποίος τους ξεχωρίζει από τον αντίστοιχο πολιτισμό της Αλβανίας. Η ταυτότητα μάλιστα εντοπίζεται σε διαφορετικά επίπεδα. Ένας κάτοικος της Ρώμης για παράδειγμα, είναι ταυτόχρονα Ιταλός, Καθολικός, Χριστιανός, Ευρωπαίος και Δυτικός. Στο ευρύτερο και υψηλότερο επίπεδο (π.χ. Δυτικός), ο Huntington διακρίνει επτά έως οκτώ μεγάλους πολιτισμούς οι οποίοι (σύμφωνα με την πρόβλεψή του) θα αποτελέσουν το υπόβαθρο των μελλοντικών συγκρούσεων στον κόσμο. Στο ίδιο μήκος κύματος οι Meinhof κ.α. (2003), διαπίστωσαν εμπειρικά, ότι στα πρώην σύνορα μεταξύ Ανατολικής και Δυτικής Γερμανίας οι αντιλήψεις είχαν σημαντικές διαφορές. Όταν όμως η συζήτηση μεταφέρονταν στο Ευρωπαϊκό επίπεδο, τότε όλοι αισθάνονταν Γερμανοί.

Στο χάρτη του Huntington τα σύνορα δεν χαράσσονται με πολιτικά ή οικονομικά κριτήρια, αλλά με βάση πολιτισμικά στοιχεία όπως η θρησκεία, η εθνικότητα, η γλώσσα κ.α. Με την έννοια αυτή, ένας κομμουνιστής στην πρώην Σοβιετική Ένωση μπορεί να υιοθετήσει τους κανόνες της ελεύθερης αγοράς, ένας πλούσιος μπορεί να γίνει φτωχός και το αντίστροφο. Ποτέ όμως ένας Ρώσος δε θα γίνει Εσθονός ή ένας Αζέρος, Αρμένιος. Η θρησκεία επίσης χαράσσει συχνά πιο έντονη διαχωριστική γραμμή από αυτή της εθνικότητας μεταξύ των ανθρώπων. Για παράδειγμα, ένας κάτοικος στα σύνορα

Ουγγαρίας-Ρουμανίας, μπορεί να είναι κατά το μισό Ούγγρος και κατά το άλλο μισό Ρουμάνος. Πολύ σπάνια ωστόσο μπορεί να είναι Ορθόδοξος και Καθολικός ταυτόχρονα. Ειδικότερα για το τελευταίο ζήτημα, ο Huntington ισχυρίζεται ότι το «σιδηρούν παραπέτασμα» της ιδεολογίας στην Ευρώπη, έχει αντικατασταθεί με ένα «βελούδινο παραπέτασμα». Ο διακριτός άξονας σ' αυτό το διαχωρισμό είναι ο χριστιανισμός της Δύσης (Προτεσταντισμός-Καθολικισμός) από τη μια μεριά με το χριστιανισμό της Ανατολής (Ορθοδοξία) από την άλλη.

Πρόσφατες έρευνες στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έδειξαν ότι χώρες με Καθολικές ή Ορθόδοξες ρίζες τοποθετούνται πιο «ευρωπαϊκά» σε σχέση με τους Προτεστάντες, δείχνοντας ότι οι θρησκευτικές πεποιθήσεις επηρεάζουν τις αντιλήψεις σε σχέση με τους «άλλους» στα σύνορα (OPTEM S.A.R.L., 2001). Πρόσφατα επίσης γεγονότα, όπως ο πόλεμος στην πρώην Γιουγκοσλαβία, το τρομοκρατικό χτύπημα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, η υποψηφιότητα της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά και ο πόλεμος στο Ιράκ, υπογράμμισαν τον σημαντικό και πολλές φορές αντιφατικό ρόλο της θρησκείας στη διαμόρφωση εικόνων και αντιλήψεων για τους «άλλους».

Επίδραση στις στάσεις έναντι του «άλλου» πίσω από τα σύνορα, φαίνεται ότι ασκεί και η παράμετρος της κοινής ή διαφορετικής γλώσσας. Τα ανατολικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης σήμερα, λειτουργούν και ως γλωσσικά σύνορα σε μεγαλύτερο βαθμό, σε σχέση με την εποχή του ψυχρού πολέμου (όπου τα ρωσικά ήταν διαδεδομένα σ' όλη την ανατολική Ευρώπη). Πολλές φορές μάλιστα, το κίνητρο για την εκμάθηση της γλώσσας της γειτονικής χώρας είναι ασύμμετρο (Bort, 2006). Για παράδειγμα το κίνητρο εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας για τους Αλβανούς, είναι πολύ πιο σημαντικό από το κίνητρο των Ελλήνων να μάθουν Αλβανικά. Με την έννοια αυτή, η διαφορετική γλώσσα αποθαρρύνει τη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Οι Meinhof κ.α. (2003) υποστηρίζουν ότι όχι μόνο η γλώσσα *per se*, αλλά ακόμη και η προφορά της ίδιας της γλώσσας, παίζει σημαντικό συμβολικό ρόλο στο

να χωρίζει ή να ενώνει τους ανθρώπους. Η εικόνα γίνεται ακόμη πιο πολύπλοκη και σύνθετη, όταν οι διαφορετικές γλώσσες συνδυάζονται με την ύπαρξη μειονοτήτων κατά μήκος των συνόρων. Στην περίπτωση αυτή, η ίδια η γλώσσα συχνά συσχετίζεται με τον προσδιορισμό της εθνικής ταυτότητας.

Πολλά κείμενα πολιτικής γεωγραφίας συνήθως, αναφέρουν ότι η ιστορία της ανθρωπότητας είναι μια ιστορία πολέμων που είχαν ως βασικό στόχο την αλλαγή συνόρων (Kolossoy, 2005). Ο Rurrik (1994), σημειώνει ότι *«τα σύνορα είναι ο χρόνος αποτυπωμένος στο χώρο»*. Οι αναφορές αυτές αντανακλούν στην αποδοχή της άποψης από ένα μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας, ότι ο ρόλος της ιστορίας στη διαμόρφωση των εικόνων για τα σύνορα είναι καθοριστικός. Συχνά εντοπίζονται ιστορικοί παραλληλισμοί με αναφορές στο παρελθόν προκειμένου να ερμηνευθεί το σήμερα. Η Ευρώπη για παράδειγμα σε σχέση με τους *«άλλους»*, έχει συσχετισθεί με παλαιότερες αυτοκρατορίες όπως της Μεσοποταμίας (Waever, 1997), της Αυστρο-Ουγγαρίας (Farago, 1995) ή της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (Brague, 1993, Mourier, 1993).

Η επίδραση όμως των αντιλήψεων σε σχέση με την ιστορία αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον, όταν διαφορετικές ιστορικές φάσεις γίνονται προσωπικά βιώματα στους ίδιους ανθρώπους. Δεν πρέπει για παράδειγμα να μας διαφεύγει το γεγονός, ότι ο σημερινός ενεργός πληθυσμός της Ανατολικής και Δυτικής Ευρώπης, μεγάλωσε και ανατράφηκε μέσα σε συνθήκες ψυχρού πολέμου, με αποτέλεσμα τη διαμόρφωση αντιφατικών αντιλήψεων και ερμηνειών, που αποκτούν έντονα χαρακτηριστικά, όσο πλησιάζουμε την πρώην συνοριακή γραμμή Ανατολής-Δύσης. Για παράδειγμα η αναγκαστική αποχώρηση των γερμανικών στρατευμάτων από τα σύνορα Τσεχίας-Γερμανίας, ερμηνεύθηκε από του Τσέχους ως *«μεταφορά»*, από τους ανατολικογερμανούς ως *«επανεγκατάσταση»* και από τους δυτικογερμανούς ως *«απέλαση»* (Holly, 2002).

Βέβαια, οι αντιλήψεις για το χώρο και την απόσταση στο παρελθόν, ήταν πολύ διαφορετικές συγκριτικά με τις σύγχρονες συνθήκες, λόγω κυρίως τεχνολογικών εξελίξεων. Ως αποτέλεσμα, οι εικόνες περί κεντρικότητας, συμμετοχής ή αποκλεισμού, τίθενται σήμερα σ' ένα εντελώς διαφορετικό πλαίσιο (Borocz και Kovacs, 2001, Kramsch, 2002, Hansen, 2002).

Πώς όμως θα μπορούσε να εκτιμηθούν ποιοτικές παράμετροι που προσδιορίζουν το «εμείς» και οι «άλλοι», όταν από τη φύση τους οι παράμετροι αυτές είναι μη μετρήσιμες; Εάν πρόκειται για παράδειγμα να υπολογισθεί το επίπεδο του εισοδήματος δύο συνοριακών περιοχών τότε τα πράγματα είναι απλά. Τι γίνεται όμως όταν θα πρέπει να γίνουν μετρήσιμες μεταβλητές όπως είναι η πολιτισμική εγγύτητα; Για το ζήτημα αυτό, ενδιαφέρουσες μελέτες, με καταρχάς αισιόδοξα αποτελέσματα έκαναν την εμφάνισή τους τελευταία (κυρίως στη βιβλιογραφία των διεθνών οικονομικών σχέσεων) μέσα στις οποίες αναλύονται ποιοτικές μεταβλητές με ποσοτικές μεθοδολογίες (Hofstede, 1980, Kogut και Singh, 1988, Topaloglou κ.α., 2005).

1.5 Συμπεράσματα

Μέσα από την βιβλιογραφική επισκόπηση που προηγήθηκε, επιχειρήθηκε αρχικά η ανάλυση του συνοριακού φαινομένου ως παράγωγο κοινωνικών δυναμικών. Στη συνέχεια εξετάστηκε η συσχέτιση του συνοριακού χώρου με τις αντιλήψεις καθώς και η επίδραση των πολιτισμικών παραμέτρων στη διαμόρφωση εικόνων και συλλογικής ταυτότητας.

Έχει διαφανεί ότι η έρευνα για τα σύνορα και οι θεωρίες της κοινωνικής επιστήμης που τη συνοδεύουν, δεν αναπτύσσονται σε κοινωνικό, πολιτισμικό ή πολιτικό κενό, αλλά βρίσκονται σε διαλεκτική σχέση με τις κοινωνικές πρακτικές και εξελίξεις (Agnew, 1998, Hakli, 2001). Με την έννοια αυτή, τα

σύννορα είναι κοινωνικά και ιδεολογικά κατασκευάσματα που επιτελούν συγκεκριμένες λειτουργίες. Πολλές φορές χωρίζουν κάτι που είναι πολιτικά, κοινωνικά, οικονομικά ή ακόμη και γεωγραφικά διαφορετικό. Άλλες φορές ωστόσο, η χάραξη μιας συνοριακής γραμμής δημιουργεί διαφορές στο χώρο και στο χρόνο που δεν υπήρχαν από πριν. Αντίστοιχα, η εξάλειψη των συνοριακών φραγμών δε σημαίνει αυτόματα και την εξάλειψη των αρχικών συνθηκών που είχαν διαμορφωθεί μέσα από πολιτικές, κοινωνικές και ιστορικές διεργασίες.

Το δεύτερο ζήτημα που αναλύθηκε μέσα από την επισκόπηση της βιβλιογραφίας, αφορούσε στο δίπτυχο συνοριακός χώρος και αντιλήψεις. Η μέχρι τώρα εμπειρία έδειξε ότι η χωρική εγγύτητα δε συμβαδίζει πάντα με την εγγύτητα στις αντιλήψεις των ανθρώπων που ζουν στις δύο πλευρές των συνόρων. Επιπλέον, η έρευνα των αντιλήψεων σε σχέση με το χώρο δε μπορεί να αγνοήσει τις εξελίξεις στον τομέα των επικοινωνιών και μεταφορών που σ' ένα βαθμό έχουν αναθεωρήσει τις κυρίαρχες αντιλήψεις περί χωρικής εγγύτητας και του ρόλου των συνόρων μέσα σ' αυτές. Ωστόσο, η ιδέα και η πρόβλεψη για έναν κόσμο χωρίς σύννορα έρχεται σε αντίφαση με την εντυπωσιακή αύξηση νέων συνόρων σ' όλο τον κόσμο. Το γεγονός αυτό σημαίνει πολύ απλά ότι ο χώρος και τα σύννορα εξακολουθούν να αποτελούν χρήσιμες έννοιες στις αντιλήψεις των ανθρώπων.

Στο τελευταίο μέρος της θεωρητικής σύννοψης, εξετάσθηκε η επίδραση των πολιτισμικών παραμέτρων στη διαμόρφωση συλλογικών ταυτοτήτων κατά μήκος των συνόρων. Μέσα από τη βιβλιογραφία φαίνεται ότι τα πολιτισμικά σύννορα διαμορφώνονται ταυτόχρονα σε πολλά χωρικά επίπεδα, είναι πολυσύνθετα και δε συμβαδίζουν πάντα με τα γεωγραφικά σύννορα. Πολιτισμικά στοιχεία όπως η θρησκεία, η γλώσσα ή η ιστορία, χωρίζουν ή ενώνουν τους ανθρώπους μ' έναν τρόπο που συχνά δεν είναι ταυτόσημος με το θεσμικό ή το νομικό επικάλυμμα των συνόρων.

Κεφάλαιο 2: Η οικονομική γεωγραφία των συνόρων

2.1 Εισαγωγή

Η ανάλυση των επιπτώσεων της ολοκλήρωσης στις συνοριακές περιοχές έχει ως ζήτημα ενδιαφέρον, όχι μόνο γιατί ο επιστημονικός διάλογος για το θέμα δεν έχει ολοκληρωθεί, αλλά και γιατί συσχετίζεται με το ίδιο το περιεχόμενο των χωρικών πολιτικών. Ειδικότερα στην Ευρωπαϊκή Ένωση μετά τη διεύρυνση παρατηρείται μια αναζωπύρωση των θεωρητικών και εμπειρικών αναλύσεων από τη μια, αλλά και των επίσημων κοινοτικών εγγράφων από την άλλη, σχετικά με τον αντίκτυπο της εξάλειψης των συνοριακών φραγμών στο χώρο και στην οικονομία. Αρκεί να αναφέρει κανείς ότι οι συνοριακές περιφέρειες μετά την είσοδο και των δέκα νέων χωρών, αντιπροσωπεύουν πάνω από το 35% του εδάφους της Ευρωπαϊκής Ένωσης και περίπου το 25% του πληθυσμού της, για να γίνει κατανοητή η βαρύτητα του ζητήματος των συνόρων. Μάλιστα στις χώρες μετάβασης, τα σύνορα αντιπροσωπεύουν το 66% της έκτασης και το 58% του συνολικού πληθυσμού (CEC, 2001). Η εντατική ωστόσο ενασχόληση με τα ζητήματα του συνοριακού χώρου, δεν προσέφερε μέχρι σήμερα σαφείς απαντήσεις στα ερωτήματα περί των χωρικών δυναμικών που αναπτύσσονται στις συνοριακές περιφέρειες όταν τα οικονομικά σύνορα καταργούνται (Niebuhr και Stiller, 2002).

Η μείωση των συνοριακών εμποδίων ως παράγωγο της φιλελευθεροποίησης του εμπορίου, προκαλεί αναμφίβολα σημαντικές επιδράσεις στην οικονομία των συνοριακών περιοχών (Hanson, 1996, 1998). Έχει ωστόσο ενδιαφέρον ότι τόσο στα θεωρητικά μοντέλα, όσο και στις εμπειρικές προσεγγίσεις, η χωρική κατανομή των οικονομικών δραστηριοτήτων στο εσωτερικό των κρατών (ως επίπτωση της διεθνούς κινητικότητας των συντελεστών), σχεδόν παραμελείται. Το «έλλειμμα» αυτό εν μέρει αιτιολογείται από το γεγονός ότι η

ευρωπαϊκή ολοκλήρωση στην κατεύθυνση της εμβάθυνσης και η πρόσφατη διεύρυνση προέκυψαν ως ιστορικά γεγονότα τα τελευταία χρόνια. Το ερώτημα λοιπόν της θεωρίας σχετικά με τις χωρικές επιπτώσεις της ολοκλήρωσης στις διασυνοριακές ζώνες συνδέθηκε σ' ένα μεγάλο βαθμό με τους προβληματισμούς, τις κατευθύνσεις και το περιεχόμενο των πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η κινητικότητα του κεφαλαίου και της εργασίας κατά μήκος ειδικότερα των συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχει συνδεθεί με ευκαιρίες, αλλά και κινδύνους που φέρνει η διαδικασία της ολοκλήρωσης. Μια σειρά επίσης από μέτρα πολιτικής στοχεύουν στην εξάλειψη των φυσικών, νομικών ή θεσμικών εμποδίων, με στόχο την ενθάρρυνση της κινητικότητας των συντελεστών της παραγωγής. Ωστόσο, τα μέχρι τώρα εμπειρικά ευρήματα δε δείχνουν ότι η σημαντική μείωση των οικονομικών συνοριακών φραγμών συνοδεύεται από ανάλογη εντατικοποίηση στη μετακίνηση του κεφαλαίου και της εργασίας (Collier και Vickerman, 2001).

Στα τμήματα που ακολουθούν επιχειρείται μέσα από μια θεωρητική και εμπειρική επισκόπηση να διερευνηθούν τα παρακάτω ερωτήματα: Ποιες χωρικές δυναμικές αναπτύσσονται όταν τα σύνορα είναι κλειστά; Τι συμβαίνει στο χώρο και στην οικονομία όταν οι οικονομικοί φραγμοί στα σύνορα καταργούνται. Σε ποιο βαθμό και με ποιο τρόπο η απόσταση καθορίζει την κατανομή των οικονομικών δραστηριοτήτων στο συνοριακό χώρο; Ποιος είναι ο ρόλος του μεγέθους αγοράς στη διασυνοριακή οικονομική αλληλεπίδραση; Ποιες είναι οι επιπτώσεις της ολοκλήρωσης στην αγορά εργασίας των συνοριακών περιφερειών;

2.2 Χωρικές δυναμικές όταν τα σύνορα είναι κλειστά

Ως προς το επίπεδο της αλληλεπίδρασης δύο γειτονικών χωρών, τα σύνορα λειτουργούν ως εμπόδια στη διακίνηση ανθρώπων, αγαθών, υπηρεσιών, κεφαλαίων αλλά και ιδεών, πληροφοριών και δραστηριοτήτων (Kamann, 1993, Ratti, 1993, Suarez-Villa, 1992). Αυτό που κάνουν με άλλα λόγια τα σύνορα, είναι να περιορίζουν την ελευθερία στη μετακίνηση στην άλλη πλευρά των συνόρων. (Clark, 1994). Η μελέτη των συνοριακών οικονομικών εμποδίων ειδικότερα έχει συνδεθεί με την επιβολή δασμών, ποσοστώσεων ή άλλων περιορισμών στο πλαίσιο της συζήτησης περί ελεύθερου ή προστατευτικού εμπορίου (Balassa, 1961, Di Tella, 1982). Μέσα από την οπτική της παραδοσιακής θεωρίας χωροθέτησης, οι φραγμοί στα σύνορα αποτελούν αιτία αύξησης του κόστους του διεθνούς εμπορίου, διαστρέβλωσης της αγοράς και αύξησης του παραγωγικού κόστους των επιχειρήσεων που είναι εγκαταστημένες κοντά στα σύνορα.

Τα κλειστά σύνορα προκαλούν κεντρομόλες χωρικές δυναμικές στο πλαίσιο της κάθε χώρας, επηρεάζοντας τη μορφή και το επίπεδο της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης μεταξύ των χωρών. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, οι συνοριακές περιφέρειες λογίζονται με όρους κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής γεωγραφίας ως περιφερειακού χαρακτήρα περιοχές σε σχέση με το κέντρο (Gottmann, 1980, Rumley, 1991, Rokkan και Urwin, 1983, Crush, 1980, Hansen, 1977, 1983). Σε μια κλειστή οικονομία ειδικότερα, οι συνοριακές περιφέρειες θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν ως περιοχές χαμηλής ελκυστικότητας με δυσμενείς προοπτικές ανάπτυξης, λόγω της μεγάλης απόστασης από το κέντρο (Dimitrov κ.α., 2002).

Ο Giersch (1940) από πολύ νωρίς, ανέλυσε μέσα από μια θεωρία χωροθέτησης τις επιπτώσεις της ύπαρξης συνόρων στην εγκατάσταση των επιχειρήσεων. Υποστήριξε ειδικότερα, ότι η μείωση του μεταφορικού κόστους και οι

εσωτερικές οικονομίες κλίμακας στην παραγωγή, ωθούν τις επιχειρήσεις να εγκατασταθούν στο κέντρο και όχι κοντά στα σύνορα, καθώς έχουν τη δυνατότητα λόγω κεντρικότητας να ελέγχουν μεγαλύτερη αγορά. Τόνισε μάλιστα ότι όσο πιο μεγάλη είναι μια αγορά, τόσο πιο μικρές είναι οι πιθανότητες μια επιχείρηση να εγκατασταθεί κοντά στα σύνορα. Το πυκνό δίκτυο των επιχειρήσεων με τη σειρά του επηρεάζει τη δομή του αστικού συστήματος. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι οι μεγάλες πόλεις βρίσκονται συνήθως μακριά από τα σύνορα.

Ο Lösch (1944/1954), στην περίφημη εργασία του *The Economics of Location* βλέπει τα σύνορα ως μια έρημο στην οποία ένα προϊόν ή ένα αγαθό μπορεί να αποκτηθεί μόνο αν διανύσει κανείς μια απόσταση. Υποστηρίζει ακόμη ότι τα σύνορα διακόπτουν τη συνέχεια των περιοχών αγοράς (τα γνωστά του εξάγωνα) επιφέροντας στις επιχειρήσεις οικονομικές απώλειες. Τους δασμούς μάλιστα τους παραλληλίζει με ένα ποτάμι που όσο πιο μεγάλο είναι το πλάτος του τόσο περισσότερο χωρίζει μια περιοχή στα δύο. Επιμηκύνουν με άλλα λόγια οι δασμοί την απόσταση της μεταφορικής διαδρομής για την μεταφορά των αγαθών. Λίγο νωρίτερα ο Boggs (1940) κατέληξε σε παρόμοια συμπεράσματα υπογραμμίζοντας τις σοβαρές επιπτώσεις των οικονομικών συνόρων στην ομαλή ροή των οικονομικών ανταλλαγών.

Γίνεται από τα παραπάνω φανερό, ότι η θέληση των κοινωνιών και των κρατών να καθορίσουν σύνορα μεταξύ τους, συνοδεύεται και από ένα κόστος που εκτός των άλλων, έχει και χωρική διάσταση. Αξιόλογες προσπάθειες για τον υπολογισμό του κόστους διασυνοριακής αλληλεπίδρασης έχουν γίνει κατά καιρούς. Παρακάτω παραθέτουμε ορισμένες από αυτές.

Ο Mackay (1958), ήταν από τους πρώτους που επιχείρησε να μετρήσει ποσοτικά τις επιπτώσεις των συνόρων. Χρησιμοποιώντας ένα μοντέλο

βαρύτητας (gravity model) εξέτασε τη ροή των τηλεφωνικών κινήσεων από τη μια μεριά μεταξύ τριών πόλεων του Κεμπέκ (Montreal, Quebec city, Sherbrooke) και από την άλλη μεταξύ 50 Καναδικών και 20 Αμερικάνικων πόλεων. Διαπίστωσε ότι οι τηλεφωνικές κινήσεις μεταξύ των δύο πλευρών των συνόρων ήταν συστηματικά λιγότερες από τις αναμενόμενες με βάση την απόσταση μεταξύ των πόλεων. Συγκεκριμένα, διαπίστωσε ότι τα σύνορα είναι σαν να αυξάνουν την απόσταση μεταξύ πόλεων διαφορετικών διοικητικών περιοχών πέντε έως δέκα φορές, ενώ η απόσταση ανάμεσα στο Κεμπέκ και στις ΗΠΑ ήταν σαν να αυξάνονταν 50 φορές.

Πολύ ενδιαφέρουσα στο ζήτημα αυτό είναι η εργασία του Bröcker (1984), ο οποίος επιχείρησε να εκτιμήσει τις επιπτώσεις της ύπαρξης εθνικών συνόρων στο διεθνές εμπόριο, κατασκευάζοντας και αυτός ένα μοντέλο βαρύτητας (gravity model). Στην ανάλυσή του χρησιμοποίησε δύο παραμέτρους που εμποδίζουν το διεθνές εμπόριο: το κόστος κάλυψης μιας γεωγραφικής απόστασης και το κόστος διάσχισης των συνόρων. Τα αποτελέσματα του μοντέλου έδειξαν ότι το κόστος διάσχισης των συνόρων στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης ισούται με το κόστος κάλυψης 375 χιλιομέτρων, επιφέροντας μια μείωση του όγκου του διεθνούς εμπορίου στο ένα έκτο (1/6). Ερμηνεύοντας την προσέγγιση του Bröcker, θα μπορούσαμε να πούμε ότι δύο συνοριακές περιφέρειες παρά το γεγονός ότι είναι όμορες είναι σαν να απέχουν μεταξύ τους 375 χιλιόμετρα λόγω της παρεμβολής των συνόρων! Επιπλέον υπολογίστηκε στην ίδια μελέτη ότι η ροή αγαθών μεταξύ πόλεων ομοειδούς μεγέθους από τις δύο πλευρές των συνόρων είναι 75% χαμηλότερη σε σχέση τις αντίστοιχες ροές στο εσωτερικό της κάθε χώρας.

Στην ίδια κατεύθυνση με το τελευταίο συμπέρασμα του Bröcker, κινείται και ο Nuesser (1985) ο οποίος υπολογίζει ότι η ένταση της αλληλεπίδρασης μεταξύ των πόλεων είναι 25% χαμηλότερη λόγω της παρεμβολής της συνοριακής γραμμής. Οι Rietveld και Janssen (1990), εξέτασαν την πυκνότητα των

τηλεφωνικών συνδιαλέξεων της Ολλανδίας με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες και επιχειρήσαν να τις συσχετίσουν με τη διάρθρωση των εμπορικών ροών. Τα αποτελέσματα της έρευνάς τους έδειξαν ότι οι συνδιαλέξεις με τις ευρωπαϊκές χώρες αντιπροσώπευαν το 30% αυτών που θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν εάν η περιοχή αναφοράς ήταν μόνο το εσωτερικό μιας χώρας. Οι Rose και Wincoop (2001) υποστηρίζουν ότι τα εθνικά νομίσματα αποτελούν σημαντικά εμπόδια στο εμπόριο σε τέτοιο μάλιστα βαθμό, που η καθιέρωση ενός κοινού νομίσματος ανάμεσα σε δύο χώρες, θα μειώσουν στο μισό τα εμπόδια του εμπορίου σε σχέση με τα εθνικά σύνορα. Ο Rose (2000) μελετώντας στοιχεία τα οποία εκτείνονται στην περίοδο 1970-1990 και αναφέρονται σε 186 κράτη, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι τα κράτη τα οποία έχουν κοινό νόμισμα εμπορεύονται μεταξύ τους τρεις φορές περισσότερο απ' ό,τι με τα υπόλοιπα.

Ο McCallum (1995) έδειξε ότι το εμπόριο μεταξύ επαρχιών του Καναδά είναι 2200% μεγαλύτερο συγκριτικά με το εμπόριο μεταξύ Καναδικών και Αμερικανικών επαρχιών, παρόλο που οι επαρχίες αυτές είχαν την ίδια απόσταση και μέγεθος σε σχέση με τις Καναδικές επαρχίες. Αυτού του είδους τα εμπειρικά αποτελέσματα φανερώνουν ότι τα σύνορα εξακολουθούν να παίζουν σημαντικό ρόλο στις εμπορικές σχέσεις. Επιπλέον του οικονομικού κόστους, τα σύνορα πολύ συχνά συνδέονται με την ύπαρξη διαφορετικών εθνικοτήτων, γλωσσών, πολιτισμών και αντιλήψεων, που επηρεάζουν τη μορφή και την ένταση της διασυνοριακής οικονομικής αλληλεπίδρασης (Topaloglou κ.α., 2005).

Ο Bruinsma (1994) αναλύει ειδικότερα τα σύνορα ως εμπόδια στο δίκτυο υποδομών της Ευρωπαϊκής Ηπείρου. Δεν είναι τυχαίο, τονίζει, ότι η πυκνότητα υποδομών και η προσβασιμότητα των πόλεων κοντά στα σύνορα, είναι πολύ χαμηλότερη σε σχέση με άλλες περιοχές στην ενδοχώρα των κρατών. Στην ίδια κατεύθυνση, πολλές άλλες μελέτες συνέδεαν τον

παράγοντα της προσβασιμότητας με την προοπτική της περιφερειακής ανάπτυξης, με αποτέλεσμα τα σύνορα να γίνουν συνώνυμο της λέξης εμπόδιο (Keeble κ.α., 1982, Chesire, 1990). Άρα σε μια ευρύτερη χωρική ενότητα όπου τα σύνορα λειτουργούν ως φραγμοί, η ανάπτυξη των συνοριακών περιοχών αποτελεί περισσότερο αντικείμενο της περιφερειακής πολιτικής και λιγότερο της οικονομίας *per se*.

Ωστόσο όταν μιλάμε για τις συνοριακές περιφέρειες στην Ευρώπη, θα πρέπει να έχουμε υπόψη την ύπαρξη μεγάλης ποικιλίας περιπτώσεων σε σχέση με την εγγύτητα και την πρόσβαση που έχουν στην ευρύτερη αγορά. Υπάρχουν για παράδειγμα περιφέρειες στα σύνορα που ποτέ δεν αισθάνθηκαν αποκομμένες ή απομονωμένες ακόμη και πριν από την ευρωπαϊκή ενοποίηση. Οι συνοριακές αυτές περιοχές κατείχαν πάντα ευνοϊκή γεωγραφική θέση σε σχέση με τον οικονομικό πυρήνα της Ευρώπης, όπως για παράδειγμα οι περιφέρειες στα σύνορα της Γαλλίας-Βελγίου, Γερμανίας-Αυστρίας, Ολλανδίας-Γερμανίας κ.α.

Μια σειρά από πρόσφατες μελέτες, φανερώνουν ότι στην περίπτωση που η Ευρωπαϊκή Ένωση ακολουθήσει πολιτική κλειστών συνόρων, στο πλαίσιο μιας πολιτικής «Ευρώπη-Φρούριο», τα προβλήματα που θα προκύψουν θα είναι πολύ περισσότερα από τα προβλήματα που θα επιλυθούν. Ο Andre Liebich (2002) υποστηρίζει για παράδειγμα, ότι πολλές μειονότητες της μετακομμουνιστικής Ευρώπης (π.χ. Ουγγρική, Ρωσική κλπ) θα έχουν σοβαρά εμπόδια στις μετακινήσεις τους σε περίπτωση που τα σύνορα γίνουν αδιαπέραστα. Το διασυνοριακό εμπόριο και οι επενδύσεις επίσης θα μειωθούν δραστικά.

Η Ewa Morawska (2001) σημειώνει χαρακτηριστικά ότι μόνο οι διασυνοριακές αγορές από Ουκρανούς επισκέπτες στην Πολωνία

αντιπροσωπεύουν το μισό όγκο των Πολωνικών εξαγωγών στην Ουκρανία. Ακόμη, τα κλειστά σύνορα υπονομεύουν τη διασυνοριακή περιφερειακή συνεργασία και έρχονται σε σύγκρουση με τις θεμελιώδεις πολιτικές αξίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης που είναι η ελευθερία μετακίνησης και εγκατάστασης. Κατά συνέπεια, ένα σύνορο-τείχος δημιουργεί στον περίγυρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά κάποιο τρόπο πολίτες δεύτερης κατηγορίας (Bigo, 2002).

Τα κλειστά σύνορα μπορεί να δημιουργήσουν προβλήματα ασφάλειας καθώς καλλιεργούν την καχυποψία και την αίσθηση του αποκλεισμού (Zienlonka, 2001, Hill, 1993). Όταν τα σύνορα είναι κλειστά, συνήθως οι αντιλήψεις για τον απέναντι είναι πιο επιρρεπείς στην υπερβολή, στη φαντασίωση ή στο φόβο. Με αυτή την έννοια ένα «σύνορο-τείχος» δεν εμποδίζει μόνο τη μετακίνηση και την επικοινωνία, αλλά κάνει την απέναντι πλευρά αθέατη και άγνωστη. Χαρακτηριστική περίπτωση εδώ αποτελούν τα σύνορα Ανατολής-Δύσης στην εποχή του ψυχρού πολέμου, τα οποία λειτούργησαν ως «*παραμορφωτικός φακός*» στις αντιλήψεις για την απέναντι πλευρά, λόγω παντελούς σχεδόν έλλειψης επικοινωνίας.

Σε κάθε περίπτωση, η συζήτηση για εντελώς ανοικτά ή απολύτως κλειστά σύνορα, παραμένει θεωρητική μεταξύ των φιλελεύθερων οικονομικών προσεγγίσεων (ανοικτά σύνορα) από τη μία και των φόβων μαζικής μετανάστευσης (κλειστά σύνορα) από την άλλη. Συχνά η αντίθεση αυτή βρίσκει πρακτική εφαρμογή στα σύνορα μέσα από ένα επιλεκτικό άνοιγμα για κάποιους και ένα επιλεκτικό κλείσιμο για κάποιους άλλους (Sassen, 2000, van Houtum και Naerssen, 2002).

2.3 Τι συμβαίνει στο χώρο και στην οικονομία όταν τα εμπόδια στα σύνορα καταργούνται;

Διευκρινίζεται καταρχάς ότι η χρησιμοποίηση του όρου κατάργηση των συνόρων δεν παραπέμπει στην απάλειψη των συνόρων *per se*, αλλά στην απάλειψη κάθε εμποδίου διάσχισης των συνόρων. Όταν λοιπόν τα σύνορα μεταξύ δύο χωρών καταργούνται, νέες χωρικές δυναμικές κάνουν την εμφάνισή τους στο εσωτερικό των χωρών, ενώ ταυτόχρονα δημιουργούνται ευνοϊκές συνθήκες να μετατραπεί η συνοριακή ζώνη από ζώνη διαχωρισμού σε ζώνη επαφής (Van Houtum, 1998). Οι δυναμικές αυτές μπορεί να αφορούν κοινωνικές, πολιτιστικές, μεταναστευτικές ή οικονομικές ροές.

Στη σφαίρα της οικονομίας, η οικονομική ολοκλήρωση ανάμεσα σε δύο χώρες σημαίνει κατάργηση των οικονομικών φραγμών και των εμποδίων στα σύνορα. Σημαίνει με άλλα λόγια, κατάργηση της συνοριακής γραμμής ως παράγοντα που επιδρά στο κόστος του εμπορίου. Η εξέλιξη αυτή αναμφίβολα προκαλεί επιπτώσεις στο χώρο και στην οικονομία. Το ερώτημα που προκύπτει ωστόσο είναι ποιες είναι οι χωρικές επιπτώσεις της ολοκλήρωσης στις συνοριακές περιφέρειες και ποιοι είναι οι καθοριστικοί παράγοντες που επιδρούν στη διαμόρφωση της νέας οικονομικής γεωγραφίας στο χώρο.

Η επίδραση της ολοκλήρωσης στο συνοριακό χώρο, έχει απασχολήσει ως ζήτημα τη βιβλιογραφία τα τελευταία χρόνια. Αν και τα συμπεράσματα ποικίλουν ως προς το βαθμό της επίδρασης των συνόρων, σχεδόν όλες οι μελέτες καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η διασυνοριακή οικονομική αλληλεπίδραση μεταξύ δύο χωρών θα ήταν πολύ πιο έντονη εάν δεν υπήρχαν τα σύνορα (McCallum, 1995, Helliwell, 1998, Bröcker, 1998, Wei, 1996). Αν και παίρνουμε μια σχετικά καθαρή εικόνα μέσα από τη βιβλιογραφία, σχετικά με τη χωρική κατανομή των δραστηριοτήτων όταν τα σύνορα είναι κλειστά,

εντούτοις η εικόνα αυτή γίνεται αρκετά θαμπή στην περίπτωση που τα εμπόδια στα σύνορα εξαλείφονται.

Από τις αρχές της δεκαετίας του '90, έκανε την εμφάνισή του ένα ρεύμα περιφερειακών οικονομικών αναλύσεων που έδινε ιδιαίτερη έμφαση στις έννοιες της παγκοσμιοποίησης, της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, αλλά και της περιφερειακής ή διασυνοριακής συνεργασίας (Ratti, 1993; Den Boer, 1996; Γιαουτζι, κ.α., 1993). Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, όροι όπως δίκτυα, συμμαχίες, συνεργασίες, clusters κλπ. έγιναν ιδιαίτερα δημοφιλείς. Η επικρατούσα τάση μάλιστα προέβλεπε την βελτίωση της θέσης των συνοριακών περιφερειών μέσα από την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.

Μέσα στο παραπάνω περίγραμμα, ο Nijkamp (1993) προβλέπει ότι η κατάργηση των συνόρων θα αντικαταστήσει τον παραδοσιακό ανταγωνισμό εντός των εθνικών συνόρων. Ως αποτέλεσμα, περιφέρειες που ανήκουν σε διαφορετικά κράτη αναπτύσσουν την *“Ευρώπη των δικτύων”*. Ωστόσο μεταγενέστερες έρευνες που εστίασαν στην αξιολόγηση των πολιτικών διασυνοριακής συνεργασίας, καταλήγουν σε μάλλον σκεπτικιστικά παρά αισιόδοξα συμπεράσματα (Beek, 1996, Convers κ.α., 1994, Van Houtum κ.α., 1996).

Η εξάλειψη των συνοριακών φραγμών προκαλεί μείωση του διασυνοριακού μεταφορικού κόστους και αύξηση της προσβασιμότητας και στις δύο πλευρές των συνόρων. Σύμφωνα με τους Brülhart κ.α., (2004), οι εγχώριες επιχειρήσεις της μιας πλευράς, έχουν αυξημένο κίνητρο να εγκατασταθούν κοντά στα σύνορα για να βρίσκονται κοντά στους καταναλωτές της γειτονικής αγοράς. Κατά συνέπεια, οι κεντρομόλες δυναμικές που σχετίζονται με την εγχώρια αγοραστική δύναμη αποδυναμώνονται, λόγω της αυξανόμενης καταναλωτικής ζήτησης από τη γειτονική χώρα. Οι παραπάνω διεργασίες

φαίνεται ότι αυξάνουν την ελκυστικότητα των συνοριακών περιφερειών. Ταυτόχρονα όμως, οι επιχειρήσεις κοντά στα σύνορα είναι εκτεθειμένες στο ανταγωνισμό από τις επιχειρήσεις της απέναντι πλευράς στην περίπτωση που το κόστος παραγωγής είναι χαμηλότερο. Το γεγονός αυτό ωθεί τις επιχειρήσεις ή να μετακινηθούν στο εσωτερικό της χώρας μακριά από τον ανταγωνισμό, ή να μετεγκατασταθούν στην άλλη πλευρά της γειτονικής χώρας.

Από αυτή τη σκοπιά, η ολοκλήρωση προκαλεί ταυτόχρονα τόσο κεντρομόλες, όσο και φυγόκεντρες δυναμικές στα σύνορα, προκαλώντας το ερώτημα για το σημείο στο οποίο ισορροπούν οι δύο τάσεις. Οι Brühlhart κ.α., (2004), μέσα από την ανάλυση ενός σχετικού μοντέλου, υποστηρίζουν ότι η ελκυστικότητα των συνοριακών περιοχών θα υπερκεράσει τελικά τα αρνητικά αποτελέσματα από τον έντονο ανταγωνισμό, λόγω βελτίωσης της προσβασιμότητας.

Ένα ζήτημα που έχει ενδιαφέρον σε σχέση με τις επιπτώσεις της ολοκλήρωσης στις συνοριακές περιφέρειες είναι ο χαρακτήρας του εμπορίου που αναπτύσσεται μεταξύ δύο γειτονικών χωρών. Πιο συγκεκριμένα, εάν το εμπόριο έχει διακλαδικό χαρακτήρα (π.χ. η ανταλλαγή αφορά από τη μια μεριά σε προϊόντα έντασης κεφαλαίου και από την άλλη μεριά σε προϊόντα έντασης εργασίας) εμφιλοχωρεί ο κίνδυνος «εγκλωβισμού» της μιας πλευράς σε εξειδικευμένες έντασης εργασίας. Υπό το πρίσμα της νεοκλασικής οπτικής, αυτή η εξέλιξη θεωρείται εξορθολογισμός της παραγωγικής διαδικασίας και αξιοποίηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων. Η αντίθετη άποψη υποστηρίζει ότι οι ανεπτυγμένες περιοχές με εξειδίκευση στα προϊόντα έντασης κεφαλαίου και τεχνολογίας, έχουν μεγάλα περιθώρια πολιτικής τιμών και την ικανότητα να μετακυλίσουν και να απορροφήσουν το αυξανόμενο κόστος εργασίας (Panteladis, 2002). Ως αποτέλεσμα, οι πιο ανεπτυγμένες συνοριακές περιφέρειες, διατηρούν ευνοϊκότερους όρους εμπορίου που οδηγούν σε μια άνιση και ασύμμετρη ολοκλήρωση .

Η προσέγγιση της νέας οικονομικής γεωγραφίας, υποστηρίζει την υπόθεση ότι οι κεντρικές συνοριακές περιφέρειες αποκτούν ένα γεωγραφικό πλεονέκτημα στα πλαίσια μιας οικονομικής ένωσης. Η ολοκλήρωση προσδίδει στις συνοριακές περιφέρειες αυτού του τύπου, έναν κεντρικό χαρακτήρα (central border region), καθώς προσελκύουν επιχειρήσεις και καταναλωτές. Όταν μάλιστα οι επιχειρήσεις είναι κάθετα διασυνδεδεμένες, τότε το κίνητρο της χωρικής συγκέντρωσης είναι ισχυρό (Niebuhr και Stiler, 2002). Μ' αυτήν την έννοια, οι συνοριακές περιφέρειες στον πυρήνα ή κοντά στον πυρήνα των αναπτυγμένων περιοχών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, φαίνονται πιο ευνοημένες. Υπάρχει λοιπόν η πιθανότητα η ολοκλήρωση ν' αναδείξει νέα οικονομικά κέντρα στις συνοριακές ζώνες, στο βαθμό που ανταποκριθούν θετικά στις νέες προκλήσεις.

Στο ερώτημα λοιπόν εάν η ολοκλήρωση προκαλεί φυγόκεντρες ή κεντρομόλες δυναμικές στις διασυνοριακές ζώνες, τα υπάρχοντα θεωρητικά υποδείγματα δεν είναι σε θέση να δώσουν ευκρινείς απαντήσεις. Είναι επίσης παρακινδυνευμένο και ασαφές να ισχυριστεί κανείς και να προβλέψει θεωρητικά ποιες περιφέρειες μπορούν να κερδίσουν από τον ανασχεδιασμό των πόρων μέσα σε μια οικονομική ένωση (Niebuhr και Stiler, 2002). Μια παράμετρος, επίσης η οποία θα πρέπει να συνυπολογισθεί, είναι ότι η άρση των συνοριακών φραγμών θα είχε ελάχιστη οικονομική σημασία, εφόσον η γειτονική αγορά (ανεξαρτήτως μεγέθους) παρουσίαζε στην πράξη χαμηλό βαθμό οικονομικής ολοκλήρωσης με τη συνοριακή περιφέρεια (Monfort και Ypersele, 2003). Οι απαντήσεις στα ζητήματα αυτά παραπέμπουν περισσότερο στην εμπειρική έρευνα και μελέτη, στην ανάλυση του ιστορικού παράγοντα και των «*αρχικών συνθηκών*», καθώς και στις πολιτικές που αντιπαρατίθενται με τις δυνάμεις της αγοράς (Πετράκος, 2000β). Το μίγμα των παραπάνω παραγόντων, θα προσδιορίσει το σημείο ισορροπίας μεταξύ φυγόκεντρων και κεντρομόλων δυναμικών.

Πρέπει ωστόσο να σημειωθεί ότι οι οικονομικές ανταλλαγές ανάμεσα σε δύο συνοριακές περιφέρειες, δεν είναι μόνο ζήτημα φιλελευθεροποίησης στο θεσμικό πλαίσιο. Διαφορές στη γλώσσα, στην κουλτούρα, στις επιχειρηματικές πρακτικές, στα νομικά συστήματα, και στις αντιλήψεις, μπορούν ν' αποδειχθούν καθοριστικοί παράγοντες οικονομικής αλληλεπίδρασης ακόμη και σ' ένα κόσμο χωρίς δασμούς ή άλλες εμπορικές επιβαρύνσεις (Galasinska και Galasinski, 2003, Meinhof κ.α., 2003). Ακόμη και ανάμεσα στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης που έχουν πετύχει υψηλό βαθμό ολοκλήρωσης τα εμπορικά εμπόδια στα σύνορα παραμένουν σημαντικά (Helliwell, 1998, Bröcker, 1998). Άρα η κατάργηση των εμπορικών φραγμών δεν επιφέρει αυτόματα ανάπτυξη του διασυνοριακού εμπορίου.

Τα μοντέλα ανάλυσης κατά συνέπεια των επιπτώσεων της ολοκλήρωσης στα σύνορα, δε μπορούν να αγνοούν τους μη οικονομικούς φραγμούς στα σύνορα όπως είναι οι πολιτισμικές, ιστορικές ή κοινωνικές διαφορές. Με άλλα λόγια ακόμη και αν τα εμπόδια εξαλειφθούν ολοκληρωτικά, η διασυνοριακή οικονομική αλληλεπίδραση θα είναι μικρότερη σε σχέση με την οικονομική αλληλεπίδραση στο εσωτερικό των χωρών λόγω της «*παρείσφρησης*» διάφορων «*εθνικών παραγόντων*» (Brenton και Vancauteren 2001).

2.4 Απόσταση και διασυνοριακή οικονομική αλληλεπίδραση

Είναι γενικότερα αποδεκτό στη βιβλιογραφία, ότι η απόσταση μεταξύ δύο εμπορικών εταίρων είναι ένας παράγοντας που αυξάνει το κόστος εμπορίου, λόγω του μεταφορικού κόστους. Επιπλέον η απόσταση επιδρά στο επίπεδο των προσωπικών επαφών και της επικοινωνίας, που στο εμπόριο αποτελούν πολύ σημαντικούς παράγοντες. Εμπειρικές εκτιμήσεις έχουν δείξει ότι η αύξηση της απόστασης ανάμεσα στις χώρες συσχετίζεται με μείωση της

έντασης του εμπορίου μεταξύ τους (Rauch, 1991, Kinoshita και Campos, 2003). Υπό αυτή τη θεώρηση τα σύνορα και τα εμπόδια που αυτά συνεπάγονται, μπορούν να εκληφθούν ως παράγοντες που αυξάνουν την απόσταση (Johnston κ.α., 1994). Αντίστροφα η μείωση των εμπορικών φραγμών στα σύνορα θα επιφέρει αύξηση των εμπορικών συναλλαγών λόγω μείωσης της σχετικής απόστασης.

Στην κλασική θεωρητική προσέγγιση της αγροτικής γαιοπροσόδου του von Thünen, (1826)², η διαφορική γαιοπρόσοδος προκύπτει από το πλεονέκτημα που έχει ένα τεμάχιο γης σε σχέση με κάποιο άλλο, που είναι πιο απομακρυσμένο από την πόλη. Η γενεσιουργός αιτία της διαφορικής γαιοπροσόδου, είναι η εξοικονόμηση μεταφορικών δαπανών. Το μεταφορικό κόστος επηρεάζει τόσο τη χωρική κατανομή, όσο και το ύψος της γαιοπροσόδου. Αντίστοιχες διεργασίες συντελούνται εάν τα διαφορετικά γεωργικά προϊόντα αντικατασταθούν με διαφορετικούς κλάδους οικονομικών δραστηριοτήτων, όπως οι υπηρεσίες, η μεταποίηση, η κατοικία κ.α.

Η άνοδος ή η πτώση του μεταφορικού κόστους ανθρώπων και προϊόντων, θα έχει επίπτωση στο εύρος της ακτίνας των ζωνών χρήσης του κάθε κλάδου. Για τις επιχειρήσεις εντάσεως πρώτων υλών ή προσανατολισμού αγοράς, το ύψος του μεταφορικού κόστους, είναι σημαντικός παράγοντας χωροθέτησης της οικονομικής δραστηριότητας. Η αύξηση του μεταφορικού κόστους θα οδηγήσει σε εγκατάσταση, είτε κοντά στην αγορά, είτε κοντά στις πρώτες ύλες (ανάλογα με τον προσανατολισμό), ενώ η μείωση του κόστους μεταφοράς θα ευνοήσει τη διασπορά αυτών των δραστηριοτήτων στο χώρο. Αντίστοιχα η μείωση του μεταφορικού κόστους μπορεί ν' αναδείξει νέα συγκριτικά

---

² Ο Πρώσος γαιοκτήμονας Heinrich von Thunen (1826) στην προσπάθειά του να εντοπίσει του παράγοντες που προσδιορίζουν την τιμή των αγροτικών προϊόντων και την επίδραση των τιμών αυτών στις χρήσεις της γεωργικής γης, ανέπτυξε ένα θεωρητικό μοντέλο που επηρέασε πολύ σημαντικά τις θεωρίες χωρικής κατανομής των παραγωγικών δραστηριοτήτων

πλεονεκτήματα μεταξύ όμορων συνοριακών περιφερειών και να προσφέρει πρόσβαση σε αγορές, χωρίς να είναι απαραίτητη η μετεγκατάσταση των επιχειρήσεων που είναι συνήθως εγκατεστημένες στα μεγάλα αστικά κέντρα.

Ο Lösch (1944/1954) προτείνει ότι πολλές φορές η μετακίνηση από ένα σημείο Α σε ένα σημείο Β μπορεί να παίρνει τη μορφή ενός φακού διάθλασης (refraction by lenses), εάν για παράδειγμα μεσολαβεί ένα μεγάλο βουνό. Ειδικότερα, εξέτασε τις εμπορικές διαδρομές μεταξύ Ανατολής-Δύσης στις ΗΠΑ και διαπίστωσε ότι τα απαγορευτικά μεταφορικά κόστη από ξηράς, οδήγησαν στη διάνοιξη της διώρυγας του Παναμά που έκανε τις μεταφορές φθηνότερες, παρόλο που η απόσταση ήταν μεγαλύτερη. Κατ' αναλογία, όταν μεσολαβούν σύνορα που είναι δύσκολα διαπερατά για πολιτικούς, γεωγραφικούς ή κοινωνικούς λόγους, οι μεταφορές μπορούν να πάρουν το σχήμα που βλέπουμε μέσα από ένα φακό διάθλασης. Ειδικότερα ο Lösch εξέτασε το σιδηροδρομικό δίκτυο στα σύνορα ΗΠΑ-Καναδά. Διαπίστωσε ότι σε μήκος 700 μιλίων στα σύνορα ενώ εντοπίζονται πάνω από 20 απολήξεις γραμμών κοντά στα σύνορα, μόνο 8 γραμμές τα διαπερνούν. Μάλιστα ο Wolfe (1962) υποστηρίζει χαρακτηριστικά ότι εάν στη συγκεκριμένη περιοχή αφαιρούσαμε τη συνοριακή γραμμή θα μας ήταν πολύ εύκολο να την τοποθετήσουμε πάλι στην ίδια θέση.

Οι θεωρίες της ολοκλήρωσης ως μια ξεχωριστή δέσμη της οικονομικής θεωρίας, έχουν τις καταβολές τους στη κλασική θεωρία του εμπορίου (Viner, 1950) της οποίας αποτελούν και αναπόσπαστο μέρος. Είναι σαφές ότι τα μοντέλα αυτά στηρίζονταν στις νεοκλασικές υποθέσεις των σταθερών αποδόσεων κλίμακας και της φθίνουσας παραγωγικότητας του κεφαλαίου, του πλήρους ανταγωνισμού στις αγορές προϊόντων και εργασίας και στην πλήρη κινητικότητα των συντελεστών της παραγωγής. Μέσα από αυτές τις υποθέσεις, η χωρική κατανομή των μεταποιητικών δραστηριοτήτων καθορίζεται εξωγενώς από τη χωρική κατανομή των παραγωγικών

συντελεστών και τη διαθεσιμότητα της τεχνολογίας βάσει εγγενών συγκριτικών πλεονεκτημάτων (Ricardo, 1817). Ωστόσο μέσα από αυτήν την οπτική, η νεοκλασική θεωρία του εμπορίου αδυνατεί να ερμηνεύσει το πώς και το γιατί η οικονομική δραστηριότητα συγκεντρώνεται στο χώρο. Επιπλέον όλες οι σχετικές υποθέσεις αναπτύσσονται σε μια «*a-διάστατη*» και «*a-χωρική*» λογική, όπου η γεωγραφική μονάδα ανάλυσης είναι οι χώρες.

Η πιο σημαντική προσπάθεια να ξεπερασθεί η *a-χωρική* διάσταση μέσα από νεοκλασικά μοντέλα ανάλυσης είναι η θεωρία του διεθνούς εμπορίου των Heckscher-Ohlin που αποτελεί ουσιαστικά μια σύνθεση των εργασιών του Heckscher (1919) και του Ohlin (1933/1967). Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, οι εθνικοί πόροι και ευρύτερα οι συντελεστές της παραγωγής, δεν είναι ομοιόμορφα κατανεμημένοι στο χώρο. Δύο γειτονικές λοιπόν περιφέρειες ή χώρες, όταν συνάπτουν εμπορικές σχέσεις, θα εξειδικευτούν σε προϊόντα τα οποία κάνουν εντατική χρήση του συντελεστή παραγωγής που διαθέτουν σε αφθονία, άρα και σε χαμηλότερο κόστος. Αυτό σημαίνει ότι η εξειδίκευση λόγω της έναρξης διαπεριφερειακών εμπορικών ανταλλαγών θα διασφαλίσει συνολικά χαμηλό κόστος παραγωγής και συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι της άλλης περιφέρειας.

Ο Samuelson (1964) επέκτεινε στη συνέχεια το παραπάνω υπόδειγμα, υποστηρίζοντας ότι το διαπεριφερειακό εμπόριο οδηγεί στην εξίσωση των αμοιβών της εργασίας και του κεφαλαίου μεταξύ των περιφερειών μέσω της εξειδίκευσης και της ανταλλαγής. Μέσα από αυτή τη θεώρηση όμως, το που συγκεντρώνεται η οικονομική δραστηριότητα μέσα στη χώρα είναι αδύνατο να προσδιορισθεί, καθώς απουσιάζει από τη σχετική ανάλυση η απόσταση και το συνεπαγόμενο κόστος μεταφοράς.

Οι προσεγγίσεις της νέας θεωρίας του εμπορίου εμφανίστηκαν στο προσκήνιο στη δεκαετία του '80, επηρεάζοντας σημαντικά τις θεωρίες της ολοκλήρωσης, καθώς ενσωμάτωσαν στην ανάλυσή τους την υπόθεση του ατελούς ανταγωνισμού. Σε αντίθεση με τον ισχυρισμό της θεωρίας του εμπορίου που υποστηρίζει τη μετακίνηση των επενδύσεων σε χώρες με χαμηλούς μισθούς και αφθονία φυσικών πόρων, οι νέες θεωρίες του εμπορίου υπογραμμίζουν τον καθοριστικό ρόλο των οικονομιών κλίμακας και των οικονομιών συγκέντρωσης στην εγκατάσταση των επιχειρήσεων. Με άλλα λόγια, οι νέες θεωρίες εμπορίου αποτελούν προσπάθεια θεωρητικής τεκμηρίωσης της εμπειρικής πραγματικότητας, η οποία φανερώνει ότι η διεξαγωγή της εμπορικής δραστηριότητας αφορά κατά βάση συναλλαγές μεταξύ μη συμπληρωματικών (βιομηχανοποιημένων) οικονομιών με παρόμοιες παραγωγικές δομές, φαινόμενο αντίθετο με τις επιταγές της νεοκλασικής θεωρίας (Leamer, 1980).

Ο Krugman (1980) υποστήριξε ότι οι επιχειρήσεις, ως φορείς των οικονομικών δραστηριοτήτων, τείνουν να συγκεντρώνονται σε περιοχές οι οποίες βρίσκονται κοντά σε μεγάλες αγορές, προκειμένου να επωφεληθούν από τις οικονομίες συγκέντρωσης και να αντιπάρελθουν τα υψηλά μεταφορικά κόστη. Πρόκειται για την «επίδραση της εγχώριας αγοράς», σύμφωνα με την οποία εξαγωγικές θα είναι οι περιφέρειες οι οποίες αποτελούν παράλληλα και μεγάλες αγορές, βάσει της διαθεσιμότητας του εργατικού δυναμικού. Μέσα από αυτές τις θεωρήσεις, τα εθνικά σύνορα δεν είναι τίποτε άλλο παρά δασμολογικοί φραγμοί, η κατάργηση των οποίων θα αυξήσει το διεθνές εμπόριο και την εξειδίκευση της παραγωγής. Ωστόσο οι επιδράσεις της φιλελευθεροποίησης του εμπορίου ειδικότερα στις συνοριακές περιφέρειες πέρα από το μακροοικονομικό επίπεδο παραμένουν ασαφείς. Με άλλα λόγια, δεν παρέχονται ικανοποιητικές ερμηνείες για τις επιπτώσεις της διεθνούς κινητικότητας των συντελεστών της παραγωγής στη χωρική κατανομή των οικονομικών δραστηριοτήτων στο εσωτερικό μιας χώρας.

Η προσέγγιση της νέας οικονομικής γεωγραφίας που είναι και η πλέον πρόσφατη, θέτει τον παράγοντα της απόστασης και του συνεπαγόμενου μεταφορικού κόστους, στο επίκεντρο της σχετικής ανάλυσης. Ο Krugman (1991) που υπήρξε και πρωτοπόρος αυτής της σχολής, εξέτασε μέσα από ένα υπόδειγμα γενικής ισορροπίας τις χωρικές δυναμικές που αναπτύσσονται, έχοντας κάνει τις υποθέσεις για μια αγορά που έχει ατελή ανταγωνισμό, διαφοροποιημένα προϊόντα, αύξουσες αποδόσεις κλίμακας στην παραγωγή, κινητικότητα των συντελεστών της παραγωγής και μη μηδενικό κόστος μεταφοράς. Το συμπέρασμα της ανάλυσης ήταν ότι το κόστος μεταφοράς είναι αυτό που παίζει ένα ρυθμιστικό ρόλο στην κατανομή των δραστηριοτήτων στο χώρο.

Κατά συνέπεια, όταν το κόστος μεταφοράς είναι υψηλό, είτε λόγω της απόστασης, είτε λόγω των συνοριακών εμποδίων που ουσιαστικά αυξάνουν την απόσταση, οι επιχειρήσεις στην μια πλευρά των συνόρων λειτουργούν ως μονοπώλια στις επιμέρους περιφερειακές αγορές. Αντίθετα, όταν το κόστος μεταφοράς μειώνεται, είτε λόγω τεχνολογικών εξελίξεων, είτε λόγω κατάργησης των εμποδίων στα σύνορα (που επιφέρει μείωση της απόστασης), οι επιχειρήσεις τείνουν να συγκεντρώνονται στις μεγαλύτερες αγορές, όπου απολαμβάνουν οικονομίες συγκέντρωσης στην παραγωγή, δίχως να κινδυνεύουν να χάσουν τις πλέον απομακρυσμένες αγορές. Άρα η μείωση του μεταφορικού κόστους κάτω από ένα κρίσιμο σημείο (threshold level) καθιστά ενιαία μια περιφέρεια, κάτι που μπορεί να οδηγήσει σε αυτοτροφοδοτούμενη και πολύ σοβαρή ασυνέχεια στη χωρική κατανομή της οικονομικής δραστηριότητας (Krugman, 1991).

Σε μια επόμενη εργασία του ο Krugman (1993), υποστήριξε ότι και το αστικό σύστημα ακόμη δεν είναι τυχαία κατανομημένο. Έδειξε μάλιστα ένα πρότυπο χωροθέτησης όπου οι μεγάλες πόλεις δε βρίσκονται κοντά η μία στην άλλη

αλλά σε διαμετρικά αντίθετη κατεύθυνση. Αυτό σημαίνει με άλλα λόγια ότι μια πόλη εκτός από το κρίσιμο μέγεθος, θα πρέπει να διαθέτει και μια «κρίσιμη» απόσταση από την αντίστοιχη μεγάλη πόλη προκειμένου να καρπωθεί τα οφέλη των οικονομιών συγκέντρωσης. Με αυτό το σκεπτικό θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι τα κλειστά ή ανοικτά σύνορα επηρεάζουν όχι μόνο τις εμπορικές σχέσεις δύο χωρών αλλά και το αστικό σύστημα στο συνοριακό χώρο. Όταν δηλαδή τα σύνορα είναι κλειστά η απόσταση «ασφαλείας» μεταξύ δύο πόλεων από τις δύο πλευρές των συνόρων αυξάνεται, ενώ στην περίπτωση της κατάργησης των συνοριακών φραγμών η απόσταση αυτή μειώνεται δραστικά. Οι διεργασίες αυτές φέρνουν στην επιφάνεια όχι μόνο νέες ευκαιρίες, αλλά και νέες απειλές για τον παραγωγικό ιστό των συνοριακών πόλεων και τη θέση τους μέσα στον ανταγωνισμό.

Επιπλέον, η μικρή απόσταση ή αντίστοιχα το χαμηλό μεταφορικό κόστος ενθαρρύνουν τις μεταναστευτικές ροές (υπό την προϋπόθεση καθεστώτος ελευθερίας διακίνησης). Όταν λοιπόν η ολοκλήρωση επιδρά στα διεθνή μεταφορικά κόστη και διευκολύνει τη διασυνοριακή μετακίνηση των συντελεστών παραγωγής, τότε μπορεί να μεταβάλλει τη χωρική ισορροπία, επηρεάζοντας την κατανομή του πληθυσμού και των οικονομικών δραστηριοτήτων μεταξύ κρατών (Niebuhr και Stiler, 2002).

Ανάλογες επιπτώσεις επιφέρουν και οι υποδομές μεταφορών μεταξύ συνοριακών περιοχών. Ένα εξελιγμένο σύστημα μεταφορικών υποδομών, φέρνει σε εγγύτητα όχι μόνο τις περιφέρειες, αλλά και τις αγορές δύο διαφορετικών χωρών. Οι μεταφορές είναι οργανωμένες σε δίκτυα και διασυνδέσεις διαφόρων βαθμίδων για να διευκολύνουν τις ροές αγαθών, ανθρώπων, πληροφοριών και ιδεών. Ο Bunge (1966) εντοπίζει δύο τύπους παρεκκλίσεων στις μεταφορές α) Τις θετικές παρεκκλίσεις (positive deviations) όπου η διαδρομή μιας μεταφορικής γραμμής γίνεται μεγαλύτερη με στόχο την αύξηση του εισοδήματος (για να συμπεριλάβει για παράδειγμα κάποιους

σημαντικούς οικισμούς) και β) τις αρνητικές παρεκκλίσεις (negative deviations) όπου η μεταφορική διαδρομή παρεκκλίνει είτε λόγω της μορφολογίας του εδάφους είτε της ύπαρξης συνόρων. Τα σύνορα λοιπόν μέσα από αυτήν την οπτική διαστρεβλώνουν τις μεταφορικές διαδρομές και τα δίκτυα.

Για το ζήτημα αυτό, ένας ενδιαφέρων διάλογος έχει αναπτυχθεί τελευταία σε σχέση με τις χωρικές συνέπειες των μεταφορικών δικτύων. Η ευρωπαϊκή εμπειρία έδειξε ότι οι μεταφορικές υποδομές έχουν ελάχιστη συμβολή στη μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων, αυξάνοντας πολλές φορές αντί να μειώσουν τις διαφορές πρόσβασης και προσπελασιμότητας μεταξύ κεντρικών/ανεπτυγμένων και περιμετρικών/λιγότερο ανεπτυγμένων περιοχών (Vickerman κ.α., 1999, Vickerman, 1991). Συμπληρωματικά, επισημαίνονται κίνδυνοι αφαιμάξης της αγοραστικής δύναμης και απώλειας θέσεων εργασίας στην περίπτωση που οι μεταφορές αφορούν σύνδεση ανόμοιων αναπτυξιακά περιοχών, λόγω αναδιάταξης επενδυτικών σχεδίων (Πετράκος, 2000γ). Οι παραπάνω διαπιστώσεις δεν αναιρούν βέβαια τη συμβολή των μεταφορικών υποδομών στη συνολική αποτελεσματικότητα της οικονομίας (Πετράκος, 2000γ) και στο βιοτικό επίπεδο. Αμφισβητούνται όμως οι μεταφορικές υποδομές ως ένα *a priori* αυτοτελές εργαλείο περιφερειακής πολιτικής.

Ο Fujita (1993) αλλά και ο Thisse (2000) λίγο αργότερα, έχουν δείξει ότι κάτω από συνθήκες χαμηλού κόστους μεταφοράς, διαφοροποίησης και ποικιλίας προϊόντων (λόγω μονοπωλιακού ανταγωνισμού), αυξάνεται η πιθανότητα συγκέντρωσης των επιχειρήσεων σ' ένα μικρό αριθμό clusters. Αυτό συμβαίνει λόγω της απαλλαγής των επιχειρήσεων από την πίεση των τιμών (λόγω διαφοροποιημένων προϊόντων) από τη μια και της εκμετάλλευσης της έντονης προτίμησης των καταναλωτών στην ποικιλία από την άλλη. Οι δυναμικές αυτές με τη σειρά τους τροφοδοτούν τις τάσεις συσσώρευσης και

αύξησης του μεγέθους της αγοράς. Η συζήτηση αυτή βέβαια παρόλο που φωτίζει ενδιαφέρουσες πτυχές που έχουν σχέση με την απόσταση, εντούτοις δε μας παρέχει σαφείς πληροφορίες για τις χωρικές δυναμικές στα σύνορα. Τόσο τα στατικά όσο και τα δυναμικά μοντέλα της νέας οικονομικής γεωγραφίας, παρά το γεγονός ότι υπογραμμίζουν τη σημασία του χώρου και της απόστασης στη συγκέντρωση των οικονομικών δραστηριοτήτων, δεν μας παρέχουν ωστόσο σαφείς πληροφορίες για τις χωρικές επιπτώσεις της ολοκλήρωσης στις συνοριακές περιφέρειες.

2.5 Μέγεθος αγοράς και διασυνοριακή οικονομική αλληλεπίδραση

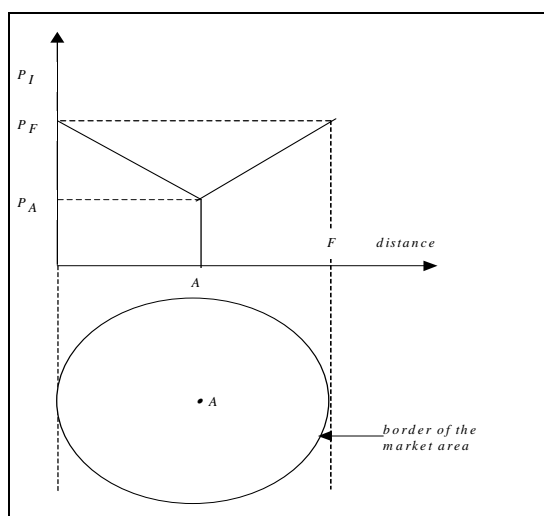
Η άρση των εμποδίων και των συνοριακών φραγμών ως αποτέλεσμα της ολοκλήρωσης μεταξύ δύο ή περισσότερων περιοχών ή κρατών αναμφίβολα επαναπροσδιορίζει το χώρο αλλά και το μέγεθος της αγοράς. Η διαδικασία της ολοκλήρωσης βέβαια, (παρόλο που έχει α-χωρική διάσταση) φαίνεται να εμφανίζει στο χώρο κερδισμένους και χαμένους, τουλάχιστον με σχετικούς όρους, ως αποτέλεσμα των δυναμικών που αναπτύσσονται από μια διευρυμένη αγορά (Πετράκος, 2000α). Αυτό που μας ενδιαφέρει να εξετάσουμε είναι σε πιο βαθμό και γιατί το μέγεθος της αγοράς καθορίζει την εγκατάσταση και το χωρικό προσανατολισμό των επιχειρήσεων και των οικονομικών δραστηριοτήτων.

Μέσα από τις θεωρίες *χωροθέτησης*, έχουν διατυπωθεί πολύτιμες υποθέσεις σχετικά με τους παράγοντες που επηρεάζουν την χωρική συμπεριφορά των επιχειρήσεων. Μέσα από τις θεωρήσεις αυτές, κάθε οικονομική δραστηριότητα απαιτεί ένα κρίσιμο μέγεθος αγοράς για να λειτουργήσει, και έχει μια χωρική εμβέλεια, μέχρι το σημείο που διασφαλίζεται η βιωσιμότητα μιας οικονομικής μονάδας. Αυτό σημαίνει ότι κάθε προϊόν έχει το δικό του κρίσιμο μέγεθος αγοράς μέσα στον οικονομικό χώρο, το οποίο δημιουργεί ουσιαστικά ιεραρχίες μεταξύ των προϊόντων και κατά συνέπεια ιεραρχίες μεταξύ των

αστικών κέντρων. Ως αποτέλεσμα, οι διαφορές στα μεγέθη των πόλεων, αντανακλούν στην ουσία στις διαφορές στον αριθμό και στον τύπο των δραστηριοτήτων που οι πόλεις φιλοξενούν. Κάτω από αυτή την οπτική, οι πόλεις αποτελούν συναθροίσεις παραγωγικών δραστηριοτήτων.

Η θεωρία των *κεντρικών τόπων*³ συνέβαλε καθοριστικά σ' αυτή την προβληματική, με τα γνωστά εξάγωνα σχήματα των αγορών.⁴ Στο Διάγραμμα 2.1, γίνεται η υπόθεση ότι μια επιχείρηση A είναι εγκατεστημένη σε μια συγκεκριμένη απόσταση από τα σύνορα. Στο σημείο που βρίσκεται η επιχείρηση, το προϊόν πωλείται στην τιμή PA ενώ στα όρια της περιοχής αγοράς το προϊόν πωλείται στην τιμή PF καθώς στην τιμή ενσωματώνεται και το μεταφορικό κόστος (Niebuhr και Stiller, 2002).

Διάγραμμα 2.1: Η περιοχή αγοράς μιας επιχείρησης A

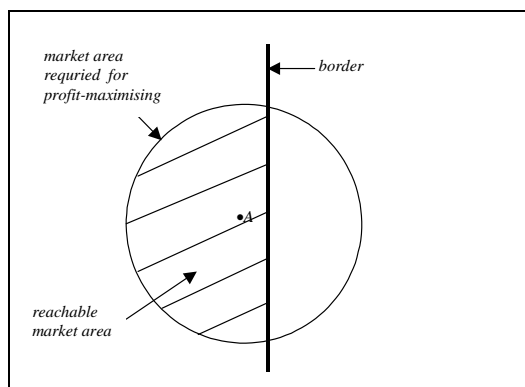
Πηγή: Niebuhr and Stiller, 2002

³ Η θεωρία διατυπώθηκε από τους Cristaller, 1933 αρχικά, και αργότερα από τον Lösch, 1944

⁴ Αρχικά υπάρχει μια ακτίνα αγοράς ενός αγαθού ή υπηρεσίας, που σχηματίζει κύκλο πέρα από τον οποίο η ανταλλαγή είναι ασύμφορη. Με την εμφάνιση ανταγωνιστών οι αγορές γίνονται κυκλικές ενώ στο τελευταίο στάδιο οι αγορές παίρνουν εξαγωνικό σχήμα προκειμένου να μεγιστοποιήσουν το κέρδος που καλύπτουν τα κενά μεταξύ των κύκλων.

Όταν όμως μεσολαβούν τα σύνορα, το μέγεθος της αγοράς διαστρεβλώνεται και η δυνατότητα μεγιστοποίησης του κέρδους των αγορών περιορίζεται. Η επίπτωση των συνόρων στο μέγεθος αγοράς γίνεται εμφανής στο Διάγραμμα 2.2, όπου η παρεμβολή της συνοριακής γραμμής στερεί την επιχείρηση A να μεγιστοποιήσει τα κέρδη της (Niebuhr και Stiller, 2002). Για το λόγο αυτό, η εγγύτητα στα σύνορα αποθαρρύνει την εγκατάσταση των επιχειρήσεων, ενώ οι παραγωγοί προσανατολίζονται προς το κέντρο της εσωτερικής αγοράς.

Διάγραμμα 2.2: Το σύνορο ως παράγοντας διαστρέβλωσης της περιοχής αγοράς

Πηγή: Niebuhr and Stiller, 2002

Αντίστοιχα το άνοιγμα των συνόρων μπορεί ν' αλλάξει τον προσανατολισμό των οικονομικών δραστηριοτήτων λόγω αύξησης του κρίσιμου μεγέθους αγοράς. Η κριτική που ασκήθηκε στη θεωρία των κεντρικών τόπων είναι ότι το μοντέλο χάνει την ερμηνευτική του ισχύ όταν λαμβάνονται υπόψη η μετανάστευση, η τεχνολογία, η ύπαρξη μεγάλης ποικιλίας προϊόντων και πολλών προμηθευτών. Πέρα όμως από τις απλοποιητικές και μη ρεαλιστικές

παραδοχές αυτής της θεωρίας⁵, η συνεισφορά της ως έναυσμα ερμηνευτικών υποδειγμάτων παραμένει πολύτιμη.

Το μέγεθος αγοράς στα μοντέλα της νέας οικονομικής γεωγραφίας αποτελεί καθοριστικό ερμηνευτικό παράγοντα συγκέντρωσης των δραστηριοτήτων στο χώρο. Στο κλασικό μοντέλο οικονομικής γεωγραφίας του Krugman (1991), η κατάργηση των εμποδίων στο εμπόριο, θα επιφέρει τέτοια μείωση στο μεταφορικό κόστος, ώστε να ωθήσει τις επιχειρήσεις να εγκατασταθούν στα μεγάλα αστικά κέντρα, όπου ήδη υπάρχουν ισχυρές οικονομίες συγκέντρωσης. Η μεγάλη λοιπόν αγορά που είναι το κέντρο (core), ελκύει επιχειρήσεις και εργαζόμενους από μικρότερες περιφέρειες (periphery), αυξάνοντας ακόμη περισσότερο την εγκατάσταση σε μεγάλες αγορές. Η συσσωρευτική αυτή διαδικασία αναπτύσσεται μέσα από δύο κυρίως μηχανισμούς. Ο πρώτος βασίζεται στην κινητικότητα της εργασίας και στη συνεπαγόμενη ζήτηση αγαθών (Krugman, 1991, Krugman και Venables, 1995) και ο δεύτερος στηρίζεται στις αμφίδρομες διασυνδέσεις (backward/forward linkages) ανάμεσα στις ίδιες τις επιχειρήσεις, οι οποίες δημιουργούν με την συνύπαρξή τους στην ίδια περιοχή, ευνοϊκές κοστολογικές συνθήκες μεταφοράς, υποδομών, ενδιάμεσων προϊόντων, έρευνας και καινοτομίας, (Krugman και Venables, 1995, Venables, 1996).

Οι δυναμικές αυτές είναι αυτοτροφοδοτούμενες, αυξάνοντας από τη μια την εξειδίκευση στο κέντρο και επιδεινώνοντας από την άλλη τις περιφερειακές ανισότητες. Η εμπειρία ωστόσο δείχνει ότι παρά τη ραγδαία φιλελευθεροποίηση και την απίσχυση των συνοριακών φραγμών που έλαβαν χώρα σε διεθνές επίπεδο τα τελευταία 20 χρόνια, οι ανισότητες δεν αυξήθηκαν το ίδιο εντυπωσιακά (Barro και Sala-i-Martin, 1999). Επιπλέον, στη σφαίρα του πραγματικού κόσμου, η υπόθεση περί πλήρους

---

⁵ Παραδοχές περί μιας ομαλής οικονομικής πεδιάδας στην οποία επικρατεί τέλειος ανταγωνισμός, ο πληθυσμός είναι ομοιόμορφα κατανομημένος, ενώ καταναλωτές και παραγωγοί συμπεριφέρονται ορθολογικά

διαπεριφερειακής και πολύ περισσότερο διεθνούς κινητικότητας της εργασίας, δεν επιβεβαιώνεται. Σε πιο πρόσφατα μοντέλα ανάλυσης μάλιστα, η υπόθεση της πλήρους κινητικότητας της εργασίας υποχωρεί και τη θέση της παίρνει η υπόθεση της ατελούς κινητικότητας (Puga, 1999, Fujita, κ.α., 1999).

Οι Monfort και Nicollini, (2000), έδειξαν ότι οι οικονομίες συγκέντρωσης και το μέγεθος της αγοράς, είναι παράγοντες που βρίσκονται σε αλληλοσυσχέτιση. Μάλιστα υποστηρίζουν ότι η ολοκλήρωση αναζωπυρώνει τις δυναμικές συγκέντρωσης μεταξύ των συναλλασσόμενων μερών. Η Amity, (1998), εξέτασε με ποιο τρόπο οι μορφές του διεθνούς εμπορίου επηρεάζονται από το μέγεθος της αγοράς και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι αγορές προτιμούν να έχουν πρόσβαση σε μεγάλες χώρες προκειμένου να εξοικονομήσουν μεταφορικές δαπάνες. Ο Hansen (1977), υποστηρίζει ότι όσο πιο μεγάλη είναι μια χώρα, άρα και το μέγεθος αγοράς της, τόσο μικρότερα είναι τα κίνητρα για τις επιχειρήσεις να εγκατασταθούν στα σύνορα. Με άλλα λόγια τα εμπορικά εμπόδια στη συνοριακή γραμμή αλλοιώνουν και περιορίζουν το μέγεθος της αγοράς και αποθαρρύνουν την εγκατάσταση των επιχειρήσεων μακριά από το κέντρο της κάθε χώρας (Hoover 1963).

Οι Damijan και Kostenc, (2002), αναλύοντας ένα μοντέλο ανόμοιων περιφερειών που ανήκουν σε δύο διαφορετικές χώρες, καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η κατάργηση των εμπορικών φραγμών, θα επιβαρύνει σε πρώτη φάση τη μικρή συνοριακή περιφέρεια λόγω πιέσεων στο παραγωγικό σύστημα. Στη συνέχεια ωστόσο, η μικρή περιφέρεια ωφελείται λόγω ατελούς κινητικότητας στην αγορά εργασίας, χαμηλότερων μισθών στην μικρή περιφέρεια και επιδίωξης επιχειρήσεων (που ανήκουν στη χώρα της μικρής περιφέρειας) που δεν είναι εγκατεστημένες κοντά στα σύνορα να έχουν πρόσβαση στη γειτονική μεγάλη αγορά.

Στη βιβλιογραφία εντοπίζονται αρκετές μελέτες που επιβεβαιώνουν εμπειρικά τον τελευταίο ισχυρισμό, ειδικότερα για την περίπτωση των συνόρων ΗΠΑ-Μεξικού (Hanson, 1996, 1998). Συγκεκριμένα, διαπιστώθηκε ότι όσο υπήρχαν σημαντικοί εμπορικοί φραγμοί, οι μεξικανικές επιχειρήσεις ήταν συγκεντρωμένες κυρίως γύρω από την πρωτεύουσα. Όταν όμως τα εμπορικά εμπόδια μειώθηκαν λόγω της NAFTA, υπήρξε μετεγκατάσταση επιχειρήσεων στα σύνορα, προσβλέποντας στη μεγάλη αμερικάνικη αγορά. Η μετακίνηση αυτή οδήγησε σε σύγκλιση των μισθών σε περιφερειακό επίπεδο.

Η Resmini, (2003) υποστηρίζει στην ίδια κατεύθυνση μέσα από εμπειρικά ευρήματα από πέντε χώρες μετάβασης της Ευρώπης⁶, ότι σε περίπτωση που η αγορά της γειτονικής χώρας είναι μεγαλύτερη από την εσωτερική, οι επιχειρήσεις έχουν κίνητρα εγκατάστασης στις συνοριακές περιφέρειες σε περίπτωση κατάργησης των φραγμών. Αντίθετα σε μια κλειστή οικονομία δεν υπάρχουν ισχυρά κίνητρα μετακίνησης των επιχειρήσεων από το κέντρο στα σύνορα.

Κατ' επέκταση, εάν θεωρήσουμε ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση λαμβάνει τη θέση της μεγάλης περιφέρειας στα παραπάνω μοντέλα, τότε οι συνοριακές περιφέρειες στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αναμένεται να βγουν κερδισμένες μέσα από πολιτικές φιλελευθεροποίησης του εμπορίου. Αντίθετα πολιτικές φιλελευθεροποίησης μόνο μέσα στα χωρικά πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης και εμπορικών φραγμών προς τα έξω, θα προσανατολίσουν τις επιχειρήσεις και των δύο πλευρών προς το κέντρο και όχι προς τα σύνορα.

---

⁶ Βουλγαρία, Εσθονία, Ουγγαρία, Ρουμανία και Σλοβενία

2.6 Ολοκλήρωση και αγορά εργασίας στις συνοριακές περιφέρειες

Η παρούσα ενότητα της βιβλιογραφικής επισκόπησης, αναφέρεται στη μελέτη της χωρικής διάρθρωσης της αγοράς εργασίας, ως αποτέλεσμα της επιβολής ή της κατάργησης των συνοριακών φραγμών. Όπως έχει ήδη αναλυθεί σε προηγούμενη ενότητα, οι συνοριακές περιφέρειες όταν τα σύνορα είναι κλειστά, θεωρούνται περιοχές απομονωμένες, μη ελκυστικές και χαμηλών ευκαιριών. Κατά συνέπεια, η διασυνοριακή κινητικότητα στην αγορά εργασίας είναι από ελάχιστη έως μηδενική.

Η ολοκλήρωση ασκεί επίδραση στην περιφερειακή αγορά εργασίας μέσω τριών μηχανισμών, που είναι το εμπόριο, η μετανάστευση και οι άμεσες ξένες επενδύσεις (Boeri και Brücker, 2000). Η κατάργηση των συνοριακών εμποδίων, αλλάζει τη σχετική γεωγραφική θέση μιας συνοριακής περιφέρειας μέσα σε μια ολοκληρωμένη αγορά, με αποτέλεσμα να επηρεάζονται οι συνθήκες εγκατάστασης όχι μόνο των επιχειρήσεων αλλά και των εργαζομένων. Μέσα σ' αυτό το περιγράμμα, η εγγύτητα των περιφερειών που συνορεύουν μεταξύ τους δημιουργεί ευνοϊκές συνθήκες διασυνοριακής αλληλεπίδρασης ακόμη και σε μη εμπορεύσιμα αγαθά, όπως είναι οι κοινωνικές υποδομές, η κατοικία, τα μέσα μαζικής μεταφοράς, οι καταναλωτικές υπηρεσίες κ.α. Κατά συνέπεια, οποιαδήποτε αλλαγή στις συνθήκες εγκατάστασης επιχειρήσεων και εργαζομένων στο συνοριακό χώρο, επιδρά στη ζήτηση εργασίας, στους μισθούς και στο επίπεδο της απασχόλησης και της ανεργίας.

Σύμφωνα με τα νεοκλασικά μοντέλα ανάλυσης, η διαφοροποίηση στις αμοιβές και στο ύψος της ανεργίας μεταξύ δύο περιφερειών αποτελούν τις κινητήριες δυνάμεις της κινητικότητας της εργασίας. Ο μηχανισμός αυτός εξισορρόπησης, μετακινεί ουσιαστικά το συντελεστή εργασία, στην περιφέρεια που αμείβεται υψηλότερα. Αυτή η διαδικασία, έχει ως αποτέλεσμα το ύψος

των αμοιβών τελικά και στις δύο περιφέρειες να είναι το ίδιο. Άρα, όταν το συνοριακό εμπόδιο που χωρίζει δύο περιφέρειες εξαλειφθεί, οι μισθοί και στις δύο περιφέρειες θα εξισωθούν μετά από κάποιο χρονικό διάστημα. Η υπόθεση αυτή αποτυπώνεται στην παρακάτω απλή εξίσωση:

$$(1) \quad \text{Διαπεριφερειακή μεταναστευτική ισορροπία: } W_A = W_B$$

Όπου W_A οι μισθολογικές ανισότητες της περιφέρειας A

Όπου W_B οι μισθολογικές ανισότητες της περιφέρειας B

Οι μετέπειτα θεωρίες περί μετανάστευσης δεν περιόρισαν την ανάλυσή τους μόνο στην παράμετρο των μισθολογικών διαφορών. Οι Sjaastad (1962) και ο Torado (1969), επιχείρησαν να ερμηνεύσουν το μεταναστευτικό φαινόμενο ως μια επενδυτική απόφαση που ορίζεται από το ύψος του μισθού στη χώρα προορισμού, τα προσόντα, την ηλικία και τα κόστη μετανάστευσης. Υποστήριξαν ειδικότερα, ότι τα κόστη μετανάστευσης μπορούν να διακριθούν στα άμεσα κόστη, όπως είναι η πληροφόρηση, η έρευνα, η μετακίνηση, αλλά και στα έμμεσα κόστη όπως το κοινωνικό και το ψυχικό κόστος.

Οι Harris και Torado (1970), ανέπτυξαν ένα μοντέλο μετανάστευσης που βασίζεται στην υπόθεση μιας οικονομίας με δύο κλάδους. Το βιομηχανικό κλάδο, που είναι εγκατεστημένος στις πόλεις και το γεωργικό κλάδο που εντοπίζεται στην ύπαιθρο. Υποθέτουν επίσης ότι οι προσδοκίες για καλύτερους μισθούς είναι υψηλότερες στις πόλεις παρά στην ύπαιθρο, λόγω της θεσμικής κατοχύρωσης του κατώτατου ημερομισθίου και των πιέσεων των εργατικών ενώσεων για αυξήσεις. Κατά συνέπεια, η τάση μετανάστευσης εντοπίζεται από την αγροτική στην αστική περιφέρεια. Ο παράγοντας ωστόσο που λειτουργεί εξισορροπητικά στις μεταναστευτικές ροές, είναι το ύψος της ανεργίας στην αστική περιφέρεια. Με απλά λόγια, η απόφαση να

μεταναστεύσει κανείς από την ύπαιθρο στην πόλη συνοδεύεται από δύο ενδεχόμενα. Ή να βρει μια καλύτερα αμειβόμενη εργασία, ή να μείνει άνεργος. Η υπόθεση αυτή αποτυπώνεται στην παρακάτω εξίσωση:

$$(2) \quad \text{Διαπεριφερειακή μεταναστευτική ισορροπία: } W_A \cdot (1 - \theta) = W_B$$

Όπου θ το ύψος της ανεργίας

Πιο πρόσφατες θεωρίες, υπογραμμίζουν το ρόλο των προσωπικών δικτύων μεταξύ της χώρας προέλευσης και της χώρας προορισμού, στην ερμηνεία των μεταναστευτικών αποφάσεων (Straubhaar, 2000). Άλλες μελέτες τονίζουν τους παράγοντες που εξωθούν στη φυγή από τη χώρα προέλευσης, όπως είναι οι συνθήκες ζωής, η υψηλή ανεργία, το ανεπαρκές σύστημα κοινωνικής ασφάλισης, οι κακές υποδομές κ.α. Άλλες πάλι μελέτες τονίζουν τους παράγοντες που ελκύουν τη μετανάστευση στη χώρα προορισμού, όπως είναι το επίπεδο ζωής, η χαμηλή ανεργία, το αποτελεσματικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης, οι καλές υποδομές κ.α. (Fisher και Straubhaar, 1996).

Η διασυνοριακή κινητικότητα της εργασίας έχει βέβαια κόστος που σχετίζεται με την απόσταση, αλλά και με την έλλειψη πληροφορίας για την απέναντι πλευρά (Janssen, 2000). Σε σχέση με την απόσταση, ο Schwartz (1973) διακρίνει δύο ομάδες μεταναστευτικών παραμέτρων κόστους. Τα γενικά κόστη, τα οποία αυξάνονται με την απόσταση και τα κόστη πληροφόρησης, που μειώνονται, όσο η απόσταση μικραίνει. Άρα, στις περιπτώσεις των συνοριακών περιφερειών, η χωρική εγγύτητα με τη γειτονική χώρα σημαίνει χαμηλό κόστος μετακίνησης και σχετικά εύκολη συλλογή πληροφοριών για την αγορά εργασίας. Επιπλέον το κοινωνικό κόστος είναι χαμηλό, καθώς η διατήρηση στενών επαφών με την οικογένεια στην χώρα προέλευσης, είναι εφικτή. Εμπειρικές μελέτες που ακολούθησαν, επιβεβαίωσαν τις παραπάνω υποθέσεις (Tassinopoulos, 1999). Ο εξισορροπητικός ρόλος του

μεταναστευτικού κόστους στις μισθολογικές ανισότητες αποτυπώνεται στην παρακάτω εξίσωση:

(3) Διαπεριφερειακή μεταναστευτική ισορροπία: $W_A - W_B = mc$

Όπου mc τα μεταναστευτικά κόστη.

Οι Buettner και Rinke (2004) υποστηρίζουν ότι η μείωση του κόστους μετακίνησης λόγω της ολοκλήρωσης, θ' αυξήσει την προσφορά εργασίας στις συνοριακές περιφέρειες των ανεπτυγμένων χωρών, με αποτέλεσμα μείωση των μισθών και την αύξηση της ανεργίας στις περιφέρειες αυτές. Την υπόθεση αυτή, τη στήριξαν σε εμπειρικά αποτελέσματα με αναφορά στις συνοριακές περιφέρειες της Γερμανίας μετά τη διαδικασία της επανένωσης, την οποία μάλιστα χαρακτηρίζουν ως σοκ.

Οι Papapanagos και Vickerman (2000), τονίζουν ότι οι επιπτώσεις της μετανάστευσης στη χώρα υποδοχής, είναι στενά συνδεδεμένες με το προφίλ των δεξιοτήτων των μεταναστών. Στην περίπτωση που οι μεταναστευτικές ροές αφορούν σε δεξιότητες που παρουσιάζουν έλλειψη, τότε η χώρα υποδοχής θα βγει ωφελημένη από την αύξηση της προσφοράς θέσεων εργασίας. Στην περίπτωση ωστόσο, που η χώρα προορισμού χαρακτηρίζεται από υψηλά επίπεδα ανεργίας και χαμηλή ζήτηση εξειδικεύσεων που συνδέονται με τις μεταναστευτικές ροές, τότε οι πιέσεις στην αγορά εργασίας μπορεί να γίνουν εκρηκτικές.

Η παραδοσιακή θεωρία χωροθέτησης υποστηρίζει ότι η βελτίωση της πρόσβασης στην αγορά εργασίας λόγω μείωσης των συνοριακών εμποδίων, θα έχει θετικές επιπτώσεις και στις δύο πλευρές των συνόρων. Επιπλέον, μέσα από τα μοντέλα της νέας οικονομικής γεωγραφίας, διαφαίνεται ότι στην περίπτωση που οι μισθοί στις συνοριακές περιφέρειες αυξηθούν λόγω

καλύτερης πρόσβασης στις περιοχές με μεγάλη αγοραστική δύναμη (ως αποτέλεσμα της ολοκλήρωσης), τότε μπορεί να υπάρξουν όχι μόνο εξωτερικές αλλά και εσωτερικές μεταναστευτικές ροές. Άλλες μελέτες αυτής της σχολής, υποστηρίζουν ότι η ολοκλήρωση θα επιδεινώσει περαιτέρω την αγορά εργασίας των συνοριακών ζωνών που είχαν περιφερειακό χαρακτήρα πριν την κατάργηση των συνοριακών φραγμών (Niebuhr και Stiller, 2004). Σε κάθε περίπτωση ωστόσο, οι χωρικές επιπτώσεις στην αγορά εργασίας ως αποτέλεσμα της διαδικασίας ολοκλήρωσης, παραμένουν μέσα από τα παραπάνω μοντέλα ακόμη ασαφείς.

2.7 Συμπεράσματα

Μέσα από την ανάλυση που προηγήθηκε στο παρόν κεφάλαιο, επιχειρήθηκε μια θεωρητική επισκόπηση της βιβλιογραφίας αναφορικά με την οικονομική γεωγραφία των συνόρων. Ειδικότερα, τα ζητήματα που εξετάστηκαν αφορούσαν στις χωρικές δυναμικές που αναπτύσσονται υπό καθεστώς ανοικτών και κλειστών συνόρων, στο ρόλο της απόστασης και του μεγέθους αγοράς στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση και στις δυναμικές που αναπτύσσονται στην αγορά εργασίας όταν οι συνοριακοί φραγμοί καταργούνται.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι τα κλειστά σύνορα ασκούν σημαντική επίδραση στην εγκατάσταση των οικονομικών δραστηριοτήτων στο χώρο, διαστρεβλώνοντας την αγορά και αυξάνοντας το κόστος του διεθνούς εμπορίου. Ως αποτέλεσμα, σε μια χώρα με κλειστά σύνορα, οι κεντρομόλες χωρικές δυναμικές φαίνονται να επικρατούν, αναπαράγοντας το μοντέλο «κέντρο-περιφέρεια» (core-periphery), με τις συνοριακές περιφέρειες να χαρακτηρίζονται ως περιοχές μειωμένων ευκαιριών. Στο πλαίσιο αυτό, η αναπτυξιακή προοπτική του συνοριακού χώρου, επαφίεται περισσότερο σε πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης και λιγότερο σε δυναμικές της αγοράς.

Επιπλέον ένα σύνορο «τείχος» που δεν επιτρέπει την επικοινωνία, διαστρεβλώνει όχι μόνο την αγορά αλλά και τις αντιλήψεις για τους απέναντι, επιδρώντας αρνητικά στην προοπτική της διασυνοριακής συνεργασίας.

Όταν τα σύνορα ανοίγουν, το κόστος του εμπορίου μειώνεται, η προσβασιμότητα δύο γειτονικών χωρών αυξάνεται, μεταναστευτικές ροές εμφανίζονται και η διασυνοριακή οικονομική αλληλεπίδραση γίνεται γενικότερα πιο έντονη. Η επιπλέον ζήτηση που προκαλείται από μια νέα αγορά και οι ευκαιρίες χαμηλού παραγωγικού κόστους, κινητοποιούν φυγόκεντρες δυναμικές. Οι συνοριακές περιφέρειες μέσα σ' αυτό το περίγραμμα, μπορεί να μετατραπούν είτε σε περιοχές σημαντικών ευκαιριών, είτε σε περιοχές μεγάλων κινδύνων. Ευκαιριών, στην περίπτωση γειτνίασης με μια μεγάλη αγορά ή ύπαρξης μεγάλων κοστολογικών διαφορών. Κινδύνων, στην περίπτωση που οι υπάρχουσες παραγωγικές δομές αδυνατούν να διατηρήσουν τις τοπικές παραγωγικές εξειδικεύσεις και θέσεις εργασίας στις νέες συνθήκες ανταγωνισμού.

Παρά το γεγονός ότι η κατάργηση των συνοριακών φραγμών εντείνει τη διασυνοριακή αλληλεπίδραση, οι διαχωριστικές γραμμές εξακολουθούν να είναι ευκρινείς, ακόμη και ανάμεσα σε χώρες που έχουν πετύχει υψηλό επίπεδο ολοκλήρωσης. Αυτό συνεπάγεται την ύπαρξη εμποδίων που πολύ δύσκολα μπορεί να γίνουν μετρήσιμα και να ενσωματωθούν σ' ένα θεωρητικό μοντέλο ανάλυσης που δίνει απάντηση στο ερώτημα για τις χωρικές δυναμικές της ολοκλήρωσης στις συνοριακές περιφέρειες. Θα μπορούσαμε γενικότερα να ισχυριστούμε ότι όταν η διασυνοριακή αλληλεπίδραση ενθαρρύνεται, μια «μεταβατική ζώνη» αρχίζει να εμφανίζεται σαν το διπλό πρόσωπο του Ιανού, όπου τα παλιά σύνορα και οι περιορισμοί συνυπάρχουν με το νέο πλαίσιο συνεργασίας και επικοινωνίας (van Houtum και Naerssen, 2002, Leontidou, 2003). Με άλλα λόγια το «σύνορο-τείχος» είναι παρόν στις

πρακτικές και στις αντιλήψεις μέσα από μια ιδιότυπη συνόπαρξη με το «σύνωρο-γέφυρα» (Newman 2003).

ΜΕΡΟΣ ΙΙ: ΣΥΝΟΡΑ & ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ

Κεφάλαιο 3: Το νέο τοπίο των συνόρων στην Ευρώπη

3.1 Εισαγωγή

Τα σύνορα στην Ευρώπη μέχρι την εποχή του Λουδοβίκου του ΙΔ', είχαν σημασία μόνο για τους στρατιώτες και τους πρίγκιπες σε καιρό πολέμου. Είναι χαρακτηριστικό, ότι καμία από τις συνθήκες που υπέγραψε ο Λουδοβίκος ο ΙΔ' δεν περιείχαν τον όρο σύνορα ή κάποιο συνώνυμό του (Febvre, 1973). Η Γαλλική και η Αμερικανική Επανάσταση που ακολούθησαν, προσέθεσαν τη διάσταση της λαϊκής κυριαρχίας εντός των εδαφικών ορίων του κράτους. Όλα αυτά είχαν σαν αποτέλεσμα τα σύνορα να πάντως να αποτελούν ζώνες, αλλά αυστηρά καθορισμένες γραμμές που χώριζαν έθνη-κράτη, με μεγάλο βαθμό εσωτερικής συνοχής.

Ο Ψυχρός Πόλεμος χώρισε την ευρωπαϊκή ήπειρο στη «Δύση» και στην «Ανατολή». Μέσα σ' αυτό το περίγραμμα, η Δυτική Ευρώπη ταυτίστηκε με την «Ευρώπη» και οι δυτικοί θεσμοί όπως η Ευρωπαϊκή Κοινότητα, το Συμβούλιο της Ευρώπης και το ΝΑΤΟ, ταυτίστηκαν με τον «ελεύθερο κόσμο». Αντίθετα η Ανατολική Ευρώπη ταυτίστηκε με την «ανελεύθερη Ευρασιατική Ευρώπη» (Wallace, 2002). Μέσα από αυτό το πρίσμα, η ιδεολογία συνδέθηκε με τη συμμετοχή σε συγκεκριμένους θεσμούς. Όταν λοιπόν η Ευρώπη ταυτίστηκε με την Ευρωπαϊκή Ένωση, είναι φυσικό οι ευρωπαϊκές αξίες να ταυτίζονται με τις αξίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Βέβαια, τα σύνορα Ανατολής-Δύσης μολονότι επιβλήθηκαν αυθαίρετα, περιφρονώντας τους ιστορικούς και πολιτισμικούς δεσμούς μεταξύ των λαών, ήταν σταθερά και αδιαπραγμάτευτα.

Τη σύγχρονη εικόνα των συνόρων της Ευρώπης τη συνθέτουν μια σειρά από παραμέτρους που διαμορφώνουν ουσιαστικά το περιβάλλον του συνοριακού χώρου. Η πρώτη παράμετρος έχει να κάνει με τη διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης ανατολικά, με αποτέλεσμα τα σύνορα εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης να καταργούνται σταδιακά, ενώ τα εξωτερικά σύνορα να γίνονται πιο σφικτά. Η Συνθήκη Schengen είναι ο βασικός εκφραστής αυτής της πολιτικής, επιβάλλοντας οριζόντια ένα ενιαίο καθεστώς της Ευρωπαϊκής Ένωσης έναντι τρίτων χωρών. Δεν είναι τυχαίο ότι για πολλές χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ, η Συνθήκη Schengen έχει γίνει το σύμβολο του αποκλεισμού των φτωχών και του μηχανισμού μεροληψίας και διαχωρισμού που χρησιμοποιεί η Ευρωπαϊκή Ένωση, μπροστά στο φόβο μιας μαζικής μετανάστευσης.

Η δεύτερη σημαντική εξέλιξη αφορά στη νέα στρατηγική γειτνίασης που αναπτύσσει η Ευρωπαϊκή Ένωση σε σχέση με το εξωτερικό της περιβάλλον. Η στρατηγική αυτή εκφράζει μέχρι στιγμής την επίσημη απάντηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το πώς αντιλαμβάνεται τη θέση της και το μέλλον της στον εξωτερικό περίγυρο. Η πρωτοβουλία αυτή ωστόσο, που επηρεάζει άμεσα τις διασυνοριακές πολιτικές, έχει εγείρει πλήθος συζητήσεων για τις συνολικές σχέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τον περίγυρό της. Πρέπει να σημειωθεί εδώ, ότι οι σχέσεις που έχει αναπτύξει η Ευρωπαϊκή Ένωση με υποψήφιες χώρες όπως η Κροατία ή η Τουρκία, είναι πολύ διαφορετικές με τις δυνητικά υποψήφιες χώρες των Δυτικών Βαλκανίων. Παράλληλα, διαφορετικές νόρμες διέπουν τη σχέση της Ευρωπαϊκής Ένωσης με χώρες όπως η Νορβηγία και η Ελβετία και εντελώς διαφορετικές με χώρες που αναφέρονται στην Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτνίασης όπως η Ρωσία και η Ουκρανία. Είναι φανερό από τα παραπάνω, ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση δε μιλάει την ίδια γλώσσα με όλους τους γείτονές της.

Η τρίτη παράμετρος είναι εξωγενής και έχει να κάνει με το τρομοκρατικό κτύπημα της 11/9. Το γεγονός αυτό έβαλε επιτακτικά μια νέα παράμετρο στο

νέο τοπίο, αυτό της ασφάλειας. Ως αποτέλεσμα, οι φωνές για πιο αυστηρά και ελεγχόμενα σύνορα αυξήθηκαν δραματικά. Βέβαια τα εμπειρικά ευρήματα που επιβεβαιώνουν ότι τα αυστηρά φυλασσόμενα σύνορα αρκούν από μόνα τους να περιορίσουν την τρομοκρατία, την εγκληματικότητα, το λαθρεμπόριο ή την λαθρομετανάστευση, είναι ελάχιστα. Μέσα από αυτήν τη θεώρηση, αυτό που έχει τη μεγαλύτερη σημασία είναι να βρίσκεται κανείς στη «σωστή» πλευρά των συνόρων (Zienlonka, 2002)..

Όλες οι παραπάνω εξελίξεις έχουν αναζωπυρώσει μια συζήτηση αναφορικά με τα μελλοντικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ποια είναι τα σύνορα και πού τελειώνουν τα σύνορα της Ευρώπης; Μέχρι πού θα πρέπει να φθάνουν τα σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης μετά την επόμενη διεύρυνση; Ποια είναι σήμερα η θέση της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε σχέση με τον νέο εξωτερικό της περίγυρο; Τι είναι ευρωπαϊκό και τι όχι; Όλα τα παραπάνω, είναι ορισμένα μόνο από τα ερωτήματα που ήρθαν στην επιφάνεια τροφοδοτώντας μια σειρά από διλλήματα και προβληματισμούς.

Το άρθρο 237 της Συνθήκης της Ρώμης αναφέρει ότι οποιαδήποτε χώρα της Ευρώπης μπορεί να υποβάλλει αίτηση για να γίνει μέλος της Κοινότητας. Καθορίστηκαν μάλιστα κριτήρια ένταξης που δεν έχουν αναφορά στην ιστορία, στη γεωγραφία ή στον πολιτισμό. Ωστόσο είναι ενδεικτικό, ότι το αίτημα του Μαρόκου για ένταξη απορρίφθηκε, με μια αιτιολόγηση που στηριζόταν περισσότερο σε γεωγραφικά και πολιτισμικά επιχειρήματα, και λιγότερο στα επίσημα κριτήρια ένταξης. Το αποτέλεσμα ήταν να εγερθούν κατηγορίες για αποικιοκρατική και ρατσιστική λογική. Από την άλλη όμως, ο καθορισμός των «φυσικών συνόρων της Ευρώπης» στη βάση της ιστορίας, της γεωγραφίας και του πολιτισμού, είναι μια εξαιρετικά δύσκολη υπόθεση που παραμένει ανοικτή (Zienlonka, 2002).

Στα τμήματα που ακολουθούν στο πλαίσιο του παρόντος κεφαλαίου, εξετάζεται αρχικά η πολιτική και η οικονομική γεωγραφία που συνθέτει το νέο τοπίο των συνόρων στην Ευρώπη μετά το 1989. Στη συνέχεια, αναλύονται τα βασικά πολιτικά και οικονομικά χαρακτηριστικά της ΝΑ Ευρώπης μετά το 1989, προκειμένου να δούμε μέσα από μια πιο κοντινή ματιά τις ιδιαιτερότητες αυτής της γεωγραφικής ενότητας. Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτνίασης αναλύεται και αξιολογείται στο τρίτο τμήμα. Το κεφάλαιο κλείνει με την ανάλυση που αφορά σε διλήμματα και προβληματισμούς αναφορικά με την Ευρωπαϊκή Ένωση του μέλλοντος.

3.2 Τα σύνορα της Ευρώπης μετά το 1989

Ο πολιτικός και οικονομικός μετασχηματισμός που έλαβε χώρα στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη μετά το 1989, καλλιέργησε προσδοκίες για μια ενιαία Ευρώπη, όπου τα σύνορα δε θα αποτελούν πλέον αδιαπέραστες διαχωριστικές γραμμές, αλλά «*γέφυρες*» επικοινωνίας και συνεργασίας. Η ρητορική ωστόσο για μια Ευρώπη χωρίς σύνορα, είναι σε μεγάλο βαθμό αποπροσανατολιστική για μια σειρά από λόγους. Πρώτα απ' όλα, η συζήτηση αυτή δεν αφορά την Ευρώπη, αλλά την Ευρωπαϊκή Ένωση. Δεύτερον, τα οικονομικά εμπόδια στα σύνορα εντός της Ένωσης δεν έχουν ακόμη εξαλειφθεί ολοκληρωτικά, ενώ τα εξωτερικά σύνορα έχουν ενισχυθεί και έχουν γίνει πιο πολύπλοκα (van Hutoum, 2002, Anderson και Bort, 1998). Προκύπτει λοιπόν το ερώτημα εάν τελικά ζούμε σε εποχή κατάργησης, μετατροπής ή αναδημιουργίας των συνόρων στην Ευρώπη.

Η διαδικασία της μετάβασης που ακολούθησε την πτώση των καθεστώτων του ανατολικού συνασπισμού, έδωσε νέο έναυσμα στη συζήτηση αναφορικά με τις διασυνοριακές πολιτικές. Στο πλαίσιο αυτό, οι συνοριακές περιφέρειες από «*αδιέξοδα*» στις ανταλλαγές και στην επικοινωνία, μετατράπηκαν σε «*ζώνες επαφής*» με τις γειτονικές περιφέρειες (Dimitrov κ.α., 2002, Resmini, 2002). Για

να γίνει κατανοητή η σημασία αυτής της συζήτησης, αρκεί μόνο να αναφέρει κανείς ότι ο συνοριακός χώρος στις χώρες μετάβασης, αντιπροσωπεύει το 66% της έκτασης και το 58% του συνολικού πληθυσμού, (CEC, 2001).

Η είσοδος δέκα νέων χωρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 2004, έφερε στο προσκήνιο μια νέα πολιτική και οικονομική γεωγραφία στην Ευρώπη. Τα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης άλλαξαν, ενώ ο πολιτικός και οικονομικός χώρος διευρύνθηκε. Μέσα στη νέα ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική, οι συνθήκες γεωγραφίας πολλών συνοριακών περιφερειών άλλαξαν δραματικά (Resmini, 2003). Τα εξωτερικά σύνορα της «παλιάς» Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν μετατραπεί σε εσωτερικά, ενώ τα εξωτερικά σύνορα της «νέας» Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν πλέον μετακινηθεί ανατολικά (Petraikos και Topaloglou, 2007).

Πολλές μελέτες μέσα από τη βιβλιογραφία φωτίζουν την αλληλεπίδραση του επιπέδου της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης με τις γεωγραφικές συντεταγμένες των συνοριακών περιφερειών. Στο πλαίσιο αυτό, η σχέση μεταξύ οικονομίας και γεωγραφίας εμφανίζεται ισχυρή και ανατροφοδοτούμενη (Καλλιώρας, 2007). Αν και οι συνοριακές περιοχές στο πλαίσιο της εθνικής αγοράς έχουν συνήθως περιμετρικό χαρακτήρα, η γεωγραφική τους θέση στην ευρωπαϊκή κλίμακα μπορεί να αποδειχθεί κρίσιμος παράγοντας στην αναπτυξιακή τους προοπτική. Επιχειρώντας μια προσομοίωση αυτής της υπόθεσης με την πρόσφατη διεύρυνση, πολλές απομακρυσμένες συνοριακές περιφέρειες από τις εθνικές αγορές των νέων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, βρέθηκαν πολύ κοντά στον πυρήνα μιας ολοκληρωμένης ευρωπαϊκής αγοράς.

Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι στο ευρωπαϊκό επίπεδο δύο νέοι τύποι συνοριακών περιφερειών κάνουν την εμφάνισή τους, οι κεντρικές και οι περιμετρικές, με τις κεντρικές να απολαμβάνουν καλύτερη πρόσβαση στις

αγορές και ευοίωνες αναπτυξιακές προοπτικές λόγω ευνοϊκών γεωγραφικών συνθηκών (Niebuhr και Stiller, 2002). Εμπειρικά αποτελέσματα μεταξύ των νέων κρατών μελών δείχνουν ότι οι δυτικές συνοριακές περιφέρειες που συνορεύουν με τις ανεπτυγμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε, σημειώνουν υψηλότερες αναπτυξιακές επιδόσεις (Petraikos, 2001α, Petraikos κ.α., 2004). Επιπλέον, φαίνεται ότι δεν κερδίζουν όλες οι συνοριακές περιφέρειες το ίδιο από την ολοκλήρωση, το πρόσημο της οποίας στις συνοριακές περιφέρειες είναι συνάρτηση του γεωγραφικού παράγοντα, των αρχικών συνθηκών και του μεταφορικού κόστους (Limaο και Venables, 2001).

Συνοριακές περιοχές με εγγύτητα στον ευρωπαϊκό οικονομικό πυρήνα, αναμένεται να αποκομίσουν σημαντικά οφέλη και να προσελκύσουν δραστηριότητες υψηλότερης λειτουργικής τάξης (Petraikos και Brada, 1989). Η εγγύτητα θα ευνοήσει επίσης τη διάχυση και τη ροή «*άυλων αγαθών*» όπως η πληροφόρηση, τα κοινωνικά και οργανωτικά πρότυπα, η πολιτισμική όσμωση κ.α. Αντίθετα, περιμετρικές περιοχές με αδύναμες οικονομικές δομές, προβληματικές υποδομές και ανεπαρκείς τοπικούς πόρους, αναμένεται να επιδεινώσουν περαιτέρω τη θέση τους.

Μια σειρά πρόσφατων μελετών υποστηρίζουν ότι η μεγαλύτερη ζήτηση ως αποτέλεσμα της μεγέθυνσης της αγοράς (large market effect) θα ευνοήσει τις συνοριακές περιοχές των χωρών μετάβασης που έχουν καλή πρόσβαση στην αγορά της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι συνοριακές περιφέρειες με αυτά τα χαρακτηριστικά, αναμένεται να βελτιώσουν την ελκυστικότητά τους αποτελώντας σταδιακά έναν επιπλέον πόλο προσέλκυσης επενδύσεων, εκτός από τις πρωτεύουσες και τα μεγάλα αστικά κέντρα (Altomonte και Resmini, 2002, Fazekas, 2003, Deichman και Henderson, 2000).

Επιπλέον, τα διαθέσιμα στοιχεία για τις συνοριακές περιοχές των χωρών μετάβασης δείχνουν μια εξαιρετική ανομοιογένεια σχετικά με την κοινωνικοοικονομική κατάσταση και την ανταγωνιστικότητα. Ωστόσο, μια σύντομη αποτίμηση των οικονομικών δεικτών, αλλά και της συνολικής αναπτυξιακής δυναμικής, οδηγεί στη διαπίστωση ότι μία νέα διαχωριστική γραμμή διαμορφώνεται μεταξύ των χωρών της ΝΑ Ευρώπης και αυτών της Κεντρικής Ευρώπης. Διαπιστώνεται με άλλα λόγια, ότι τα ειδικά γεωγραφικά χαρακτηριστικά κάθε χώρας επηρεάζουν τις προοπτικές ανάπτυξης και την αποτελεσματικότητα των ασκούμενων πολιτικών (Petraikos, 2002).

Ποιο ήταν όμως το φόντο των πολιτικών για τα σύνορα στην Ευρώπη μετά το 1989; Η απάντηση στο ερώτημα δε μπορεί ν' αποκοπεί από το όραμα για μια Ευρωπαϊκή Ένωση όπου η οικονομική ολοκλήρωση υπερέχει σαφώς της πολιτικής ολοκλήρωσης. Αυτό σημαίνει με απλά λόγια, ότι στη διεκδυσιδα μεταξύ πολιτικών και αγοράς, η πλάστιγγα γέρνει σαφώς υπέρ της δεύτερης. Στην κυρίαρχη εξάλλου οικονομική σκέψη, η αυτο-ρύθμιση της αγοράς έχει αναχθεί λίγο πολύ σε αξίωμα (Πετράκος, 2000β) και σ' ένα ιδιότυπο φετίχ. Οι πολιτικές λοιπόν ανάπτυξης των συνοριακών περιοχών τοποθετούνται και εξειδικεύονται επιχειρησιακά μέσα σ' ένα περίγραμμα όπου οι νεοκλασικού τύπου προσεγγίσεις έχουν σαφές προβάδισμα. Το αποτέλεσμα είναι η μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων να μην είναι στο επίκεντρο των ευρωπαϊκών πολιτικών.

3.3 Το νέο τοπίο στη ΝΑ Ευρώπη μετά το 1989

Μετά την κατάρρευση των καθεστώτων κεντρικού σχεδιασμού, ο χώρος της ΝΑ Ευρώπης έκανε την εμφάνισή του τόσο στη βιβλιογραφία όσο και στο χώρο των πολιτικών ως μια διακριτή περιφερειακή ενότητα, όπως οι χώρες της Κεντρικής Ευρώπης, της Βαλτικής κ.α. Παρά το γεγονός ότι η Ανατολική Ευρώπη στην εποχή του ψυχρού πολέμου γινόταν αντιληπτή ως ένας

συμπαγής και εν πολλοίς ομοιόμορφος γεωπολιτικός και οικονομικός χώρος έναντι της Δύσης, οι δραματικές αλλαγές μετά το 1989 ανέδειξαν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τις διαφορετικές αφετηρίες των επιμέρους περιφερειακών ενοτήτων της.

Επιχειρώντας μια σκιαγράφιση των βασικών παραμέτρων που χαρακτηρίζουν τη ΝΑ Ευρώπη μετά το 1989 και τη διαφοροποιούν από τα υπόλοιπα περιφερειακά σχήματα της Ανατολικής Ευρώπης, θα μπορούσαμε να επισημάνουμε τα εξής: Πρώτο, τα φαινόμενα του υπέρμετρου εθνικισμού, οι μειονοτικές διαφορές, τα κινήματα απόσχισης και τελικά οι πολεμικές συγκρούσεις και ο εμφύλιος σπαραγμός που ακολούθησε, έλαβαν χώρα σχεδόν στο σύνολό τους στην ΝΑ Ευρώπη και στην περιοχή του Καυκάσου. Οι συνέπειες αυτών των γεγονότων επηρέασαν καθοριστικά το οικονομικό περιβάλλον, όχι μόνο των χωρών αυτών που βίωσαν τέτοιες εμπειρίες, αλλά και των γειτονικών χωρών, υποθηκεύοντας σε μεγάλο βαθμό τις προοπτικές ανάπτυξής τους (Πετράκος, 2000β). Την ίδια ώρα, τόσο οι μεταβατικές χώρες της Κεντρικής Ευρώπης, όσο και οι χώρες της Βαλτικής κατάφερναν να περάσουν αναιμάκτα το σκόπελο των βίαιων συγκρούσεων. Όλα τα παραπάνω είχαν αρνητικές συνέπειες στην προσέλκυση άμεσων ξένων επενδύσεων (Bitzenis, 2001, EBRD, 1998). Ως αποτέλεσμα, η ΝΑ Ευρώπη επιχειρεί να συναγωνισθεί στον ευρωπαϊκό οικονομικό στίβο με άλλες περιοχές, κουβαλώντας βαρίδια εθνικών διχασμών και συρράξεων.

Δεύτερο, η προσαρμογή των χωρών της ΝΑ Ευρώπης στο περιβάλλον της ανοικτής οικονομίας μέσω της «θεραπείας σοκ» που τελικά επικράτησε ως λογική οικονομικού και πολιτικού μετασχηματισμού, οδήγησε όχι σε λίγες περιπτώσεις, σε τραυματικές εμπειρίες και σε πολύ σοβαρούς κοινωνικούς και παραγωγικούς κραδασμούς. (Petraikos και Totev, 2000). Επιπλέον, τα επίπεδα ανάπτυξης υστερούν σε μεγάλο βαθμό έναντι των άλλων μεταβατικών χωρών, ενώ η υψηλή εξάρτηση από τον πρωτογενή τομέα της παραγωγής και

της απασχόλησης, παραπέμπει σε προκαπιταλιστικές και παρωχημένες οικονομικές δομές.

Τρίτο, το γεγονός της μεγάλης απόστασης της ΝΑ Ευρώπης από το ευρωπαϊκό οικονομικό κέντρο, το αδύναμο πληθυσμιακά και παραγωγικά αστικό σύστημα, η μικρή σε μέγεθος αγορά και οι δυσμενείς αρχικές συνθήκες, καθιστούν την ενσωμάτωση της περιοχής στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα το λιγότερο προβληματική (Kratke, 1999, Petrakos, 2001β, Cohen, 1998).

Τέταρτο, όσον αφορά στις επενδυτικές και εμπορικές ροές, η ΝΑ Ευρώπη θα μπορούσε να χαρακτηριστεί αναμφισβήτητα ως περιοχή χαμηλής επενδυτικής ελκυστικότητας. Εάν συνοπολογισθεί μάλιστα ότι ο όγκος παγκοσμίως των άμεσων ξένων επενδύσεων στην Ανατολική Ευρώπη είναι εξαιρετικά χαμηλός, οι επενδύσεις που τελικά καταλήγουν στην ΝΑ Ευρώπη είναι υποπολλαπλάσιες. Οι εμπορικές συναλλαγές από την άλλη, είναι εγκλωβισμένες σε διακλαδικού τύπου σχέσεις κυρίως με την Ευρωπαϊκή Ένωση, ενώ οι εμπορικές ανταλλαγές μεταξύ των μεταβατικών χωρών βρίσκονται σε πολύ χαμηλά επίπεδα. Επίσης τα εμπορικά ελλείμματα και η εξάρτηση των εξαγωγών από λίγους και προβληματικούς κλάδους, είναι κάποια επιπλέον επιβαρυντικά χαρακτηριστικά των μεταβατικών χωρών της ΝΑ Ευρώπης (Panteladis, 2002, Jackson και Petrakos, 2000). Το γεγονός της γειτνίασης των χωρών αυτών με την Ελλάδα προσέδωσε σ' ένα βαθμό ενδοκλαδικό χαρακτήρα στις εμπορικές συναλλαγές, priμοδοτώντας τη διατήρηση κλάδων και εξειδικεύσεων που διαφορετικά θα έμεναν περισσότερο έκθετες στον ανταγωνισμό (Πετράκος, 2000α).

Είναι προφανές από την παραπάνω ανάλυση, ότι μια νέα διαχωριστική γραμμή διαμορφώνεται μεταξύ της Κεντρικής και ΝΑ Ευρώπης, με ανισότητες πολύ πιο έντονες από αυτές που εντοπίζονται στους κόλπους της

Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η διαδικασία μετάβασης από τη μια και η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση από την άλλη, δημιουργούν το δίπολο που καθορίζει τους όρους ενσωμάτωσης μέσα στη νέα πραγματικότητα. Αναμφισβήτητα ο ρόλος της γεωγραφίας μέσα σ' αυτό το περιβάλλον είναι καθοριστικός, χωρίς να υποβαθμίζονται βέβαια οι ιστορικοί, κοινωνικοί και πολιτιστικοί παράγοντες. Το άνοιγμα βέβαια των συνόρων δίνει την ευκαιρία επανασύνδεσης ενός χώρου που έμενε κατακερματισμένος σε μικρές αγορές και δημιουργεί στη ΝΑ Ευρώπη ευνοϊκές προϋποθέσεις οικονομικής συγκέντρωσης, οικονομιών κλίμακας και εξειδίκευσης. Αναμένεται λοιπόν να εμφανιστούν νέες δυναμικές στο εμπόριο, στις επενδύσεις και στα επιχειρηματικά δίκτυα, στα πλαίσια του νέου καταμερισμού της εργασίας στην Ευρώπη.

Μέσα στο παραπάνω πλαίσιο, ο ρόλος επεξεργασμένων, αποτελεσματικών και κυρίως σταθερών πολιτικών, σαφώς και θα μπορούσε να έχει σημαντική θέση. Πολιτικές από πλευράς των χωρών της ΝΑ Ευρώπης στην κατεύθυνση προσέλκυσης επενδύσεων (place marketing), εκδημοκρατισμού, διαφάνειας, εξάλειψης επιχειρηματικών εμποδίων και επένδυσης στους ανθρώπινους πόρους, θα μπορούσαν να συμβάλλουν θετικά. Πολιτικές επίσης ενίσχυσης από την Ευρωπαϊκή Ένωση ή άλλους διεθνείς οργανισμούς για τη βελτίωση των παραγωγικών, μεταφορικών και τηλεπικοινωνιακών υποδομών, αναμφίβολα θα στήριζαν σημαντικά την αναπτυξιακή προσπάθεια των χωρών μετάβασης στη ΝΑ Ευρώπη. Παρόλα αυτά, οι περισσότερες έρευνες εντοπίζουν μια αστάθεια επενδυτικών κανόνων και πολιτικού περιβάλλοντος στις χώρες μετάβασης της ΝΑ Ευρώπης και από την άλλη μια αναποτελεσματικότητα των ευρωπαϊκών πολιτικών ενίσχυσης, που κατανέμει την οικονομική στήριξη με κριτήρια κυρίως πληθυσμιακά και όχι σύμφωνα με τις πραγματικές ανάγκες (Kotios και Petrakos, 2000). Παραμένει βέβαια αμφίβολο το κατά πόσο ακόμη και επιτυχημένες πολιτικές μπορούν ν'

αλλάξουν άρδην την αναπτυξιακή πορεία χωρών με δυσμενείς αρχικές και γεωγραφικές συνθήκες. Ο Πετράκος (2000β) μάλιστα υποστηρίζει ότι:

«...η κεντρικότητα στον υπό διαμόρφωση νέο οικονομικό χώρο της Ευρώπης παρέχει σημαντικά πλεονεκτήματα που επηρεάζουν την πορεία, την απόδοση και το επίπεδο ανάπτυξης των οικονομιών, ανεξάρτητα από την άσκηση ή μη ορθών πολιτικών μετάβασης».

3.4 Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτνίασης

Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτνίασης (για συντομία ΕΠΓ) αποτελεί κατά κάποιο τρόπο την απάντηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη νέα κατάσταση που δημιουργήθηκε μετά την τελευταία διεύρυνση το 2004 και την είσοδο δέκα νέων κρατών μελών. Τώρα πλέον, στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης βρίσκονται 16 νέες χώρες με πληθυσμό περίπου 400 εκατομμύρια κατοίκους και ΑΕΠ λιγότερο από το 10% του αντίστοιχου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα νέα αυτά σύνορα έχουν μήκος 5.100 χιλιόμετρα, καλύπτοντας τη βόρεια, ανατολική και νότια διάσταση των μέχρι το 2004 εξωτερικών σχέσεων των ευρωπαϊκών πολιτικών. Στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο η ΕΠΓ αφορά στη Ρωσία, Ουκρανία, Λευκορωσία και Μολδαβία. Στη Μεσόγειο η ΕΠΓ αφορά όλες τις χώρες μη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης που είναι εταίροι του Ευρω-Μεσογειακού Συμφώνου (διαφορετικά Διαδικασία της Βαρκελώνης), με εξαίρεση την Τουρκία που βρίσκεται σε προ-ενταξιακό στάδιο. Η Επιτροπή πρότεινε να συμπεριληφθούν στις πρόνοιες της ΕΠΓ και οι χώρες του Νότιου Καυκάσου, Αρμενία, Αζερμπαϊτζάν και Γεωργία. Με όλες αυτές τις χώρες η Επιτροπή έχει υιοθετήσει και συμφωνήσει ξεχωριστά Σχέδια Δράσης που αποτελούν μια κοινή δέσμευση στη βάση κοινών αξιών.

Ας πάρουμε όμως τα πράγματα από την αρχή. Το Μάρτιο του 2003, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε την Ανακοίνωση *"Wider Europe Neighbourhood: A new framework for the relations with our Eastern and Southern*

Neighbours” (CEC, 2003β) περιγράφοντας τις βασικές αρχές της ΕΠΓ. Τον Οκτώβριο του 2003, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο αποδέχθηκε αυτήν την πρωτοβουλία και ζήτησε από την Επιτροπή να προωθήσει το σχέδιο. Η Επιτροπή επανήλθε με μια νέα Ανακοίνωση με τίτλο *“Paving the way for a New Neighbourhood Instrument”* (CEC, 2003α) τροφοδοτώντας τη σχετική συζήτηση με νέες πτυχές που αποτέλεσαν τη βάση για μια σειρά από σχετικά κοινοτικά έγγραφα και εκθέσεις. Το Μαΐο του 2004, η Επιτροπή ανακοίνωσε ένα στρατηγικό έγγραφο σχετικά με την ΕΠΓ (CEC, 2004α) που σηματοδοτούσε την έναρξη διερευνητικών συνομιλιών με την κάθε χώρα και την υποβολή έκθεσης που θα ακολουθούσε των εκθέσεων των υποψηφίων προς ένταξη χωρών. Το Νοέμβριο του 2004, υπέβαλε δύο προτάσεις, με την πρώτη ν’ αφορά στην εφαρμογή των Σχεδίων Δράσης με την κάθε χώρα (CEC, 2004α) και τη δεύτερη στην εισαγωγή ενός Ευρωπαϊκού Εταιρικού Μέσου Γειτνίασης (ENPI-European Neighbourhood Partnership Instrument) (CEC, 2004β).

Τα Σχέδια Δράσης αποτελούν πολιτικά δεσμευτικά έγγραφα στο πλαίσιο της ΕΠΓ, περιγράφουν συγκεκριμένες αρχές, στόχους και προτεραιότητες και διαρκούν το λιγότερο τρία χρόνια, με στόχο να ανανεώνονται κατόπιν αμοιβαίας συμφωνίας. Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι τα Σχέδια Δράσης λειτουργούν αναλογικά με τα κριτήρια της Κοπεγχάγης που αφορούν τα υποψήφια προς ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση κράτη. Είναι χαρακτηριστικό ότι περιλαμβάνουν περίπου 25 σελίδες δεσμεύσεων που αφορούν διαφορετικούς τομείς και θέματα όπως πολιτική συνεργασία, οικονομικές μεταρρυθμίσεις, ενέργεια, μεταφορές, περιβάλλον, ανθρώπινα δικαιώματα, διασυνοριακή συνεργασία κ.α. Ωστόσο πρέπει να σημειωθεί ότι μέσα σ’ αυτό το φιλελεύθερο περίγραμμα των Σχεδίων Δράσης που στηρίζεται στην ελεύθερη διακίνηση των συντελεστών της παραγωγής, απουσιάζει η ελεύθερη διακίνηση της εργασίας (Emerson, 2004, Emerson και Noutceva, 2005).

Τα Σχέδια Δράσης θα χρηματοδοτηθούν μέσα από το Ευρωπαϊκό Εταιρικό Μέσο Γειτνίασης (για συντομία ΕΝΠΙ) και ανέρχονται περίπου στα 13 δις ευρώ για την περίοδο 2007-2013. Τα υπάρχοντα χρηματοδοτικά μέσα που προωθούν τη διεθνική, διαπεριφερειακή και διασυνοριακή συνεργασία είναι α) το INTERREG, που προς το παρόν δε μπορεί να ενισχύσει δράσεις εκτός των συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης β) το PHARE CBC, που εστιάζει στην υποστήριξη της συνεργασίας των υποψηφίων προς ένταξη χωρών, τόσο μεταξύ τους όσο και με τις χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης γ) το MEDA, που προωθεί την Ευρω-Μεσογειακή συνεργασία (διαδικασία της Βαρκελώνης) και δ) το TACIS CBC, που ενισχύει διασυνοριακές δράσεις με τη Ρωσία, Λευκορωσία, Ουκρανία και Μολδαβία. Όλα τα παραπάνω προγράμματα έχουν τους δικούς τους κανονισμούς εφαρμογής που συχνά διαφέρουν μεταξύ τους. Ο στόχος του ΕΝΠΙ είναι μέσα από τα Σχέδια Δράσης να επιτευχθεί η συνοχή και η απλοποίηση των διαδικασιών, έτσι ώστε τα παραπάνω προγράμματα ν' απορροφηθούν σε ένα (CEC, 2004α).

Παρά τη σαφήνεια των διακηρυγμένων στόχων, η κατανομή των πόρων του ΕΝΠΙ παραμένει ασαφής. Η αβεβαιότητα επιπλέον που διέπει το μέλλον του κοινοτικού προϋπολογισμού συνολικά και οι πιέσεις μεταξύ ομάδων με αντικρουόμενα συμφέροντα, επιτείνει περαιτέρω το θολό τοπίο (Jones και Emerson, 2005). Επιπλέον, η έντονη γραφειοκρατία διαχείρισης των προγραμμάτων (προετοιμασία, εκ των προτέρων αξιολόγηση, εκθέσεις, ενδιάμεση αξιολόγηση, εκ νέου εκθέσεις, εκ των υστέρων αξιολόγηση κλπ) έχει δημιουργήσει ένα φαύλο κύκλο που συχνά αντί να αξιοποιεί συνέργιες και οικονομίες κλίμακας, δημιουργεί αντιοικονομίες κλίμακας (Aydin κ.α. 2005).

Επίσημα η ΕΠΓ στοχεύει στη δημιουργία μια ζώνης ευημερίας και ενός «*δακτυλίου φίλων*» με τους οποίους η Ευρωπαϊκή Ένωση θα αναπτύσσει στενές και ειρηνικές σχέσεις συνεργασίας, χωρίς να δημιουργεί διαχωριστικές γραμμές (CEC, 2003α). Ο «*δακτύλιος φίλων*» αποσκοπεί, εκτός των άλλων, στην

ασφάλεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Με αυτή την έννοια, θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί ότι αποσκοπεί σε μια Ευρώπη «φρούριο». Τα γεγονότα της 9/11 έφεραν νέα δεδομένα στο προσκήνιο, καθώς το ζήτημα της ασφάλειας και του τρομοκρατικού κινδύνου κατέλαβε βασική θέση στην ατζέντα της συζήτησης για το εξωτερικό περιβάλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Emerson κ.α., 2005). Για το λόγο αυτό άλλωστε, το ζήτημα της ασφάλειας υπερκέρασε το ζήτημα της ενίσχυσης των διασυννοριακών κοινωνικών και πολιτισμικών ροών στη σχετική συζήτηση.

Κατά τον Emerson (2004), η Ευρωπαϊκή Ένωση μέσω της ΕΠΓ αποσκοπεί στο να θολώσει το διαχωρισμό «εντός/εκτός», με στόχο τον έλεγχο των εξελίξεων στη γειτονιά της. Η επίτευξη σταθερότητας αποτελεί πολύ βασική παράμετρο της ΕΠΓ και προσδιορίζεται με τους όρους των κανόνων δικαίου, χρηστής διακυβέρνησης, σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των μειονοτήτων, την προώθηση της οικονομίας της αγοράς και της αειφορικής κοινωνικο-οικονομικής ανάπτυξης (CEC, 2003β). Κατά την Johansson και Nogues (2004), η Ευρωπαϊκή Ένωση αποσκοπεί στη δημιουργία μιας ζώνης σταθερότητας στον περίγυρό της από τη μια και στην αποφυγή άλλων διευρύνσεων στον ορατό ορίζοντα, από την άλλη. Άλλωστε, οι χώρες που αφορά η ΕΠΓ αποκλείονται από οποιαδήποτε ενταξιακή ή προενταξιακή διαδικασία.

Ας δούμε όμως ποια είναι η άποψη για την ΕΠΓ ορισμένων ανθρώπων κλειδιά της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο Romano Prodi, ως Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, εκφώνησε στις 5 Δεκεμβρίου 2002 μια βαρυσήμαντη ομιλία με τίτλο «Οι πολιτικές προσέγγισης στη διευρυμένη Ευρώπη, ως το κλειδί της σταθερότητας». Στην ομιλία του αυτή ο Prodi έθεσε τρία πολιτικά ερωτήματα με έναν ρητορικό και ταυτόχρονα διπλωματικό τρόπο. α) Τι θα πρέπει να προσφέρουμε στους γείτονές μας; β) Ποια προοπτική θα πρέπει να τους καλλιεργήσουμε; γ) Που τελειώνει η Ευρώπη; Χωρίς βέβαια να δώσει σαφή

απάντηση σε κανένα από τα παραπάνω ερωτήματα, επιχείρησε να προδιαγράψει το περιεχόμενο που θα έπρεπε να έχει η πολιτική προσέγγισης της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς τον άμεσο περίγυρό της. Μια τέτοια πολιτική τόνισε, θα πρέπει να είναι: 1) *ελκυστική*, με την έννοια της ανταμοιβής 2) *υποκινητική*, με την έννοια των μέτρων στην κατεύθυνση της ευημερίας, σταθερότητας και ασφάλειας 3) *δυναμική*, με αμοιβαίες δεσμεύσεις που θα ελέγχονται και θα αναθεωρούνται 4) *βασισμένη* σε ανάλογα «*Κριτήρια Εγγύτητας της Κοπεγχάγης*» για τις συνοριακές χώρες και 5) σαφής ότι *δε θα ξεκινάει με την υπόσχεση της ένταξης* αλλά ούτε και θα την αποκλείει τελικά. Καταλήγοντας ο Πρόντι, τόνισε ότι φαντάζεται αυτήν την πολιτική προσέγγισης ως οτιδήποτε άλλο, εκτός από θεσμική ενσωμάτωση (*sharing everything but institutions*) αφήνοντας ανοικτή προφανώς την πόρτα για νέες δομές συνεργασίας.

Στις 20 Ιανουαρίου 2006, η αρμόδια επιτροπος για τις εξωτερικές σχέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης Ferrero-Waldner χαρακτήρισε την ΕΠΓ ως την τελευταία έκδοση της «*εργαλειοθήκης εκδημοκρατισμού*» στο πλαίσιο ενός «*στρατηγικού ιδεαλισμού*» της Ένωσης, προσιδιάζοντας μάλιστα τη στρατηγική αυτή ως ένα μίγμα καρότου και μαστιγίου. Για το ευαίσθητο μάλιστα ζήτημα της μετανάστευσης, δήλωσε ότι είναι ευπρόσδεκτοι οι μετανάστες που ανταποκρίνονται στις ανάγκες της οικονομίας, τονίζοντας ταυτόχρονα θα κλείσει η στρόφιγγα της παράνομης μετανάστευσης.

Στις 3 Φεβρουαρίου 2006, η Danita Hubner αρμόδια Επίτροπος Περιφερειακής Πολιτικής, σε ομιλία της υπογράμμισε ότι η έλλειψη μεταρρύθμισης στους κοινοτικούς θεσμούς μπορεί να αποδειχθεί η αχίλλειος πτέρνα της διαδικασίας διεύρυνσης. Παρόλα αυτά συνέχισε, η πόρτα για νέα μέλη θα πρέπει να παραμείνει ανοικτή. Τελειώνοντας έθεσε δύο ερωτήματα: α) τί είδους Ευρώπη θέλουμε; και β) τί είδους Ευρωπαϊκή Ένωση επιθυμούμε; Επιχειρώντας να απαντήσει στα ερωτήματα αυτά, τόνισε τη σύγχυση που

εντοπίζεται συχνά μεταξύ των δύο αυτών εννοιών. Ως αποτέλεσμα, άλλες φορές η Ευρωπαϊκή Ένωση προσδιορίζεται ως μια πολιτική οντότητα βασισμένη σε συνθήκες και θεσμούς και άλλες φορές ως ένα κοινωνικο-πολιτικό κατασκεύασμα στη βάση της γεωγραφίας, της ιστορίας και του πολιτισμού. Στην πρώτη περίπτωση, η Ευρώπη γίνεται αντιληπτή ως ένα «σχέδιο» (project) ενώ στη δεύτερη περίπτωση ως μια «ιδέα» (Agnew, 2005).

Εκτός βέβαια από τις θέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και των Επιτρόπων, η ΕΠΓ γίνεται αντικείμενο διαφορετικής ερμηνείας ή προσέγγισης και από τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι Emerson και Noutcheva, (2005) επιχειρώντας να καταγράψουν τις διαφορετικές αυτές οπτικές και τις παραμέτρους που τις επηρεάζουν, επισημαίνουν τις παρακάτω κατηγορίες: 1) Προτιμήσεις γεωγραφικού χαρακτήρα: Οι Βόρειοι προτιμούν τους Βόρειους, οι Νότιοι προτιμούν τους Νότιους. 2) Ευαιθησίες των πρώην αποικιοκρατικών χωρών: Η Γαλλία και η Ισπανία προς τις χώρες του Μαγκρέμπ, η Αυστρία προς τα Βαλκάνια. 3) Ευαιθησίες από πρώην εξαρτημένες χώρες: Χώρες Βαλτικής και Κεντρικής Ευρώπης προς τη Ρωσία. 4) Ευαιθησίες από τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο: Γερμανία προς το Ισραήλ και τη Ρωσία. 5) Εναλλακτικά Ευρωπαϊκά οράματα: Μια δημοκρατικά ενωμένη Ευρώπη ή μια δυνατή Ευρώπη. 6) Εναλλακτικές παγκόσμιες όψεις: Η νέα Ατλαντική Ευρώπη ή παλιά Γκωλλική Ευρώπη.

Η παραπάνω συζήτηση κάνει φανερό ότι η κινητήριος δύναμη της ΕΠΓ είναι ένα μίγμα ζωτικών ενδιαφερόντων και ζωτικών ανησυχιών, αποτελώντας τη συνισταμένη πολλών και σύνθετων προσεγγίσεων στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Είναι αλήθεια ότι η ΕΠΓ έχει εγείρει ένα ζωηρό διάλογο όχι μόνο στην επιστημονική κοινότητα, αλλά και στο χώρο των πολιτικών και των τεχνοκρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε σχέση με βασικά ερωτήματα του τύπου: Που τελειώνει η Ευρώπη; ή ποιος είναι ο ρόλος των συνόρων στην Ευρωπαϊκή Ένωση του μέλλοντος;

3.5 Διλήμματα και σενάρια για το μέλλον της Ευρώπης

“Στην Ευρώπη σήμερα, δεν φαίνεται να συμφωνούν ή να κατανοούν όλοι τι ακριβώς εξυπηρετεί η Ευρώπη και πού κατευθύνεται. Χρειαζόμαστε μια νέα συναίνεση για την καινούργια, σύγχρονη υπόσταση της Ευρώπης. Γι’ αυτόν ακριβώς το λόγο δημιουργήσαμε το "Σχέδιο Δ". Στο επίκεντρο του σχεδίου αυτού βρίσκεται η συζήτηση μεταξύ των πολιτών για το μέλλον της Ευρώπης, που θα διεξαχθεί κατά τη διάρκεια της περιόδου προβληματισμού”.

Το παραπάνω κείμενο, αποτελεί δήλωση του Jose Manuel Barroso, Προέδρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, εγκαινιάζοντας το Ευρωπαϊκό φόρουμ συζήτησης στο δικτυακό τόπο Debate Europe στις 25 Ιανουαρίου 2007. Η δήλωση αυτή φανερώνει με το πλέον σαφή τρόπο τα διλήμματα και τους προβληματισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναφορικά με το περιεχόμενο και την κατεύθυνσή της. Στο πλαίσιο αυτής της συζήτησης, ερωτήματα του τύπου «*ποιο είναι το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Ευρώπης;*» και «*τί είναι ευρωπαϊκό και τί όχι;*» βρίσκονται στο επίκεντρο της επιστημονικής συζήτησης, της πολιτικής αλλά και των ίδιων των κοινωνιών της Ευρώπης.

Ο James Anderson (2006), επιχειρώντας να συστηματοποιήσει τις υπάρχουσες απαντήσεις στο παραπάνω ερώτημα, καταγράφει πέντε διαφορετικές οπτικές σχετικά με το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Την «*Ευρώπη των εθνών*», την «*Ομοσπονδιακή Ευρώπη*», την «*Ευρώπη των Περιφερειών*», την «*νέο-μεσαιωνική Ευρώπη*» και την «*Ευρώπη-Αυτοκρατορία*». Τα τρία πρώτα σενάρια είναι λίγο πολύ γνωστά. Τα δύο τελευταία ωστόσο που έχουν και ένα μεταφορικό προσδιορισμό, έκαναν την εμφάνισή τους στη βιβλιογραφία τα τελευταία

χρόνια. Στην πράξη βέβαια η Ευρωπαϊκή Ένωση ως ένας σύνθετος και πολύπλοκος οργανισμός εμπεριέχει στοιχεία και από τα πέντε σενάρια.

Τα τρία πρώτα σενάρια για την Ευρωπαϊκή Ένωση (η Ευρωπαϊκή Ένωση των Εθνών, η ομοσπονδιακή Ευρωπαϊκή Ένωση και η Ευρωπαϊκή Ένωση των Περιφερειών) είναι προσανατολισμένα κυρίως στην εσωτερική μορφή της Ένωσης αγνοώντας ή δίνοντας περιορισμένη προσοχή στις εξωτερικές της σχέσεις. Στις περιπτώσεις μάλιστα της μέχρι πρόσφατα περιφερειακής πολιτικής, η Ευρωπαϊκή Ένωση έδειχνε ότι ενεργεί ως ένα ενιαίο κράτος που επιδιώκει να ομογενοποιήσει το χώρο της φέρνοντας τις λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές της Πορτογαλίας της Ελλάδας και της Ιρλανδίας για παράδειγμα, πιο κοντά στον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 25 αντίθετα, ανάλογου είδους παρεμβατικές πολιτικές δεν θεωρούνται «ρεαλιστικές».

Μέχρι το 1980 η συζήτηση για το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης επικεντρώθηκε στο λεγόμενο «δημοκρατικό έλλειμμα» (Newman, 1996, 2002). Το βασικό ερώτημα στη συζήτηση αυτή, αφορούσε στο χωρικό επίπεδο δημοκρατικής αντιπροσώπευσης (ομοσπονδία, κράτος-έθνος ή περιφέρεια) που θα διασφάλιζε με τον καλύτερο τρόπο τη δημοκρατία και την εκπροσώπηση των πολιτών. Η συζήτηση αυτή έδινε έμφαση περισσότερο στα χωρικά επίπεδα και λιγότερο στις ουσιαστικές διαδικασίες, καθώς αποδείχθηκε στην πορεία ότι λειτούργησε ως ένα «παιγνίο μηδενικού αθροίσματος» (*zero-sum game*). Με άλλα λόγια, η ενίσχυση του ενός επιπέδου σήμαινε αυτομάτως την απίσχναση κάποιου άλλου (Anderson και Goodman, 1995, Goodman 1997).

Ποιο είναι όμως το μέλλον του έθνους-κράτους μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση; Στο σύγχρονο περιβάλλον, πολλοί θεωρούν το έθνος-κράτος ως έναν

αναχρονιστικό θεσμό, που είναι πολύ μικρός για να ανταπεξέλθει με επιτυχία στον παγκόσμιο ανταγωνισμό και πολύ μεγάλος για την πολιτιστική ταυτότητα και τη συμμετοχή των πολιτών. Μέσα από αυτή τη θεώρηση, το κράτος χάνει ταυτόχρονα εξουσία από πάνω (Ευρωπαϊκή Ένωση) και από κάτω (περιφέρειες). Στην πραγματικότητα βέβαια τα κράτη συνεχίζουν να διατηρούν μεγάλο μέρος της ζωτικής τους εξουσίας, ενώ οι προβλέψεις για το θάνατο του έθνους-κράτους δεν φαίνεται να ευσταθούν, τουλάχιστον για το ορατό μέλλον (Anderson, 2006). Στην Ευρωπαϊκή Ένωση ειδικότερα, δεν είναι λίγες οι φωνές (ευρωσκεπτικιστές) που υποστηρίζουν μια οικονομική ένωση ανεξάρτητων κρατών που στην ακραία της εκδοχή θα μπορούσε να ακυρώσει ζωτικές πτυχές της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Από την άλλη πλευρά, η «*Ευρωπαϊκή Ένωση-Ομοσπονδία*» αποτελεί τον ακριβώς αντίθετο πόλο με την Ευρωπαϊκή Ένωση των κρατών-εθνών. Συγκρίνοντας όμως κανείς το σενάριο αυτό με το ομοσπονδιακό κράτος των ΗΠΑ εντοπίζει εξόφθαλμες ασυμβατότητες, που έχουν να κάνουν με ένα ανελαστικό θεσμικό πλαίσιο και αυστηρές χωρικές ιεραρχήσεις. Αυτές οι απλοϊκές σε μεγάλο βαθμό αναλύσεις, αποπροσανατόλισαν τη συζήτηση για το μέλλον της Ευρώπης σε ορισμένες χώρες, με πιο χαρακτηριστική την περίπτωση στη Μεγάλη Βρετανία.

Η έννοια της «*Ευρώπης των Περιφερειών*» έκανε την εμφάνισή της στη δεκαετία του '80. Ωστόσο διαφάνηκε ότι πρόκειται για ένα έντονα διαφοροποιημένο μίγμα περιφερειών, χωρίς ενιαία γεωγραφικά, διοικητικά, πολιτικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά. Το επιχείρημα της «*Ευρώπης των Περιφερειών*» φάνηκε ότι υπερεκτιμούσε τη συνοχή και τη δυνητική αυτονομία των περισσότερων περιφερειών και υποεκτιμούσε τη συνεχιζόμενη σημασία του κράτους. Επιπλέον, η θεώρηση αυτή έδωσε στηρίγματα σε νεοφιλελεύθερες προσεγγίσεις για περαιτέρω εξασθένιση της κρατικής παρέμβασης (Anderson, 2006).

Το σενάριο της «*νέο-μεσαιωνικής Ευρώπης*» περιέχει στοιχεία αποκέντρωσης, εστιάζοντας ωστόσο στον κατακερματισμό της κυριαρχίας μεταξύ τοπικών, εθνικών και ευρωπαϊκών θεσμών και στα ασαφή σύνορα στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο Hedley Bull (1977), από πολύ νωρίς ακόμη υποστήριξε ότι η πίεση που ασκείται στο κράτος «*από πάνω και από κάτω*» αδυνατίζει και διαχέει μάλλον, παρά μεταφέρει την κυριαρχία. Περιέγραψε μάλιστα το «*νεο-μεσαιωνισμό*» ως ένα διακριτό στάδιο που δεν περιορίζεται σε ποσοτικές αλλαγές, όπως για παράδειγμα η αύξηση των χωρών-μελών, αλλά έδινε έμφαση στις ποιοτικές αλλαγές, που έχουν να κάνουν με τη φύση των πολιτικών. Ενώ το κάθε εκλεγμένο επίπεδο εκφράζει διαφορετικά χωρικά επίπεδα, οι κοινωνικές και πολιτικές διαδικασίες λειτουργούν ταυτόχρονα μεταξύ των διαφορετικών επιπέδων. Η θεώρηση αυτή, σε αντίθεση με τη λογική του *zero sum game*, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «*παιγνίο θετικού αθροίσματος*» (*positive sum game*). Με άλλα λόγια περισσότερη δημοκρατία στο ένα επίπεδο σημαίνει ενίσχυση της δημοκρατίας και στα υπόλοιπα επίπεδα (Painter, 2002).

Το σενάριο της «*Ευρώπης-Αυτοκρατορία*» ενσωματώνει στοιχεία από μεσαιωνικές ή εθνικές ταυτόχρονα φόρμες, μέσα στις οποίες τα σύνορα μπορεί να είναι καθορισμένα ευκρινώς ή θαμπά. Το σενάριο αυτό εμπνέεται από το όραμα της ομοσπονδίας, χωρίς όμως να προϋποθέτει τις αυστηρές θεσμικές της ρυθμίσεις. Επιπλέον, η διάρθρωση της αυτοκρατορίας είναι δομημένη σε μια «*κέντρον-περιφέρειας*» λογική, με διακριτές ιεραρχήσεις και επεκτατικές τάσεις. Ο Anderson (2006) υποστηρίζει ότι το παραπάνω σενάριο προσιδιάζει μεταφορικά στην πραγματικότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που συνεχώς διευρύνεται και παραπέμπει στα κριτήρια των ομόκεντρων κύκλων του Weaver (1997) με τις βαθμιαίες ιεραρχήσεις.

Είναι πολλοί αυτοί που ισχυρίζονται ότι μια μετα-Βεσφαλικού τύπου παγκόσμια τάξη βρίσκεται σε εξέλιξη, με το κράτος να χάνει πολλές από τις παραδοσιακές του λειτουργίες (Scott, 2005). Ο Jessop (2002), υποστηρίζει ότι ο πολλαπλασιασμός των χωρικών επιπέδων μέσα και πάνω από το κράτος και η δυνατότητα συλλογικής τους έκφρασης επέτρεψε την εμφάνιση «*πολιτικών οικονομιών κλίμακας*» με αποτέλεσμα την αναθεώρηση του παραδοσιακού Βεσφαλικού κράτους. Όλες αυτές οι εξελίξεις φέρνουν στην επιφάνεια νέες μορφές διεθνικών, διαπεριφερειακών και διασυνοριακών αλληλεπιδράσεων που δεν έχουν ακόμη μορφοποιηθεί όλες θεσμικά, με αποτέλεσμα πολλές φορές το παλιό να συνυπάρχει με το νέο (Hettne, 1999).

Ο Zielonka (2002), υποστηρίζει ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι οτιδήποτε άλλο εκτός από ένα κλασσικό κράτος «*Βεσφαλικών προδιαγραφών*». Και αυτό γιατί δεν έχει ανάλογο τύπου κυβέρνηση, εδαφική κυριαρχία, στρατό ή ενιαία εξωτερική πολιτική, με αποτέλεσμα την έλλειψη εσωτερικής συνοχής και πολιτισμικής ταυτότητας. Οι απόψεις αυτές παραπέμπουν στις ερμηνείες του Kant, που προέβλεπε την επικράτηση κάποιων παγκόσμιων ηθών, που έχουν να κάνουν με το πεπρωμένο μιας ευρύτερης κοινότητας ανθρώπων, την «*κοσμοπολίτικη πολιτεία*» όπως την ονόμασε.

Ο Zielonka (2002), εξετάζει τα σύνορα μέσα από μια διαλεκτική σχέση μεταξύ της απόλυτα «*οριοθετημένης*» *συνοριακής γραμμής* από τη μια και του «*ασαφούς*» *συνόρου* από την άλλη. Επιχειρώντας να εξετάσει το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης προτάσσει δύο δυνητικά μοντέλα. Το «*Βεσφαλικό Υπερκράτος*» και την «*Νέο-μεσαιωνική Αυτοκρατορία*». Στο πρώτο σενάριο τα σύνορα είναι αυστηρά καθορισμένα, οριοθετούν μια ομογενοποιημένη κοινωνικοοικονομική και πολιτιστική πραγματικότητα σε ευρωπαϊκό επίπεδο και εκφράζουν ένα ιεραρχικό και συγκεντρωτικό σύστημα εξουσίας. Στο δεύτερο σενάριο αντίθετα, τα σύνορα είναι ρευστά, περικλείοντας διαφορετικά πολιτιστικά πρότυπα και κοινωνικοοικονομικά μοντέλα που συνυπάρχουν. Μέσα στο

πλαίσιο αυτό, το τοπικό επίπεδο, η περιφέρεια και τα δίκτυα διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο. Κατά συνέπεια, ο αυστηρός καθορισμός της συνοριακής γραμμής στο χώρο χάνει μεγάλο μέρος από τον παραδοσιακό του συμβολισμό.

Υπάρχουν βέβαια άλλοι επιστήμονες που δε συμμερίζονται τις παραπάνω ερμηνείες, υποστηρίζοντας ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση αργά ή γρήγορα θ' αποκτήσει τα χαρακτηριστικά ενός κράτους. Ο Pierre Hassner (2002) ισχυρίζεται ότι υπάρχει μια «*νοσταλγία στις ρίζες και στα τείχη*» ως αντίδραση στο «*νέο-νομαδισμό*», που επιχειρεί να προσπεράσει τα σύνορα και την εδαφικότητα. Προβλέπει μάλιστα ότι τα σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα γίνουν στο μέλλον λιγότερο «*εδαφικά-φυσικά*» και ορατά και περισσότερο πολύπλοκα. Οι Anderson και Bort (2002), υποστηρίζουν ότι η διατήρηση της εδαφικής κυριαρχίας και των κλειστών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτελούν προϋποθέσεις για τη δημοκρατία και την ασφάλεια.

Στην ίδια λογική, ο William Wallace (2002) αδυνατεί να φανταστεί ένα σύγχρονο κράτος χωρίς ευκρινώς καθορισμένα σύνορα. Θεωρεί κατά συνέπεια, ως αναπόφευκτη τη χάραξη διαχωριστικών γραμμών, ερχόμενος σε σύγκρουση με τους υπερασπιστές του σεναρίου των θολών συνοριακών ζωνών. Άρα μέσα από τη λογική του Wallace, η απάντηση στο «*τί είναι η Ευρώπη*», εξαρτάται από το «*που βρίσκεσαι*». Με την έννοια αυτή η Ευρώπη είναι ένα μετακινούμενο σετ από μύθους, εικόνες και αντιλήψεις, θετικές ή αρνητικές, που ενσωματώνεται στις εθνικές ιστορίες. Ισχυρίζεται μάλιστα ότι τα σύνορα είναι αυτά που συνδέουν τα κοινωνικά συστήματα μ' έναν τρόπο που είναι σε μεγάλο βαθμό προβλέψιμος. Οι προσεγγίσεις αυτές προσιδιάζουν περισσότερο με την οπτική του Rousseau, σύμφωνα με την οποία αυτό που θα πρέπει να χαρακτηρίζει μια πολιτική μονάδα είναι η εσωτερική της συνοχή και ο σχεδιασμός των ορίων μέσα στα οποία

διασφαλίζεται η ιδιοκτησία, η πολιτιστική ομοιογένεια και η στρατιωτική ισορροπία.

Αυτό που έχει ενδιαφέρον είναι ότι οι δύο διαφορετικές αυτές προσεγγίσεις δεν έχουν σαφείς ιδεολογικές αναφορές, αλλά διαπερνούν όλο το φάσμα των πολιτικών αντιλήψεων. Για παράδειγμα την άποψη για αυστηρώς καθορισμένα σύνορα, την εντοπίζει κανείς όχι μόνο σε παρωχημένες εθνικιστικές φωνές, αλλά και σε αριστερές ομάδες που βλέπουν να κινδυνεύει το εισόδημα των εργαζομένων μέσα από μια ανεξέλεγκτη είσοδο ξένων εργατών. Από την άλλη πλευρά, η κατάργηση των εμποδίων στα σύνορα μπορεί να βρίσκει υποστηρικτές, όχι μόνο μέσα στο νεοφιλελεύθερο στρατόπεδο, αλλά και μέσα σε χώρους με ακριβώς αντίθετες πολιτικές αφετηρίες.

Τι είναι τελικά αυτό που προσδιορίζει το περιεχόμενο και τα όρια του ευρωπαϊκού στοιχείου; Ο Said, (1978), ισχυρίζεται ότι η ιδέα του τι είναι ευρωπαϊκό και τι όχι, προσιδιάζει στο διαχωρισμό του Αριστοτέλη μεταξύ Ελλήνων και Βαρβάρων. Στο πλαίσιο αυτό, οι αυτο-προσδιοριζόμενοι ως Ευρωπαίοι, θεωρούν τον εαυτό τους ως κληρονόμους των αρχαίων Ελλήνων, ενώ στους ανθρώπους της ανατολής αποδίδεται ο πολιτισμός των αρχαίων Περσών (Agnew, 2003). Μάλιστα η ευρεία διάδοση των αρχαίων ελληνικών και ρωμαϊκών κειμένων μετά το δέκατο έκτο αιώνα, σε συνδυασμό με την ανάπτυξη της ιστοριογραφίας, συνέτειναν κατά κάποιο τρόπο στον πολιτιστικό προσδιορισμό της Ευρώπης ως ιδέας στη βάση του Χριστιανισμού, αλλά και στην υπεροχή αυτής της ιδέας έναντι του υπόλοιπου κόσμου (Agnew, 1995).

Στη σημερινή Ευρώπη η ρητορική του τι είναι ευρωπαϊκό και τι όχι, εξακολουθεί να είναι επίκαιρη. Στον εμφύλιο πόλεμο στην πρώην

Γιουγκοσλαβία, το θέμα της «ευρωπαϊκής ταυτότητας» αποτέλεσε ένα από τα βασικά ζητήματα μεταξύ των αντιτιθέμενων μερών. Η συζήτηση επίσης για την μεταψυχροπολεμική Ρωσία, έχει να κάνει σε μεγάλο βαθμό με το εάν η χώρα αυτή είναι ευρωπαϊκή ή ευρω-ασιατική. Το ενδεχόμενο επίσης ένταξης της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, έχει πυροδοτήσει πλήθος αντιδράσεων για το κατά πόσο η χώρα αυτή πολιτισμικά και γεωγραφικά ανήκει στην Ευρώπη. Το ερώτημα λοιπόν εάν η Ευρωπαϊκή Ένωση προσπαθεί να κλείσει ή να ανοίξει περισσότερο τα σύνορά της προς τον έξω κόσμο παραμένει ανοικτό.

3.6 Συμπεράσματα

Στο παρόν κεφάλαιο επιχειρήθηκε να σκιαγραφηθεί το νέο τοπίο των συνόρων στην Ευρώπη. Στο πλαίσιο αυτό, εξετάστηκαν οι βασικές πτυχές πολιτικής και οικονομικής γεωγραφίας, που επηρεάζουν με τη σειρά τους τις πολιτικές σε σχέση με τα σύνορα. Η διαδικασία της μετάβασης των οικονομικών κεντρικού σχεδιασμού, η διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η επιχειρούμενη ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, αποτελούν το τρίπτυχο μέσα στο οποίο μορφοποιούνται οι νέες ευκαιρίες αλλά και οι νέες απειλές για τις συνοριακές περιφέρειες. Μέσα σ' όλες αυτές τις διεργασίες, ο ρόλος του γεωγραφικού παράγοντα φαίνεται ότι είναι πολύ σημαντικός.

Όλα δείχνουν ότι στην τυπολογία των συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δύο νέοι τύποι συνοριακών περιφερειών έχουν κάνει την εμφάνισή τους μετά τη διεύρυνση, οι κεντρικές και οι περιμετρικές συνοριακές ζώνες. Μέσα από αυτή τη θεώρηση, η προσπελασιμότητα και η κεντρικότητα δεν ορίζεται στο εθνικό επίπεδο, αλλά έχει πλαίσιο αναφοράς το διευρυμένο ευρωπαϊκό χώρο. Κατά συνέπεια, οι δυτικές συνοριακές ζώνες των χωρών της Κεντρικής Ευρώπης, όπως είναι η Πολωνία, η Ουγγαρία και η Τσεχία, απολαμβάνουν με τα νέα δεδομένα, πολύ ευνοϊκές συνθήκες κεντρικότητας (Καλλιώρας, 2007).

Αντίθετα, όταν η απόσταση των συνοριακών περιοχών όπως αυτών της ΝΑ Ευρώπης ξεπερνά τα χίλια χιλιόμετρα από τα βασικότερα οικονομικά κέντρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η ενσωμάτωσή τους στον ενιαίο ευρωπαϊκό χώρο δε μπορεί παρά να είναι προβληματική (Πετράκος, 2000β).

Συνοριακές περιοχές με θετικές αρχικές συνθήκες, αξιόλογο ανθρώπινο δυναμικό, επαρκείς υποδομές δικτύων και συνεπείς πολιτικές, που χαρακτηρίζονται από σταθερότητα και συνέχεια, έχουν αυξημένες πιθανότητες να βγουν κερδισμένες μέσα στο νέο τοπίο. Η εμπειρία εξάλλου έδειξε ότι οι επενδύσεις κατευθύνονται σε σταθερές θεσμικά, διοικητικά και οργανωτικά αγορές. Προκλήσεις, αλλά και ευκαιρίες αναμένεται να εμφανιστούν και στο συνοριακό αστικό σύστημα, λόγω των ανταγωνιστικών πιέσεων που απελευθερώνει ο ενιαίος οικονομικός χώρος. Έτσι, αστικά εθνικά συστήματα που χαρακτηρίζονταν από εσωστρεφή οργάνωση, χαμηλή δικτύωση και συγκέντρωση σε μονοδιάστατους άξονες ανάπτυξης, συνθέτουν ένα επικίνδυνο μίγμα δεδομένων για τις αστικές συγκεντρώσεις κοντά στα σύνορα.

Οι στόχοι της στρατηγικής της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτνίασης είναι η δημιουργία ενός «δακτυλίου φίλων» (*ring of friends*) που θα μοιράζονται κοινές αξίες, διασφαλίζοντας με τον τρόπο αυτό την πολιτική σταθερότητα, τη συνεργασία και την εξάλειψη των εμποδίων οικονομικής αλληλεπίδρασης στο εθνικό, περιφερειακό και συνοριακό επίπεδο. Ωστόσο, η επίτευξη των παραπάνω στόχων είναι αμφίβολη, εάν λάβει υπόψη του κανείς ότι μέχρι σήμερα πολλές πτυχές της στρατηγικής της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτνίασης παραμένουν ασαφείς, ενώ τα κίνητρα δεν εμφανίζονται να είναι ιδιαίτερα ισχυρά. Αρκεί να σκεφτεί κανείς ότι η τελική προοπτική των γειτονικών χωρών δεν είναι η ιδιότητα του πλήρους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά μια εναλλακτικού τύπου σχέση. Πόσο ελκυστικά είναι λοιπόν τα προσδοκώμενα οφέλη, ώστε να κάνουν τις χώρες της Ευρωπαϊκής Πολιτικής

Γειτνίασης να προβούν σε δραστικές οικονομικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις; Επιπλέον, σε ποιο βαθμό η Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτνίασης είναι ικανή να αντισταθμίσει τις αρνητικές επιπτώσεις της επιβολής της Συνθήκης Shengen; Στα ερωτήματα αυτά, το στρατόπεδο των σκεπτικιστών φαίνεται καταρχάς ότι βρίσκεται σε πολύ πιο εύκολη θέση να βρει απαντήσεις.

Κεφάλαιο 4: Πολιτικές διασυνοριακής συνεργασίας

4.1 Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια η αύξηση της διασυνοριακής συνεργασίας μεταξύ τοπικών και περιφερειακών αρχών στα εσωτερικά σύνορα της Ευρώπης, έκανε πολλούς να μιλούν για την εμφάνιση νέων μορφών «δικτυακής διακυβέρνησης», ή ακόμη και συμπληρωματικών δομών στις υπάρχουσες εξωτερικές σχέσεις. Πολλοί συνδέουν την ανάπτυξη αυτών των διασυνοριακών σχέσεων με το διακύβευμα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και το στόχο της οικοδόμησης της «Ευρώπης των πολιτών».

Στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης από την άλλη, το πλαίσιο, το περιεχόμενο και η ένταση της διασυνοριακής συνεργασίας, καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό οι γεωπολιτικοί, ιστορικοί, οικονομικοί και γεωγραφικοί παράγοντες. Ποια είναι όμως η σημερινή γεωγραφία των εξωτερικών συνόρων της διευρυμένης Ευρωπαϊκής Ένωσης; Ανατολικά, τα σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τα Νέα Ανεξάρτητα Κράτη (ΝΑΚ) βρίσκονται μεταξύ οκτώ κρατών μελών και τεσσάρων γειτονικών χωρών. Αυτά τα χερσαία σύνορα εκτείνονται από τη θάλασσα Barents προς βορρά, έως τη Μαύρη Θάλασσα προς νότο, σε μήκος πάνω από 5000 χλμ., καλύπτοντας περιοχές με πολύ διαφορετικά γεωγραφικά, οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά. Οι διαφορές όσον αφορά το εισόδημα σ' αυτές τις συνοριακές περιοχές είναι σημαντικές, ενώ οι πολιτισμικοί δεσμοί είναι ιδιαίτερα σημαντικοί, καθώς οι κοινότητες έχουν μακρά ιστορία συνύπαρξης εκατέρωθεν των συνόρων, τα οποία μετακινήθηκαν επανειλημμένα προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση.

Νοτιοανατολικά, τα σύνορα αφορούν στις πέντε χώρες των Δυτικών Βαλκανίων, που περιβάλλονται από έξι κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι χώρες αυτές έχουν ισχυρούς ιστορικούς δεσμούς αιώνων. Οι σημερινές οικονομικές σχέσεις αλλά και οι διαδικασίες θεσμικών μεταρρυθμίσεων και

διοικητικού εκσυγχρονισμού στις υπό ένταξη χώρες, αποτελούν τα σημαντικότερα στοιχεία ενδιαφέροντος για την ανάπτυξη διασυνοριακής συνεργασίας.

Νότια, τα σύνορα μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των χωρών της ανατολικής και νοτίου Μεσογείου είναι σχεδόν αποκλειστικά θαλάσσια και αφορούν οκτώ κράτη μέλη και δέκα γειτονικές χώρες. Τα σύνορα καλύπτουν όλο το μήκος της Μεσογείου Θάλασσας (5.500 χλμ) και τα θαλάσσια σημεία διέλευσης ποικίλλουν σημαντικά σε απόσταση. Χαρακτηρίζονται δε, από σημαντική διαφορά ανάπτυξης ανάμεσα στο βόρειο και το νότιο τμήμα της Μεσογείου. Ωστόσο, υπάρχουν στενοί ιστορικοί, πολιτιστικοί και ανθρώπινοι δεσμοί, που αποτελούν ένα θετικό υπόβαθρο διασυνοριακής συνεργασίας.

Στο πλαίσιο αυτής της συζήτησης θα είχε ενδιαφέρον να εξετάσουμε το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον της διασυνοριακής συνεργασίας στην Ευρώπη. Στην ανάλυση που ακολουθεί μετά το εισαγωγικό μέρος, επιχειρείται μια συνοπτική καταγραφή του ιστορικού και θεσμικού πλαισίου διασυνοριακής συνεργασίας από την περίοδο της μεταπολεμικής Ευρώπης μέχρι σήμερα, ενώ ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στο φαινόμενο των Ευρωπεριοχών. Στο τρίτο μέρος του κεφαλαίου, εξετάζονται συνοπτικά τα προγράμματα διασυνοριακής συνεργασίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης έως το 2006, όπως η κοινοτική πρωτοβουλία INTERREG, καθώς και άλλα διασυνοριακά προγράμματα, με χωρική αναφορά στα εξωτερικά σύνορα της Ένωσης. Στο επόμενο τμήμα, η έμφαση δίνεται στο μέλλον των διασυνοριακών προγραμμάτων από το 2007 και μετέπειτα. Ιδιαίτερη ανάλυση αφιερώνεται στο στόχο 3 «*Ευρωπαϊκή Εδαφική Συνεργασία*», στο Νέο Μέσο Γειτνίασης και στο νέο θεσμικό μόρφωμα του Ευρωπαϊκού Ομίλου Διασυνοριακής Συνεργασίας. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με τη συνοπτική καταγραφή των συμπερασμάτων.

4.2 Τυπολογίες Διασυνοριακής Συνεργασίας

Προκειμένου να γίνει καλύτερα κατανοητή η ιστορική διαδρομή και η θεσμική διάσταση της διασυνοριακής συνεργασίας στην Ευρώπη, γίνεται παρακάτω μια προσπάθεια συνοπτικής καταγραφής, ανάλυσης και τυπολογίας των μορφών και επιπέδων συνεργασίας. Στο τελευταίο μέρος αναλύεται ιδιαίτερα ο θεσμός των ευρωπεριοχών.

Επιχειρώντας να καταγράψουμε στο μακροσκοπικό επίπεδο τις πρωτοβουλίες που ενθαρρύνουν τη διασυνοριακή συνεργασία, μπορούμε να επισημάνουμε δύο γενικά πλαίσια πρωτοβουλιών. Το πρώτο πλαίσιο έχει να κάνει με πρωτοβουλίες που στόχο έχουν να δημιουργήσουν το κατάλληλο θεσμικό και νομικό υπόβαθρο για την ανάπτυξη της διασυνοριακής συνεργασίας. Το δεύτερο πλαίσιο αναφέρεται σε συγκεκριμένα χρηματοδοτικά σχήματα και προγράμματα που υποστηρίζουν δισυνοριακές δράσεις.

Οι πιο συνηθισμένες μορφές νομικών και θεσμικών πρωτοβουλιών διασυνοριακής συνεργασίας είναι: α) οι πολυμερείς συνθήκες και συμβάσεις στο διεθνές επίπεδο, β) οι διμερείς ή τριμερείς συμφωνίες και τα πρωτόκολλα μεταξύ εθνικών κρατών που στηρίζονται σε διεθνείς συμβάσεις, γ) οι επίσημες συμφωνίες, τα πρωτόκολλα εργασίας ή οι συμβάσεις μεταξύ περιφερειακών ή τοπικών αρχών, δ) άλλα νομικά εργαλεία που στηρίζονται στην Κοινοτική ή Εθνική νομοθεσία και ενθαρρύνουν τη διασυνοριακή συνεργασία στο επίπεδο ενός σχεδίου ή μιας δράσης.

Η πρώτη σημαντική πολυμερής συμφωνία μεταπολεμικά που προσέδιδε μια νομική βάση στη διασυνοριακή συνεργασία, ήταν η Συνθήκη του Helsingfors το 1962 μεταξύ των Βορείων Χωρών της Ευρώπης. Μέσα από τη Συνθήκη αυτή, τα μέλη δεσμεύονταν να αναπτύξουν διασυνοριακές δράσεις σε νομικά, πολιτιστικά και κοινωνικοοικονομικά ζητήματα. Το 1977, η Σουηδία, η Φινλανδία, η Δανία και η Νορβηγία, συμφώνησαν η φιλοσοφία και το

πνεύμα της Συνθήκης του Helsingfors να επεκταθεί και στο τοπικό και περιφερειακό επίπεδο. Για το λόγο αυτό, οι εταίροι συμφώνησαν να προχωρήσουν στις αναγκαίες προσαρμογές στην εθνική τους νομοθεσία, προκειμένου να διευκολυνθεί η διασυνοριακή συνεργασία μέσα από την αποκέντρωση αρμοδιοτήτων.

Μια άλλη σημαντική συνεισφορά για την ανάπτυξη της διασυνοριακής συνεργασίας, αποτελεί η Σύμβαση της Μαδρίτης (1980) που υιοθετήθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης.⁷ Οι εταίροι της Σύμβασης δεσμεύονταν να προβούν σε νομικές και θεσμικές πρωτοβουλίες που παραμερίζουν τα νομικά, διοικητικά και τεχνικά εμπόδια στη διασυνοριακή συνεργασία (άρθρο 4), να παραχωρούν αρμοδιότητες στις περιφερειακές και τοπικές αρχές για την ανάπτυξη διασυνοριακών δράσεων (άρθρο 5), να παρέχουν όλες τις αναγκαίες πληροφορίες και υποστήριξη στα αντισυμβαλλόμενα μέρη (άρθρο 6) στις τοπικές αρχές (άρθρο 7) και στο Συμβούλιο της Ευρώπης (άρθρο 8). Το Παράρτημα της Σύμβασης μάλιστα, συνοδεύεται από μια σειρά πρότυπων συνθηκών, συμβάσεων, συμφωνιών και καταστατικών προσαρμοσμένων στις ανάγκες και ιδιαιτερότητες των περιφερειακών και τοπικών αρχών.

Το 1998 υπογράφηκε το πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Σύμβασης της Μαδρίτης, με στόχο την περαιτέρω βελτίωση της αρχικής Σύμβασης. Ειδικότερα, επιχειρήθηκε να αυξηθούν οι νομικές δεσμεύσεις των συμβαλλομένων μερών και παράλληλα ενθαρρύνονταν η σύσταση μόνιμων θεσμών διασυνοριακής συνεργασίας. Στην πράξη ωστόσο, οι προβλέψεις τόσο της Σύμβασης της Μαδρίτης όσο και του πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, παρείχαν απλά ένα νομικό πλαίσιο συνεργασίας που δεν ενέχει την υποχρέωση της άμεσης εφαρμογής από τα συμβαλλόμενα μέρη. Από την άλλη πλευρά, ο τελευταίος σημαντικός περιορισμός δεν εμπόδισε την Σύμβαση της Μαδρίτης να αποτελέσει το νομικό υπόβαθρο πλήθους δομών διασυνοριακής συνεργασίας που εμφανίστηκαν μετά το 1980.

---

⁷ Μέχρι τον Απρίλιο του 2000, 33 χώρες της Ευρώπης επικύρωσαν τη Συνθήκη της Μαδρίτης

Επιχειρώντας μια τυπολογία των διμερών ή πολυμερών κρατικών συμφωνιών με αντικείμενο τη διασυνοριακή συνεργασία, εντοπίζουμε: α) διακρατικές συμφωνίες στον τομέα της χωρικής και διασυνοριακής περιφερειακής ανάπτυξης (π.χ. μεταξύ των χωρών BENELUX το 1969), β) διακυβερνητική συνεργασία σε εξειδικευμένα πεδία (π.χ. ρυθμίσεις διασυνοριακής κινητικότητας της εργασίας μεταξύ Ιταλίας-Ελβετίας το 1974), γ) διακρατικές συμφωνίες καλής γειτονίας (π.χ. η συμφωνία μεταξύ Γαλλίας-Ελβετίας για το καντόνι της Geneva το 1973) δ) διακρατικές συμφωνίες στο πλαίσιο της Συνθήκης της Μαδρίτης (π.χ. η συμφωνία μεταξύ Ρωσίας-Φιλανδίας).

Εκτός από τα κράτη, έχουμε και μια σειρά από συμφωνίες και πρωτόκολλα διασυνοριακής συνεργασίας με εταίρους τις περιφερειακές και τοπικές αρχές. Ομαδοποιώντας αυτές τις περιπτώσεις, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε α) συμφωνίες στις οποίες εταίροι είναι περιφερειακές αρχές ομοσπονδιακών κρατών (π.χ. Συμφωνία του Mainz το 1996 μεταξύ κρατιδίων της Γερμανίας και της Περιφέρειας Wallonia του Βελγίου), β) συμφωνίες μεταξύ περιφερειών ομοσπονδιακών κρατών από τη μια μεριά και κρατών από την άλλη μεριά (π.χ. Συμφωνία μεταξύ της γερμανικής περιφέρειας Lsn Nordheim-Pfalz και την Ολλανδίας το 1977, για τη διαχείριση εθνικού πάρκου), γ) συμφωνίες και πρωτόκολλα εργασίας μεταξύ τοπικών και περιφερειακών αρχών (π.χ. Ευρωπεριοχές).

Η διασυνοριακή συνεργασία αναφέρεται σ' ένα πλήθος διαφορετικών περιπτώσεων και αντικειμένων. Επιχειρώντας μια τυπολογία με βάση το θεματικό πεδίο της διασυνοριακής συνεργασίας που έχει ήδη αναπτυχθεί μέχρι σήμερα, μπορούμε να καταγράψουμε: α) Το πεδίο της διασυνοριακής χωρικής ανάπτυξης (π.χ. Διασυνοριακό Περιφερειακό Σχέδιο Ανάπτυξης στην Ευρωπεριοχή Rhine-Maas-Nord D/NL, Γερμανία-Ολλανδία). β) Το πεδίο της οικονομικής ανάπτυξης (π.χ. Σύσταση Ταμείου Επιχειρηματικού Κινδύνου ES/P, Ισπανία-Πορτογαλία). γ) Το πεδίο μεταφορών και υποδομών

(π.χ. κατασκευή διεθνούς γέφυρας στην Valenca, ES/P, Ισπανία-Πορτογαλία). δ) Το πεδίο του τουρισμού (π.χ. αναπαλαίωση χωριού D/CH, Γερμανία-Τσεχία). ε) Το πεδίο του περιβάλλοντος (π.χ. διασφάλιση παροχής νερού A/SLO, Αυστρία-Σλοβακία). στ) Εκπαίδευση και αγορά εργασίας (π.χ. Κατάρτιση στη διαχείριση ξενοδοχείων D/CH, Γερμανία-Τσεχία), ζ) Υγεία και κοινωνικές υπηρεσίες (π.χ. κατασκευή διασυνοριακού σταθμού υγείας D/CH, Γερμανία-Τσεχία), η) Πολιτισμός και ΜΜΕ (π.χ. Έκδοση διασυνοριακού περιοδικού PL/UKR, Πολωνία-Ουκρανία), θ) Γεωργία και αγροτική ανάπτυξη (π.χ. αναβίωση δρόμου κρασιού A/SLO, Αυστρία-Σλοβακία).

Με βάση το εύρος και την οργανωτική διάρθρωση, μπορούμε να διακρίνουμε δύο επίπεδα διασυνοριακής συνεργασίας. Το πρώτο είναι το *στρατηγικό επίπεδο*, όπου οι θεσμοί διασυνοριακής συνεργασίας έχουν μακροπρόθεσμο ορίζοντα και μεγάλο εύρος αντικειμένων. Οι ευρωπεριοχές αποτελούν το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα διασυνοριακής συνεργασίας στο στρατηγικό επίπεδο. Το δεύτερο επίπεδο, αναφέρεται σε συνεργασίες με *εξειδικευμένο σκοπό* (one-off activities) βασιζόμενες συνήθως σε *ad hoc* διασυνοριακές δομές και συμφωνίες.

4.2.1 Το φαινόμενο των Ευρωπεριοχών

Οι προσπάθειες ανάπτυξης δομών διασυνοριακής συνεργασίας είχαν αφετηρία τη Δυτική κυρίως, Ευρώπη, μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Η πρώτη Ευρωπεριοχή συστήθηκε το 1958 στα Γερμανο-Ολλανδικά σύνορα, ενώ ανάλογες πρωτοβουλίες ακολούθησαν το ίδιο διάστημα κατά μήκος της κοιλάδας του Ρήνου. Μετά το 1990 ωστόσο, σημειώθηκε μια ραγδαία αύξηση, που μπορεί ν' αποδοθεί τόσο στις ραγδαίες πολιτικές εξελίξεις στην Ανατολική Ευρώπη, όσο και στη χρηματοδότηση διασυνοριακών δράσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Μέχρι πρόσφατα, λειτουργούσαν στην Ευρώπη πάνω από εβδομήντα δομές διασυνοριακής συνεργασίας, είτε υπό τον τίτλο

της «*Ευρωπεριοχής*» (Euroregion ή Euregios) είτε με άλλη ονομασία όπως για παράδειγμα «*Ομάδες Εργασίας*» (Working Communities) (Perkmann, 2003). Σήμερα είναι πραγματικά λίγες οι συνοριακές περιφέρειες που με τον έναν ή τον άλλο τρόπο δεν εμπλέκονται σε μια μορφή ή δομή διασυνοριακής συνεργασίας.

Οι υπάρχουσες ευρωπεριφέρειες αποτελούν πρωτοβουλίες παραμεθορίων περιοχών ή άλλων αρχών τοπικής αυτοδιοίκησης (όχι κατ' ανάγκη κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης) και δε διέπονται από ένα αυστηρά καθορισμένο καθεστώς στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παρά το γεγονός ότι η ποικιλομορφία μεταξύ των ευρωπεριοχών είναι μεγάλη, μπορούμε εντούτοις να επισημάνουμε κάποια κοινά χαρακτηριστικά. Για παράδειγμα, όλες οι ευρωπεριοχές έχουν ένα μη προσωρινό χαρακτήρα, ξεχωριστή νομική ταυτότητα, δική τους διοικητική οργάνωση, τεχνική υποδομή, τους οικονομικούς πόρους και ένα εσωτερικό σύστημα λήψης αποφάσεων. Το νομικό καθεστώς των ευρωπεριφερειών ποικίλλει. Μπορεί να αναφέρεται σε συνεργασία που στηρίζεται απλά στο αμοιβαίο συμφέρον χωρίς τη σύσταση ξεχωριστής νομικής οντότητας, σ' ένα μη κερδοσκοπικό σωματείο, μια κοινότητα εργασίας χωρίς νομική προσωπικότητα ή σ' έναν δημόσιο φορέα. Τελευταία εισήχθη με μια νέα πρόταση Κανονισμού του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (COM, 2004α) ένα νέο θεσμικό σχήμα διασυνοριακής συνεργασίας, που είναι ο Ευρωπαϊκός Όμιλος Οικονομικών Συμφερόντων. Το νέο αυτό θεσμικό σχήμα θα αναλυθεί περισσότερο σε επόμενο τμήμα του παρόντος κεφαλαίου.

Οι ευρωπεριοχές δεν αποτελούν μια επιπλέον διοικητική ενότητα στο συνοριακό χώρο, καθώς δε δημιουργούν ένα νέο τύπο διακυβέρνησης σε διασυνοριακό επίπεδο. Δεν διαθέτουν πολιτικές εξουσίες και το έργο τους περιορίζεται στις αρμοδιότητες των αρχών τοπικής αυτοδιοίκησης που τις συνιστούν. Εντός των ορίων του γεωγραφικού πεδίου συνεργασίας, οι διασυνοριακές δομές αποτελούν ρυθμίσεις για συνεργασία μεταξύ μονάδων

τοπικής ή περιφερειακής διασυνοριακής διακυβέρνησης με σκοπό την προώθηση κοινών συμφερόντων και τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των πληθυσμών των παραμεθωρίων περιοχών. Συνήθως επιδιώκουν (τουλάχιστον στο επίπεδο διακήρυξης στόχων) να λειτουργήσουν ως συντονιστικός μηχανισμός προσφέροντας μια «*θεσμική ομπρέλα*» σε φορείς από το δημόσιο ή τον ιδιωτικό τομέα που επιθυμούν να αναπτύξουν διασυνοριακές δράσεις.

Η Ένωση Ευρωπαϊκών Παραμεθωρίων Περιοχών (ΑΕΒΡ) θέτει τα ακόλουθα κριτήρια για την αναγνώριση των ευρωπεριφερειών: Πρώτον, είναι ένωση αρχών τοπικής και περιφερειακής αυτοδιοίκησης από τις δύο πλευρές των εθνικών συνόρων (ορισμένες φορές με κοινοβουλευτική συνέλευση). Δεύτερον, είναι διασυνοριακή ένωση με μόνιμη γραμματεία καθώς και τεχνική και διοικητική ομάδα με ίδιους πόρους. Τρίτον, αποτελούν οργανισμό με φύση ιδιωτικού δικαίου και με βάση μη κερδοσκοπικό χαρακτήρα και από τις δυο πλευρές των συνόρων, σύμφωνα με την αντίστοιχη εθνική νομοθεσία. Τέταρτον, λειτουργούν με βάση διακρατικές συμφωνίες, με τη συμμετοχή τοπικών και περιφερειακών αρχών.

Πολλοί ισχυρίζονται ότι η κινητικότητα στα σύνορα με την εμφάνιση ευρωπεριφερειών, συμβάλλει στην οικοδόμηση νέων θεσμών επηρεάζοντας θετικά το διασυνοριακό περιβάλλον (Church και Reid, 1999, Liberda, 1996, Scott, 1998). Ο Perkmann (2003) λαμβάνοντας υπόψη τη μεγάλη ποικιλία δομών διασυνοριακής συνεργασίας στην Ευρώπη, προτείνει μια ομαδοποίηση με βάση τρεις διαστάσεις: α) Τη γεωγραφική κλίμακα, που μπορεί να περιλαμβάνει μικρό ή μεγάλο αριθμό περιφερειών β) την ένταση της συνεργασίας, που μπορεί να κυμαίνεται από τη διακήρυξη κάποιων γενικών στόχων μέχρι την ανάπτυξη στενών διασυνοριακών σχέσεων και γ) τον τύπο των φορέων που συμμετέχουν, που μπορεί να είναι τοπικού ή περιφερειακού επιπέδου.

Ένα ενδιαφέρον ερώτημα που προκύπτει από την παραπάνω συζήτηση, είναι εάν και κατά πόσο η ένταση των πρωτοβουλιών διασυνοριακής συνεργασίας που αναφέρθηκαν παραπάνω, συσχετίζονται με την ένταση των εμπορικών σχέσεων. Οι πολιτικές διασυνοριακής συνεργασίας με άλλα λόγια, είναι σε θέση να επηρεάσουν δραστικά τις δυνάμεις της αγοράς που αναπτύσσονται στο διασυνοριακό χώρο; Εμπειρικά ευρήματα σε μια σειρά ευρωπεριοχών τα τελευταία χρόνια, δείχνουν ότι οι επιχειρήσεις συνεχίζουν να αναπτύσσουν σχέσεις που είναι προσανατολισμένες στον εθνικό τους χώρο και λιγότερο στη γειτονική χώρα (Hamm και Kampmann, 1995, Hassink κ.α., 1995, Van Houtum, 1997). Αυτό σημαίνει πολύ απλά ότι προσπάθειες δεκαετιών που στόχο είχαν την οικονομική ολοκλήρωση μέσα από τη διασυνοριακή συνεργασία, είχαν τελικά πενιχρά αποτελέσματα (Geeenhuizen κ.α., 1996).

4.3 Η διασυνοριακή συνεργασία στην Ευρώπη έως το 2006

Στο τμήμα του παρόντος κεφαλαίου, στο πρώτο μέρος επιχειρείται μια συνοπτική καταγραφή της εμπειρίας των τριών προγραμματικών περιόδων της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας Interreg. Το δεύτερο μέρος είναι αφιερωμένο στα προγράμματα διασυνοριακής συνεργασίας που είχαν αναφορά σε όμορες χώρες στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

4.3.1 Η Κοινοτική Πρωτοβουλία Interreg

Προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής, η παράγραφος 3 του άρθρου 159 της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, επιτρέπει την ανάληψη ειδικών δράσεων πέρα από τα πλαίσια των Ταμείων και με την επιφύλαξη των μέτρων που αποφασίζονται στα πλαίσια των άλλων πολιτικών της Κοινότητας. Με αυτή τη νομική βάση, και σε συμφωνία με τον γενικό κανονισμό για τα διαρθρωτικά ταμεία, αναλήφθηκε το 1989 η κοινοτική πρωτοβουλία INTERREG. Πρόκειται για ένα

πρόγραμμα δράσης το οποίο συμπληρώνει τα μέτρα των Διαρθρωτικών Ταμείων ενθαρρύνοντας τη διασυνοριακή, διεθνική και διαπεριφερειακή συνεργασία.

Η Κοινοτική Πρωτοβουλία INTERREG εγκαινιάσθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για πρώτη φορά το 1990. Αντιπροσώπευε εκείνη την εποχή μια νέα διευρωπαϊκή προσέγγιση των διαρθρωτικών ταμείων που είχε ως βασικό στόχο την επιτάχυνση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης στο πλαίσιο της ενιαίας αγοράς. Στην περίοδο εκείνη το INTERREG I (1990-1994) χρηματοδότησε 31 διασυνοριακά προγράμματα (1.034 εκατ. €), τέσσερα εκ των οποίων αναφέρονταν σε παράκτια σύνορα.

Το INTERREG II (1994-1999), διεύρυνε το πεδίο εφαρμογής της προηγούμενης περιόδου, υποστηρίζοντας συνολικά 75 προγράμματα που αναφέρονταν σε τρεις διακεκριμένες δέσμες. Τη Δέσμη Α, που υποστήριζε δράσεις διασυνοριακής συνεργασίας (2664 εκατ. €), τη Δέσμη Β, που ενίσχυε τα διεθνικά ενεργειακά δίκτυα (550 εκατ. €) και την Δέσμη Γ, που χρηματοδοτούσε την ανάπτυξη του χωροταξικού σχεδιασμού (413 εκατ. €).

Ο σχεδιασμός του INTERREG III (2000-2006), ήταν προσανατολισμένος στην ενίσχυση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της ισόρροπης ανάπτυξης μέσω της διασυνοριακής, διαπεριφερειακής και διεθνικής συνεργασίας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνονταν στις απομακρυσμένες περιφέρειες και σ' αυτές που βρίσκονται στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το INTERREG III είχε και αυτό τρία σκέλη: το Σκέλος Α (διασυνοριακή συνεργασία), το Σκέλος Β (διακρατική συνεργασία) και το Σκέλος Γ (διαπεριφερειακή συνεργασία). Το Σκέλος Α αναφέρονταν στη διασυνοριακή συνεργασία μεταξύ γειτονικών αρχών και είχε ως στόχο την ανάπτυξη διασυνοριακών οικονομικών και κοινωνικών κέντρων μέσω κοινών στρατηγικών για την αειφόρο χωροταξική ανάπτυξη. Το Σκέλος Β, το οποίο αφορά στη διεθνική συνεργασία ανάμεσα σε εθνικές, περιφερειακές και

τοπικές αρχές, είχε ως στόχο να προωθήσει την χωροταξική ολοκλήρωση των ευρωπαϊκών περιοχών σε ευρεία κλίμακα με στόχο την επίτευξη διαρκούς, αρμονικής και ισόρροπης ανάπτυξης στην Κοινότητα και την καλύτερη χωροταξική ένταξη των υποψηφίων και των άλλων γειτονικών χωρών. Τέλος, το Σκέλος Γ, επικεντρώθηκε στη διαπεριφερειακή συνεργασία και είχε ως στόχο να βελτιώσει την αποτελεσματικότητα των πολιτικών και των μέσων περιφερειακής ανάπτυξης και συνοχής, μέσω της δημιουργίας δικτύων, δίνοντας έμφαση στις υποανάπτυκτες περιοχές και στις περιοχές οι οποίες βρίσκονται σε φάση αναδιάρθρωσης. Το INTERREG III για την περίοδο 2000-2006, διέθεσε προϋπολογισμό 4.875 εκατ. €, ή περίπου 2,3% του προϋπολογισμού του Ταμείου Συνοχής.

Ο Πίνακας 4.1 μας παρέχει συνοπτικές πληροφορίες για τα κυριότερα χαρακτηριστικά της Δέσμης Α του INTERREG III, όσον αφορά στους στόχους, στις επιλέξιμες περιοχές, στους τομείς προτεραιότητας και στους πόρους του προγράμματος. Επιπλέον, τα Προγράμματα ESPON και INTERACT λειτούργησαν επικουρικά για την επίτευξη των στόχων του INTERREG III.

Στον Πίνακα 4.2 εμφανίζονται συγκριτικά στοιχεία μεταξύ των τριών προγραμματικών περιόδων της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας INTERREG. Πιο αναλυτικά παρουσιάζεται ο συνολικός αριθμός και ο προϋπολογισμός των προγραμμάτων INTERREG ανά προγραμματική περίοδο, καθώς και ο αριθμός και ο προϋπολογισμός των προγραμμάτων διασυνοριακής συνεργασίας. Από τα στοιχεία του Πίνακα 4.2, διαπιστώνουμε από τη μία ότι ο αριθμός και ο προϋπολογισμός των προγραμμάτων του INTERREG I, INTERREG II και INTERREG III είναι σταθερά αυξανόμενος, ενώ από την άλλη, παρατηρούμε ότι τα προγράμματα διασυνοριακής συνεργασίας κατέχουν τη μερίδα του λέοντος.

Πίνακας 4.1: Τα κυριότερα χαρακτηριστικά της Δέσμης Α του INTERREG III

Στόχος	Επιλέξιμες Περιοχές	Τομείς Προτεραιότητας	Πόροι
Μεταξύ όμορων μεθοριακών περιφερειών, ανάπτυξη των οικονομικών και κοινωνικών διασυννοριακών πόλων βάσει κοινών στρατηγικών αειφόρου εδαφικής ανάπτυξης	Οι περιοχές που βρίσκονται κατά μήκος των εσωτερικών και εξωτερικών χερσαίων συνόρων της Κοινότητας και ορισμένες θαλάσσιες περιφέρειες που αναφέρονται στο παράρτημα των κατευθυντήριων γραμμών της Επιτροπής, περιοχές γειτονικές με αυτές μπορούν επίσης να είναι επιλέξιμες υπό ορισμένες προϋποθέσεις	Αστική, αγροτική και παράκτια ανάπτυξη, ΜΜΕ, πρωτοβουλίες για την απασχόληση, αγορά εργασίας και κοινωνικός αποκλεισμός, χρησιμοποίηση από κοινού ανθρώπινων πόρων και εξοπλισμού, περιβάλλον, διάφορες μορφές ενέργειας, μεταφορές, επικοινωνία, νομική και διοικητική συνεργασία κ.α. Σημείωση: Ο κατάλογος είναι ενδεικτικός και όχι περιοριστικός	Τουλάχιστον 50% της χρηματοδότησης Interreg κάθε κράτους μέλους, δηλαδή 3.539,2 ευρώ σε τιμές 2003. Η δέσμη αυτή περιλαμβάνει 53 ΠΚΠ.

Πηγή: *Ιδία Επεξεργασία*

Πίνακας 4.2: Τα Προγράμματα INTERREG I, INTERREG II, INTERREG III

	INTERREG I 1990-1993	INTERREG II 1994-1999	INTERREG III 2000-2006
ΣΥΝΟΛΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ	31 Προγράμματα	79 Προγράμματα	72 Προγράμματα
ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΠΡΟΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ	1.082 εκατ. €	3.528 εκατ. €	4.875 εκατ. €
ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ	31 Προγράμματα (4 παράκτια σύνορα)	59 Προγράμματα (16 παράκτια σύνορα) 31 εσωτερικά σύνορα 28 εξωτερικά σύνορα	53 Προγράμματα (14 παράκτια σύνορα) 24 εσωτερικά σύνορα 29 εξωτερικά σύνορα (12 με Νέα Κράτη Μέλη ΕΕ)
ΠΡΟΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΗΣ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ	1.034 εκατ. €	2.526 εκατ. €	3457 εκατ. €

Πηγή: *Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Interact: A Study of the Mid Term Evaluations of INTERREG programmes*

Στον Πίνακα 4.3 εμφανίζονται τα προγράμματα INTERREG IIA και INTERREG IIIA ανά ομάδες συνόρων. Πιο αναλυτικά, στο πρόγραμμα INTERREG II A, έχουμε τις ομάδες των εσωτερικών και εξωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στην προγραμματική περίοδο του INTERREG III A, μπορούμε να προβούμε στην εξής ομαδοποίηση: α) τα εσωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε, β) Τα εξωτερικά σύνορα με την Ελβετία και τη Νορβηγία, γ) Τα εσωτερικά σύνορα με τα Νέα Κράτη Μέλη και δ) τα εξωτερικά σύνορα με τρίτες χώρες.

Πίνακας 4.3 Τα προγράμματα INTERREG IIA και INTERREG IIIA ανά ομάδες συνόρων (χιλιάδες €).

ΟΜΑΔΟΠΟΙΗΣΗ ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ INTERREG II A		
ΟΜΑΔΑ ΣΥΝΟΡΩΝ	ΣΥΝΟΛΙΚΟΣ ΠΡΟΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ	ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗ
Εσωτερικά Σύνορα	3144	1687
Εξωτερικά Σύνορα	1793	979
ΣΥΝΟΛΟ INTERREG II A	4937	2664
ΟΜΑΔΟΠΟΙΗΣΗ ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ INTERREG III A		
Εσωτερικά Σύνορα της ΕΕ-15	3130	1899
Εσωτερικά σύνορα με Νέα Κράτη Μέλη	1064	683
Εξωτερικά Σύνορα με Νορβηγία Ελβετία	288	151
Εξωτερικά σύνορα	1104	724
ΣΥΝΟΛΟ INTERREG III A	5584	3457

Πηγή: *Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Interact: A Study of the Mid Term Evaluations of INTERREG programmes*

Τα στοιχεία του Πίνακα 4.3, μας δείχνουν μια εμφανή αλλαγή στη σύνθεση του προϋπολογισμού (εσωτερικά-εξωτερικά σύνορα) της κοινοτικής

συνδρομής μεταξύ των δύο προγραμματικών περιόδων. Πιο συγκεκριμένα, ενώ η αναλογία μεταξύ εξωτερικών-εσωτερικών συνόρων στο INTERREG II A είναι περίπου δύο προς ένα, στην περίοδο του INTERREG III A, η αναλογία αυτή γίνεται πάνω από τρία προς ένα. Το άνοιγμα βέβαια της ψαλίδας στον προϋπολογισμό μεταξύ εσωτερικών και εξωτερικών συνόρων, ερμηνεύεται σε μεγάλο βαθμό από το γεγονός ότι σχεδόν όλα τα Νέα Κράτη Μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτελούσαν στο INTERREG II A τα όμορα εξωτερικά κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε.

Ο γενικός διακηρυγμένος στόχος των Πρωτοβουλιών INTERREG ήταν να μην αποτελούν τα εθνικά σύνορα εμπόδια στην ισόρροπη ανάπτυξη και στην ενοποίηση του ευρωπαϊκού εδάφους. Η απομόνωση των συνοριακών περιοχών αφενός αποκόπτει οικονομικά, κοινωνικά, πολιτισμικά και οικολογικά ενιαίες περιφέρειες, αφετέρου καθιστά τις περιοχές παραμελημένες εντός των εθνικών τους συνόρων. Για την επίτευξη των στόχων αυτών, η υλοποίηση του INTERREG σύμφωνα με τα σχετικά κοινοτικά έγγραφα (COM, 2004γ) θα πρέπει να διέπεται από τις ακόλουθες αρχές: α) Να εντάσσεται σε μια κοινή διασυνοριακή διεθνική στρατηγική και αναπτυξιακό πρόγραμμα, β) να έχει αναπτυχθεί μια εταιρική σχέση και μια «εκ των κάτω προς τα άνω» (bottom up) προσέγγιση, γ) να υπάρχει συμπληρωματικότητα σε σχέση με τις βασικές δράσεις των διαρθρωτικών ταμείων, δ) να ακολουθεί μια ολοκληρωμένη προσέγγιση για την υλοποίηση των κοινοτικών πρωτοβουλιών και ε) να διασφαλίζει τον αποτελεσματικό συντονισμό μεταξύ της πρωτοβουλίας INTERREG και των εξωτερικών μέτρων πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το σκέλος Α ειδικότερα, είχε σκοπό να προωθήσει τη διασυνοριακή συνεργασία μεταξύ γειτονικών κρατών, στοχεύοντας στην οικονομική και χωροταξική ανάπτυξη των συνοριακών περιοχών. Οι επιλέξιμες περιοχές περιλάμβαναν όλες τις περιοχές κατά μήκος των εσωτερικών και εξωτερικών χερσαίων συνόρων της Κοινότητας που οριοθετούνται στο εδαφικό επίπεδο

NUTS III, καθώς και ορισμένες θαλάσσιες περιοχές. Τα θέματα προτεραιότητας της Δέσμης A ήταν: α) η προώθηση της αστικής, αγροτικής και παράκτιας ανάπτυξης, β) η επιχειρηματικότητα και οι τοπικές πρωτοβουλίες για την απασχόληση, γ) η ολοκλήρωση της αγοράς εργασίας και η κοινωνική ένταξη των συνοριακών πληθυσμών, δ) η εκπαίδευση, η έρευνα και η τεχνολογική ανάπτυξη, ε) η προστασία του περιβάλλοντος και η ενεργειακή αποτελεσματικότητα, στ) η βελτίωση των μεταφορών ζ) η προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης και της κοινωνικής συνοχής και η) η βελτίωση του ανθρώπινου και θεσμικού δυναμικού για τη διασυνοριακή συνεργασία.

Ένα ενδιαφέρον ζήτημα που προέκυψε στις εκθέσεις αξιολόγησης των κοινοτικών πρωτοβουλιών INTERREG, είχε να κάνει με το κατά πόσο οι επιλέξιμες περιφέρειες είναι σωστά καθορισμένες. Με άλλα λόγια, το χωρικό επίπεδο NUTS III (νομός) είναι το πιο κατάλληλο χωρικό πλαίσιο διασυνοριακής συνεργασίας; Υπάρχει η άποψη από αρκετούς ότι πέραν μιας ζώνης 50 έως 70 χιλιομέτρων από τα σύνορα, η αποτελεσματικότητα της διασυνοριακής συνεργασίας μειώνεται προοδευτικά. Ωστόσο, το σύνολο σχεδόν των διασυνοριακών προγραμμάτων INTERREG, είχε περιλάβει περιοχές που εκτείνονταν σε απόσταση άνω των 70 χιλιομέτρων από τα σύνορα. Σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα, ξεπερνούσε και τα 200 χιλιόμετρα, γεγονός που θέτει ένα σοβαρό ερώτημα αναφορικά με την αποτελεσματικότητα και το συνοριακό χαρακτήρα των διασυνοριακών δράσεων.

Το INTERREG II ειδικότερα, κλήθηκε να δώσει απαντήσεις σ' ένα πλήθος προκλήσεων και προβλημάτων στα σύνορα, ενώ παρουσίαζε σημαντική γεωγραφική ανομοιομορφία. Εντούτοις, μπορεί κανείς να επισημάνει τέσσερις τύπους στρατηγικών που αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο της πρωτοβουλίας INTERREG. Ο πρώτος τύπος αναφέρονταν σε στρατηγικές ανάπτυξης που έθεταν σε προτεραιότητα τη μείωση της απομόνωσης και τα

οποία διέθεσαν τους περισσότερους πόρους του προγράμματος σε σχέδια μεταφορικών υποδομών. Οι στρατηγικές αυτές εντοπιζόνταν κυρίως σε περιφέρειες του Στόχου 1 ή των χωρών Συνοχής. Ο δεύτερος τύπος στρατηγικής αφορούσε ισορροπημένες και ολοκληρωμένες στρατηγικές διασυνοριακής συνεργασίας, οι οποίες είχαν ως πυρήνα τα ζητήματα περιβάλλοντος, πολιτισμού και τουρισμού. Τα άλλα θεματικά πεδία συνεργασίας, όπως η έρευνα και ανάπτυξη, η κατάρτιση, η υγεία κλπ. λειτουργούσαν μάλλον επικουρικά στους τρεις βασικούς θεματικούς άξονες. Οι στρατηγικές αυτές εντοπιζόνταν κυρίως σε περιφέρειες που είχαν χαμηλό δείκτη απομόνωσης και ανεπτυγμένη διασυνοριακή συνεργασία. Ο τρίτος τύπος στρατηγικής εστίαζε σ' ένα πεδίο αποκλειστικά, όπως για παράδειγμα η βελτίωση της οικονομικής διάρθρωσης ή της ποιότητας ζωής. Τέτοιου είδους στρατηγικές εντοπιζόνταν κυρίως σε μικρά προγράμματα με χαμηλό προϋπολογισμό. Ο τελευταίος τύπος είχε να κάνει με στρατηγικές που επιδίωκαν μεν τη διασυνοριακή συνεργασία, χωρίς ωστόσο να καθορίσουν εκ των προτέρων τους στόχους ή τα βασικά προβλήματα που θα έπρεπε να επιλυθούν. Μέσα από τη λογική αυτή, η στρατηγική εξειδικεύονταν στην πορεία ανάλογα με τη ζήτηση των δυνητικών δικαιούχων. Οι στρατηγικές αυτές εντοπίστηκαν κυρίως σε περιφέρειες που εντάσσονται για πρώτη φορά στο INTERREG.

Όσον αφορά στην αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων της πρωτοβουλίας INTERREG II A, μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι στο πεδίο των μεταφορών, υπήρξαν σημαντικά αποτελέσματα στα μεγάλα έργα διασυνδέσεων μεταξύ δύο γειτονικών χωρών. Δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις όπου έργα υποδομών στον τομέα της οδοποιίας για παράδειγμα, συνέδεσαν ή επανασύνδεσαν δύο χώρες μ' ένα υπερτοπικό δίκτυο μεταφορών, που είτε λειτούργησε για πρώτη φορά, είτε επαναλειτούργησε ξανά μετά από χρόνια αποκλεισμού και απομόνωσης.

Αρκετά αποτελεσματικά σχέδια εντοπίζονται επίσης στον τομέα του τουρισμού, όπου υλοποιήθηκε μεγάλος αριθμός πετυχημένων παρεμβάσεων σε υποδομές μικρής κλίμακας και στην ανάπτυξη νέων τουριστικών προϊόντων διασυνοριακής κλίμακας. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσίασαν κοινές πρωτοβουλίες προβολής μιας διασυνοριακής ζώνης, καθώς και πολλές προσπάθειες ανάδειξης των ιδιαίτερων πολιτιστικών στοιχείων μιας ευρύτερης περιοχής. Ο τομέας της ποιότητας ζωής και της προστασίας του περιβάλλοντος αποτελεί επίσης ένα πεδίο, όπου μπορεί κανείς να εντοπίσει πετυχημένες παρεμβάσεις μέσα από την Πρωτοβουλία INTERREG II A. Στους άλλους τομείς, τα αποτελέσματα των παρεμβάσεων που υλοποιήθηκαν ήταν μάλλον πενιχρά και μη εμφανή. Ωστόσο, η εμπάθυση της διαχειριστικής τεχνογνωσίας για τις περιφέρειες που συμμετείχαν και στις δύο προγραμματικές περιόδους και η απόκτηση εμπειρίας για τις περιοχές που εντάχθηκαν στο INTERREG II για πρώτη φορά, προσέδωσε στην κοινοτική πρωτοβουλία σημαντική προστιθέμενη αξία.

Οι κατευθυντήριες γραμμές του INTERREG III, εμφάνισαν σημαντική βελτίωση σε σχέση με τις προηγούμενες «γενεές» της κοινοτικής πρωτοβουλίας. Η βελτίωση αυτή συνίσταται: α) στην κοινή στρατηγική που θα πρέπει να αναπτύσσεται στην επιλέξιμη περιοχή, β) στο ενιαίο των οργάνων εφαρμογής, καθώς το κάθε Πρόγραμμα θα πρέπει να έχει μία και μοναδική διαχειριστική αρχή, μία ενιαία αρχή πληρωμής, μία τεχνική γραμματεία, μία ενιαία επιτροπή παρακολούθησης και γ) στον ενιαίο χαρακτήρα των χρηματοοικονομικών στοιχείων καθώς η συμμετοχή του ΕΤΠΑ δεν αναλύεται κατά κράτος μέλος (COM, 2004β).

Μέσα από τις πληροφορίες που μας παρέχει η ενδιάμεση αξιολόγηση του INTERREG III (στο πλαίσιο του Προγράμματος INTERACT), έχει ενδιαφέρον το εύρημα της συσχέτισης της έντασης της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης, με το βαθμό διαπερατότητας των συνόρων και με το επίπεδο κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης των συνοριακών περιφερειών. Πιο

αναλυτικά, όσο πιο διαπερατά είναι τα σύνορα και όσο πιο ασύμμετρες είναι οι οικονομίες στις δύο πλευρές των συνόρων (με όρους κόστους παραγωγής, εξειδίκευσης κ.α.), τόσο πιο δυναμικές είναι οι διασυνοριακές σχέσεις που αναπτύσσονται. Στις περιπτώσεις ωστόσο υψηλής διαπερατότητας των συνόρων, αλλά χαμηλού βαθμού ασυμμετρίας των οικονομιών, η συνοριακή γραμμή αυτή καθαυτή, αποτελεί έναν ουδέτερο παράγοντα οικονομικής ανάπτυξης. Όταν αντίστοιχα το επίπεδο διαπερατότητας και οικονομικής ασυμμετρίας είναι χαμηλό, τότε η συσχέτιση των δύο μεταβλητών είναι περιορισμένη.

Τα παραπάνω ευρήματα, εκτός της θεωρητικής τους αξίας, επηρεάζουν άμεσα ή έμμεσα τη μορφή και το περιεχόμενο των διασυνοριακών προγραμμάτων και πολιτικών. Είναι προφανές για παράδειγμα, ότι μια συνοριακή περιφέρεια με πολλούς διοικητικούς, κοινωνικούς ή γεωγραφικούς περιορισμούς (χαμηλή διαπερατότητα) επηρεάζει αρνητικά την ένταση των διασυνοριακών σχέσεων. Παρομοίως, στην περίπτωση που και οι δύο περιφέρειες εκατέρωθεν των συνόρων είναι υποβαθμισμένες οικονομικά, η ανάπτυξη της διασυνοριακής συνεργασίας αντιμετωπίζει σοβαρές δυσκολίες. Αντίθετα, η ένταση της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης είναι πολύ πιο έντονη, όταν και οι δύο (ή ακόμη και μόνο η μία) πλευρές των συνόρων είναι οικονομικά ανεπτυγμένες και έχουν ταυτόχρονα εξελιγμένες διασυνοριακές υποδομές πρόσβασης.

4.3.2 Άλλα Προγράμματα Διασυνοριακής Συνεργασίας

Το Πρόγραμμα PHARE ξεκίνησε το 1989 (Κανονισμός ΕΟΚ, 1989), καλύπτοντας αρχικά την Πολωνία και την Ουγγαρία, ενώ στη συνέχεια περιέλαβε όλες τις χώρες ΚΑΕ συμπεριλαμβανομένων και των Βαλκανικών (εκτός της Γιουγκοσλαβίας που ήταν σε εμπόλεμη κατάσταση από το 1991). Την περίοδο 1989-1992 το PHARE χρηματοδοτούσε κυρίως προγράμματα

τεχνικής βοήθειας, βάσει αιτημάτων της επωφελούμενης χώρας (demand driven), με γενικότερο στόχο τη διατήρηση της πολιτικής σταθερότητας, την υποστήριξη της μετάβασης στην οικονομία της αγοράς και των δημοκρατικών θεσμών. Μετά από αλληπάλληλες τροποποιήσεις, από το 1996 και μετά, το PHARE έγινε το χρηματοδοτικό μέσο της προενταξιακής στρατηγικής.

Το 1994 δημιουργήθηκαν τα προγράμματα διασυνοριακής συνεργασίας PHARE Cross Border Cooperation (CBC) με τον Κανονισμό της Επιτροπής 1628/94, προκειμένου να λειτουργήσουν σε συνδυασμό και αντιστοιχία με το INTERREG II. Οι στόχοι του προγράμματος διασυνοριακής συνεργασίας του Προγράμματος PHARE (CBC) ήταν: Πρώτον, η συνδρομή προς τις περιφέρειες των χωρών PHARE που είναι παρακείμενες σε παραμεθόριες περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ώστε να ξεπεράσουν τα συγκεκριμένα αναπτυξιακά τους προβλήματα. Η συνδρομή αυτή θα έπρεπε να είναι προς το συμφέρον του τοπικού πληθυσμού και να συμβιβάζεται με την προστασία του περιβάλλοντος, Δεύτερον, η προώθηση της δημιουργίας και ανάπτυξης δικτύων συνεργασίας και στις δύο πλευρές των συνόρων. Τρίτον, η βελτίωση των οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών στις παραμεθόριες περιφέρειες. Κατ' αυτόν τον τρόπο διαφοροποιείται προς το πρόγραμμα PHARE, το οποίο σχεδιάστηκε προκειμένου να αντιμετωπίσει προτεραιότητες σε εθνικό επίπεδο. Τέταρτον, η ανάπτυξη της διασυνοριακής συνεργασίας στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, παρόμοιας με εκείνη που προωθούσε ήδη το πρόγραμμα INTERREG στα εσωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Έτσι, αποφασίστηκε η ενίσχυση των παραμεθόριων περιφερειών των χωρών PHARE, προκειμένου να συγχρηματοδοτούνται σχέδια από κοινού με παρακείμενες παραμεθόριες περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης που ήταν ήδη επιλέξιμες για χρηματοδότηση από το INTERREG.

Είναι διάχυτη η εκτίμηση ότι το πρόγραμμα διασυνοριακής συνεργασίας PHARE (CBC), άσκησε θετική επίδραση σε θεσμικό επίπεδο, αναπτύσσοντας τα δίκτυα διασυνοριακής συνεργασίας και συνεισφέροντας στην προετοιμασία των τοπικών αρχών των παραμεθόριων περιοχών για τη διαχείριση των διαρθρωτικών ταμείων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στην πλειονότητα των χωρών, το πρόγραμμα διασυνοριακής συνεργασίας έχει επίσης κινητοποιήσει εθνική συγχρηματοδότηση.

Ωστόσο, μέσα από την υλοποίηση του Προγράμματος PHARE (CBC) αναδείχθηκαν αρκετές δυσκολίες, κυριότερες από τις οποίες ήταν οι εξής: Πρώτον, το πρόγραμμα είχε μέτρια μόνον επίδραση σε επίπεδο σχεδίων, λόγω καθυστερήσεων στην εφαρμογή. Οι κύριες αιτίες της καθυστέρησης ήταν από τη μια το υπερβολικά μεγάλο ύψος των πιστώσεων που χορηγήθηκαν αρχικά στο πρόγραμμα, καθώς η Επιτροπή επιδίωξε την ανάληψη του συνόλου των διαθέσιμων πιστώσεων και από την άλλη, η περιορισμένη πείρα των διοικητικών αρχών στις δικαιούχους χώρες, η οποία δεν αντισταθμίστηκε από επαρκείς κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή του προγράμματος. Δεύτερον, ορισμένα σχέδια είχαν περιορισμένη μόνον διασυνοριακή επίδραση, ενώ άλλα εστιάζονται μάλλον στις εθνικές προτεραιότητες, παρά στα συγκεκριμένα συμφέροντα του τοπικού πληθυσμού της παραμεθόριας περιοχής. Τα περισσότερα σχέδια με άλλα λόγια, δεν είχαν ισχυρή τοπική/περιφερειακή και διασυνοριακή διάσταση. Τρίτον, τα κοινά σχέδια κατά την έναρξη του προγράμματος με το Interreg ήταν σπάνια, εν μέρει λόγω της ασυμβατότητας και της περιορισμένης εναρμόνισης των διαδικασιών εφαρμογής των δύο προγραμμάτων, ενώ οι διαδικασίες διαχείρισης του προγράμματος, τόσο των δικαιούχων χωρών όσο και της Επιτροπής ήταν υπερβολικά συγκεντρωτικές. Τέταρτον, το πρόγραμμα δεν συνεισέφερε στην επίλυση του προβλήματος των περιφερειακών διαφορών στο εσωτερικό των χωρών Phare, καθώς οι περιφέρειες που υποστήριζε ήταν στις περισσότερες των περιπτώσεων ήδη οι

πιο ανεπτυγμένες των δικαιούχων χωρών. Παρόλο που υπάρχει η πρόθεση να χορηγηθεί στο μέλλον έως και το ένα τρίτο του προγράμματος σε άλλες παραμεθόριες περιοχές των χωρών PHARE, (γεγονός που αναμένεται να συμβάλλει στη μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων), η ανάγκη ειδικών μέσων περιφερειακής πολιτικής παραμένει.

Οι νέες κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής απαιτούν για τα προγράμματα PHARE, σχέδια ελάχιστου προϋπολογισμού 2 εκατ. Ευρώ. Αυτό σημαίνει ότι μόνο μεγάλα σχέδια, εθνικής συνήθως εμβέλειας είναι επιλέξιμα για χρηματοδότηση από το πρόγραμμα PHARE. Ο περιορισμός αυτός από τη μια λύνει το πρόβλημα της πολυδιάσπασης των σχεδίων σε πολύ μικρές παρεμβάσεις αμφίβολου αποτελέσματος, από την άλλη όμως στερεί από τους τοπικούς και περιφερειακούς φορείς τη δυνατότητα άσκησης τοπικών διασυνοριακών πολιτικών. Ως αποτέλεσμα, δε μπορούν να αξιοποιηθούν οι μηχανισμοί χρηματοδότησης μέσω ταμείου μικρών προγραμμάτων που θα διαχειρίζονται από κοινού οι τοπικές αρχές των συνοριακών περιφερειών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των παραμεθόριων περιφερειών των χωρών PHARE.

Το μισό περίπου των κεφαλαίων διασυνοριακής συνεργασίας PHARE (CBC) αφιερώθηκε σε σχέδια του τομέα των μεταφορών και επικοινωνιών. Ο στόχος των σχεδίων αυτών ήταν η αντιμετώπιση του μεγάλου χρόνου αναμονής στα σύνορα, ιδίως για την εμπορευματική κίνηση, αλλά και για την τοπική κίνηση, που είχαν αυξηθεί λόγω της ανάπτυξης του εμπορίου μετά το 1990. Για παράδειγμα το 1994, οι χρόνοι αναμονής στα γερμανοπολωνικά σύνορα για τα φορτηγά ήταν της τάξης των 30 ωρών.

Το 1999 το PHARE αντικαταστάθηκε από το CARDS για τις χώρες της πρώην Γιουγκοσλαβίας, την Αλβανία, την Π.Γ.Δ.Μ., τη Βοσνία και το Μαυροβούνιο. Το Πρόγραμμα CARDS είχε ως κύριους στόχους: Πρώτον, την ανασυγκρότηση και τη βοήθεια για την επιστροφή των προσφύγων και

των εκτοπισθέντων, καθώς και τη σταθεροποίηση της περιοχής. Δεύτερον, τη δημιουργία κράτους-δικαίου, την κατοχύρωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, των δικαιωμάτων των μειονοτήτων, και τη συμφιλίωση της κοινωνίας γενικότερα. Τρίτον, τη βιώσιμη οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη. Τέταρτον, την κοινωνική ανάπτυξη με έμφαση στην καταπολέμηση της φτώχειας. Πέμπτον, την ανάπτυξη στενότερων σχέσεων μεταξύ των δικαιούχων χωρών και των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και έκτον, την προώθηση της περιφερειακής, διακρατικής και διασυνοριακής συνεργασίας.

Μετά τη δημοσίευση της Agenda 2000 και την εντατικοποίηση της διαδικασίας διεύρυνσης που ακολούθησε, το πρόγραμμα PHARE αναπροσανατολίστηκε προς την προετοιμασία των υποψηφίων προς ένταξη χωρών και συμπληρώθηκε από δύο άλλα μέσα, το Προενταξιακό Διαρθρωτικό Μέσο (ISPA) και το Προενταξιακό Γεωργικό Μέσο (SAPARD). Τα μέσα αυτά καταρτίστηκαν για την περίοδο 2000-2006 και αντικαταστάθηκαν από το νέο Μέσο Προενταξιακής Βοήθειας (IAP) για την περίοδο 2007-2013.

Στα Νέα Ανεξάρτητα Κράτη (NAK) το πρόγραμμα TACIS⁸ υποστηρίζει μεταξύ άλλων τη διασυνοριακή συνεργασία στις δυτικές παραμεθόριες περιοχές της Ρωσίας, της Λευκορωσίας, της Ουκρανίας και της Μολδαβίας. Το κοινοτικό πρόγραμμα TACIS ενθαρρύνει τον εκδημοκρατισμό, την ενίσχυση του κράτους-δικαίου και τη μετάβαση σε μια οικονομία της αγοράς των NAK μετά τη διάσπαση της Σοβιετικής Ένωσης. Το πρόγραμμα είχε ως στόχο να μεγιστοποιήσει τον αντίκτυπό του επικεντρώνοντας την προσοχή του σε περιορισμένο αριθμό σημαντικών πρωτοβουλιών, χωρίς ωστόσο να εξαιρούνται τα μικρότερα σχέδια. Ιδιαίτερη σημασία στο πλαίσιο αυτό είχε η

---

⁸ Κανονισμός (ΕΚ, Euratom) αριθ. 99/2000 του Συμβουλίου της 29ης Δεκεμβρίου 1999

“χρηματοδοτική διευκόλυνση για μικρά έργα”, η οποία παρείχε αυξημένη στήριξη σε πρωτοβουλίες διασυνοριακής και άλλης μορφής συνεργασίας σε συνδυασμό με την πρωτοβουλία INTERREG. Μεταξύ των τομέων παρέμβασης αναφέρονται ιδιαίτερα η βοήθεια για θεσμικές, νομικές και διοικητικές μεταρρυθμίσεις, η ενίσχυση των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, η κοινωνική ανασυγκρότηση, τα δίκτυα υποδομών, το περιβάλλον και η αγροτική οικονομία. Οι διασυνοριακές δράσεις ειδικότερα, έχουν στόχο να βοηθήσουν αναπτυξιακά τις συνοριακές περιοχές, να ενθαρρύνουν τη δικτύωση μεταξύ των δύο πλευρών των συνόρων, να επιταχύνουν τη διαδικασία μετάβασης μέσω της διασυνοριακής συνεργασίας και να μειώσουν τους κινδύνους αναφορικά με το περιβάλλον. Το ύψος των κονδυλίων που χορηγήθηκαν για την περίοδο 2000-2006, ήταν 3.138 εκατ. €. Σύμφωνα με το σχετικό κανονισμό εφαρμογής (Κανονισμός ΕΚ, 2000), το 20% του συνολικού προϋπολογισμού του προγράμματος χορηγήθηκε στη χρηματοδότηση επενδύσεων με πολλαπλασιαστικό αποτέλεσμα, ενώ ταυτόχρονα το 20% του προϋπολογισμού διατέθηκε μέσα από ένα μηχανισμό κινήτρων που εισήγαγε ένα στοιχείο ανταγωνισμού στην κατανομή των πόρων, προκειμένου να προωθηθεί η ποιότητα. Τα ετήσια ή διετή προγράμματα δράσης που υιοθετήθηκαν, περιλάμβαναν ένα λεπτομερή κατάλογο σχεδίων. Τα σχέδια αυτά αποτέλεσαν αντικείμενο χρηματοδοτικών πρωτοκόλλων που συνάφθηκαν μεταξύ της Επιτροπής και της χώρας-εταίρου.

Στην περιοχή της Μεσογείου, το πρόγραμμα MEDA⁹ προβλέπει στήριξη της περιφερειακής και διασυνοριακής συνεργασίας υπό την ευρύτερη έννοια μεταξύ χωρών της νοτίου και ανατολικής ακτής της Μεσογείου, αλλά μέχρι στιγμής δεν έχουν χρηματοδοτηθεί δραστηριότητες άμεσης συνεργασίας με τα κράτη μέλη. Ο Κανονισμός (Κανονισμός ΕΚ, 1996) MEDA, αποτελεί το βασικό μέσο οικονομικής και χρηματοδοτικής συνεργασίας της ευρωμεσογειακής εταιρικής σχέσης. Το Πρόγραμμα MEDA παρέχει χρηματοδοτική και τεχνική βοήθεια στις χώρες της νοτίου Μεσογείου και πιο

---

⁹ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 2698/2000 του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2000

συγκεκριμένα, στις: Αλγερία, Μαρόκο, Τυνησία, Αίγυπτος, Ισραήλ, Ιορδανία, Λίβανος, Συρία, Παλαιστινιακά Εδάφη και Τουρκία. Το πρόγραμμα, εμπνεόμενο από τα προγράμματα PHARE και TACIS, αντικατέστησε διάφορα διμερή χρηματοδοτικά πρωτόκολλα που υπήρχαν μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τις χώρες της μεσογειακής λεκάνης. Οι παρεμβάσεις του Προγράμματος αφορούν στους τομείς της ενίσχυσης της πολιτικής σταθερότητας και της δημοκρατίας, της δημιουργίας μιας ευρωμεσογειακής ζώνης ελευθέρων συναλλαγών και της ανθρωπιστικής και πολιτιστικής διάστασης. Η υποστήριξη της διασυνοριακής συνεργασίας αποτελεί βασικό στόχο του προγράμματος MEDA. Πιο συγκεκριμένα, ενθαρρύνεται η δημιουργία και ανάπτυξη δομών περιφερειακής συνεργασίας, οι διασυνοριακές υποδομές μεταφορών, τηλεπικοινωνιών και ενέργειας και οι ανταλλαγές μεταξύ της κοινωνίας των πολιτών. Για την περίοδο 2000-2006, διατέθηκε το ποσό των 5.350 εκατ. €, ενώ το ποσοστό συμμετοχής της Ευρωπαϊκής Ένωσης δε μπορούσε να ξεπερνά το 80% του προϋπολογισμού των εγκεκριμένων σχεδίων.

Το Πρόγραμμα INTERACT αποτελεί ένα από τα Προγράμματα της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας INTERREG III, το οποίο εγκρίθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στις 16 Δεκεμβρίου 2002. Σχεδιάστηκε, αφενός για να αξιοποιήσει την αποκτηθείσα εμπειρία των προηγούμενων προγραμματικών περιόδων και κυρίως αυτή του INTERREG I, INTERREG II, και INTERREG III και αφετέρου, να ενισχύσει τη συνοχή προωθώντας την συνεργασία και την ισόρροπη ανάπτυξη ανάμεσα στα Κράτη - Μέλη. Ειδικότερα, το Πρόγραμμα INTERACT, με προϋπολογισμό 35,11 εκατ. €, υποστηρίζει τη διαχείριση και την εφαρμογή του INTERREG, δημιουργεί κοινές δομές και διαδικασίες, προωθεί και ενισχύει την ανταλλαγή εμπειριών και καλών πρακτικών, ενθαρρύνει, διευκολύνει και ενισχύει τη διασυνοριακή συνεργασία στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αναπτύσσει εργαλεία και μηχανισμούς προς όφελος των υπό ένταξη χωρών και δημιουργεί τους

υποστηρικτικούς μηχανισμούς για τη συμμετοχή τους στα προγράμματα INTERREG.

Μια άλλη παράμετρο προγραμμάτων διασυνοριακής συνεργασίας, αποτελούν τα διμερή προγράμματα αναπτυξιακής συνεργασίας των Κρατών-Μελών, που σε μεγάλο ποσοστό (μετά την ένταξη των χωρών ΚΑΕ στην Ευρωπαϊκή Ένωση) απευθύνονται στα Βαλκάνια. Πολλές χώρες διοχετεύουν σημαντικούς πόρους στις χώρες αυτές μέσω προγραμμάτων που καταρτίζουν τα ίδια κράτη-δωρητές βάσει δικών τους προδιαγραφών και πολιτικών. Τα προγράμματα αυτά συνήθως καταρτίζονται χωρίς να λαμβάνεται επαρκώς υπόψη η γενικότερη πολιτική της κοινότητας. Μια πρώτη προσπάθεια συντονισμού των διμερών δωρητών που έλαβε χώρα στο πλαίσιο του Συμφώνου Σταθερότητας είχε φτωχά αποτελέσματα.

4.4 Η διασυνοριακή Συνεργασία μετά το 2006

Μετά από εμπειρία μισού περίπου αιώνα συνοριακής αλληλεπίδρασης, ποιο είναι το σημερινό πλαίσιο και ποιοι είναι οι βασικοί προσανατολισμοί για το μέλλον των προγραμμάτων διασυνοριακής συνεργασίας στην Ευρώπη για την περίοδο 2007-2013; Προκειμένου να απαντηθεί το παραπάνω ερώτημα, αναλύονται στο παρόν τμήμα του κεφαλαίου τρεις βασικές διαστάσεις των νέων πολιτικών διασυνοριακής συνεργασίας στην Ευρώπη. Η πρώτη διάσταση έχει να κάνει με το νέο Στόχο 3 που αφορά στην *Ευρωπαϊκή Εδαφική Συνεργασία* για τη νέα προγραμματική περίοδο. Η δεύτερη διάσταση αναφέρεται στο *νέο Μέσο Γειτνίασης* ενώ η τελευταία, στον *Ευρωπαϊκό Όμιλο Διασυνοριακής Συνεργασίας*.

4.4.1 Η διασυνοριακή συνεργασία μέσα από το Στόχο 3 «Ευρωπαϊκή Εδαφική Συνεργασία»

Η Επιτροπή για την προγραμματική περίοδο 2007-2013, έθεσε τρεις νέους στόχους. Ο πρώτος Στόχος αφορά στη Συνοχή και καλύπτει το 78,5% του προϋπολογισμού (262 δις €), ο δεύτερος Στόχος στον Ανταγωνισμό και στην Απασχόληση, καλύπτοντας το 17,2% του προϋπολογισμού (57,9 δις. €) και ο τρίτος Στόχος στην Ευρωπαϊκή Εδαφική Συνεργασία με συμμετοχή 3,94% (13,2 δις. €) στο συνολικό προϋπολογισμό της νέας προγραμματικής περιόδου. Επιπλέον, εάν λάβει κανείς υπόψη ότι το συνολικό διαθέσιμο ποσό για την Κοινοτική Πρωτοβουλία INTERREG ανέρχεται στα 5,85 δις €, τότε η συνολική ποσοστιαία αύξηση του Στόχου 3, είναι πάνω από το διπλάσιο (126%). Παράλληλα, τα Προγράμματα της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας INTERREG, αντικαθίστανται από τα Προγράμματα του Στόχου 3. Η προετοιμασία και εφαρμογή των Προγραμμάτων του Στόχου 3, αποτελεί μια ξεχωριστή διαδικασία λόγω και της ιδιαίτερης φύσης της χωρικής συνεργασίας αλλά και των ειδικών κανόνων που διέπουν τα Προγράμματα αυτά. Ο Στόχος 3 ειδικότερα, κατανέμεται κατά 47,7% στη διασυνοριακή συνεργασία, εκ του οποίου το 12,1% θα μεταφερθεί στο Ευρωπαϊκό Μέσο Γειτνίασης και Συνεργασίας (ENPI). Ποσοστό 47,5% θα κατανεμηθεί σε δράσεις διακρατικής συνεργασίας, ενώ το 4,5% του Στόχου 3, θα αφορά σε προγράμματα δικτύων και ανταλλαγής εμπειριών.

Η προώθηση του κανονισμού ENPI σε συνδυασμό και με το νέο κανονισμό IPA (προενταξιακό μέσο-Instrument of Pre-Accession), διασπούν το σημερινό περιεχόμενο της Πρωτοβουλίας INTERREG από τη μία, στην εντός των συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης διασυνοριακή συνεργασία και από την άλλη στις διασυνοριακές συνεργασίες εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης στο πλαίσιο του ENPI (νέο μέσο γειτνίασης) και IPA (προενταξιακό μέσο).

Ο Πίνακας 4.1, μας προσφέρει ένα χρήσιμο παράδειγμα της λογικής της κατανομής του Στόχου 3 συγκεκριμένα για την Ελλάδα. Πιο αναλυτικά, στην πρώτη στήλη εμφανίζεται ο συνολικός προϋπολογισμός του Στόχου 3 και στη δεύτερη στήλη η κατανομή μεταξύ διεθνικής και διασυνοριακής συνεργασίας. Η διασυνοριακή συνεργασία ειδικότερα, αναφέρεται με τη σειρά της στα εξωτερικά σύνορα που περιλαμβάνει τις δράσεις του ENPI και του IPA και στα εσωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Πίνακας 4.4 Ο Στόχος 3 για την περίοδο 2007-2013 για την Ελλάδα

ΕΣΠΑ 2007-2013 Στόχος 3 185,5 εκατ. €	Διεθνική Συνεργασία 35,8 εκατ. €			Μεσογειακός Χώρος Νοτιο-ανατολικός Χώρος
	Διασυνοριακή Συνεργασία 150 εκατ. €	30% Εξωτερικά Σύνορα 45,3 εκατ. €	ENPI (Τρίτες Χώρες) 7 εκατ. €	Μαύρη Θάλασσα Μεσογειακή Λεκάνη
			IPA (Προενταξιακό Μέσο) 38,3 εκατ. €	Π.Γ.Δ.Μ, Αλβανία, Τουρκία, Αδριατική
		70% Εσωτερικά Σύνορα 104,7 εκατ. €	Ειδική Κατανομή 16 εκατ. €	Βουλγαρία
			88,7 εκατ. €	Βουλγαρία, Κύπρος, Ιταλία

Πηγή: *Ίδια Επεξεργασία βασισμένη στο Financial Perspectives 2007-2013-Final Breakdown for Greece, (2006)*

Για τους σκοπούς της διασυνοριακής συνεργασίας που αφορούν στα σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, επιλέξιμες για χρηματοδότηση είναι οι περιφέρειες NUTS III της Κοινότητας, κατά μήκος των εσωτερικών και ορισμένων εξωτερικών χερσαίων συνόρων και όλες οι περιφέρειες NUTS III της Κοινότητας κατά μήκος των θαλάσσιων συνόρων που χωρίζονται, κατά κανόνα, από μέγιστη απόσταση 150 χιλιομέτρων, λαμβανομένων υπόψη των ενδεχόμενων προσαρμογών που απαιτούνται για να εξασφαλιστεί η συνέπεια και η συνέχεια της δράσης συνεργασίας.

4.4.2 Το μέλλον της διασυνοριακής συνεργασίας μέσα από το νέο Μέσο Γειτνίασης

Το 2003 η Ευρωπαϊκή Ένωση με την ανακοίνωσή της (CEC, 2003α) εισηγήθηκε ένα νέο μέσο για τη γειτνίαση:

“...που θα βασίζεται στις θετικές εμπειρίες από την προαγωγή της διασυνοριακής συνεργασίας με τα προγράμματα PHARE, TACIS και INTERREG” και που θα μπορούσε να επικεντρώνεται “στην εξασφάλιση της ομαλής λειτουργίας και της ασφαλούς διαχείρισης των μελλοντικών ανατολικών και μεσογειακών συνόρων, προωθώντας τη βιώσιμη οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη των συνοριακών περιοχών και επιδιώκοντας τη διασυνοριακή, περιφερειακή και διακρατική συνεργασία”.

Η ανακοίνωση για την ευρύτερη Ευρώπη (CEC, 2003α) τονίζει επίσης ότι οι διασυνοριακοί πολιτιστικοί δεσμοί έχουν μεγαλύτερη σημασία στο πλαίσιο της εγγύτητας, ενώ το νέο μέσο θα μπορούσε επίσης να χρησιμεύσει:

“...για την αποφυγή της χάραξης νέων διαχωριστικών γραμμών στην Ευρώπη και για την προώθηση της σταθερότητας και της ευμάρειας εντός και πέραν των νέων συνόρων της Ένωσης.”

Το Συμβούλιο Γενικών Υποθέσεων και Εξωτερικών Σχέσεων του Ιουνίου 2003 εξέφρασε την ικανοποίησή του για την ανακοίνωση για την ευρύτερη Ευρώπη και κάλεσε την Επιτροπή να υποβάλει ανακοίνωση σχετικά με την έννοια ενός νέου μέσου γειτνίασης, καθώς και να μελετήσει μέτρα για τη βελτίωση της διαλειτουργικότητας μεταξύ των διαφόρων μέσων. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Θεσσαλονίκης μάλιστα, τον Ιούνιο του 2004 ενέκρινε τα συμπεράσματα αυτά.

Το νέο μέσο με την ονομασία Ευρωπαϊκό Μέσο Γειτονίας και Εταιρικής Σχέσης (για συντομία ΕΜΓΕΣ) αντικατέστησε μετά το 2006 τα ισχύοντα

γεωγραφικά και θεματικά προγράμματα που καλύπτουν τις οικείες χώρες. Η διασυνοριακή συνεργασία αποτελεί κεντρική διάσταση των πολιτικών του ΕΜΓΕΣ. Ειδικότερα, το ΕΜΓΕΣ χρηματοδοτεί «κοινά προγράμματα», κινητοποιώντας περιφέρειες κρατών-μελών και χώρες εταίρους με κοινά σύνορα. Το ΕΜΓΕΣ χρησιμοποιεί προσεγγίσεις που έχουν σε μεγάλο βαθμό ως πρότυπο αρχές των διαρθρωτικών ταμείων, όπως ο πολυετής προγραμματισμός, η εταιρική σχέση και η συγχρηματοδότηση, αναπροσαρμοσμένες έτσι ώστε να λαμβάνουν υπόψη τις ιδιαιτερότητες των εξωτερικών σχέσεων. Το στοιχείο της διασυνοριακής συνεργασίας του ΕΜΓΕΣ συγχρηματοδοτείται από το ΕΤΠΑ. Οι χώρες-εταίροι που καλύπτονται από αυτό το Μέσο, είναι εκείνες που δεν έχουν τώρα προοπτική ένταξης και στις οποίες απευθύνεται η Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας (ΕΠΓ).

Η Επιτροπή εξέτασε τη δυνατότητα δημιουργίας ενός τέτοιου Μέσου, χρησιμοποιώντας ως σημείο αφετηρίας το πλαίσιο συντονισμού που δημιουργήθηκε τα τελευταία χρόνια για τα προγράμματα INTERREG, PHARE και TACIS. Τόνισε δε, ότι για να διασφαλιστεί μία συνολική προσέγγιση, το Μέσο αυτό θα πρέπει να καλύπτει και τις γειτονικές χώρες που εντάσσονται στην εταιρική σχέση Euro-Med, αλλά και στο πρόγραμμα CARDS, έστω και αν οι χώρες των Δυτικών Βαλκανίων δεν εντάσσονται στο πολιτικό πλαίσιο της ανακοίνωσης για την ευρύτερη Ευρώπη.

Είναι αλήθεια ότι η Επιτροπή κατάφερε να βελτιώσει σημαντικά το συντονισμό μεταξύ INTERREG III και διασυνοριακής συνεργασίας PHARE. Σήμερα υπάρχουν ήδη κοινές δομές συντονισμού, κοινές διαδικασίες προγραμματισμού και επιλογής και κοινές διαδικασίες οικονομικής διαχείρισης. Επίσης σημειώθηκε πρόοδος στο συντονισμό μεταξύ INTERREG και διασυνοριακής συνεργασίας TACIS, ιδίως στα σύνορα Φινλανδίας-Ρωσίας. Η επίπτωση αυτών των μέτρων συντονισμού θα περιορίζεται ωστόσο πάντα από την ύπαρξη διαφορετικών νομικών και δημοσιονομικών πλαισίων. Το νέο Μέσο Γειτνίασης παρέχει την ευκαιρία να δημιουργηθεί μία

ενιαία προσέγγιση όσον αφορά τη συνεργασία πέρα από τα εξωτερικά σύνορα της Ένωσης, η οποία θα λύσει τα προβλήματα που αντιμετωπίζονται σήμερα.

Ωστόσο, ένα νέο Μέσο Γειτνίασης δημιουργεί σημαντικά νομικά και δημοσιονομικά προβλήματα, κυρίως όσον αφορά στο σημερινό διαχωρισμό μεταξύ των εσωτερικών και εξωτερικών πηγών χρηματοδότησης. Επίσης, δεδομένου ότι οι σημερινές δημοσιονομικές προοπτικές ίσχυαν έως το τέλος του 2006, και λαμβανομένου υπόψη ότι είχαν ήδη αναληφθεί χρηματοδοτικές υποχρεώσεις για ορισμένα μέσα έως εκείνη την ημερομηνία, η Επιτροπή αποφάσισε να υιοθετήσει μία προσέγγιση σε δύο στάδια. Στο πρώτο στάδιο, από το 2004 έως το 2006, επιδιώχθηκε η βελτίωση του συντονισμού μεταξύ των διαφόρων σχετικών χρηματοδοτικών μέσων, στο πλαίσιο του υφιστάμενου νομοθετικού και δημοσιονομικού πλαισίου. Κατά το δεύτερο στάδιο, για τη περίοδο μετά το 2006, η Επιτροπή πρότεινε ένα νέο νομικό μέσο που θα λαμβάνει υπόψη τις κοινές προκλήσεις που προσδιορίζονται στην ανακοίνωση για την ευρύτερη Ευρώπη.

Ως πρώτο βήμα, η Επιτροπή πρότεινε για την πρώτη περίοδο, την εισαγωγή Προγραμμάτων Γειτνίασης που καλύπτουν τα εξωτερικά σύνορα της διευρυμένης Ένωσης. Τα προγράμματα αυτά θα τα καταρτίσουν από κοινού τα σχετικά ενδιαφερόμενα μέρη εκατέρωθεν των συνόρων. Τα Προγράμματα Γειτνίασης θα καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα δράσεων, όπως για παράδειγμα, την υποδομή στους τομείς των μεταφορών, του περιβάλλοντος, της ενέργειας, των σημείων διέλευσης των συνόρων και των ηλεκτρονικών επικοινωνιών, τις επενδύσεις στην οικονομική και κοινωνική συνοχή, τις δράσεις με επίκεντρο τον άνθρωπο, τη διαχείριση της κυκλοφορίας των προσώπων και τη στήριξη της ανάπτυξης των θεσμών. Πρέπει να σημειωθεί ωστόσο, ότι ορισμένα θέματα που έχουν σχέση με τις πολιτικές καλής γειτονίας, εντάσσονται στο εθνικό σκέλος των προγραμμάτων. Κατά την προετοιμασία των

προγραμμάτων γειτνίασης διασφαλίζεται ο συντονισμός με άλλα τρέχοντα και εν εξελίξει προγράμματα, καθώς και η πλήρης συνοχή με τα σχετικά εθνικά και περιφερειακά έγγραφα στρατηγικής.

Τα προαναφερθέντα προγράμματα γειτνίασης επιτρέπουν την εφαρμογή μιας ενιαίας διαδικασίας, που θα περιλαμβάνει μία ενιαία πρόσκληση υποβολής προτάσεων και για τις δύο πλευρές των συνόρων, και θα προβλέπει μία κοινή διαδικασία επιλογής των έργων. Η χρηματοδότηση αυτών των προγραμμάτων γειτνίασης, θα προέρχεται από τα κονδύλια που προορίζονται ήδη για τα υπάρχοντα προγράμματα, οι δε τυπικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων θα παραμείνουν ως έχουν. Στο παράρτημα 4.1 περιλαμβάνεται κατάλογος των πιθανών προγραμμάτων γειτνίασης.

Τα προγράμματα INTERREG καταρτίστηκαν στις παραμεθόριες περιοχές στο πλαίσιο εταιρικών σχέσεων, που αναπτύσσονται σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο των ενδιαφερόμενων χωρών. Συνεπώς, τα προγράμματα αυτά είναι ήδη αποκεντρωμένα και θα μπορούσαν να αποτελέσουν μία χρήσιμη βάση για τα προγράμματα γειτνίασης. Για το λόγο αυτό, η σημερινή γεωγραφική κατανομή αυτών των προγραμμάτων INTERREG θα αποτελέσει την κατάλληλη βάση για το γεωγραφικό πεδίο των προγραμμάτων γειτνίασης. Τα προγράμματα αυτά περιλαμβάνουν αφενός διμερή προγράμματα διασυνοριακής συνεργασίας (INTERREG A), αφετέρου ευρύτερα προγράμματα διαπεριφερειακής και διακρατικής συνεργασίας (INTERREG B). Τα τελευταία προβλέπουν επίσης διμερή έργα, εφόσον αναμένεται ότι θα έχουν ευρύτερο διακρατικό αντίκτυπο. Όπου υπάρχουν ήδη προγράμματα (π.χ. στα σύνορα Φινλανδίας-Ρωσίας), ίσως χρειαστεί να τροποποιηθούν, ώστε να καλύπτουν ένα ευρύτερο φάσμα στόχων και να λαμβάνουν πλήρως υπόψη τα ζητήματα και τις προτεραιότητες εκατέρωθεν των συνόρων. Επίσης, η Επιτροπή θα τροποποιήσει τις κατευθυντήριες

γραμμές για το INTERREG, έτσι ώστε να επιτρέψει να αναπτυχθεί αμεσότερη συνεργασία μεταξύ των κρατών-μελών και των εταιρών MEDA.

Όσον αφορά το TACIS, θα καταρτισθούν νέα έγγραφα στρατηγικής, καθώς και ενδεικτικά προγράμματα για το Πρόγραμμα Διασυνοριακής Συνεργασίας. Τα ετήσια προγράμματα δράσης θα καταρτισθούν αφού ληφθούν υπόψη οι απαραίτητες αλλαγές που πρέπει να επέλθουν στα προγράμματα γειτνίασης, όπως η χωριστή ενδεικτική κατανομή των πόρων για κάθε πρόγραμμα γειτνίασης. Για το CARDS, οι εκτιμήσεις που απαιτούν τα προγράμματα, γειτνίασης θα ενταχθούν στα πολυετή ενδεικτικά προγράμματα καθώς και στα σχετικά ετήσια προγράμματα δράσης. Για το MEDA, ο πολυετής ενδεικτικός προγραμματισμός θα συμπεριλάβει τη "γειτνίαση" μαζί με ειδικά προγράμματα για τη συνεργασία με τα κράτη-μέλη.

Οι παραπάνω διαδικασίες δε θα απαιτήσουν νέους χρηματοδοτικούς κανόνες, εφόσον τα διαρθρωτικά ταμεία θα εξακολουθήσουν να χρησιμοποιούνται εντός της Ένωσης, ενώ στο εξωτερικό θα χρησιμοποιούνται εξωτερικά ταμεία. Αυτή η διαδικασία θα επιτρέπει την επιλογή κοινών έργων (το καθένα με εσωτερικό και εξωτερικό μέρος) από την επιτροπή επιλογής του προγράμματος γειτνίασης, στην οποία θα μετέχουν τοπικοί και εθνικοί υπάλληλοι των αρμόδιων αρχών εκατέρωθεν των συνόρων. Νομικά, τα μέρη αυτών των προγραμμάτων που αναφέρονται στις δραστηριότητες στο εσωτερικό των κρατών-μελών θα συνεχίσουν να υπάγονται στα προγράμματα INTERREG και επομένως στα διαρθρωτικά ταμεία. Τα εξωτερικά μέρη αυτών των προγραμμάτων θα παραμείνουν στο πλαίσιο του αντίστοιχου κανονισμού, και θα εφαρμόσουν την αντίστοιχη στρατηγική και τα ενδεικτικά προγράμματα και προγράμματα δράσης που ενέκρινε η Επιτροπή μετά από διαβουλεύσεις με την αρμόδια επιτροπή διαχείρισης. Αντίθετα, όσον αφορά στα ενδιαφερόμενα μέρη, τα δύο μέρη θα λειτουργούν ως ένα ενιαίο Πρόγραμμα Γειτνίασης.

Με την επιφύλαξη των διαδικασιών προϋπολογισμού και προγραμματισμού, η Επιτροπή προέβλεψε στο πλαίσιο των υφιστάμενων μέσων και του δημοσιονομικού προγραμματισμού, να προταθεί συνολικό ποσό χρηματοδότησης για τα προγράμματα γειτνίασης κατά την περίοδο 2004-2006 ύψους 955 εκατ. Ευρώ. Πιο συγκεκριμένα, 700 εκατ. ευρώ στο πλαίσιο του INTERREG, 90 εκατ. ευρώ στο πλαίσιο του PHARE, 75 εκατ. ευρώ στο πλαίσιο του TACIS, 45 εκατ. ευρώ στο πλαίσιο του CARDS και 45 εκατ. ευρώ στο πλαίσιο του MEDA. Η Επιτροπή αποφάσισε να παρουσιάσει αργότερα στις αρμόδιες επιτροπές διαχείρισης, με την κανονική διαδικασία, λεπτομερέστερες προτάσεις σχετικά με την εξωτερική χρηματοδότηση του μέσου ανά πρόγραμμα γειτνίασης.

Στις 24 Οκτωβρίου 2006 με τον Κανονισμό 1638/2006 προτάθηκε ένα νέο κανονιστικό πλαίσιο αναφορικά με τη θέσπιση ευρωπαϊκού μηχανισμού γειτονίας και εταιρικής σχέσης. Στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτονίας, η Ευρωπαϊκή Ένωση και οι χώρες εταίροι καθορίζουν από κοινού τους στόχους και το περιεχόμενο της συνεργασίας τους. Η διασυνοριακή συνεργασία ειδικότερα, θα πρέπει να συμβάλλει στην ολοκληρωμένη και βιώσιμη περιφερειακή ανάπτυξη μεταξύ των γειτονικών μεθοριακών περιοχών. Ο καλύτερος τρόπος μάλιστα για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος είναι η σύνδεση των στόχων της εξωτερικής πολιτικής με την περιβαλλοντικά βιώσιμη οικονομική και κοινωνική συνοχή. Το χρηματοδοτικό κονδύλιο για την εφαρμογή του παραπάνω κανονισμού κατά την περίοδο 2007-2013 ανέρχεται σε 11, 181 δις €, εκ των οποίων ποσοστό 95 % θα διατεθεί σε εθνικά και πολυεθνικά προγράμματα, ενώ το 5% θα διατεθεί σε προγράμματα διασυνοριακής συνεργασίας.

Ποιο όμως είναι το περιεχόμενο της κοινοτικής βοήθειας προς τις χώρες-εταίρους; Η κοινοτική βοήθεια χρησιμοποιείται για τη στήριξη μέτρων στους

παρακάτω τομείς συνεργασίας: α) προώθηση του κράτους δικαίου, των πολιτικών μεταρρυθμίσεων, της νομοθετικής προσαρμογής και της ολοκλήρωσης της οικονομίας της αγοράς, β) μείωση των ανισοτήτων και της φτώχειας, η προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης και η προστασία του περιβάλλοντος, γ) προάσπιση των ανθρώπινων δικαιωμάτων, των θεμελιωδών ελευθεριών, του εκδημοκρατισμού και της κοινωνίας των πολιτών δ) ενθάρρυνση της συνεργασίας στους τομείς της ενέργειας, των τηλεπικοινωνιών, των μεταφορών, της υγείας και της ασφάλειας, ε) καταπολέμηση της τρομοκρατίας, της λαθρομετανάστευσης και της εγκληματικότητας στ) συνεργασία στους τομείς της έρευνας, τεχνολογίας, καινοτομίας και εκπαίδευσης, ζ) προώθηση του πολυπολιτισμικού διαλόγου και προστασία της ιστορικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, η) βελτίωση της πολιτικής προστασίας και ενθάρρυνση κοινών πολιτικών αντιμετώπισης κρίσεων και καταστροφών.

Το γενικό πολιτικό πλαίσιο της κοινοτικής βοήθειας καθορίζεται από τις συμφωνίες εταιρικής σχέσης και συνεργασίας, καθώς και από τις συμφωνίες σύνδεσης που ρυθμίζουν τις σχέσεις με τις χώρες εταίρους. Η σχετική βοήθεια λειτουργεί συμπληρωματικά στα αντίστοιχα εθνικά, περιφερειακά ή τοπικά μέτρα και στρατηγικές. Στην εταιρική σχέση μπορούν να συμμετέχουν κατά περίπτωση, εθνικές, περιφερειακές και τοπικές αρχές, οικονομικοί και κοινωνικοί εταίροι, η κοινωνία των πολιτών και άλλοι οργανισμοί.

Μέσα από το σχετικό κανονισμό του ΕΜΓΕΣ (Κανονισμός ΕΚ, 1638/2006), προβλέπονται δύο τύποι προγραμμάτων. Τον πρώτο τύπο προγραμμάτων αποτελούν έγγραφα στρατηγικής και πολυετή ενδεικτικά προγράμματα ανά κράτος, ή ανά ομάδα κρατών που μπορεί να είναι και διασυνοριακής εμβέλειας. Ο δεύτερος τύπος προγραμμάτων αναφέρεται στα κοινά επιχειρησιακά προγράμματα διασυνοριακής συνεργασίας. Εδώ αξίζει να σημειωθεί ότι μέσα από τον Κανονισμό 1638/2006, ως διασυνοριακή συνεργασία στα πολυεθνικά προγράμματα, νοείται η συνεργασία μεταξύ

κρατών εταίρων που μπορεί να αναπτυχθεί σε οποιοδήποτε σημείο της εδαφικής τους επικράτειας. Το χωρικό πλαίσιο της διασυνοριακής συνεργασίας με άλλα λόγια, δεν περιορίζεται αποκλειστικά στις συνοριακές περιφέρειες.

Όσον αφορά στον προγραμματισμό και την κατανομή των κεφαλαίων, για τα εθνικά ή πολυεθνικά προγράμματα, εκδίδονται έγγραφα στρατηγικής, όπου εκφράζεται το πολιτικό πλαίσιο και διατυπώνονται τα προγράμματα δράσης. Κατά την επεξεργασία των εθνικών ή πολυεθνικών προγραμμάτων, η Επιτροπή καθορίζει το χρηματοδοτικό πλαίσιο κάθε προγράμματος, με τη χρήση αντικειμενικών κριτηρίων και σε συνάρτηση με τα ειδικά χαρακτηριστικά, τις ανάγκες της κάθε χώρας και το επίπεδο της επιδιωκόμενης σχέσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τη συγκεκριμένη χώρα. Η Επιτροπή καθορίζει τη διάθεση κονδυλίων στα προγράμματα διασυνοριακής συνεργασίας, λαμβάνοντας υπόψη αντικειμενικά κριτήρια όπως τον πληθυσμό των επλέξιμων περιοχών και άλλους παράγοντες που επηρεάζουν το βαθμό συνεργασίας και την ικανότητα διαχείρισης και απορρόφησης της κοινοτικής βοήθειας.

Τα προγράμματα διασυνοριακής συνεργασίας της κοινοτικής βοήθειας μπορούν να καλύπτουν χωρικά α) όλες τις εδαφικές ζώνες NUTS III ή ισοδυνάμου επιπέδου που βρίσκονται κατά μήκος των εδαφικών συνόρων μεταξύ των κρατών-μελών και των χωρών-εταίρων, β) όλες τις εδαφικές ζώνες NUTS III, που βρίσκονται κατά μήκος σημαντικών θαλάσσιων διαβάσεων και γ) όλες τις παράκτιες εδαφικές ζώνες NUTS II ή ισοδυνάμου επιπέδου που βρίσκονται στα όρια θαλάσσιων υδάτων, κοινών στα κράτη μέλη και στις χώρες εταίρους. Έχει ωστόσο σημασία ότι η Επιτροπή μπορεί σε συμφωνία με τους εταίρους να προτείνει η συμμετοχή στη συνεργασία να επεκταθεί σε ολόκληρη την εδαφική μονάδα NUTS II, εντός της οποίας βρίσκεται η συνοριακή περιφέρεια επιπέδου NUTS III.

Τα κοινά επιχειρησιακά προγράμματα εφαρμόζονται κατ' αρχήν με κοινή διαχείριση και από κοινή διαχειριστική αρχή που εδρεύει σε ένα κράτος-μέλος. Τα προγράμματα δράσης προσδιορίζουν τους επιδιωκόμενους στόχους, τα πεδία παρέμβασης, τα αναμενόμενα αποτελέσματα, τους τρόπους διαχείρισης καθώς και το συνολικό ποσό της προβλεπόμενης χρηματοδότησης. Αποδέκτες της χρηματοδότησης της κοινοτικής βοήθειας στα κοινά προγράμματα διασυνοριακής συνεργασίας μπορεί να είναι οι χώρες με τα θεσμικά τους όργανα, οι αποκεντρωμένες οντότητες των χωρών εταίρων, όπως επαρχίες ή δημοτικές αρχές, μικτοί οργανισμοί, διεθνείς οργανισμοί, υπηρεσίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, επιχειρήσεις, χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, μη κυβερνητικές οργανώσεις κ.α.

Όλα δείχνουν ότι το νέο Μέσο Γειτνίασης, όχι μόνο θα συνδέεται με τα διάφορα προγράμματα και τις διαδικασίες εξωτερικής πολιτικής, αλλά θα παρουσιάζει και μια χωρική εξειδίκευση στην κλίμακα της μακρογεωγραφίας. Πιο συγκεκριμένα, ανατολικά, η διασυνοριακή διάσταση θα έχει ουσιαστική σημασία λόγω του μήκους των χερσαίων συνόρων. Ωστόσο, η ανακοίνωση για την ευρύτερη Ευρώπη (CEC, 2003α) αναφέρει ότι:

“Ενδέχεται επίσης να εξεταστούν νέες πρωτοβουλίες για την ευθάρρυνση της περιφερειακής συνεργασίας μεταξύ της Ρωσίας και των χωρών των δυτικών ΝΑΚ. Αυτές μπορεί να αφορούν την υιοθέτηση από τη Βόρεια Διάσταση μιας πιο ανοιχτής προσέγγισης όσον αφορά θέματα γειτνίασης”.

Στα Δυτικά Βαλκάνια, το πρόγραμμα CARDS προβλέπει μία στρατηγική προσέγγιση όσον αφορά στην παροχή βοήθειας στις χώρες της περιοχής. Ο νέος στόχος του προγράμματος CARDS είναι να βοηθήσει τις χώρες των Βαλκανίων να προετοιμαστούν για τη μελλοντική προσχώρηση, και να δημιουργήσει ένα στρατηγικό πλαίσιο για τις σχέσεις τους με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Όπως διευκρινίζει ο κανονισμός CARDS, η περιφερειακή,

διασυνοριακή, διακρατική και διαπεριφερειακή συνεργασία πρέπει να διαδραματίσει βασικό ρόλο για το σκοπό αυτό.

Στη Μεσόγειο, τα χερσαία σύνορα δεν είναι τόσο σημαντικά, αλλά τα θαλάσσια σημεία διέλευσης σε μικρή απόσταση εξασφαλίζουν συχνή και εντατική σύνδεση μεταξύ των κρατών-μελών και των εταίρων της νοτίου και ανατολικής Μεσογείου. Εξάλλου, η ανακοίνωση για την ευρύτερη Ευρώπη αναφέρει ότι:

“...θα ενθαρρυνθεί έντονα η περαιτέρω περιφερειακή και υποπεριφερειακή συνεργασία και ολοκλήρωση μεταξύ των χωρών της νοτίου Μεσογείου”.

4.4.3 Ευρωπαϊκός Όμιλος Διασυνοριακής Συνεργασίας: Ένα νέο πλαίσιο διασυνοριακής συνεργασίας

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στην τρίτη έκθεσή της για τη συνοχή (COM, 2005/192), όπως προαναφέρθηκε, έχει περιορίσει τις πρωτοβουλίες της σε τρεις στόχους: τη συνοχή, την περιφερειακή ανταγωνιστικότητα και τη χωρική συνεργασία. Για τη συστηματοποίηση της διασυνοριακής συνεργασίας ειδικότερα, έχει προτείνει τη σύσταση Ευρωπαϊκού Ομίλου Διασυνοριακής Συνεργασίας (για συντομία ΕΟΔΣ), δημιουργώντας το πλαίσιο για μια διασυνοριακή αρχή, προκειμένου να διαχειρίζεται προγράμματα συνεργασίας. Η συγκεκριμένη πρόταση αποτελεί μέρος της νομοθετικής δέσμης συνοχής, που αποτελείται από έναν γενικό κανονισμό και από έναν κανονισμό για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ), το Ταμείο Συνοχής και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ). Οι νέες αυτές προτάσεις στοχεύουν στον εξορθολογισμό των διαδικασιών, στην απλοποίηση της εφαρμογής της διασυνοριακής και της περιφερειακής συνεργασίας και στην ενθάρρυνση των οικονομικών δραστηριοτήτων των μελών του.

Δεδομένων των σημαντικών δυσκολιών που εμφανίζονται κατά την υλοποίηση και διαχείριση δράσεων διασυνοριακής, διεθνικής και διαπεριφερειακής συνεργασίας λόγω των διαφορετικών εθνικών νομοθεσιών και διαδικασιών, απαιτείται η λήψη κατάλληλων μέτρων σε κοινοτικό επίπεδο, προκειμένου να μειωθούν αυτές οι δυσκολίες. Στο πλαίσιο των νέων προτάσεων κανονισμού για την ενημέρωση των Ταμείων και των μέσων διαρθρωτικών πολιτικών κατά την περίοδο 2007-2013, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε, στις 14 Ιουλίου 2004, έναν νέο κανονισμό (COM, 2004α) ο οποίος προβλέπει ότι τα κράτη μέλη, οι περιφέρειες και οι τοπικές αρχές μπορούν να ιδρύουν όργανα για την προώθηση της διασυνοριακής συνεργασίας, τα οποία θα φέρουν το όνομα Ευρωπαϊκός Όμιλος Διασυνοριακής Συνεργασίας (ΕΟΔΣ).

Αυτό το νέο νομικό μέσο, που βασίζεται στο άρθρο 159, εδάφιο 3 της Συνθήκης, παρέχει ένα προαιρετικό πλαίσιο για τη σύσταση ευρωπαϊκών οργάνων στον τομέα της διασυνοριακής συνεργασίας με στόχο την αντιμετώπιση των υφιστάμενων εμποδίων. Ως νέο Μέσο, προβλέπεται να επενεργήσει στις εθνικές νομοθεσίες των κρατών μελών. Επισημαίνεται εξάλλου ότι ο όμιλος δεν είναι υποχρεωτικός, αλλά απλώς «προαιρετικός», γεγονός που καταδεικνύει τις φιλοδοξίες που διατηρεί σε επίπεδο συνεργασίας. Τα όργανα θα έχουν νομική υπόσταση προκειμένου να μπορούν να υλοποιούν προγράμματα διασυνοριακής συνεργασίας, βάσει συμφωνίας μεταξύ των μελών τους, τα οποία μπορεί να είναι εθνικές, περιφερειακές ή τοπικές αρχές, δημόσιοι ή άλλοι φορείς. Το Μέσο αυτό στοχεύει να συμβάλει αφενός στην προαγωγή και τη διευκόλυνση της διασυνοριακής συνεργασίας μεταξύ των περιφερειακών και τοπικών αρχών στις δυο πλευρές των συνόρων, και στην εξομάλυνση αφετέρου των νομικών και θεσμικών δυσκολιών που συναντώνται στην πράξη.

Μία από τις καινοτομίες σε σχέση με τα υφιστάμενα χρηματοδοτικά μέσα είναι το γεγονός ότι στον ΕΟΔΣ είναι δυνατό να ανατεθεί, όχι μόνο η υλοποίηση προγραμμάτων διασυνοριακής συνεργασίας που συγχρηματοδοτούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά και η υλοποίηση κάθε άλλης δράσης με ή χωρίς παρέμβαση της Ένωσης. Οι γενικοί στόχοι του ΕΟΔΣ, που αναφέρονται στην αιτιολογική σκέψη του σχεδίου κανονισμού (δράσεις διασυνοριακής συνεργασίας χωρίς κοινοτική οικονομική παρέμβαση) υποδηλώνουν ότι μπορεί να είναι χρήσιμος όχι μόνο για την επίτευξη των στόχων της διαρθρωτικής πολιτικής, αλλά και για πολλούς άλλους σκοπούς.

Άλλα στοιχεία της πρότασης κανονισμού που αξίζει να αναφερθούν σε σχέση με τη σύνθεση του ΕΟΔΣ (άρθρο 2) είναι τα ακόλουθα: Ο ΕΟΔΣ είναι δυνατόν να αποτελείται από κράτη μέλη και περιφερειακές και τοπικές αρχές, και/ή από άλλους τοπικούς δημόσιους φορείς. Η συγκρότηση ΕΟΔΣ αποφασίζεται με πρωτοβουλία των μελών του, τα οποία είναι δυνατόν να αποφασίσουν να συγκροτήσουν ξεχωριστό νομικό πρόσωπο ή να αναθέσουν τη διαχείρισή του ΕΟΔΣ σε ένα από τα μέλη.

Οι αρμοδιότητες του ΕΟΔΣ (άρθρο 3) καθορίζονται με σύμβαση ευρωπαϊκής διασυνοριακής συνεργασίας, η οποία συμφωνείται μεταξύ των μελών. Προς τον σκοπό αυτό, ο ΕΟΔΣ διαθέτει την νομική υπόσταση που προβλέπεται για τα νομικά πρόσωπα από τις εθνικές νομοθεσίες. Στον ΕΟΔΣ είναι δυνατόν να ανατεθεί: Η υλοποίηση προγραμμάτων διασυνοριακής συνεργασίας που συγχρηματοδοτούνται από την Κοινότητα (ιδίως από τα Διαρθρωτικά Ταμεία), καθώς και η υλοποίηση κάθε άλλης δράσης διασυνοριακής συνεργασίας με ή χωρίς κοινοτική οικονομική παρέμβαση.

Ο ΕΟΔΣ έχει ουσιαστικά δυο πτυχές. Καταρχάς, είναι ένα εργαλείο διασυνοριακής συνεργασίας, στο οποίο οι κυβερνήσεις έχουν το αποκλειστικό δικαίωμα να υποδεικνύουν τον φορέα που μπορεί να διαχειρίζεται τα

σχετικά κεφάλαια. Οι κυβερνήσεις μπορεί μεν να είναι δικαιούχοι των κεφαλαίων, αλλά όχι να τα διαχειρίζονται. Η λογική που επικρατεί σ' αυτήν την προσέγγιση, είναι ότι η φύση της διασυνοριακής και διαπεριφερειακής συνεργασίας προϋποθέτει περιφερειακή και τοπική συμμετοχή χωρίς την εμπλοκή των κρατών μελών. Τα μέλη μπορούν να συστήσουν έναν ΕΟΔΣ ως χωριστό νομικό φορέα ή να αναθέσουν τα καθήκοντά του σε ένα από τα μέλη. Αυτό θα είναι το θέμα σύμβασης που θα εκπονήσουν τα μέλη του, διευκρινίζοντας τις λειτουργίες του, τα καθήκοντά του, τη διάρκειά του και τους όρους διάλυσής του καθώς και τη δικαιοδοσία του.

Οι υφιστάμενες διμερείς συμφωνίες διασυνοριακής συνεργασίας μεταξύ κρατών μελών ή/και αρχών περιφερειακής ή τοπικής αυτοδιοίκησης, θα παραμείνουν σε ισχύ. Ωστόσο είκοσι τρία από τα 25 κράτη μέλη διατηρούν αμφιβολίες, όσον αφορά αυτό το μέσο. Οι συγκεκριμένες χώρες είναι επιφυλακτικές σχετικά με τις υπερεθνικές δομές που δημιουργούνται στις χώρες τους. Αυτός ο φόβος υποδαυλίζεται από το γεγονός ότι οι αρχές περιφερειακής και τοπικής αυτοδιοίκησης δεν θα χρειάζονται την έγκριση της κεντρικής κυβέρνησης για να συστήσουν έναν ΕΟΔΣ. Παρά τις αμφιβολίες αυτές, η Επιτροπή προώθησε περαιτέρω τις σχετικές διαδικασίες, θεωρώντας ότι τέτοια μέσα είναι ζωτικής σημασίας, ιδιαίτερα για τα νέα κράτη μέλη που μπορούν να ωφεληθούν από την ανταλλαγή βέλτιστων πρακτικών.

4.4 Συμπεράσματα

Στο παρόν κεφάλαιο επιχειρήθηκε μια συνοπτική καταγραφή του ιστορικού και θεσμικού πλαισίου διασυνοριακής συνεργασίας στην Ευρώπη, ενώ αναλύθηκε ιδιαίτερα ο θεσμός των Ευρωπεριφερειών. Ακολούθησε μια σύντομη ανασκόπηση μέχρι το 2006 των προγραμμάτων της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας INTERREG καθώς και των άλλων διασυνοριακών προγραμμάτων, με αναφορά στις όμορες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο

τελευταίο μέρος του κεφαλαίου εξετάστηκε το μέλλον της διασυνοριακής συνεργασίας, μέσα από τη νέα προγραμματική περίοδο 2007-2013.

Παρακολουθώντας κανείς την ιστορική διαδρομή της διασυνοριακής συνεργασίας στην Ευρώπη, μπορεί να εντοπίσει διακριτά γεωγραφικά χαρακτηριστικά του τύπου Βορράς-Νότος ή Ανατολή-Δύση. Το επιχείρημα αυτό τεκμηριώνεται από το γεγονός ότι οι πρώτες δομές διασυνοριακής συνεργασίας εμφανίστηκαν στη Βόρεια και Δυτική Ευρώπη και συνεχίστηκαν με μεγαλύτερη συχνότητα στον ίδιο χώρο, σε σχέση με άλλες περιοχές. Λαμβάνοντας υπόψη τον υψηλό βαθμό οικονομικής ανάπτυξης και διαπερατότητας (με γεωγραφικούς και πολιτικούς όρους) των συγκεκριμένων συνοριακών περιφερειών, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι το βάθος και η συχνότητα της διασυνοριακής συνεργασίας συσχετίζεται διαχρονικά με το επίπεδο ανάπτυξης και διαπερατότητας μια διασυνοριακής ζώνης.

Ο διακηρυγμένος στόχος της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας INTERREG, αλλά και των άλλων διασυνοριακών προγραμμάτων, να πάψουν τα σύνορα να αποτελούν εμπόδια στη διασυνοριακή κινητικότητα και αλληλεπίδραση, ακούγεται ως ένας αποδεκτός σκοπός. Άλλωστε η διασυνοριακή συνεργασία υπηρετεί την έμφυτη κοινωνική φύση του ανθρώπου να συνεργάζεται με τους ανθρώπους γύρω του. Από την άλλη πλευρά ωστόσο, η μείωση των φραγμών στα σύνορα κινητοποιεί δυνάμεις της αγοράς που αναδεικνύουν κερδισμένους και χαμένους στο χώρο και στην οικονομία. Το ερώτημα που προκύπτει είναι εάν οι διασυνοριακές πολιτικές είναι προσανατολισμένες στο να εξισορροπούν τις ατέλειες της αγοράς ή απλώς υπηρετούν τις ανάγκες της αγοράς. Οι παρεμβάσεις και η αποτελεσματικότητα των διασυνοριακών προγραμμάτων μέσα από την ανάλυση που προηγήθηκε, δε δίνουν σαφές απαντήσεις στο ερώτημα που τέθηκε.

Αναφορικά με το μέλλον των διασυνοριακών προγραμμάτων στη νέα προγραμματική περίοδο, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση

κατέβαλε μια σημαντική προσπάθεια διαμόρφωσης μιας ενιαίας πολιτικής για το συνοριακό χώρο, τόσο στον εσωτερικό, όσο και στον εξωτερικό της περίγυρο. Η προσέγγιση αυτή έχει πολλές θετικές πτυχές, καθώς με όρους νομικούς, διαχειριστικούς και οργανωτικούς διασφαλίζει έναν αυτοματισμό στις διαδικασίες και βέλτιστη κατά το δυνατόν αποτελεσματικότητα στην υλοποίηση. Ωστόσο οι οριζόντιου χαρακτήρα πολιτικές που δεν προσαρμόζουν τη στρατηγική τους στις ιδιαιτερότητες της κάθε συνοριακής περιοχής, κινδυνεύουν πολλές φορές από μονολιθικές προσεγγίσεις. Το γεγονός για παράδειγμα ότι τα εσωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης εντάσσονται στην ίδια λογική και φιλοσοφία με τις περιφέρειες που συνορεύουν με τα εξωτερικά σύνορα της Ένωσης (όπου η διασυνοριακή διάσταση είναι πολύ πιο περιορισμένη), φανερώνει ότι ο νέος διασυνοριακός σχεδιασμός προσπερνά αβασάνιστα τις σημαντικές διαφορές μεταξύ εσωτερικών και εξωτερικών συνόρων.

Κεφάλαιο 5: Επανεξέταση των ερευνητικών ερωτημάτων - Διερεύνηση ενός θεωρητικού υποδείγματος

5.1 Εισαγωγή

Έχοντας ως βασικό αντικείμενο της παρούσας διδακτορικής διατριβής τη μελέτη των επιπτώσεων των συνόρων στο χώρο, στην οικονομία και στις πολιτικές, επιχειρήσαμε έως το σημείο αυτό να καταγράψουμε, να αναλύσουμε και να αξιολογήσουμε τα βασικά ευρήματα της σχετικής βιβλιογραφίας (στο πρώτο μέρος) και τις πολιτικές αναφορικά με τα σύνορα (στο δεύτερο μέρος). Πιο συγκεκριμένα στο πρώτο μέρος, εξετάσαμε τη φύση και το ρόλο των συνόρων ως παράγωγο κοινωνικών δυναμικών και αντιλήψεων και διερευνήσαμε τις χωρικές δυναμικές και τις βασικές παραμέτρους που διαμορφώνουν την οικονομική γεωγραφία των συνοριακών περιφερειών. Στο δεύτερο μέρος, η ανάλυση εστιάσθηκε στο νέο τοπίο των συνόρων στην Ευρώπη από το 1989 έως σήμερα, καθώς και στην εμπειρία των βασικών πολιτικών διασυνοριακής συνεργασίας που έχουν αναπτυχθεί μέχρι πρόσφατα. Επιπλέον, καταγράφηκε και αξιολογήθηκε ο σχεδιασμός των νέων πολιτικών διασυνοριακής συνεργασίας που έχει δρομολογηθεί για το άμεσο μέλλον.

Έχοντας αποκτήσει έναν πολύ σημαντικό όγκο χρήσιμων πληροφοριών έως το σημείο αυτό αναφορικά με τη θεωρία και τις πολιτικές, πριν προχωρήσουμε στο επόμενο μέρος της εμπειρικής διερεύνησης και της τεκμηρίωσης, ερχόμαστε αντιμέτωποι με δύο κρίσιμα ερωτήματα-προκλήσεις. Πρώτον, τα ερευνητικά ερωτήματα που διατυπώθηκαν στο εισαγωγικό μέρος της διδακτορικής διατριβής εξακολουθούν να ισχύουν, ή υπάρχει η ανάγκη επαναξιολόγησης και επαναδιατύπωσης των ερωτημάτων μετά την ανάλυση που ακολούθησε; Δεύτερον, μπορούμε να αναπτύξουμε ένα θεωρητικό υπόδειγμα οικονομικής γεωγραφίας των συνόρων που να συνδέει τις βασικές

παραμέτρους που έχουν αναπτυχθεί στο θεωρητικό σκέλος με την εμπειρική έρευνα;

Μέσα από την ανάλυση που ακολουθεί του εισαγωγικού μέρους, επιχειρείται να δοθεί απάντηση στα παραπάνω πολύ σημαντικά ερωτήματα. Πιο αναλυτικά, στο επόμενο τμήμα αναδιατυπώνονται τα ερευνητικά ερωτήματα, λαμβάνοντας υπόψη την ανάλυση που προηγήθηκε μέχρι το σημείο αυτό. Το τρίτο τμήμα, αναφέρεται σε μια προσπάθεια διατύπωσης ενός θεωρητικού υποδείγματος, την ερμηνευτική ικανότητα του οποίου θα εξετάσουμε στο μέρος της εμπειρικής διερεύνησης. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με μια συνοπτική παράθεση των βασικών συμπερασμάτων.

5.2 Αναδιατυπώνοντας τα ερευνητικά ερωτήματα

Μέσα από μια ανασκόπηση των ερωτημάτων που διατυπώθηκαν στο εισαγωγικό μέρος της διδακτορικής διατριβής, υπό το πρίσμα της γνώσης που αποκτήθηκε μέσα από την ανάλυση της θεωρίας και των πολιτικών αναφορικά με τα σύνορα, εκτιμούμε ότι υπάρχει η ανάγκη επανεξέτασης των ερευνητικών ερωτημάτων και επαναδιατύπωσής τους.

Στην ανάλυση που ακολουθεί διατυπώνονται τέσσερις βασικές δέσμες ερευνητικών ερωτημάτων, οι οποίες τίθενται προς συζήτηση. Οι δέσμες αυτές αφορούν στην οικονομική γεωγραφία των συνόρων, στη γεωγραφία των αντιλήψεων και του ρόλου των «*αρχικών συνθηκών*», στα εμπόδια διασυνοριακής αλληλεπίδρασης και στις πολιτικές διασυνοριακής συνεργασίας.

5.2.1 Η οικονομική γεωγραφία των συνόρων

Η πρώτη δέσμη των ερευνητικών ερωτημάτων, αναφέρεται στην οικονομική γεωγραφία των συνοριακών περιφερειών. Είναι γνωστό ότι οι περιφέρειες αυτές έχουν συνήθως περιμετρικό χαρακτήρα, με γεωγραφικούς και οικονομικούς όρους, σε σχέση τόσο με το εθνικό, όσο και με το ευρωπαϊκό γεωγραφικό και οικονομικό κέντρο. Με δεδομένες τις παραπάνω δυσμενείς «*αρχικές συνθήκες*», θα είχε ενδιαφέρον από τη σκοπιά της χωρικής συνοχής, να γνωρίζουμε το βαθμό που η διαδικασία ολοκλήρωσης ανάμεσα σε δύο χώρες, επηρεάζει τις συνοριακές περιφέρειες. Στο πλαίσιο αυτό, μια σειρά από ενδιαφέροντα ερωτήματα έρχονται στο προσκήνιο.

Στο επίπεδο της μακρο-γεωγραφίας αρχικά, το πιο σημαντικό ερώτημα αφορά στον τρόπο και στην έκταση που οι συνοριακές περιφέρειες συμμετέχουν στη διαδικασία της ολοκλήρωσης. Έχουν μετατραπεί τα σύνορα από εμπόδια σε συνδετήριες γέφυρες των δύο πλευρών, ή κυριαρχούν φαινόμενα «*τούνελ*», όπου η οικονομική αλληλεπίδραση αγνοεί ή προσπερνά τις συνοριακές περιφέρειες; Οι συνοριακές περιφέρειες (που είναι συνήθως λιγότερο ανεπτυγμένες) ωφελούνται από το διασυνοριακό εμπόριο και τις επενδύσεις, ή απλά λειτουργούν ως «*διάδρομοι οικονομικών ροών*» που προέρχονται ή προορίζονται από/σε άλλες περιφέρειες;

Μια άλλη σημαντική ερώτηση έχει να κάνει με το βαθμό που η γεωγραφία καθορίζει το επίπεδο της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης. Μια σειρά από συνοριακές περιφέρειες στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, βρίσκονται σε μεγάλη απόσταση από τις αγορές του ευρωπαϊκού οικονομικού πυρήνα. Άρα είναι σημαντικό να γνωρίζουμε, εάν οι γεωγραφικές συντεταγμένες μιας συνοριακής περιφέρειας, επηρεάζουν τις μορφές και την ένταση της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης. Για παράδειγμα, οι συνοριακές περιφέρειες που βρίσκονται κοντά στον ευρωπαϊκό πυρήνα παρουσιάζουν

διαφορετικό επίπεδο και μορφή ολοκλήρωσης σε σχέση με τις περιμετρικές συνοριακές περιφέρειες;

Επιπλέον, οι συνοριακές περιφέρειες που βρίσκονται κατά μήκος της προ του 1989 διαχωριστικής γραμμής, βίωσαν πολύ σοβαρά εμπόδια στην επικοινωνία, που επηρέασαν εκτός των άλλων, τις περιφερειακές εξειδικεύσεις και την κατεύθυνση του εμπορίου και των επενδύσεων. Στο μακρογεωγραφικό επίπεδο λοιπόν, θα είχε ενδιαφέρον να γνωρίζουμε το βαθμό που οι «*αρχικές συνθήκες*» του παρελθόντος, ασκούν επίδραση στη σημερινή διασυνοριακή αλληλεπίδραση.

Στο επίπεδο της μικρο-γεωγραφίας, είναι σημαντικό να διερευνηθούν οι βασικοί παράμετροι που επηρεάζουν τις εμπορικές σχέσεις. Προκύπτουν στο πλαίσιο αυτό τα παρακάτω ερωτήματα: Είναι η γεωγραφία και η εγγύτητα καθοριστικοί παράγοντες; Σε ποιο βαθμό το μέγεθος αγοράς επηρεάζει το χωρικό προσανατολισμό των οικονομικών δραστηριοτήτων; Προτιμώνται περισσότερο οι κοντινοί προορισμοί σε σχέση με τους μακρινούς; Ποια είναι τα βασικά εμπόδια στην ανάπτυξη της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης;

Αναφορικά με τη μετανάστευση και την κοινωνική αλληλεπίδραση, τα ερωτήματα που εξετάζονται έχουν να κάνουν με τη χωρική διάσταση και την ένταση των μεταναστευτικών ροών στα σύνορα, καθώς και με τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της απασχόλησης στις συνοριακές περιφέρειες. Ποιες είναι οι επιπτώσεις της ολοκλήρωσης στην αγορά εργασίας των συνοριακών περιφερειών; Επιπλέον, μας ενδιαφέρει να εξετάσουμε τα χωρικά χαρακτηριστικά των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων στις συνοριακές περιφέρειες. Η διερεύνηση όλων των παραπάνω ζητημάτων, θα μας βοηθήσει σε μια βαθύτερη κατανόηση των δυναμικών που διαμορφώνουν την οικονομική γεωγραφία των συνοριακών περιοχών.

5.2.2 Η γεωγραφία των αντιλήψεων και ο ρόλος των «*αρχικών συνθηκών*»

Μια άλλη δέσμη ερωτημάτων που επιχειρούμε να απαντήσουμε, αφορά στο βαθμό που οι «*αρχικές συνθήκες*» αποτελούν παράγοντα που διευκολύνει ή αποθαρρύνει την διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Καταρχάς διευκρινίζουμε ότι με τον όρο «*αρχικές συνθήκες*», αναφερόμαστε στις ήδη διαμορφωμένες και προϋπάρχουσες ιστορικές, κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες στα σύνορα. Στο πλαίσιο αυτό, η ερώτηση που εξετάζεται είναι εάν η γεωγραφία αντιλήψεων παρουσιάζει κάποια διακριτά χαρακτηριστικά στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή κυριαρχεί ένα τυχαίο μοτίβο. Στο πλαίσιο αυτής της συζήτησης, συμβάλλει η εγγύτητα σ' ένα κοινό πλαίσιο αντιλήψεων και εικόνων;

Έχει ενδιαφέρον επίσης να εξετάσουμε εάν ο βαθμός θεσμικής ενσωμάτωσης των συνοριακών περιφερειών με την Ευρωπαϊκή Ένωση επηρεάζει το βαθμό που οι «*αρχικές συνθήκες*» γίνονται αντιληπτές ως πλεονέκτημα ή μειονέκτημα. Επηρεάζει η γεωγραφική διάσταση των συνοριακών περιφερειών τις αντιλήψεις; Για παράδειγμα μπορούμε να ισχυριστούμε ότι οι αντιλήψεις στα Βαλκάνια για τις «*αρχικές συνθήκες*» διαφοροποιούνται συστηματικά με τις αντίστοιχες αντιλήψεις στη Βόρεια Ευρώπη; Επιπλέον, μπορούμε να εντοπίσουμε διακριτές διαφορές αντιλήψεων ανάμεσα σε συνοριακές περιοχές της Ανατολής και της Δύσης; Με άλλα λόγια, ο νέος γεωγραφικός, πολιτικός και οικονομικός χάρτης, συσχετίζεται με το χάρτη των αντιλήψεων των ανθρώπων που ζουν στις δύο πλευρές των συνόρων;

Ειδικότερα τίθενται προς διερεύνηση τα ακόλουθα ερωτήματα. Ποιος είναι ο ρόλος των ιστορικών γεγονότων στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση; Οι πολιτισμικές διαφορές ασκούν θετική ή αρνητική επίδραση στη διασυνοριακή

συνεργασία; Σε ποιο βαθμό η διαφορά θρησκείας λειτουργεί διαχωριστικά μεταξύ των δύο πλευρών των συνόρων; Οι γλωσσικές διαφορές σε ποια έκταση είναι ικανές να αποτελέσουν πρόβλημα στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση;

Μια άλλη σειρά ερωτημάτων που τίθενται προς διερεύνηση, έχει να κάνει με τις εικόνες και τις αντιλήψεις που διαμορφώνονται για τους άλλους στην απέναντι πλευρά των συνόρων και διαμορφώνουν το προφίλ του «άλλου». Πιο συγκεκριμένα, σε ποιο βαθμό ο κάτοικος απέναντι από τα σύνορα μπορεί να χαρακτηριστεί ως παραγωγικός; Οι προθέσεις του είναι ειρηνικές ή όχι; Σε ποιο βαθμό μπορεί να χαρακτηριστεί ότι τα συναισθήματα που τον διακατέχουν είναι φιλικά; Μπορεί ο «άλλος» να θεωρηθεί ότι είναι «σαν εμάς» και σε ποιο βαθμό; Υπάρχει η αίσθηση της διασυνοριακής περιφερειακής ταυτότητας; Ποιες είναι οι εικόνες που επικρατούν στην προοπτική, τα εμπόδια στα σύνορα να εξαλειφθούν εντελώς;

5.2.3 Εμπόδια διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

Επιχειρώντας την καταγραφή και την αξιολόγηση των βασικότερων εμποδίων διασυνοριακής αλληλεπίδρασης, έχει ενδιαφέρον αρχικά να εξετάσουμε το βαθμό στον οποίο το επίπεδο των υποδομών στα σύνορα δημιουργεί προσκόμματα στη διασυνοριακή συνεργασία. Σε ποια έκταση το επίπεδο των σιδηροδρομικών και οδικών δικτύων λειτουργεί ως εμπόδιο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση; Σε ποιο βαθμό το επίπεδο των τηλεπικοινωνιών και των δημόσιων μεταφορικών συνδέονται με τις συνθήκες προσπελασιμότητας στην απέναντι πλευρά των συνόρων;

Η μελέτη των συνθηκών διάσχισης των συνόρων, φέρνει στην επιφάνεια μια δεύτερη σειρά ερωτημάτων αναφορικά με τα εμπόδια στα σύνορα. Πιο αναλυτικά, σε ποιο βαθμό ο αριθμός των σημείων διέλευσης στην απέναντι

πλευρά θεωρείται επαρκής; Αποτελούν οι διαδικασίες έκδοσης visa (όταν απαιτούνται) σημαντικά εμπόδια στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση; Ζητήματα συμπεριφοράς των υπευθύνων υπαλλήλων για τον έλεγχο διαβατηρίων ή για τον τελωνειακό έλεγχο επηρεάζουν αρνητικά τη διασυνοριακή συνεργασία και σε ποια έκταση;

Μια σειρά σημαντικών εμποδίων εντοπίζεται στις συνθήκες του διασυνοριακού εμπορίου. Στο πλαίσιο αυτό έχει ενδιαφέρον να εξετάσουμε το βαθμό στον οποίο οι δασμοί και οι επιβαλλόμενοι φόροι στις εξαγωγές λειτουργούν αποτρεπτικά στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Είναι σημαντικό επίσης να γνωρίζουμε την έκταση στην οποία οι γραφειοκρατικές διαδικασίες στις εξαγωγές και στις εισαγωγές δημιουργούν σοβαρά προβλήματα στο διασυνοριακό εμπόριο. Επιπλέον, μας ενδιαφέρει να διερευνήσουμε το βαθμό στον οποίο οι τεχνικές απαιτήσεις επί των εισαγωγών εμποδίζουν την ανάπτυξη της διασυνοριακής εμπορικής συνεργασίας.

Η μελέτη των εμποδίων στα σύνορα, δε θα μπορούσε να αγνοήσει τις γενικές συνθήκες που έχουν να κάνουν με το πολιτικό, διοικητικό και οικονομικό περιβάλλον που επικρατεί στο συνοριακό χώρο. Αποτελεί η πολιτική σταθερότητα καθοριστικό παράγοντα διασυνοριακής συνεργασίας και σε ποιο βαθμό; Το σοβαρό ζήτημα της διαφθοράς αποτρέπει και σε ποια έκταση τη διασυνοριακή αλληλεπίδραση; Τα ζητήματα της ασφάλειας λειτουργούν αποτρεπτικά στην περαιτέρω ανάπτυξη της συνεργασίας των συνοριακών περιφερειών; Σε ποιο βαθμό η αστάθεια των επιχειρηματικών κανόνων δημιουργεί προβλήματα στη διασυνοριακή συνεργασία;

Η τελευταία ομάδα εμποδίων αναφέρεται στα χαρακτηριστικά της οικονομικής γεωγραφίας του διασυνοριακού χώρου. Στο πλαίσιο αυτό ανακόπτουν μια σειρά από ερωτήματα τα οποία τίθενται προς διερεύνηση.

Για ποιους και σε ποιο βαθμό το μέγεθος αγοράς της άλλης πλευράς των συνόρων λειτουργεί ανασχετικά στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση; Σε ποια έκταση η χαμηλή αγοραστική δύναμη της απέναντι πλευράς των συνόρων αποτελεί εμπόδιο στην ανάπτυξη διασυνοριακών οικονομικών σχέσεων; Η δύσκολη μορφολογία του εδάφους στα σύνορα αποτελεί και σε ποιο βαθμό πρόβλημα στη διασυνοριακή συνεργασία; Κατά πόσο η χαμηλή ποιότητα/παραγωγικότητα των τοπικών επιχειρήσεων, αλλά και η περιορισμένη διαφοροποίηση των προϊόντων της τοπικής οικονομίας αποτελούν αποτρεπτικούς παράγοντες στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση;

5.2.4 Πολιτικές διασυνοριακής συνεργασίας

Η μελέτη των πολιτικών διασυνοριακής συνεργασίας έφερε στη επιφάνεια μια σειρά από ερωτήματα τα οποία τίθενται προς διερεύνηση. Έχουν οι διασυνοριακές πολιτικές τη βαρύτητα, τη συχνότητα και την ικανότητα να φέρουν εκείνα τα αποτελέσματα, που θα δώσουν ουσιαστικό περιεχόμενο στη διασυνοριακή συνεργασία; Ποιοι είναι οι περιορισμοί, τα κίνητρα και τα πεδία που προσφέρονται περισσότερο για διασυνοριακή συνεργασία; Ποιος κερδίζει και ποιος χάνει τελικά από τη διασυνοριακή συνεργασία;

Πιο αναλυτικά, θα είχε ενδιαφέρον να καταγράψουμε και να αξιολογήσουμε την συχνότητα και την αποτελεσματικότητα των ευρωπαϊκών, εθνικών, περιφερειακών, και τοπικών διασυνοριακών πολιτικών. Επίσης μας ενδιαφέρει να εντοπίσουμε και να αναλύσουμε τα βασικά θεματικά πεδία που οι διασυνοριακές πολιτικές είναι περισσότερο συχνές και αποτελεσματικές. Θα είχε ενδιαφέρον ακόμη να αναγνωρίσουμε τους φορείς που στο τοπικό επίπεδο ενεργοποιούνται περισσότερο στη διασυνοριακή συνεργασία.

Σε ποιο βαθμό το τοπικό και εθνικό περιβάλλον ενθαρρύνει τη διασυνοριακή συνεργασία; Ποιο είναι το περιφερειακό πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσεται η διασυνοριακή συνεργασία; Ποιες είναι οι πρακτικές που αναπτύσσονται και ποιες οι προσδοκίες που καλλιεργούνται σε σχέση με τις παροντικές και μελλοντικές διασυνοριακές δράσεις; Πώς γίνεται αντιληπτό το χρηματοδοτικό πλαίσιο των διασυνοριακών δράσεων; Μπορούν να γίνουν οι διασυνοριακές πολιτικές περισσότερο αποτελεσματικές και πώς;

5.3 Ένα θεωρητικό υπόδειγμα οικονομικής γεωγραφίας των συνόρων

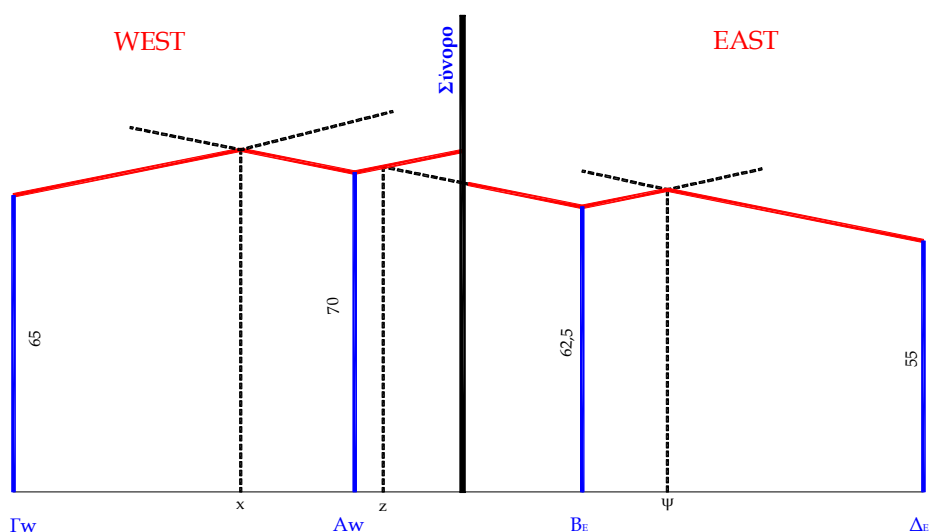
Στο τμήμα του κεφαλαίου που ακολουθεί, επιχειρείται η διατύπωση ενός θεωρητικού υποδείγματος που αναφέρεται στις χωρικές δυναμικές και στην οικονομική γεωγραφία των συνοριακών περιφερειών, πριν και μετά το άνοιγμα των συνόρων. Οι μεταβλητές που λαμβάνονται υπόψη για την ανάπτυξη του θεωρητικού υποδείγματος είναι το αστικό σύστημα που σε μεγάλο βαθμό εκφράζει το μέγεθος αγοράς, το παραγωγικό και μεταφορικό κόστος, τα οικονομικά εμπόδια στα σύνορα, τα μη οικονομικά εμπόδια (non tariff barriers), η κλαδική εξειδίκευση (π.χ. κλάδος έντασης εργασίας) και η μετανάστευση.

5.3.1 Σύνορα, οικονομική ολοκλήρωση και παραγωγικό κόστος

Στο πρώτο στάδιο της ανάπτυξης του θεωρητικού μας υποδείγματος, το οποίο παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 5.1, υποθέτουμε ότι έχουμε δύο γειτονικές χώρες, που η μία βρίσκεται στη Δύση και η άλλη στην Ανατολή. Η κάθε χώρα έχει από δύο παραγωγούς του ίδιου προϊόντος, με τον έναν παραγωγό να είναι εγκατεστημένος κοντά στα σύνορα και τον άλλον στην ενδοχώρα. Το υπόδειγμά μας είναι σταθερών οικονομικών κλίμακας, άρα το κόστος ανά

μονάδα προϊόντος είναι σταθερό. Αυτό σημαίνει ότι δεν έχει σημασία εάν το προϊόν παράγεται από μία ή πολλές επιχειρήσεις. Ο συγκεκριμένος κλάδος είναι έντασης εργασίας, κατά συνέπεια το παραγωγικό κόστος των επιχειρήσεων που βρίσκονται στην Ανατολή, είναι μικρότερο σε σχέση με τη Δύση, λόγω των χαμηλών αμοιβών των παραγωγικών συντελεστών και του διαφορετικού επιπέδου τιμών και διαβίωσης. Υποθέτουμε επιπλέον, ότι παραγωγοί Γ_W και Δ_E είναι εγκατεστημένοι σε μεγαλύτερες πόλεις σε σχέση με τους παραγωγούς A_W και B_E αντίστοιχα. Αυτό σημαίνει, ότι οι συγκεκριμένοι παραγωγοί ωφελούνται από οικονομίες συγκέντρωσης, πουλώντας το προϊόν σε χαμηλότερη τιμή, με αποτέλεσμα να εξασφαλίζουν και μεγαλύτερη αγορά. Από τη στιγμή που υπάρχουν διαφορετικές οικονομίες συγκέντρωσης, οι τιμές των προϊόντων είναι χαμηλότερες στις μεγαλύτερες πόλεις. Υποθέτουμε επίσης ότι η μετακίνηση των επιχειρήσεων από το ένα σημείο στο άλλο γίνεται χωρίς εμπόδια.

Διάγραμμα 5.1: Σύνορα, Οικονομική Ολοκλήρωση και παραγωγικό κόστος (1)¹⁰

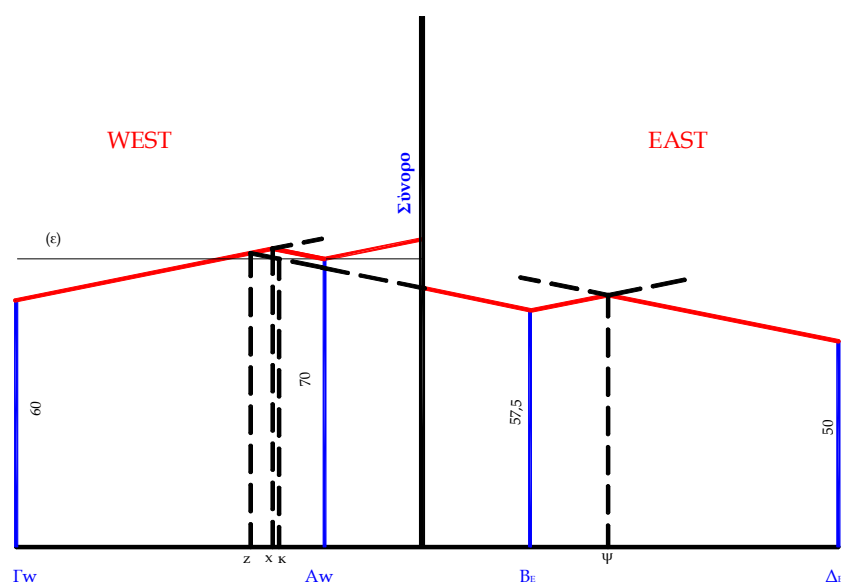
Πηγή: Ιδία Επεξεργασία

Παρατηρούμε ότι ενόσω τα σύνορα παραμένουν κλειστά, οι επιχειρήσεις της Δύσης οριοθετούν την μεταξύ τους περιοχή αγοράς στο σημείο Χ, και αντίστοιχα οι επιχειρήσεις της Ανατολής στο σημείο Ψ. Είναι εμφανές επίσης, ότι η συνοριακή γραμμή διαστρεβλώνει το μέγεθος αγοράς της επιχείρησης Β_Ε. Όταν όμως τα σύνορα καταργούνται, ο παραγωγός της επιχείρησης Β_Ε, μπορεί πλέον να διεισδύσει στην περιοχή αγοράς του παραγωγού Α_W έως το σημείο Ζ, καθώς έχει τη δυνατότητα να πουλά το προϊόν σε χαμηλότερη τιμή. Διαπιστώνουμε ότι το άνοιγμα των συνόρων επέφερε χωρικές επιπτώσεις στο συνοριακό αστικό σύστημα, καθώς βλέπουμε την παραγωγή της συνοριακής πόλης στην Ανατολή να αυξάνεται, ενώ αντίστοιχα στη Δύση να μειώνεται. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι λόγω της απόστασης (και του συνεπαγόμενου μεταφορικού κόστους) και των μικρών κοστολογικών

¹⁰ Στο Διάγραμμα 5.1, οι βασικές παραδοχές είναι οι εξής: (1) Τιμή πώλησης του προϊόντος παραγωγών Α_W =70, Β_Ε =62,5, Γ_W =65, Δ_Ε =55 μονάδες. (2) Μεταφορικό κόστος 0,20 μονάδες/χιλιόμετρο. (3) Απόσταση από τα σύνορα: Παραγωγοί Γ_W, Δ_Ε =100 χιλιόμετρα, Παραγωγοί Α_W, Β_Ε=25 χιλιόμετρα. (4) Μετανάστευση μηδενική.

διαφορών, η παραγωγή στη συνοριακή πόλη της Δύσης αν και συρρικνωμένη, δεν εξαλείφεται.

Διάγραμμα 5.2: Σύνορα, Οικονομική Ολοκλήρωση και παραγωγικό κόστος (2)

Πηγή: *Ιδία Επεξεργασία*

Στο Διάγραμμα 5.2, αυτό που αλλάζει σε σχέση με τις προηγούμενες παραδοχές, είναι η υπόθεση για τη διαφορά στις τιμές πώλησης του προϊόντος μεταξύ των παραγωγών A_W και B_E η οποία αυξάνεται λόγω κοστολογικών διαφορών μεταξύ Ανατολής και Δύσης, καθώς και η μείωση της τιμής πώλησης των προϊόντων των παραγωγών Γ_W και Δ_E , λόγω ισχυρών οικονομιών συγκέντρωσης που αναπτύσσονται στις πρωτεύουσες. Συγκεκριμένα έχουμε την υπόθεση:

Τιμή πώλησης του προϊόντος παραγωγών $A_W = 70$, $B_E = 57,5$, $\Gamma_W = 60$, $\Delta_E = 50$ μονάδες.

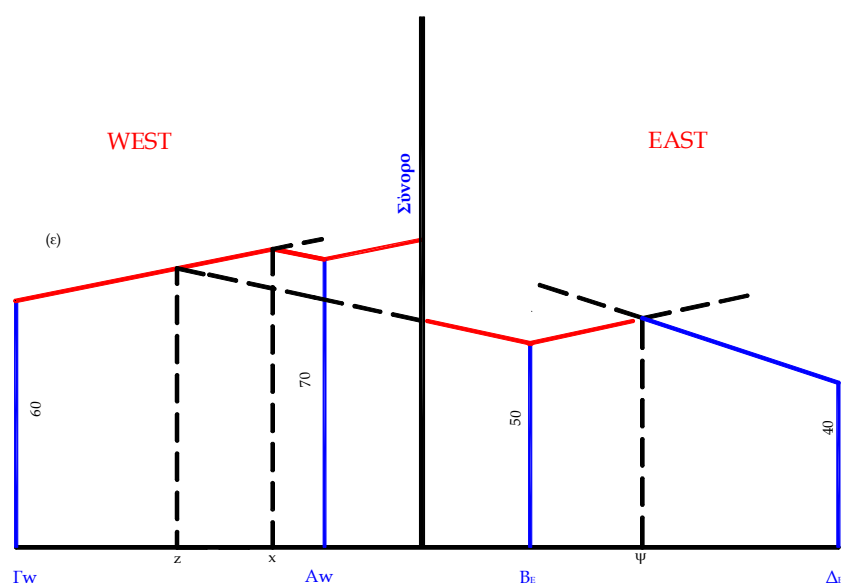
Αποτυπώνοντας τις παραπάνω υποθέσεις στο Διάγραμμα 5.2, παρατηρούμε ότι η κατάργηση των εμποδίων στα σύνορα δίνει το δικαίωμα στον παραγωγό

B_E να πουλά τα προϊόντα του σε χαμηλότερες τιμές έως το σημείο Z , διεισδύοντας σε όλη την περιοχή αγοράς του παραγωγού Γ_W και σε μέρος (την απόσταση από X έως Z) της περιοχής αγοράς του παραγωγού Δ_E . Ως αποτέλεσμα, ο παραγωγός B_E αποκομίζει βραχυπρόθεσμα τουλάχιστον οφέλη, καθώς επεκτείνει τις δραστηριότητές του μέσα στη γειτονική χώρα. Τι συμβαίνει όμως με τις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στη Δύση; Ο παραγωγός A_W διαπιστώνοντας ότι έχει χάσει την περιοχή αγοράς που είχε όταν τα σύνορα ήταν κλειστά, έχει ουσιαστικά δύο επιλογές εάν θέλει να επιβιώσει. Πρώτον, να μετακινηθεί πιο δεξιά από το σημείο K , έτσι ώστε να αισθάνεται ασφαλής από τον ανταγωνισμό που προέρχεται από την Ανατολή. Το σημείο K ορίζεται από την τομή της οριζόντιας ευθείας e' (που είναι το ύψος της τιμής πώλησης του προϊόντος του παραγωγού A_W χωρίς δαπάνες μεταφοράς), με την ευθεία της τιμής πώλησης του προϊόντος από τον παραγωγό B_E (επιβαρυσμένη με τις μεταφορικές δαπάνες). Με την επιλογή αυτή, ο παραγωγός A_W εξακολουθεί να λειτουργεί, η αγορά ωστόσο στην οποία απευθύνεται, έχει συρρικνωθεί σημαντικά. Είναι προφανές ότι κάτω από αυτές τις συνθήκες το άνοιγμα των συνόρων αποτελεί μια αρνητική εξέλιξη για τον παραγωγό A_W . Η δεύτερη επιλογή του παραγωγού A_W είναι να μετακινηθεί στην Ανατολή για να μειώσει το παραγωγικό του κόστος. Προκειμένου μάλιστα, να διατηρήσει το παλιό μέγεθος αγοράς του, είναι λογικό να επιδιώξει να εγκατασταθεί πολύ κοντά στα σύνορα. Αντίστοιχα και ο παραγωγός Γ_W , για να αποφύγει τις ανταγωνιστικές πιέσεις του παραγωγού B_E , επιδιώκει να μετακινηθεί πιο αριστερά προκειμένου να διατηρήσει στο ακέραιο τα μερίδια αγοράς του. Συμπερασματικά, οι συνοριακοί κλάδοι της Δύσης οι οποίοι είναι έντασης εργασίας, τείνουν ν' αναπτύσσονται ή στην Ανατολή κοντά στα σύνορα, ή συρρικνωμένοι στη Δύση, μακριά όμως από τα σύνορα. Αντίστροφες ροές αναμένονται στις περιπτώσεις κλάδων έντασης κεφαλαίου. Σε αυτό το επίπεδο κοστολογικών διαφορών οι χωρικές επιπτώσεις στο αστικό σύστημα από το άνοιγμα των συνόρων γίνονται αισθητές τόσο στη Δύση όσο και στην Ανατολή. Στη Δύση οι πόλεις κοντά στα σύνορα χάνουν εισοδήματα και απασχόληση, καθώς οι επιχειρήσεις που

λειτουργούν στις συνοριακές πόλεις της Δύσης τείνουν να μετακινηθούν, είτε μακριά από τα σύνορα (πιο αριστερά), είτε απέναντι από τα σύνορα (στην Ανατολή). Στην Ανατολή αντίστροφα, αναμένεται να αυξηθούν το επίπεδο των αμοιβών, της απασχόλησης και του εισοδήματος.

Διάγραμμα 5.3: Σύνορα, Οικονομική Ολοκλήρωση και παραγωγικό κόστος (3)

Πηγή: *Ιδία Επεξεργασία*

Στο Διάγραμμα 5.3, διατηρώντας όλες τις μεταβλητές που αναφέρθηκαν παραπάνω σταθερές, υποθέτουμε ότι το κοστολογικό χάσμα μεταξύ Ανατολής και Δύσης είναι μεγαλύτερο. Συγκεκριμένα έχουμε την υπόθεση:

Τιμή πώλησης του προϊόντος παραγωγών $A_W = 70$, $B_E = 50$, $\Gamma_W = 60$, $\Delta_E = 40$ μονάδες.

Είναι φανερό ότι με τα νέα κοστολογικά δεδομένα, η οικονομική ολοκλήρωση επιτρέπει τον παραγωγό B_E να διεισδύσει στο σύνολο της περιοχής αγοράς του παραγωγού A_W , καθώς και σε ένα σημαντικό μερίδιο της αγοράς του παραγωγού Γ_W (την απόσταση από X έως Z). Αυτό σημαίνει ότι ο παραγωγός

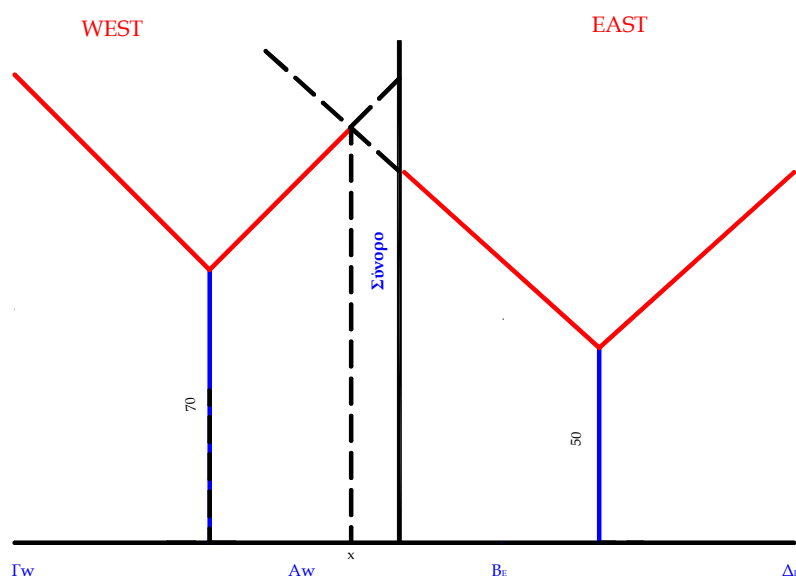
Γ_w θα πρέπει να μετακινηθεί πιο αριστερά, εάν θέλει να συνεχίσει να κατέχει την ίδια περιοχή αγοράς πριν το άνοιγμα των συνόρων. Τι γίνεται όμως με τον παραγωγό A_w ; Ο παραγωγός A_w μέσα στις νέες συνθήκες, δεν έχει πλέον κανένα κίνητρο να μετακινηθεί πιο αριστερά, καθώς ο παραγωγός Γ_w μπορεί να πουλά φθηνότερα από αυτόν σε όλα τα σημεία της μεταξύ τους απόστασης. Η μόνη επιλογή του παραγωγού A_w , εάν θέλει να επιβιώσει, είναι η μετακίνησή του στην Ανατολή. Στην περίπτωση μάλιστα αυτή, το κίνητρο μετεγκατάστασης στην απέναντι πλευρά των συνόρων είναι ισχυρότερο λόγω των μεγαλύτερων κοστολογικών διαφορών. Στην περίπτωση αυτή παρατηρούμε ότι οι επιπτώσεις από το άνοιγμα των συνόρων στο χωρικό σύστημα, δεν περιορίζονται μόνο στο συνοριακό χώρο, αλλά επεκτείνονται και στις μεγαλύτερες πόλεις που είναι πιο μακριά από τα σύνορα. Με άλλα λόγια, όταν οι κοστολογικές διαφορές μεταξύ Ανατολής-Δύσης είναι σημαντικές, υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να χάσουν μερίδια παραγωγής, εισοδήματος και απασχόλησης στη Δύση, όχι μόνο οι πόλεις κοντά στα σύνορα, αλλά και οι μεγαλύτερες πόλεις που βρίσκονται πιο μακριά.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να σχολιάσουμε το γεγονός ότι και στα τρία σενάρια θεωρητικών υποθέσεων που αποτυπώθηκαν στα παραπάνω Διαγράμματα, ο παραγωγός Γ_w κατάφερε να επιβιώσει έστω και με συρρικνωμένο μέγεθος αγοράς. Η διαπίστωση αυτή μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το συγκριτικό πλεονέκτημα μιας χώρας σ' έναν κλάδο, δεν οδηγεί σε πλήρη εξαφάνιση του κλάδου στην άλλη χώρα όπως ισχυρίζεται η Ρικαρντιανή θεωρία, καθώς βλέπουμε τον παραγωγό A_w να επιβιώνει. Ο βασικός λόγος που συμβαίνει αυτό, είναι το κόστος μεταφοράς που προστατεύει ως ένα βαθμό τον παραγωγό από τον ανταγωνισμό. Κατά συνέπεια, το κόστος μεταφοράς επηρεάζει το μέγεθος αγοράς των επιχειρήσεων κοντά στα σύνορα. Αυτό σημαίνει ότι όσο πιο μεγάλο είναι το κόστος μεταφοράς ενός προϊόντος, τόσο πιο μικρές είναι οι επιπτώσεις της κατάργησης των συνόρων στις επιμέρους αγορές.

5.3.2 Σύνορα, οικονομική ολοκλήρωση και μεταφορικό κόστος

Στην παραδοχή περί κοστολογικών διαφορών μεταξύ Ανατολής και Δύσης, προσθέτουμε στο θεωρητικό μας υπόδειγμα την υπόθεση ότι το κόστος μεταφοράς του προϊόντος από τη μια πλευρά των συνόρων στην άλλη είναι, είτε πολύ υψηλό (1,0 μονάδες/χιλιόμετρο), είτε πολύ χαμηλό (0,25 μονάδες/χιλιόμετρο). Υποθέτουμε επιπλέον για την απλοποίηση του υποδείγματος ότι οι παραγωγοί συνολικά είναι δύο (ένας στην Ανατολή και ένας στη Δύση) σε απόσταση 50 χιλιόμετρα μακριά από τα σύνορα.

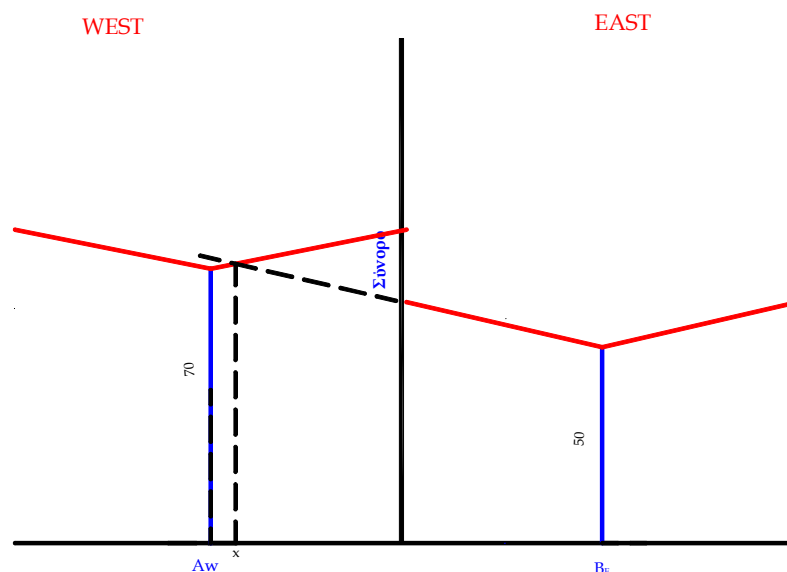
Διάγραμμα 5.4 Σύνορα, οικονομική ολοκλήρωση και υψηλό μεταφορικό κόστος¹¹

Πηγή: *Ιδία Επεξεργασία*

¹¹ Στο Διάγραμμα 5.4, οι βασικές παραδοχές που κάνουμε είναι οι εξής: (1) Ένα προϊόν και δύο παραγωγοί, ένας στη Δύση (A_W) και ένας στην Ανατολή (B_E). (2) Ο κλάδος του προϊόντος είναι εντάσεως εργασίας. (3) Τιμή πώλησης του προϊόντος παραγωγών $A_W = 70$, $B_E = 50$ μονάδες. (4) Μεταφορικό κόστος 1,0 μονάδα/χιλιόμετρο. (5) Απόσταση από τα σύνορα παραγωγών A_W και B_E , 50 χιλιόμετρα. (6) Μετανάστευση μηδενική

Διάγραμμα 5.5 Σύννορα, οικονομική ολοκλήρωση και χαμηλό μεταφορικό κόστος¹²

Πηγή: *Ιδία Επεξεργασία*

Στα Διαγράμματα 5.4 και 5.5, μπορούμε να παρατηρήσουμε τις χωρικές επιπτώσεις του ανοίγματος των συνόρων, όταν το μεταφορικό κόστος είναι υψηλό και χαμηλό αντίστοιχα. Γίνεται φανερό ότι στην περίπτωση υψηλού μεταφορικού κόστους, ο βαθμός διεύθυνσης της επιχείρησης B_E στην περιοχή αγοράς της επιχείρησης A_W είναι χαμηλή. Στην περίπτωση αυτή η συνολική τιμή που πωλείται το προϊόν επηρεάζεται κυρίως από το κόστος μεταφοράς. Αντίθετα όταν το μεταφορικό κόστος είναι χαμηλό, η διεύθυνση της επιχείρησης B_E στη Δύση είναι πολύ σημαντική. Στην περίπτωση αυτή η συνολική τιμή πώλησης του προϊόντος επηρεάζεται κυρίως από το κόστος παραγωγής. Από τα παραπάνω διαπιστώνουμε ότι όταν το ύψος του μεταφορικού κόστους είναι χαμηλό, οι επιπτώσεις στην οικονομική γεωγραφία των συνόρων είναι σημαντικές. Με άλλα λόγια, το ύψος των δαπανών μεταφοράς ενός προϊόντος επηρεάζει καθοριστικά τις χωρικές δυναμικές, τις οικονομικές δραστηριότητες και κατ' επέκταση το αστικό σύστημα κοντά στα σύνορα. Όσο πιο σημαντική μάλιστα είναι η μείωση του

¹² Στο Διάγραμμα 5.5, ισχύουν οι ίδιες παραδοχές που κάνουμε στο Διάγραμμα 5.4, με τη διαφορά ότι το μεταφορικό κόστος είναι 0,25 μονάδες/χιλιόμετρο.

μεταφορικού κόστους, τόσο λιγότερο προστατευμένες είναι οι επιχειρήσεις των πόλεων της Δύσης κοντά στα σύνορα. Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι ο βαθμός οικονομικής διείσδυσης των επιχειρήσεων της μιας πλευράς των συνόρων στις αγορές της απέναντι πλευράς, εξαρτάται από τη σχέση κόστους παραγωγής και κόστους μεταφοράς.

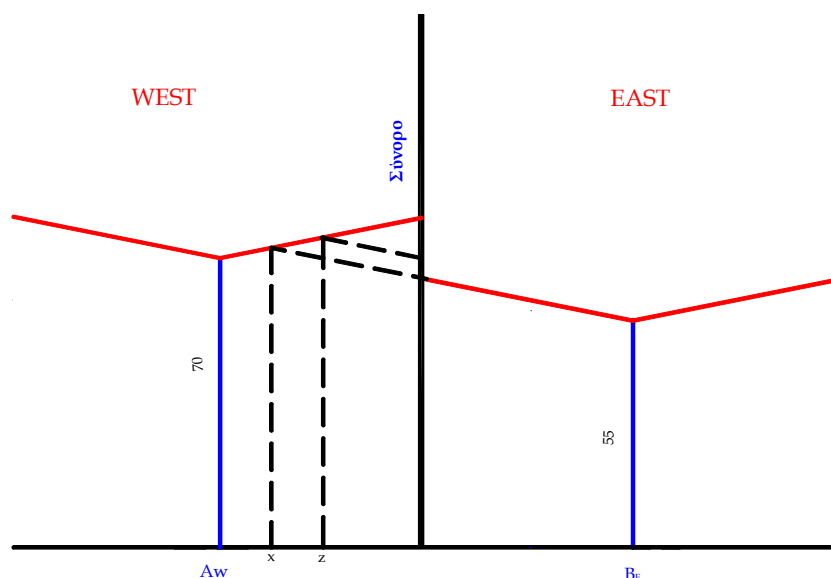
5.3.3 Σύνορα, οικονομική ολοκλήρωση και μη οικονομικά εμπόδια

Συνεχίζοντας την ανάπτυξη του θεωρητικού μας μοντέλου, κάνουμε την παραδοχή ότι ενόσω τα σύνορα μεταξύ Ανατολής και Δύσης είναι κλειστά, παραμένουν σε ισχύ οικονομικοί και θεσμικοί φραγμοί όπως είναι οι δασμοί, οι ποσοτώσεις, οι τελωνειακοί έλεγχοι, οι γραφειοκρατικές διαδικασίες, τα φορολογικά αντικίνητρα και άλλα παρόμοια εμπόδια, που περιορίζουν τη μετακίνηση των παραγωγικών συντελεστών. Για την απλοποίηση του θεωρητικού υποδείγματος, υποθέτουμε ότι το κόστος διάσχισης των συνόρων που αναφέρεται στα παραπάνω οικονομικά και θεσμικά εμπόδια, είναι 5 μονάδες ανά μονάδα προϊόντος. Όταν τα σύνορα ανοίγουν, το κόστος αυτό εξαλείφεται, διευκολύνοντας τη διασυνοριακή κινητικότητα.

Θεωρούμε ωστόσο, ότι ακόμη και αν όλοι οι οικονομικοί και θεσμικοί φραγμοί στα σύνορα παραμερισθούν λόγω οικονομικής ολοκλήρωσης, θα υπάρχουν πάντα κάποια μη οικονομικά εμπόδια στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Εμπόδια αυτού του είδους μπορεί να είναι η διαφορετική γλώσσα και κουλτούρα, τα βεβαρημένα ιστορικά γεγονότα, ζητήματα ασφάλειας, πολιτικής σταθερότητας, καθώς οι διαμορφωμένες αντιλήψεις για την ταυτότητα του «*εμείς*» και οι «*άλλοι*». Για τη διευκόλυνση της ανάλυσης, κάνουμε την παραδοχή στο Διάγραμμα 5.6, ότι οι μη οικονομικές παράμετροι

επιβαρύνουν με 5 μονάδες την τιμή κάθε μονάδας προϊόντος από τη στιγμή που διαπερνά τα σύνορα.

Διάγραμμα 5.6 Σύνορα, οικονομική ολοκλήρωση και μη οικονομικά εμπόδια¹³

Πηγή: *Ιδία Επεξεργασία*

Το συνολικό κόστος διάσχισης των συνόρων στο Διάγραμμα 5.4, είναι είκοσι (20) μονάδες. Πιο συγκεκριμένα, το μεταφορικό κόστος είναι δέκα (10) μονάδες ($5 \times 0,2 / \chi\lambda\mu$), τα οικονομικά-θεσμικά εμπόδια πέντε (5) μονάδες και τα μη οικονομικά εμπόδια πέντε (5) μονάδες. Η οικονομική ολοκλήρωση μειώνει το κόστος διάσχισης των συνόρων κατά πέντε (5) μονάδες, ενώ τα μη οικονομικά εμπόδια ύψους πέντε (5) μονάδων παραμένουν σε ισχύ. Αυτό σημαίνει ότι παραγωγός B_E έχει τη δυνατότητα να επεκταθεί στην περιοχή αγοράς του παραγωγού A_W έως το σημείο Z . Στην υπόθεση ωστόσο μη

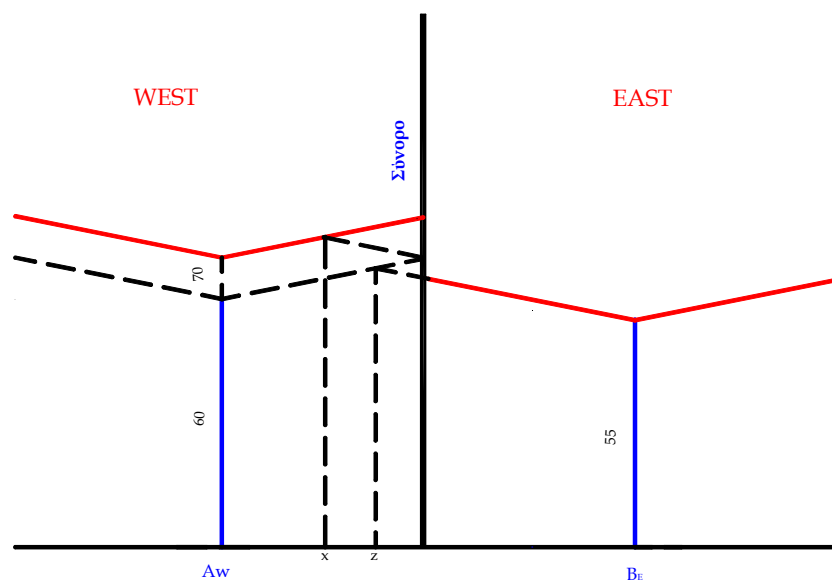
¹³ Στο Διάγραμμα 5.4, οι βασικές παραδοχές που κάνουμε είναι οι εξής: (1) Ένα προϊόν και δύο παραγωγοί, ένας στη Δύση (A_W) και ένας στην Ανατολή (B_E). (2) Ο κλάδος του προϊόντος είναι εντάσεως εργασίας. (3) Τιμή πώλησης του προϊόντος παραγωγών $A_W = 70$, $B_E = 55$ μονάδες. (4) Μεταφορικό κόστος $0,20\text{€}/\chi\lambda\iota\omicron\mu\epsilon\tau\rho\alpha$. (5) Απόσταση από τα σύνορα παραγωγών A_W και B_E , $50 \chi\lambda\iota\omicron\mu\epsilon\tau\rho\alpha$. (6) Μετανάστευση μηδενική

ύπαρξης οικονομικών εμποδίων, ο παραγωγός B_E θα μπορούσε να διεισδύσει στην αγορά του παραγωγού A_W έως το σημείο X . Ουσιαστικά, το κομμάτι της αγοράς μεταξύ των σημείων X και Z , είναι το αποτέλεσμα της προστασίας που παρέχει η παρουσία των μη οικονομικών εμποδίων στον παραγωγό A_W . Με άλλα λόγια, τα μη οικονομικά εμπόδια λειτουργούν σ' ένα βαθμό ως προστατευτικός φραγμός για τις επιχειρήσεις της Δύσης που δραστηριοποιούνται κοντά στα σύνορα.

5.3.4 Σύνορα, οικονομική ολοκλήρωση, μη οικονομικά εμπόδια και μετανάστευση

Επιχειρώντας να αναπτύξουμε περαιτέρω το θεωρητικό μοντέλο, εισάγουμε στην ανάλυση που ακολουθεί την υπόθεση της ύπαρξης μεταναστευτικών ροών από την Ανατολή στη Δύση. Στο πλαίσιο αυτό, υποθέτουμε ότι οι μισθοί στη Δύση είναι υψηλότεροι σε σχέση με την Ανατολή. Κατά συνέπεια το άνοιγμα των συνόρων ενθαρρύνει σ' ένα βαθμό τη μετακίνηση ενός αριθμού εργαζομένων από τη μία πλευρά των συνόρων στην άλλη. Έχουμε με άλλα λόγια, σε συνθήκες οικονομικής ολοκλήρωσης (έστω και ατελή) κινητικότητα της εργασίας.

Διάγραμμα 5.7 Σύνορα, οικονομική ολοκλήρωση, μη οικονομικά εμπόδια και μετανάστευση¹⁴

Πηγή: Ίδια Επεξεργασία

Παρατηρούμε στο Διάγραμμα 5.7, ότι η κατάργηση των οικονομικών και θεσμικών εμποδίων στα σύνορα, επιτρέπει αρχικά τον παραγωγό B_E να διεισδύσει στην περιοχή αγοράς του παραγωγού A_W έως το σημείο X . Η δυνατότητα ωστόσο μετακίνησης εργατικού δυναμικού από την Ανατολή στη Δύση, έχει ως αποτέλεσμα την μείωση του παραγωγικού κόστους του παραγωγού A από τις 70 στις 60 μονάδες. Αυτό συμβαίνει λόγω της αυξημένης προσφοράς φθηνών εργατικών χεριών στη Δύση που προέρχονται από την Ανατολή, με αποτέλεσμα την πτώση των ημερομισθίων. Η μείωση του παραγωγικού κόστους στη Δύση, δημιουργεί μια νέα ισορροπία στις περιοχές αγοράς των παραγωγών A_W και B_E , στο σημείο Z . Με άλλα λόγια το μερίδιο της αγοράς από το σημείο X έως το σημείο Z είναι το αποτέλεσμα της κινητικότητας της εργασίας από την Ανατολή στη Δύση. Οι μεταναστευτικές

¹⁴ Το Διάγραμμα 5.7 στηρίζεται στις παρακάτω παραδοχές: (1) Ένα προϊόν και δύο παραγωγούς, έναν στη Δύση (A_W) και έναν στην Ανατολή (B_E). (2) Ο κλάδος του προϊόντος είναι εντάσεως εργασίας. (3) Τιμή πώλησης του προϊόντος παραγωγών $A_W = 70$, $B_E = 55$ μονάδες. (4) Μεταφορικό κόστος 0,20 μονάδες/χιλιόμετρο. (5) Απόσταση από τα σύνορα παραγωγών A_W και B_E , 50 χιλιόμετρα. (6) Μετανάστευση μη μηδενική.

ροές πιο συγκεκριμένα από την Ανατολή, αυξάνουν την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων της Δύσης κοντά στα σύνορα και περιορίζουν ως ένα βαθμό τη διεισδυτικότητα των επιχειρήσεων της Ανατολής. Υπό τις συνθήκες αυτές, περισσότερο ωφελημένη βγαίνει η επιχείρηση στην πόλη της οποίας έχουν συγκεντρωθεί οι περισσότερες μεταναστευτικές ροές, λόγω της δυνατότητας μεγαλύτερης συμπίεσης των μισθών, άρα και του παραγωγικού κόστους.

5.4 Συμπεράσματα

Στο παρόν κεφάλαιο επιχειρήθηκε αρχικά η αναδιατύπωση των ερευνητικών ερωτημάτων της διδακτορικής διατριβής, με στόχο την ενσωμάτωση στα ερωτήματα αυτά, των βασικών θεωρητικών παραμέτρων που αναπτύχθηκαν στο σκέλος της βιβλιογραφικής επισκόπησης. Η περαιτέρω διασαφήνιση των ερευνητικών ερωτημάτων κρίθηκε απαραίτητη, προκειμένου να υπάρξει μια λειτουργική σύνδεση μεταξύ του θεωρητικής ανάλυσης που προηγήθηκε και της εμπειρικής διερεύνησης που ακολουθεί.

Στο δεύτερο τμήμα του κεφαλαίου, επιχειρήθηκε η διατύπωση ενός θεωρητικού υποδείγματος οικονομικής γεωγραφίας των συνόρων. Οι θεωρητικές υποθέσεις του υποδείγματος αυτού, στηρίχθηκαν στα βασικότερα σημεία της συζήτησης που αναπτύχθηκε στο σκέλος της βιβλιογραφικής επισκόπησης. Πιο αναλυτικά, ενσωματώθηκαν στο υπόδειγμα οι παράμετροι της απόστασης, του μεταφορικού κόστους, του μεγέθους αγοράς, των οικονομικών, αλλά και μη οικονομικών εμποδίων στα σύνορα, καθώς και της μετανάστευσης.

Η πρώτη υπόθεση λαμβάνει υπόψη το ύψος των κοστολογικών διαφορών μεταξύ των επιχειρήσεων δύο γειτονικών χωρών. Πιο συγκεκριμένα, διατυπώνεται η υπόθεση ότι όσο πιο μεγάλη είναι η διαφορά των κοστολογικών επιβαρύνσεων μεταξύ των επιχειρήσεων Ανατολής και Δύσης,

τόσο περισσότερο οι επιχειρήσεις της Δύσης κοντά στα σύνορα θα χάνουν μερίδιο της αγοράς τους, με αποτέλεσμα να αυξάνεται το κίνητρό τους να μετεγκατασταθούν στην Ανατολή για λόγους επιβίωσης.

Μια δεύτερη υπόθεση του θεωρητικού υποδείγματος είναι ότι το μερίδιο αγοράς που κατέχουν οι επιχειρήσεις που είναι εγκατεστημένες κοντά στα σύνορα, επηρεάζονται από το ύψος του μεταφορικού κόστους. Με άλλα λόγια, όσο πιο μικρό είναι το μεταφορικό κόστος, τόσο πιο σοβαρές θα είναι οι χωρικές επιπτώσεις από την κατάργηση των εμποδίων αλληλεπίδρασης στα σύνορα.

Το θεωρητικό υπόδειγμα ενσωματώνει επιπλέον την υπόθεση, ότι ακόμη και αν τα οικονομικά εμπόδια στα σύνορα εξαλειφθούν εξολοκλήρου, θα υπάρχουν πάντα κάποια εμπόδια μη οικονομικού χαρακτήρα που θα επιβαρύνουν τις διασυνοριακές ανταλλαγές. Στην περίπτωση μάλιστα κοστολογικών διαφορών μεταξύ των επιχειρήσεων Ανατολής και Δύσης, αυτού του είδους τα μη οικονομικά εμπόδια δημιουργούν ως ένα βαθμό μια προστατευτική ασπίδα για τις επιχειρήσεις της Δύσης κοντά στα σύνορα.

Μια ακόμη υπόθεση του θεωρητικού υποδείγματος είναι ότι έχουμε κινητικότητα της εργασίας (έστω και ατελή) από την Ανατολή στη Δύση, με αποτέλεσμα την πτώση του παραγωγικού κόστους των επιχειρήσεων της Δύσης. Αυτές οι ροές προστατεύουν ως ένα βαθμό τις επιχειρήσεις της Δύσης από τον ανταγωνισμό των επιχειρήσεων της Ανατολής. Μέσα σ' αυτό το περίγραμμα, περισσότερο κερδισμένες βγαίνουν οι πόλεις της Δύσης που συγκέντρωσαν το μεγαλύτερο όγκο μεταναστευτικών ροών.

Συμπερασματικά, η οικονομική γεωγραφία του συνοριακού χώρου μετά το άνοιγμα των συνόρων, είναι συνάρτηση της σχέσης παραγωγικό-μεταφορικό κόστος, του ύψους των μη οικονομικών εμποδίων και της έντασης των μεταναστευτικών ροών από τη μια πλευρά των συνόρων στην άλλη. Η

εμπειρική διερεύνηση που ακολουθεί στο επόμενο μέρος, θα μας δώσει την δυνατότητα να ελέγξουμε την ερμηνευτική ικανότητα του θεωρητικού μας μοντέλου.

ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ: ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ & ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

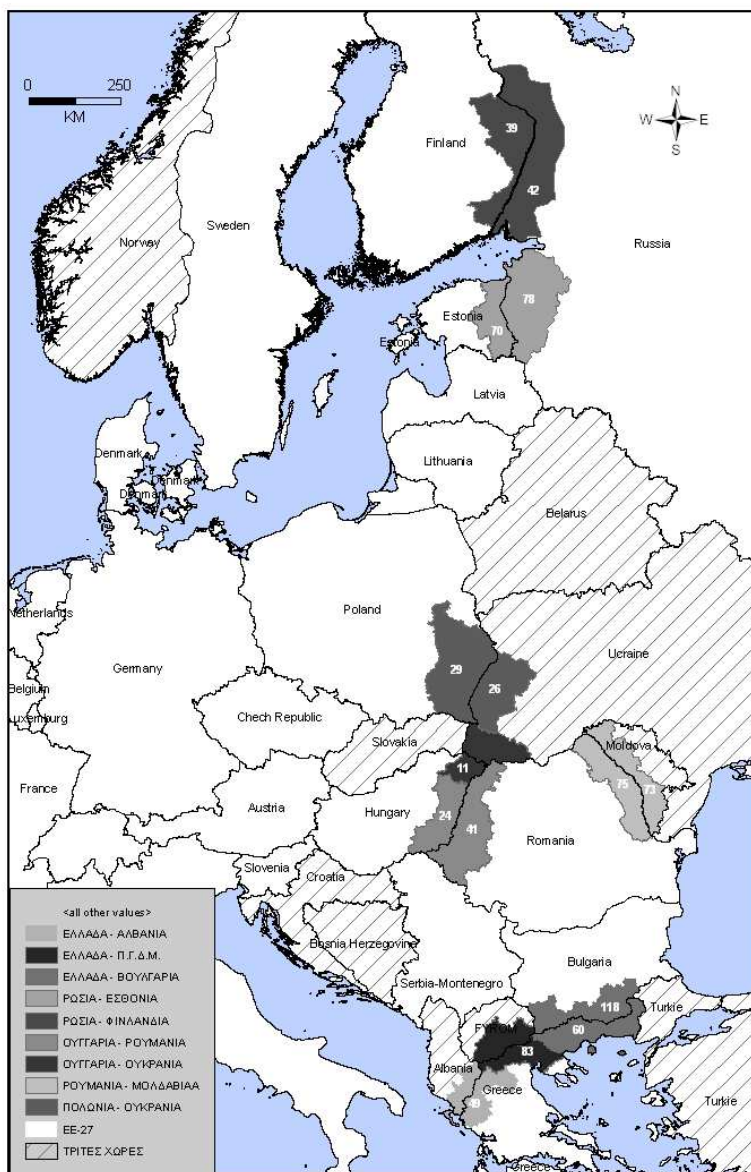
Κεφάλαιο 6: Εμπειρική έρευνα σε εννιά διασυνοριακές ζώνες στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης

6.1 Το μεθοδολογικό πλαίσιο

Στο 3^ο Μέρος εξετάζονται εμπειρικά τα ερευνητικά ερωτήματα και οι θεωρητικές υποθέσεις που έχουν διατυπωθεί στα προηγούμενα κεφάλαια της παρούσας διατριβής. Η εμπειρική διερεύνηση εστιάζει σε δύο επίπεδα χωρικής ανάλυσης.

Το πρώτο επίπεδο αναφέρεται σε εννιά διασυνοριακές ζώνες που βρίσκονται στα νέα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (βλέπε Χάρτης 6.1), που είναι: (1) Φινλανδία-Ρωσία, (2) Εσθονία-Ρωσία, (3) Πολωνία-Ουκρανία, (4) Ουγγαρία-Ουκρανία, (5) Ουγγαρία-Ρουμανία, (6) Ρουμανία-Μολδαβία, (7) Ελλάδα-Αλβανία, (8) Ελλάδα-Π.Γ.Δ.Μ. και (9) Ελλάδα-Βουλγαρία. Στο δεύτερο επίπεδο, το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στην ανάλυση των τριών ελληνικών περιπτώσεων μελέτης (Ελλάδας-Αλβανίας, Ελλάδας-Π.Γ.Δ.Μ. και Ελλάδας Βουλγαρίας, για συντομία Ελληνική «μελέτης περίπτωσης»), όπου τα επιμέρους θεωρητικά ερωτήματα εξετάζονται, όχι μόνο σε επίπεδο συνοριακής ζώνης, αλλά και σε επίπεδο νομού (NUTS III).

Χάρτης 6.1: Διασυννοριακές Περιοχές Μελέτης στα νέα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Πηγή: *Ιδία Επεξεργασία*

Η εμπειρική ανάλυση που ακολουθεί στηρίζεται σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του Προγράμματος EXLINEA *“Lines of Exclusion as Arenas of Cooperation: Reconfiguring the External Boundaries of*

*Europe – Policies, Practices, Perceptions*¹⁵. Το σχέδιο χρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και συγκεκριμένα από το 5^ο Πλαίσιο Δράσης για την Έρευνα και την Τεχνολογική Ανάπτυξη. Στόχος του ερευνητικού προγράμματος ήταν η μελέτη σε τοπικό, εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο, της εξέλιξης, των προβλημάτων, των πολιτικών, των πρακτικών και των αντιλήψεων που επικρατούν στα παλιά και στα νέα σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το εμπειρικό υλικό που συγκεντρώθηκε στηρίχθηκε: Πρώτον, στη συγκέντρωση, ανάλυση και επεξεργασία στατιστικών δεδομένων, από ευρωπαϊκές, εθνικές ή περιφερειακές πηγές. Λήφθηκαν επίσης υπόψη επίσημα νομικά έγγραφα, ιστορικά ντοκουμέντα, συμφωνίες και διεθνείς συμβάσεις, καθώς και δημοσιογραφικό υλικό που θα μπορούσε να φωτίσει όσο το δυνατόν καλύτερα το περιφερειακό, πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό προφίλ της κάθε περιοχής μελέτης.

Η δεύτερη πηγή του εμπειρικού υλικού αφορούσε δομημένα ερωτηματολόγια με κλειστές ερωτήσεις με τη μέθοδο Likert Scale (βλέπε Παράρτημα 3.1). Η μέθοδος των δομημένων ερωτηματολογίων επιλέχθηκε προκειμένου να υπάρξει η δυνατότητα της ποσοτικής, παραμετροποιημένης και συγκριτικής επεξεργασίας και ανάλυσης των εμπειρικών αποτελεσμάτων. Συνολικά συγκεντρώθηκαν 937 ερωτηματολόγια εκ των οποίων τα 400 αφορούσαν στην ελληνική «μελέτη περίπτωσης». Στον Πίνακα 5.1 εμφανίζεται αναλυτικά ο αριθμός των ερωτηματολογίων που συγκεντρώθηκαν σε κάθε διασυνοριακή περιοχή μελέτης. Τα ερωτηματολόγια απευθύνθηκαν σε ανθρώπους του δημόσιου, αλλά και του ιδιωτικού τομέα, έχοντας ως επιδίωξη ένα στατιστικά

---

¹⁵ Στο Πρόγραμμα EXLINEA συμμετείχε: το Ελεύθερο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου ως εταίρος-συντονιστής, το Κέντρο Ανάπτυξης ΝΑ Ευρώπης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, το Κέντρο Διασυνοριακών Μελετών του Nijmegen της Ολλανδίας, το Ινστιτούτο Karelian του Πανεπιστημίου Joensuu της Φινλανδίας, το Τμήμα Πολιτικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Tartu της Εσθονίας, το Κέντρο Περιφερειακών Μελετών της Ακαδημίας Επιστημών της Ουγγαρίας και το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο Περιφερειακής και Τοπικής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου της Βαρσοβίας από την Πολωνία.

ισορροπημένο δείγμα μεταξύ των δύο ομάδων. Συνοπτικές πληροφορίες για το προφίλ του δείγματος της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης» ειδικότερα, εμφανίζονται στον Πίνακα 6.2.

Πίνακας 6.1: Γενικές Πληροφορίες ερευνητικού δείγματος

ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΕΣ ΖΩΝΕΣ	ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ	ΣΥΝΟΛΑ	
Ελλάδα - Αλβανία	Ελλάδα (49)	Αλβανία (49)	98
Ελλάδα - Π.Γ.Δ.Μ.	Ελλάδα (83)	Π.Γ.Δ.Μ. (41)	124
Ελλάδα - Βουλγαρία	Ελλάδα (60)	Βουλγαρία (118)	178
Φινλανδία - Ρωσία	Φινλανδία (39)	Ρωσία (42)	81
Εσθονία - Ρωσία	Εσθονία (70)	Ρωσία (78)	148
Πολωνία - Ουκρανία	Πολωνία (29)	Ουκρανία (26)	55
Ρουμανία - Μολδαβία	Ρουμανία (75)	Μολδαβία (73)	148
Ουγγαρία - Ρουμανία	Ουγγαρία (24)	Ρουμανία (6)	30
Ουγγαρία - Ουκρανία	Ουγγαρία (11)	Ουκρανία (29)	40
ΣΥΝΟΛΟ			937

Πηγή: Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA, Ιδία Επεξεργασία

Πίνακας 6.2: Το προφίλ του δείγματος της Ελληνικής «μελέτης περίπτωσης»

Δημόσιος Τομέας	186	Ιδιωτικός Τομέας	214
Τοπική Αυτοδιοίκηση	86	Επιμελητήρια	27
Δημόσιοι Φορείς	27	Επιχειρήσεις	140
Αναπτυξιακές Εταιρείες	47	Σύμβουλοι	23
Διασυνοριακοί Φορείς	11	Δημοσιογράφοι	6
Πανεπιστήμια	15	Μ.Κ.Ο.	18
ΣΥΝΟΛΟ		400	

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,

Την τρίτη πηγή εμπειρικών πληροφοριών αποτέλεσαν οι συνεντεύξεις εμβάθυνσης με ανθρώπους που έχουν βαθύτερες γνώσεις στα συνοριακά ζητήματα (βλέπε Παράρτημα 3.2). Η μεθοδολογία αυτή επιλέχθηκε με στόχο να αντληθούν μέσω ανοικτών ερωτήσεων πολύτιμες περιγραφικές και αναλυτικές πληροφορίες από ανθρώπους ειδικούς στα συνοριακά ζητήματα. Συνολικά πραγματοποιήθηκαν 300 συνεντεύξεις εμβάθυνσης, εκ των οποίων οι 50 αφορούσαν στην ελληνική «μελέτη περίπτωσης». Από τις πενήντα συνεντεύξεις εμβάθυνσης στις διασυνοριακές ζώνες Ελλάδας-Αλβανίας, Ελλάδας-Π.Γ.Δ.Μ. και Ελλάδας-Βουλγαρίας, οι μισές πραγματοποιήθηκαν στην ελληνική συνοριακή ζώνη και οι άλλες μισές στην απέναντι πλευρά. Πιο συγκεκριμένα στην ζώνη Ελλάδα-Αλβανία πραγματοποιήθηκαν δεκατέσσερις (14) συνεντεύξεις, στη ζώνη Ελλάδα-Π.Γ.Δ.Μ. δεκαέξι (16) και στη ζώνη Ελλάδα-Βουλγαρία είκοσι (20) συνεντεύξεις. Στο επόμενο μέρος ακολουθούν συνοπτικά τα αποτελέσματα των συνεντεύξεων μέσα από την ανάλυση πέντε θεματικών πεδίων.

Στην ανάλυση που ακολουθεί, στο πρώτο τμήμα παρέχονται πληροφορίες αναφορικά με τις έξι διασυνοριακές ζώνες που βρίσκονται κατά μήκος των νέων εξωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προκειμένου να σκιαγραφηθούν τα βασικά χαρακτηριστικά τους. Το δεύτερο τμήμα είναι αφιερωμένο στο προφίλ της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης», και ειδικότερα στις πτυχές που αφορούν στην ιστορική, νομική, πολιτική, διοικητική και οικονομική-διαρθρωτική διάσταση της συγκεκριμένης περιοχής μελέτης. Το παρόν κεφάλαιο ολοκληρώνεται με τα συμπεράσματα της ανάλυσης που έχει προηγηθεί.

6.2 Το Περιφερειακό Πλαίσιο των έξι διασυνοριακών περιοχών μελέτης

Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται μια σύντομη σκιαγράφηση των έξι διασυνοριακών περιοχών μελέτης. Αρχικά διαπιστώνεται ότι πρόκειται σε όλες τις περιπτώσεις για περιοχές με περιφερειακό οικονομικό, αλλά και πολιτικό χαρακτήρα. Ο πρωτογενής τομέας φαίνεται να κυριαρχεί στην απασχόληση, ενώ η μεταποίηση και οι επενδύσεις κινούνται σε πολύ χαμηλά επίπεδα. Επιπλέον ιστορικά επιβαρυνμένες σχέσεις, μειονοτικά ζητήματα και συγκρούσεις με αντικείμενο συνοριακές διευθετήσεις, καθιστούν τη διασυνοριακή συνεργασία μια σχετικά δύσκολη υπόθεση. Η εικόνα γίνεται ακόμη πιο σύνθετη, εάν ληφθούν υπόψη, είτε οι συγκεντρωτικές διοικητικές και πολιτικές δομές που επικρατούν στις περισσότερες των χωρών, είτε η επικάλυψη ή και σύγκρουση ακόμη ρόλων και αρμοδιοτήτων μεταξύ τοπικού, εθνικού και υπερεθνικού επιπέδου. Από την άλλη πλευρά, αν μετρήσει κανείς τις συγκεκριμένες συνοριακές περιφέρειες με όρους εισοδήματος, θα διαπιστώσει ότι οι σχετικοί δείκτες ευημερίας μειώνονται όσο κινούμαστε ανατολικά.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση μέσα σ' αυτό το περίγραμμα, φαίνεται να αποτελεί έναν σημαντικό παράγοντα που μέσα από τις πολιτικές διεύρυνσης προκαλεί «λιώσιμο» των συνόρων στο εσωτερικό της και το «πάγωμα» στο εξωτερικό της, επιφέροντας συνέπειες όχι μόνο ενσωμάτωσης, αλλά και αποκλεισμού. Από την άλλη, μέσα από την Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας επιχειρεί να δημιουργήσει ένα «δακτύλιο φίλων» με τους γείτονές της που έχει προφανώς αντίκτυπο στις συνοριακές περιφέρειες της παρούσας μελέτης.

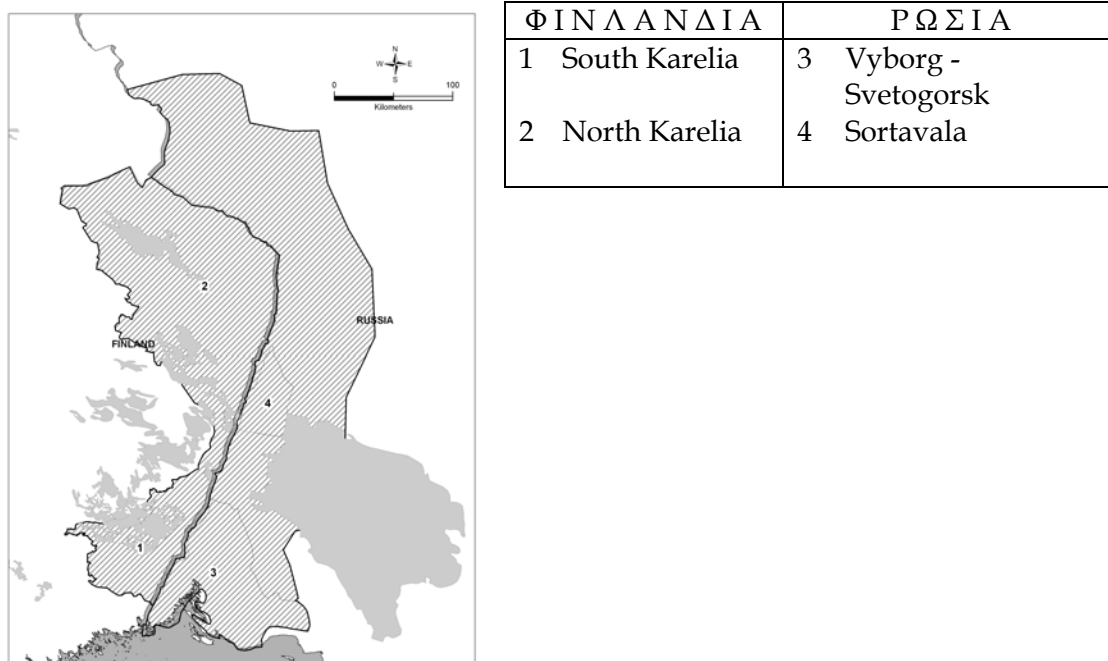
6.2.1 Η διασυννοριακή ζώνη Φινλανδίας-Ρωσίας

Η διασυννοριακή ζώνη Φινλανδίας-Ρωσίας (βλέπε Χάρτης 6.2 με συνημμένο Πίνακα) αποτελεί ιστορικό απότοκο των ανταγωνισμών του χριστιανισμού της Δύσης και της Ανατολής, των ανόδων της Σουηδικής και της Ρωσικής Αυτοκρατορίας, της εμφάνισης της ιδέας του έθνους κράτους, της κομμουνιστικής επανάστασης και τελευταία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και της μετα-σοβιετικής Ρωσίας. Κατά τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, η Φινλανδία απώλεσε το ένα δέκατο περίπου της έκτασής της από τη Ρωσία. Ο πληθυσμός μετακινήθηκε στην ενδοχώρα της Φινλανδίας, ενώ στην κατεκτημένη πλέον περιοχή της Karelia εγκαταστάθηκαν πληθυσμοί από διάφορα μέρη της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου τα σύνορα συμβόλιζαν μια διαχωριστική αδιαπέρατη γραμμή ανάμεσα σε δύο διαφορετικά οικονομικά και πολιτικά συστήματα. Ωστόσο οι διμερείς συμφωνίες σε επίπεδο κρατών διατηρήθηκαν σε ισχύ, δίνοντας έμφαση κυρίως στις εμπορικές ανταλλαγές και λιγότερο στις επενδύσεις. Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης δημιούργησε ευνοϊκές συνθήκες διασυννοριακής αλληλεπίδρασης και εξάλειψε πολλούς από τους περιορισμούς των μετακινήσεων μεταξύ των δύο χωρών.

Η διαδικασία μετάβασης στη μετα-σοβιετική Ρωσία, είχε ως αποτέλεσμα ευρείες μεταρρυθμίσεις στη διοικητική διάρθρωση της χώρας. Ωστόσο τα προβλήματα της ασάφειας αρμοδιοτήτων, έλλειψης πόρων των τοπικών και περιφερειακών αρχών και ανεπαρκούς συντονισμού, παραμένουν κυρίαρχα. Στα ζητήματα που αφορούν στις διασυννοριακές σχέσεις ειδικότερα, οι διοικητικές δομές στη Ρωσία εμφανίζονται ιδιαίτερα συγκεντρωτικές. Στην πλευρά της Φινλανδίας, εκτός από την ισχυρή παρουσία του κράτους στις διασυννοριακές σχέσεις, υπάρχει σημαντικός «χώρος» στην τοπική αυτοδιοίκηση, στην κοινωνία των πολιτών, στις επιχειρήσεις και στα δίκτυα ευρύτερα. Η υλοποίηση των ευρωπαϊκών πολιτικών όπως είναι το Interreg

στο περιφερειακό επίπεδο, έχει ενεργοποιήσει τελευταία την περιφέρεια, μια ενδιάμεση διοικητική βαθμίδα που παραδοσιακά δεν έπαιζε σημαντικό ρόλο.

Χάρτης 6.2. Η Διασυνοριακή Περιοχή Μελέτης Φινλανδίας-Ρωσίας

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,

Η διασυνοριακή ζώνη Φινλανδίας-Ρωσίας, χαρακτηρίζεται από σημαντικές ανισότητες στο επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης. Είναι χαρακτηριστικό ότι το κατά κεφαλή ΑΕΠ στις Φινλανδικές περιφέρειες είναι τρεις έως τέσσερις φορές πιο υψηλό από τις αντίστοιχες Ρωσικές. Το χάσμα αυτό, αν και στη δεκαετία του '90 διευρύνθηκε τα τελευταία χρόνια μειώθηκε λόγω του υψηλότερου ρυθμού ανάπτυξης της Ρωσίας συνολικά συγκριτικά με τη Φινλανδία. Τα τελευταία 100 χρόνια υπάρχει μια συστηματική τάση μείωσης του πληθυσμού στην ανατολική Φινλανδία, ενώ ο υπάρχων πληθυσμός είναι στη συντριπτική του πλειοψηφία εγκατεστημένος στα περιφερειακά αστικά κέντρα. Αν και ο δασικός τομέας αποτελεί τη ραχοκοκαλιά της τοπικής οικονομίας, σημαντική είναι η παρουσία βιομηχανικών δραστηριοτήτων που λειτουργούν ως παραρτήματα μεγάλων πολυεθνικών, αλλά και του δημόσιου τομέα που κάνει σημαντικές επενδύσεις στην περιοχή. Η Ρωσική ζώνη της

περιφέρειας Karelia, χαρακτηρίζεται και αυτή από χαμηλές πληθυσμιακές πυκνότητες αλλά με σαφώς χαμηλότερο βαθμό αστικοποίησης αλλά και πρόσβασης στις εθνικές και ευρωπαϊκές αγορές σε σχέση με την Φινλανδική πλευρά. Επιπλέον οι δημόσιες επενδύσεις κινούνται σε πολύ χαμηλά επίπεδα, οι τοπικές και περιφερειακές αρχές έχουν να αντιμετωπίσουν ένα συγκεντρωτικό κράτος, ενώ τα φαινόμενα διαφθοράς είναι αρκετά διαδεδομένα. Από την άλλη, η ευρύτερη περιοχή της Αγίας Πετρούπολης έχει γίνει ένα σημαντικό βιομηχανικό κέντρο, αλλά και μια πόλη εμπορίου και ενεργειακός κόμβος με σημαντική γεωπολιτική σημασία.

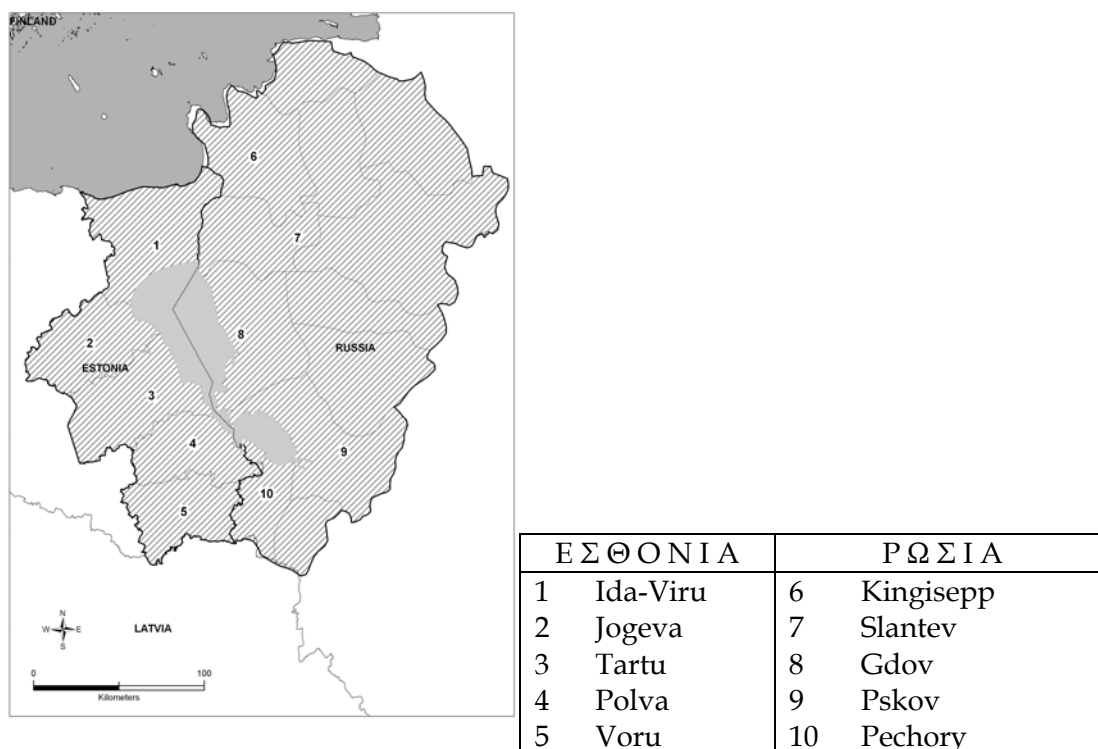
Τα τελευταία χρόνια, ολοένα και πιο συχνά τα ζητήματα της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης προβάλλουν ως σημαντική παράμετρος για την οικονομική ανάπτυξη και την πολιτική σταθερότητα. Η Ευρωπεριοχή Karelia που έχει συσταθεί από συνοριακές περιφέρειες των δύο πλευρών, φιλοδοξεί να παράσχει ένα χρήσιμο υπόβαθρο συνεργασίας. Ωστόσο, εντοπίζονται πολλά προβλήματα συμβατότητας και προσαρμογής των ευρωπαϊκών διασυνοριακών πολιτικών με τις ήδη υπάρχουσες δομές. Από την πλευρά της Ρωσίας, παρά το γεγονός ότι νέοι συνοριακοί σταθμοί έχουν ανοίξει, και το καθεστώς διέλευσης έχει διευκολυνθεί σημαντικά, η ενθάρρυνση της διασυνοριακής συνεργασίας αυτής καθαυτής παραμένει ασθενική. Επιπλέον στην πλευρά της Ρωσίας, συναντά κανείς συχνά φαινόμενα διαφθοράς, γραφειοκρατίας και αστάθειας των φορολογικών κανόνων,

6.2.2 Η διασυνοριακή ζώνη Εσθονίας-Ρωσίας

Η διασυνοριακή ζώνη Εσθονίας-Ρωσίας (βλέπε Χάρτης 6.3 με συνημμένο Πίνακα), ιστορικά προέκυψε το 1991, ακολουθώντας την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης, καθώς η Εσθονία αναγνωρίστηκε ως ανεξάρτητο κράτος. Πρέπει να σημειωθεί ότι για πρώτη φορά τα ανατολικά σύνορα της Εσθονίας καθορίστηκαν κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου (1920-1940) με τη Συνθήκη

του Tartu. Η Συνθήκη αυτή αποτέλεσε κατά κάποιο τρόπο το πιστοποιητικό γέννησης του νέου κράτους στη συνέχεια. Οι δύο χώρες υπέγραψαν διακρατική συμφωνία το 1991 με την απαίτηση όμως της Ρωσίας η Συνθήκη του Tartu να μην αποτελεί νομική βάση διευθέτησης των σχέσεων των δύο χωρών, απαίτηση που τελικά έγινε αποδεκτή από την Εσθονία το 1994. Το καθεστώς διέλευσης των συνόρων διέπεται από το 2000 από τη Συνθήκη Shengen, γεγονός που προκάλεσε πλήθος προβλημάτων σε έναν πληθυσμό 17-20.000 κατοίκων που μετακινούνταν στην απέναντι πλευρά σχεδόν σε καθημερινή βάση. Το πρόβλημα αυτό επιχειρήθηκε να επιλυθεί μερικώς με τη χορήγηση ετήσια βίζας, σε 4.000 άτομα.

Χάρτης 6.3 Η Διασυννοριακή Περιοχή Μελέτης Εσθονίας-Ρωσίας

Πηγή: *Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,*

Η Εσθονία έχει δύο διοικητικά επίπεδα, το κεντρικό και το τοπικό. Αντίθετα στη Ρωσία ο διοικητικός χάρτης είναι πιο σύνθετος, ενώ οι περιφέρειες (oblasts) και οι επαρχίες (rayons) έχουν τόσο μεγάλο γεωγραφικό μέγεθος που

δυσχεραίνουν μια ισορροπη διασυνοριακή συνεργασία με τις επαρχίες της Εσθονίας. Επιπλέον όλα τα σχέδια και τα προγράμματα των περιφερειών της Ρωσίας θα πρέπει να υποβληθούν προς έγκριση στην Ομοσπονδιακή Κυβέρνηση, στο Υπουργείο Εξωτερικών και στο Υπουργείο Εσωτερικών Υποθέσεων, γεγονός που καθιστά την προώθηση ευέλικτων και αποτελεσματικών διασυνοριακών δράσεων εξαιρετικά δύσκολη υπόθεση. Επίσης και στις δύο πλευρές οι αρμοδιότητες των τοπικών αρχών στην ανάπτυξη διεθνών δράσεων είναι ελάχιστα αποσαφηνισμένες, αν και η Εσθονία πρόσφατα (2005) υιοθέτησε τον Ευρωπαϊκό Χάρτη Τοπικών Αυτονομιών.

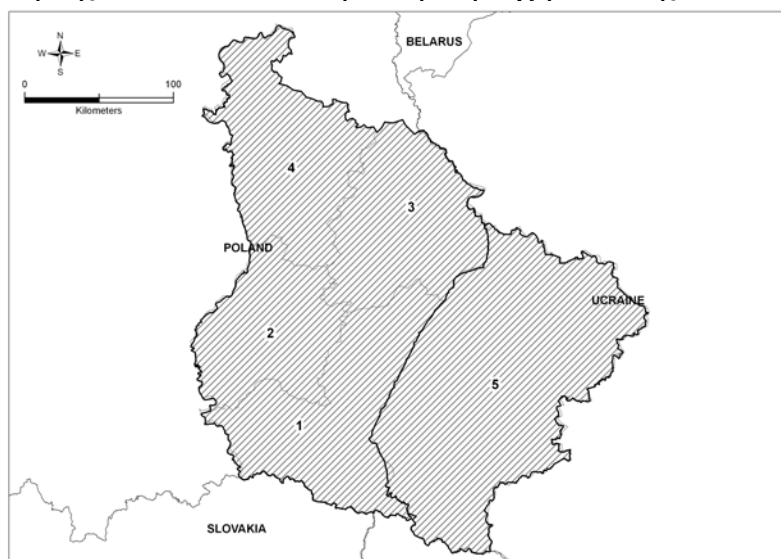
Η διασυνοριακή ζώνη Εσθονίας-Ρωσίας αποτελεί μια μάλλον πυκνοκατοικημένη περιοχή καθώς η επαρχία Ida-Viru με 200.000 πληθυσμό, αποτελεί το 13% του πληθυσμού της Εσθονίας, ενώ η πόλη Narva με πληθυσμό 70.000 κατοίκους αποτελεί την τρίτη μεγαλύτερη πόλη της χώρας. Η ευρύτερη περιοχή αποτελεί από την περίοδο του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου τον πυρήνα της βιομηχανίας και της κλωστοϋφαντουργίας της Εσθονίας. Αξίζει να σημειωθεί ότι περισσότερο από το 80% περίπου του συνοριακού πληθυσμού είναι ρωσόφωνοι ενώ η διαφορά οικονομικής ανάπτυξης μεταξύ συνοριακών περιοχών είναι πιο έντονη σε σχέση με τα εθνικά μεγέθη Εσθονίας και Ρωσίας. Στις άλλες επαρχίες της Εσθονίας νότια της Ida-Viru ο πρωτογενής τομέας είναι αυτός που κυριαρχεί, ενώ παρατηρείται πολύ χαμηλότερος βαθμός αστικοποίησης, έλλειψη εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού και χαμηλές επενδύσεις, λόγω απόστασης από τα οικονομικά κέντρα. Στην πλευρά της Ρωσίας η πυκνότητα του πληθυσμού είναι σαφώς χαμηλότερη, ενώ περιφέρειες όπως το Pskov, το Gdon και το Pechory αποτελούν κάποιες από τις πιο φτωχές περιοχές της Ρωσίας. Η οικονομία της συγκεκριμένης περιοχής εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις κρατικές επιχορηγήσεις, αδυνατώντας να αξιοποιήσει το γεωγραφικά της πλεονεκτήματα.

Στο θεσμικό επίπεδο η διασυνοριακή συνεργασία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί μάλλον ασθενική. Η Εσθονία σε αντίθεση με τη Ρωσία, δεν έχει εγκρίνει τη Σύμβαση της Μαδρίτης που αποτελεί ένα θεσμικό υπόβαθρο ανάπτυξης διασυνοριακών συνεργασιών μεταξύ δύο κρατών. Το τελευταίο διάστημα ωστόσο στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτονίας, έχουν αναληφθεί σημαντικές πρωτοβουλίες για την προετοιμασία ενός προγράμματος ως συνέχεια των προγραμμάτων Interreg και TACIS CBC. Από την πλευρά της Εσθονίας, η επιθυμία στο πολιτικό επίπεδο για διασυνοριακή συνεργασία στο περιφερειακό τουλάχιστον επίπεδο είναι ορατή. Το ίδιο όμως δε μπορεί να το ισχυριστεί κανείς και για τη Ρωσική πλευρά, λόγω κυρίως των συγκεντρωτικών δομών στο διοικητικό και πολιτικό σύστημα.

6.2.3 Η διασυνοριακή ζώνη Πολωνίας-Ουκρανίας

Η διασυνοριακή ζώνη Πολωνίας-Ουκρανίας (βλέπε Χάρτης 6.4 με συνημμένο Πίνακα), μέσα στον 20^ο αιώνα άλλαξε πέντε φορές μέχρι να πάρει τη σημερινή της μορφή, αν και για αιώνες πριν, η Πολωνία και η Ουκρανία είχαν κοινή ιστορία. Το 1945 η περιοχή χωρίστηκε στα δύο, με το ένα μέρος να ανήκει στην Πολωνία και το άλλο στη Σοβιετική Ένωση, με τα σύνορα να παραμένουν κλειστά. Το 1991 μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, η Πολωνία ήταν η πρώτη χώρα που αναγνώρισε την Ουκρανία ως ανεξάρτητο κράτος. Η χρονική αυτή στιγμή αποτελεί και το σημείο εκκίνησης της διασυνοριακής συνεργασίας μεταξύ των δύο κρατών.

Χάρτης 6.4 Η Διασυνοριακή Περιοχή Μελέτης Πολωνίας-Ουκρανίας

ΠΟΛΩΝΙΑ		ΟΥΚΡΑΝΙΑ	
1	Krosniensko-Przamski	5	Lviv
2	Rzeszowso-Tarnobrezeski		
3	Chelsko-Zamijski		
4	Lybelski		

Πηγή: *Ϊδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,*

Στο διοικητικό επίπεδο, οι αποκεντρωμένες δομές της Ουκρανίας είναι πολύ αδύναμες, με ελάχιστες αρμοδιότητες και χαμηλή αποτελεσματικότητα. Οι επικεφαλής των τοπικών αρχών διορίζονται από τον πρόεδρο της χώρας, ενώ τα διοικητικά όρια των διοικητικών ενοτήτων δεν είναι καθορισμένα επίσημα. Στην Πολωνία από τις αρχές της δεκαετίας του '90 έχουν παραχωρηθεί σημαντικές αρμοδιότητες στις τοπικές αρχές, ενώ το 1999 έχει θεσπιστεί και ένα ενδιάμεσο διοικητικό επίπεδο, εκτός της περιφέρειας (voivodhip) και του Δήμου (gmina), αυτό της επαρχίας (poniat).

Η διασυνοριακή ζώνη Πολωνίας-Ουκρανίας έχει πληθυσμό γύρω στα 8 εκατομμύρια και είναι μια περιοχή με χαμηλό βαθμό αστικοποίησης και πληθυσμιακής πυκνότητας. Ο αγροτικός τομέας αντιπροσωπεύει το 40% περίπου της απασχόλησης, ενώ ισχυρές είναι οι τάσεις εσωτερικής και εξωτερικής μετανάστευσης από τη συγκεκριμένη περιοχή. Η συνοριακή ζώνη

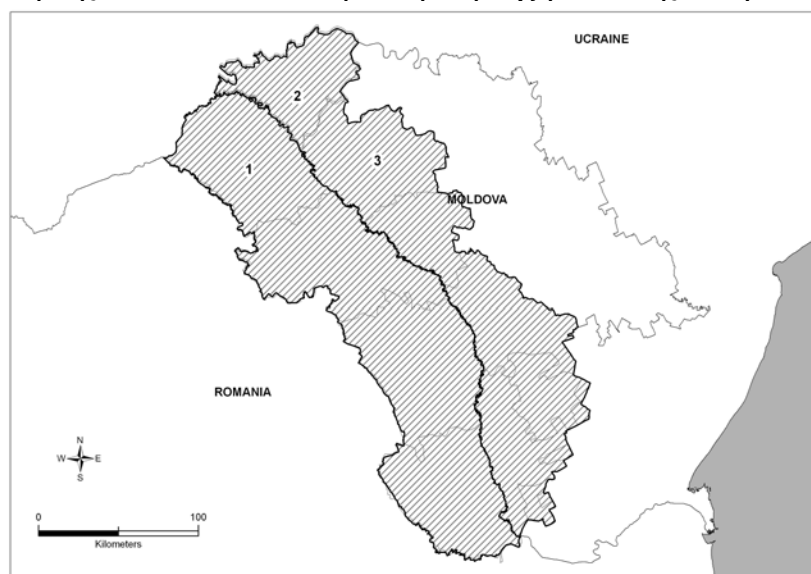
της Πολωνίας αναπτύσσεται με χαμηλότερου ρυθμούς σε σχέση με τον εθνικό μέσο όρο, ενώ η πλευρά της Ουκρανίας σημειώνει ελαφρώς μεγαλύτερες επιδόσεις. Οι συνοριακές περιφέρειες της Πολωνίας και της Ουκρανίας εμφανίζουν κατά 30% και 20% αντίστοιχα χαμηλότερο κατά κεφαλή εισόδημα σε σχέση με τους εθνικούς μέσους όρους.

Μετά την ανεξαρτητοποίηση της Ουκρανίας το 1991, καθιερώθηκε μεταξύ των δύο χωρών η μη απαίτηση βίζας στις μετακινήσεις. Ενόψει όμως της εισόδου της Πολωνίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το 2003 επιβλήθηκε το καθεστώς βίζας για τους πολίτες τρίτων χωρών, καθεστώς που κράτησε όμως μόνο λίγους μήνες μετά από διαπραγματεύσεις μεταξύ των δύο χωρών. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια δραστική μείωση της εισόδου των Ουκρανών στην Πολωνία και μια θεαματική αύξηση των Πολωνών στην Ουκρανία. Το φαινόμενο αυτό εξηγείται από τη μεγάλη αύξηση της βενζίνης στην Πολωνία, τις Πολωνικές επενδύσεις που πραγματοποιούνται στην Ουκρανία και στους εμπορικούς περιορισμούς που επιβάλλει η Ουκρανία στα εισαγόμενα προϊόντα.

6.2.4 Η διασυνοριακή ζώνη Ρουμανίας-Μολδαβίας

Η διασυνοριακή ζώνη Ρουμανίας-Μολδαβίας (βλέπε Χάρτης 5.5 με συνημμένο Πίνακα), από το 1389 έως το 1812 ήταν μέρος του ενιαίου κράτους της Μολδαβίας. Μετά το Ρωσο-Τουρκικό πόλεμο (1806-1812) οι ανατολικές επαρχίες (Βεσσαραβία) έγιναν μέρος της Ρωσικής Αυτοκρατορίας και οι δυτικές επαρχίες μέρος της Ρουμανίας.

Χάρτης 6.5 Η Διασυννοριακή Περιοχή Μελέτης Ρουμανίας-Μολδαβίας

ΡΟΥΜΑΝΙΑ	ΜΟΛΔΑΒΙΑ
1 Botosani	2 Edinet
	3 Balti

Πηγή: Ίδια Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,

Το 1918, μετά τη Ρωσική Επανάσταση, η περιοχή της Βεσσαραβίας περιήλθε στη Ρουμανία και παρέμεινε έως το 1940, όπου μετά το Σύμφωνο Μολότωφ-Ρίμπεντροπ, η Μολδαβία έγινε μέρος της Σοβιετικής Ένωσης. Το 1991 η Μολδαβία ανακηρύχθηκε σε ανεξάρτητο κράτος μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης. Η ταυτότητα της Μολδαβίας προσδιορίζεται από ένα μίγμα ολαβικών και ρουμάνικων επιρροών με πολιτιστικές, αλλά και πολιτικές προεκτάσεις. Παρά τις προσπάθειες τελευταία να καταστεί διακριτή μια ξεχωριστή «μολδαβική» ταυτότητα, δεν είναι λίγες οι φωνές που υποστηρίζουν ένα «παν-ρουμανικό» όραμα μιλώντας για δύο ρουμάνικα έθνη (Tomescu-Hatto, 2004).

Στις τοπικές και περιφερειακές αρχές της Μολδαβίας έχουν μεταβιβαστεί μικρού εύρους διοικητικές εξουσίες, που γίνονται ακόμη πιο περιορισμένες στα ζητήματα διασυννοριακής συνεργασίας. Η διοικητική μεταρρύθμιση που πραγματοποιήθηκε το 2003, κινήθηκε σε ακόμη πιο συγκεντρωτική κατεύθυνση και επέβαλε την κατάτμηση των περιφερειών σε μικρότερες

διοικητικές ενότητες. Η εικόνα στην πλευρά της Ρουμανίας είναι διαφορετική, καθώς με τις πρόσφατες διοικητικές μεταβολές, ολοένα και περισσότερες εξουσίες και πόροι μεταβιβάζονται στις τοπικές και περιφερειακές αρχές.

Η διασυνοριακή ζώνη Ρουμανίας - Μολδαβίας χαρακτηρίζεται και αυτή από την κυρίαρχη παρουσία του αγροτικού τομέα. Από την πλευρά της Μολδαβίας, η μεγαλύτερη πόλη είναι το Balti με πληθυσμό 146.500 κατοίκους και από την πλευρά της Ρουμανίας το Botosani με πληθυσμό 115.070 κατοίκους. Το κατά κεφαλή ΑΕΠ στη συνοριακή ζώνη της Ρουμανίας αντιστοιχεί στο 19,1% του ευρωπαϊκού και στο 70% του εθνικού μέσου όρου. Επιπλέον, οι δημόσιες επενδύσεις κατευθύνονται κυρίως στα νότια της χώρας και όχι στα σύνορα με τη Μολδαβία και την Ουκρανία. Η πλευρά της Μολδαβίας είναι ακόμη πιο φτωχή με υψηλά ποσοστά ανεργίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 2003 το κατά κεφαλή ΑΕΠ ήταν περίπου 500 ευρώ, ενώ ακόμα και αυτοί που εργάζονται καλύπτουν με δυσκολία τις βασικές τους ανάγκες. Μέσα στη δεκαετία του '90, δραματικές πολιτικές και οικονομικές αλλαγές έλαβαν χώρα στην περιοχή που είχαν ως συνέπεια την κατάρρευση της παραγωγικής βάσης και τη σημαντική συρρίκνωση των οικονομικών δραστηριοτήτων. Επιπλέον, ο αγροτικός κλήρος είναι κατακερματισμένος και μη ανταγωνιστικός, με ελάχιστο βαθμό εκμηχάνισης της αγροτικής παραγωγής.

Από το 1991 οι Μολδαβοί πολίτες είχαν τη δυνατότητα να εισέρχονται στη Ρουμανία με τις ταυτότητές τους. Το καθεστώς όμως προετοιμασίας εισόδου της Ρουμανίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 2007, επέβαλλε την κατοχή διεθνούς διαβατηρίου και την αναγκαιότητα της έκδοσης visa, λόγω του καθεστώτος Schengen. Οι αλλαγές αυτές αναμένεται να επιφέρουν σημαντικές επιπτώσεις στη διασυνοριακή κινητικότητα. Μετά από τις αλλαγές αυτές περίπου 300.000 Μολδαβοί ζήτησαν να αποκτήσουν τη Ρουμανική ιθαγένεια, εκμεταλλευόμενοι σχετική συνταγματική δυνατότητα

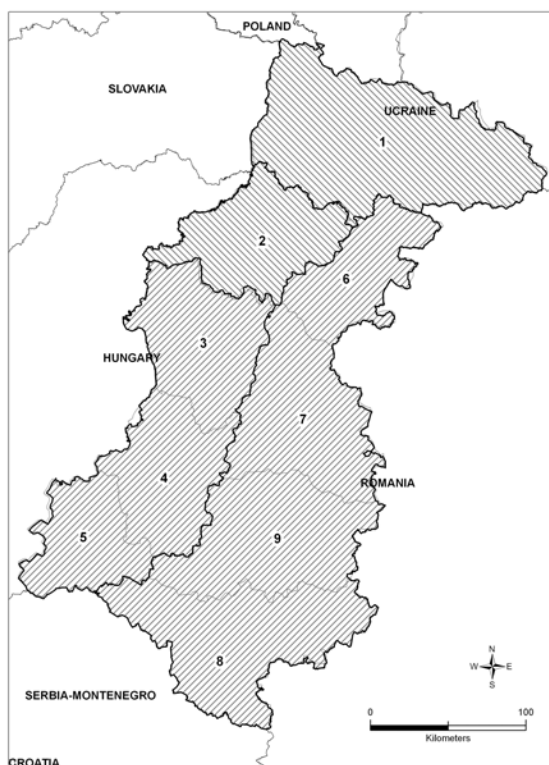
περί διπλής ιθαγένειας. Αυτές οι εξελίξεις αναμένεται να δημιουργήσουν μετά το 2007 ένα ενδιαφέρον φαινόμενο στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου ένας σημαντικός αριθμός ανθρώπων τρίτης χώρας θα μετακινείται και θα εργάζεται ελεύθερα στο εσωτερικό της Ένωσης.

6.2.5 Η διασυνοριακή ζώνη Ουγγαρίας-Ρουμανίας

Η διασυνοριακή ζώνη Ουγγαρίας-Ρουμανίας (βλέπε Χάρτης 6.6 και συνημμένο Πίνακα), προέκυψε ιστορικά μέσα από τη Συνθήκη του Τραϊανού το 1920, σύμφωνα με την οποία, πάνω από 100 χιλιάδες τετραγωνικά χιλιόμετρα έκτασης και περίπου 3,5 εκατομμύρια πληθυσμός (εκ των οποίων οι μισοί δήλωναν Ουγγρική καταγωγή), βρέθηκαν στην πλευρά της Ρουμανίας.

Ο σχεδιασμός παράλληλα υποδομών μεταφορών και κυρίως του σιδηρόδρομου μέσα στα εθνικά σύνορα της κάθε χώρας, κατακερμάτισε χωρικά μια περιοχή με κοινά κοινωνικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά. Τα παραπάνω είχαν ως συνέπεια να αναπτυχθούν εθνικές συγκρούσεις και εντάσεις μεταξύ των δύο χωρών, ακόμη και στην περίοδο του ενιαίου ανατολικού συνασπισμού. Οι σχέσεις καχυποψίας που συσσωρεύτηκαν για δεκαετίες, έχουν αντανάκλαση ακόμη και στην πρόσφατη ιστορική περίοδο, όπου τον αρχικό ενθουσιασμό από την πτώση του καθεστώτος Τσαουσέσκου, διαδέχθηκε η επιφυλακτικότητα. Η ένταξη βέβαια της Ρουμανίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 2007, δημιουργεί νέα δεδομένα και καλλιεργεί θετικές προσδοκίες για εξομάλυνση των διασυνοριακών σχέσεων.

Χάρτης 6.6 Η Διασυννοριακή Περιοχή Μελέτης Ουγγαρίας-Ρουμανίας, Ουγγαρίας-Ουκρανίας

ΟΥΓΓΑΡΙΑ - ΡΟΥΜΑΝΙΑ		ΟΥΓΓΑΡΙΑ - ΟΥΚΡΑΝΙΑ	
3	Hajdu-Bihar	6	Satu-Mare
4	Bekes	7	Bihar
5	Csongrad	9	Arad
		8	Timis
		2	Szabol
		1	Zakarpatska

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,

Στο διοικητικό επίπεδο εντοπίζεται ασυμμετρία, όχι μόνο στο μέγεθος των διοικητικών ενοτήτων, αλλά και στις αρμοδιότητες και εξουσίες των τοπικών και περιφερειακών αρχών. Πρέπει να συνυπολογιστεί βέβαια ότι σημαντικές διοικητικές μεταρρυθμίσεις βρίσκονται σε εξέλιξη αυτήν την περίοδο και στις δύο χώρες. Ωστόσο είναι εμφανές ότι και στις δύο χώρες, η διασυννοριακή συνεργασία κατέχει σημαντική θέση στην ατζέντα των διοικητικών και πολιτικών εξελίξεων.

Η διασυννοριακή ζώνη Ουγγαρίας – Ρουμανίας, χαρακτηρίζεται από έντονες περιφερειακές ανισότητες μεταξύ των δύο πλευρών των συνόρων. Για παράδειγμα, ενώ το κατά κεφαλή ΑΕΠ το 2004 στην Ουγγρική πλευρά ήταν περίπου 8.500 ευρώ, αντιπροσωπεύοντας το 70% του εθνικού μέσου όρου, την ίδια στιγμή στην Ρουμανική συνοριακή ζώνη ήταν περίπου 2.500 ευρώ, όσο περίπου και ο εθνικός μέσος όρος. Ανάλογες διαφορές εντοπίζει κανείς εξετάζοντας τα δεδομένα της απασχόλησης ανά οικονομικό κλάδο. Έτσι στις περιφέρειες της Ουγγαρίας στη δεκαετία του '90 η απασχόληση στον αγροτικό τομέα μειώθηκε, ενώ στις αρχές της παρούσας δεκαετίας η απασχόληση στο βιομηχανικό τομέα αυξήθηκε μετά από μια μακρά περίοδο ύφεσης. Αντίθετα, στη Ρουμανική συνοριακή ζώνη παρατηρούνται ακριβώς οι αντίθετες τάσεις. Επιπλέον, σημαντικές ουγγρικές επενδύσεις καταγράφονται στη ρουμανική πλευρά, κατευθυνόμενες κυρίως σε περιοχές με αξιόλογη παρουσία της ουγγρικής μειονότητας.

Η διασυννοριακή αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο χωρών παρέμεινε αμελητέα ακόμη και στη διάρκεια συμμετοχής των δύο χωρών στο ανατολικό μπλοκ. Το 1989 τα σύνορα άνοιξαν ξανά, ενώ το 1997 υπογράφηκε σχετική συμφωνία που καθόριζε το πλαίσιο συνεργασίας των δύο χωρών. Η εφαρμογή της Συνθήκης Schengen από την Ουγγαρία, δε δημιούργησε σοβαρά εμπόδια στις διασυννοριακές μετακινήσεις, καθώς από το 2002 οι Ρουμάνοι είχαν τη δυνατότητα ως πολίτες υποψήφιας προς ένταξη χώρας, να μετακινούνται στην Ευρωπαϊκή Ένωση χωρίς να είναι υποχρεωμένοι να προμηθεύονται visa.

6.2.6 Η διασυννοριακή ζώνη Ουγγαρίας-Ουκρανίας

Η διασυννοριακή ζώνη Ουγγαρίας-Ουκρανίας (βλέπε Χάρτης 6.6 και συνημμένο Πίνακα), που ανήκει στην ευρύτερη περιοχή της Transcarpathia, ιστορικά διαμορφώθηκε μέσα από τη Συνθήκη του Τραϊανού. Η Αυστρο-

Ουγγαρία ως ο χαμένος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, αναγκάστηκε να αποδεχθεί επώδυνες διευθετήσεις, καθώς σημαντικές ουγγρικές μειονότητες αποκόπηκαν από τον εθνικό κορμό. Είναι χαρακτηριστικό ότι στη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα οι κάτοικοι της Transcarpathia βρέθηκαν να είναι πολίτες πέντε διαφορετικών κρατών. Συχνά ακούγεται το ανέκδοτο ενός ηλικιωμένου χωρικού που ρωτήθηκε πόσες χώρες επισκέφθηκε στη ζωή του. Η απάντησή του ήταν ότι βρέθηκε στην Αυστρο-Ουγγαρία, στην Τσεχοσλοβακία, στην Ουγγαρία, στη Σοβιετική Ένωση και στην Ουκρανία. *«Προφανώς θα σας αρέσει να ταξιδεύετε»*, του είπαν. *«Όχι»*, απάντησε αυτός, *«ποτέ δε μετακινήθηκα από το χωριό μου»!*

Στο διοικητικό επίπεδο, ενώ στην Ουγγαρία επικρατούν τάσεις αποκέντρωσης, στην Ουκρανία εντοπίζονται ακριβώς αντίθετες δυναμικές. Οι αρμοδιότητες μάλιστα των Ουκρανικών τοπικών και περιφερειακών αρχών στην ανάπτυξη διασυνοριακών δράσεων είναι από ελάχιστες έως ανύπαρκτες. Αντίθετα στην Ουγγαρία, έχουν παραχωρηθεί διευρυμένες εξουσίες και αρμοδιότητες στην τοπική αυτοδιοίκηση.

Στη διασυνοριακή ζώνη Ουγγαρίας-Ουκρανίας, οι περιφερειακές ανισότητες είναι ακόμη πιο έντονες σε σχέση με την προηγούμενη διασυνοριακή ζώνη. Η Ουκρανία συνολικά, μετά την αποκοπή της από τη Σοβιετική Ένωση περιέπεσε για μεγάλο διάστημα σε μια βαθιά κρίση. Είναι χαρακτηριστικό ότι από το 1991 έως το 1999 το κατά κεφαλή ΑΕΠ έπεσε πάνω από το 60%, με ανοδικές ωστόσο τάσεις τα τελευταία χρόνια. Το γεγονός ότι η συγκεκριμένη περιοχή της Ουκρανίας αποτελούσε το δυτικό άκρο της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, είχε ως αποτέλεσμα να μην ενταχθεί μέσα στον κεντρικό σχεδιασμό ως περιοχή βιομηχανικών επενδύσεων υψηλής κλίμακας. Αντίστοιχα χαμηλές είναι και οι ξένες άμεσες επενδύσεις που αντιπροσωπεύουν λιγότερο από το 5% των ξένων άμεσων επενδύσεων, στην Ουκρανία. Παράλληλα, υψηλά είναι

τα επίπεδα ανεργίας, όχι μόνο στην Ουκρανική αλλά και στην Ουγγρική πλευρά, καταγράφοντας συστηματικά υψηλότερα ποσοστά σε σχέση με τους εθνικούς μέσους όρους.

Τα σύνορα μεταξύ Ουγγαρίας-Ουκρανίας παρέμεναν κλειστά από το 1920, με την ίδια εικόνα να συνεχίζεται και στην περίοδο του σοβιετικού καθεστώτος. Από το 1991 μετά την ανεξαρτητοποίηση της Ουκρανίας, η διάσχιση των συνόρων απλοποιήθηκε και από τις δύο πλευρές. Η εφαρμογή ωστόσο της Συνθήκης Schengen από την Ουγγαρία, δημιούργησε τεχνικές, οικονομικές και πρακτικές δυσκολίες στην προμήθεια visa από την Ουκρανική πλευρά.

6.3 Το Περιφερειακό Προφίλ της Ελληνικής «μελέτης περίπτωσης»

6.3.1 Ιστορική Διάσταση

Η διασυνοριακή ζώνη στην οποία εστιάζεται η παρούσα ανάλυση (Ελλάδα-Αλβανία, Ελλάδα-Π.Γ.Δ.Μ. και Ελλάδα-Βουλγαρία), αποτελεί μέρος της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, ενός από τους πιο τεμαχισμένους οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά χώρους της Ευρώπης. Η ευρύτερη περιοχή αποτέλεσε αναπόσπαστο κομμάτι των ιστορικών εξελίξεων των Βαλκανίων συνολικά, καθώς για περίπου τέσσερις αιώνες μέχρι τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, ήταν μέρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο αιώνας που ήταν καθοριστικός για τις εξελίξεις στα Βαλκάνια και τη διασυνοριακή περιοχή ήταν ο 19^{ος}, την περίοδο που η Οθωμανική Αυτοκρατορία γίνεται ο μεγάλος ασθενής της Ευρώπης.

Το 1804 οι Σέρβοι δίνουν στον ξεσηκωμό τους ενάντια στους Τούρκους, απελευθερωτικό χαρακτήρα. Το 1826 η Σερβία καθίσταται αυτόνομη

ηγεμονία, φόρου υποτελής στην Πύλη¹⁶. Η Ελληνική Επανάσταση ακολουθεί το 1821 και το 1839 η Ελλάδα γίνεται ανεξάρτητο κράτος¹⁷. Οι πρώτες αυτές κρατικές οντότητες ήταν αντικείμενο επιρροών των μεγάλων δυνάμεων και αποτέλεσαν οξύτατο πεδίο ανταγωνισμού μεταξύ τους. Στη Βουλγαρία, οι ιδέες του πανολαβισμού που πρωτοεμφανίστηκαν από το 1600, επηρέασαν σημαντικά τις εξελίξεις. Το 1870, μετά από την καθοριστική διαμεσολάβηση της Ρωσίας, ιδρύεται η Βουλγαρική Εξαρχία, ανεξάρτητα από το Οικουμενικό Πατριαρχείο και πυροδοτεί έντονες διαμάχες μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας, με αντικείμενο τις περιοχές με μικτούς πληθυσμούς. Το 1878, η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου που ακολουθεί της νίκης των Ρώσων επί της Τουρκίας, προβλέπει την ίδρυση της «Μεγάλης Βουλγαρίας» που περιλάμβανε σχεδόν το σύνολο της σημερινής διασυννοριακής ζώνης. Ωστόσο, μετά από έντονες αντιδράσεις της Αγγλίας, η Ρωσία αναγκάστηκε να αναθεωρήσει τις σχετικές ρυθμίσεις¹⁸. Το 1886, η Βουλγαρία ενσωματώνει πραξικοπηματικά την αυτόνομη περιοχή της Ανατολικής Ρωμυλίας, ενώ Σερβία και Ελλάδα αντιδρούν. Ταυτόχρονα η γεωγραφική περιοχή της Μακεδονίας γίνεται πεδίο έντονων ανταγωνισμών.

Το 1908 διαμορφώνεται μια νέα κατάσταση στην ευρύτερη διασυννοριακή περιοχή. Η Αυστροουγγαρία και η Ιταλία ως αντιστάθμισμα του σλαβικού επεκτατισμού, προωθούν τα σχέδια για την «Μεγάλη Αλβανία». Το 1912 αποφασίστηκε από τις έξι μεγάλες δυνάμεις της εποχής ο σχηματισμός αλβανικού κράτους. Ο Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος το 1912 υπήρξε αποφασιστικής σημασίας για τα σύμμαχα βαλκανικά κράτη, καθώς με τη νίκη τους απελευθέρωσαν από τον τουρκικό ζυγό σχεδόν όλα τα ευρωπαϊκά εδάφη που κατείχε έως τότε η Τουρκία. Η ασυμφωνία όμως για τη διανομή των εδαφών, οδήγησε στο Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο το 1913 μεταξύ της Σερβίας-

---

¹⁶ Συνθήκη Ακκερμαν, 1826

¹⁷ Με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου το 1829 η Ελλάδα απέκτησε αρχικά την αυτονομία της και με τα τρία Πρωτόκολλα του 1830 την ανεξαρτησία της, με την υποχρέωση να έχει μοναρχικό πολίτευμα

¹⁸ Συνέδριο Βερολίνου, 13 Ιουλίου 1878, αποφάσισε την αυτονόμηση της Βουλγαρίας (ηγεμονία φόρου υποτελής στην Πύλη), στην αυτονόμηση της επαρχίας της Ανατολικής Ρωμυλίας, ενώ η Μακεδονία παρέμενε τουρκική

Ελλάδας-Μαυροβουνίου από τη μια και της Βουλγαρίας από την άλλη. Η ήττα της Βουλγαρίας έκλεισε με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου, όπου διευθετήθηκαν και οι σχετικές διανομές εδαφών. Το ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου (1914-1918) έσυρε τη διασυνοριακή περιοχή και το σύνολο των Βαλκανίων σε νέες περιπέτειες. Η Βουλγαρία συμμαχώντας με τη Γερμανία, καταλαμβάνει την Ανατολική Μακεδονία. Με τη Συνθήκη του Νεϊγύ το 1919, γίνονται ανταλλαγές πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας. Η πρώτη Βαλκανική Συνδιάσκεψη στην Αθήνα, αποτελεί μια πρώτη σοβαρή προσπάθεια ενδοβαλκανικής συνεννόησης που οδήγησε στην υπογραφή του Βαλκανικού Συμφώνου το 1934.

Το 1939 ο Μουσολίνι εισβάλλει στην Αλβανία. Το 1941 ακολουθεί ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, η Βουλγαρία προσχωρεί στις δυνάμεις του Άξονα, ενώ η διασυνοριακή περιοχή συνεχίζει ν' αποτελεί αντικείμενο ανταγωνισμών μεταξύ Γιουγκοσλαβίας, Ελλάδας και Βουλγαρίας. Μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η «Ομόσπονδη Λαϊκή Δημοκρατία της Μακεδονίας» αποτέλεσε μια από τις έξι ομόσπονδες δημοκρατίες που συνιστούσαν τη Γιουγκοσλαβία. Το 1947 υπογράφεται στη Βάρνα Συνθήκη Φιλίας μεταξύ Βουλγαρίας και Γιουγκοσλαβίας, που προβλέπει την ίδρυση «Βαλκανικής Ομοσπονδίας», μέρος της οποίας θα αποτελούσε η «Ομόσπονδη Δημοκρατία της Μακεδονίας», η οποία θα περιελάμβανε τη «Μακεδονία του Αιγαίου» τη «Μακεδονία του Πιρίν» και τη «Μακεδονία του Βαρδάρη». Το σχέδιο όμως ναυάγησε μετά τη ρήξη στις σχέσεις Τίτο-Στάλιν. Ακολουθεί το 1948 ρήξη στις σχέσεις του Τίτο με τη Βουλγαρία. Αργότερα η Βουλγαρία υιοθέτησε την άποψη ότι δεν υπάρχει «Μακεδονικό έθνος» και για το λόγο αυτό δε μπορεί να υπάρχει και «Μακεδονική μειονότητα». Η ίδρυση του ΝΑΤΟ το 1949 και του Συμφώνου της Βαρσοβίας το 1955, επέβαλε μέσα στα πλαίσια του ψυχρού πολέμου, μια ειρηνική συνύπαρξη μοναδικής διάρκειας για την ευρύτερη διασυνοριακή περιοχή. Στις δεκαετίες που ακολούθησαν, βελτιώθηκαν

εντυπωσιακά τόσο οι ελληνογιουγκοσλαβικές όσο και οι ελληνοβουλγαρικές σχέσεις.

Μετά την πάροδο τριών δεκαετιών απλής ειρηνικής συνύπαρξης που ακολούθησε την περίοδο του ψυχρού πολέμου, άρχισε μια περίοδος διαβαλκανικής προσέγγισης. Το 1979 με πρωτοβουλία της Ελλάδας συγκαλείται η πρώτη μεταπολεμική Διαβαλκανική Διάσκεψη και ακολουθούν ανάλογες διασκέψεις στην Άγκυρα (1979), στη Σόφια (1981), στο Βουκουρέστι (1982), στην Αθήνα (1984) και στο Βελιγράδι (1984). Σημαντικά βήματα προσέγγισης αποτελούν και οι συναντήσεις των Υπουργών Εξωτερικών των βαλκανικών κρατών στο Βελιγράδι (1988) και στα Τίρανα (1990). Από το 1992 ξεκίνησε μια εκκρεμότητα με την Ελλάδα, με αντικείμενο την ονομασία της νέας κρατικής οντότητας της Π.Γ.Δ.Μ.. Η διαμάχη αυτή οδηγεί το 1994 στην επιβολή οικονομικού εμπάργκο από την Ελλάδα. Παράλληλα, από το Νοέμβριο του 1992 σημειώνονται συχνά επεισόδια μεταξύ Σλάβων και Αλβανών, με αποκορύφωμα το 2001 που οδήγησε στη Συμφωνία της Αχρίδας. Η Διαβαλκανική Συνεργασία αναβίωσε το 1996, κατόπιν βουλγαρικής και ελληνικής πρωτοβουλίας, που οδήγησε στη συνάντηση Κορυφής στην Κρήτη το 1997. Ακολούθησε η Διαβαλκανική Διάσκεψη Κορυφής της Αττάλειας το 1998 και του Βουκουρεστίου το 2000, όπου υπογράφηκε η Χάρτα Καλής Γειτονίας. Στη συνάντηση Κορυφής των Σκοπίων το 2001 υιοθετήθηκε κείμενο για την Περιφερειακή Οικονομική Συνεργασία (Action Plan for Regional Economic Cooperation), που αναφέρεται εκτός των άλλων στη διασυνοριακή συνεργασία και στην ενθάρρυνση δημιουργίας ευρωπεριφερειών. Στη Διαβαλκανική Σύνοδο των Τιράνων συζητήθηκε η μετεξέλιξη της Συνόδου σε μόνιμο Οργανισμό, προκειμένου να υπάρξει καλύτερος συντονισμός με το Σύμφωνο Σταθερότητας (Stability Pact) και την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ακολούθησε η συνάντηση Κορυφής στο Βελιγράδι τον Απρίλιο του 2003 και στο Σεράγεβο τον Ιούνιο του 2003.

6.3.2 Νομική Διάσταση

Τα σημερινά σύνορα σε σχέση με την νομική τους διάσταση είναι το αποτέλεσμα διεθνών συνθηκών, διασκέψεων, συμφωνιών και πρωτοκόλλων που αρχίζουν από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Οι διεθνείς αυτές διεργασίες που δημιουργούσαν διεθνείς νομικές δεσμεύσεις ήταν οι εξής:

Συνθήκη Λονδίνου (6 Ιουλίου 1827) μεταξύ Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας. Προβλέπεται αυτονομία της Ελλάδας, η Συνθήκη όμως δεν καθορίζει τα εδαφικά όρια της Ελλάδας.

Συνθήκη Ανδριανουπόλεως (14 Σεπτεμβρίου 1829) μεταξύ Ρωσίας, Αγγλίας και Γαλλίας. Αναγνωρίζει η Τουρκία το Πρωτόκολλο της 22ας Μαρτίου 1829 που αναφέρεται στη χάραξη των νέων συνόρων του ελληνικού κράτους

Πρωτόκολλα Λονδίνου (3 Φεβρουαρίου 1830) μεταξύ Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας. Καθορίζονται τα όρια του νέου ελληνικού κράτους που περιορίζονται στη Στερεά Ελλάδα.

Πρωτόκολλο Λονδίνου (26 Σεπτεμβρίου 1831) μεταξύ Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας. Προκύπτει ότι γεωγραφικοί λόγοι αντικεινται στην οριστική αποδοχή της μεθοριακής γραμμής του 1830, και θεωρείται εύλογο η οροθετική γραμμή να επεκταθεί. Ακολουθεί οριστικός διακανονισμός μετά από εξάμηνη επεξεργασία της νέας χάραξης από τις μεγάλες δυνάμεις.

Διεθνής Διάσκεψη Κωνσταντινουπόλεως (11 Δεκεμβρίου 1876) μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων και Τουρκίας. Αφορά στον καθορισμό των Βουλγαρικών συνόρων. Ο Ιγνάντιεφ (Ρώσος Υπουργός Εξωτερικών) υποστηρίζει ότι τα σύνορα θα πρέπει να διασφαλίζουν πρωτίστως την ασφάλεια των χριστιανών της περιοχής και δευτερευόντως τα εθνολογικά ζητήματα.

Συνθήκη Αγίου Στεφάνου Κωνσταντινουπόλεως (3 Μαρτίου 1878) μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας. Ανακηρύσσεται η Βουλγαρία αυτόνομη Ηγεμονία από

το Δούναβη έως το Αιγαίο, περιλαμβάνοντας την Ανατολική Ρωμυλία, τη Δυτική Θράκη και τη Μακεδονία, πλην της Θεσσαλονίκης και της Χαλκιδικής. Συμφωνία Λονδίνου (30 Μαΐου 1878) μεταξύ Ρωσίας και Αγγλίας. Αποφασίζεται η τροποποίηση της συνοριοθέτησης της Βουλγαρίας. Η «Μεγάλη Βουλγαρία» εγκαταλείπεται και συμφωνείται η ίδρυση μιας Ηγεμονίας με περιορισμένη έκταση μεταξύ Αίμου και Δούναβη. Τα δυτικά σύνορα διορθώνονται σύμφωνα με εθνολογικά κριτήρια.

Σύμβαση Κωνσταντινουπόλεως (24 Μαρτίου 1881) μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας. Αφορά τη ρύθμιση των ελληνοτουρκικών συνόρων. Εκχωρείται στην Ελλάδα η Θεσσαλία και η Άρτα.

Συνθήκη Κωνσταντινουπόλεως (4 Δεκεμβρίου 1897) μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας. Τροποποιούνται ελαφρώς τα ελληνοτουρκικά σύνορα στη Θεσσαλία εις βάρος της Ελλάδας.

Διάσκεψη Βουκουρεστίου (Ιούλιος 1912) μεταξύ Ελλάδας, Ρουμανίας, Σερβίας, Μαυροβουνίου και Βουλγαρίας. Οι διαπραγματεύσεις αφορούν τα Σερβο-Βουλγαρικά και τα Ελληνο-Βουλγαρικά σύνορα. Η περιοχή της Καβάλας αποδίδεται στην Ελλάδα.

Πρωτόκολλο Αθηνών (Κορομηλά-Μπόσκοβιτς) (5 Μαΐου 1913) μεταξύ Ελλάδος, Σερβίας. Χαράσσονται τα κοινά σύνορα από τη λίμνη της Οχρίδας, νότια της λίμνης Πρέσπας και νότια της Γευγελής.

Συνθήκη Λονδίνου (30 Μαΐου 1913) μεταξύ των νικητών βαλκανικών συμμάχων (Ελλάδας-Βουλγαρίας-Μαυροβουνίου και Σερβίας) με την Τουρκία. Παραχωρούνται από την Τουρκία όλα τα εδάφη δυτικά της γραμμής Αίνου-Μηδείας εκτός από την Αλβανία, η οποία γίνεται ανεξάρτητη ηγεμονία. Η πρεσβευτική διάσκεψη του Λονδίνου εκδίδει στις 11 Αυγούστου 1913 απόφαση για τα νότια σύνορα της Αλβανίας.

Συνθήκη Βουκουρεστίου (10 Αυγούστου 1913) μεταξύ Ελλάδας, Σερβίας, Ρουμανίας και Μαυροβουνίου με τη Βουλγαρία. Καθορίζονται τα Σερβο-

βουλγαρικά σύνορα και τα νέα σύνορα Ελλάδας και Βουλγαρίας μεταξύ του όρου Μπέλες και των εκβολών του Νέστου ποταμού και του Αιγαίου.

Πρωτόκολλο Φλωρεντίας Ιταλίας (17 Δεκεμβρίου 1913) μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων (Αγγλίας, Γαλλίας, Αυστρίας, Ρωσίας, Γερμανίας, Ιταλίας). Αφορά στα σύνορα του νεοσύστατου κράτους της Αλβανίας και χαράσσονται τα Ελληνοαλβανικά σύνορα. Η Ελλάδα καλείται να εκκενώσει τα εδάφη της Βορείου Ηπείρου που είχε καταλάβει ο Ελληνικός Στρατός.

Συνθήκη Neuilly Γαλλίας (27 Νοεμβρίου 1919) μεταξύ των συμμάχων (Αγγλίας, Γαλλίας, ΗΠΑ, Ιταλίας) και Βουλγαρίας μετά την ήττα της. Παραχωρούνται περαιτέρω εδάφη στην Ελλάδα και στη Σερβία από τη Βουλγαρία και αποκλείεται η βουλγαρική έξοδος στο Αιγαίο. Ταυτόχρονα υπογράφεται ειδική συνθήκη με την Ελλάδα, για εθελούσια αμοιβαία μετανάστευση των μειονοτήτων και ανταλλαγή πληθυσμών.

Συνθήκη Σεβρών Γαλλίας (10 Αυγούστου 1920) μεταξύ Συμμάχων κρατών και της Τουρκίας. Στην Ελλάδα προβλέπεται η προσάρτηση του μεγαλύτερου μέρους της Ανατολικής Θράκης.

Συνθήκη Ειρήνης Λωζάννης Ελβετίας (24 Ιουλίου 1923) μεταξύ Αγγλίας, Γαλλίας, Ιταλίας, Ελλάδας, Τουρκίας, Ρουμανίας, Γιουγκοσλαβίας, Βουλγαρίας, Βελγίου, Πορτογαλίας, Ιαπωνίας και ΗΠΑ. Καθορίζεται η ελληνοτουρκική μεθόριος στα σημερινά όρια.

Σύμφωνο Εγκαρδίου Συνεννοήσεως Άγκυρας (14 Σεπτεμβρίου 1933) μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Οι δύο χώρες εγγυώνται αμοιβαία το απαραβίαστο των κοινών συνόρων.

Βαλκανικό Σύμφωνο Αθηνών (9 Φεβρουαρίου 1934) μεταξύ Ελλάδας, Γιουγκοσλαβίας, Ρουμανίας και Τουρκίας. Το υφιστάμενο καθεστώς της Βαλκανικής αναγνωρίζεται ως οριστικό

Συνθήκη Παρισίων (10 Φεβρουαρίου 1947) μεταξύ 21 κρατών και των συμμάχων του Άξονα στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (Ιταλία, Ρουμανία, Βουλγαρία, Φινλανδία). Η Αλβανία αποκαθίσταται ως ανεξάρτητο κράτος. Η

Βουλγαρία παραιτείται από την προσάρτηση της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης.

6.3.3 Πολιτική Διάσταση

Σήμερα η μεθοριακή γραμμή μεταξύ Ελλάδας-Αλβανίας-FYROM-Βουλγαρίας, αποτελεί το εξωτερικό σύνορο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη ΝΑ Ευρώπη. Με την είσοδο ωστόσο της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η Ελλάδα απέκτησε για πρώτη φορά χερσαία σύνορα με την ενδοχώρα της Ένωσης. Μετά το 1989, μια νέα πολιτική γεωγραφία αναδεικνύεται στην περιοχή, ενώ ο βίαιος οικονομικός και πολιτικός μετασχηματισμός φέρνει αλλαγές στο οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο, για τις οποίες οι περισσότερες Βαλκανικές χώρες δεν ήταν προετοιμασμένες. Η μετάβαση αυτή δεν ήταν μια ομαλή πορεία, αλλά μια εμπειρία πολλές φορές επώδυνη.

Ειδικότερα για την Αλβανία, οι εξελίξεις της τελευταίας 15ετίας σε εθνικό επίπεδο που αντανακλούν αναπόφευκτα και στη συνοριακή ζώνη είναι: Πρώτον, το βίαιο πέρασμα από την αυτοδύναμη ανάπτυξη στην οικονομία της αγοράς, μέσα από έντονες οικονομικές διακυμάνσεις. Δεύτερον, η μαζική μετακίνηση του πληθυσμού προς το εξωτερικό και κυρίως προς την Ελλάδα και την Ιταλία. Τρίτον, η κατάρρευση της παραγωγικής βάσης και η συνακόλουθη ανάπτυξη της παραοικονομίας. Τέταρτον, η βαθιά οικονομική κοινωνική και πολιτική κρίση μετά το 1997. Πέμπτον, η εμπλοκή έστω και έμμεση στη σύγκρουση του Κοσσυφοπεδίου. Έκτον, η σταδιακή ανάκαμψη της οικονομίας τα τελευταία χρόνια και η σχετική πολιτική σταθερότητα.

Η Π.Γ.Δ.Μ. ήταν η φτωχότερη ομόσπονδη δημοκρατία της πρώην Γιουγκοσλαβίας, ενώ η κατάσταση μετά το 1991 επιδεινώθηκε λόγω: Πρώτον,

του εμπορικού αποκλεισμού που επιβλήθηκε στη Γιουγκοσλαβία. Δεύτερον, των δύο εμπορικών αποκλεισμών που επιβλήθηκαν από την Ελλάδα. Τρίτον, της κρίσης του Κοσσυφοπεδίου και τέταρτον λόγω των εντάσεων με την αλβανική μειονότητα μέχρι τη συμφωνία της Αχρίδας τον Αύγουστο του 2001.

Η Βουλγαρία κληρονόμησε πλήθος οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών προβλημάτων από την προηγούμενη τάξη πραγμάτων, παρόλο που η μετάβαση δεν ήταν στον ίδιο βαθμό οδυνηρή. Τα κύρια χαρακτηριστικά αυτής της μετάβασης ήταν: Πρώτον, η διαδικασία των ιδιωτικοποιήσεων μάλλον δημιούργησε περισσότερα προβλήματα από εκείνα που επιχείρησε να λύσει.¹⁹ Δεύτερον, οι ισχυροί δεσμοί με την πρώην Σοβιετική Ένωση σε όλες τις πτυχές του παραγωγικού ιστού, μίκρυνε το περιθώριο για ομαλές προσαρμογές. Τρίτον, το γεγονός ότι η χώρα δεν ενεπλάκη σε πολεμικές συρράξεις, έδωσε το δικαίωμα στη Βουλγαρία να ενισχύσει τον ευρωπαϊκό της προσανατολισμό, με αποτέλεσμα να επιτύχει την ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση στις αρχές του 2007.

Η Ελλάδα αποτελεί έναν σταθεροποιητικό πόλο στην ευρύτερη περιοχή, σημειώνοντας αξιόλογες αναπτυξιακές επιδόσεις την τελευταία δεκαπενταετία. Τα βασικά δεδομένα του νέου περιβάλλοντος για την Ελλάδα είναι τα εξής: Πρώτον, η πτώση των καθεστώτων κεντρικού σχεδιασμού στα βόρεια σύνορά της δημιούργησε νέες ευκαιρίες και διεύρυνε την περιοχή αγοράς των οικονομικών της δραστηριοτήτων. Δεύτερον, έδωσε τη δυνατότητα να χειριστεί τις Βαλκανικές της σχέσεις μέσα από την ευρωπαϊκή οπτική. Ειδικότερα η απόφαση της ελληνικής προεδρίας να οργανώσει Συνάντηση Κορυφής στις 21 Ιουνίου 2003 στη Θεσσαλονίκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τις χώρες των Δυτικών Βαλκανίων, ενίσχυσε την ευρωπαϊκή προοπτική των χωρών των Δυτικών Βαλκανίων.

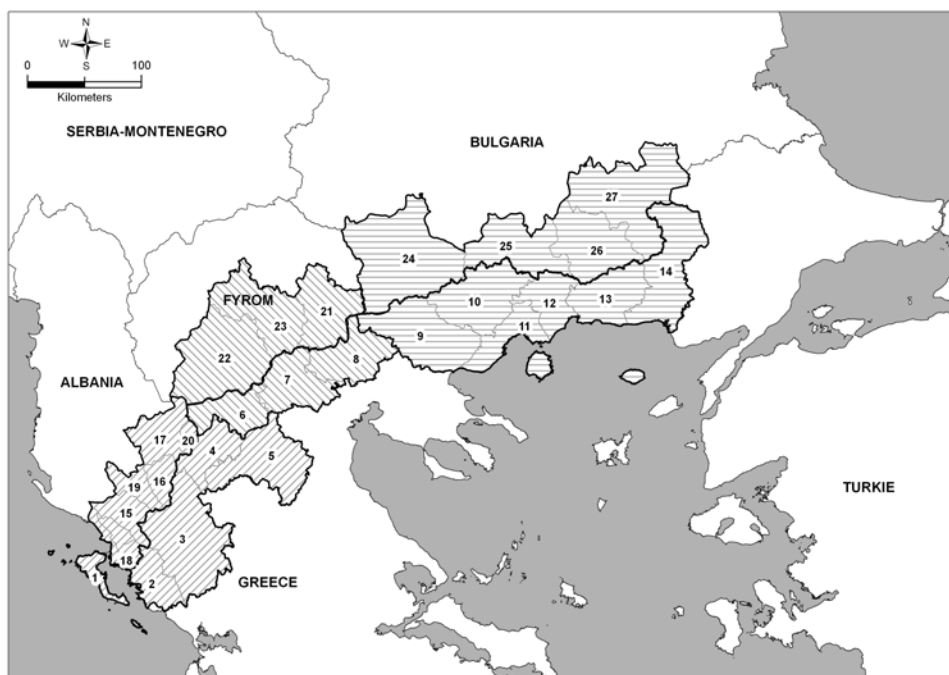
---

¹⁹ Η ιδιοκτησία από απόλυτα κρατική μεταβλήθηκε σε πολυμετοχική με κύριο μέτοχο το κράτος.

6.3.4 Διοικητική Διάσταση

Χάρτης 6.7 Η Ελληνική «μελέτη περίπτωσης»

ΕΛΛΑΔΑ - ΑΛΒΑΝΙΑ			ΕΛΛΑΔΑ - Π.Γ.Δ.Μ.			ΕΛΛΑΔΑ - ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ					
1	Κέρκυρα	18	Gjirokaster	5	Κοζάνη	22	Pelagonia	9	Σέρρες	24	Blagoevgrand
2	Θεσπρωτία	15	Saranta	6	Φλώρινα	23	Vardar	10	Δράμα	25	Smolyan
3	Ιωάννινα	19	Permiti	7	Πέλλα	24	Southeast	11	Καβάλα	26	Kardjali
4	Καστοριά	16	Kolonja	8	Κιλκίς			12	Ξάνθη	27	Haskovo
		17	Korca					13	Ροδόπη		
		20	Devol					14	Έβρος		

Πηγή: *Ιδία Επεξεργασία*

Η διασυνοριακή ζώνη Ελλάδας-Αλβανίας-Π.Γ.Δ.Μ.-Βουλγαρίας, αφορά μια περιοχή που αποτελείται συνολικά από 27 νομούς επιπέδου NUTS III (Ελλάδα-14, Αλβανία-6, Π.Γ.Δ.Μ.-3, Βουλγαρία-4), καταλαμβάνοντας μια έκταση συνολικά 62.509 km², όσο περίπου το άθροισμα της έκτασης της Αλβανίας και Π.Γ.Δ.Μ. Έχοντας ως κοινό γεωγραφικό παρονομαστή τα

σύνορα της Ελλάδας, η Αλβανική συνοριακή περιοχή αντιπροσωπεύει το 13% του εθνικού της εδάφους, η FYROM το 21,6%, ενώ μικρότερη συμμετοχή παρουσιάζει η Βουλγαρική πλευρά (12,1%). Ο Χάρτης 6.7, σε συνδυασμό με το συνημμένο πίνακα, μας παρέχει σχετικές πληροφορίες για τους 27 συνολικά νομούς της περιοχής αναφοράς.

6.3.5 Οικονομική-Διαρθρωτική Διάσταση

Στην προ του 1989 περίοδο, η διασυνοριακή ζώνη με όρους οικονομικών επιδόσεων και ανάπτυξης θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μια περιοχή χαμηλών ευκαιριών (Dimitrov κ.α., 2002). Μετά το 1989, οι χώρες μετάβασης των Βαλκανίων βιώνουν για μια περίπου δεκαετία μια οδυνηρή πτώση της παραγωγικής τους βάσης και ειδικά του βιομηχανικού ΑΕΠ. Το 2003 το κατά κεφαλή ΑΕΠ είναι εξαιρετικά χαμηλό (10% του κατά κεφαλήν ΑΕΠ της ΕΕ-15), ενώ η διάρθρωση της οικονομίας είναι εξαρτώμενη σε μεγάλο βαθμό από τον αγροτικό τομέα (17% του ΑΕΠ) και από βιομηχανικούς τομείς έντασης εργασίας. Ο κλάδος των υπηρεσιών είναι ανεπτυγμένος σε χαμηλό βαθμό ενώ οι περισσότερες βιομηχανίες έντασης κεφαλαίου έχουν καταρρεύσει. Όλες αυτές οι εξελίξεις, οδήγησαν αναπόφευκτα σε χαμηλές εξαγωγικές επιδόσεις και υψηλά εμπορικά ελλείμματα σε σχέση με τις άλλες χώρες μετάβασης της Κεντρικής Ευρώπης. Επιπλέον, οι χώρες αυτές βίωσαν επώδυνα την εμπειρία μετακίνησης εγχώριου ανθρώπινου κεφαλαίου μέσω της μαζικής μετανάστευσης. Ωστόσο, τα τελευταία πέντε χρόνια η περιοχή συνολικά δείχνει σημαντικά σημάδια ανάκαμψης. Οι ρυθμοί ανάπτυξης είναι υψηλότεροι από τους αντίστοιχους στην Ευρωπαϊκή Ένωση με θετικές προσδοκίες στο μέλλον, ενώ οι πολιτικές ιδιωτικοποιήσεων και θεσμικών μεταρρυθμίσεων αρχίζουν να φέρνουν τα πρώτα θετικά αποτελέσματα. Παράλληλα, οι μεταναστευτικές τάσεις μειώθηκαν και οι άμεσες ξένες επενδύσεις (ΑΞΕ) κάνουν αισθητή την παρουσία τους στην περιοχή.

Οι τρεις χώρες μετάβασης Αλβανία, Π.Γ.Δ.Μ. και Βουλγαρία είναι καθαρά λήπτες Άμεσων Ξένων Επενδύσεων (ΑΞΕ), αν και το ύψος αυτών των επενδύσεων δεν είναι ιδιαίτερα εντυπωσιακό (Slaveski and Nedanovski, 2002). Η Ελλάδα με βάση τις αναπτυξιακές της επιδόσεις τα τελευταία χρόνια και τον επενδυτικό της προσανατολισμό στο Βαλκανικό χώρο γενικότερα, φαίνεται ότι θα μπορούσε να παίξει το ρόλο του «Βορρά» στον Ευρωπαϊκό «Νότο» (Labrianidis κ.α., 2003). Την τελευταία πενταετία ειδικότερα, η επενδυτική έξαρση πολλών ελληνικών επιχειρήσεων δημόσιου χαρακτήρα σε στρατηγικούς τομείς της οικονομίας των βαλκανικών χωρών, φανερώνει την πολιτική βούληση της Ελλάδας να επενδύσει όχι μόνο στην οικονομία αλλά και στη σταθερότητα. Η χαμηλή σχετικά παρουσία ΑΞΕ των άλλων δυτικών χωρών φανερώνει μια στρατηγική αναμονής που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως “*wait and see*” (Labrianidis κ.α., 2003). Ο παράγοντας της γειτνίασης φαίνεται ότι παίζει σημαντικό ρόλο, καθώς παρατηρείται σχετικά σημαντική συγκέντρωση ελληνικών επενδύσεων στο νότιο τμήμα των γειτονικών χωρών. Η Βουλγαρία ειδικότερα, προσφέρει στις ελληνικές επιχειρήσεις μια νέα κοντινή αγορά με χαμηλό ανταγωνισμό, φθηνή και εξειδικευμένη εργασία²⁰, ευκαιρίες δημιουργίας εξαγωγικής βάσης στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη και γενικότερα ένα περιβάλλον οικείο στον Έλληνα επενδυτή.

Ο χαρακτήρας του εμπορίου της Ελλάδας με την Ευρωπαϊκή Ένωση συνολικά είναι διακλαδικός, ενώ προσλαμβάνει ενδοκλαδικά χαρακτηριστικά στο βαλκανικό χώρο. Τα χαρακτηριστικά αυτά στη διασυνοριακή ζώνη έχουν τεράστια σημασία, καθώς συνδέονται με τη διατήρηση εξειδικεύσεων και παραγωγικών διαρθρώσεων, που σε αντίθετη περίπτωση θα έμεναν απροστάτευτα στον ανταγωνισμό. Η σημασία του διασυνοριακού εμπορίου για μικρές και κατακερματισμένες χώρες όπως είναι τα Βαλκάνια, έγκειται στη δημιουργία εσωτερικών και εξωτερικών οικονομιών κλίμακας και στη

---

²⁰ Η εξειδίκευση κυρίως στον τομέα της κλωστοϋφαντουργίας οδήγησε πολλές ελληνικές επιχειρήσεις στην απέναντι πλευρά των συνόρων

λειτουργία των περιφερειακών πολλαπλασιαστών (Πετράκος, 2000β). Με βάση αυτήν την υπόθεση, η ανάπτυξη σε μια χώρα θα επηρεάζει θετικά τη γειτονική περιοχή. Τα στοιχεία όμως δείχνουν ότι οι διασυνοριακές οικονομικές σχέσεις βρίσκονται σε χαμηλά επίπεδα, συγκρινόμενες με άλλες περιοχές της Ευρώπης²¹, με την Ελλάδα να εξαγεί μόλις το 6,7% του συνόλου των εξαγωγών της στα Βαλκάνια και να εισάγει το 2,8%. Οι επιδόσεις αυτές δεν είναι τίποτε άλλο παρά το φυσιολογικό αποτέλεσμα του τεχνολογικού και αναπτυξιακού χάσματος που χωρίζει τη Δυτική από τη ΝΑ Ευρώπη, που δεν είναι δυνατόν να υποκατασταθεί από διασυνοριακού τύπου ανταλλαγές (Πετράκος, 2000β).

Ο Πίνακας 6.3, τα Διαγράμματα 6.1 και 6.2, καθώς και οι Χάρτες 6.8 και 6.9, μας παρέχουν χρήσιμες πληροφορίες αναφορικά με τα οικονομικά και δημογραφικά δεδομένα των συνοριακών ζωνών αναφοράς. Με βάση τις πληροφορίες αυτές μπορούν να εξαχθούν ορισμένα ενδιαφέροντα συμπεράσματα.

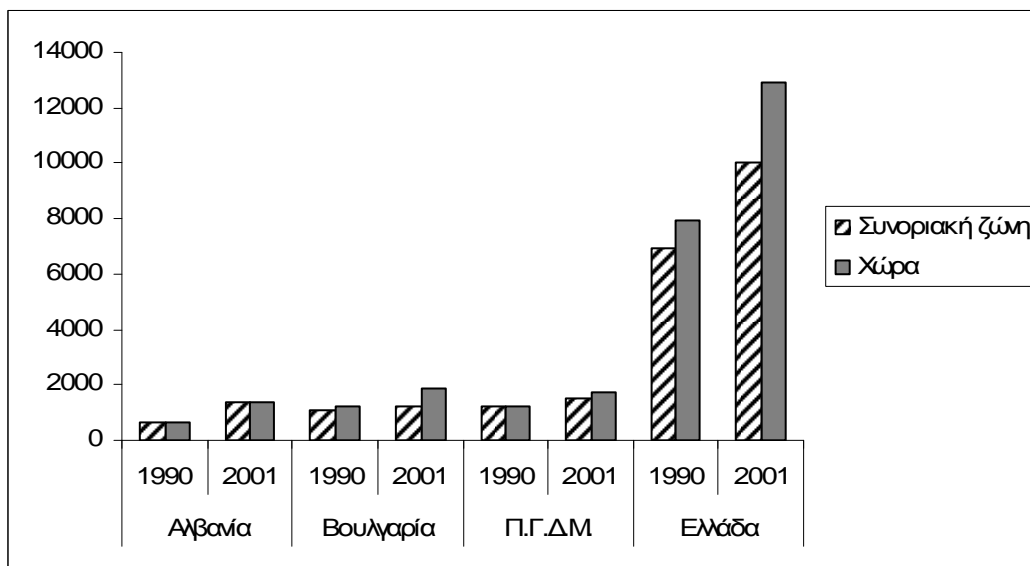
Πίνακας 6.3 Ρυθμοί Ανάπτυξης Συνοριακών Περιφερειών 1990-2001

Συνοριακή ζώνη	Κατά κεφαλή ΑΕΠ 1990		Κατά κεφαλή ΑΕΠ 2001		Αύξηση ΑΕΠ 1990-2000 (%)	
	€	Εθνικός μέσος όρος = 100	€	Εθνικός μέσος όρος = 100	Συνοριακή Ζώνη	Χώρα
Αλβανία	650	102	1339	100	7	7
Π.Γ.Δ.Μ.	1256	104	1543	90	2	3
Βουλγαρία	1060	89	1254	68	3	8
Ελλάδα	6943	88	10013	78	3	4

Πηγή: Εθνικές Στατιστικές Υπηρεσίες, Eurostat (Regio database, internet)

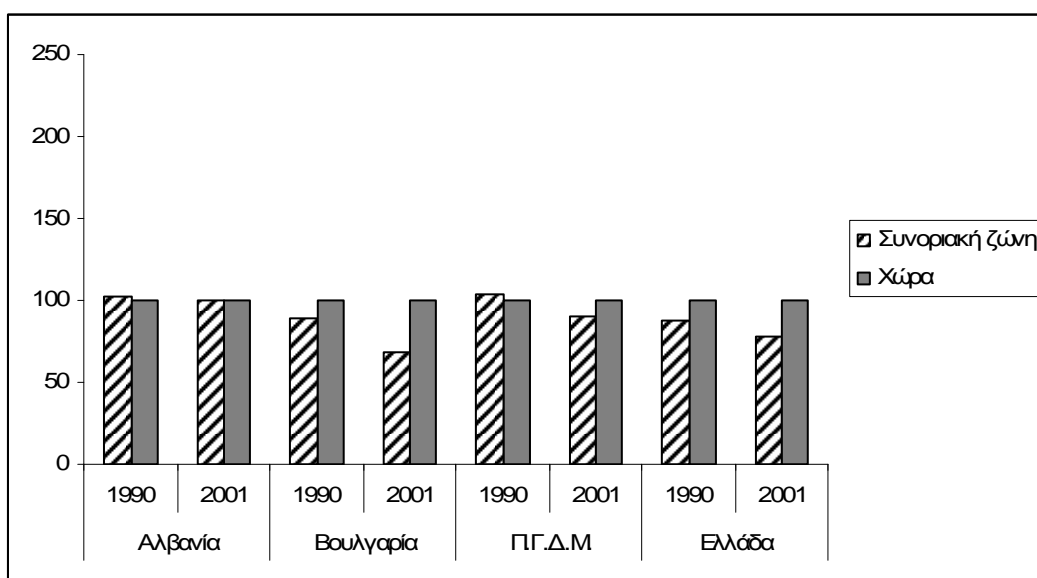
²¹ Ο Petrakos, 1999 αναφέρει για παράδειγμα ότι οι εξαγωγές της Αυστρίας προς τις γειτονικές της χώρες ανέρχονται στο 59,2% του συνόλου των εξαγωγών της, ενώ οι εισαγωγές της από τις γειτονικές χώρες στο 60,6% του συνόλου. Αντίστοιχα ποσοστά παρατηρούνται σε συνοριακές περιοχές του Βελγίου της Γαλλίας κλπ.

Διάγραμμα 6.1 Το ΑΕΠ των συνοριακών περιφερειών 1990 και 2001

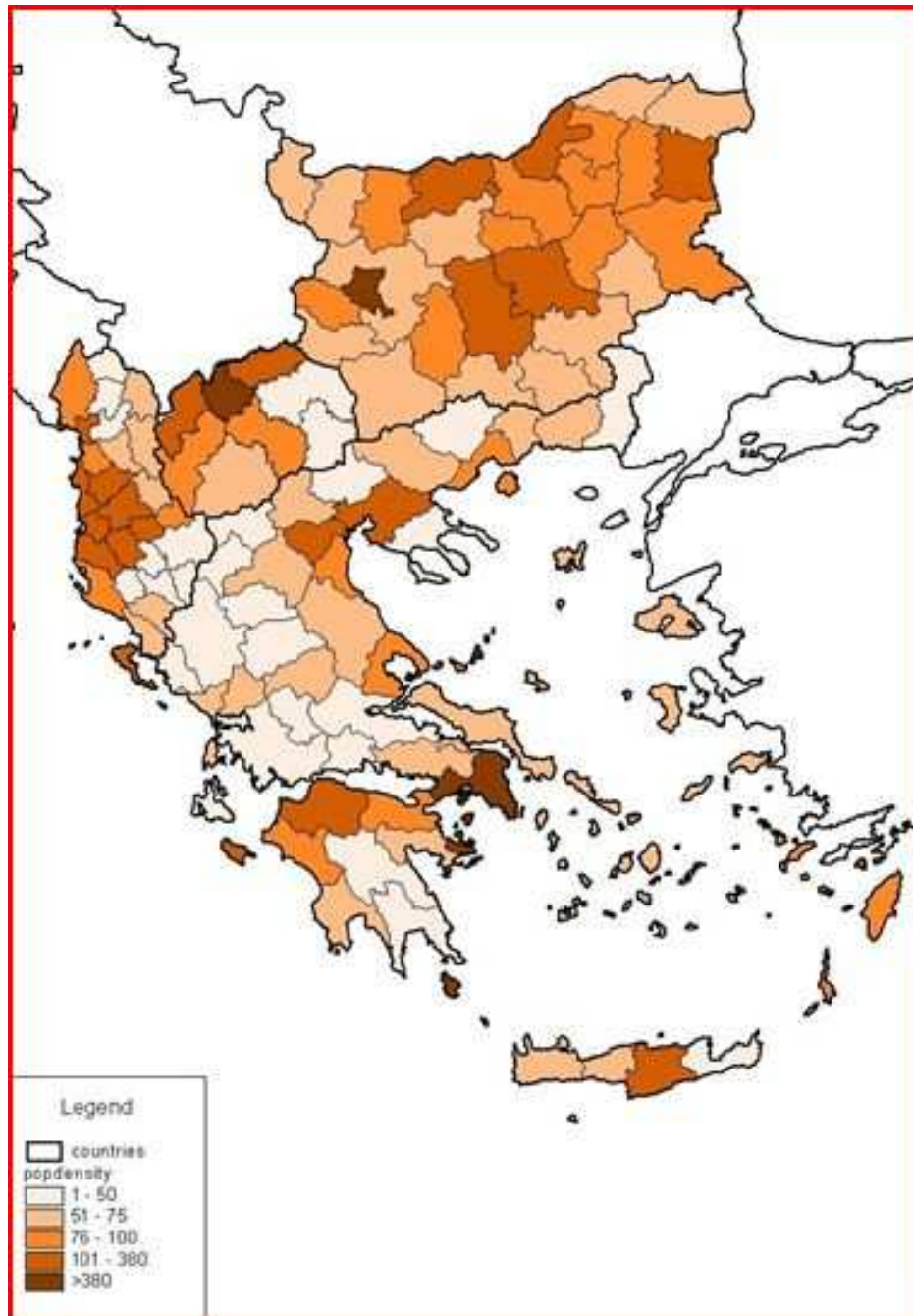
Πηγή: Εθνικές Στατιστικές Υπηρεσίες, Eurostat (Regio database, internet)

Διάγραμμα 6.2 Το ΑΕΠ των συνοριακών περιφερειών 1990 και 2001 (Εθνικός Μέσος Όρος = 100)

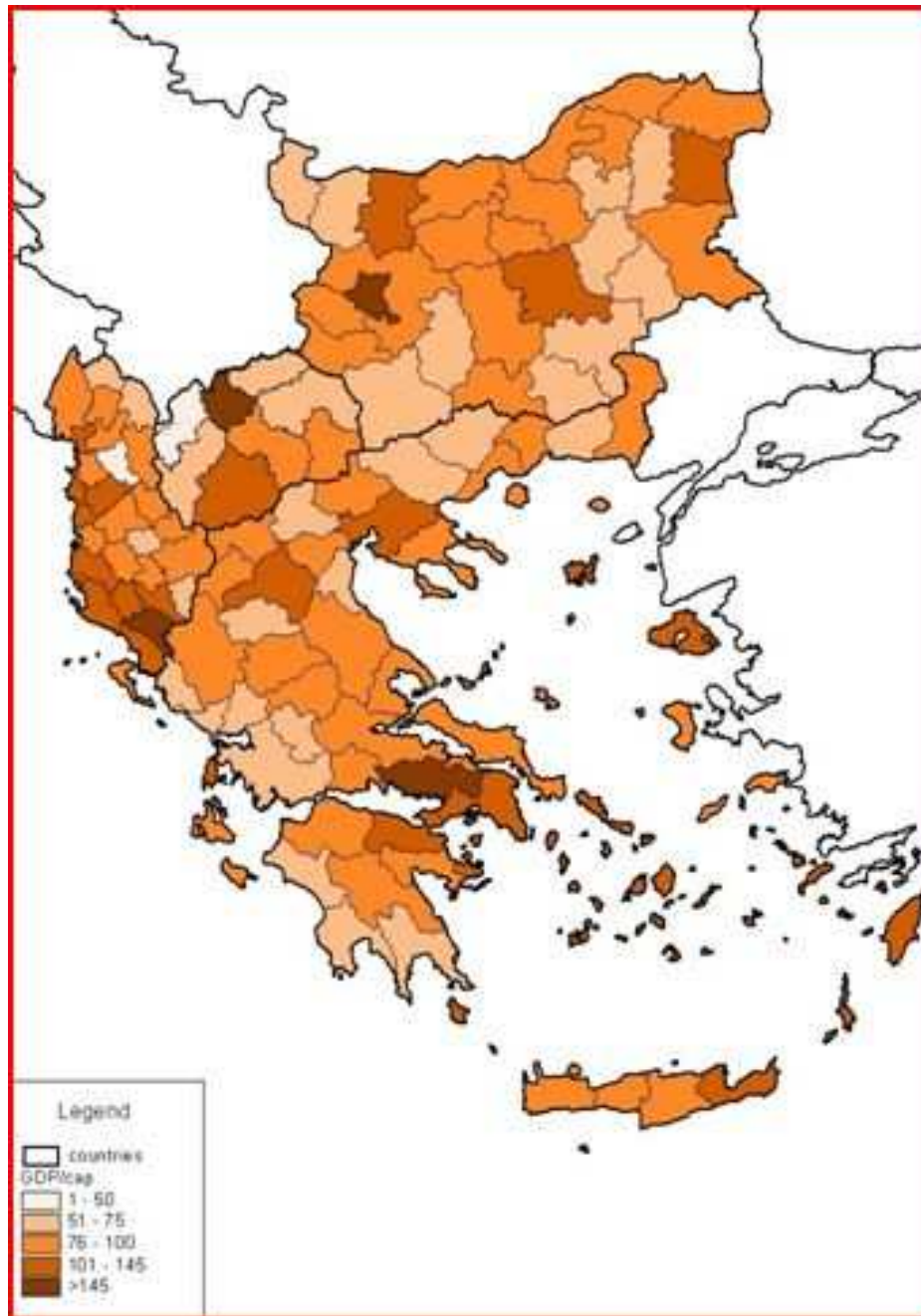
Πηγή: Εθνικές Στατιστικές Υπηρεσίες, Eurostat (Regio database, internet)

Χάρτης 6.8 Πληθυσμιακή Πυκνότητα σε επίπεδο NUTSIII (Εθνικός Μέσος Όρος = 100), 2001

Πηγή: Εθνικές Στατιστικές Υπηρεσίες, Eurostat (Regio database, internet)

Χάρτης 6.9 Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ σε επίπεδο NUTSIII (Εθνικός Μέσος Όρος = 100), 2002

Πηγή: Εθνικές Στατιστικές Υπηρεσίες, Eurostat (Regio database, internet)

Πρώτον, οι περισσότερες συνοριακές ζώνες χαρακτηρίζονται από κατά κεφαλή ΑΕΠ και πληθυσμιακές πυκνότητες χαμηλότερες σε σχέση με τα αντίστοιχα εθνικά μεγέθη. Η μοναδική εξαίρεση στον κανόνα, εντοπίζεται

στην συνοριακή ζώνη της Αλβανίας όπου το κατά κεφαλή ΑΕΠ είναι περίπου ίσο με το αντίστοιχο εθνικό.

Δεύτερον, όλες οι συνοριακές ζώνες βελτίωσαν τις οικονομικές τους συνθήκες με βάση το δείκτη του κατά κεφαλή ΑΕΠ το 2001 και σημείωσαν θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης στην περίοδο 1990-2001. Ωστόσο οι επιδόσεις είναι σαφώς υποδεέστερες των αντίστοιχων εθνικών μεγεθών, με αποτέλεσμα η θέση των συνοριακών περιφερειών με σχετικούς όρους να επιδεινωθεί. Η Αλβανική συνοριακή ζώνη συγκρινόμενη με τον εθνικό μέσο όρο, έχασε δύο ποσοστιαίες μονάδες, η συνοριακή ζώνη της Π.Γ.Δ.Μ. δεκατέσσερις μονάδες, η Βουλγαρική δεκατρείς και η Ελληνική δέκα ποσοστιαίες μονάδες (βλέπε Πίνακα 6.9).

Τρίτον, σημαντικές διαφορές παρατηρούνται μεταξύ της ελληνικής ζώνης και των τριών άλλων συνοριακών ζωνών. Είναι χαρακτηριστικό ότι το κατά κεφαλή ΑΕΠ είναι περίπου έξι έως επτά φορές μεγαλύτερο σε σχέση με αυτό των βόρειων συνοριακών γειτόνων της. Οι μεγάλες αυτές διαφορές στο επίπεδο ευημερίας και εισοδήματος, προκαλούν μεταναστεύσεις του τύπου Ανατολή - Δύση και μετακινήσεις κεφαλαίων του τύπου Δύση - Ανατολή (Labrianidis κ.α., 2003).

Τέταρτον, το κατά κεφαλή ΑΕΠ των τεσσάρων συνοριακών ζωνών συγκρινόμενο με τους αντίστοιχους εθνικούς μέσους όρους, παρουσιάζει διαφορετική εικόνα. Έτσι η Αλβανική συνοριακή ζώνη (με ισχυρή παρουσία ελληνικής μειονότητας) εμφανίζει ίσο κατά κεφαλή ΑΕΠ με αυτό της Αλβανίας και η ζώνη της Π.Γ.Δ.Μ. ίσο με το 90% του εθνικού δείκτη. Η μεγαλύτερη απόσταση από τον εθνικό μέσο όρο, εντοπίζεται στη συνοριακή ζώνη της Βουλγαρίας (68% του εθνικού δείκτη), ενώ στην ελληνική συνοριακή

ζώνη οι επιδόσεις είναι ενδιάμεσες των δύο τελευταίων (78% του εθνικού δείκτη).

Πέμπτον, στο εσωτερικό κάθε συνοριακής ζώνης σε επίπεδο Νομού (NUTS III) εντοπίζονται αξιόλογες διαφοροποιήσεις (βλέπε Χάρτες 6.8 και 6.9). Στην ελληνική συνοριακή ζώνη εμφανίζονται πέντε νομοί με κατά κεφαλή ΑΕΠ μικρότερο του 75% του εθνικού μέσου όρου και επτά νομοί με πληθυσμιακή πυκνότητα μικρότερη των 50 κατοίκων ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο. Στην Βουλγαρική πλευρά αντίστοιχα, οι τρεις από τους τέσσερις συνοριακούς νομούς έχουν χαμηλότερο κατά κεφαλή ΑΕΠ από το 75% του εθνικού μεγέθους, ενώ το σύνολο της συνοριακής ζώνης παρουσιάζει χαμηλή πληθυσμιακή πυκνότητα (<50 κατοίκων ανά km²). Στην περίπτωση της συνοριακής ζώνης της Αλβανίας και της Π.Γ.Δ.Μ. οι διαφοροποιήσεις με τους αντίστοιχους εθνικούς δείκτες δεν είναι ιδιαίτερα σημαντικές. Αξίζει να σημειωθεί ωστόσο ότι ένας συνοριακός νομός της Αλβανίας (Gjirokaster) εμφανίζει υψηλότερο κατά κεφαλή ΑΕΠ ακόμη και από αυτόν της πόλης των Τιράνων.

Ανακεφαλαιώνοντας τα παραπάνω ευρήματα, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι ο περιφερειακός χαρακτήρας της διασυνοριακής περιοχής, οι δυσμενείς γεωγραφικές συντεταγμένες, οι ισχνές οικονομίες συγκέντρωσης, οι κατακερματισμένες αγορές, η αδύναμη διασυνοριακή αλληλεπίδραση, οι ανεπαρκείς υποδομές και το χαμηλό επίπεδο των υπηρεσιών, έχουν διαμορφώσει ένα περιβάλλον μειωμένης ανταγωνιστικότητας στις συνοριακές περιφέρειες με τα παραπάνω χαρακτηριστικά (Niebuhr και Stiller 2002, Nijkamp, 1998, Petrakos 1996, Petrakos και Economou 2002). Επιπλέον, αυτές οι περιφέρειες έχουν βρεθεί στις περισσότερες των περιπτώσεων απροετοίμαστες να αντιμετωπίσουν τα σοβαρά προβλήματα προσαρμογής που εμφανίστηκαν στο οικονομικό και πολιτικό περιβάλλον μετά το 1989 (Petrakos 2001).

6.4 Συμπεράσματα

Στο παρόν κεφάλαιο, παρουσιάστηκε το εισαγωγικό μέρος της μεθοδολογίας που αφορά στην εμπειρική διερεύνηση, καθώς και μια συνοπτική ανάλυση των ιστορικών, πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών χαρακτηριστικών των εννέα διασυνοριακών περιοχών μελέτης. Οι πληροφορίες που παρασχέθηκαν μέσα από τα τμήματα που προηγήθηκαν, μας επιτρέπουν την εξαγωγή των παρακάτω συμπερασμάτων.

Πρώτον, η κάθε διασυνοριακή περιοχή έχει τις δικές της ιδιαίτερες ιστορικές, πολιτικές και κοινωνικές αφετηρίες, γεγονός που πρέπει να μας κάνει εξαιρετικά επιφυλακτικούς σε αυθαίρετες γενικεύσεις και απλουστεύσεις. Ωστόσο, με εξαίρεση τις συνοριακές ζώνες της Ελλάδας και της Φιλανδίας, όλες οι άλλες συνοριακές περιοχές βίωσαν την εμπειρία της εδραίωσης, αλλά και της πτώσης των καθεστώτων κεντρικού σχεδιασμού. Το γεγονός αυτό, δημιουργεί ένα κοινό υπόβαθρο πολιτικών και κοινωνικών παραστάσεων που έχουν διαμορφωθεί στις συγκεκριμένες διασυνοριακές περιοχές, και μπορεί να αποδειχθεί πολύτιμο στην ερμηνεία των εμπειρικών αποτελεσμάτων περί αντιλήψεων που θα ακολουθήσει σε επόμενο κεφάλαιο.

Δεύτερον, όλες οι συνοριακές ζώνες χαρακτηρίζονται με όρους οικονομικής και πολιτικής γεωγραφίας ως περιοχές με περιφερειακό χαρακτήρα, τόσο σε σχέση με το εθνικό, όσο και σε σχέση με το ευρωπαϊκό κέντρο. Επιπλέον, όλες οι περιοχές μελέτης, με εξαίρεση το «*πάγωμα των διαφορών*» κατά την περίοδο του ψυχρού πολέμου, έζησαν περιόδους ιστορικών συγκρούσεων, εθνικισμών και συνοριακών αμφισβητήσεων. Η πτώση του ανατολικού συνασπισμού, έφερε ξανά στην επιφάνεια μέρος αυτών των αντιθέσεων, οι οποίες στο συνοριακό χώρο ειδικότερα εκφράζονται πιο έντονα. Η Ευρωπαϊκή Ένωση ωστόσο, μετά την τελευταία διεύρυνση αλλά και την εξαγγελία της

Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτνίασης λειτουργεί μέσα σ' αυτό το περιβάλλον ως παράγοντας σταθερότητας.

Τρίτον, στο επίπεδο της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης», τα βασικά χαρακτηριστικά που έχουν καταγραφεί, αντανακλούν στο γενικό πλαίσιο του Βαλκανικού χώρου συνολικά. Αυτό με άλλα λόγια σημαίνει βεβαρημένο ιστορικά παρελθόν, εθνικιστικές και μειονοτικές αντιθέσεις, πολυτεμαχισμό του πολιτικού και οικονομικού χώρου και περιμετρικό γεωγραφικό χαρακτήρα. Η ελληνική οικονομική κυρίως παρουσία και η πρόσφατη ένταξη της Βουλγαρίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, δημιουργούν ένα νέο περιβάλλον ευκαιριών αλλά και κινδύνων στη διασυνοριακή περιοχή. Η συνοριακή γραμμή μέσα σ' αυτό το περίγραμμα, παύει (για πρώτη φορά μετά από έναν περίπου αιώνα), να αποτελεί ένα απροσπέλαστο τείχος και μετατρέπεται ξανά σε ζώνη επαφής, επικοινωνίας και οικονομικής αλληλεπίδρασης.

Κεφάλαιο 7. Η οικονομική γεωγραφία των συνοριακών περιφερειών στα νέα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης

7.1 Εισαγωγικά

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης συνέβαλε σε μια εντυπωσιακή αύξηση, τόσο των εμπορικών, όσο και των επενδυτικών ροών εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης τις τελευταίες δύο δεκαετίες. Τα σύνορα πλέον δεν αποτελούν ανυπέβλητα εμπόδια στην οικονομική αλληλεπίδραση, ούτε πεδίο άσκησης προστατευτικών πολιτικών. Εντούτοις, τα σύνορα εξακολουθούν να διαχωρίζουν διαφορετικά εθνικά οικονομικά συστήματα με διαφορετικές δομές και διαφορετικά επίπεδα τιμών. Επιπλέον, εξακολουθούν τα σύνορα να παρεμποδίζουν με τον έναν ή τον άλλο τρόπο την αλληλεπίδραση μεταξύ δύο όμορων χωρών.

Με βάση την παραπάνω συζήτηση, ένα ενδιαφέρον ζήτημα που προκύπτει είναι η διερεύνηση των επιπτώσεων της ολοκλήρωσης στις συνοριακές περιφέρειες. Επηρεάζονται και σε ποιο βαθμό οι συνοριακές περιφέρειες από τις δυναμικές που αναπτύσσονται, όταν τα εμπόδια στα σύνορα καταργούνται; Συμμετέχουν οι συνοριακές περιοχές στη διαδικασία ολοκλήρωσης και αν ναι, σε ποια έκταση και με ποιους όρους; Ποιος είναι ο ρόλος του συνοριακού αστικού συστήματος και των μητροπολιτικών κέντρων στη μορφή και στην ένταση της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης; Τελικά οι συνοριακές περιφέρειες κερδίζουν ή χάνουν από το άνοιγμα των συνόρων; Η απόσταση των συνόρων από τον ευρωπαϊκό πυρήνα επηρεάζει την αναπτυξιακή προοπτική των συνοριακών περιφερειών; Οι «*αρχικές συνθήκες*» του παρελθόντος επηρεάζουν και σε ποιο βαθμό την οικονομική αλληλεπίδραση; Το μέγεθος της αγοράς και η απόσταση των προορισμών στην απέναντι πλευρά ασκεί επίδραση στον τύπο και την ένταση της

διασυνοριακής οικονομικής αλληλεπίδρασης; Ποια είναι η χωρική και τομιακή διάσταση της μετανάστευσης που εντοπίζεται στο συνοριακό χώρο;

Η διερεύνηση των παραπάνω ζητημάτων θα μας βοηθήσει σε μια βαθύτερη κατανόηση της οικονομικής γεωγραφίας των συνοριακών περιοχών και των επιπτώσεων της ολοκλήρωσης. Στο επόμενο μέρος του κεφαλαίου επιχειρείται να σκιαγραφηθούν τα αναπτυξιακά χαρακτηριστικά των συνοριακών περιοχών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στη συνέχεια μέσα από την εμπειρική διερεύνηση, αναλύονται οι μορφές και τα επίπεδα οικονομικής αλληλεπίδρασης τόσο στο επίπεδο ανάλυσης των εξωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όσο και στο επίπεδο της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης». Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την παράθεση των βασικών συμπερασμάτων αναφορικά με την οικονομική γεωγραφία των συνοριακών περιφερειών.

7.2 Αναπτυξιακά χαρακτηριστικά των συνοριακών περιοχών στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Στο ευρωπαϊκό επίπεδο, τα εμπειρικά δεδομένα για το αναπτυξιακό μοτίβο, υποδεικνύουν ένα μίγμα «Κέντρου-Περιφέρειας», «Ανατολής-Δύσης» και «Βορρά-Νότου», με τα επίπεδα ευημερίας να συσχετίζονται αντίστροφα με την απόσταση από τα σημαντικότερα οικονομικά κέντρα (Petraikos, 2001α; Petraikos κ.α., 2004α, Petraikos κ.α., 2004β). Παρόλο που διαχρονικά οι ανισότητες μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης ελαττώνονται, οι ανισότητες στο περιφερειακό επίπεδο τείνουν ν' αυξάνονται (Petraikos, κ.α., 2005). Ως αποτέλεσμα, η σύγκλιση μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αντισταθμίζεται με την αυξανόμενη απόκλιση στα μικρότερα χωρικά επίπεδα. Στον εμφανιζόμενο νέο ευρωπαϊκό οικονομικό χώρο, οι κεντρικές περιφέρειες και αυτές με μητροπολιτικό χαρακτήρα εμφανίζουν συστηματικά

καλύτερες επιδόσεις, ενώ παράλληλα οι συνοριακές περιφέρειες βιώνουν σημαντικές προκλήσεις και πιέσεις.

Πίνακας 7.1 Κατά κεφαλήν ΑΕΠ των συνοριακών περιφερειών της Ευρώπης, 2001

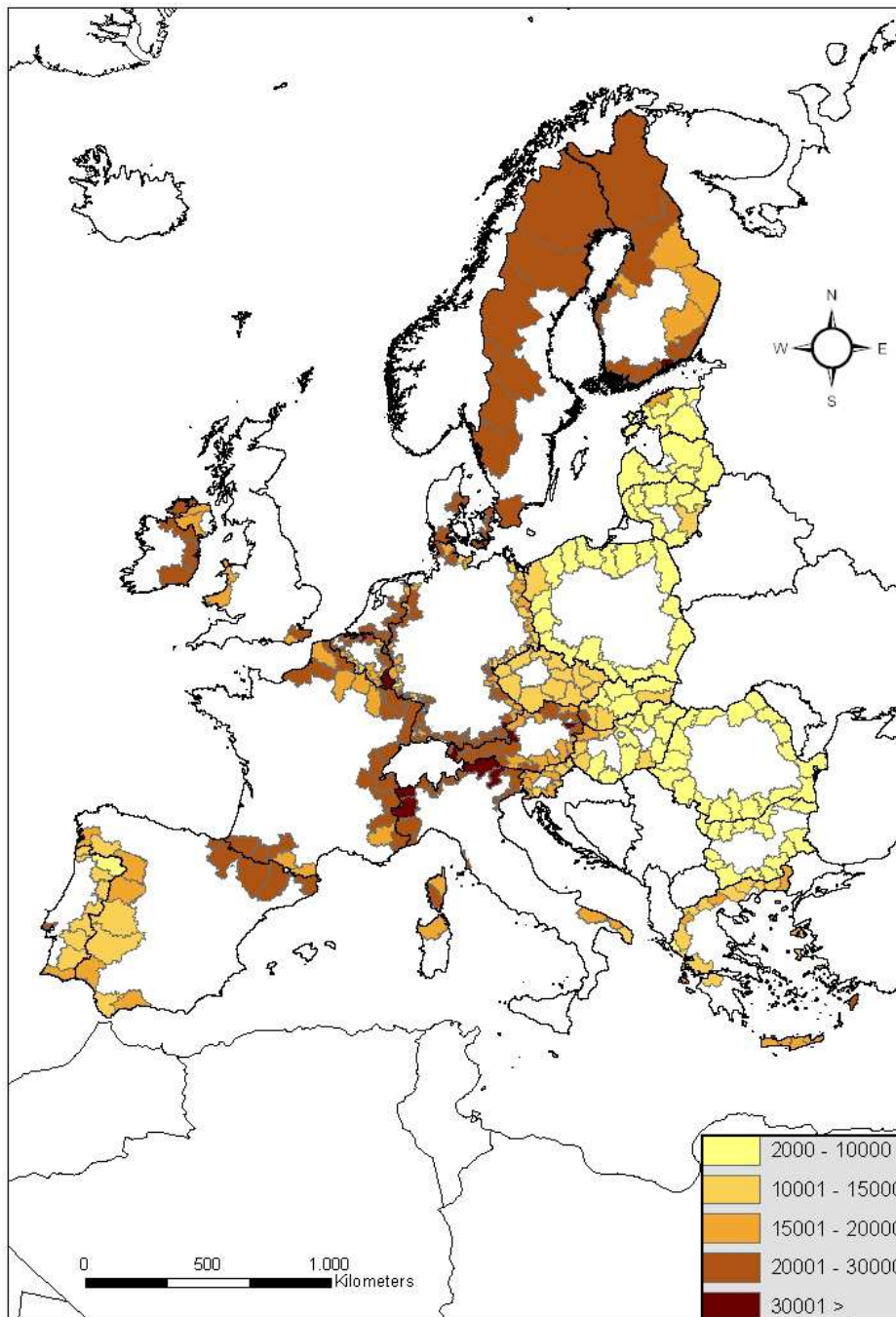
	ΚΕΝΤΡΙΚΕΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΣΥΝΟΡΙΑΚΕΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ		
			Σύνορα με ΕΕ-15	Σύνορα με ΝΚΜ	Εξωτερικά Σύνορα
ΕΕ-15	32,677	24,566	23,423	21,932	20,619
ΕΕ-ΝΚΜ	16,026	9,082	11,476	8,135	6,869

Πηγή: *Ϊδία επεξεργασία βασισμένη στην Eurostat Regional Database*

Παρατηρώντας τον Πίνακα 7.1, διαπιστώνουμε ότι οι συνοριακές περιφέρειες εμφανίζουν σημαντικά χαμηλότερα επίπεδα ευημερίας σε σχέση με τις κεντρικές περιφέρειες. Ωστόσο, είναι εμφανές ότι οι συνοριακές περιφέρειες δεν αποτελούν μια ομοιόμορφη ομάδα. Ειδικότερα, οι περιφέρειες που συνορεύουν με χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε (ΕΕ-15) παρουσιάζουν υψηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ συγκριτικά με τις περιφέρειες που συνορεύουν με Νέα Κράτη Μέλη (ΝΚΜ). Ταυτόχρονα, το χαμηλότερο επίπεδο ανάπτυξης εντοπίζεται στις περιφέρειες που συνορεύουν με τρίτες χώρες. Είναι χαρακτηριστικό ότι η παραπάνω διαβάθμιση παρατηρείται τόσο στις περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε (ΕΕ-15), όσο και στις περιφέρειες των Νέων Κρατών Μελών (ΝΚΜ). Αξίζει ωστόσο να σημειωθεί ότι το κατά κεφαλήν ΑΕΠ στις συνοριακές περιφέρειες των Νέων Κρατών Μελών είναι πολύ χαμηλότερο σε σχέση με τα αντίστοιχα μεγέθη στις συνοριακές περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε. Επιπλέον, η σχετική διαφορά μεταξύ των τριών τύπων συνοριακών περιφερειών (με ΕΕ-15, με ΝΚΜ, με τρίτες χώρες) είναι πολύ πιο έντονη στις περιφέρειες των

Νέων Κρατών Μελών, συγκριτικά με τις περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε.

Χάρτης 7.1 ΑΕΠ των συνοριακών περιφερειών της Ευρώπης, 2001, επίπεδο NUTS III

Πηγή: Ιδία επεξεργασία βασισμένη στην Eurostat Regional Database

Πίνακας 7.2 Πληθυσμιακή Πυκνότητα των ευρωπαϊκών συνοριακών περιφερειών, 2001

	ΚΕΝΤΡΙΚΕΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΣΥΝΟΡΙΑΚΕΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ		
			Σύνορα με ΕΕ-15	Σύνορα με ΝΚΜ	Εξωτερικά Σύνορα
ΕΕ-15	1,314.39	115.75	64.60	88.69	63.82
ΕΕ- ΝΚΜ	642,00	96.25	74.32	88.68	65.02

Πηγή: Ιδία επεξεργασία βασισμένη στην Eurostat Regional Database

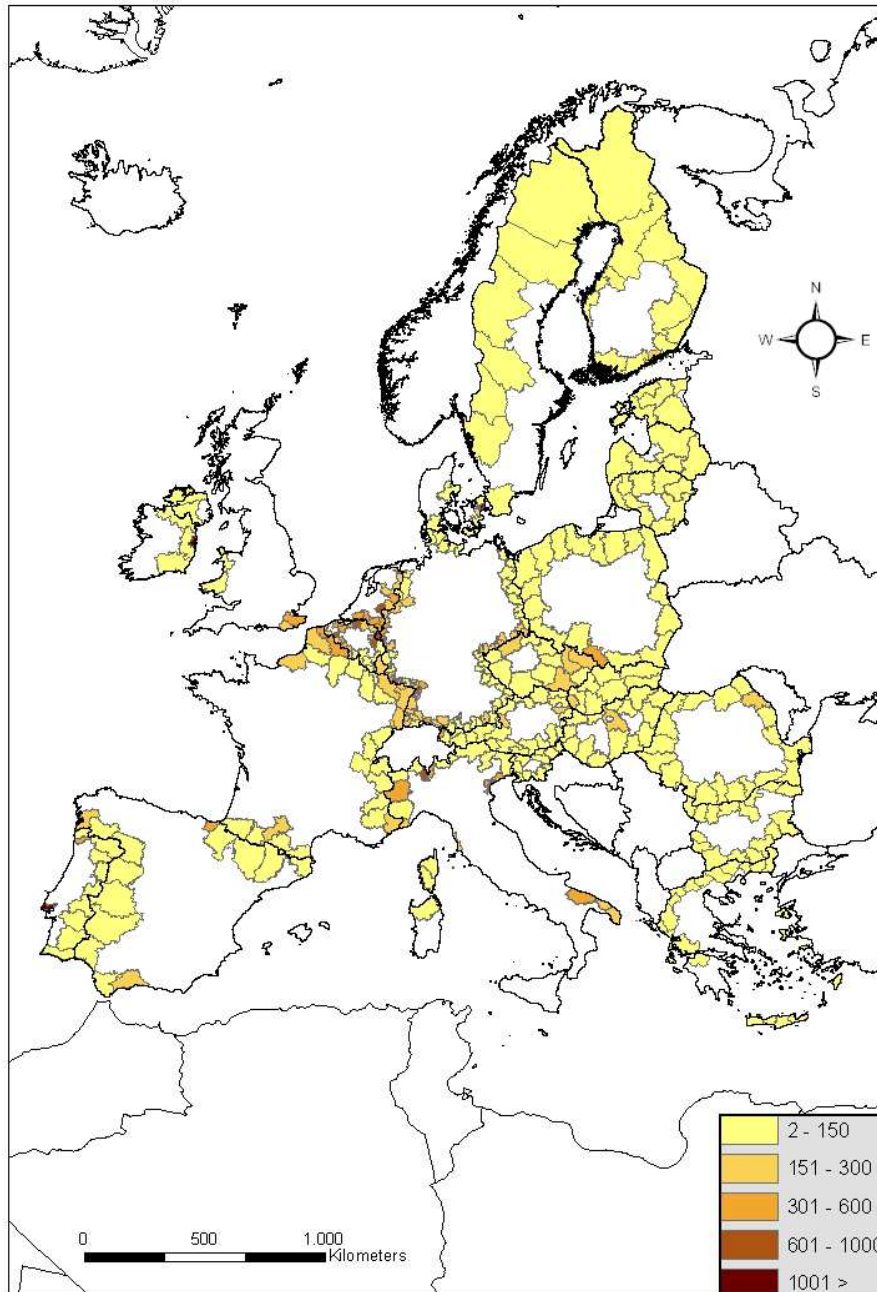
Ο Πίνακας 7.2, παρουσιάζει την πληθυσμιακή πυκνότητα των τριών ομάδων συνοριακών περιφερειών, σε σχέση με τις μητροπολιτικές περιφέρειες, και το σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε και των Νέων Κρατών Μελών. Η τάση που εντοπίζεται είναι ότι οι συνοριακές περιφέρειες παρουσιάζουν χαμηλότερη πυκνότητα πληθυσμού από το μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και πολύ χαμηλότερες πυκνότητες συγκρινόμενες με τις μητροπολιτικές περιοχές. Επιπλέον, έχει ενδιαφέρον να τονίσουμε ότι η πληθυσμιακή πυκνότητα των μητροπολιτικών περιφερειών της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε είναι πολύ υψηλότερη από την αντίστοιχη πυκνότητα των Νέων Κρατών Μελών. Την ίδια στιγμή, οι συνοριακές περιφέρειες των Νέων Κρατών Μελών εμφανίζουν πυκνότητες που βρίσκονται πιο κοντά στην αντίστοιχη συνολική μέση τιμή, ενώ κάτι ανάλογο δεν εντοπίζεται στις συνοριακές περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε. Το δεδομένο αυτό, αποτελεί ένδειξη ότι η χωροθέτηση των δραστηριοτήτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση των δεκαπέντε, εμφανίζει μεγαλύτερο βαθμό πόλωσης σε σχέση με τα Νέα Κράτη Μέλη. Σε κάθε περίπτωση, οι συνοριακές περιφέρειες με την πιο χαμηλή πληθυσμιακή πυκνότητα, είναι αυτές των τρίτων χωρών.

Οι σημαντικές διαφορές στα επίπεδα ανάπτυξης αποτυπώνονται καθαρά στο Χάρτη 6.1, παρέχοντας πληροφορίες στο χωρικό επίπεδο του νομού (NUTS III). Είναι φανερό, ότι οι συνοριακές περιφέρειες εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε, βρίσκονται σε πιο πλεονεκτική θέση συγκρινόμενες με τις άλλες δύο ομάδες συνοριακών περιφερειών. Οι συνοριακές περιφέρειες των τρίτων χωρών, καθώς και οι απομακρυσμένες περιφέρειες με περιφερειακό χαρακτήρα, είναι αυτές που βιώνουν τα χαμηλότερα επίπεδα ανάπτυξης και πιθανά τις μεγαλύτερες προκλήσεις στο νέο οικονομικό περιβάλλον.

Ο Χάρτης 7.2, απεικονίζει την πληθυσμιακή πυκνότητα των συνοριακών περιφερειών στο χωρικό επίπεδο του νομού (NUTS III). Παρόλο που το μοτίβο «Ανατολή-Δύση» δεν είναι τόσο ευδιάκριτο, όπως στην περίπτωση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, τα δεδομένα φανερώνουν ότι οι απομακρυσμένες συνοριακές περιφέρειες και ειδικότερα αυτές των τρίτων χωρών εμφανίζουν τις χαμηλότερες πληθυσμιακές πυκνότητες.

Χάρτης 7.2 Πληθυσμιακή Πυκνότητα των ευρωπαϊκών συνοριακών περιφερειών, 2001, NUTS III level, 2001

Πηγή: Ίδια επεξεργασία βασισμένη στην Eurostat Regional Database

Οι συνοριακές περιφέρειες των τρίτων χωρών γενικότερα, φαίνεται ότι βρίσκονται σε μια κατάσταση ανοίγματος των συνόρων όπου οι

κοινωνικοοικονομικές συνθήκες και το μίγμα των ευκαιριών και των κινδύνων, είναι πολύ διαφορετικό σε σχέση με τις συνοριακές περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε.

7.3 Μορφές και επίπεδα οικονομικής αλληλεπίδρασης στα νέα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Στο τμήμα αυτό εξετάζουμε μέσα από την εμπειρική διερεύνηση, τις μορφές και τα επίπεδα διασυνοριακής οικονομικής αλληλεπίδρασης, βασιζόμενοι στα ευρήματα του Προγράμματος EXLINEA (βλέπε κεφάλαιο 6^ο). Η ανάλυση της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης, εστιάζει στις εξαγωγές, εισαγωγές και στις επενδύσεις από την απέναντι πλευρά και το αντίστροφο. Προκειμένου να απαντήσουμε τα ερωτήματα που θέσαμε στο εισαγωγικό μέρος του παρόντος κεφαλαίου, ταξινομήσαμε τα δεδομένα μας στο μακρο-γεωγραφικό επίπεδο σε τρεις κατηγορίες και στο μικρο-γεωγραφικό επίπεδο σε έξι κατηγορίες.

Ειδικότερα στο μακρο-γεωγραφικό επίπεδο, έχουμε διαχωρίσει το δείγμα μας: (α) στις συνοριακές περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε (BEU), β) στις συνοριακές περιφέρειες των Νέων Κρατών Μελών (BNM) και γ) στις συνοριακές περιφέρειες των τρίτων χωρών (BEX). Η ταξινόμηση αυτή έχει όχι μόνο χαρακτηριστικά θεσμικής εγγύτητας, σε σχέση με την Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά και χωρικής εγγύτητας σε σχέση με τον ευρωπαϊκό οικονομικό πυρήνα. Στο δείγμα μας συμμετείχαν άνθρωποι που ζουν στις συνοριακές περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε και έχουν απέναντι περιφέρειες Τρίτων Χωρών (όπως στην περίπτωση της Ελλάδας και Φινλανδίας), ή είναι εγκατεστημένοι σε συνοριακές περιοχές Νέων Κρατών Μελών έχοντας στην απέναντι πλευρά Τρίτες Χώρες (όπως στην περίπτωση της Εσθονίας, Ουγγαρίας και Ρουμανίας) ή τέλος βρίσκονται σε Τρίτες Χώρες και έχουν απέναντί τους είτε συνοριακές περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε, είτε Νέων Κρατών Μελών (όπως στην περίπτωση της Ρωσίας,

Ουκρανίας και Μολδαβίας). Κατά συνέπεια, η σχετική ανάλυση λαμβάνει υπόψη την αλληλεπίδραση που λαμβάνει χώρα και στις δύο πλευρές των εξωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στο μικρο-γεωγραφικό επίπεδο, αυτό που εξετάζουμε είναι η χωρική διάσταση της οικονομικής αλληλεπίδρασης των επιχειρήσεων της κάθε πλευράς σε σχέση με: (α) την πιο κοντινή πόλη της όμορης χώρας (CITNEAR), (β) την πιο κοντινή μεγαλύτερη πόλη της όμορης χώρας (CITLARG), γ) τις πιο κοντινές αγορές της όμορης χώρας (REGNEAR), δ) τις πιο απομακρυσμένες αγορές της όμορης χώρας (REGFAR), ε) την πρωτεύουσα της όμορης χώρας (CAPIT) και στ) τις άλλες χώρες (OTHER). Με την ταξινόμηση αυτή, επιχειρούμε να εντοπίσουμε, εάν και σε ποιο βαθμό η γεωγραφία και το μέγεθος της αγοράς, επιδρούν στη μορφή και στα επίπεδα της αλληλεπίδρασης κατά μήκος των συνόρων.

Πριν την παρουσίαση των ευρημάτων της έρευνας με τα ερωτηματολόγια, έχει ενδιαφέρον να προσέξουμε τον Πίνακα 7.3, ο οποίος παρουσιάζει την ένταση του διεθνούς εμπορίου των χωρών του δείγματος. Στην πρώτη στήλη του πίνακα εμφανίζεται ο μέσος όρος του συνολικού όγκου εμπορίου για κάθε χώρα. Το μέγεθος αυτό προκύπτει απλά από το συνολικό άθροισμα των εξαγωγών (X) και των εισαγωγών (M), διαιρεμένο με τον αριθμό (N) των χωρών με τα οποία η κάθε χώρα διατηρούσε το 2003 εμπορικές σχέσεις. Μπορούμε να υποθέσουμε, ότι το μέγεθος αυτό αποτελεί κατά κάποιο τρόπο ένα δείκτη έντασης του εμπορίου για την κάθε χώρα. Φυσιολογικά, οι πιο αναπτυγμένες χώρες καθώς και οι μεγαλύτερες στο μέγεθος, τείνουν να έχουν υψηλότερη ένταση εμπορίου. Στη δεύτερη στήλη, παρουσιάζεται ο μέσος όρος του εμπορικού όγκου μόνο για τις όμορες χώρες. Στην πραγματικότητα πρόκειται για τον ίδιο δείκτη με τον προηγούμενο, με τη διαφορά ότι αναφέρεται μόνο στο εμπόριο με τις γειτονικές χώρες. Παρατηρούμε ότι οι εμπορικές σχέσεις με τις γειτονικές χώρες είναι σε όλες τις περιπτώσεις πιο

έντονες σε σχέση με το μέσο όρο των συνολικών εμπορικών σχέσεων. Η διαφορά αυτή εξηγείται από το χαμηλό μεταφορικό κόστος και από τις παρόμοιες καταναλωτικές προτιμήσεις (Jackson και Petrakos, 2000).

Πίνακας 7.3 Μέσο επίπεδο εμπορίου των χωρών του προγράμματος EXLINEA, 2003

	ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΕΜΠΟΡΙΟ (X+M)/N	ΕΜΠΟΡΙΟ ΜΕ ΓΕΙΤΟΝΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ (X+M)/N γειτονικών χωρών
<i>EE -15</i>	472	4661
Ελλάδα	349	691
Φινλανδία	603	8.885
<i>EE - NKM</i>	654	1.811
Πολωνία	832	2.306
Ουγγαρία	644	1.366
Εσθονία	65	1.454
Ρουμανία	288	810
Βουλγαρία	132	1.485
<i>Τρίτες Χώρες</i>	1.187	3.490
Ρωσία	1.325	3.827
Ουκρανία	274	1.343
Π.Γ.Δ.Μ.	22	484
Αλβανία	24	429
Μολδαβία	18	188

Πηγή: *Ιδία επεξεργασία βασισμένη στο IMF (2004) Direction of Trade Statistics, Yearbook, Washington D.C.*

Άραγε το υψηλότερο επίπεδο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης μεταξύ των γειτονικών χωρών σημαίνει ότι και οι συνοριακές περιφέρειες έχουν πυκνές διασυνοριακές σχέσεις; Είναι δυνατόν με άλλα λόγια, δύο χώρες να έχουν σημαντικές διασυνοριακές σχέσεις και την ίδια στιγμή οι συνοριακές περιφέρειες να αποκλείονται από τα οφέλη αυτής της αλληλεπίδρασης;

7.3.1 Διασυνοριακό εμπόριο

Επιχειρώντας να απαντήσουμε τα ερωτήματα που έχουν τεθεί σε σχέση με το εμπόριο, αναλύουμε στο μέρος αυτό τα αποτελέσματα των ερωτηματολογίων που αναφέρονται στις εξαγωγές και στις εισαγωγές που είτε προέρχονται είτε κατευθύνονται στις συνοριακές περιφέρειες. Ο Πίνακας 7.4, περιέχει συγκεντρωτικές τιμές για τις συνοριακές περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε (BEU), των Νέων Κρατών Μελών (BEX) και των όμορων Τρίτων Χωρών (BEX). Η ταξινόμηση αυτή στο μακρο-γεωγραφικό επίπεδο, συσχετίζεται με τα χωρικά χαρακτηριστικά της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης στο μικρο-γεωγραφικό επίπεδο. Το εύρος των τιμών κυμαίνεται από το 1 έως το 7, με το 1 να υποδηλώνει καθόλου εξαγωγές/εισαγωγές και το 7, πολύ ικανοποιητικό επίπεδο εξαγωγών/εισαγωγών.

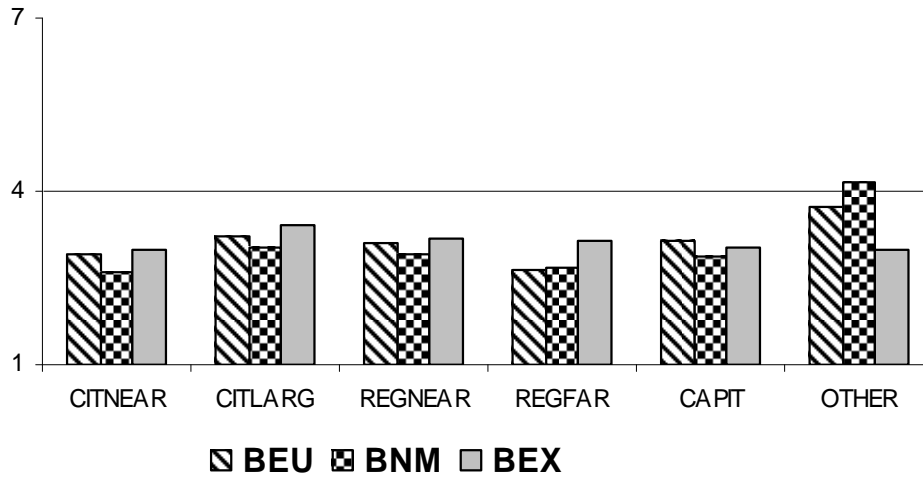
Πίνακας 7.4 Διασυννοριακό εμπόριο στο μακρο και μικρο γεωγραφικό επίπεδο (μέσοι όροι)

<i>Micro-geographical level</i>						
<i>Macro-geographical level</i>	Exports					
	CITNEAR	CITLARG	REGNEAR	REGFAR	CAPIT	OTHER
BEU	2.89	3.22	3.10	2.64	3.13	3.73
BNM	2.61	3.01	2.93	2.68	2.86	4.14
BEX	2.97	3.42	3.18	3.16	3.01	3.00
TOTAL	2.82	3.22	3.07	2.83	3.00	3.62
Imports						
BEU	2.38	2.43	2.59	2.40	2.52	3.87
BNM	2.65	2.88	2.92	2.71	2.81	4.54
BEX	3.09	3.77	3.75	3.52	3.71	3.79
TOTAL	2.71	3.03	3.08	2.88	3.01	4.06

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,

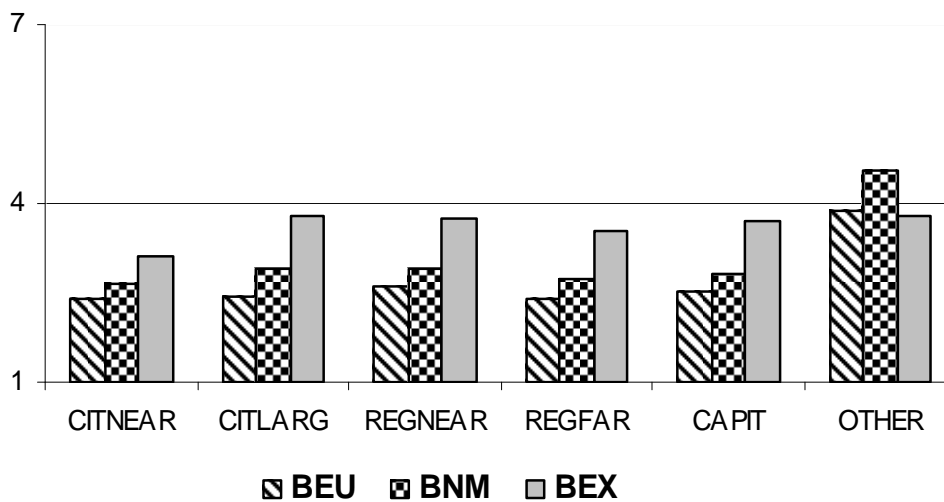
Τα διαγράμματα 7.1 και 7.2, απεικονίζουν γραφικά τα αποτελέσματα του Πίνακα 6.4, αναφορικά με τις εξαγωγές και εισαγωγές. Ο κάθετος άξονας, δείχνει το επίπεδο της έντασης του εμπορίου, ενώ η τιμή 4 απεικονίζει το μέσο όρο της κλίμακας Likert scale. Ο οριζόντιος άξονας, αντιπροσωπεύει για κάθε μακρο-γεωγραφικό επίπεδο, τους διαφορετικούς τύπους χωρικής αλληλεπίδρασης στο μικρο-γεωγραφικό επίπεδο.

Διάγραμμα 7.1 Διασυννοριακές εξαγωγές στο μακρο και μικρο γεωγραφικό επίπεδο

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,

Διάγραμμα 7.2 Διασυννοριακές εισαγωγές στο μακρο και μικρο γεωγραφικό επίπεδο

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,

Η πληροφορία που παρέχεται στα Διαγράμματα 7.1 και 7.2, μας επιτρέπει να κάνουμε μια σειρά από ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις: Πρώτον, είναι φανερό ότι σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις, το επίπεδο του διασυνοριακού εμπορίου με τις όμορες χώρες, είναι χαμηλότερο από το μέσο όρο. Το ασθενές εμπόριο και ειδικότερα οι εξαγωγικές επιδόσεις, μπορούν να αποδοθούν σ' ένα βαθμό στην αδύνατη οικονομική διάρθρωση και στο χαμηλότερο βαθμό ανάπτυξης των περιοχών με περιμετρικό χαρακτήρα, επιβεβαιώνοντας προηγούμενες αναφορές της βιβλιογραφίας (Petrakos κ.α., 2004α, Petrakos και Christodoulakis, 1997). Το εμπόριο είναι υψηλότερο του μέσου όρου, μόνο στην περίπτωση των εξαγωγών και εισαγωγών σε/από άλλες χώρες. Το τελευταίο, αποτελεί ένδειξη ότι οι συγκεκριμένες συνοριακές περιφέρειες εξακολουθούν να διατηρούν εμπορικούς δεσμούς που είχαν αναπτυχθεί στην προ του 1989 εποχή, κάτω από εντελώς διαφορετικές συνθήκες στα σύνορα. Το υψηλότερο επίπεδο εμπορικής δραστηριότητας αναφέρεται στις άλλες χώρες (OTHER), σε σχέση με τις άλλες εθνικές προελεύσεις ή προορισμούς που εμφανίζονται στον οριζόντιο άξονα. Το εύρημα αυτό, φανερώνει ότι οι επιπτώσεις της γειτνίασης δεν αποτελούν ακόμη τη βασική παράμετρο της εμπορικής διασυνοριακής αλληλεπίδρασης. Για το λόγο αυτό, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι οι συνοριακές περιφέρειες ακόμη διατηρούν εμπορικούς δεσμούς και σχέσεις διαμορφωμένες στο παρελθόν, από την εποχή που τα σύνορα ήταν ακόμη κλειστά.

Στο Διάγραμμα 7.1, μπορούμε να δούμε ότι οι εξαγωγές σε τρίτες χώρες που προέρχονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση των δεκαπέντε, είναι γενικά υψηλότερες από τις εξαγωγές που προέρχονται από τις συνοριακές περιφέρειες των Νέων Κρατών Μελών. Από την άλλη πλευρά, οι εξαγωγές στην Ευρωπαϊκή Ένωση των δεκαπέντε ή στα Νέα Κράτη Μέλη από τις όμορες περιφέρειες των τρίτων χωρών, είναι σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις υψηλότερες από τις δύο άλλες μακρο-ομάδες συνοριακών περιφερειών. Μοναδική εξαίρεση αποτελούν οι εξαγωγές των άλλων (μη όμορων) χωρών

(OTHER), όπου οι εξαγωγές των συνοριακών περιφερειών των τρίτων χωρών είναι χαμηλότερες. Η αιτιολόγηση αυτής της διαβάθμισης πρέπει να αναζητηθεί στα χαρακτηριστικά των εμπορικών και επενδυτικών ροών μεταξύ Ανατολής-Δύσης. Οι εξωτερικές συνοριακές περιφέρειες των Νέων Κρατών Μελών εμφανίζουν τις χαμηλότερες επιδόσεις, επειδή τα κράτη αυτά έχουν προσανατολίσει την εξαγωγική τους βιομηχανία (η οποία σ' ένα βαθμό στηρίζεται στις Άμεσες Ξένες Επενδύσεις της ΕΕ-15) δυτικά και όχι ανατολικά όπου οι γείτονες είναι με σχετικούς όρους πιο φτωχοί. Από την άλλη πλευρά, οι εξαγωγές από τις όμορες τρίτες χώρες είναι σχετικά υψηλότερες, πιθανά λόγω των ευρωπαϊκών επενδύσεων που επανεξάγουν τα παραγόμενα προϊόντα, εκμεταλλευόμενοι τη διαφορά τιμών των συντελεστών της παραγωγής.

Δεύτερον, στο Διάγραμμα 7.2, παρατηρούμε ότι στις διασυνοριακές εισαγωγές ένα ενδιαφέρον μοτίβο εμφανίζεται, όπου οι εισαγωγές των όμορων τρίτων χωρών είναι συστηματικά υψηλότερες από τις εισαγωγές των συνοριακών περιφερειών των Νέων Κρατών Μελών και οι οποίες είναι με τη σειρά τους συστηματικά υψηλότερες από αυτές στις όμορες περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε. Η κλιμάκωση αυτή στις εισαγωγές, όπου οι αδύνατες συνοριακές περιφέρειες (BEX) εισάγουν περισσότερο και οι πιο ανεπτυγμένες εισάγουν λιγότερο, αποτελεί ένδειξη ότι οι διασυνοριακές εισαγωγές λαμβάνουν χώρα μεταξύ άνισων εταίρων. Στο βαθμό λοιπόν που αναπτύσσονται διασυνοριακές σχέσεις, η πιο αδύνατη οικονομικά πλευρά δείχνει μια τάση να εισαγάγει περισσότερο, επιφέροντας ένα βαθμό ασυμμετρίας στις εμπορικές σχέσεις. Σε αρκετές περιπτώσεις η ασυμμετρία αυτή δεν αποτελεί μόνο υπόθεση των συνοριακών περιφερειών, αλλά αναπαράγεται και στο εθνικό επίπεδο, όπου τα εμπορικά πλεονάσματα της μιας πλευράς αντιστοιχίζονται με τα εμπορικά ελλείμματα της άλλης.

Τρίτον, οι πιο κοντινές μεγαλύτερες πόλεις (CITLARG), συγκρινόμενες με τις άλλες χωρικές αναφορές στο εθνικό επίπεδο, προκαλούν και προσελκύουν συστηματικά υψηλότερες εξαγωγικές και εισαγωγικές ροές. Οι υψηλότερες επιδόσεις της πιο κοντινής μεγαλύτερης πόλης, τόσο στις εξαγωγές, όσο και στις εισαγωγές, φανερώνουν ότι πόλεις με επαρκές μέγεθος αγοράς και εγγύτητα στα σύνορα μπορούν να λειτουργούν ως κομβικά σημεία στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Το υψηλότερο επίπεδο προσέλκυσης δραστηριοτήτων από τις πιο κοντινές μεγαλύτερες πόλεις (CITLARG), σε σύγκριση με τις πιο κοντινές πόλεις της όμορης χώρας (CITNEAR), φανερώνει ότι η απόσταση και η εγγύτητα δεν αποτελούν τους μοναδικούς παράγοντες που οδηγούν την οικονομική αλληλεπίδραση. Τα διαγράμματα δείχνουν, ότι για την ανάπτυξη εμπορικών σχέσεων, το μέγεθος αγοράς αποτελεί πολύ σημαντικό παράγοντα. Από την άλλη πλευρά οι μητροπόλεις (CAPIT) ελκύουν χαμηλότερο βαθμό δραστηριοτήτων σε σχέση με τις πιο κοντινές μεγαλύτερες πόλεις, δείχνοντας τελικά ότι το μέγεθος αγοράς δεν αποτελεί τον μοναδικό παράγοντα που επηρεάζει τις διασυνοριακές εμπορικές σχέσεις. Τα παραπάνω ευρήματα, φανερώνουν ότι όταν εμφανίζεται μια εξισορρόπηση μεταξύ της εγγύτητας στις αγορές και του μεγέθους αγοράς, το επίπεδο της αλληλεπίδρασης θα τείνει να είναι υψηλότερο σε περιοχές που συνδυάζουν ένα ελάχιστο μέγεθος αγοράς με μια όχι πολύ μεγάλη απόσταση. Ωστόσο, όταν η εξισορρόπηση μεταξύ απόστασης και μεγέθους αγοράς είναι σαφής, οι πιο κοντινές αγορές της όμορης χώρας (REGNEAR) προτιμώνται περισσότερο από τις πιο απομακρυσμένες αγορές (REGFAR), δείχνοντας ότι η απόσταση διαδραματίζει έναν σημαντικό ρόλο στη διασυνοριακή εμπορική αλληλεπίδραση.

7.3.2 Διασυνοριακές Επενδύσεις

Στον Πίνακα 6.5, παρέχονται συγκεντρωτικά στοιχεία σχετικά με τις διασυνοριακές επενδύσεις που προέρχονται και από τις δύο πλευρές των

συνόρων. Τα δεδομένα που παρουσιάζονται είναι οι μέσοι όροι των τριών μακρο-ομάδων και των έξι μικρο-γεωγραφικών τύπων αλληλεπίδρασης. Οι τιμές κυμαίνονται μεταξύ του 1 (μηδενικές επενδύσεις) και του 7 (πολύ ικανοποιητικό επίπεδο επενδύσεων).

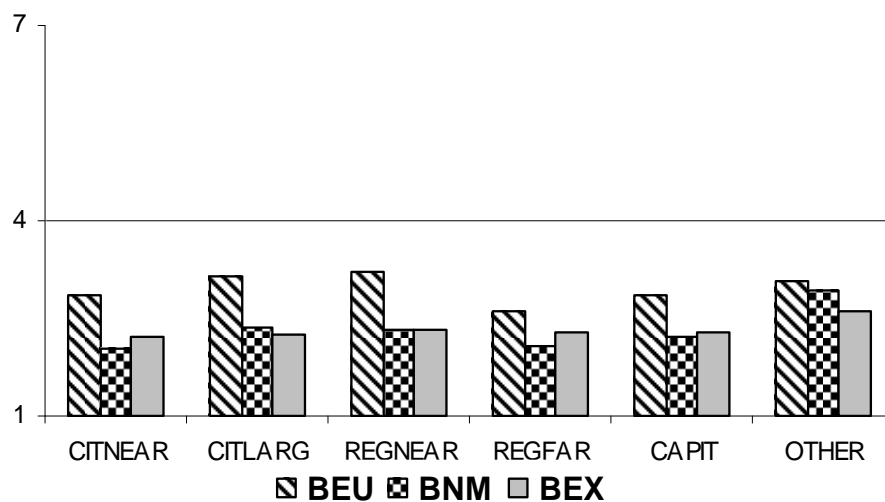
Πίνακας 7.5 Διασυννοριακές επενδύσεις στο μακρο και μικρο γεωγραφικό επίπεδο (μέσες τιμές)

<i>Macro-geographical level</i>		<i>Micro-geographical level</i>					
		Investment by local firms					
		CITNEAR	CITLARG	REGNEAR	REGFAR	CAPIT	OTHER
BEU		2.87	3.14	3.20	2.61	2.85	3.07
BNM		2.02	2.36	2.33	2.08	2.20	2.94
BEX		2.22	2.25	2.30	2.28	2.29	2.62
TOTAL		2.37	2.58	2.61	2.32	2.44	2.88
		Investment originating in the other side					
BEU		2.17	2.40	2.38	2.18	2.35	3.71
BNM		2.45	3.02	2.76	2.81	3.10	3.41
BEX		2.33	2.67	2.58	2.44	2.63	3.33
TOTAL		2.32	2.70	2.57	2.48	2.70	3.48

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,

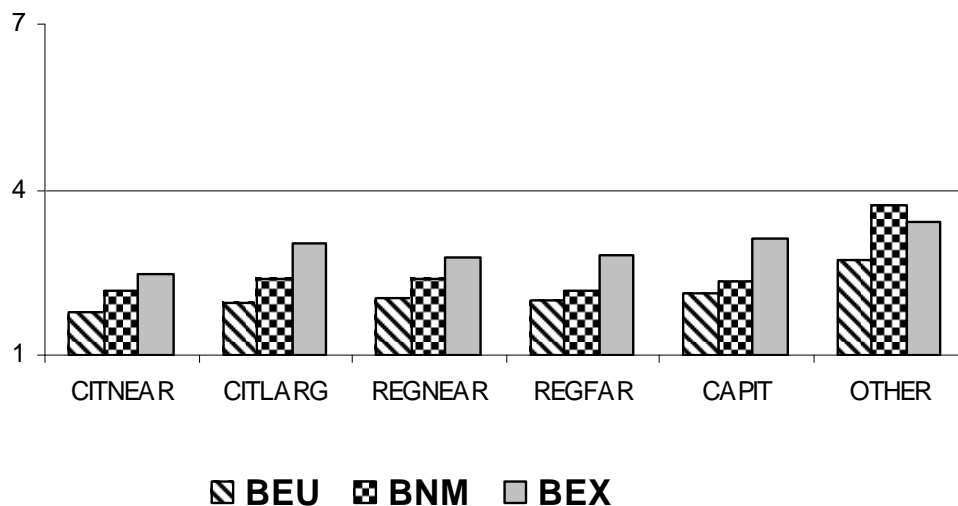
Τα Διαγράμματα 7.3 και 7.4, απεικονίζουν γραφικά τις επιδόσεις των διασυννοριακών επενδύσεων στο μακρο και μικρο-γεωγραφικό επίπεδο αντίστοιχα. Στο Διάγραμμα 7.3 παρουσιάζονται οι επενδύσεις τοπικών επιχειρήσεων στην άλλη πλευρά των συνόρων, ενώ το Διάγραμμα 7.4 αναφέρεται στις επενδύσεις στην τοπική οικονομία από επιχειρήσεις της άλλης πλευράς των συνόρων. Ο κάθετος άξονας, αντιπροσωπεύει την ένταση των επενδύσεων σ' ένα φάσμα τιμών μεταξύ του 1 και του 7, ενώ η τιμή 4 εκφράζει το μέσο όρο της σχετικής κλίμακας. Στον οριζόντιο άξονα αντίστοιχα, εμφανίζεται η χωρική διάσταση της επενδυτικής δραστηριότητας.

Διάγραμμα 7.3 Διασυννοριακές επενδύσεις τοπικών επιχειρήσεων στο μικρο και μακρο γεωγραφικό επίπεδο

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,

Διάγραμμα 7.4 Επενδύσεις στην τοπική οικονομία από επιχειρήσεις που προέρχονται από την άλλη πλευρά στο μικρο και μακρο γεωγραφικό επίπεδο

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,

Με βάση τις πληροφορίες που παρέχονται στα Διαγράμματα 7.3 και 7.4, μπορούμε να προχωρήσουμε στις ακόλουθες παρατηρήσεις: Πρώτον, σε όλες τις περιπτώσεις το επίπεδο των διασυνοριακών επενδύσεων στο μακρογεωγραφικό επίπεδο είναι χαμηλότερο του μέσου όρου (4), φανερώνοντας έναν χαμηλό επενδυτικό δυναμισμό των συνοριακών περιφερειών γενικότερα. Τα αποτελέσματα αυτά δείχνουν ότι οι συνοριακές περιοχές δεν φαίνεται ν' αποτελούν ούτε σημαντικό τόπο προέλευσης, ούτε σημαντικό τόπο προορισμού διασυνοριακών επενδύσεων.

Είναι αξιοσημείωτο, ότι οι διασυνοριακές επενδυτικές ροές από τις τρίτες χώρες (OTHER), σημειώνουν υψηλές τιμές συγκριτικά με τις εισερχόμενες επενδύσεις από τη γειτονική χώρα. Το γεγονός αυτό φανερώνει, ότι οι συνοριακές περιφέρειες, ειδικότερα στα Νέα Κράτη Μέλη (BNM) και στις Τρίτες Χώρες (BEX), έχουν στραμμένη την προσοχή τους στις ανεπτυγμένες χώρες, από τις οποίες λαμβάνουν και τις πιο σημαντικές Άμεσες Ξένες Επενδύσεις, για λόγους που έχουν περισσότερο σχέση με τις διαφορές των τιμών των συντελεστών και λιγότερο με την εγγύτητα και το μεταφορικό κόστος.

Δεύτερον, παρά το χαμηλό επίπεδο αλληλεπίδρασης, οι επενδύσεις που προέρχονται από τις συνοριακές περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε (BEU), εμφανίζονται πολύ υψηλότερα σε σχέση με τις επενδύσεις που προέρχονται από τις συνοριακές περιφέρειες των Νέων Κρατών Μελών και των Τρίτων Χωρών αντίστοιχα. Αναλογικά, οι συνοριακές περιφέρειες των Τρίτων Χωρών και των Νέων Κρατών Μελών, δείχνουν να αποτελούν σημαντικότερους επενδυτικούς προορισμούς, σε σχέση με τις αντίστοιχες περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε (βλέπε, Διάγραμμα 4). Το γεγονός ότι οι περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε εμφανίζονται συστηματικά ως πιο σημαντικοί τόποι προέλευσης και ως λιγότερο σημαντικοί τόποι προορισμού επενδύσεων σε σχέση με τους άλλους

δύο τύπους συνοριακών περιφερειών, επιβεβαιώνει τον ασύμμετρο χαρακτήρα των ροών του κεφαλαίου κατά μήκος των νέων και παλαιών συνόρων Ανατολής-Δύσης. Παρόλο που οι ανεπτυγμένες περιφέρειες της «παλαιάς Ευρώπης» (συμπεριλαμβανομένων και των συνοριακών περιφερειών) αποτελούν συνήθεις τόπους εισόδου και εξόδου επενδύσεων, οι λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες της «νέας Ευρώπης», ειδικότερα στα εξωτερικά σύνορα, τείνουν να είναι κυρίως λήπτες ξένων επενδύσεων.

Τρίτον, στο μικρο-γεωγραφικό επίπεδο, οι πιο κοντινές μεγαλύτερες πόλεις (CITLARG) φαίνεται ότι αποτελούν σημαντικότερο προσορισμό διασυνοριακών επενδύσεων σε σχέση με τις πιο κοντινές πόλεις (CITNEAR), αλλά και την πρωτεύουσα της όμορης χώρας (CAPIT), τουλάχιστον για τις συνοριακές περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε και των Νέων Κρατών Μελών. Από την άλλη πλευρά, οι συνοριακές περιφέρειες των Τρίτων Χωρών τείνουν ελαφρώς στο να κατευθύνουν τις επενδύσεις τους περισσότερο στις πρωτεύουσες των γειτονικών χωρών.

Οι μεγάλες πόλεις (CITLARG), αποτελούν επίσης τους πιο συχνούς τόπους προέλευσης επενδύσεων στην περίπτωση των συνοριακών περιφερειών της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε και των Τρίτων Χωρών, ενώ στην περίπτωση των Νέων Κρατών Μελών, την αντίστοιχη θέση καταλαμβάνουν οι πρωτεύουσες (CAPIT). Το γεγονός ότι οι πρωτεύουσες και οι μεγάλες πόλεις κοντά στα σύνορα εμφανίζουν το μεγαλύτερο σχετικό δυναμισμό, υπογραμμίζει τον πολύ σημαντικό ρόλο του μεγέθους αγοράς στην περίπτωση των επενδυτικών εισροών και το ρόλο των οικονομιών συγκέντρωσης στην περίπτωση των επενδυτικών εκροών.

Ωστόσο, όταν συγκρίνουμε τις διασυνοριακές επενδυτικές δραστηριότητες των πιο κοντινών αγορών (REGNEAR) με τις πιο απομακρυσμένες αγορές

(REGFAR), είτε ως τόπων προέλευσης, είτε ως τόπων προορισμού, καταγράφουμε συστηματικά υψηλότερες επιδόσεις στις αγορές με μεγαλύτερη εγγύτητα. Το εύρημα αυτό για την περίπτωση των εμπορικών σχέσεων, αποτελεί μια ένδειξη ότι η απόσταση και η εγγύτητα αποτελεί σημαντικό παράγοντα, που επηρεάζει την επενδυτική συμπεριφορά στις συνοριακές περιφέρειες, ειδικότερα όταν το μέγεθος αγοράς και οι οικονομίες συγκέντρωσης δεν είναι με σαφήνεια διαφοροποιημένες μεταξύ κοντινών και μακρινών αγορών.

7.4 Μορφές και επίπεδα οικονομικής αλληλεπίδρασης στην ελληνική «μελέτη περίπτωσης»

Έχοντας μια εικόνα της οικονομικής γεωγραφίας στα νέα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης από την ανάλυση που έχει προηγηθεί, στο παρόν τμήμα επιχειρούμε να ανιχνεύσουμε τις μορφές και τα επίπεδα οικονομικής αλληλεπίδρασης στην περιοχή της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης». Αυτό που μας ενδιαφέρει να διερευνήσουμε στο επίπεδο της μακρο-γεωγραφίας, είναι η ένταση του διασυνοριακού εμπορίου και των διασυνοριακών επενδύσεων στις διασυνοριακές ζώνες Ελλάδας-Αλβανίας, Ελλάδας-Π.Γ.Δ.Μ. και Ελλάδας-Βουλγαρίας. Την τελευταία ανάλυση, τη συσχετίζουμε στο επίπεδο της μικρο-γεωγραφίας με έξι διαφορετικά χωρικά επίπεδα αλληλεπίδρασης που είναι: α) η πιο κοντινή πόλη της όμορης χώρας (CITNEAR), β) η μεγαλύτερη κοντινή πόλη (CITLARG) γ) η πιο κοντινή αγορά (REGNEAR) δ) η πιο απομακρυσμένη αγορά (REGFAR) ε) η πρωτεύουσα της όμορης χώρας (CAPIT) και στ) οι άλλες χώρες (OTHER).

«

7.4.1 Διασυνοριακό Εμπόριο

Οι Πίνακες 7.6 και 7.7, μας πληροφορούν συνοπτικά για την ένταση (μέσο όρο) του διασυνοριακού εμπορίου (εξαγωγών και εισαγωγών αντίστοιχα), σε σχέση με τα έξι χωρικά επίπεδα της μικρο-γεωγραφίας που αναφέρθηκαν στο εισαγωγικό μέρος του τμήματος. Εκτός από τις τρεις διασυνοριακές ζώνες των περιοχών μελέτης, οι Πίνακες μας παρέχουν (στο μεσαίο μέρος) πληροφορίες για το σύνολο της ελληνικής συνοριακής ζώνης (West), καθώς και για το σύνολο των συνοριακών περιοχών των τριών χωρών μετάβασης (East). Επιπλέον, ομαδοποιήσαμε (στο δεξιό μέρος των Πινάκων) το σύνολο του δείγματος του Προγράμματος EXLINEA σύμφωνα με το βαθμό ολοκλήρωσης σε σχέση με την Ευρωπαϊκή Ένωση των δεκαπέντε. Οι τρεις ομάδες που προκύπτουν από αυτή την επεξεργασία είναι συνοριακές ζώνες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε (EU15), των Νέων Κρατών Μελών (NMS) και των Εξωτερικών Χωρών (EXT). Οι τιμές (όπως έχει αναφερθεί και στο προηγούμενο τμήμα), κυμαίνονται από το 1 έως το 7, με το ένα (1) να υποδηλώνει καθόλου εξαγωγές/εισαγωγές και το επτά (7), πολύ ικανοποιητικό επίπεδο εξαγωγών/εισαγωγών.

Πίνακας 7.6 Διασυνοριακές Εξαγωγές

1 = καθόλου εξαγωγές 7 = πολύ υψηλές εξαγωγές	Ελλάδα Αλβανία		Ελλάδα FYROM		Ελλάδα Βουλγαρία		Σύνολο Ελλάδας (ALFYBU)		Χώρες μη μέλη ΕΕ	Νέα Κράτη Μέλη	ΕΕ- 15	EXLINEA
	GR	AL	GR	FY	GR	BU	West	East	EXT	NMS	EU-15	
<i>Αρ. Παρατηρήσεων</i>	49	49	83	41	60	118	192	208	338	368	231	937
Διασυνοριακές εξαγωγές στην πιο <u>κοντινή</u> πόλη της όμορης χώρας	2,94	1,80	2,84	2,71	2,58	2,59	2,79	2,43	2,97	2,61	2,89	3,0
Διασυνοριακές εξαγωγές στην πιο <u>κοντινή</u> μεγαλύτερη πόλη της όμορης χώρας	3,18	4,33	3,22	2,83	2,80	2,76	3,08	3,14	3,42	3,01	3,22	3,3
Διασυνοριακές εξαγωγές στις πιο <u>κοντινές</u> αγορές της όμορης χώρας	2,92	2,31	3,18	2,71	2,95	2,99	3,04	2,77	3,18	2,93	3,10	3,2
Διασυνοριακές εξαγωγές στις πιο <u>απομακρυσμένες</u> αγορές της όμορης χώρας	2,51	3,63	2,45	2,56	2,52	2,64	2,49	2,86	3,16	2,68	2,64	3,0
Διασυνοριακές εξαγωγές στην <u>πρωτεύουσα</u> της όμορης χώρας	2,76	3,49	3,21	2,76	2,93	2,84	3,01	2,98	3,01	2,86	3,13	2,8
Εξαγωγές σε <u>άλλες χώρες</u>	3,51	1,63	3,70	3,20	3,60	4,00	3,62	3,28	3,52	4,12	3,73	3,9

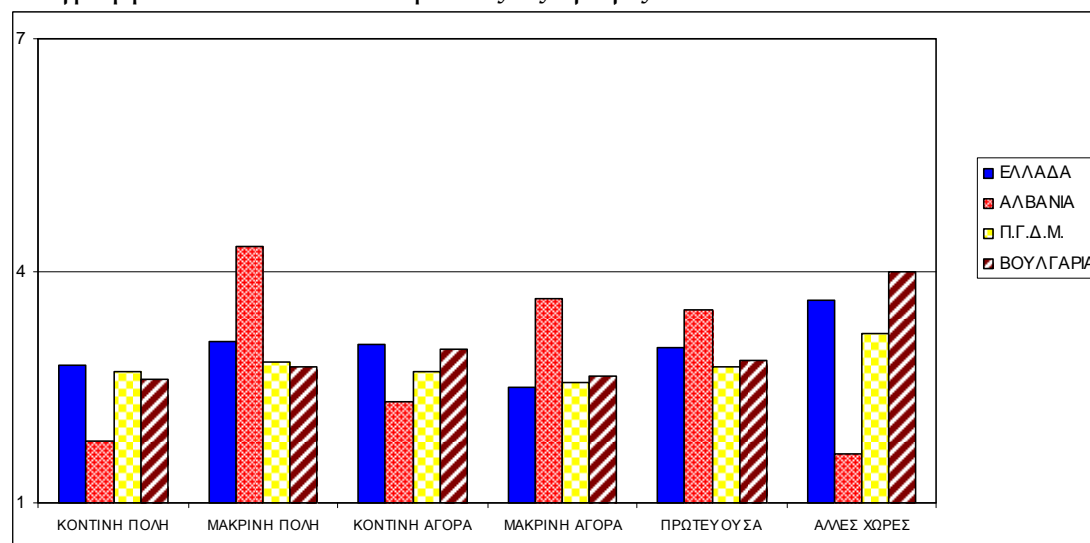
Πηγή: Ίδια Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,

Πίνακας 7.7 Διασυννοριακές Εισαγωγές

1= καθόλου εισαγωγές 7 = πολύ υψηλές εισαγωγές	Ελλάδα Αλβανία		Ελλάδα FYROM		Ελλάδα Βουλγαρία		Σύνολο Ελλάδας (ALFYBU)		Χώρες μη μέλη ΕΕ	Νέα Κράτη Μέλη	ΕΕ- 15	EXLINEA
	GR	AL	GR	FY	GR	BU	West	East	EXT	NMS	EU-15	
<i>Αρ. Παρατηρήσεων</i>	49	49	83	41	60	118	192	208	338	368	231	937
Διασυννοριακές εισαγωγές από την πιο <u>κοιτηνή πόλη</u> της όμορης χώρας	1,78	2,18	2,09	3,49	2,78	2,48	2,23	2,61	3,09	2,65	2,38	3,1
Διασυννοριακές εισαγωγές από την πιο <u>κοιτηνή μεγαλύτερη πόλη</u> της όμορης χώρας	1,94	5,18	2,12	3,46	2,60	2,81	2,23	3,50	3,77	2,88	2,43	3,5
Διασυννοριακές εισαγωγές από τις πιο <u>κοιτηνές αγορές</u> της όμορης χώρας	1,92	5,04	2,15	3,80	2,68	2,86	2,26	3,56	3,75	2,92	2,59	3,3
Διασυννοριακές εισαγωγές από τις πιο <u>απομακρυσμένες αγορές</u> της όμορης χώρας	1,57	4,08	2,06	3,34	2,55	2,59	2,09	3,09	3,52	2,71	2,40	3,4
Διασυννοριακές εισαγωγές από την <u>πρωτεύουσα</u> της όμορης χώρας	1,63	5,22	2,55	3,22	2,83	2,80	2,40	3,45	3,71	2,81	2,52	3,5
Εισαγωγές από <u>άλλες χώρες</u>	3,57	2,29	3,87	4,12	3,98	4,23	3,83	3,75	3,79	4,54	3,87	4,0

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,

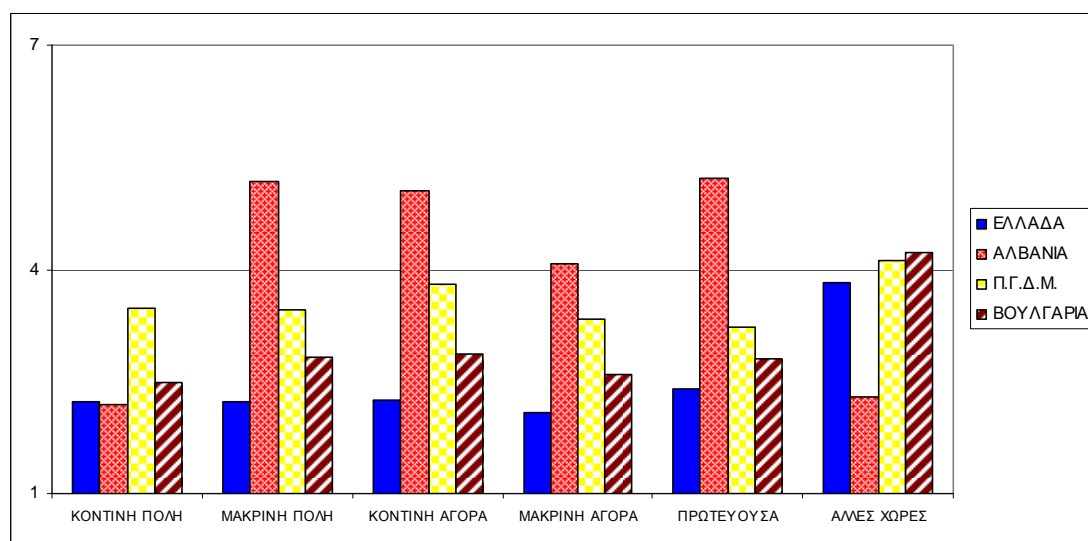
Διάγραμμα 7.5 Διασυννοριακές Εξαγωγές

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,

Τα διαγράμματα 7.5 και 7.6, απεικονίζουν γραφικά τα αποτελέσματα των Πινάκων 7.6 και 7.7. Ο κάθετος άξονας, αποτυπώνει το επίπεδο της έντασης του εμπορίου, ενώ η τιμή 4 απεικονίζει το μέσο όρο της κλίμακας Likert scale. Ο οριζόντιος άξονας, αντιπροσωπεύει για κάθε μακρο-γεωγραφικό επίπεδο, τους διαφορετικούς τύπους χωρικής αλληλεπίδρασης στο μικρο-γεωγραφικό επίπεδο.

Διάγραμμα 7.6 Διασυννοριακές Εισαγωγές

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,

Τα δεδομένα και οι πληροφορίες που παρουσιάζονται στους παραπάνω πίνακες και διαγράμματα, μας επιτρέπουν να προχωρήσουμε στα παρακάτω σχόλια: Πρώτον, είναι προφανές ότι το διασυννοριακό εμπόριο είναι χαμηλότερο του μέσου όρου στις περισσότερες των περιπτώσεων. Το χαμηλό επίπεδο εισαγωγών και εξαγωγών συσχετίζεται προφανώς με τον περιμετρικό χαρακτήρα της ευρύτερης περιοχής της ΝΑ Ευρώπης, σε σχέση με τον οικονομικό πυρήνα της Ευρώπης.

Δεύτερον, στους Πίνακες 7.6 και 7.7 καταγράφεται ότι οι εξαγωγές και εισαγωγές της ελληνικής συνοριακής περιοχής (West) είναι συστηματικά χαμηλότερες από τις αντίστοιχες εξαγωγές και εισαγωγές των συνοριακών περιφερειών EU15. Παρομοίως, το διασυννοριακό εμπόριο των τριών συνοριακών περιοχών των χωρών μετάβασης (East) είναι ασθενέστερο συγκριτικά με τις περιοχές των εξωτερικών χωρών (EXT). Τα ευρήματα αυτά φωτίζουν τον καθοριστικό ρόλο της μακρο-γεωγραφίας στο διασυννοριακό εμπόριο. Από την άλλη, τα αποτελέσματα αυτά αντανακλούν στην υπό διαμόρφωση διαχωριστική γραμμή μεταξύ των συνοριακών περιφερειών του ανατολικού μπλοκ, με την περιοχή της ΝΑ Ευρώπης να καταγράφει τις χαμηλότερες επιδόσεις.

Τρίτον, οι εξαγωγές κινούνται στις περισσότερες των περιπτώσεων σε πολύ χαμηλά επίπεδα, με εξαίρεση τις αλβανικές εξαγωγές προς τις μεγαλύτερες κοντινές πόλεις. Όσον αφορά στις εισαγωγές, οι υψηλότερες τιμές εντοπίζονται συστηματικά στις μεταβατικές χώρες (East) με την αλβανική πλευρά να εμφανίζει τις υψηλότερες επιδόσεις. Είναι πρόδηλο από τα τελευταία στοιχεία, ότι το διασυνοριακό εμπόριο στη συγκεκριμένη διασυνοριακή περιοχή διεξάγεται μεταξύ άνισων εταίρων.

Τέταρτον, εάν παρατηρήσουμε προσεκτικά τα διαγράμματα 6.5 και 6.6, γίνεται φανερό ότι το διασυνοριακό εμπόριο από/προς τις κοντινές αγορές (REGNEAR) είναι πιο εντατικό σε σχέση με το διασυνοριακό εμπόριο από/προς τις απομακρυσμένες αγορές (REGFAR). Τα αποτελέσματα αυτά (που είναι σε πλήρη αντιστοιχία με τα ευρήματα στο επίπεδο των νέων συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης), επιβεβαιώνουν τον καθοριστικό ρόλο της απόστασης και του γεωγραφικού παράγοντα στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση.

Πέμπτον, οι πρωτεύουσες αλλά και οι μεγαλύτερες πόλεις κοντά στα σύνορα παρουσιάζουν συστηματικά τις μεγαλύτερες επιδόσεις στο διασυνοριακό εμπόριο, σε όλες τις πλευρές των συνόρων. Τα στοιχεία αυτά μας επιτρέπουν να υποθέσουμε ότι οι πόλεις που συνδυάζουν επαρκές μέγεθος αγοράς και σχετικά καλή εγγύτητα στα σύνορα, είναι σε θέση να προσελκύσουν σημαντικές εμπορικές ροές λόγω εσωτερικών και εξωτερικών οικονομιών κλίμακας.

Έκτον, είναι αξιοσημείωτο ότι οι εξαγωγές και εισαγωγές προς/από άλλες χώρες είναι συστηματικά υψηλότερες (με εξαίρεση την αλβανική συνοριακή ζώνη) σε σχέση με τα υπόλοιπα χωρικά επίπεδα. Το εύρημα αυτό φανερώνει ότι τελικά η γεωγραφική εγγύτητα δεν έχει καταστεί (τουλάχιστον έως τώρα) ο καθοριστικός παράγοντας στη διασυνοριακή εμπορική αλληλεπίδραση.

Αυτό σημαίνει ότι εμπορικές σχέσεις που έχουν αναπτυχθεί στο παρελθόν εξακολουθούν να είναι ισχυρές ακόμη και σήμερα.

7.4.1 Διασυνοριακές Επενδύσεις

Οι Πίνακες 7.8 και 7.9 μας παρέχουν συνοπτικές πληροφορίες αναφορικά με το επίπεδο και τη μορφή των διασυνοριακών επενδύσεων στην περιοχή της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης». Ο Πίνακας 7.8 ειδικότερα, αναφέρεται στις επενδύσεις τοπικών επιχειρήσεων στην άλλη πλευρά των συνόρων ενώ ο Πίνακας 7.9 μας πληροφορεί για τις επενδύσεις στην τοπική οικονομία από επιχειρήσεις της άλλης πλευράς των συνόρων. Η δομή και η φιλοσοφία των πινάκων είναι ίδια με το διασυνοριακό εμπόριο, ενώ οι δύο ακραίες τιμές δείχνουν μηδενικό επίπεδο επενδύσεων (1) και πολύ ικανοποιητικό επίπεδο επενδύσεων (7) αντίστοιχα.

Πίνακας 7.8 Επενδύσεις Τοπικών Επιχειρήσεων στην άλλη πλευρά των συνόρων

1 = μηδενικές επενδύσεις 7 = πολύ υψηλές επενδύσεις	Ελλάδα Αλβανία		Ελλάδα FYROM		Ελλάδα Βουλγαρία		Σύνολο Ελλάδας (ALFYBU)		Χώρες μη μέλη ΕΕ	Νέα Κράτη Μέλη	EE- 15	EXLINEA
	GR	AL	GR	FY	GR	BU	West	East	EXT	NMS	EU-15	
Αρ. Παρατηρήσεων	49	49	83	41	60	118	192	208	338	368	231	937
Διασυνοριακές επενδύσεις στην πιο <u>κοντινή πόλη</u> της όμορης χώρας	2,37	1,45	2,77	2,71	3,35	1,93	2,85	1,97	2,22	2,02	2,87	2,2
Διασυνοριακές επενδύσεις στην πιο <u>κοντινή μεγαλύτερη πόλη</u> της όμορης χώρας	2,76	1,53	3,07	2,46	3,37	2,04	3,08	2,00	2,25	2,36	3,14	2,3
Διασυνοριακές επενδύσεις στις πιο <u>κοντινές αγορές</u> της όμορης χώρας	2,82	1,47	3,06	2,76	3,50	2,15	3,14	2,11	2,30	2,33	3,20	2,3
Διασυνοριακές επενδύσεις στις πιο <u>απομακρυσμένες αγορές</u> της όμορης χώρας	2,06	1,37	2,74	2,63	2,50	2,00	2,49	1,98	2,28	2,08	2,61	2,2
Διασυνοριακές επενδύσεις στην <u>πρωτεύουσα</u> της όμορης χώρας	2,55	1,45	3,01	2,90	2,90	2,14	2,86	2,13	2,29	2,20	2,85	2,3
Επενδύσεις τοπικών επιχειρήσεων σε <u>άλλες χώρες</u>	2,98	1,35	3,15	2,85	2,75	2,66	2,98	2,39	2,62	2,94	3,07	2,5

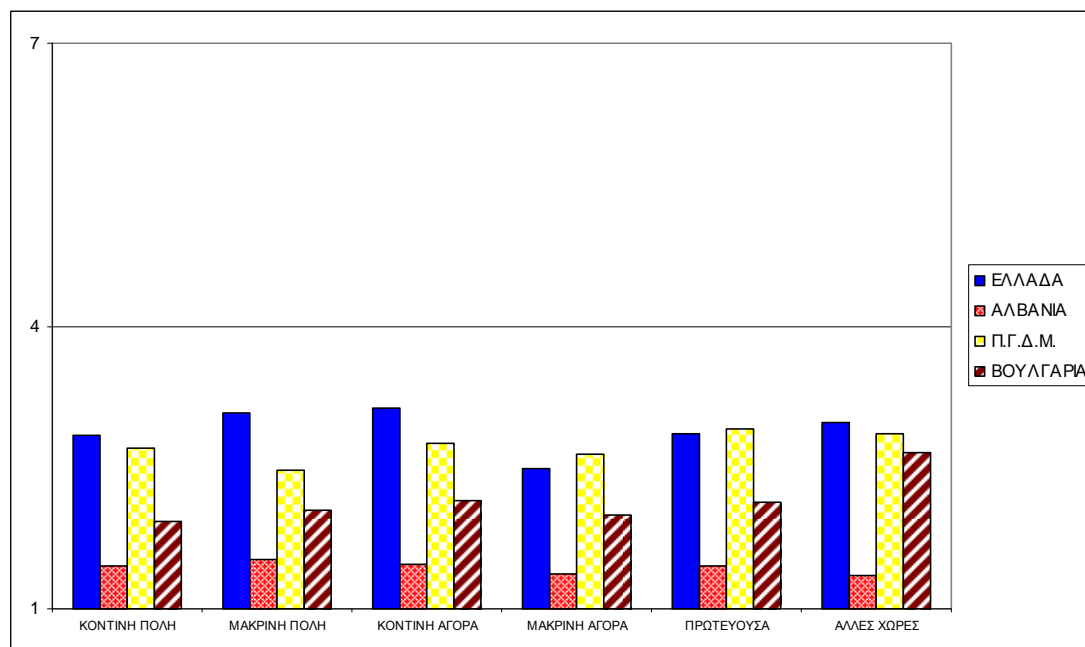
Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,

Πίνακας 7.9 Επενδύσεις στην Τοπική Οικονομία από Επιχειρήσεις της άλλης πλευράς των συνόρων

1 = μηδενικές επενδύσεις 7 = πολύ υψηλές επενδύσεις	Ελλάδα Αλβανία		Ελλάδα FYROM		Ελλάδα Βουλγαρία		Σύνολο Ελλάδας (ALFYBU)		Χώρες μη μέλη ΕΕ	Νέα Κράτη Μέλη	ΕΕ- 15	EXLINEA
	GR	AL	GR	FY	GR	BU	West	East	EXT	NMS	EU-15	
<i>Αρ. Παρατηρήσεων</i>	49	49	83	41	60	118	192	208	338	368	231	937
Επενδύσεις από επιχειρήσεις της πιο <i>κοντινής πόλης</i> της όμορης χώρας	1,59	1,96	1,82	2,85	1,60	2,61	1,69	2,50	2,45	2,17	1,79	2,5
Επενδύσεις από επιχειρήσεις της πιο <i>κοντινής μεγαλύτερης πόλης</i> της όμορης χώρας	1,61	4,43	2,00	2,68	1,80	2,92	1,84	3,23	3,02	2,40	1,93	2,8
Επενδύσεις από επιχειρήσεις των πιο <i>κοντινών αγορών</i> της όμορης χώρας	1,71	2,29	2,12	2,71	1,90	2,92	1,95	2,73	2,76	2,38	2,02	2,7
Επενδύσεις από επιχειρήσεις πιο <i>απομακρυσμένων αγορών</i> της όμορης χώρας	1,47	2,86	2,07	2,37	2,05	2,66	1,91	2,65	2,81	2,18	1,99	2,9
Επενδύσεις από επιχειρήσεις της <i>πρωτεύουσας</i> της όμορης χώρας	1,67	4,47	2,33	2,63	2,02	2,77	2,06	3,14	3,10	2,35	2,10	2,9
Επενδύσεις από επιχειρήσεις <i>άλλων χωρών</i>	2,65	2,04	2,84	2,95	2,45	3,75	2,67	3,19	3,41	3,71	2,73	3,9

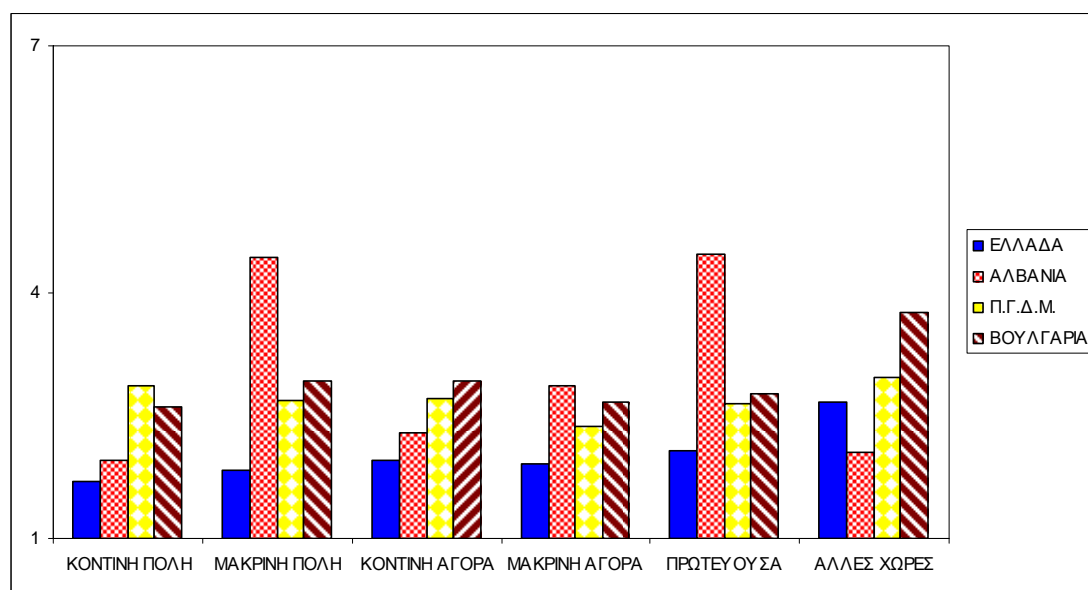
Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,

Διάγραμμα 7.7 Επενδύσεις Τοπικών Επιχειρήσεων στην άλλη πλευρά των συνόρων

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,

Διάγραμμα 7.8 Επενδύσεις στην Τοπική Οικονομία από Επιχειρήσεις της άλλης πλευράς των συνόρων

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,

Τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στους Πίνακες 7.8 και 7.9, σε συνδυασμό με τις πληροφορίες που λαμβάνουμε από τα Διαγράμματα 7.7 και 7.8, μας επιτρέπουν να προχωρήσουμε στα παρακάτω σχόλια. Πρώτον, το επίπεδο των διασυνοριακών επενδύσεων είναι σχεδόν παντού κάτω από τη μέση τιμή, γεγονός που αντανακλά στη χαμηλή επενδυτική δυναμική της ευρύτερης περιοχής γενικότερα. Γίνεται προφανές από το εύρημα αυτό, ότι και στην περίπτωση της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης», οι συνοριακές περιοχές δεν αποτελούν ούτε το βασικό τόπο προέλευσης, ούτε το βασικό προορισμό των επενδυτικών ροών. Κατά συνέπεια οι συνοριακές περιφέρειες δε δείχνουν να είναι ικανές να μετατραπούν σε λήπτες ή σε αποστολές σημαντικών επενδυτικών κεφαλαίων.

Δεύτερον, οι επενδύσεις στην/της ελληνική(ς) συνοριακή(ς) ζώνη(ς) συνολικά (*West*), συγκρινόμενες με τις αντίστοιχες επενδύσεις των συνοριακών περιοχών της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε (EU15), είναι συστηματικά χαμηλότερες. Αντίθετα, στις συνοριακές περιφέρειες των τριών χωρών

μετάβασης (*East*) εμφανίζεται μια σχετικά υψηλότερη επενδυτική δυναμική σε σύγκριση με τις συνοριακές ζώνες των εξωτερικών χωρών συνολικά (EXT). Τα αποτελέσματα αυτά φανερώνουν μια γεωγραφική διάσταση στις διασυνοριακές επενδύσεις με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά από τη μία. Από την άλλη πλευρά ωστόσο, αντανακλούν στον ιδιαίτερο δυναμισμό των ελληνικών επιχειρήσεων στην όμορη συνοριακή ζώνη. Το γεγονός αυτό φωτίζει επιπλέον μια συσχέτιση ανάμεσα στην ένταση των διασυνοριακών επενδύσεων και στο επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης μιας χώρας.

Τρίτον, οι μεγάλες πόλεις κοντά στα σύνορα και οι πρωτεύουσες αποτελούν τους βασικούς αποστολείς και λήπτες διασυνοριακών επενδύσεων. Το εύρημα αυτό υπογραμμίζει το σημαντικό ρόλο των οικονομιών συγκέντρωσης που απελευθερώνονται στις διασυνοριακές επενδύσεις, λόγω του σημαντικού μεγέθους αγοράς. Επιπλέον, η συστηματική διαφορά στις τιμές μεταξύ κοντινών και μακρινών αγορών αντικατοπτρίζει για μια ακόμη φορά τον καθοριστικό ρόλο της απόστασης στην ένταση των διασυνοριακών επενδύσεων.

Τέταρτον, όπως και με το διασυνοριακό εμπόριο παρατηρούμε τις επενδύσεις από/προς άλλες χώρες να είναι υψηλότερες συγκρινόμενες με τα άλλα πέντε χωρικά επίπεδα. Αυτό δείχνει προφανώς, ότι πέρα από τον παράγοντα της εγγύτητας υπάρχουν και άλλοι παράγοντες όπως οι «*αρχικές συνθήκες*» με αναφορά στο παρελθόν, που επηρεάζουν σημαντικά την κατεύθυνση των διασυνοριακών επενδύσεων.

7.5 Μετανάστευση και αγορά εργασίας στα σύνορα

Τα ζητήματα που θα μας απασχολήσουν στο παρόν τμήμα, αφορούν στις διασυνοριακές μεταναστευτικές ροές, τόσο στα νέα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όσο και στην περιοχή της ελληνικής «*μελέτης*

περίπτωσης». Πιο συγκεκριμένα, αυτό που μας ενδιαφέρει να διερευνήσουμε είναι η χωρική και τομεακή διάρθρωση της μετανάστευσης στις συνοριακές περιφέρειες. Στο επίπεδο του χώρου, εξετάζουμε το βαθμό που οι μεταναστευτικές ροές προέρχονται από τις κοντινές περιφέρειες της γειτονικής χώρας, τις μακρινές περιφέρειες της γειτονικής χώρας ή από άλλες χώρες. Στο τομεακό επίπεδο, μελετούμε το βαθμό που οι μετανάστες στις συνοριακές περιφέρειες απασχολούνται στη γεωργία, τη βιομηχανία ή τις υπηρεσίες.

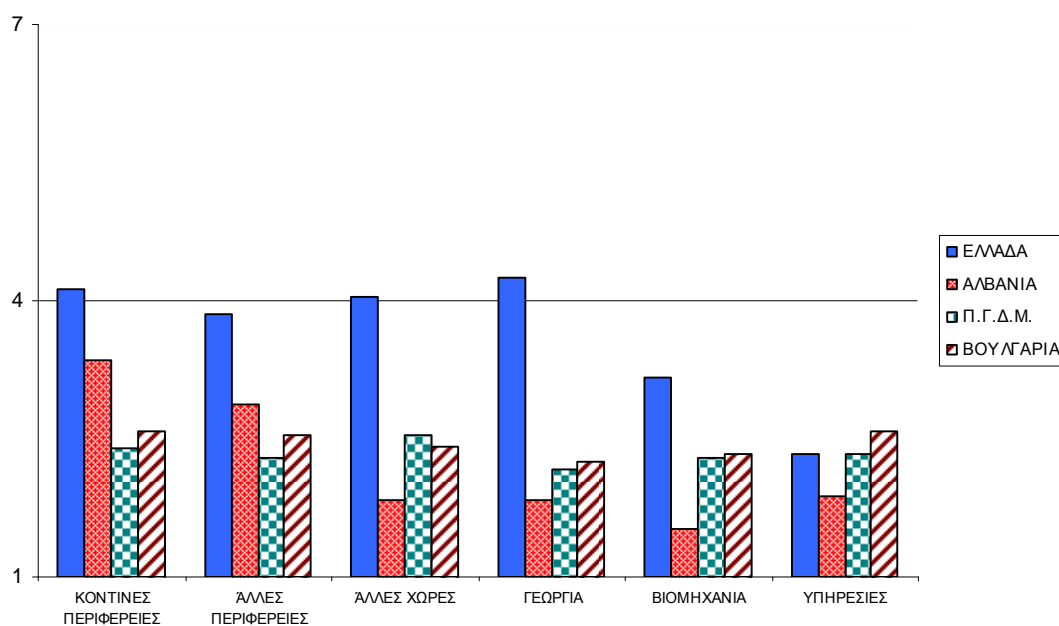
Ο Πίνακας 7.10, μας παρέχει συνοπτικές πληροφορίες για τη διασυνοριακή μετανάστευση στις περιοχές μελέτης του Προγράμματος EXLINEA. Ειδικότερα στο μεσαίο μέρος του Πίνακα, εμφανίζονται τα αποτελέσματα που αφορούν στην περιοχή της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης» και στο δεξι μέρος το σύνολο των διασυνοριακών περιοχών, κατηγοριοποιημένες σύμφωνα με το βαθμό ολοκλήρωσης με την Ευρωπαϊκή Ένωση των δεκαπέντε. Το εύρος τιμών κυμαίνεται και πάλι από το 1 έως το 7, με το 1 να υποδηλώνει καθόλου μετανάστευση και το 7 πολύ μεγάλη μετανάστευση. Τα Διαγράμματα 7.9 και 7.10, αποτυπώνουν γραφικά τα αποτελέσματα του Πίνακα 7.10 .

Πίνακας 7.10 Μετανάστευση (Από το εξωτερικό στο εσωτερικό)

1 = Καθόλου μετανάστευση 7 = Πολύ μεγάλη μετανάστευση	Ελλάδα		Ελλάδα		Ελλάδα		Σύνολο		Χώρες μη μέλη ΕΕ	Νέα Κράτη Μέλη EE- 15	EE- 15	EXLINEA
	Αλβανία		FYROM		Βουλγαρία		West	East				
	GR	AL	GR	FY	GR	BU	West	East	EXT	NMS	EU-15	
Αρ. Παρατηρήσεων	49	49	83	41	60	118	192	208	338	368	231	937
Διασυνοριακοί μετανάστες από τις πιο <u>κοντινές περιφέρειες</u> της άλλης πλευράς των συνόρων	4,73	3,35	3,96	2,40	3,85	2,58	4,13	2,73	2,56	2,85	4,32	2,1
Διασυνοριακοί μετανάστες από <u>άλλες περιφέρειες</u> της άλλης πλευράς των συνόρων	4,29	2,88	3,84	2,30	3,53	2,55	3,86	2,58	2,46	2,61	3,83	2,1
Τοπικά εγκατεστημένοι μετανάστες από άλλες χώρες	3,63	1,84	4,34	2,55	3,93	2,42	4,03	2,30	2,55	2,50	3,91	2,6
Διασυνοριακοί μετανάστες εργαζόμενοι στη <u>γεωργία</u>	4,80	1,84	4,05	2,18	4,05	2,25	4,24	2,14	2,14	2,42	3,90	2,0
Διασυνοριακοί μετανάστες εργαζόμενοι στη <u>βιομηχανία</u>	3,33	1,53	3,13	2,30	3,07	2,33	3,16	2,14	2,24	2,43	3,10	2,2
Διασυνοριακοί μετανάστες εργαζόμενοι στις <u>υπηρεσίες</u>	2,59	1,88	2,24	2,33	2,25	2,58	2,34	2,36	2,53	2,63	2,67	2,6

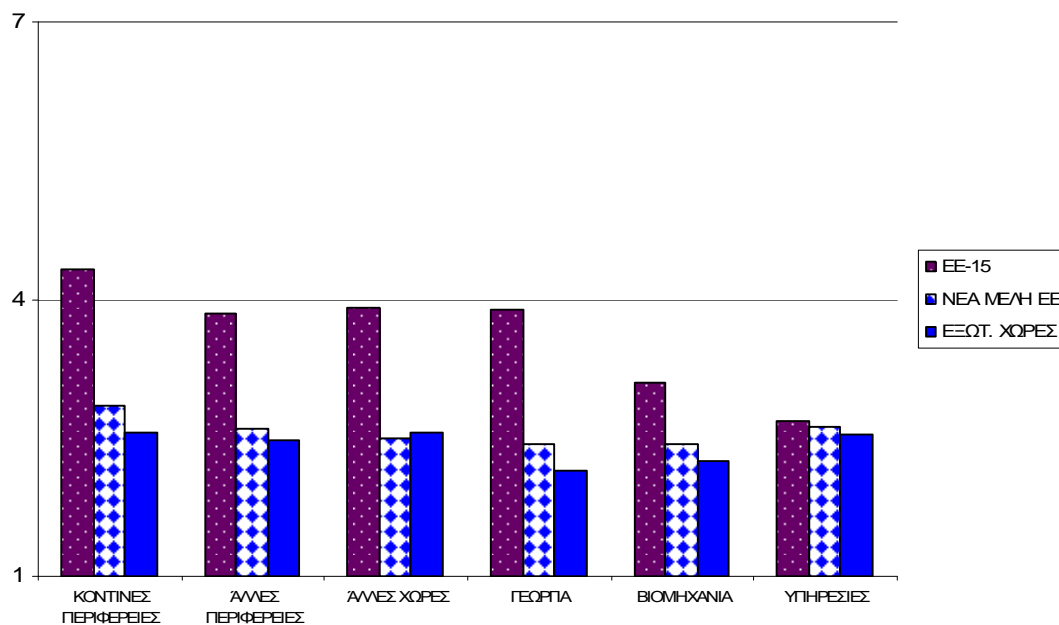
Πηγή: *Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,*

Διάγραμμα 7.9 Μετανάστευση (Από το εξωτερικό στο εσωτερικό)

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,

Διάγραμμα 7.10 Μετανάστευση (Από το εξωτερικό στο εσωτερικό)

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,

Με βάση τις πληροφορίες που μας παρέχουν ο Πίνακας 7.10 και τα Διαγράμματα 7.9 και 7.10, μπορούμε να προχωρήσουμε στα παρακάτω σχόλια: Πρώτον, στην περιοχή της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης» εντοπίζουμε έναν εμφανή διρισμό στις διασυνοριακές μεταναστευτικές ροές. Πιο αναλυτικά, η μετανάστευση από την Αλβανία προς την ελληνική συνοριακή ζώνη είναι πολύ πιο έντονη συγκρινόμενη με τις μεταναστευτικές ροές από την Π.Γ.Δ.Μ. και τη Βουλγαρία. Το εύρημα αυτό, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι στην Ελλάδα ζουν περίπου ένα εκατομμύριο Αλβανοί μετανάστες (Kasimis κ.α., 2002) που αμείβονται πολύ καλύτερα συγκριτικά με τους μισθούς της χώρας τους, συνάδει ως ένα βαθμό με τα νεοκλασικά επιχειρήματα περί μετακίνησης του συντελεστή «εργασία» σε περιοχές με υψηλότερες αμοιβές. Ωστόσο, το επιχείρημα της νεοκλασικής προσέγγισης περί εξισορρόπησης των αμοιβών ως αποτέλεσμα της διαπεριφερειακής μετανάστευσης, παραμένει ζητούμενο, καθώς η πλειοψηφία των αλβανών μεταναστών καλύπτει σε μεγάλο βαθμό νέες μορφές εργασίας (παράνομη μέχρι πρόσφατα, προσωρινή, οικιακή κ.α.) που δεν αντικαθιστά και δεν ανταγωνίζεται ελληνικές θέσεις εργασίας (King, 2000, Lianos κ.α., 1997, Labrianidis κ.α., 2004). Επιπλέον, οι χαμηλές μεταναστευτικές ροές από τις άλλες δύο χώρες μετάβασης, μας επιτρέπουν να ισχυριστούμε ότι η διαφοροποίηση των αμοιβών δεν αποτελεί αυτοτελή παράγοντα μεταναστευτικής κινητικότητας. Υπογραμμίζουν αντίθετα, το σημαντικό ρόλο των μη οικονομικών παραμέτρων στη χωρική διάρθρωση της διασυνοριακής μετανάστευσης.

Δεύτερον, παρατηρούμε ότι η μετανάστευση στις κοντινές περιφέρειες είναι σε όλες τις περιπτώσεις υψηλότερη σε σχέση με τη μετανάστευση προς τις μακρινές περιφέρειες. Το αποτέλεσμα αυτό φανερώνει για μια ακόμη φορά το σημαντικό ρόλο της γεωγραφίας και της απόστασης στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Ειδικότερα η εγγύτητα στις μεταναστευτικές ροές δίνει τη

δυνατότητα στους μετανάστες να διατηρούν τους οικογενειακούς και κοινωνικούς δεσμούς με τη χώρα καταγωγής πολύ πιο εύκολα (Swartz, 1973).

Τρίτον, στο ευρωπαϊκό επίπεδο εντοπίζουμε μια συστηματική διαβάθμιση, με τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EU15) να είναι οι κυριότεροι δέκτες μεταναστευτικών ροών και να ακολουθούν αρκετά πιο πίσω τα Νέα Κράτη Μέλη (NKM). Οι χαμηλότερες τιμές αντίθετα, παρατηρούνται στις Εξωτερικές Χώρες (EXT) που αποτελούν ουσιαστικά τους βασικούς «αποστολείς» μετανάστευσης στο ερευνητικό δείγμα. Το εύρημα αυτό φανερώνει ότι η διασυνοριακή μετανάστευση στα νέα εξωτερικά σύνορα της Ευρώπης, παρουσιάζει μια συγκεκριμένη γεωγραφία που συνδέεται προφανώς με το επίπεδο ανάπτυξης των συνοριακών ζωνών.

Τέταρτον, παρατηρούμε ότι ο μεγαλύτερος όγκος των μεταναστών στην ελληνική συνοριακή ζώνη απασχολείται κυρίως στον τομέα της γεωργίας, και λιγότερο στις υπηρεσίες και στη βιομηχανία. Το εύρημα αυτό μας επιτρέπει να κάνουμε δύο σχόλια. Από τη μια, βλέπουμε ότι το μοντέλο των Harris και Torado (1970) σύμφωνα με το οποίο η μετανάστευση κινείται προς τα αστικά κέντρα και όχι τις αγροτικές περιοχές λόγω υψηλότερων μισθολογικών προσδοκιών να μην επιβεβαιώνεται. Από την άλλη, είναι φανερό ότι η τομεακή διάρθρωση της μετανάστευσης συσχετίζεται με την τομεακή διάρθρωση της οικονομίας. Αυτό σημαίνει ότι τόσο η βιομηχανία, όσο και οι υπηρεσίες, δεν αποτελούν το σκληρό πυρήνα της συνοριακής οικονομίας. Ως αποτέλεσμα η διασυνοριακή μετανάστευση αφορά κυρίως σε δεξιότητες της γεωργίας και κτηνοτροφίας που εμφανίζουν έλλειψη (Papanagos και Vickerman, 2000).

Ο Πίνακας 7.11 παρουσιάζει τα αποτελέσματα της έρευνας που αφορούν στην διασυνοριακή κινητικότητα των εργαζομένων καθώς και στην ένταση

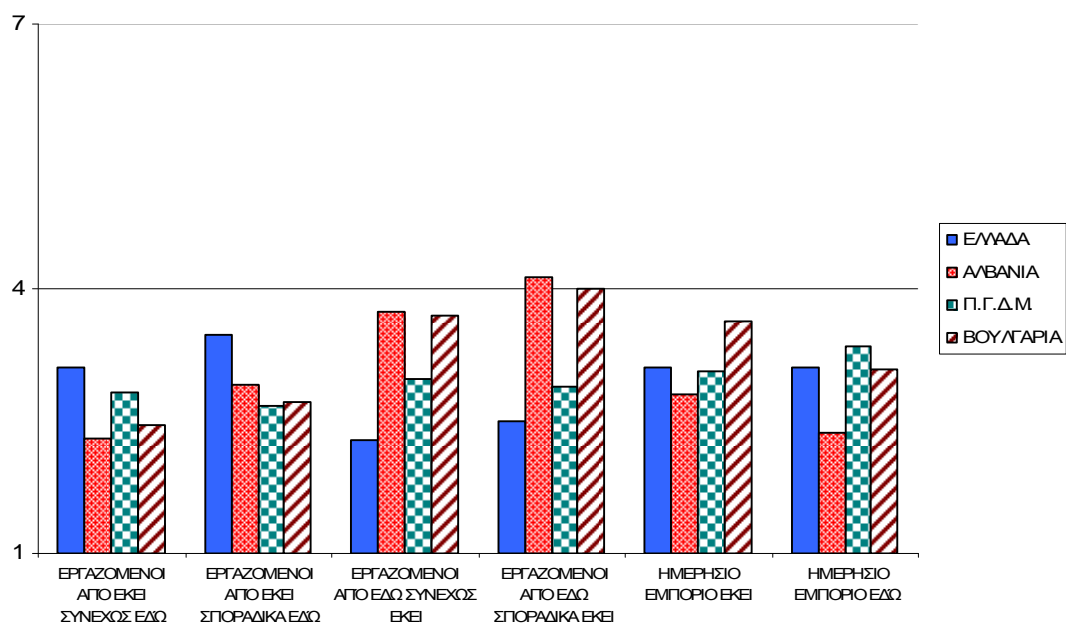
των ημερησίων διασυνοριακών εμπορικών δραστηριοτήτων. Τα διαγράμματα 7.11 και 7.12, εμφανίζουν γραφικά τα αποτελέσματα του Πίνακα 7.11.

Πίνακας 7.11 Διασυνοριακή κινητικότητα

1 = Καθόλου κινητικότητα 7 = Πολύ υψηλή κινητικότητα	Ελλάδα Αλβανία		Ελλάδα FYROM		Ελλάδα Βουλγαρία		Σύνολο Ελλάδας (ALFYBU)		Χώρες μη μέλη ΕΕ	Νέα Κράτη Μέλη	ΕΕ- 15	EXLINEA
	GR	AL	GR	FY	GR	BU	West	East	EXT	NMS	EU-15	
Αρ. Παρατηρήσεων	49	49	83	41	60	118	192	208	338	368	231	937
Εργαζόμενοι που ζουν στην άλλη πλευρά των συνόρων και εργάζονται <u>συνεχώς</u> στην εδώ πλευρά	3.59	2.31	3.05	2.83	2.80	2.45	3.11	2.49	2.77	2.53	3.06	2.9
Εργαζόμενοι που ζουν στην άλλη πλευρά των συνόρων και εργάζονται <u>σποραδικά</u> στην εδώ πλευρά	4.10	2.92	3.18	2.68	3.38	2.71	3.48	2.75	3.00	2.85	3.47	3.1
Εργαζόμενοι που ζουν στην εδώ πλευρά των συνόρων και εργάζονται <u>συνεχώς</u> στην απέναντι πλευρά	2.04	3.73	2.58	2.98	2.07	3.70	2.28	3.57	3.43	2.80	2.55	3.4
Εργαζόμενοι που ζουν στην εδώ πλευρά των συνόρων και εργάζονται <u>σποραδικά</u> στην απέναντι πλευρά	2.24	4.12	2.61	2.90	2.55	4.01	2.50	3.82	3.72	3.09	2.71	3.9
Ημερήσιες εμπορικές δραστηριότητες (τοπικοί έμποροι που πουλούν προϊόντα στην <u>άλλη πλευρά</u> των συνόρων)	3.08	2.80	3.37	3.08	2.75	3.63	3.10	3.32	4.04	3.62	3.08	4.6
Ημερήσιες εμπορικές δραστηριότητες (έμποροι από την άλλη πλευρά των συνόρων που πουλούν προϊόντα στην <u>εδώ πλευρά</u>)	2.57	2.37	3.18	3.35	3.45	3.08	3.11	2.96	3.23	3.95	3.20	3.4

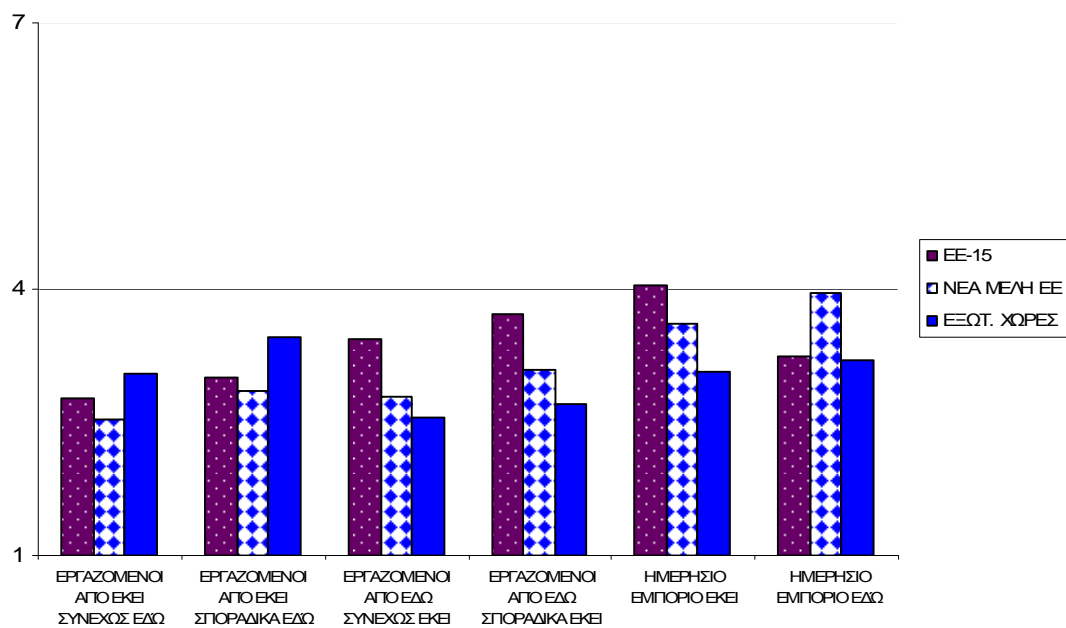
Πηγή: *Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,*

Διάγραμμα 7.11 Διασποριακή κινητικότητα

Πηγή: Ίδια Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,

Διάγραμμα 7.12 Διασποριακή κινητικότητα

Πηγή: Ίδια Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,

Οι πληροφορίες που μας παρέχουν ο Πίνακας 7.11 και τα Διαγράμματα 7.11 και 7.12, μας επιτρέπουν να κάνουμε τα παρακάτω σχόλια: Πρώτον, οι τιμές σχεδόν σε όλα τα ερωτήματα κινούνται σε επίπεδα αρκετά πιο χαμηλά από το μέσο όρο. Αυτό σημαίνει με άλλα λόγια, ότι τα σχεδόν είκοσι χρόνια διαπερατών συνόρων, δε στάθηκαν ικανά να προκαλέσουν σημαντική διασυνοριακή κινητικότητα εργασίας και ημερησίου εμπορίου. Ωστόσο στην περίπτωση της διασυνοριακής ζώνης Ελλάδας-Αλβανίας και Ελλάδας-Βουλγαρίας, εντοπίζονται σημαντικές μετακινήσεις εργαζομένων που ζουν στην Αλβανική και Βουλγαρική συνοριακή ζώνη και εργάζονται σποραδικά στην ελληνική πλευρά. Το εύρημα αυτό μπορεί να ερμηνευθεί από το γεγονός, ότι τόσο οι μετανάστες (όπως αναφέρθηκε προηγουμένως), όσο και σποραδικά μετακινούμενοι εργαζόμενοι, απασχολούνται κυρίως στον τομέα της γεωργίας, που από τη φύση του έχει εποχικό χαρακτήρα. Η γεωγραφική εγγύτητα επιπλέον, δίνει τη δυνατότητα της εύκολης μετακίνησης στην ελληνική πλευρά με σκοπό την παροχή εργασίας και της διατήρησης ταυτόχρονα των κοινωνικών και οικογενειακών δεσμών στον τόπο καταγωγής.

Δεύτερον, οι συνεχόμενες μετακινήσεις εργαζομένων στην άλλη πλευρά των συνόρων, είναι σε όλες τις περιπτώσεις χαμηλότερες από τις σποραδικές μετακινήσεις. Το γεγονός αυτό, από τη μια φανερώνει εμπόδια στη διασυνοριακή κινητικότητα της εργασίας που έχουν χαρακτήρα κοινωνικό, πολιτισμικό, γλωσσικό, οικονομικό (π.χ. φορολογικό, ασφαλιστικό καθεστώς), ή ακόμη και αναγνώρισης δεξιοτήτων ή τυπικών προσόντων. Τα εμπόδια αυτά λειτουργούν συχνά ως αποτρεπτικοί παράγοντες μόνιμης διασυνοριακής μετακίνησης. Από την άλλη πλευρά ωστόσο, η υπεροχή των σποραδικών έναντι των συνεχόμενων μετακινήσεων αντανακλά στην περιορισμένη δυνατότητα των συνοριακών περιοχών να προσφέρουν ελκυστικές και μόνιμες θέσεις εργασίας, λόγω του περιφερειακού τους χαρακτήρα και της αδύναμης οικονομικής τους δομής.

Τρίτον, στο επίπεδο των νέων εξωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι εμφανές ότι ο βασικός τόπος προορισμού, τόσο των συνεχόμενα, όσο και των οποραδικά μετακινούμενων εργαζομένων είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση των δεκαπέντε. Αντίθετα, ο βασικός τόπος προέλευσης των μετακινούμενων εργαζομένων είναι οι Εξωτερικές χώρες (EXT). Οι τελευταίες μάλιστα εμφανίζουν και τη σημαντικότερη κινητικότητα στις ημερήσιες εμπορικές δραστηριότητες στην άλλη πλευρά των συνόρων. Τα αποτελέσματα αυτά κινούνται στην ίδια γραμμή με τα μέχρι τώρα ευρήματα σχετικά με τη μορφή και την ένταση της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης. Υπογραμμίζουν με άλλα λόγια, τη διασύνδεση της αλληλεπίδρασης στα σύνορα με το βαθμό ανάπτυξης και θεσμικής ενσωμάτωσης της κάθε συνοριακής περιφέρειας με την Ευρωπαϊκή Ένωση των δεκαπέντε.

7.6 Συμπεράσματα

Μέσα από το κεφάλαιο αυτό, διαφάνηκε ότι οι περιφέρειες στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι μεταξύ των πιο αδύναμων και λιγότερο ανεπτυγμένων περιφερειών, με σχετικούς όρους. Επιπλέον, οι περιφέρειες αυτές έχουν αναπτύξει σχετικά χαμηλά επίπεδα διασυνοριακής οικονομικής αλληλεπίδρασης με τις γειτονικές χώρες. Παρά το γεγονός ότι το εμπόριο και οι επενδύσεις μεταξύ Ανατολής-Δύσης έχουν αυξηθεί εντυπωσιακά τα τελευταία χρόνια, οι συνοριακές περιφέρειες δε δείχνουν να συμμετέχουν ενεργά σ' αυτή τη διαδικασία. Οι υπάρχουσες μορφές διασυνοριακής αλληλεπίδρασης, ενδέχεται να παράγουν σε ορισμένες περιπτώσεις «φαινόμενα τούνελ», περιθωριοποιώντας περαιτέρω τις συνοριακές περιφέρειες. Ως αποτέλεσμα, όταν η ολοκλήρωση βασίζεται στις δυναμικές των αγορών, μπορεί να λειτουργεί εις βάρος της χωρικής συνοχής στην Ευρωπαϊκή Ένωση, στην περίπτωση που οι λιγότερο ανεπτυγμένες συνοριακές περιφέρειες αποτυγχάνουν να επωφεληθούν από τη διασυνοριακή αλληλεπίδραση.

Τα ευρήματα δείχνουν ότι οι επιδόσεις στο διασυνοριακό εμπόριο και στις επενδύσεις επηρεάζονται από το βαθμό θεσμικής και γεωγραφικής εγγύτητας με τις δομές και τις αγορές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα εξωτερικά σύνορα της «παλαιάς Ευρώπης» τείνουν να σημειώνουν υψηλότερες επιδόσεις σε σχέση με τα εξωτερικά σύνορα της «νέας Ευρώπης» και των συνοριακών περιφερειών των Τρίτων Χωρών, όπου οι οικονομικές σχέσεις είναι συχνά ασύμμετρες. Παρόλο που η γεωγραφία στο μακρο-γεωγραφικό επίπεδο δείχνει να επηρεάζει το επίπεδο και τη μορφή της αλληλεπίδρασης στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η επίδραση αυτή απαιτεί συχνά μακρά περίοδο προσαρμογής.

Το τελευταίο συμπέρασμα γίνεται ιδιαίτερα εμφανές στην γεωγραφική κατεύθυνση του εμπορίου στις συνοριακές περιφέρειες. Παρά το γεγονός ότι τα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι ανοικτά για πάνω από δεκαπέντε χρόνια, οι συνοριακές περιφέρειες διατηρούν ακόμη σημαντικές οικονομικές σχέσεις με πιο απομακρυσμένες, παρά με τις όμορες χώρες. Η αδυναμία των ανοικτών συνόρων να αλλάξουν τους εμπορικούς προσανατολισμούς που ανέπτυξαν οι συνοριακές περιφέρειες κατά την περίοδο της απομόνωσης, είναι ένδειξη ότι η καθιέρωση εμποδίων στα σύνορα και η εξάλειψή τους στη συνέχεια, δεν αποτελούν συμμετρικές δράσεις με όρους αναμενόμενων δυναμικών της αγοράς. Οι διαμορφωμένες αρχικές συνθήκες στα χρόνια της απομόνωσης και οι σχέσεις εξάρτησης στην επεξεργασία των οικονομικών πολιτικών αντιστέκονται σε ένα δραστικό επαναπροσανατολισμό των εμπορικών δραστηριοτήτων, που οδηγούνται από τις δυνάμεις της αγοράς και βασίζονται στα οφέλη της εγγύτητας.

Στο κεφάλαιο αυτό εξετάστηκαν επίσης ορισμένες χωρικές πτυχές της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης στο μικρο-γεωγραφικό επίπεδο. Διαπιστώθηκε ότι τα σχετικά ευρήματα είναι συμβατά με τη συζήτηση της βιβλιογραφίας, αναφορικά με τη Νέα Οικονομική Γεωγραφία. Τα αποτελέσματα φανερώουν

ότι η απόσταση και το μέγεθος αγοράς, αποτελούν δύο σημαντικές παραμέτρους στο διασυνοριακό εμπόριο και στις επενδύσεις. Οι εμπορικές και επενδυτικές ροές είναι υψηλότερες όταν η απόσταση είναι μικρή και το μέγεθος αγοράς μεγάλο. Όταν ωστόσο, έχουμε να ισορροπήσουμε μεταξύ της εγγύτητας των αγορών και του μεγέθους αγοράς, το επίπεδο της αλληλεπίδρασης τείνει να είναι υψηλότερο στις περιοχές που συνδυάζουν το μικρότερο μέγεθος αγοράς με μια λογική απόσταση.

Το γεγονός ότι οι μεγαλύτερες πόλεις κοντά στα σύνορα είναι πιο ελκυστικές από τις μικρότερες πόλεις αλλά και από τις πρωτεύουσες, συνεπάγεται ότι οι εξισορροπητικές δυνάμεις της απόστασης και του μεγέθους αγοράς ενδεχόμενα, επιδρούν στη μορφή του εμπορίου και των επενδύσεων με μη γραμμικό τρόπο. Η εξαίρεση μιας γραμμικής σχέσης σημαίνει ότι αποκλείουμε την πιθανότητα της κυριαρχίας της απόστασης επί του μεγέθους αγοράς (η κοντινή πόλη ελκύει όλες τις δραστηριότητες), καθώς και την κυριαρχία του μεγέθους αγοράς επί της απόστασης (η πρωτεύουσα ελκύει όλες τις δραστηριότητες). Η μη γραμμική σχέση μεταξύ απόστασης και μεγέθους αγοράς στην οικονομική αλληλεπίδραση, επιτρέπει τη μεγέθυνση των διασυνοριακών δραστηριοτήτων σε περιοχές που συνδυάζουν μια λογική απόσταση με σημαντικό μέγεθος (π.χ. πρωτεύουσες περιφερειών), όπως επίσης και σε περιοχές που συνδυάζουν διαφορετικές αναλογίες απόστασης και μεγέθους.

Εάν υποθέσουμε ότι το μεταφορικό κόστος και η απόσταση τείνει να ευνοεί τη διάχυση, ενώ το μεγάλο μέγεθος αγορών ευνοεί την πόλωση των δραστηριοτήτων, τότε φαίνεται ότι το επικρατέστερο μοτίβο αλληλεπίδρασης θα συσχετίζεται με κάποιες (πιθανά μέτριες) επιπτώσεις πόλωσης, με την έννοια ότι οι μικρές (και συνήθως αδύνατες) περιοχές κοντά στα σύνορα, θα κερδίσουν λιγότερα από τη διασυνοριακή αλληλεπίδραση.

Κεφάλαιο 8: Η γεωγραφία αντιλήψεων και εικόνων για τους άλλους στα νέα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης

8.1 Εισαγωγή

Η ερμηνεία των εικόνων στα σύνορα για τον απέναντι είναι μια εξαιρετικά σύνθετη και πολύπλοκη υπόθεση, που απαιτεί διεπιστημονική προσέγγιση. Οποιαδήποτε άλλωστε απόπειρα ανάλυσης της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης που αγνοεί τις αντιλήψεις των ανθρώπων από τις δύο πλευρές των συνόρων και στηρίζεται αποκλειστικά στη χωρική εγγύτητα, είναι βέβαιο ότι θα είναι ελλιπής. Τα εμπειρικά ευρήματα μάλιστα, όπως φάνηκε στο 1^ο κεφάλαιο της βιβλιογραφικής επισκόπησης, επιβεβαιώνουν ότι οι πραγματικές αποστάσεις δε συμβαδίζουν πάντα με τις νοητικές. Αντίθετα αυτό που διαπιστώνεται, είναι μια διαλεκτική σχέση ανάμεσα στο χώρο, τους ανθρώπους και τις αντιλήψεις, η οποία σχέση, υποβάλλεται συνεχώς σε μια συνεχή χωρική και χρονική αναπαράσταση. Μέσα σ' αυτό το περίγραμμα, τα σύνορα παράγουν ασυνέχειες και ασυμμετρίες όχι μόνο στο χώρο, αλλά και στις νοητικές παραστάσεις που εντοπίζονται στην κάθε πλευρά.

Επιπλέον, οι διασυνοριακές σχέσεις μιας χώρας σε μεγάλο βαθμό επηρεάζονται από τα αρχικά χαρακτηριστικά της χώρας που βρίσκεται πίσω από τη συνοριακή γραμμή. Ακόμη και στη νέα διευρυμένη Ευρωπαϊκή Ένωση τα εξωτερικά σύνορα και η σημασία τους ποικίλλουν ανάλογα με τη χώρα με την οποία συνορεύουν. Για παράδειγμα η γειτνίαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την Ελβετία ή τη Νορβηγία, έχει σαφώς διαφορετικά χαρακτηριστικά από τις συνοριακές περιοχές που βρίσκονται δίπλα στο Μαρόκο ή τη Ρωσία, (Petraikos και Topaloglou, 2003).

Ένα ενδιαφέρον ζήτημα που προκύπτει μέσα από αυτή τη συζήτηση, έχει να κάνει με το βαθμό συσχέτισης του γεωγραφικού, πολιτικού και οικονομικού

χάρτη, με το χάρτη των αντιλήψεων των ανθρώπων που ζουν στις δύο πλευρές των συνόρων. Το βασικό ερώτημα που επιχειρούμε να απαντήσουμε στο παρόν κεφάλαιο, αφορά στο βαθμό που οι «*αρχικές συνθήκες*» αποτελούν παράγοντα που διευκολύνει ή αποθαρρύνει την διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Τα ζητήματα που εξετάζονται στην εμπειρική ανάλυση που ακολουθεί, αφορούν στο βαθμό στον οποίο οι ιστορικές, πολιτισμικές, θρησκευτικές και γλωσσικές διαφορές, γίνονται αντιληπτές ως πρόβλημα ή ως πλεονέκτημα για τη διασυνοριακή αλληλεπίδραση.

Στο επόμενο τμήμα του κεφαλαίου διερευνάται μέσα από τα εμπειρικά ευρήματα της έρευνας, ο βαθμός που οι ιστορικές, κοινωνικές και πολιτισμικές «*αρχικές συνθήκες*» στα νέα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, γίνονται αντιληπτές ως πλεονέκτημα ή μειονέκτημα στην ανάπτυξη της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης. Το τρίτο τμήμα εστιάζει στην ανάλυση των αντιλήψεων της ελληνικής «*μελέτης περίπτωσης*». Στη συγκεκριμένη περιοχή μελέτης, τα σύνορα μετά την πτώση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έγιναν αντικείμενο συχνών αναθεωρήσεων επάνω στο χάρτη, ως αποτέλεσμα συνήθως πολέμων ή διεθνών συμφωνιών. Αυτό που έχει ενδιαφέρον εδώ να μελετηθεί είναι, εάν η κάθε αναθεώρηση στο γεωγραφικό χάρτη συμβαδίζει με αντίστοιχη αναθεώρηση στο χάρτη των αντιλήψεων. Το κεφάλαιο κλείνει με την παρουσίαση των βασικών συμπερασμάτων.

8.2 Στάσεις και αντιλήψεις στα σύνορα για τις «*αρχικές συνθήκες*» στα νέα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Στο παρόν τμήμα αναλύονται τα αποτελέσματα μιας σειράς ερωτημάτων που υποβλήθηκαν στο ερευνητικό δείγμα, σε σχέση με τις αντιλήψεις για τις «*αρχικές συνθήκες*» και το ρόλο τους στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Το ερώτημα που προκύπτει είναι εάν τα εμπειρικά αποτελέσματα ακολουθούν

μια γεωγραφία αντιλήψεων με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ή εάν εμφανίζουν ένα τυχαίο μοτίβο.

Επιχειρώντας να απαντήσουμε το τελευταίο ερώτημα, εξετάζουμε τις αντιλήψεις για τις αρχικές συνθήκες μέσα από τρία επίπεδα ανάλυσης. Πρώτον, μελετούμε τα χαρακτηριστικά των αντιλήψεων με βάση το βαθμό *θεσμικής ενσωμάτωσης* των χωρών του δείγματος με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Σύμφωνα με αυτή την παραδοχή, θεωρούμε ότι η Ελλάδα και η Φινλανδία (ως χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 στο δείγμα) εμφανίζουν μεγαλύτερο βαθμό θεσμικής ενσωμάτωσης σε σχέση με τα Νέα Κράτη-Μέλη (Ουγγαρία, Πολωνία, Εσθονία, Βουλγαρία, Ρουμανία), ενώ ο μικρότερος βαθμός θεσμικής εγγύτητας εντοπίζεται στις Τρίτες Χώρες (Ρωσία, Ουκρανία, Μολδαβία, Π.Γ.Δ.Μ., Αλβανία).

Στο δεύτερο επίπεδο, προσπαθούμε να εντοπίσουμε διακριτά *γεωγραφικά χαρακτηριστικά* στις αντιλήψεις περί «*αρχικών συνθηκών*». Για το λόγο αυτό, ομαδοποιούμε τις συνοριακές ζώνες αναφοράς στην περιοχή των Βαλκανίων, της Κεντρικής Ευρώπης και της Βόρειας Ευρώπης. Το τρίτο επίπεδο ανάλυσης έχει *πολιτική και οικονομική διάσταση*, καθώς διαχωρίζουμε το ερευνητικό δείγμα στις χώρες που πριν το 1989 ακολουθούσαν ένα σύστημα κεντρικού πολιτικού και οικονομικού σχεδιασμού (Ανατολή) από τη μια, και των χωρών της ελεύθερης οικονομίας από την άλλη (Δύση). Επιπλέον της ανάλυσης των τριών επιπέδων που προαναφέρθηκε, εξετάζουμε στη συνέχεια τις αντιλήψεις σε κάθε διασυνοριακή ζώνη ξεχωριστά (με τη χρήση χαρτών), προκειμένου να εντοπίσουμε τυχόν ενδιαφέρουσες ιδιαιτερότητες.

Ξεκινώντας την ανάλυση των αντιλήψεων με βάση το βαθμό θεσμικής ενσωμάτωσης με την Ευρωπαϊκή Ένωση, ο Πίνακας 8.1, μας παρέχει χρήσιμες πληροφορίες αναφορικά με το βαθμό που τα ιστορικά γεγονότα και οι

πολιτισμικές, θρησκευτικές και γλωσσικές διαφορές με τη γειτονική χώρα αποτελούν πρόβλημα ή πλεονέκτημα στη διασυνοριακή συνεργασία. Οι απαντήσεις στα ερωτήματα όπως προαναφέρθηκε είχαν εύρος τιμών από το 1 έως το 7, με το 1 να υποδηλώνει σημαντικό πρόβλημα και το 7 σημαντικό πλεονέκτημα. Οι τιμές που παρουσιάζονται στον πίνακα είναι οι μέσοι όροι των παρατηρήσεων, ενώ ο αριθμός των παρατηρήσεων εμφανίζεται στην πρώτη οριζόντια γραμμή. Προκειμένου να εντοπίσουμε τις αντιλήψεις για τους απέναντι με βάση το βαθμό θεσμικής ενσωμάτωσης με την Ευρωπαϊκή Ένωση, εξετάζουμε τα παρακάτω τρία διαφορετικά ζεύγη χωρών: Στην πρώτη στήλη, τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 (EE15) με τα Νέα Κράτη Μέλη (NMS)²², στη μεσαία στήλη τις χώρες EE15 με τις Εξωτερικές Χώρες (EXT)²³ και στη δεξιά στήλη, τις EXT με τα NMS²⁴.

Πίνακας 8.1 Αντιλήψεις για τις «αρχικές συνθήκες» με βάση το βαθμό θεσμικής ενσωμάτωσης με την Ευρωπαϊκή Ένωση

<i>1 = Σοβαρό Πρόβλημα 7 = Σοβαρό Πλεονέκτημα</i>	EE15 - NMS		EE15 - EXT		EXT - NMS	
	EE15	NMS	EE15	EXT	EXT	NMS
Αρ. Παρατηρήσεων	60	118	171	132	206	185
Ιστορικά γεγονότα	4.07	4.75	3.78	4.62	4.76	3.92
Διαφορά πολιτισμών	4.53	4.93	3.63	4.95	4.79	3.94
Διαφορά θρησκείας	4.42	5.00	4.17	4.99	4.75	4.24
Διαφορά γλώσσας	4.20	4.33	3.59	4.32	4.65	4.80

Πηγή: *Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,*

Τα στοιχεία του Πίνακα 8.1, μας επιτρέπουν να προβούμε σε μια σειρά από ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις. Πρώτον, ο ρόλος των αρχικών συνθηκών στη διασυνοριακή συνεργασία γίνεται περισσότερο αντιληπτός ως πλεονέκτημα στις εξωτερικές χώρες και λιγότερο στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15. Η συστηματική αυτή διαφορά αντιλήψεων αποτελεί σοβαρή ένδειξη ότι ο

²² Στην κατηγορία αυτή εντάσσεται η συνοριακή ζώνη Ελλάδας-Βουλγαρίας.

²³ Στο ζεύγος αυτό έχουμε τις συνοριακές ζώνες Ελλάδας-Αλβανίας, Ελλάδας-Π.Γ.Δ.Μ. και Φινλανδίας-Ρωσίας.

²⁴ Στην κατηγορία αυτή έχουμε τις συνοριακές ζώνες Ρουμανίας-Μολδαβίας, Πολωνίας-Ουκρανίας, Ουγγαρίας-Ουκρανίας και Εσθονίας-Ρωσίας.

παράγοντας της Ευρωπαϊκής Ένωσης δημιουργεί από μόνος του μια διαβάθμιση στις αντιλήψεις. Με άλλα λόγια, όσο πιο απομακρυσμένος είναι κάποιος από την Ευρωπαϊκή Ένωση των 15, τόσο περισσότερο αντιλαμβάνεται τις αρχικές συνθήκες ως πλεονέκτημα στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση με την απέναντι πλευρά.

Δεύτερον, παρατηρούμε ότι οι τιμές της ΕΕ-15 στην πρώτη στήλη (σε σχέση με τα ΝΜS) είναι συστηματικά υψηλότερες από τις τιμές της ΕΕ15 στη δεύτερη στήλη (σε σχέση με τις ΕΧΤ). Αντίστοιχα, οι τιμές των ΝΜS της πρώτης στήλης (σε σχέση με την ΕΕ-15) είναι σε όλες τις περιπτώσεις υψηλότερες από τις αντίστοιχες τιμές της τρίτης στήλης (σε σχέση με τις ΕΧΤ). Τα αποτελέσματα αυτά φανερώνουν τελικά ότι ο βαθμός θεσμικής εγγύτητας μιας συνοριακής περιοχής με την Ευρωπαϊκή Ένωση, δεν επηρεάζει μόνο τις αντιλήψεις της «*εδώ πλευράς*», αλλά και τις αντιλήψεις της «*απέναντι πλευράς*». Φαίνεται δηλαδή, ότι η σχέση της γειτονικής χώρας με την Ευρωπαϊκή Ένωση, συσχετίζεται με το βαθμό που οι αρχικές συνθήκες γίνονται αντιληπτές θετικά ή αρνητικά.

Τρίτον, το γεγονός ότι οι συνοριακές ζώνες των εξωτερικών χωρών εμφανίζουν σε όλες τις περιπτώσεις τις υψηλότερες τιμές, αποτελεί ένδειξη διάθεσης να παραμεριστούν ιστορικές, πολιτισμικές, θρησκευτικές και γλωσσικές διαφορές, σε μια προοπτική διασυνοριακής συνεργασίας. Τα ευρωπαϊκά προγράμματα άλλωστε, στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτονίας, αποτελούν για τις χώρες αυτές σημαντικές χρηματοδοτικές ευκαιρίες που τόσο έχουν ανάγκη. Ενώ λοιπόν τα ιστορικά γεγονότα και οι διαφορές στον πολιτισμό, στη θρησκεία και στη γλώσσα εμφανίζονται στις εξωτερικές χώρες σαν μια παρένθεση που έχει κλείσει, στην πλευρά της Ευρωπαϊκής Ένωσης αντίθετα, η παρένθεση αυτή μοιάζει να παραμένει ανοικτή.

Στον Πίνακα 8.2, παρουσιάζουμε τα αποτελέσματα των αντιλήψεων για τις αρχικές συνθήκες, με βάση τα γεωγραφικά και πολιτικά χαρακτηριστικά του ερευνητικού δείγματος. Όσον αφορά στη γεωγραφική διάσταση (στη μέση του πίνακα), έχουμε ομαδοποιήσει τις διασυνοριακές ζώνες στις περιοχές των Βαλκανίων²⁵, της Κεντρικής²⁶ και της Βόρειας Ευρώπης²⁷. Η μεθοδολογία αυτή έχει βέβαια το μειονέκτημα ότι ομογενοποιεί συνοριακές ζώνες με εντελώς διαφορετικά χαρακτηριστικά (π.χ. Φινλανδία-Ρωσία). Ωστόσο, έχει ενδιαφέρον να εξετάσουμε εάν οι αντιλήψεις για τις αρχικές συνθήκες παρουσιάζουν κάποια διακριτά γεωγραφικά χαρακτηριστικά. Στο δεξιό μέρος του πίνακα παρουσιάζεται ο διαχωρισμός των αντιλήψεων μεταξύ Ανατολής και Δύσης με βάση την πολιτική διάσταση, σύμφωνα με το σκεπτικό που ήδη προαναφέρθηκε. Πιο αναλυτικά, χαρακτηρίζουμε ως Ανατολή τις συνοριακές ζώνες που γειτνιάζουν με την Ελλάδα και τη Φινλανδία και ως Δύση τις ελληνικές και φινλανδικές συνοριακές περιοχές. Τα Διαγράμματα 8.1 και 8.2, απεικονίζουν τις αντιλήψεις για τις αρχικές συνθήκες, σύμφωνα με τα γεωγραφικά και πολιτικά χαρακτηριστικά, με βάση τα στοιχεία του Πίνακα 8.2.

Πίνακας 8.2 Αντιλήψεις για τις «αρχικές συνθήκες» με βάση γεωγραφικά και πολιτικά χαρακτηριστικά

<i>1 = Σοβαρό Πρόβλημα</i> <i>7 = Σοβαρό Πλεονέκτημα</i>	Θεσμική Διάσταση			Πολιτική Διάσταση	
	Βαλκάνια	Κ. Ευρώπη	Β. Ευρώπη	Ανατολή	Δύση
Αρ. Παρατηρήσεων	548	125	229	231	706
Ιστορικά γεγονότα	4.68	3.93	4.02	4.78	3.52
Διαφορά πολιτισμών	4.90	4.18	4.24	5.04	3.91
Διαφορά θρησκείας	4.92	4.38	4.62	5.09	3.71
Διαφορά γλώσσας	4.57	3.91	3.79	4.53	4.43

Πηγή: *Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,*

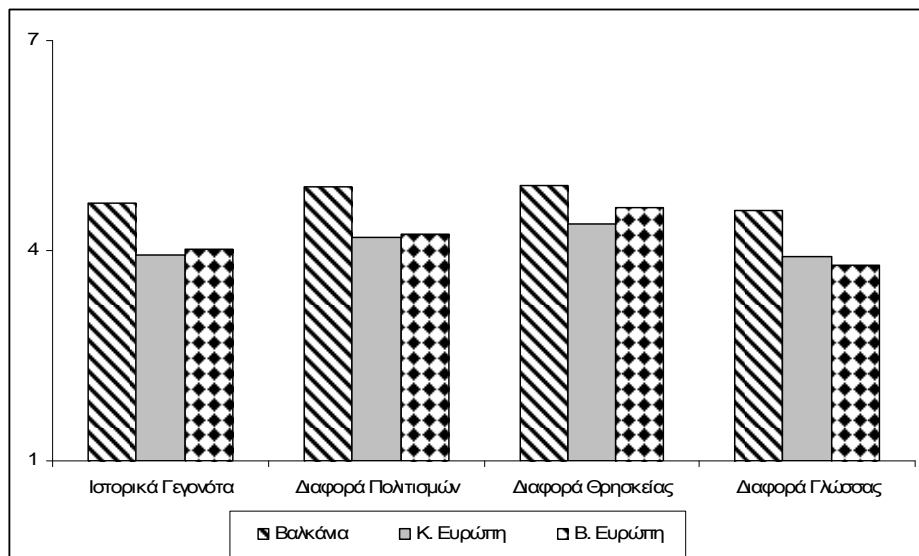
²⁵ Οι συνοριακές ζώνες της Ελλάδας, Αλβανίας, Π.Γ.Δ.Μ., Βουλγαρία, Ρουμανίας, Μολδαβίας.

²⁶ Οι συνοριακές ζώνες της Πολωνίας, Ουκρανίας, Ουγγαρίας, Ρουμανίας

²⁷ Οι συνοριακές ζώνες της Ρωσίας, Εσθονίας, Φινλανδίας.

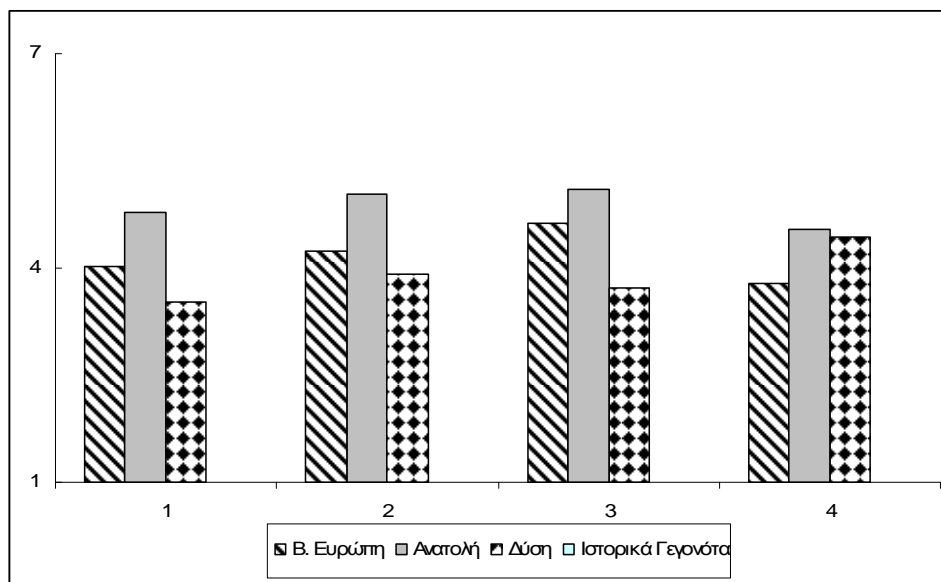

Διάγραμμα 8.1 Αντιλήψεις για «αρχικές συνθήκες» με βάση γεωγραφικά χαρακτηριστικά

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,

Διάγραμμα 8.2 Αντιλήψεις για «αρχικές συνθήκες» με βάση πολιτικά χαρακτηριστικά

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,

Τα δεδομένα που εμφανίζονται στον Πίνακα 8.2, σε συνδυασμό με τα Διαγράμματα 8.1 και 8.2, μας πληροφορούν για τα παρακάτω: Πρώτον, στο

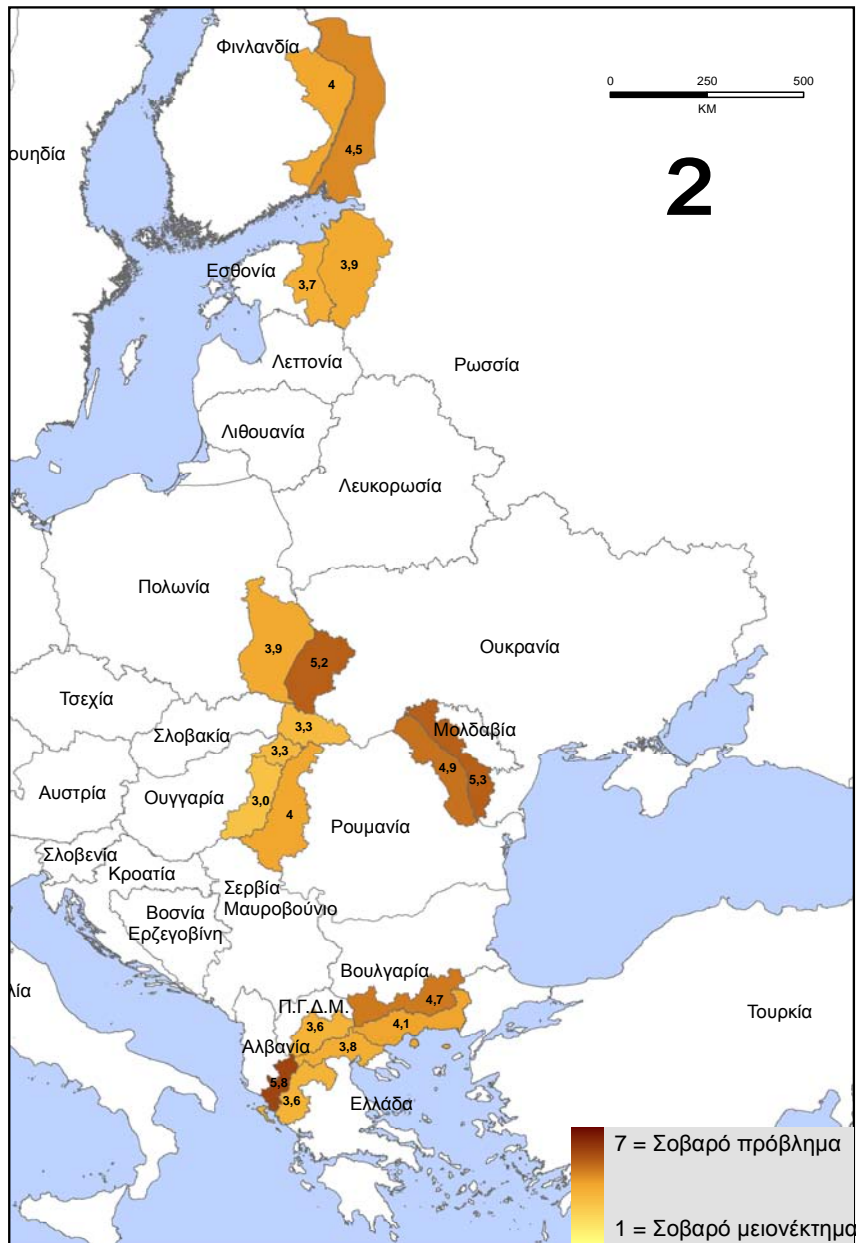
γεωγραφικό επίπεδο των Βαλκανικών συνοριακών ζωνών ως σύνολο, εμφανίζονται σε όλες τις περιπτώσεις σημαντικά πιο θετικές αντιλήψεις σε σχέση με τις άλλες περιοχές. Η συνοριακή περιοχή της Βόρειας Ευρώπης αντίστοιχα, παρουσιάζει ελαφρώς υψηλότερες τιμές συγκριτικά με τις συνοριακές περιφέρειες της Κεντρικής Ευρώπης, εκτός του ερωτήματος που αφορά στις γλωσσικές διαφορές. Η συστηματική αυτή διαβάθμιση των αντιλήψεων παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον για περαιτέρω διερεύνηση, προκειμένου να εντοπισθούν οι παράμετροι που ευνοούν ή αποθαρρύνουν τη διασυνοριακή συνεργασία στις συγκεκριμένες γεωγραφικές ενότητες. Στα Βαλκάνια φαίνεται να επικρατούν οι θετικές αντιλήψεις για το ρόλο των θρησκευτικών και πολιτισμικών διαφορών ιδιαίτερα, ενώ τα βεβαρημένα ιστορικά γεγονότα και οι γλωσσικές διαφορές δείχνουν να συνεπικουρούν και όχι να εμποδίζουν τη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Είναι εμφανής εδώ η διάθεση να ξεπεραστούν οι αρνητικές παρακαταθήκες του παρελθόντος, (όπου τα Βαλκάνια χαρακτηρίζονταν ως η πυριτιδαποθήκη της Ευρώπης) μπροστά στην προοπτική των ωφελειών από τη διασυνοριακή συνεργασία. Στη Βόρεια Ευρώπη αντίστοιχα, η γειτνίαση της Εσθονίας και της Φινλανδίας με μια Ρωσία απαλλαγμένη από το Σοβιετικό της παρελθόν, καθιστά τη διασυνοριακή συνεργασία μια ελκυστική υπόθεση για όλους, με αποτέλεσμα οι περισσότερες τιμές να αντανάκλουν θετικές αρχικές συνθήκες. Οι αντιλήψεις στις συνοριακές ζώνες της Κεντρικής Ευρώπης, αν και δε μπορούν να χαρακτηριστούν αρνητικές, εντούτοις αντανάκλουν μια επιφυλακτικότητα στην προοπτική της διασυνοριακής συνεργασίας. Το γεγονός ότι η συγκεκριμένη γεωγραφική ενότητα αποτελούσε πριν το 1989 έναν ενιαίο πολιτικό και ιδεολογικό χώρο, αποτελεί μάλλον κίνητρο για «*τονισμό*» των διαχωριστικών γραμμών, σε μια προσπάθεια οριοθέτησης του «*εμείς*» έναντι των «*άλλων*» στην μετά 1989 εποχή.

Δεύτερον, η διάκριση Ανατολής-Δύσης, φέρνει στην επιφάνεια μια εμφανή διαχωριστική γραμμή στις αντιλήψεις για τις αρχικές συνθήκες. Πιο

συγκεκριμένα, οι συνοριακές ζώνες της Ανατολής θεωρούν τις θρησκευτικές, πολιτισμικές και ιστορικές διαφορές με τους απέναντι, ως επιταχυντή στην διασυνοριακή αλληλεπίδραση, ενώ αντίθετα η Δύση δε δείχνει να συμμερίζεται αυτές τις εικόνες. Τα αποτελέσματα αυτά φανερώνουν ένα χάσμα στις αποστάσεις μεταξύ αντιλήψεων και γεωγραφίας, που έχει ως υπόβαθρο πολιτικούς και ιδεολογικούς διαχωρισμούς του παρελθόντος (Hirte και Heidorn, 1993). Μέσα στο πλαίσιο αυτό, η Ανατολή ακολουθώντας μετά το 1989 μια πορεία πολιτικής και οικονομικής μετάβασης, δείχνει πιο έτοιμη να ενσωματώσει δυτικά πολιτισμικά πρότυπα στην προοπτική της διασυνοριακής συνεργασίας. Οι συνοριακές περιφέρειες της Δύσης αντίθετα, εμφανίζονται λιγότερο πρόθυμες να υποβαθμίσουν τις διαφορετικές ιστορικές, πολιτιστικές και θρησκευτικές αφετηρίες με την απέναντι πλευρά.

Εξετάζοντας στη συνέχεια τις επιμέρους αντιλήψεις περί «*αρχικών συνθηκών*», παρουσιάζουμε μια σειρά από χάρτες που μας παρέχουν χρήσιμες πληροφορίες για την κάθε μια συνοριακή ζώνη ξεχωριστά. Ο Χάρτης 8.1, απεικονίζει το βαθμό στον οποίο τα ιστορικά γεγονότα μεταξύ των δύο γειτονικών χωρών αποτελούν πρόβλημα ή πλεονέκτημα στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Στην κλίμακα από το 1 έως το 7, όσο πιο σκούρο είναι το χρώμα στο χάρτη, τόσο περισσότερο τα ιστορικά γεγονότα γίνονται αντιληπτά ως πλεονέκτημα. Οι αριθμοί που εμφανίζονται επάνω στις συνοριακές ζώνες, αντιπροσωπεύουν τη μέση τιμή των παρατηρήσεων.

Χάρτης 8.1 Ο ρόλος των ιστορικών γεγονότων στην διασυνοριακή αλληλεπίδραση

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA

Τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στο Χάρτη 8.1, μας επιτρέπουν να κάνουμε τα παρακάτω σχόλια: Πρώτον, οι πιο θετικές αντιλήψεις για το ρόλο των ιστορικών γεγονότων στη διασυνοριακή συνεργασία, εντοπίζονται στις

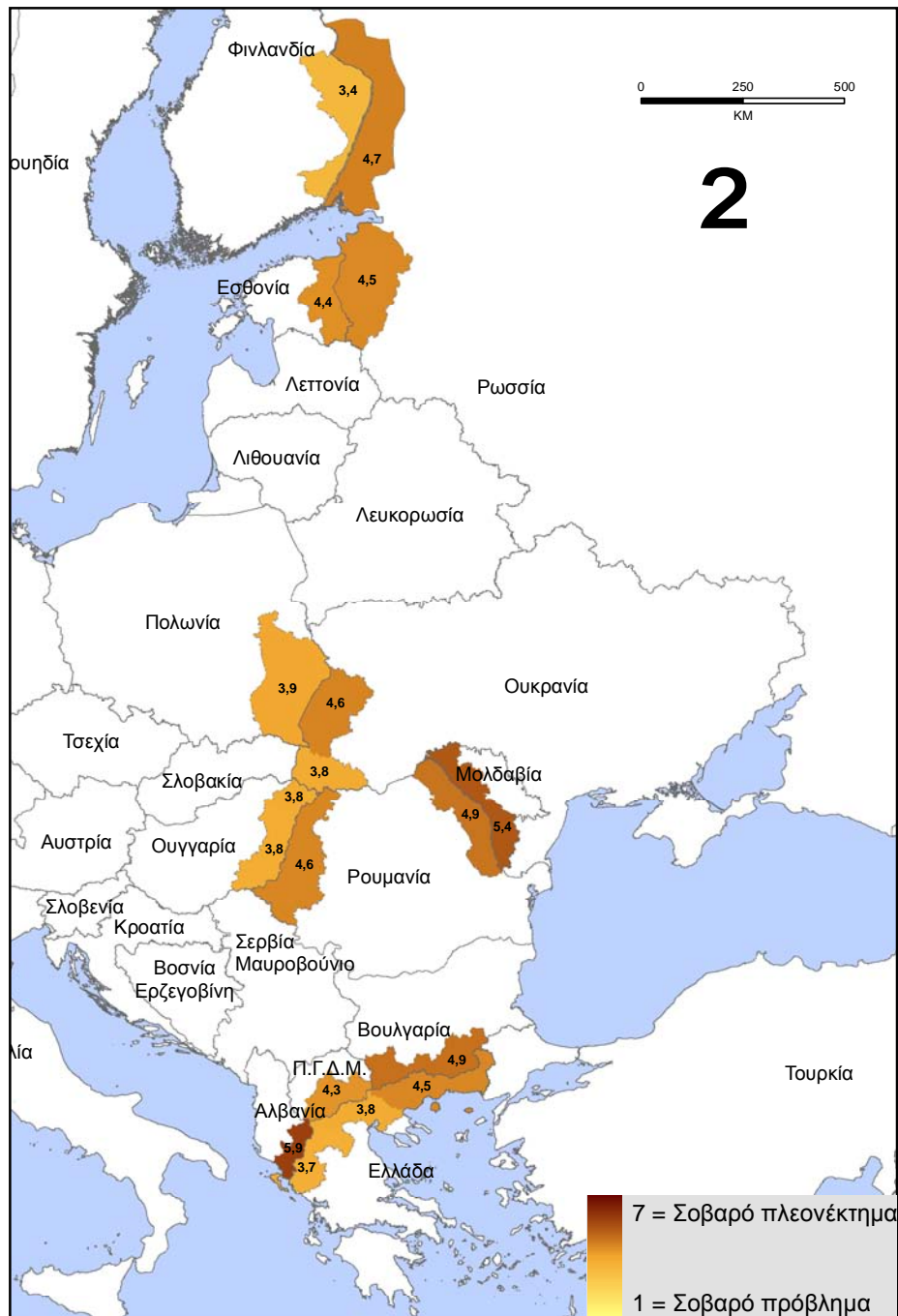
πιο φτωχές συνοριακές ζώνες, πέρα από τα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δηλαδή της Αλβανίας, της Μολδαβίας και της Ουκρανίας απέναντι από την Πολωνία. Αυτές οι αντιλήψεις, μας επιτρέπουν να υποθέσουμε ότι οι άνθρωποι που ζουν στις περιφέρειες μ' αυτά τα χαρακτηριστικά, διακατέχονται από ισχυρή διάθεση να κλείσουν τις όποιες ανοικτές ιστορικές πληγές μπροστά στην προοπτική της ανάπτυξης των διασυνοριακών σχέσεων.

Η δεύτερη ενδιαφέρουσα παρατήρηση, έχει να κάνει με το γεγονός ότι οι αντιλήψεις για την ιστορία σε κάθε χώρα δεν είναι ίδιες παντού, αλλά εξαρτώνται από τη γειτονική χώρα. Με άλλα λόγια οι εικόνες για τα ιστορικά γεγονότα είναι συνάρτηση όχι μόνο ενδογενών, αλλά και εξωγενών παραμέτρων. Τη διαφοροποίηση αυτή την εντοπίζουμε έντονα στις αντιλήψεις της Ουκρανίας έναντι της Πολωνίας και της Ουγγαρίας και στις εικόνες της Ρουμανίας έναντι της Ουγγρικής και Μολδαβικής συνοριακής ζώνης. Στην ελληνική ζώνη επίσης, παρατηρούμε μια συστηματική διαβάθμιση, με τις ελληνικές αντιλήψεις για την ιστορία να γίνονται θετικότερες, όσο πλησιάζουμε από την Αλβανία προς τη Βουλγαρία. Τα παραπάνω ευρήματα αποτελούν ένδειξη ότι ο χρόνος έχει βάλει τελικά τη σφραγίδα του στο χώρο και κατά συνέπεια στις αντιλήψεις των ανθρώπων κατά μήκος των συνόρων (Rupnic, 1994).

Τρίτον, σε ορισμένες διασυνοριακές ζώνες, όπως αυτές της Ελλάδας-Αλβανίας και Πολωνίας-Ουκρανίας, εντοπίζουμε έντονη διαφοροποίηση στις εικόνες για τα ιστορικά γεγονότα. Το αποτέλεσμα αυτό, αποτελεί μια ακόμη περίπτωση διαφορετικής ανάγνωσης και ερμηνείας των ίδιων ιστορικών γεγονότων, μεταξύ ανθρώπων που ζουν τόσο κοντά, αλλά τους χωρίζει μια συνοριακή γραμμή (Holly, 2002). Θα μπορούσαμε με βάση αυτές τις αντιλήψεις να ισχυριστούμε, ότι ενώ τα αρνητικά ιστορικά γεγονότα για τη μια πλευρά (Ουκρανία, Αλβανία) αποτελούν μια εκκρεμότητα που έκλεισε,

για την άλλη πλευρά (Πολωνία, Ελλάδα) η εκκρεμότητα αυτή φαίνεται να παραμένει ανοικτή.

Χάρτης 8.2 Ο ρόλος των πολιτισμικών διαφορών στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση

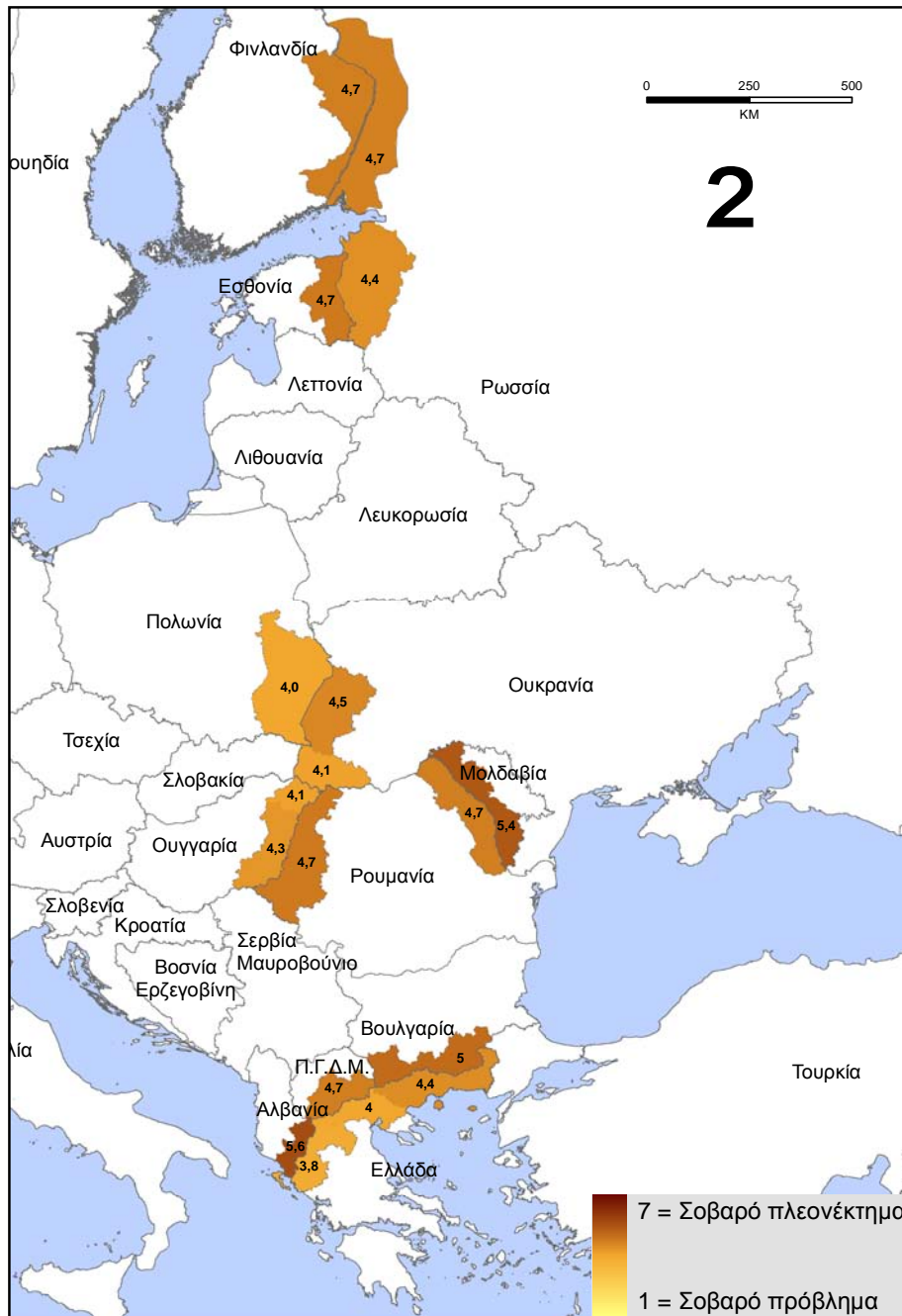

Πηγή: Ίδια Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,

Ο Χάρτης 8.2, μας παρέχει πληροφορίες για το βαθμό που η διαφορά πολιτισμών προσλαμβάνεται ως πρόβλημα ή ως πλεονέκτημα στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Με βάση τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στο Χάρτη 8.2, παρατηρούμε τα παρακάτω. Πρώτον, σε μια σειρά από διασυνοριακές ζώνες εντοπίζουμε ένα χάσμα στις αντιλήψεις μεταξύ των δύο πλευρών για το ρόλο των πολιτισμικών διαφορών στη διασυνοριακή συνεργασία. Δύσκολα μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η διαχωριστική αυτή γραμμή έχει ενιαία χαρακτηριστικά, καθώς δείχνει να εξαρτάται κάθε φορά από τις επιμέρους τοπικές και περιφερειακές ιδιαιτερότητες, επιβεβαιώνοντας το επιχειρήμα ότι η γεωγραφική εγγύτητα δε συμβαδίζει πάντοτε με την πολιτισμική εγγύτητα (Simmel, 1908/1950). Στην κατηγορία αυτή, ανήκουν οι περιοχές μελέτης Ελλάδας-Αλβανίας, Ελλάδας-Π.Γ.Δ.Μ. και Φινλανδίας-Ρωσίας (που έχουν ως κοινό παρονομαστή την παρουσία μιας χώρας-μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15), αλλά και περιοχές χωρίς σαφή υπερτοπικά χαρακτηριστικά και διαχωρισμούς, όπως οι διασυνοριακές ζώνες Πολωνίας-Ουκρανίας και Ουγγαρίας-Ρουμανίας.

Δεύτερον, παρατηρούμε ότι στις περιοχές μελέτης Ρουμανίας-Μολδαβίας, Ελλάδας-Βουλγαρίας και Εσθονίας-Ρωσίας, οι αντιλήψεις για το ρόλο των πολιτισμικών διαφορών είναι σε όλες τις περιπτώσεις θετικές και σχεδόν ταυτόσημες. Το γεγονός αυτό αντανακλά την ύπαρξη ευνοϊκών αρχικών συνθηκών διασυνοριακής αλληλεπίδρασης. Με άλλα λόγια, τα κοινά πολιτισμικά χαρακτηριστικά που επικρατούν στις δύο πλευρές αυτών των περιοχών, λειτουργούν μάλλον συνεκτικά παρά διαχωριστικά.

Χάρτης 8.3 Ο ρόλος των θρησκευτικών διαφορών στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση

Πηγή: *Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,*

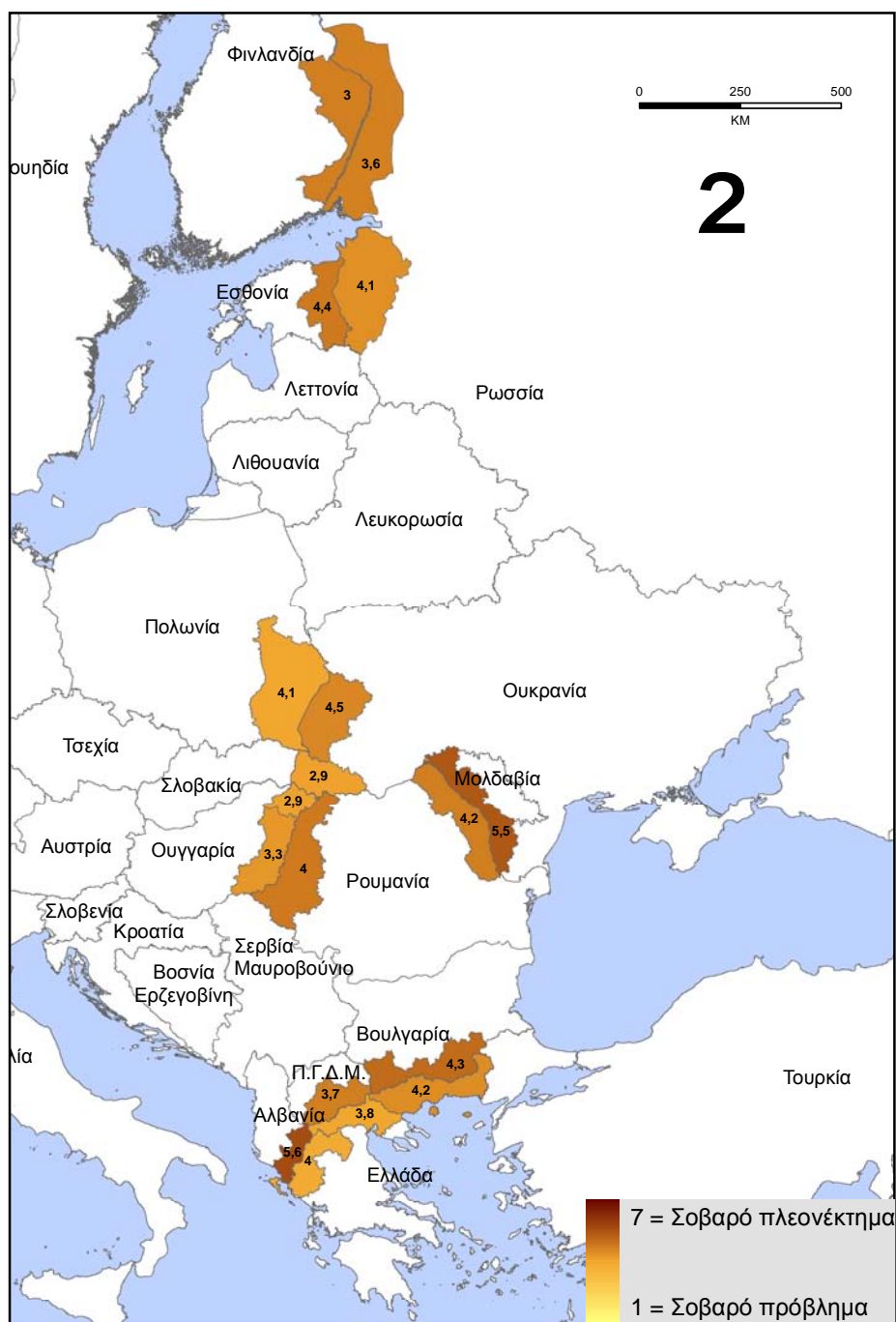
Ο Χάρτης 8.3, απεικονίζει τα αποτελέσματα στο ερώτημα, εάν η διαφορά θρησκείας αποτελεί πρόβλημα ή πλεονέκτημα στη διασυνοριακή συνεργασία

και μας βοηθά στο να προχωρήσουμε σε μια σειρά από ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις: Πρώτον, διαπιστώνουμε ότι ο ρόλος των θρησκευτικών διαφορών στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση γίνεται σε όλες τις περιπτώσεις αντιληπτός πολύ πιο θετικά, σε σχέση με τις πολιτισμικές διαφορές. Το εύρημα αυτό δείχνει ότι στο επίπεδο των αντιλήψεων, οι έννοιες του πολιτισμού και της θρησκείας δεν είναι ταυτόσημες. Η θρησκεία μπορεί να αποτελεί στοιχείο της πολιτισμικής ταυτότητας μιας ομάδας ή κοινωνίας, αλλά ο πολιτισμός δεν είναι μόνο θρησκεία. Με την έννοια αυτή, οι θρησκευτικές διαφορές στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, γίνονται αντιληπτές μάλλον ως πλεονέκτημα για τις συνοριακές σχέσεις, αναθεωρώντας σ' ένα βαθμό την αίσθηση ότι η θρησκεία αποτελεί καθοριστικό παράγοντα διαχωρισμού.

Δεύτερον, διαπιστώνουμε ότι σε όλες τις περιοχές μελέτης όπου η κυρίαρχη θρησκεία των γειτονικών χωρών είναι διαφορετική όπως στις περιπτώσεις Ουκρανίας-Πολωνίας, Ρουμανίας-Ουγγαρίας, Ουκρανίας-Ουγγαρίας και Φινλανδίας-Ρωσίας, οι αντιλήψεις για το ρόλο της διαφοράς αυτής στη διασυνοριακή συνεργασία είναι πολύ θετικές, ξεπερνώντας κατά πολύ τη μέση τιμή. Τα αποτελέσματα αυτά μας επιτρέπουν να ισχυριστούμε ότι το επιχειρήμα του Samuel Huntington, (1997) για διαχωρισμό μεταξύ δυτικού και ανατολικού χριστιανισμού δεν επιβεβαιώνεται στο συνοριακό τουλάχιστον επίπεδο. Η πολυσυζητημένη επίσης διαχωριστική γραμμή στο χάρτη που προτείνει ο William Wallace (1991) και που χωρίζει τη Ρωσία με τη Φινλανδία και τη Ρωσία με τις Βαλτικές Χώρες στη βάση των θρησκευτικών διαφορών, αμφισβητείται από τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας. Βέβαια, τα αποτελέσματα αυτά αναφέρονται στη μικρο-κλίμακα των συνοριακών ζωνών, όπου συχνά συναντά κανείς την ίδια θρησκεία με την απέναντι πλευρά σε σημαντικό μέρος του πληθυσμού, παρά το γεγονός ότι μπορεί η κυρίαρχη θρησκεία της χώρας να είναι διαφορετική, όπως για παράδειγμα στις συνοριακές ζώνες της Ουκρανίας ή της Ρουμανίας.

Χάρτης 8.4 Ο ρόλος των γλωσσικών διαφορών στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,

Ο Χάρτης 8.4, μας παρέχει συνοπτικές πληροφορίες για το κατά πόσο οι γλωσσικές διαφορές αποτελούν πρόβλημα ή πλεονέκτημα στη διασυνοριακή

συνεργασία. Με βάση αυτές τις πληροφορίες μπορούμε να σημειώσουμε τα εξής: Πρώτον, εντοπίζουμε αρνητικές αντιλήψεις για το ρόλο που παίζει η διαφορετική γλώσσα στις διασυνοριακές ζώνες Ουγγαρίας-Ουκρανίας, Ουγγαρίας-Ρουμανίας και Φινλανδίας-Ρωσίας. Το γεγονός, ότι τόσο η Ουγγρική όσο και η Φινλανδική γλώσσα δεν έχουν καμία σχέση με τη σλαβική, φαίνεται ότι αποτελεί σημαντικό πρόβλημα στη διασυνοριακή επικοινωνία, τη στιγμή που ακόμη και η προφορά της ίδιας της γλώσσας, παίζει σημαντικό συμβολικό ρόλο στο να χωρίζει ή να ενώνει τους ανθρώπους (Meinhof κ.α. 2003).

Δεύτερον, ιδιαίτερα θετικές αντιλήψεις εντοπίζουμε στις συνοριακές ζώνες Ελλάδας-Αλβανίας, Μολδαβίας-Ρουμανίας, Πολωνίας-Ουκρανίας και Εσθονίας-Ρωσίας. Σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση αυτών των εικόνων στις συγκεκριμένες περιοχές παίζει το γεγονός ότι τα ελληνικά, ρουμανικά ή ρωσικά αντίστοιχα, αποτελούν ουσιαστικά δεύτερη γλώσσα για την απέναντι πλευρά. Οι λόγοι που συμβαίνει κάτι τέτοιο μπορεί να είναι οικονομικοί (π.χ. μετανάστευση), κοινωνικοί (π.χ. μειονότητες), ιστορικοί (π.χ. ενιαία περιοχή στο παρελθόν), ή ακόμη και πολιτικοί (π.χ. υποχρεωτική εκμάθηση ρωσικών). Στις περιπτώσεις αυτές, φαίνεται ότι στις αντιλήψεις των ανθρώπων, ένα αρνητικό σημείο εκκίνησης για την ανάπτυξη της διασυνοριακής συνεργασίας παραμερίζεται.

8.3 Στάσεις και αντιλήψεις στα σύνορα για τις «αρχικές συνθήκες» στην ελληνική «μελέτη περίπτωσης»

Στο παρόν τμήμα αναλύουμε το βαθμό στον οποίο οι «αρχικές συνθήκες» και συγκεκριμένα οι ιστορικές, πολιτισμικές, θρησκευτικές και γλωσσικές διαφορές γίνονται αντιληπτές ως πρόβλημα ή ως πλεονέκτημα για τη διασυνοριακή αλληλεπίδραση, στην περιοχή της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης». Τα παραπάνω ζητήματα αναλύονται στο επίπεδο της

συνοριακής ζώνης (π.χ. αλβανική ζώνη) και στο επίπεδο του Νομού (π.χ. Νομός Δράμας). Επιπλέον στο ευρωπαϊκό επίπεδο, κατηγοριοποιούμε τις χώρες του δείγματος του προγράμματος EXLINEA σε τρεις ομάδες που είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση των δεκαπέντε, τα Νέα Κράτη Μέλη και οι εξωτερικές χώρες. Στο τελευταίο μέρος της εμπειρικής ανάλυσης συσχετίζουμε τις αντιλήψεις για τις αρχικές συνθήκες, με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ερευνητικού δείγματος.

Πίνακας 8.3 Οι Αρχικές Συνθήκες ως πρόβλημα ή ως πλεονέκτημα

1 = σοβαρό πρόβλημα 7 = σημαντικό πλεονέκτημα	Ελλάδα Αλβανία		Ελλάδα FYROM		Ελλάδα Βουλγαρία		Σύνολο Ελλάδας (ALFYBU)		Χώρες μη μέλη ΕΕ	Νέα Κράτη Μέλη	ΕΕ- 15	EXLINEA
	GR	AL	GR	FY	GR	BU	West	East	EXT	NMS	EU-15	
Αρ. Παρατηρήσεων	49	49	83	41	60	118	192	208	338	368	231	937
Ιστορικά γεγονότα μεταξύ των δύο χωρών	3.55	5.76	3.78	3.61	4.07	4.75	3.81	4.78	4.52	4.18	3.84	4.4
Διαφορά πολιτισμών	3.65	5.86	3.82	4.32	4.53	4.93	3.99	5.04	4.95	4.61	3.90	4.6
Διαφορά θρησκειών	3.82	5.63	4.00	4.68	4.42	5.00	4.08	5.09	4.95	4.84	4.18	4.5
Γλωσσικές διαφορές	4.00	5.61	3.78	3.74	4.20	4.33	3.97	4.53	4.59	4.27	3.81	4.1

Πηγή: *Ϊδια Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,*

Με βάση τα στοιχεία του Πίνακα 8.3, μπορούμε να προβούμε σε μια σειρά από ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις: Πρώτον, οι ελληνικές συνοριακές ζώνες κινούμενες κοντά στο μέσο όρο, εμφανίζουν συστηματικά χαμηλότερες τιμές σε σχέση με τις γειτονικές τους συνοριακές ζώνες. Η ίδια εικόνα παρουσιάζεται σε όλες τις περιπτώσεις, όταν συγκρίνουμε το σύνολο της ελληνικής συνοριακής ζώνης (West) με την απέναντι πλευρά (East). Τα αποτελέσματα αυτά αποτυπώνουν εύγλωττα μια επιφυλακτικότητα της ελληνικής πλευράς σε σχέση με τους γείτονές τους, οι οποίοι προσλαμβάνουν τις αρχικές συνθήκες μάλλον ως πλεονέκτημα, δείχνοντας διατεθειμένοι να παραμερίσουν ιστορικές, πολιτισμικές, θρησκευτικές και γλωσσικές διαφορές, σε μια προοπτική διασυνοριακής συνεργασίας. Δεύτερον, στο ευρωπαϊκό

επίπεδο οι αρχικές συνθήκες γίνονται αντιληπτές περισσότερο ως πλεονέκτημα στις εξωτερικές χώρες και λιγότερο στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15. Η συστηματική αυτή διαφορά αντιλήψεων φανερώνει ότι ο παράγοντας της Ευρωπαϊκής Ένωσης δημιουργεί από μόνος του μια διαβάθμιση στις αντιλήψεις. Με άλλα λόγια, όσο πιο απομακρυσμένος είναι κάποιος από την Ευρωπαϊκή Ένωση των δεκαπέντε, τόσο περισσότερο αντιλαμβάνεται τις αρχικές συνθήκες ως πλεονέκτημα στη διασυνοριακή συνεργασία.

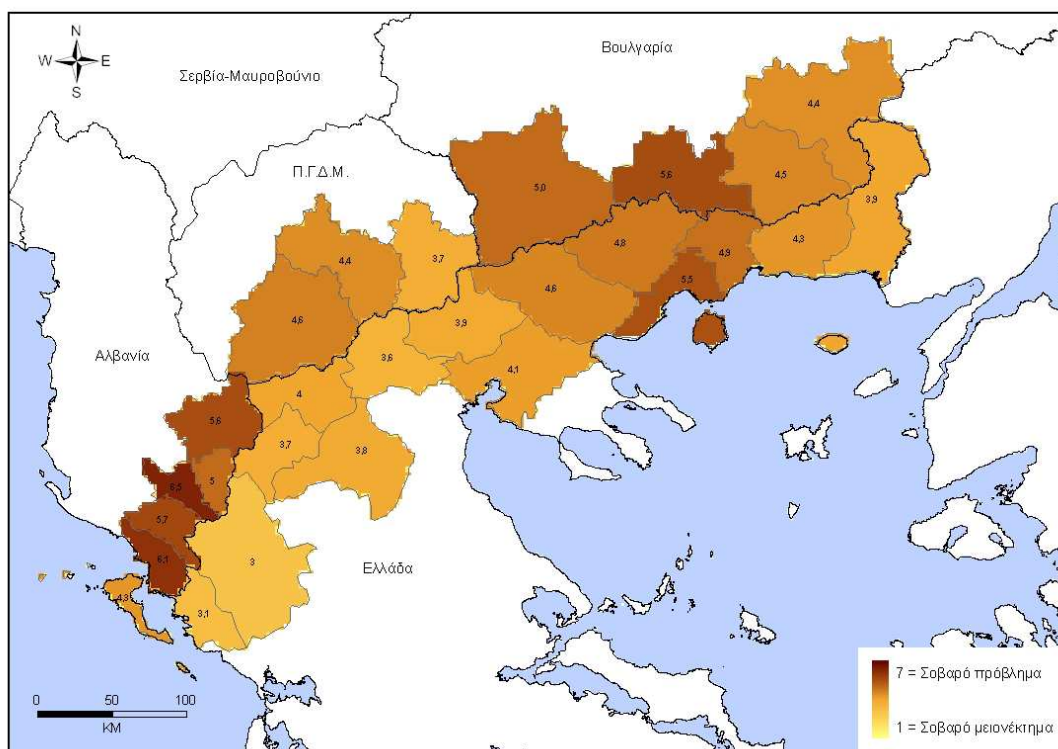
Εξετάζοντας στη συνέχεια τις επιμέρους αντιλήψεις περί αρχικών συνθηκών στο χωρικό επίπεδο του νομού (NUTS III), παρουσιάζουμε μια σειρά από χάρτες που μας παρέχουν χρήσιμες πληροφορίες. Ο Χάρτης 8.5 απεικονίζει το βαθμό στον οποίο τα ιστορικά γεγονότα μεταξύ των δύο γειτονικών χωρών αποτελούν πρόβλημα ή πλεονέκτημα στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Στην κλίμακα από το 1 έως το 7, όσο πιο σκούρο είναι το χρώμα στο χάρτη τόσο περισσότερο τα ιστορικά γεγονότα γίνονται αντιληπτά ως πλεονέκτημα.

Τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στο Χάρτη 8.5, μας επιτρέπουν να κάνουμε τα παρακάτω σχόλια: Πρώτον, οι συνοριακοί νομοί της Αλβανίας και ειδικότερα αυτοί με έντονη παρουσία της ελληνικής μειονότητας, εμφανίζουν εντυπωσιακά υψηλές τιμές. Στην απέναντι ελληνική πλευρά ωστόσο επικρατούν οι παρατηρήσεις που κινούνται κάτω από τη μέση τιμή. Το εύρημα αυτό είναι μια χαρακτηριστική περίπτωση διαφορετικής ερμηνείας των ίδιων ιστορικών γεγονότων μεταξύ ανθρώπων που ζουν τόσο κοντά, αλλά τους χωρίζει μια συνοριακή γραμμή (Holly, 2002). Από την εικόνα αυτή μπορούμε να υποθέσουμε ότι τα ιστορικά γεγονότα αποτελούν για την αλβανική πλευρά μια παρένθεση που έκλεισε ενώ στις αντιλήψεις της ελληνικής ζώνης η παρένθεση αυτή παραμένει ανοικτή, επηρεάζοντας αρνητικά τη διασυνοριακή συνεργασία.

Η τρίτη παρατήρηση αφορά στην Ελληνο-Βουλγαρική ζώνη, με την ιστορία να γίνεται αντιληπτή ως πλεονέκτημα σχεδόν σε όλους τους νομούς και ιδιαίτερα στου νομούς της Βουλγαρίας. Είναι γνωστό ότι οι σχέσεις Ελλάδας Βουλγαρίας μετά την κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας υπήρξαν ιδιαίτερα προβληματικές. Κατά τη διάρκεια μάλιστα του Μακεδονικού Αγώνα (1881-1908) και του Β' Βαλκανικού Πολέμου (1913) ιδιαίτερα, οι αιματηρές πολεμικές συγκρούσεις μεταξύ των δύο χωρών αποτέλεσαν βασικό παρονομαστή. Η εντυπωσιακή ωστόσο βελτίωση των διμερών σχέσεων για μισό αιώνα περίπου και η ελληνική στήριξη στην ευρωπαϊκή προοπτική της Βουλγαρίας, καθιστούν τα αρνητικά ιστορικά γεγονότα του πιο μακρινού παρελθόντος, αδύναμα να δημιουργήσουν σημαντικό πρόβλημα στη διασυνοριακή συνεργασία.

Χάρτης 8.6 Οι διαφορές πολιτισμών ως πρόβλημα ή ως πλεονέκτημα στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,

Ο Χάρτης 8.6 μας παρέχει πληροφορίες για το βαθμό που η διαφορά πολιτισμών προσλαμβάνεται ως πρόβλημα ή ως πλεονέκτημα στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση, βάσει των οποίων μπορούμε να κάνουμε τις παρακάτω παρατηρήσεις: Πρώτον, στην Ελληνο-Αλβανική συνοριακή ζώνη είναι εμφανές ένα χάσμα στις αντιλήψεις σχετικά με τη βαρύτητα των πολιτισμικών διαφορών στη διασυνοριακή συνεργασία. Πιο συγκεκριμένα στην αλβανική ζώνη και ιδιαίτερα στο νότιο μέρος της επικρατούν ιδιαίτερα υψηλές τιμές, ενώ αντίθετα στην ελληνική πλευρά όλες οι τιμές είναι κάτω από το μέσο όρο. Μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η μαζική μετανάστευση Αλβανών στην Ελλάδα την τελευταία δεκαπενταετία και η γνώση των ελληνικών συνοριακών περιοχών, μέσα από προσωπικά βιώματα και εμπειρίες, τους έκαναν πιο εξοικειωμένους με τα ελληνικά πολιτιστικά πρότυπα, τα οποία σ' ένα βαθμό τα ενσωμάτωσαν στην προσωπική τους κουλτούρα. Αντίθετα από την ελληνική πλευρά η αντίστοιχη κινητικότητα είναι υποπολλαπλάσια, με αποτέλεσμα οι όποιες αντιλήψεις να μην εδράζονται σε προσωπικά βιώματα αλλά σε άλλες προσλαμβάνουσες παραστάσεις. Τα αποτελέσματα αυτά φανερώνουν μια συσχέτιση των αντιλήψεων για το ρόλο των πολιτισμικών διαφορών με το βαθμό κινητικότητας των συνοριακών πληθυσμών (Maier και Rosenmayr, 2000).

Δεύτερον, στη διασυνοριακή περιοχή Ελλάδας-Π.Γ.Δ.Μ., οι παρατηρήσεις στους περισσότερους νομούς κινούνται γύρω από τη μέση τιμή, ενώ αντίθετα στην Ελληνο-Βουλγαρική ζώνη οι αντιλήψεις για τις πολιτιστικές διαφορές είναι πολύ πιο θετικές. Θα ανέμενε κανείς να εντοπίσει τις υψηλότερες τιμές στους νομούς που έχουν διασυνοριακές διαβάσεις (π.χ. Έβρος, Σέρρες), όπου η διασυνοριακή αλληλεπίδραση είναι πιο πυκνή, λόγω συχνής μετακίνησης ελληνικών επιχειρήσεων (κυρίως φασόν) στους γειτονικούς νομούς. Ωστόσο, το αξιοσημείωτο είναι ότι οι υψηλότερες τιμές εμφανίζονται σε νομούς που δεν έχουν άμεση πρόσβαση στην απέναντι πλευρά όπως ο Νομός Καβάλας, Ξάνθης, Δράμας και Smolyan. Το να αιτιολογήσει κανείς τη σύγκλιση των

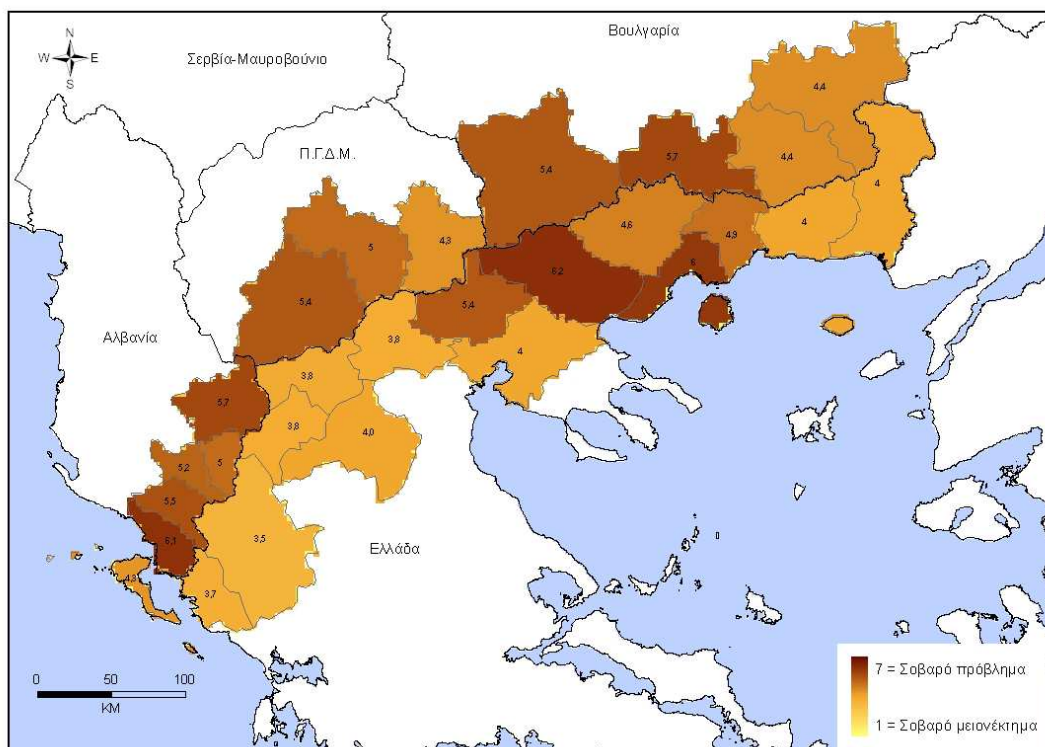

αντιλήψεων στους συγκεκριμένους νομούς απαιτεί, εκτός των άλλων και αναζήτηση των πολιτισμικών και ιστορικών σχέσεων που διαμορφώθηκαν στην περιοχή, όχι μόνο στο παρόν αλλά και στο παρελθόν. Τρίτον, συγκρίνοντας τα αποτελέσματα του Χάρτη 8.5 με το Χάρτη 8.6, είναι εμφανές ότι οι πολιτιστικές διαφορές αποτελούν πεδίο λιγότερο επιβαρυνόμενο σε σχέση με τις ιστορικές διαφορές. Στο σημείο αυτό δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι η περιοχή των Βαλκανίων, αποτέλεσε για αιώνες ένα ενιαίο ψηφιδωτό διαφορετικών εθνικών, γλωσσικών, θρησκευτικών και κρατικών αναφορών μετέπειτα. Αν και η ιστορία είναι επιβαρυνόμενη με συγκρούσεις και αιματοχυσίες, η πολιτιστική συνύπαρξη του βαλκανικού χώρου συνολικά έχει δοκιμαστεί στο χρόνο από την εποχή της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η διαπίστωση αυτή μας παραπέμπει στο *Νεομεσαιωνικό Μοντέλο* του Zielonka (2001). Ταυτόχρονα όμως με το ιστορικό υπόβαθρο πολιτισμικού συγχρωτισμού, εμφανίζονται την ίδια στιγμή προσπάθειες εθνικής καθαρότητας από τις επιμέρους κρατικές οντότητες, που στοχεύουν στη χάραξη διαχωριστικών γραμμών στην ταυτότητα.

Ο Χάρτης 8.7, απεικονίζει τα αποτελέσματα στο ερώτημα εάν η διαφορά θρησκείας αποτελεί πρόβλημα ή πλεονέκτημα στη διασυνοριακή συνεργασία, και μας βοηθά στο να προβούμε σε μια σειρά από ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις: Πρώτον, η ελληνο-αλβανική διασυνοριακή ζώνη εμφανίζει και πάλι μια έντονη διαχωριστική γραμμή, με την αλβανική πλευρά να αντιμετωπίζει τη διαφορά θρησκείας ως καθαρό πλεονέκτημα. Οι ελληνικοί συνοριακοί νομοί ωστόσο, δε φαίνεται να συμμερίζονται αυτήν την άποψη, καθώς σχεδόν όλες οι τιμές κινούνται κάτω από το μέσο όρο. Οι ισχνές θρησκευτικές ρίζες του αλβανικού πληθυσμού λόγω του περιθωριακού ρόλου της θρησκείας επί εποχής Χότζα από τη μια και η παρουσία της ελληνικής μειονότητας στους συνοριακούς νομούς από την άλλη, θα μπορούσαν να ερμηνεύσουν σ' ένα βαθμό τις θετικές αντιλήψεις της αλβανικής πλευράς. Η ελληνική ζώνη αντίθετα, φαίνεται ν' αντιμετωπίζει τις θρησκευτικές διαφορές

με την απέναντι πλευρά περισσότερο μέσα από μια εθνική, παρά τοπική οπτική. Στο επίπεδο αυτό, η Αλβανία συνολικά φαίνεται ότι γίνεται αντιληπτή ως μια χώρα όπου η Ορθοδοξία αποτελεί μειονότητα και κατά συνέπεια μια μάλλον αρνητική αρχική συνθήκη συνεργασίας. Ο Newman (2003) ισχυρίζεται ότι πολλές φορές τα πιο δύσκολα σύνορα που μπορεί να διασχίσει κανείς είναι αυτά που έχουν σχέση με τις θρησκευτικές αντιλήψεις και τα στερεότυπα.

Χάρτης 8.7 Οι διαφορές θρησκείας ως πρόβλημα ή ως πλεονέκτημα στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA

Δεύτερον, στην ελληνική ζώνη απέναντι από την Π.Γ.Δ.Μ., μόνο ο νομός του Κιλκίς ξεπερνά το μέσο όρο, σε αντίθεση με την απέναντι πλευρά που συνολικά αντιλαμβάνεται τις θρησκευτικές διαφορές ως πλεονέκτημα. Το γεγονός ωστόσο ότι οι περισσότερες παρατηρήσεις κινούνται κοντά στο μέσο

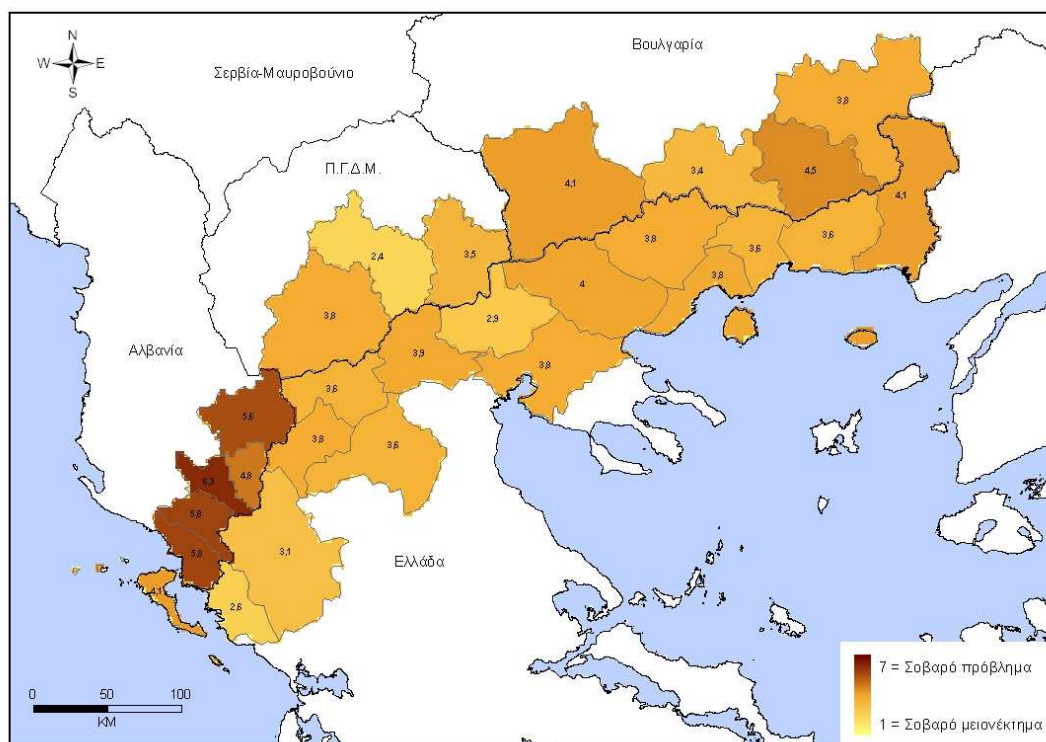
όρο και πάνω από αυτόν, δείχνουν τη θετική επίδραση που έχει η κοινή θρησκεία (Ορθοδοξία) στην προώθηση της διασυνοριακής συνεργασίας. Από την άλλη πλευρά βέβαια, ο παράγοντας της θρησκείας δε φαίνεται να είναι πολύ σημαντικός στις αντιλήψεις της ελληνικής ζώνης για την απέναντι πλευρά.

Τρίτον, στην ελληνοβουλγαρική συνοριακή περιοχή παρατηρούμε ότι οι θετικές αντιλήψεις για τις θρησκευτικές διαφορές είναι κυρίαρχες και στις δύο πλευρές. Έχοντας υπόψη ωστόσο την ύπαρξη μουσουλμανικής μειονότητας και στις δύο πλευρές από τη μια και το γεγονός ότι στο ερευνητικό δείγμα ελάχιστη ήταν η συμμετοχή μουσουλμάνων, μπορούμε να υποθέσουμε ότι τα ευρήματα αυτά αποτυπώνουν αντιλήψεις για την απέναντι πλευρά, στο εθνικό κυρίως επίπεδο και λιγότερο στο τοπικό. Στο επίπεδο αυτό η κοινή θρησκεία (Ορθοδοξία) αποτελεί ένα ευνοϊκό υπόβαθρο διασυνοριακής συνεργασίας, που εμφανίζει ωστόσο μια διαφοροποίηση από νομό σε νομό. Από την ελληνική πλευρά οι περιοχές που εμφανίζουν τις υψηλότερες τιμές είναι οι νομοί που εμφανίζουν μεγάλη διασυνοριακή κινητικότητα (Σερρών, Καβάλας) και από τη βουλγαρική πλευρά οι συνοριακοί νομοί (Blagoevgrad, Smolyan) με το λιγότερο μουσουλμανικό πληθυσμό συγκριτικά με τους άλλους δύο νομούς.

Ο Χάρτης 8.8, μας παρέχει συνοπτικές πληροφορίες για το κατά πόσο οι γλωσσικές διαφορές αποτελούν πρόβλημα ή πλεονέκτημα στη διασυνοριακή περιοχή αναφοράς. Με βάση αυτές τις πληροφορίες μπορούμε να προβούμε στα παρακάτω σχόλια: Πρώτον, για άλλη μια φορά έντονη είναι η διαφοροποίηση των αντιλήψεων μεταξύ αλβανικής και ελληνικής πλευράς. Ενώ στην αλβανική πλευρά η διαφορά γλώσσας αποτελεί σημαντικό πλεονέκτημα, στην ελληνική ζώνη όλες οι παρατηρήσεις κινούνται κάτω από τη μέση τιμή. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η ελληνική γλώσσα αποτελεί ουσιαστικά δεύτερη γλώσσα τουλάχιστον στη νότια Αλβανία, είτε λόγω των

μεταναστών που έζησαν στην Ελλάδα είτε της ελληνικής μειονότητας. Στην ελληνική πλευρά αντίθετα, φαίνεται ότι δεν υπάρχει λόγος μια εντελώς διαφορετική γλώσσα από την ελληνική να θεωρείται πλεονέκτημα στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση.

Χάρτης 8.8 Οι γλωσσικές διαφορές ως πρόβλημα ή ως πλεονέκτημα στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση

Πηγή: *Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,*

Δεύτερον, στην πλευρά της Π.Γ.Δ.Μ. οι τιμές κυμαίνονται κάτω από το μέσο όρο, ωστόσο η εικόνα δεν είναι ενιαία. Οι μεγαλύτερες τιμές εμφανίζονται στην περιφέρεια Pelagonia που βρίσκεται απέναντι από τους νομούς Φλώρινας και Πέλλας, όπου μέρος του ελληνικού πληθυσμού γνωρίζει αυτή τη γλώσσα. Οι μικρότερες τιμές εντοπίζονται στην Περιφέρεια Vardar και Κιλκίς όπου το επίπεδο αλληλεπίδρασης των τοπικών πληθυσμών είναι σχετικά χαμηλό και η γλώσσα της απέναντι πλευράς είναι άγνωστη. Από τα

ευρήματα αυτά προκόπτει μια αιτιώδης σχέση μεταξύ της γνώσης της γλώσσας της απέναντι πλευράς και του βαθμού στον οποίο η διαφορά της γλώσσας θεωρείται θετική «*αρχική συνθήκη*».

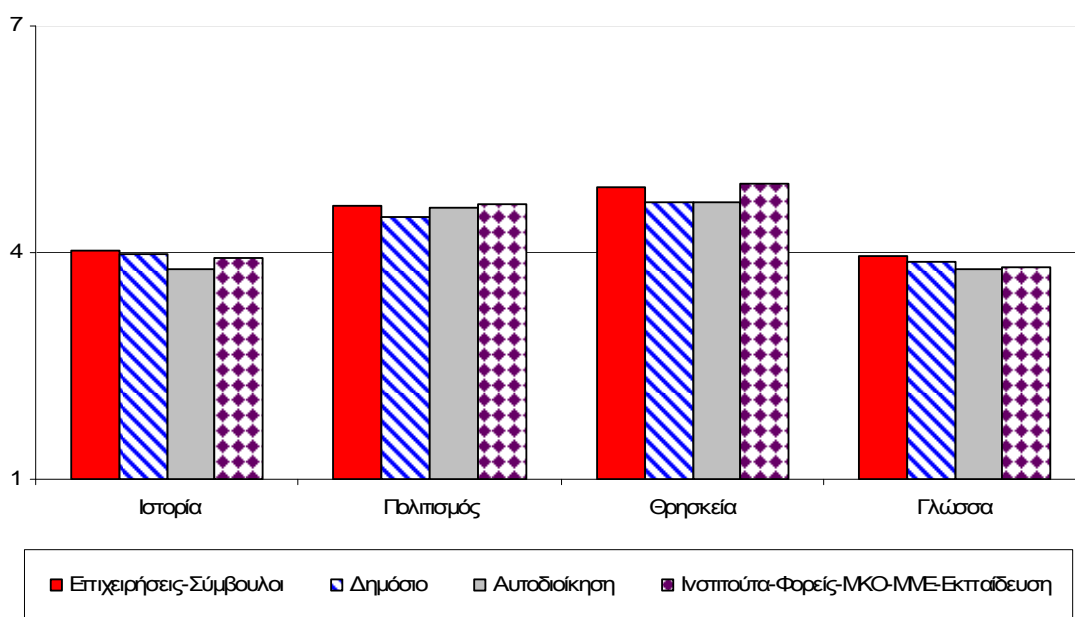
Τρίτον, στην ελληνοβουλγαρική ζώνη η εικόνα είναι μικτή σε κάθε πλευρά. Ωστόσο οι περισσότερες τιμές κινούνται γύρω από το μέσο όρο. Τα αποτελέσματα αυτά φανερώνουν ότι οι γλωσσικές διαφορές αν και υπαρκτές, δε φαίνεται ν' αποτελούν αξιόπεραστο πρόβλημα για καμία από τις δύο πλευρές. Στους νομούς ιδιαίτερα που λειτουργούν διασυνοριακές διαβάσεις (Σερρών, Έβρου, Blagoevgrad) εντοπίζουμε υψηλότερες σχετικές τιμές, γεγονός που φανερώνει ότι εκεί που αναπτύσσεται διασυνοριακή κινητικότητα οι γλωσσικές διαφορές παραμερίζονται ως αρνητικό σημείο εκκίνησης.

Συσχετίζονται όμως οι αντιλήψεις για τις αρχικές συνθήκες με τα χαρακτηριστικά των ανθρώπων της περιοχής αναφοράς; Και αν ναι, με ποια μορφή και σε ποιο βαθμό; Με άλλα λόγια μας ενδιαφέρει να διερευνήσουμε όχι μόνο το «*τί*» εικόνες έχουν οι άνθρωποι κοντά στα σύνορα, αλλά και το «*ποιος*» είναι αυτός που έχει αυτές τις εικόνες. Επιχειρώντας να δώσουμε μια απάντηση στο παραπάνω ερώτημα, ομαδοποιήσαμε το ερευνητικό μας δείγμα σε τέσσερις κατηγορίες: α) Τις επιχειρήσεις και τους συμβούλους επιχειρήσεων (για συντομία «*Επιχειρήσεις*»). β) Τους δημόσιους φορείς και τις δημόσιες υπηρεσίες (για συντομία «*Δημόσιο*»). γ) Τους Δήμους και τις επιχειρήσεις της αυτοδιοίκησης (για συντομία «*Αυτοδιοίκηση*») και δ) τα ερευνητικά ινστιτούτα, τους διασυνοριακούς φορείς, τις ΜΚΟ, τα ΜΜΕ, και τους εκπαιδευτικούς οργανισμούς (για συντομία «*Φορείς*»).

Το Διάγραμμα 8.3, παρουσιάζει τα αποτελέσματα της επεξεργασίας σύμφωνα με τη μεθοδολογία που προαναφέρθηκε, από τα οποία μπορούμε να εξάγουμε

μια σειρά από ενδιαφέροντα ευρήματα: Πρώτον, είναι χαρακτηριστικό ότι σε όλες τις ομάδες πέρα από τις επιμέρους διαφοροποιήσεις, οι χαμηλότερες επιδόσεις παρατηρούνται στις γλωσσικές και ιστορικές διαφορές και οι υψηλότερες στη θρησκεία και στον πολιτισμό. Το εύρημα αυτό μας πληροφορεί ότι η θρησκευτική και πολιτισμική εγγύτητα στη συγκεκριμένη περιοχή, θεωρείται απ' όλους ένα σοβαρό πλεονέκτημα που ευνοεί την διασυννοριακή αλληλεπίδραση. Αντίθετα η γλώσσα και η ιστορία αντιμετωπίζονται με ιδιαίτερη επιφυλακτικότητα και ιδιαίτερα από την αυτοδιοίκηση και τους φορείς.

Διάγραμμα 8.3 Συσχέτιση αντιλήψεων για τις αρχικές συνθήκες με τα χαρακτηριστικά του ερευνητικού δείγματος

Πηγή: *Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,*

Δεύτερον, οι «Επιχειρήσεις» εμφανίζουν σε όλες τις περιπτώσεις τις υψηλότερες σχετικές τιμές, φανερώνοντας έναν δυναμισμό, αλλά και το ενδιαφέρον τους να ξεπεράσουν τις όποιες αρνητικές αρχικές συνθήκες. Ωστόσο στις περιπτώσεις των γλωσσικών και ιστορικών διαφορών, οι επιχειρηματίες

επιδεικνύουν ένα ρεαλισμό και μια αυτοσυγκράτηση, που πηγάζει από τη μια στο βεβαρημένο ιστορικό παρελθόν και από την άλλη στο αντικειμενικό πρόβλημα της επικοινωνίας στις οικονομικές συναλλαγές, λόγω διαφορετικής γλώσσας.

Τρίτον, το «*Δημόσιο*» δεν εμφανίζει σημαντικές αποκλίσεις ανά ερώτημα, συγκριτικά με τις άλλες ομάδες του δείγματος. Ωστόσο η χαμηλότερη σχετική τιμή εντοπίζεται στο ερώτημα που αφορά στις πολιτιστικές διαφορές. Το γεγονός αυτό αντανακλά κατά ένα μέρος στη χαμηλή προτεραιότητα των φορέων του δημοσίου στη διασυνοριακή πολιτιστική αλληλεπίδραση, η οποία τις περισσότερες φορές αναπτύσσεται στο τοπικό και λιγότερο στο κεντρικό επίπεδο.

Τέταρτο, η «*Αυτοδιοίκηση*» εμφανίζει τις υψηλότερες σχετικές τιμές στα ερωτήματα των θρησκευτικών και πολιτισμικών διαφορών τις οποίες και αντιλαμβάνεται ως καθαρά πλεονεκτήματα στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Τα ευρήματα αυτά έρχονται ως απόρροια της συχνής εμπλοκής των δήμων σε διασυνοριακές δράσεις με πολιτιστικό ή θρησκευτικό περιεχόμενο (π.χ. θρησκευτικά έθιμα). Αντίθετα οι διαφορές στην γλώσσα και στην ιστορία αντιμετωπίζονται μάλλον ως πρόβλημα, που προέκυψε τις περισσότερες φορές μέσα από συγκεκριμένες εμπειρίες και βιώματα διασυνοριακής συνεργασίας.

Πέμπτο, οι «*Φορείς*» παρουσιάζουν την υψηλότερη τιμή στο ζήτημα των θρησκευτικών διαφορών το οποίο και αντιμετωπίζουν ως πολύ θετικό παράγοντα. Υψηλές επιδόσεις παρατηρούμε και στις πολιτιστικές διαφορές, ενώ οι χαμηλότερες τιμές εντοπίζονται στις γλωσσικές διαφορές και δευτερευόντως στον ιστορικό παράγοντα. Τα αποτελέσματα αυτά φανερώνουν ότι οι διασυνοριακοί φορείς, η κοινωνία των πολιτών, και οι

εκπαιδευτικοί οργανισμοί θεωρούν προνομιακά τα πεδία του πολιτισμού και της θρησκείας για την περαιτέρω ανάπτυξη της διασυννοριακής συνεργασίας.

8.4 Εικόνες για τους άλλους

Το ζήτημα που μας ενδιαφέρει να διερευνήσουμε στο παρόν τμήμα είναι οι εικόνες και οι αντιλήψεις που διαμορφώνονται για τους άλλους στην απέναντι πλευρά των συνόρων. Πιο συγκεκριμένα, τα ερωτήματα που εξετάζονται, αφορούν στο βαθμό που ο απέναντι είναι παραγωγικός, ειρηνικός, φιλικός και «σαν εμάς». Τα παραπάνω ζητήματα αναλύονται τόσο στο επίπεδο των εξωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όσο και στο επίπεδο της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης».

Πίνακας 8.4 Αντιλήψεις για τους άλλους

1 = καθόλου 7 = ναι στο μέγιστο βαθμό	Ελλάδα Αλβανία		Ελλάδα FYROM		Ελλάδα Βουλγαρία		Σύνολο Ελλάδας (ALFYBU)		Χώρες μη μέλη ΕΕ	Νέα Κράτη Μέλη	EE- 15	EXLINEA
	GR	AL	GR	FY	GR	BU	West	East	EXT	NMS	EU-15	
<i>Αρ. Παρατηρήσεων</i>	49	49	83	41	60	118	192	208	338	368	231	937
Παραγωγικός	3.82	5.37	3.80	4.63	3.92	4.42	3.84	4.68	5.15	4.22	3.78	5.3
Ειρηνικός	3.65	5.49	3.69	4.39	4.20	5.07	3.84	5.04	5.19	4.89	3.90	5.0
Φιλικός	3.65	5.27	3.77	4.16	4.15	4.81	3.86	4.80	4.79	4.71	4.14	4.6
Σαν εμάς	3.24	4.57	3.76	4.08	3.92	4.64	3.67	4.52	4.21	4.60	3.61	3.7

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA,

Στον Πίνακα 8.4, εμφανίζονται τα εμπειρικά αποτελέσματα (μέσοι όροι) αναφορικά με τα τέσσερα ερωτήματα που αφορούν στις εικόνες για τους άλλους. Το μεσαίο μέρος του Πίνακα μας παρέχει πληροφορίες για την ελληνική «μελέτη περίπτωσης», ενώ το δεξί μέρος αναφέρεται στο επίπεδο ανάλυσης των εξωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Διευκρινίζεται ότι η ακραία τιμή 1, δείχνει ότι ο απέναντι δεν είναι καθόλου

παραγωγικός/ειρηνικός/φιλικός/«σαν εμάς». Αντίθετα η τιμή 7, δείχνει ότι ο απέναντι είναι παραγωγικός/ειρηνικός/φιλικός/«σαν εμάς», στο μέγιστο βαθμό.

Οι πληροφορίες που μας παρέχει ο Πίνακας 8.4, μας επιτρέπουν να προχωρήσουμε στα παρακάτω σχόλια: Πρώτον, είναι χαρακτηριστικό ότι σε όλες τις περιπτώσεις οι τιμές των συνοριακών περιφερειών της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε (EU-15) είναι χαμηλότερες από τις δύο άλλες ομάδες συνοριακών περιφερειών (NMS και EXT). Η ίδια εικόνα εντοπίζεται και στην ελληνική «μελέτη περίπτωσης», όπου στην μεν ελληνική πλευρά (West) οι αντιλήψεις που κυριαρχούν κινούνται στην αρνητική κλίμακα, ενώ στην απέναντι πλευρά (East) οι αντιλήψεις είναι ακριβώς αντίθετες. Η συστηματικότητα των παρατηρήσεων αυτών, φέρνει στην επιφάνεια μια διαχωριστική γραμμή και έναν χάρτη αντιλήψεων που είναι δομημένος επάνω στο μοτίβο εντός/εκτός.

Δεύτερον, στο ερώτημα που αφορά στο βαθμό που ο «απέναντι» είναι παραγωγικός, παρατηρούμε ότι η κλιμάκωση της θετικής εικόνας συμβαδίζει με το βαθμό που η γειτονική χώρα βρίσκεται θεσμικά πιο κοντά στην Ευρωπαϊκή Ένωση των δεκαπέντε (EU-15). Με άλλα λόγια στις συνοριακές περιφέρειες των τρίτων χωρών (EXT) επικρατούν οι υψηλότερες τιμές, ακολουθούν τα Νέα Κράτη Μέλη (NMS), ενώ οι χαμηλότερες τιμές εντοπίζονται στις περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε (EU-15). Οι εικόνες για την παραγωγικότητα στην απέναντι πλευρά, προφανώς επηρεάζονται από τις ιδιαιτερότητες της κάθε συνοριακής ζώνης. Ωστόσο, ο συστηματικός χαρακτήρας των αρνητικών εικόνων στην πλευρά της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε και των θετικών εικόνων στην πλευρά των τρίτων χωρών αντίστοιχα, συνδέεται με το διαφορετικό πολιτικό και οικονομικό μοντέλο ανάπτυξης που επικρατούσε στην κάθε πλευρά των συνόρων μέχρι το 1989. Στο πλαίσιο αυτό είχε ήδη θεμελιωθεί η αντίληψη ότι στο δυτικό μοντέλο το επίπεδο παραγωγικότητας είναι υψηλότερο.

Τρίτον, στο ερώτημα κατά πόσο ο «*απέναντι*» διακατέχεται από ειρηνικά αισθήματα, παρατηρούμε μια διαβάθμιση στις τιμές αντίστοιχη με αυτή στο ερώτημα περί παραγωγικότητας. Με άλλα λόγια, στους κατοίκους των συνοριακών περιφερειών εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης (EXT), επικρατούν οι αντιλήψεις ότι οι γείτονές τους είναι πολύ ειρηνικοί. Θετικές είναι επίσης και οι σχετικές εικόνες στους κατοίκους των Νέων Κρατών Μελών για την απέναντι πλευρά. Οι τιμές ωστόσο στην πλευρά της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε, κινούνται στην αρνητική κλίμακα, κάτι που φέρνει στην επιφάνεια μια ανασφάλεια και μια αβεβαιότητα για τα ειρηνικά αισθήματα του «*απέναντι*». Έχοντας υπόψη τη διαβάθμιση των εισοδημάτων μεταξύ EU-15, NMS και EXT, τα ευρήματα αυτά έχουν ενδιαφέρον, καθώς φανερώνουν εκτός των άλλων μια συσχέτιση του βαθμού οικονομικής ανάπτυξης με τις αντιλήψεις για το πόσο ειρηνικός είναι ο κάτοικος της διπλανής χώρας. Θα μπορούσαμε με άλλα λόγια να ισχυριστούμε, ότι όσο πιο πλούσιος είναι ο γείτονας, τόσο πιο ειρηνικά είναι τα συναισθήματα που επικρατούν γι' αυτόν. Το εύρημα ότι η οικονομική ανάπτυξη έχει συνάφεια με τα ειρηνικά συναισθήματα, θα μπορούσε να αποτελέσει το περιεχόμενο μιας καλής συνταγής πολιτικών για τα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

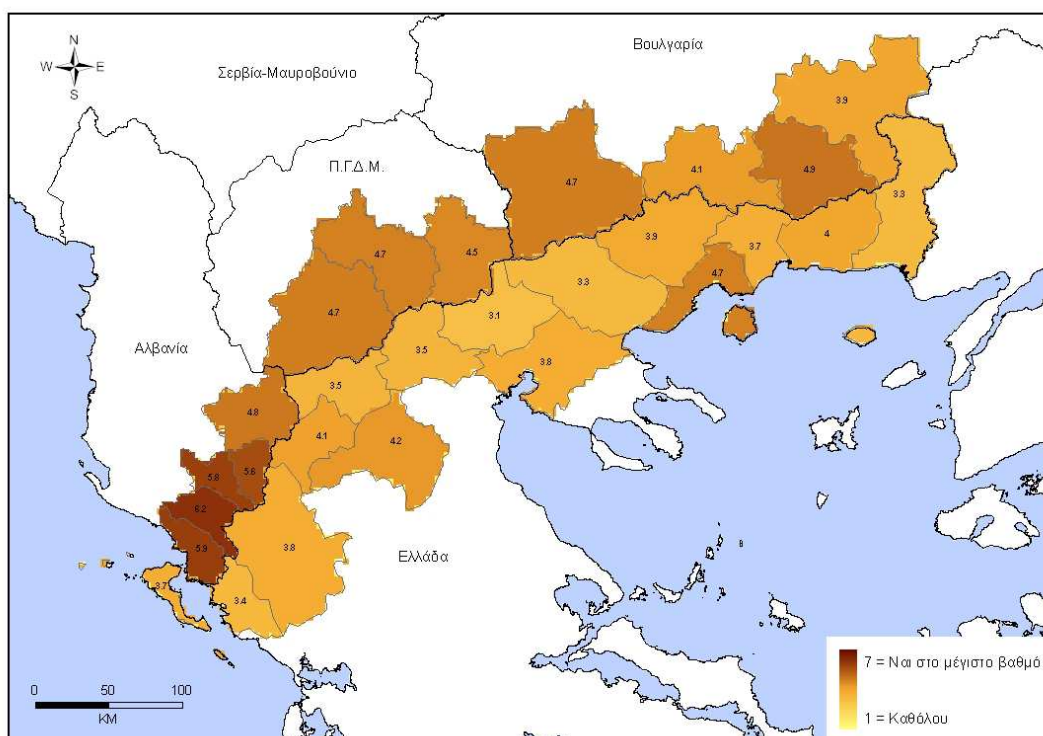
Τέταρτον, στο ερώτημα κατά πόσο φιλικός είναι ο κάτοικος της γειτονικής χώρας, οι τιμές στο επίπεδο ανάλυσης των εξωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ξεπερνούν το μέσο όρο σε όλες τις περιπτώσεις. Τα αποτελέσματα αυτά φανερώνουν ένα πολύ θετικό υπόστρωμα φιλικών συναισθημάτων σε όλες τις πλευρές των συνόρων. Έχει ενδιαφέρον επίσης το γεγονός ότι οι θετικές αυτές αντιλήψεις δε συσχετίζονται με ιστορικές, κοινωνικές, οικονομικές ή άλλου είδους διαχωρισμούς που επιβαρύνουν μια συνοριακή γραμμή. Αντίθετα, στο επίπεδο ανάλυσης της ελληνικής «*μελέτης περίπτωσης*», οι αντιλήψεις στην ελληνική πλευρά (West) και κυρίως στις ζώνες απέναντι από την Αλβανία και την Π.Γ.Δ.Μ. κινούνται κάτω της μέσης τιμής, ενώ στην απέναντι πλευρά (East) οι τιμές κινούνται στη θετική

κλίμακα. Το εύρημα αυτό δείχνει ότι οι εικόνες στο συνοριακό επίπεδο συσχετίζονται με τις αντιλήψεις που έχουν διαμορφωθεί στο εθνικό επίπεδο (Tversky, 1993).

Στο τελευταίο ερώτημα εξετάστηκε το ζήτημα κατά πόσο ο κάτοικος της απέναντι συνοριακής περιφέρειας είναι «σαν εμάς». Είναι χαρακτηριστικό ότι οι υψηλότερες τιμές εντοπίζονται στην πλευρά των Νέων Κρατών Μελών (NMS) κατά κύριο λόγο και στην πλευρά των τρίτων χωρών (EXT) κατά δεύτερο. Αντίθετα, οι τιμές στις συνοριακές περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε (EU-15) δεν ξεπερνούν το μέσο όρο. Με άλλα λόγια οι αντιλήψεις των NMS και EXT για τους απέναντι θα μπορούσαν να αποδοθούν με τη φράση «είμαστε σχεδόν ίδιοι», ενώ στην πλευρά της EU-15 θα ταίριαζε περισσότερο η φράση «είμαστε διαφορετικοί». Τα ευρήματα αυτά, φωτίζουν συλλογικές αντιλήψεις του «εμείς» σε σχέση με τους «άλλους», που προσδιορίζουν και αναπαράγουν συλλογικές ταυτότητες (Anderson, 1983).

Στη συνέχεια παρατίθενται και σχολιάζονται μια σειρά από χάρτες που μας παρέχουν πληροφορίες για τις εικόνες για τον άλλον, στο επίπεδο ανάλυσης της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης». Οι χάρτες αυτοί μας δίνουν την ευκαιρία να έχουμε μια χαρτογραφική απεικόνιση των αντιλήψεων για τον άλλον στο επίπεδο νομού. Διευκρινίζεται ότι όσο πιο σκούρο είναι το χρώμα, τόσο πιο παραγωγικός/ειρηνικός/φιλικός/«σαν εμάς» είναι ο κάτοικος της απέναντι συνοριακής ζώνης.

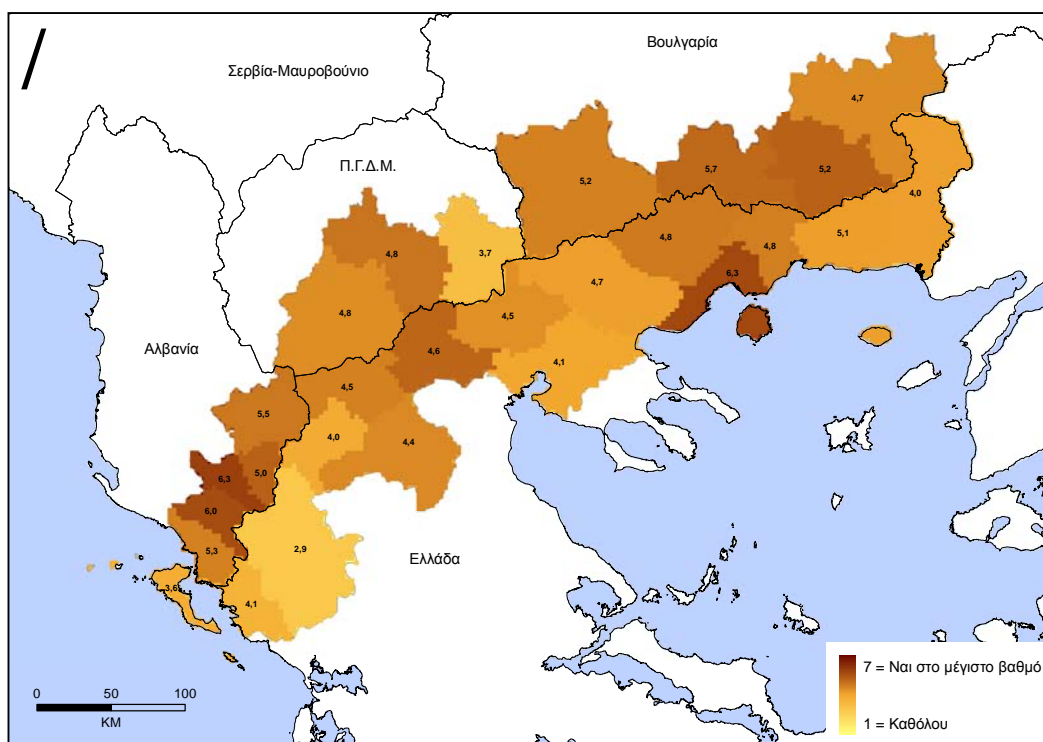
Χάρτης 8.9 Ο βαθμός που ο «άλλος» είναι παραγωγικός

Πηγή: *Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA*

Ο Χάρτης 8.9 απεικονίζει το βαθμό που ο «άλλος» στην απέναντι πλευρά των συνόρων γίνεται αντιληπτός ως παραγωγικός. Από τις πληροφορίες που μας παρέχει ο χάρτης γίνεται εύκολα αντιληπτή η διαχωριστική γραμμή στις αντιλήψεις μεταξύ των νομών της ελληνικής συνοριακής ζώνης και των συνοριακών περιοχών των τριών υπό μετάβαση χωρών. Ιδιαίτερα θετικές τιμές εντοπίζονται στους νομούς της αλβανικής και βουλγαρικής συνοριακής ζώνης. Αντίθετα, στους περισσότερους ελληνικούς νομούς (11/15), επικρατεί η αντίληψη ότι η παραγωγικότητα του «απέναντι» υπολείπεται της αντίστοιχης παραγωγικότητας στην ελληνική πλευρά. Το εύρημα αυτό συνδέεται, τόσο με το πολιτικό και οικονομικό σύστημα του ανατολικού μπλοκ, όσο και με την κατάρρευση της οικονομικής και παραγωγικής βάσης των τριών γειτονικών χωρών μετά το 1989, γεγονός που είχε αρνητική επίδραση στο παραγωγικό προφίλ των ανθρώπων.

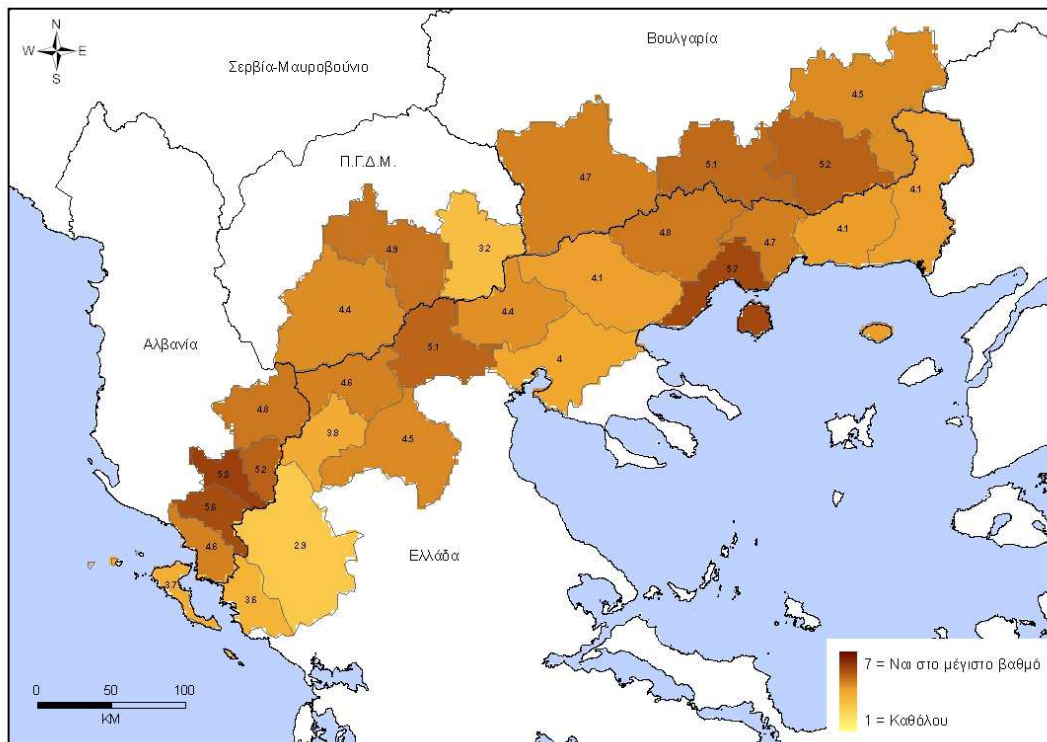
Χάρτης 8.10 Ο βαθμός που ο «άλλος» είναι ειρηνικός

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA

Ο Χάρτης 8.10 αναφέρεται στο βαθμό που ο «άλλος» στην απέναντι πλευρά των συνόρων, έχει την εικόνα του ειρηνικού. Είναι εμφανές ότι σχεδόν σε όλους τους νομούς επικρατούν θετικές αντιλήψεις για το ειρηνικό προφίλ του απέναντι, με τις υψηλότερες τιμές να εντοπίζονται στην αλβανική και βουλγαρική συνοριακή ζώνη. Τα θετικά αυτά ευρήματα για το ειρηνικό προφίλ των ανθρώπων της συγκεκριμένης βαλκανικής διασυνοριακής ζώνης έχουν ιδιαίτερη σημασία, καθώς αναφέρονται σε μια περιοχή με επιβαρυσμένο ιστορικό παρελθόν και με εκκρεμότητες εθνικού χαρακτήρα που διαρκούν μέχρι σήμερα. Παρά ταύτα, είναι πολύ σημαντικό ότι στις αντιλήψεις των κατοίκων αυτών των συνοριακών περιοχών, κυριαρχεί το φιλειρηνικό πνεύμα.

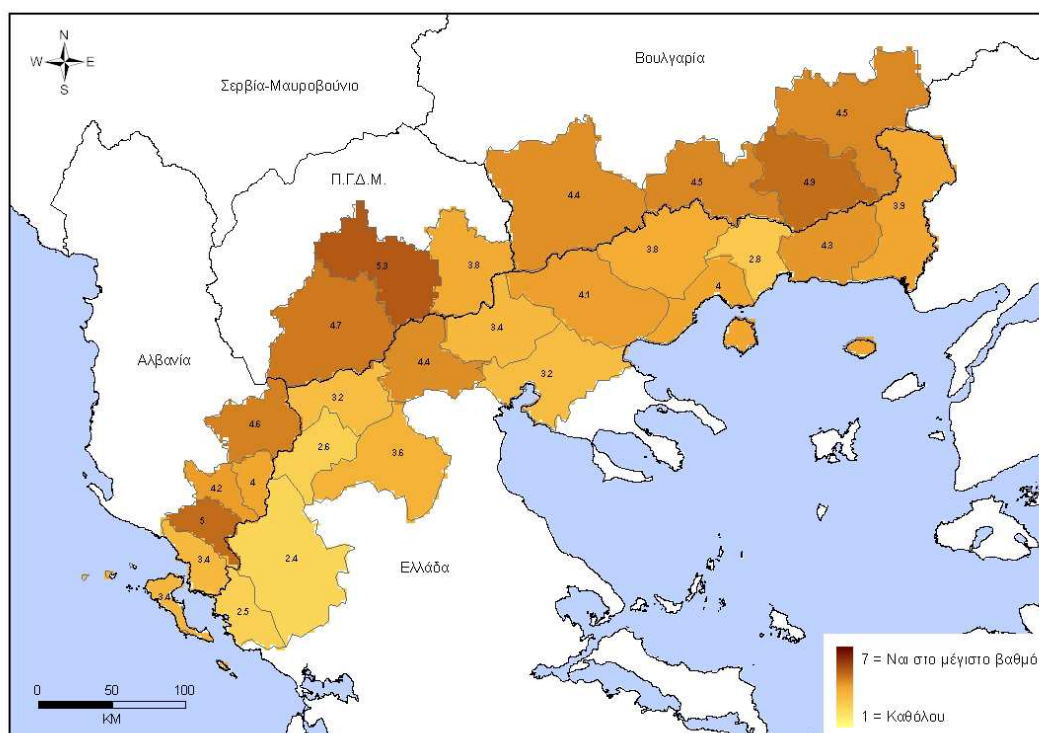
Χάρτης 8.11 Ο βαθμός που ο «άλλος» είναι φιλικός

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA

Στο Χάρτη 8.11, απεικονίζεται χαρτογραφικά ο βαθμός που ο «άλλος» στην απέναντι πλευρά των συνόρων είναι φιλικά διακείμενος προς «εμάς». Η εικόνα που εμφανίζεται, παρουσιάζει πολλά κοινά χαρακτηριστικά με το ερώτημα περί ειρηνικού προφίλ. Πιο συγκεκριμένα, οι περισσότερες τιμές κινούνται στη θετική κλίμακα, γεγονός που σημαίνει ότι τα συναισθήματα του απέναντι, γίνονται αντιληπτά ως φιλικά στους περισσότερους νομούς. Και στην περίπτωση αυτή, οι κάτοικοι των συνοριακών αυτών περιοχών φαίνεται ότι διακατέχονται από αμοιβαία συναισθήματα φιλίας, κάτι που αποτελεί πολύ σημαντικό υπόβαθρο για την ανάπτυξη της διασυνοριακής συνεργασίας. Ιδιαίτερα το άνοιγμα των συνόρων μετά το 1989 συνέβαλε στις συχνές επισκέψεις σημαντικού μέρους του συνοριακού πληθυσμού στην απέναντι πλευρά, είτε για αγορές, είτε για αναζήτηση εργασίας, με αποτέλεσμα να απομυθοποιηθεί σε μεγάλο βαθμό ο άγνωστος κάτοικος πίσω από τα σύνορα.

Χάρτης 8.12 Ο βαθμός που ο «άλλος» είναι «σαν εμάς»

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA

Στο Χάρτη 8.12 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα στο ερώτημα κατά πόσο ο «άλλος» πίσω από τα σύνορα είναι «σαν εμάς». Παρατηρούμε ότι σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις οι τιμές στην ελληνική ζώνη κινούνται στην αρνητική κλίμακα, ενώ ακριβώς η αντίθετη εικόνα εντοπίζεται στην απέναντι πλευρά. Με άλλα λόγια οι Έλληνες εκτιμούν ότι είναι διαφορετικοί από τους γείτονές τους, ενώ οι γείτονές τους αντίθετα θεωρούν ότι όλοι είναι ίδιοι. Εάν στο συλλογισμό αυτό προσθέσουμε και τις παραμέτρους της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των Βαλκανίων, τότε θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η ελληνική πλευρά θεωρεί τους βόρειους γείτονές της ότι «είναι διαφορετικοί από εμάς τους Ευρωπαίους». Αντίθετα στην απέναντι ζώνη από την ελληνική πλευρά, φαίνεται να επικρατεί η εικόνα για τους Έλληνες ότι «είναι σαν εμάς τους Βαλκάνιους».

8.5 Συνοριακός χώρος και Αντιλήψεις. Συνεντεύξεις εμπάθυσης στην ελληνική «μελέτη περίπτωσης»

Όπως έχει ήδη αναφερθεί στο μεθοδολογικό πλαίσιο της εμπειρικής έρευνας (βλέπε Κεφάλαιο 6), πραγματοποιήθηκαν συνολικά πενήντα (50) συνεντεύξεις εμπάθυσης στις διασυνοριακές ζώνες Ελλάδας-Αλβανίας, Ελλάδας-Π.Γ.Δ.Μ. και Ελλάδας-Βουλγαρίας, με ειδικούς στα ζητήματα της διασυνοριακής συνεργασίας. Η ανάλυση που ακολουθεί, στηρίζεται στα ευρήματα των συνεντεύξεων εμπάθυσης που πραγματοποιήθηκε με πενήντα ειδικούς (experts) σε ζητήματα διασυνοριακής συνεργασίας στην περιοχή της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης». Στο επόμενο μέρος παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των συνεντεύξεων αναφορικά με τη σχέση του συνοριακού χώρου και των αντιλήψεων.

Ένα από τα θεματικά πεδία των συνεντεύξεων που εξετάστηκαν αφορούσε στις αντιλήψεις που υπάρχουν για τις έννοιες «σύνορο», «εμείς», «άλλοι», «διασυνοριακή περιφερειακή ταυτότητα», «κάτοικος συνοριακής περιοχής». Επιπλέον επιχειρήθηκε να καταγραφούν ο βαθμός αντίληψης από το ευρύτερο κοινό των στρατηγικών διασυνοριακής συνεργασίας, οι απόψεις για τα ταξίδια άνευ βίζας και οι τυχόν αρνητικές πλευρές στη θέση για πιο ανοικτά σύνορα στην ταυτότητα, την ασφάλεια και το περιβάλλον. Από την ανάλυση των αποτελεσμάτων προκύπτουν οι παρακάτω διαπιστώσεις.

Στην ελληνική ζώνη, οι εικόνες για τα σύνορα αλλάζουν δραστικά μετά το 1989, καθώς από «τείχος» μετατρέπονται σταδιακά σε «ζώνη επαφής», αλλά και σε «φίλτρο» ελέγχου. Ωστόσο τα σύνορα στο χάρτη εξακολουθούν να εκφράζουν μια διαχωριστική γραμμή, που λειτουργεί περισσότερο συμβολικά. Στους βόρειους γείτονες της Ελλάδας αντίθετα είναι ξεκάθαρο ότι τα σύνορα λειτουργούν ως εμπόδιο που χωρίζει.

Στο τρόπο αντίληψης του «*εμείς*» και οι «*άλλοι*» στη συνοριακή ζώνη της Αλβανίας, Π.Γ.Δ.Μ. και Βουλγαρίας επικρατεί η αντίληψη ότι είμαστε ίδιοι με τους απέναντι, λόγω της πολιτισμικής συγγένειας και των κοινών γεωγραφικών συντεταγμένων των Βαλκανίων. Η ελληνική πλευρά ωστόσο, δε συμεριζεται στον ίδιο βαθμό την παραπάνω αντίληψη, καθώς θεωρεί ότι παρά τις κοινές καταβολές, οι διαφορές με τους γείτονες εξακολουθούν να είναι σημαντικές λόγω των διαφορετικών πολιτικών παραστάσεων και οικονομικών διαδρομών. Με άλλα λόγια, τα σύνορα για τους Έλληνες χωρίζουν κάτι που είναι διαφορετικό, ενώ για τους βόρειους γείτονες τους κάτι που είναι ίδιο.

Για τους Έλληνες η αίσθηση της περιφερειακής ταυτότητας της διασυνοριακής ζώνης είναι πιο διακριτή, σε αντίθεση με τις αντιλήψεις στην Αλβανία και Π.Γ.Δ.Μ. Στη ζώνη Ελλάδας-Βουλγαρίας ειδικότερα, η περιφερειακή ταυτότητα γίνεται πιο εύκολα αντιληπτή λόγω της επικείμενης ένταξης της Βουλγαρίας στην ΕΕ. Η ιδέα επίσης της διασυνοριακής περιοχής ταυτίζεται για τους Έλληνες με τις έννοιες της απομόνωσης και της ατυχίας, λόγω δυσμενούς γεωγραφικής θέσης. Αντίθετα, οι βόρειοι γείτονες των Ελλήνων αντιλαμβάνονται τη γεωγραφική τους θέση ως πλεονέκτημα και ευκαιρία βελτίωσης της ζωής τους.

Για το βαθμό που το ευρύτερο κοινό είναι ενημερωμένο για τις δράσεις διασυνοριακής συνεργασίας, επικρατεί γενικά η αίσθηση ότι η κοινωνία γνωρίζει ελάχιστα λόγω έλλειψης δράσεων δημοσιοποίησης. Εξαίρεση αποτελεί σ' ένα βαθμό η αλβανική ζώνη, λόγω δημοσιοποίησης των σχετικών δραστηριοτήτων μέσα από τα ΜΜΕ, ημερίδες κλπ. Ωστόσο στο πολύ κοντινό επίπεδο των συνόρων, οι διασυνοριακές δράσεις γίνονται περισσότερο αντιληπτές.

Για το ενδεχόμενο μετακινήσεων άνευ βίζας, οι αντιλήψεις που επικρατούν είναι πολύ θετικές. Ειδικότερα για την πλευρά της Αλβανίας και της Π.Γ.Δ.Μ.

η κατάργηση του καθεστώτος της βίζας είναι απολύτως επιθυμητή. Ωστόσο στην ελληνική πλευρά εντοπίζεται μια επιφυλακτικότητα σε σχέση με τα ζητήματα της ασφάλειας και της εγκληματικότητας. Στο ενδεχόμενο πιο ανοικτών συνόρων, η πλευρά της Αλβανίας της Π.Γ.Δ.Μ. και της Βουλγαρίας δε βλέπει κανέναν κίνδυνο ασφάλειας, αλλοίωσης της ταυτότητας, εγκληματικότητας κ.α. Αντίθετα στην ελληνική πλευρά οι απόψεις διίστανται. Κάποιοι δε βλέπουν καμία απειλή και τονίζουν την ανάγκη να αποβληθούν τα φοβικά σύνδρομα, ενώ κάποιοι άλλοι βλέπουν κινδύνους δημογραφικής αλλοίωσης, αύξησης της εγκληματικότητας και απώλειας θέσεων εργασίας. Όλοι ωστόσο από την ελληνική πλευρά υποστηρίζουν ότι το άνοιγμα θα πρέπει να γίνει με προσεκτικά βήματα.

8.6 Συμπεράσματα

Μέσα από την εμπειρική ανάλυση που προηγήθηκε, επιχειρήθηκε να διερευνηθεί ο βαθμός που οι ιστορικές, πολιτισμικές, θρησκευτικές και γλωσσικές «*αρχικές συνθήκες*» σε μια συνοριακή περιφέρεια, γίνονται αντιληπτές ως πλεονέκτημα ή ως πρόβλημα στην ανάπτυξη της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης. Η εμπειρική ανάλυση ανέδειξε μια συστηματική διαβάθμιση των αντιλήψεων για τις «*αρχικές συνθήκες*», σε σχέση με το βαθμό θεσμικής εγγύτητας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η διαβάθμιση αυτή φαίνεται να είναι του τύπου «*όσο πιο μακριά είμαι από την Ευρωπαϊκή Ένωση των 15, τόσο πιο θετικές αντιλήψεις έχω για τις αρχικές συνθήκες*». Την ίδια στιγμή οι αντιλήψεις παίρνουν και τη μορφή «*όσο πιο κοντά είναι ο γείτονάς μου στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 15, τόσο πιο θετικές είναι οι «αρχικές συνθήκες» για τη διασυνοριακή συνεργασία*».

Η μελέτη των αντιλήψεων στα νέα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με βάση το γεωγραφικό κριτήριο δεν ανέδειξε σαφή χαρακτηριστικά, ούτε ευκρινείς διαχωριστικές γραμμές. Ωστόσο, τα σχετικά ευρήματα

υποδεικνύουν σ' ένα βαθμό τάσεις γεωγραφικής διαφοροποίησης των αντιλήψεων. Το γεγονός ότι στα Βαλκάνια για παράδειγμα, οι αντιλήψεις για τις «*αρχικές συνθήκες*» είναι πολύ πιο θετικές, σε σχέση με την Κεντρική Ευρώπη, φανερώνει είτε διάθεση να υπερκεραστούν οι ιστορικές, γλωσσικές, θρησκευτικές ή γλωσσικές διαφορές (βλέπε Βαλκάνια), είτε διάθεση υπερτονισμού των τελευταίων διαφορών αντίστοιχα (βλέπε Κεντρική Ευρώπη).

Οι αντιλήψεις αντίθετα, με βάση το πολιτικό κριτήριο Ανατολή-Δύση, ανέδειξαν μια σαφή διαχωριστική γραμμή. Οι συνοριακές περιοχές της «*Ανατολής*», δείχνουν πολύ πιο έτοιμες να ενσωματώσουν δυτικά πολιτισμικά πρότυπα και να αναπτύξουν τη διασυνοριακή συνεργασία με την απέναντι πλευρά, ακόμη και όταν υπάρχουν είτε βεβαρημένο ιστορικό παρελθόν, είτε γλωσσικές και θρησκευτικές διαφορές. Στις συνοριακές ζώνες της «*Δύσης*» αντίθετα, η επιφυλακτικότητα στις αντιλήψεις για το πόσο θετικές είναι οι «*αρχικές συνθήκες*» για τη διασυνοριακή συνεργασία, φανερώνει ότι για τη «*Δύση*» το ισοζύγιο «*ευκαιρίες-κίνδυνοι*» είναι μάλλον ισορροπημένο.

Τα ευρήματα στην περιοχή της ελληνικής «*μελέτης περίπτωσης*» δείχνουν ότι η ιστορία και ο πολιτισμός ως εικόνες, αποτελούν δυναμικές και σύνθετες συλλογικές παραστάσεις σε σχέση με τα σύνορα. Με την έννοια αυτή συνυπάρχουν αντιθετικές εικόνες και αντιλήψεις, όπως είναι η ενιαία βαλκανική ταυτότητα, αλλά και οι διαχωρισμοί Ανατολή-Δύση, Βορράς-Νότος, εντός/εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ταυτόχρονα οι εικόνες ακόμη και στην ίδια πλευρά των συνόρων δεν είναι ενιαίες, αλλά επηρεάζονται από τις προσλαμβάνουσες παραστάσεις τις προσδοκίες, αλλά και τα συμφέροντα της κάθε ομάδας, όπως είναι οι επιχειρηματίες, το δημόσιο, η αυτοδιοίκηση και οι διάφοροι φορείς.

Παράγοντες ωστόσο, όπως είναι η γλώσσα και η θρησκεία δεν παρουσιάζουν μέσα στο χρόνο τον ίδιο βαθμό «ρευσιτότητας», όπως οι ιστορικές και πολιτισμικές διαφορές, αποτελώντας ένα είδος «σταθερών» στα σύνορα, σε σχέση με το ρόλο τους στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Με την έννοια αυτή, τα αποτελέσματα της έρευνας μας παραπέμπουν γενικότερα σ' ένα μάλλον ευνοϊκό περιβάλλον, το οποίο θα πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη στη χάραξη των εθνικών και ευρωπαϊκών κυρίως πολιτικών διασυνοριακής συνεργασίας. Αυτό βέβαια δε σημαίνει ότι δεν υπάρχουν διαφορές στις αντιλήψεις για τις «αρχικές συνθήκες» που εμφανίζουν μάλιστα διακριτή χωρική διάσταση. Ωστόσο διαπιστώνεται ότι οι διαφορές αυτές δεν αποτελούν καθοριστικά εμπόδια στη διασυνοριακή συνεργασία.

Σε κάθε περίπτωση, η αποτύπωση ενός «χάρτη αντιλήψεων» στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης που να ερμηνεύει στάσεις και εικόνες είναι μια ιδιαίτερα πολύπλοκη διεργασία, που απαιτεί την ανάλυση πλήθους παραμέτρων, σε σχέση με το χώρο και το χρόνο. Ο βαθμός διάθεσης των ανθρώπων ωστόσο, να παραμερισθούν διαμορφωμένες ιστορικές, κοινωνικές και πολιτισμικές διαφορές που λειτουργούν ως εμπόδια στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση, δείχνει να έχει οικονομικό, γεωγραφικό και πολιτικό υπόβαθρο. Το τελευταίο βέβαια δε σημαίνει ότι οι «νοητικές γραμμές» είναι το ίδιο καθαρές με τις συνοριακές γραμμές. Τα μέχρι τώρα ευρήματα δείχνουν ότι τα φυσικά εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης λειτουργούν στο επίπεδο των αντιλήψεων ως μεταβατικές ζώνες, όπου συνυπάρχουν συχνά αντιθετικές εικόνες του τύπου «εντός-εκτός» και/ή «εμείς-αυτοί».

Κεφάλαιο 9: Αναγνώριση εμποδίων στην αλληλεπίδραση και στη διασυνοριακή συνεργασία

9.1 Εισαγωγή

Τα σύνορα, όπως έχει φανεί στο μέρος της θεωρητικής επισκόπησης, αποθαρρύνουν την αλληλεπίδραση και την κινητικότητα ανθρώπων, αγαθών, υπηρεσιών και ιδεών μεταξύ δύο γειτονικών χωρών, λειτουργώντας ουσιαστικά ως εμπόδια που δημιουργούν ασυνέχειες στο χώρο. Εμπόδια στα σύνορα μπορεί να εμφανίζονται στο ιστορικό, θεσμικό, πολιτικό, οικονομικό, γεωγραφικό ή πολιτισμικό επίπεδο, καθιστώντας την καταγραφή και την αξιολόγησή τους μια δύσκολη και σύνθετη υπόθεση.

Τα σύνορα για παράδειγμα, αποτρέπουν τη διασυνοριακή αλληλεπίδραση όταν παίζουν το ρόλο ενός τείχους, που προστατεύει τους εγχώριους παραγωγούς και τους εργαζόμενους από τον ανταγωνισμό που προέρχεται από την απέναντι πλευρά. Ταυτόχρονα όμως, άλλες κοινωνικές ομάδες, όπως είναι οι καταναλωτές, βλέπουν τα σύνορα ως ένα εμπόδιο που μειώνει το εισόδημά τους. Με άλλα λόγια, ο βαθμός που τα σύνορα αποτρέπουν τη διασυνοριακή αλληλεπίδραση, αντανakλά σ' ένα βαθμό τη σύγκρουση διαφορετικών συμφερόντων (Batten και Nijkamp, 1990).

Ως «εμπόδιο» στην παρούσα έρευνα καθορίζεται κάθε συνθήκη ή πράξη που εμποδίζει ή περιορίζει την ελεύθερη μετακίνηση και αλληλεπίδραση ανθρώπων, κεφαλαίων, αγαθών, υπηρεσιών, ιδεών κ.α.. Ως «μη εμπόδιο» θεωρείται η κατάσταση που ανταποκρίνεται στην ελευθερία διάσχισης των συνόρων μεταξύ δύο περιφερειών που ανήκουν στην ίδια χώρα. Στο παρόν κεφάλαιο, επιχειρείται η καταγραφή και αξιολόγηση των βασικών εμποδίων διασυνοριακής αλληλεπίδρασης, τόσο στο επίπεδο των εξωτερικών συνόρων

της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όσο και στο επίπεδο της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης».

Τα μέρη του κεφαλαίου που ακολουθούν, αναφέρονται στην ανάλυση πέντε ομάδων εμποδίων, που έχουν να κάνουν με τις υποδομές, τις συνθήκες διάσχισης των συνόρων, τις συνθήκες εμπορίου, τις γενικές συνθήκες και την οικονομική γεωγραφία. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με τη συνοπτική παράθεση των συμπερασμάτων.

9.2 Το επίπεδο των υποδομών ως εμπόδιο

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι καλές υποδομές μεταφορών και δικτύων φέρνουν πιο κοντά δύο απομακρυσμένες περιφέρειες (Keeble κ.α., 1982). Ωστόσο όταν παρεμβάλλονται τα σύνορα, οι μεταφορικές διαδρομές και τα δίκτυα συχνά παρεκκλίνουν και διαστρεβλώνονται (Bunge, 1966). Το ερώτημα που προκύπτει είναι σε ποιο βαθμό το επίπεδο των υποδομών λειτουργεί ως εμπόδιο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση;

Πίνακας 9.1 Το επίπεδο υποδομών ως εμπόδιο

1 = αξιόπεραστο εμπόδιο 7 = καθόλου εμπόδιο	Ελλάδα Αλβανία		Ελλάδα FYROM		Ελλάδα Βουλγαρία		Σύνολο Ελλάδας (ALFYBU)		Χώρες μη μέλη ΕΕ	Νέα Κράτη Μέλη	ΕΕ- 15	EXLINEA
	GR	AL	GR	FY	GR	BU	West	East	EXT	NMS	EU-15	
<i>Αρ. Παρατηρήσεων</i>	49	49	83	41	60	118	192	208	338	368	231	937
Σιδηρόδρομοι	2,86	3,37	4,29	2,83	3,83	3,44	3,78	3,30	3,58	3,76	3,78	3,7
Δρόμοι	3,88	5,51	4,84	4,65	3,85	3,90	4,29	4,43	4,80	3,93	4,40	4,6
Τηλεπικοινωνίες	4,00	5,67	4,76	4,95	4,75	5,08	4,56	5,19	4,89	4,74	4,57	4,3
Δημόσια μεταφορικά μέσα	3,84	5,06	3,96	3,58	3,52	4,15	3,79	4,26	4,41	4,50	3,82	4,1

Πηγή: *Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA*

Στον Πίνακα 9.1 εμφανίζονται τα αποτελέσματα της εμπειρικής έρευνας που αναφέρονται, στο επίπεδο τεσσάρων τύπων υποδομών. Στους σιδηροδρόμους, στους δρόμους, στις τηλεπικοινωνίες και στα δημόσια μέσα μεταφοράς. Οι τιμές (μέσοι όροι) αναφέρονται τόσο στο επίπεδο των εξωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (EXT, NMS, EU-15), όσο και στο επίπεδο της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης» (West, East, και επιμέρους συνοριακές ζώνες). Η ακραία τιμή 1 ορίζεται ως εμπόδιο που δε μπορεί να ξεπεραστεί, ενώ η τιμή 7 δείχνει τη μη ύπαρξη εμποδίου.

Οι πληροφορίες που εμπεριέχονται στον Πίνακα 9.1, επιτρέπουν τη διατύπωση των παρακάτω παρατηρήσεων: Πρώτον, είναι ενδιαφέρον ότι σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις οι τιμές που αναφέρονται στους σιδηροδρόμους κινούνται κάτω από το μέσο όρο. Αυτό σημαίνει ότι για όλες τις πλευρές, το επίπεδο των σιδηροδρομικών δικτύων γίνεται αντιληπτό μάλλον ως εμπόδιο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση, επιβεβαιώνοντας εμπειρικά ευρήματα πριν από δεκαετίες αλλά και πρόσφατα (Lösch, 1944/54, Wolfe 1962, Boonstra, 1992). Έχοντας υπόψη από τη μία ότι τα σύνορα στην Ευρώπη τις περισσότερες φορές επιβλήθηκαν ως νομικά, θεσμικά και πολιτικά κατασκευάσματα και λιγότερο ως «φυσικές» διευθετήσεις του χώρου, και συνυπολογίζοντας από την άλλη ότι η ανάπτυξη ενός σιδηροδρομικού δικτύου είναι ένα κατεξοχήν ζήτημα σχεδιασμού, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι τα κλειστά σύνορα μέσα στο χρόνο διαμορφώνουν δεδομένα που δεν αλλάζουν αυτόματα με το άνοιγμα των συνόρων. Ακριβώς γι' αυτούς τους λόγους, η ανάπτυξη ενός σιδηροδρομικού δικτύου με πυκνές διασυνδέσεις με την απέναντι πλευρά, απαιτεί σχεδιασμό, χρόνο και προπαντός τέτοιο επίπεδο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης που να καθιστά τα δίκτυα αυτά βιώσιμα. Η σχέση δηλαδή μεταξύ επιπέδου σιδηροδρόμων (καθώς και άλλων μεταφορικών υποδομών) και βαθμού εμποδίου είναι αμφίδρομη, καθώς τροφοδοτεί η μια την άλλη. Με άλλα λόγια το χαμηλό επίπεδο μεταφορικών υποδομών έχει ως αποτέλεσμα τη χαμηλή ζήτηση

διασυνοριακών μετακινήσεων, ενώ ταυτόχρονα στο επίπεδο της προσφοράς η χαμηλή ζήτηση διασυνοριακών μετακινήσεων αποτελεί την αιτία του χαμηλού επιπέδου μεταφορικών υποδομών (Rietveld, 1993).

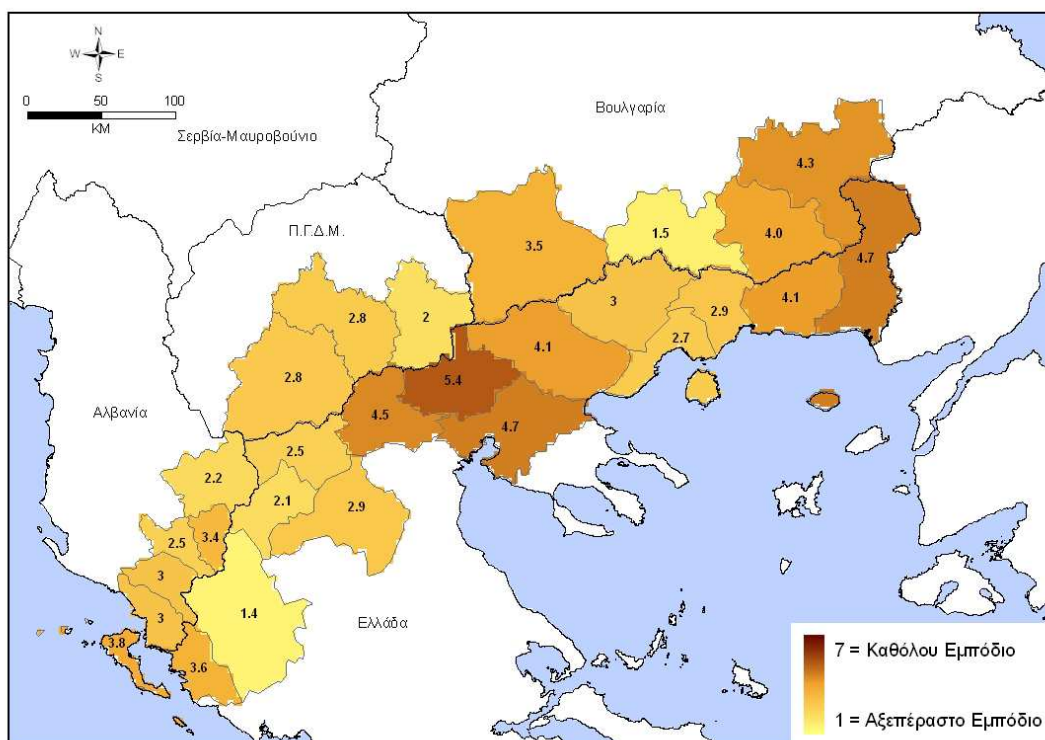
Δεύτερον, στο επίπεδο ανάλυσης των εξωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, παρατηρούμε ότι οι περισσότερες τιμές κινούνται πάνω από τη διαχωριστική γραμμή του μέσου όρου. Πιο αναλυτικά, στις υποδομές που αφορούν στους δρόμους και στις τηλεπικοινωνίες, οι υψηλότερες τιμές εντοπίζονται στις τρίτες χώρες (EXT), ενώ για τα δημόσια μέσα μεταφοράς, η πλευρά των Νέων Κρατών Μελών (NMS) είναι αυτή που εμφανίζει τις υψηλότερες τιμές. Στο επίπεδο της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης» αντίστοιχα, παρατηρούμε ότι οι υψηλότερες τιμές (πλην των σιδηροδρόμων) εμφανίζονται στη συνοριακή πλευρά των τριών χωρών υπό μετάβαση (East). Ταυτόχρονα η ελληνική συνοριακή ζώνη (West) εμφανίζει και αυτή υψηλές τιμές, με εξαίρεση την περίπτωση των δημοσίων μέσων μεταφοράς. Τα ευρήματα αυτά έχουν ενδιαφέρον καθώς αμφισβητούν σ' ένα βαθμό την κυρίαρχη άποψη που υποστηρίζει ότι το επίπεδο προσπελασιμότητας είναι άμεσα συνδεδεμένο με το επίπεδο περιφερειακής ανάπτυξης (Keeble κ.α., 1982, Chesire, 1990, Bruinsma, 1994). Την ίδια στιγμή, επιβεβαιώνουν πρόσφατες έρευνες που καταλήγουν στο (μη αναμενόμενο εν πολλοίς) συμπέρασμα ότι τελικά οι υποδομές δεν αποτελούν καθοριστικό εμπόδιο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση (Dimitrov et. al. 2002).

Στη συνέχεια επιχειρούμε να εξετάσουμε το βαθμό που οι υποδομές αποτελούν εμπόδιο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση σ' ένα πιο χαμηλό χωρικό επίπεδο, αυτό των νομών (NUTS III). Στην ανάλυση που ακολουθεί, παρατίθενται μια σειρά από χάρτες που μας παρέχουν χρήσιμες πληροφορίες στο επίπεδο ανάλυσης της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης». Έχοντας υπόψη ότι οι ακραίες τιμές 1 και 7 έχουν οριστεί ως αζεπέραστο και καθόλου εμπόδιο αντίστοιχα, διευκρινίζεται ότι όσο πιο ανοικτό είναι το χρώμα του χάρτη,

τόσο σοβαρότερο είναι το εμπόδιο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Διαφορετικά, όσο πιο σκούρο είναι το χρώμα του χάρτη, τόσο πιο θετικό είναι το περιβάλλον προοπτασιμότητας στην απέναντι πλευρά.

Χάρτης 9.1 Το επίπεδο των σιδηρόδρομων ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

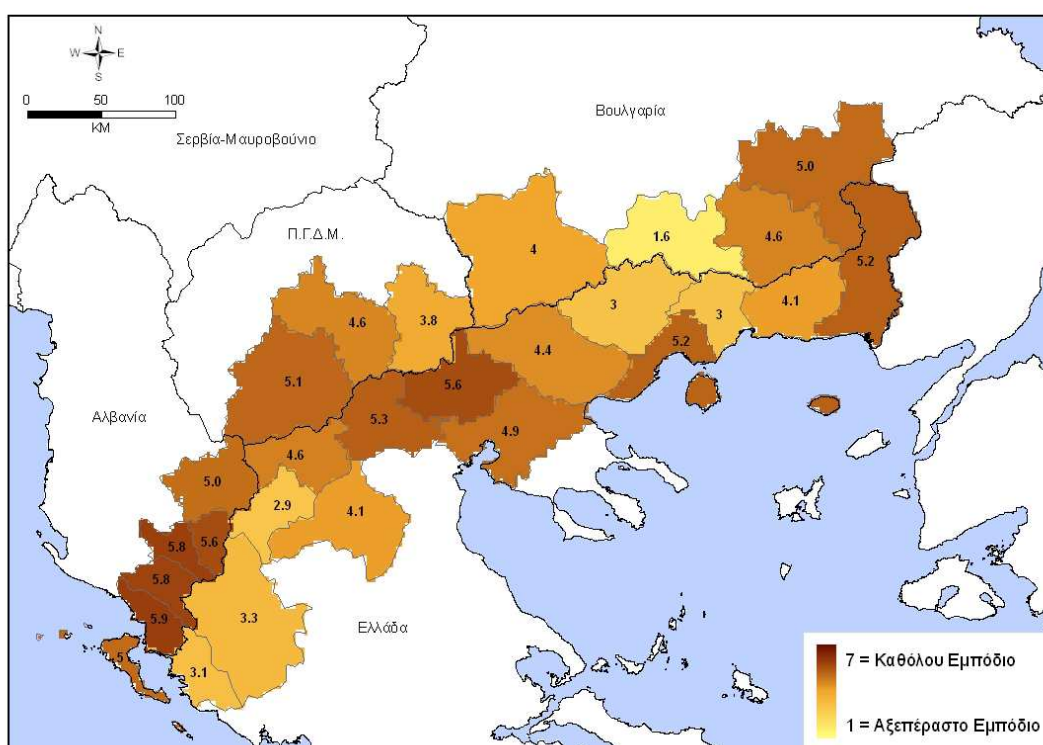

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA

Ο Χάρτης 9.1, αναφέρεται στο βαθμό που το επίπεδο των σιδηρόδρομων αποτελεί εμπόδιο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση για κάθε νομό ξεχωριστά. Στην ελληνική πλευρά, οι θετικές τιμές είναι συγκεντρωμένες στην περιοχή της Θεσσαλονίκης και του Έβρου, εκεί ακριβώς δηλαδή που υπάρχουν και σιδηροδρομικές συνδέσεις με την απέναντι πλευρά. Το εύρημα αυτό, σε συνδυασμό με τις πρόσφατες χρηματοδοτήσεις έργων βελτίωσης του διασυνοριακού δικτύου (βλ. INTERREG, PHARE), μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ένα ήδη υπάρχον σιδηροδρομικό δίκτυο, μπορεί να

μετατραπεί σ' ένα προνομιακό πεδίο διασυνοριακών πολιτικών και άρσης συνοριακών εμποδίων. Στην απέναντι πλευρά αντίθετα, κυριαρχούν αρνητικές τιμές ακόμη και στους νομούς με εγγύτητα στη Θεσσαλονίκη και τον Έβρο. Το εύρημα αυτό εξηγείται από το γεγονός ότι οι σιδηροδρομικές αυτές συνδέσεις ποτέ δε λειτούργησαν στην πραγματικότητα αμφίδρομα, καθώς η μεν ελληνική πλευρά τις αντιμετώπιζε ως μέσο διάσχισης στη Δυτική και Κεντρική Ευρώπη, ενώ η απέναντι συνοριακή ζώνη σε μεγάλο βαθμό έβλεπε απλώς «τα τρέινα να περνούν».

Χάρτης 9.2 Το επίπεδο των δρόμων ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

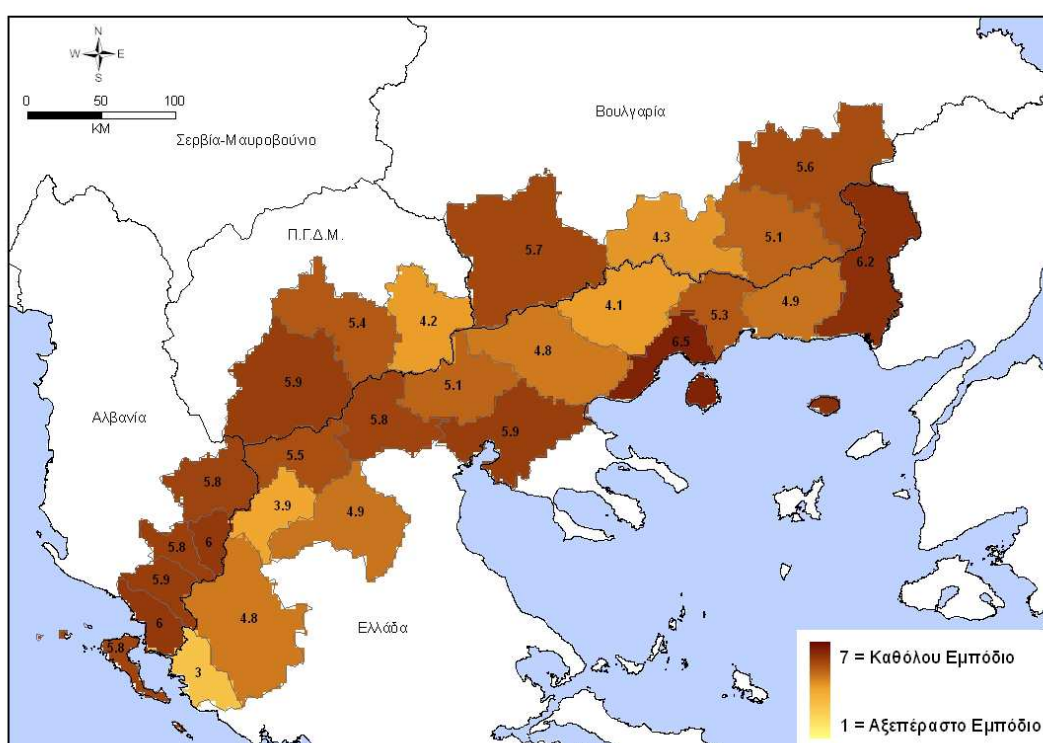

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA

Ο Χάρτης 9.2, μας παρέχει πληροφορίες για το βαθμό που το επίπεδο των οδικών υποδομών λειτουργεί ως εμπόδιο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Οι πιο υψηλές τιμές εντοπίζονται στη συνοριακή ζώνη της Αλβανίας, στην

ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης, καθώς και στην περιοχή του Έβρου με την απέναντι πλευρά. Αντίθετα, οι πιο αρνητικές τιμές εντοπίζονται στη συνοριακή ζώνη της Ελλάδας απέναντι από την Αλβανία και στην ελληνοβουλγαρική μεθοριακή ζώνη που περιλαμβάνει τους νομούς Δράμας, Ξάνθης και Σμολιαν. Η εικόνα αυτή, αντανακλά σε μεγάλο βαθμό το πραγματικό επίπεδο των οδικών δικτύων που λειτουργούν σήμερα. Στην ελληνική πλευρά ειδικότερα, η κατασκευή της Εγνατίας οδού σε συνδυασμό με τους κάθετους άξονες, έχει δημιουργήσει ευνοϊκές συνθήκες πρόσβασης για την απέναντι ζώνη. Συμπερασματικά, οι εικόνες και οι αντιλήψεις για το επίπεδο των οδικών συνδέσεων είναι τόσο θετικές, όσο υψηλό είναι το πραγματικό επίπεδο των αντίστοιχων υποδομών.

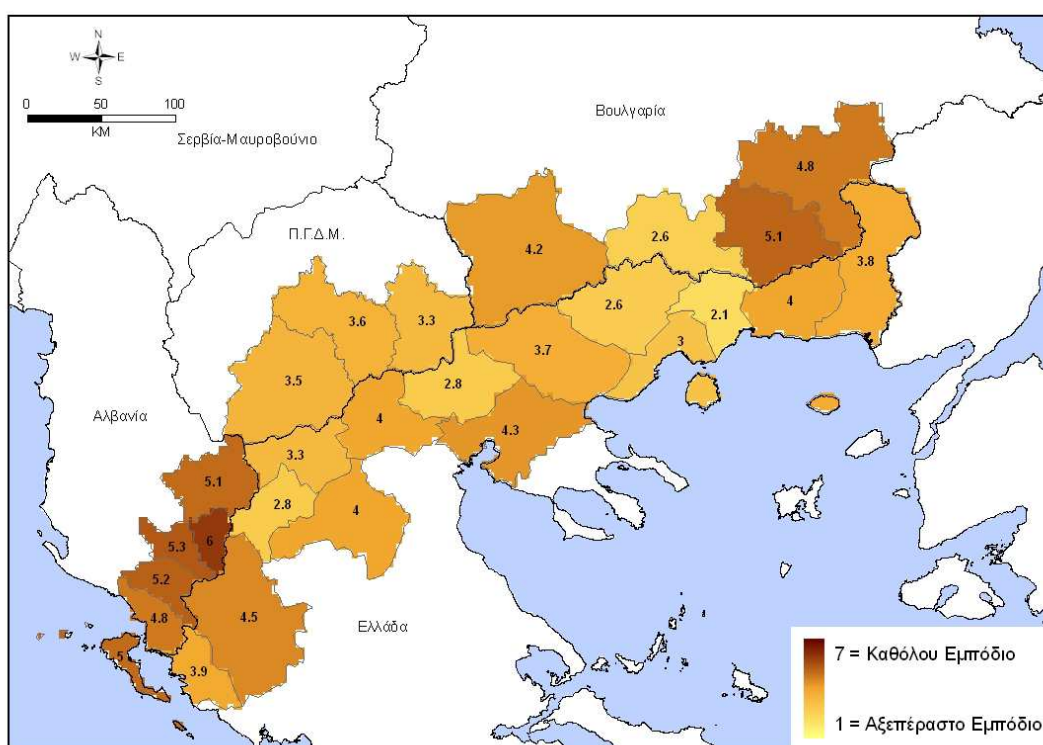
Χάρτης 9.3 Το επίπεδο των τηλεπικοινωνιών ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

Πηγή: Ίδια Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA

Ο Χάρτης 9.3, αναφέρεται στο βαθμό που το επίπεδο των τηλεπικοινωνιών αποτελεί εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι πολύ θετικές τιμές είναι κυρίαρχες σχεδόν σε όλους τους νομούς της περιοχής αναφοράς. Αυτό σημαίνει πολύ απλά, ότι το επίπεδο των υποδομών τηλεπικοινωνιών στην περιοχή της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης», δεν εμποδίζει τη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Παρά το γεγονός ότι η περιοχή συνολικά υπολείπεται σε υποδομές επικοινωνιών συγκριτικά με άλλες περιοχές της Ευρώπης, είναι σημαντικό ότι αυτή η υστέρηση δεν εκλαμβάνεται ως ανασχετικός παράγοντας διασυνοριακής συνεργασίας.

Χάρτης 9.4 Το επίπεδο των δημόσιων μεταφορικών μέσων ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA

Ο Χάρτης 9.4, μας παρέχει πληροφορίες για το βαθμό που το επίπεδο των δημόσιων μεταφορικών μέσων αποτελεί εμπόδιο στη διασυνοριακή

αλληλεπίδραση. Παρατηρούμε ότι στις περισσότερες των περιπτώσεων οι τιμές κινούνται στην αρνητική κλίμακα, κάτι που σημαίνει ότι από τη μία το επίπεδο των δημόσιων μεταφορικών μέσων είναι σχετικά χαμηλό και από την άλλη ότι το επίπεδο αυτό λειτουργεί αρνητικά στη διασυνοριακή συνεργασία. Στην αλβανική πλευρά ωστόσο, επικρατούν θετικές τιμές σε όλες τις περιπτώσεις. Η ανάγκη μετακίνησης Αλβανών μεταναστών από τη συνοριακή περιοχή ή την ενδοχώρα της Ελλάδας στον τόπο καταγωγής, οδήγησε στην ανάπτυξη δημόσιων μέσων μεταφοράς από την πλευρά της Αλβανίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι σχεδόν σε όλες τις μεγάλες πόλεις στην κατεύθυνση της Αθήνας ή της Θεσσαλονίκης λειτουργούν σταθμοί λεωφορείων με τακτικά δρομολόγια από και προς την Αλβανία.

9.3 Εμπόδια στη διάσχιση των συνόρων

Στο παρόν τμήμα του κεφαλαίου, εστιάζουμε την ανάλυση στη διερεύνηση των εμποδίων αναφορικά με τη διάσχιση των συνόρων. Εξετάζεται με άλλα λόγια το ερώτημα σε ποιο βαθμό οι συνθήκες διέλευσης των συνόρων αποτελούν εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης. Πιο αναλυτικά, τα ζητήματα που διερευνώνται αφορούν στην επάρκεια του αριθμού των σημείων διέλευσης, των διαδικασιών βίζας και της συμπεριφοράς των υπευθύνων υπαλλήλων για έλεγχο διαβατηρίων και για τελωνειακό έλεγχο. Τα εμπειρικά αποτελέσματα στα παραπάνω ερωτήματα (μέσοι όροι), παρουσιάζονται συνοπτικά στον Πίνακα 9.2. Όμοια με το προηγούμενο τμήμα, οι ακραίες τιμές 1 και 7 δείχνουν αζεπέραστο εμπόδιο και καθόλου εμπόδιο αντίστοιχα.

Πίνακας 9.2 Εμπόδια στη διάσχιση των συνόρων

1 = αξεπέραστο εμπόδιο 7 = καθόλου εμπόδιο	Ελλάδα Αλβανία		Ελλάδα FYROM		Ελλάδα Βουλγαρία		Σύνολο Ελλάδας (ALFYBU)		Χώρες μη μέλη ΕΕ	Νέα Κράτη Μέλη	ΕΕ- 15	EXLINEA
	GR	AL	GR	FY	GR	BU	West	East	EXT	NMS	EU-15	
Αρ. Παρατηρήσεων	49	49	83	41	60	118	192	208	338	368	231	937
Ανεπαρκής αριθμός σημείων διέλευσης	4,35	3,94	4,54	4,25	4,22	3,78	4,39	3,91	4,55	4,14	4,54	4,6
Διαδικασίες VISA (εάν είναι απαραίτητη)	3,63	3,24	4,19	2,60	4,37	4,56	4,10	3,87	3,41	4,47	4,06	3,3
Συμπεριφορά και στάση των υπεύθυνων υπαλλήλων για έλεγχο διαβατηρίων	3,92	3,47	4,47	3,60	4,57	3,93	4,36	3,76	3,78	4,25	4,42	3,7
Συμπεριφορά και στάση των υπεύθυνων υπαλλήλων για τελωνειακό έλεγχο	4,12	3,69	4,08	3,41	4,60	4,04	4,26	3,84	3,91	3,93	4,30	4,0

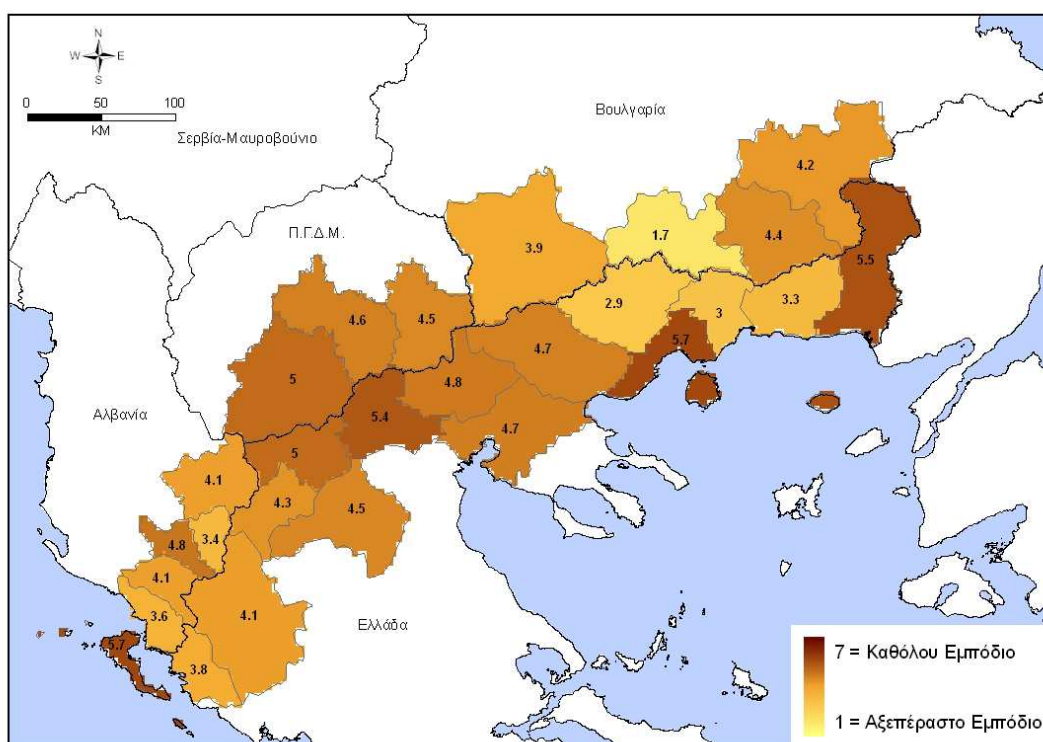
Πηγή: *Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA*

Τα στοιχεία του Πίνακα 9.2, μας επιτρέπουν να προχωρήσουμε στα παρακάτω σχόλια: Πρώτον, στο επίπεδο ανάλυσης των εξωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, παρατηρούμε ότι σχεδόν όλες οι τιμές των συνοριακών περιοχών των Νέων Κρατών Μελών (NMS) και της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε (EU-15) ξεπερνούν κατά πολύ τη μέση τιμή. Στις τρίτες χώρες αντίθετα, οι τιμές που αναφέρονται στη visa και στη συμπεριφορά των υπαλλήλων είναι όλες αρνητικές. Αξιοσημείωτο ωστόσο, είναι το γεγονός ότι ο αριθμός των σημείων διέλευσης κρίνεται επαρκής για την ανάπτυξη της διασυνοριακής συνεργασίας. Τα παραπάνω ευρήματα αντανακλούν σε μεγάλο βαθμό τις καθημερινές πραγματικές διεργασίες που λαμβάνουν χώρα κατά τη διάσχιση των εξωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως κοινωνικές παραστάσεις αποτυπωμένες στο νου (van Houtum και Strüver, 2002). Οι διεργασίες αυτές συσχετίζονται σε μεγάλο βαθμό με αντιλήψεις αποκλεισμού/ενσωμάτωσης ή εικόνες εντός/εκτός κατά μήκος των εξωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μέσα από αυτήν την οπτική, η διάσχιση των συνόρων δεν είναι απλά ζήτημα θεσμικών διευθετήσεων, αλλά ένα σύνολο καθημερινών λειτουργιών που είναι βαθιά ενσωματωμένες στην κοινωνία (Scott, 2006), μέσα από μια διαλεκτική σχέση ανάμεσα στο χώρο και τους ανθρώπους (Newman, 2000, Wilson και Donnan, 1998).

Δεύτερον, στο επίπεδο ανάλυσης της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης», εντοπίζουμε στις σχετικές τιμές μια διακριτή διαχωριστική γραμμή μεταξύ της ελληνικής συνοριακής ζώνης (west) και της απέναντι πλευράς (east). Πιο αναλυτικά, η ελληνική πλευρά θεωρεί ότι ο αριθμός των σημείων διέλευσης και η διαδικασία έκδοσης και θεώρησης visa είναι ικανοποιητική, ενώ η συμπεριφορά των συνοριακών υπαλλήλων στα διαβατήρια και στον τελωνειακό έλεγχο δεν δημιουργεί προβλήματα στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Η εικόνα αυτή στην απέναντι πλευρά ωστόσο, έχει ένα εντελώς διαφορετικό μοτίβο, καθώς οι αρνητικές αντιλήψεις για τις συνθήκες διάσχισης των συνόρων είναι αυτές που κυριαρχούν. Τα αποτελέσματα αυτά βέβαια είναι αναμενόμενα αν λάβει κανείς το μεγάλο μέγεθος ασυμμετρίας στις μετακινήσεις μεταξύ Ελλάδας και των βορείων γειτόνων της λόγω μεταναστευτικών ροών. Στα δεδομένα αυτά, αν προσθέσουμε το πολιτικό πρόβλημα για το θέμα της ονομασίας της Π.Γ.Δ.Μ. και τη φιλολογία περί αύξησης της εγκληματικότητας λόγω πλημμελών ελέγχων στα σύνορα, τότε μπορούμε να ερμηνεύσουμε πιο εύκολα τη διαχωριστική γραμμή μεταξύ των ζωνών West και East.

Στη συνέχεια της ανάλυσης παρατίθεται μια σειρά από χάρτες με αναφορά στην ελληνική «μελέτη περίπτωσης» που μας παρέχουν χρήσιμες πληροφορίες για τις συνθήκες διέλευσης των συνόρων στο επίπεδο του νομού (NUTS III). Διευκρινίζεται ότι όσο πιο σκούρο είναι το χρώμα του χάρτη, τόσο μικρότερο είναι το εμπόδιο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση.

Χάρτης 9.5 Ο αριθμός των σημείων διέλευσης ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

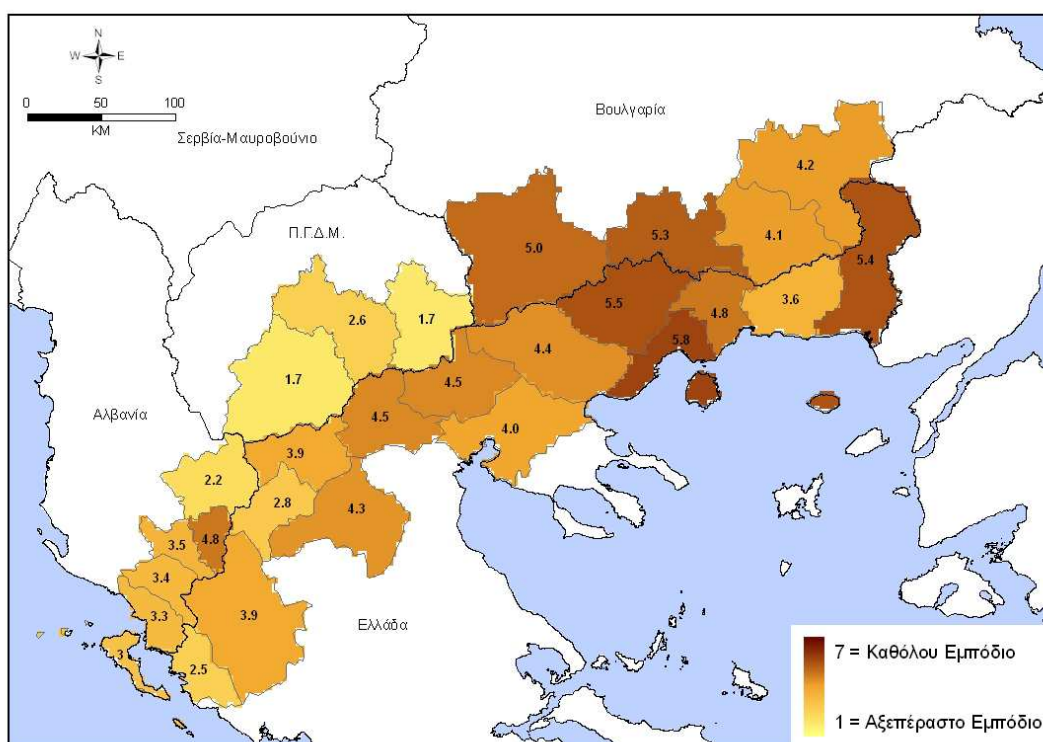
Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA

Ο Χάρτης 9.5, αναφέρεται στο βαθμό που ο αριθμός των σημείων διέλευσης αποτελεί εμπόδιο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Είναι εμφανές ότι οι θετικές τιμές (πάνω από το μέσο όρο) συγκεντρώνονται αναλογικά με την απόσταση, στις ήδη λειτουργούσες διασυνοριακές διαβάσεις του Έβρου, των Σερρών, του Κιλκίς, της Φλώρινας, της Καστοριάς και των Ιωαννίνων. Αντίθετα, οι χαμηλότερες τιμές εντοπίζονται στη διασυνοριακή ζώνη Ελλάδας-Βουλγαρίας όπου η μη ολοκλήρωση των διασυνοριακών διαβάσεων (κατά τη διάρκεια της έρευνας) στους νομούς Δράμας, Ξάνθης και Ροδόπης, είχε ως αποτέλεσμα, ο αριθμός των συνοριακών διαβάσεων να θεωρείται στις συγκεκριμένες περιοχές εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης. Συμπερασματικά, οι μαζικές μεταναστευτικές ροές κυρίως από την Αλβανία προς την Ελλάδα, σε συνδυασμό με την ισχυρή οικονομική παρουσία των ελληνικών επιχειρήσεων στα Βαλκάνια και τις συστηματικές μετά το 1989

σχέσεις υπεργολαβίας (φασόν) που αναπτύχθηκαν μεταξύ επιχειρήσεων από τη Βόρεια Ελλάδα με την απέναντι συνοριακή ζώνη, υπογραμμίζουν τη σημασία της επάρκειας των σημείων διέλευσης στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση.

Χάρτης 9.6 Οι διαδικασίες visa ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

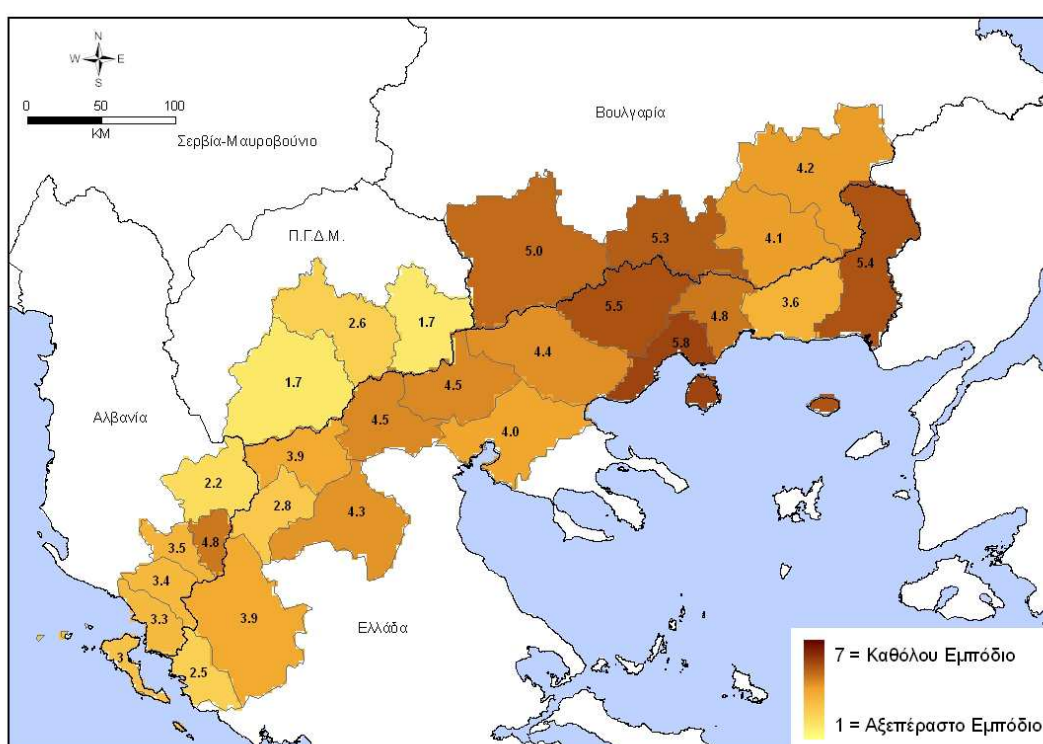

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA

Ο Χάρτης 9.6 μας πληροφορεί για το βαθμό που οι διαδικασίες θεώρησης και έκδοσης βίζας (όταν απαιτούνται) αποτελούν εμπόδιο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Το γεγονός ότι η έκδοση visa δε θεωρείται προαπαιτούμενο εισόδου από τη Βουλγαρία στην Ελλάδα και αντίστροφα, αποτυπώνεται ευκρινώς στις θετικές τιμές που είναι κυρίαρχες και στις δύο πλευρές των συνόρων. Η εικόνα ωστόσο διαφοροποιείται στις άλλες δύο διασυνοριακές ζώνες, όπου η έκδοση visa είναι απαραίτητη για την είσοδο στην Ελλάδα. Στις περιπτώσεις μάλιστα των νομών της Π.Γ.Δ.Μ. το πρόβλημα των διαδικασιών έκδοσης και θεώρησης visa φαίνεται να λαμβάνει δραματικές διαστάσεις,

προφανώς λόγω του πολιτικού προβλήματος, σε σχέση με το όνομα του νεότευκτου κράτους. Έχει ωστόσο ενδιαφέρον ότι ελληνικοί νομοί με διασυνοριακές διαβάσεις όπως η Καστοριά, η Φλώρινα και τα Ιωάννινα, θεωρούν το ζήτημα της επιβολής visa ως πρόβλημα στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση με αρνητικές συνέπειες στις τοπικές τους οικονομίες.

Χάρτης 9.7 Η συμπεριφορά των υπαλλήλων στον έλεγχο διαβατηρίων ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

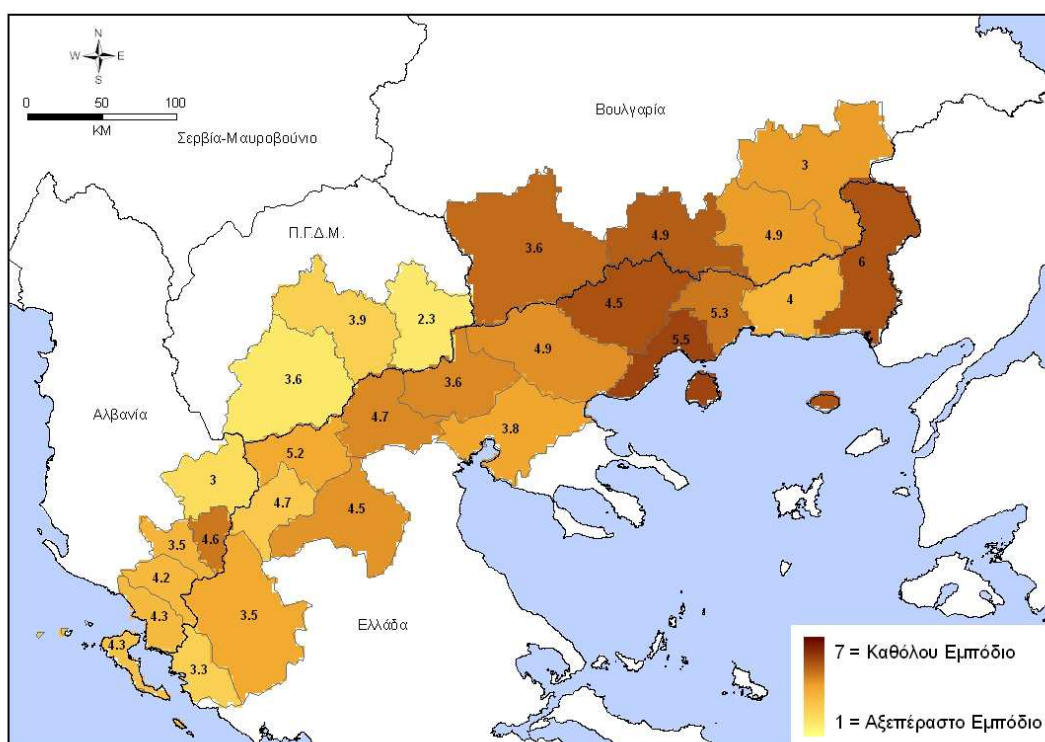

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA

Ο Χάρτης 9.7, αναφέρεται στο βαθμό που η συμπεριφορά και η στάση των υπαλλήλων που είναι υπεύθυνοι για τον έλεγχο των διαβατηρίων, αποτελεί εμπόδιο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Τα αποτελέσματα που εμφανίζονται, παρουσιάζουν μια ανομοιογένεια μεταξύ των τριών διασυνοριακών ζωνών. Συγκεκριμένα, στη ζώνη Βουλγαρίας-Ελλάδας οι τιμές σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις είναι πάνω από το μέσο όρο, καταγράφοντας και στις δύο πλευρές των συνόρων πολύ θετικές αντιλήψεις

για τη συμπεριφορά και τη στάση των συνοριακών υπαλλήλων στον έλεγχο των διαβατηρίων. Στη ζώνη Ελλάδας-Αλβανίας αντίθετα, η εικόνα είναι αντίστροφη καθώς αρνητικές εικόνες επικρατούν και στις δύο πλευρές των συνόρων. Στη ζώνη Ελλάδας-Π.Γ.Δ.Μ., έχει ενδιαφέρον το εύρημα ότι ενώ στην ελληνική πλευρά οι τιμές κινούνται στη θετική κλίμακα, η απέναντι πλευρά δε συμμαρτίζεται τις ίδιες αντιλήψεις, θεωρώντας τη συμπεριφορά των συνοριακών υπαλλήλων της ελληνικής πλευράς εμπόδιο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Τα ευρήματα αυτά δείχνουν εκτός των άλλων ότι οι διακρατικές σχέσεις στο επίπεδο της εθνικής πολιτικής αντανακλώνται, όχι μόνο στο καθεστώς διέλευσης των συνόρων, αλλά και στο επίπεδο της συμπεριφοράς των συνοριακών υπαλλήλων.

Χάρτης 9.8 Η συμπεριφορά των υπαλλήλων στον τελωνειακό έλεγχο ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

Πηγή: *Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA*

Ο Χάρτης 9.8, εμφανίζει τα αποτελέσματα στο ερώτημα κατά πόσο η συμπεριφορά και η στάση των υπεθύνων υπαλλήλων για τον τελωνειακό έλεγχο, λειτουργεί ως εμπόδιο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Εάν συγκρίνουμε τα αποτελέσματα του Χάρτη 9.8 με τον προηγούμενο Χάρτη (9.7), διαπιστώνουμε ότι στις περισσότερες περιπτώσεις η εικόνα βελτιώνεται καθώς οι τιμές αυξάνονται συστηματικά. Αυτό σημαίνει ότι τελικά η συμπεριφορά των υπαλλήλων στον τελωνειακό έλεγχο δημιουργεί λιγότερα εμπόδια στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση σε σχέση με τη συμπεριφορά των υπαλλήλων στον έλεγχο των διαβατηρίων. Κατά τα άλλα, στη ζώνη Ελλάδας-Βουλγαρίας όλες οι τιμές κινούνται πάνω από το μέσο όρο, στη ζώνη Ελλάδας-Π.Γ.Δ.Μ. οι πιο θετικές τιμές εντοπίζονται στην ελληνική πλευρά, ενώ στη ζώνη Ελλάδας-Αλβανίας, η αλβανική πλευρά είναι αυτή που εμφανίζει τα χαμηλότερα εμπόδια στο επίπεδο της συμπεριφοράς των υπαλλήλων τελωνειακού ελέγχου. Η διαφοροποίηση των ευρημάτων από νομό σε νομό, φανερώνει ότι τελικά το ζήτημα της συμπεριφοράς των υπαλλήλων επί του τελωνειακού ελέγχου, δεν έχει έναν τυποποιημένο και οριζόντιο χαρακτήρα σε κάθε χώρα. Φαίνεται με άλλα λόγια, ότι οι γεωγραφικές, κοινωνικές και οικονομικές ιδιαιτερότητες της κάθε συνοριακής υποπεριοχής, αντανακλώνται σ' ένα βαθμό στις διαφορετικές συμπεριφορές των τελωνειακών υπαλλήλων.

9.4 Οι συνθήκες εμπορίου ως εμπόδιο

Η έρευνα των εμπορικών εμποδίων στα σύνορα, έχει συνδεθεί κυρίως με την επιβολή δασμών ή ποσοστώσεων, αλλά και άλλων περιορισμών, όπως είναι η γραφειοκρατία και οι τεχνικές απαιτήσεις για τα εισαγόμενα προϊόντα εμπορίου (Balassa, 1961; Di Tella, 1982). Στην ανάλυση που ακολουθεί στο παρόν μέρος του κεφαλαίου, εξετάζονται οι συνθήκες εμπορίου ως εμπόδιο και ειδικότερα οι δασμοί και φόροι επί των εξαγωγών, οι γραφειοκρατικές διαδικασίες στο εμπόριο και οι τεχνικές απαιτήσεις επί των εισαγωγών. Ο

Πίνακας 9.3, μας παρέχει συνοπτικές πληροφορίες (μέσοι όροι) για τα εμπειρικά αποτελέσματα της έρευνας στα παραπάνω ζητήματα. Ως ακραίες τιμές έχουν οριστεί και σ' αυτήν την περίπτωση το 1 (αξεπέραστο εμπόδιο) και το 7 (καθόλου εμπόδιο).

Πίνακας 9.3 Οι συνθήκες εμπορίου ως εμπόδιο

1 = αξεπέραστο εμπόδιο 7 = καθόλου εμπόδιο	Ελλάδα Αλβανία		Ελλάδα FYROM		Ελλάδα Βουλγαρία		Σύνολο Ελλάδας (ALFYBU)		Χώρες μη μέλη ΕΕ	Νέα Κράτη Μέλη EE- 15	EXLINEA	
	GR	AL	GR	FY	GR	BU	West	East	EXT	NMS		EU-15
<i>Αρ. Παρατηρήσεων</i>	49	49	83	41	60	118	192	208	338	368	231	937
Δασμοί και επιβαλλόμενοι φόροι στις εξαγωγές	3,69	3,90	3,58	3,03	4,35	3,99	3,85	3,79	3,65	3,85	3,77	3,7
Γραφειοκρατικές διαδικασίες στις εξαγωγές	3,35	3,67	3,54	2,97	4,10	3,67	3,67	3,54	3,26	3,66	3,61	3,3
Γραφειοκρατικές διαδικασίες στις εισαγωγές	3,27	3,84	3,54	2,85	4,18	3,69	3,67	3,57	3,47	3,75	3,65	3,6
Τεχνικές απαιτήσεις σε σχέση με τις εισαγωγές	3,80	4,10	3,93	3,38	4,17	3,97	3,97	3,89	3,79	3,85	3,91	3,9

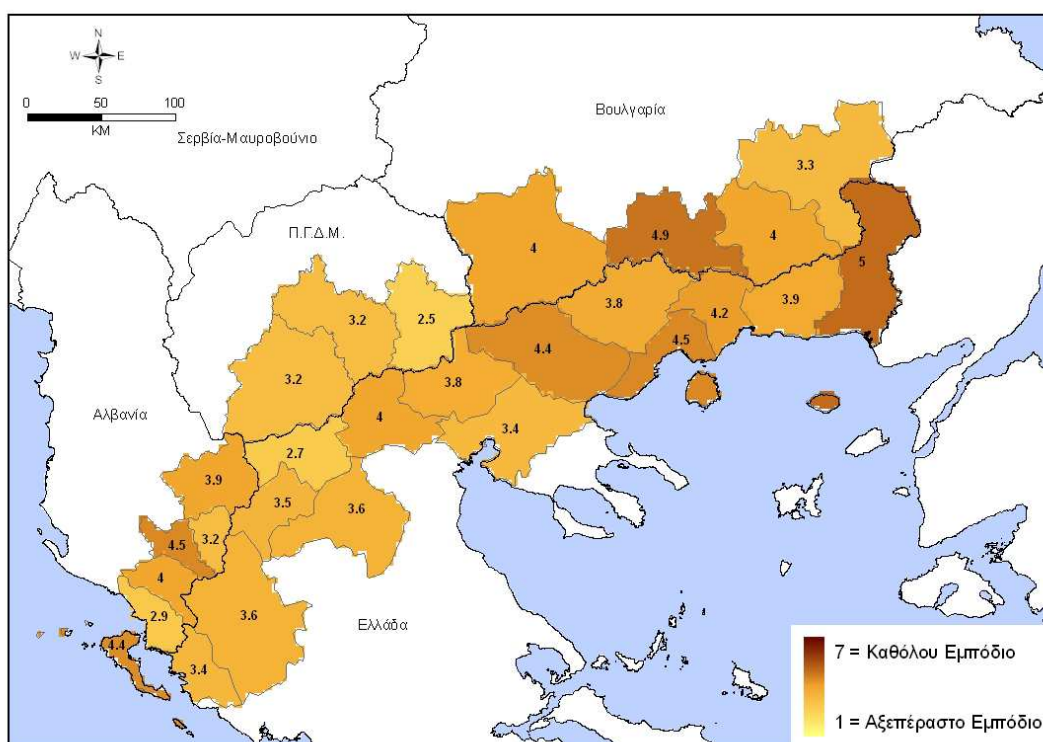
Πηγή: *Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA*

Τα δεδομένα του Πίνακα 9.3, μας επιτρέπουν να προχωρήσουμε στα παρακάτω σχόλια: Πρώτον, είναι χαρακτηριστικό ότι στο επίπεδο ανάλυσης των εξωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όλες οι τιμές κινούνται κάτω από το μέσο όρο. Μάλιστα οι διαφορές στα αποτελέσματα μεταξύ των τριών ομάδων συνοριακών περιφερειών (EXT, NMS, EU-15) δεν είναι σημαντικές. Τα ευρήματα αυτά φανερώνουν ένα υπαρκτό εμπόδιο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση σε σχέση με τις συνθήκες εμπορίου, παρά τις προσπάθειες επί χρόνια (μετά το 1989) για την εξάλειψη των εμπορικών φραγμών στα σύνορα. Κάτω από αυτές τις συνθήκες εμπορίου, η διάσχιση των συνόρων έχει ένα οικονομικό κόστος (σε χρόνο και χρήμα) που επιφέρει μείωση του όγκου του εμπορίου (Bröcker, 1984),

Η δεύτερη παρατήρηση, έχει να κάνει με το γεγονός ότι οι γραφειοκρατικές διαδικασίες στις εξαγωγές και εισαγωγές σημειώνουν πιο αρνητικές επιδόσεις από τους επιβαλλόμενους δασμούς και τις τεχνικές απαιτήσεις επί των εισαγωγών. Τα αποτελέσματα αυτά έχουν ενδιαφέρον, καθώς φανερώνουν ότι οι γραφειοκρατικές διαδικασίες μπορεί να είναι πιο σημαντικές στο διασυνοριακό εμπόριο, ακόμη και από την επιβολή δασμών ή τεχνικών απαιτήσεων, για τον απλό λόγο ότι οι διαδικασίες αυτές εντοπίζονται πιο δύσκολα, καθώς δεν είναι μετρήσιμα μεγέθη. Υπάρχει βέβαια και η περίπτωση, η γραφειοκρατία να είναι το αποτέλεσμα ενός προβληματικού διοικητικού μηχανισμού, που αδυνατεί να προσαρμοστεί στις πραγματικές ανάγκες της αγοράς. Στην περίπτωση αυτή, προκύπτει η ανάγκη δρομολόγησης συντονισμένων και στοχευμένων πολιτικών, που θα απαλείφουν τις γραφειοκρατικές αγκυλώσεις και θα βελτιώνουν την αποτελεσματικότητα του διοικητικού μηχανισμού στο διασυνοριακό εμπόριο.

Προκειμένου να εξετάσουμε τις συνθήκες του εμπορίου στη γεωγραφική κλίμακα του νομού, παραθέτουμε στη συνέχεια μια σειρά από χάρτες για κάθε ένα ερώτημα, με αναφορά στο επίπεδο ανάλυσης της ελληνικής *«μελέτης περίπτωσης»*.

Χάρτης 9.9 Οι δασμοί και επιβαλλόμενοι φόροι από την απέναντι πλευρά στις εξαγωγές ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

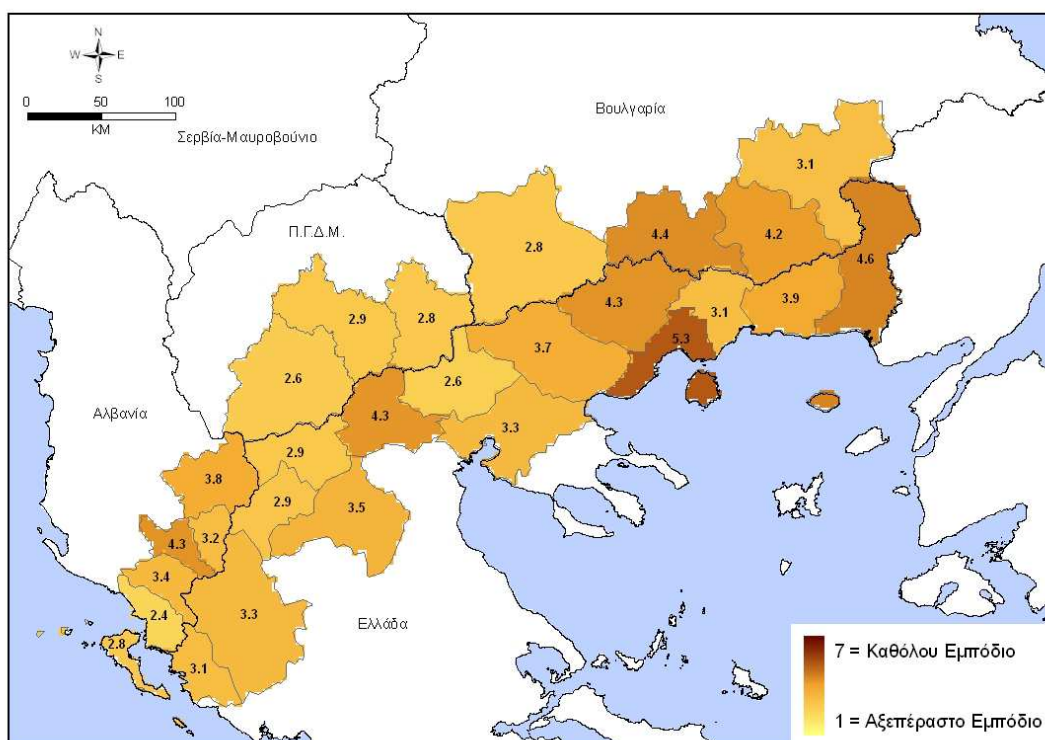

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA

Στο Χάρτη 9.9, απεικονίζονται τα αποτελέσματα στο ερώτημα που αφορά στο βαθμό που οι δασμοί και οι επιβαλλόμενοι φόροι από την απέναντι πλευρά στις εξαγωγές, αποτελούν εμπόδιο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Παρά το γεγονός ότι η εικόνα που εμφανίζεται δεν είναι ενιαία, οι υψηλότερες τιμές εμφανίζονται στη ζώνη Ελλάδας-Βουλγαρίας. Το εύρημα αυτό συσχετίζεται προφανώς με τη συστηματική εξάλειψη των δασμών και ανάλογων εμποδίων κατά την πορεία ένταξης της Βουλγαρίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 2007. Στη ζώνη Ελλάδας-Π.Γ.Δ.Μ. οι αρνητικές τιμές επικρατούν στους περισσότερους νομούς, γεγονός που φανερώνει ένα σημαντικό πρόβλημα στις διασυνοριακές εμπορικές σχέσεις των δύο χωρών. Στη ζώνη Ελλάδας-Αλβανίας αντίθετα, η εικόνα είναι μάλλον μικτή καθώς θετικές και αρνητικές τιμές εμφανίζονται και στις δύο πλευρές των συνόρων. Τα παραπάνω ευρήματα, παρά τις επιμέρους διαφοροποιήσεις που συνδέονται με την

παραγωγική και εξαγωγική βάση του κάθε νομού, φανερώνουν ότι οι δασμοί λειτουργούν γενικά ως εμπόδια στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση, όταν δύο γειτονικές χώρες δεν έχουν διευθετήσει θεσμικά τη μείωση ή την εξάλειψή τους.

Χάρτης 9.10 Οι γραφειοκρατικές διαδικασίες στις εξαγωγές ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

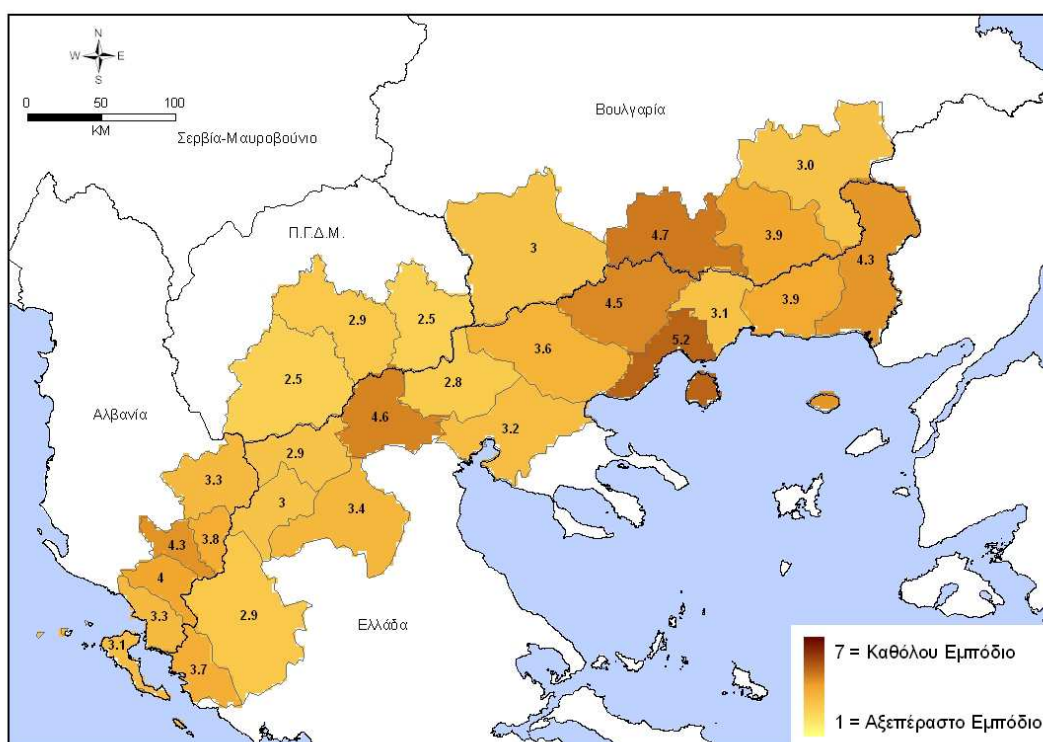
Πηγή: *Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA*

Ο Χάρτης 9.10, παρέχει χρήσιμες πληροφορίες για το ερώτημα που αφορά στο βαθμό που οι γραφειοκρατικές διαδικασίες στις εξαγωγές αποτελούν πρόβλημα στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Είναι εμφανές ότι στις περισσότερες των περιπτώσεων (20/27) οι αρνητικές τιμές επικρατούν στη συνολική περιοχή αναφοράς συνολικά. Στις ζώνες μάλιστα Ελλάδας-Αλβανίας και Ελλάδας-Π.Γ.Δ.Μ. μόνο σε δύο νομούς (Πέλλας, Permiti) οι τιμές ξεπερνούν το μέσο όρο. Στη ζώνη Ελλάδας-Βουλγαρίας αντίθετα, οι

θετικές τιμές εντοπίζονται στους μισούς νομούς. Τα ευρήματα αυτά, φωτίζουν ένα σημαντικό παράγοντα ανάσχεσης των διασυνοριακών εξαγωγών. Το εμπόδιο αυτό έχει να κάνει, από τη μία με ανεπάρκειες του διοικητικού μηχανισμού και από την άλλη με τον πολύπλοκο χαρακτήρα των διατυπώσεων στη διευθέτηση των εξαγωγών μεταξύ Ευρωπαϊκής Ένωσης και τρίτων χωρών. Στη ζώνη Ελλάδας-Βουλγαρίας αντίθετα, η σταδιακή προσαρμογή της βουλγαρικής πλευράς στο κοινοτικό κεκτημένο και η κατάργηση των δασμολογικών και διαδικαστικών εμποδίων επί των εξαγωγών προς τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συνέβαλαν ως ένα βαθμό στη δημιουργία ενός θετικού κλίματος διασυνοριακών εξαγωγών.

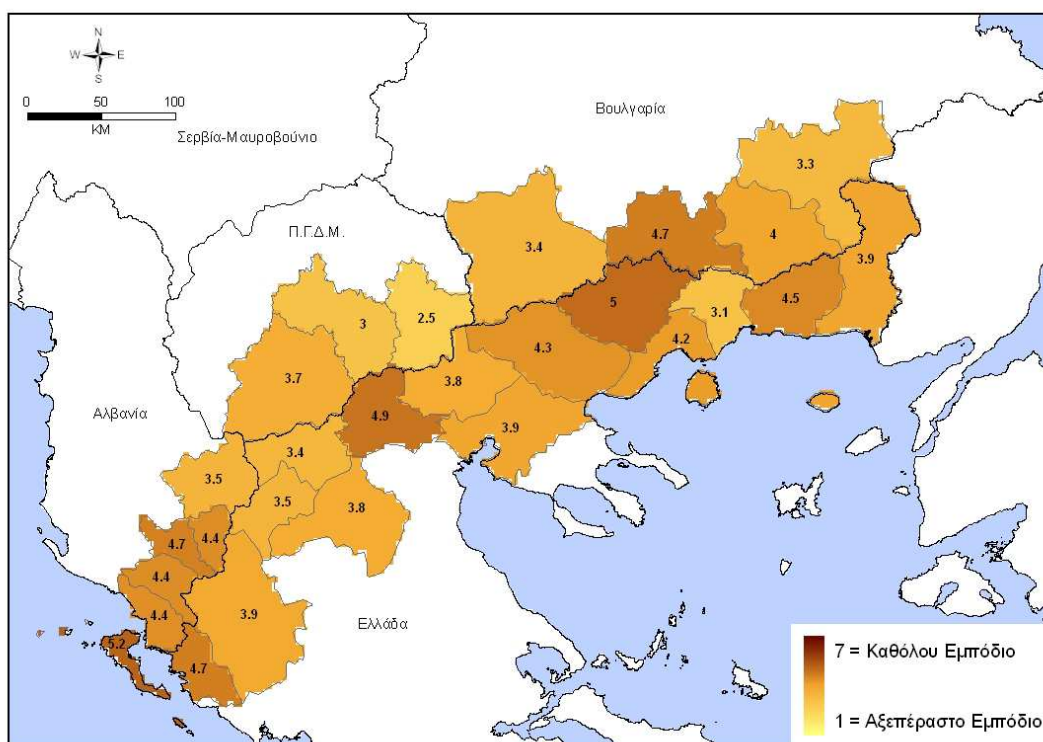
Χάρτης 9.11 Οι γραφειοκρατικές διαδικασίες στις εισαγωγές ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA

Ο Χάρτης 9.11, απεικονίζει το βαθμό που οι γραφειοκρατικές διαδικασίες στις εισαγωγές αποτελούν εμπόδιο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Παρόμοια με τον προηγούμενο χάρτη (αναφορικά με τις εξαγωγές), είναι φανερό ότι στους περισσότερους νομούς κυριαρχούν οι αρνητικές τιμές (21/27). Με άλλα λόγια οι γραφειοκρατικές διαδικασίες στις εισαγωγές εκλαμβάνονται ως μάλλον σοβαρό εμπόδιο. Βέβαια και σ' αυτήν την περίπτωση εντοπίζεται μια διαβάθμιση στις τιμές μεταξύ της ζώνης Ελλάδας-Βουλγαρίας και των άλλων δύο περιοχών, για τους ίδιους λόγους που αναλύθηκαν στο σχολιασμό του προηγούμενου χάρτη. Μπορούμε όμως να ισχυριστούμε ότι τα εμπόδια στις διασυνοριακές εισαγωγές είναι πολύ πιο σημαντικά, εάν σκεφτεί κανείς ότι σε μια συνοριακή περιοχή με αδύναμη παραγωγική και εξαγωγική βάση, όπως είναι η συγκεκριμένη περιοχή μελέτης, οι εισαγωγές είναι πολύ περισσότερες από τις εξαγωγές.

Χάρτης 9.12 Τεχνικές απαιτήσεις σε σχέση με τις εισαγωγές ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

Πηγή: Ίδια Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA

Τα αποτελέσματα στο ερώτημα κατά πόσο οι τεχνικές απαιτήσεις σε σχέση με τις εισαγωγές αποτελούν εμπόδιο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση, απεικονίζονται στο Χάρτη 9.12. Συγκριτικά με τους προηγούμενους χάρτες για τις συνθήκες εμπορίου, οι τιμές πάνω από το μέσο όρο εμφανίζονται πιο συχνά (στους μισούς περίπου νομούς, 13/27). Οι δύο ακραίες περιπτώσεις εντοπίζονται στην αλβανική ζώνη, όπου όλες οι τιμές είναι θετικές και στους συνοριακούς νομούς της Π.Γ.Δ.Μ., όπου εμφανίζονται αρνητικές τιμές σε όλες τις περιπτώσεις. Στις άλλες συνοριακές περιοχές, η εικόνα είναι μάλλον μικτή, καθώς εντοπίζονται τόσο θετικές όσο και αρνητικές τιμές. Τα ευρήματα αυτά αντανakλούν σ' ένα βαθμό την ασυμμετρία των τεχνικών απαιτήσεων σε σχέση με τις εισαγωγές (ζώνη Ελλάδας-Αλβανίας), την ιδιαιτερότητα των εμπορικών σχέσεων από νομό σε νομό (Ελλάδα-Βουλγαρία) ή την προβληματικότητα των διμερών σχέσεων που εκφράζεται με πρόσθετες τεχνικές απαιτήσεις (ζώνη Ελλάδας-Π.Γ.Δ.Μ.). Σε κάθε περίπτωση, η ευθυγράμμιση των τεχνικών απαιτήσεων επί των εισαγωγών και στις τέσσερις χώρες, θα παραμερίσει ένα σοβαρό εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης.

9.5 Οι γενικές συνθήκες ως εμπόδιο

Ολοένα και περισσότερες εμπειρικές έρευνες τελευταία, εστιάζουν την προσπάθειά τους στη μελέτη των εμποδίων διασυνοριακής συνεργασίας που έχουν να κάνουν με το πολιτικό, διοικητικό και οικονομικό περιβάλλον στην απέναντι πλευρά των συνόρων. Εμπειρικά αποτελέσματα έχουν δείξει ότι οι επιχειρήσεις ειδικότερα, είναι πολύ πιο ευαίσθητοποιημένες σε ζητήματα ασφάλειας, σταθερότητας και ποιοτικής διακυβέρνησης, παρά σε θέματα ποιότητας διασυνοριακών υποδομών (Dimitrov, κ.α. 2002). Η ανάλυση που ακολουθεί στο παρόν τμήμα, διαπραγματεύεται τέσσερα ερωτήματα που έχουν να κάνουν με τις γενικές συνθήκες στα σύνορα και το βαθμό που οι συνθήκες αυτές αποτελούν εμπόδια στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση.

Ο Πίνακας 9.4, εμφανίζει συνοπτικά τα αποτελέσματα της εμπειρικής έρευνας στα ερωτήματα που αφορούν στην πολιτική σταθερότητα, στη διαφθορά, στα προβλήματα ασφάλειας και στη σταθερότητα των επιχειρηματικών κανόνων. Οι ακραίες τιμές 1 και 7 δείχνουν (όπως και στα προηγούμενα τμήματα), αζεπέραστο εμπόδιο και καθόλου εμπόδιο αντίστοιχα.

Πίνακας 9.4 Οι γενικές συνθήκες ως εμπόδιο

1 = αζεπέραστο εμπόδιο 7 = καθόλου εμπόδιο	Ελλάδα Αλβανία		Ελλάδα FYROM		Ελλάδα Βουλγαρία		Σύνολο Ελλάδας (ALFYBU)		Χώρες μη μέλη ΕΕ	Νέα Κράτη Μέλη	ΕΕ- 15	EXLINEA
	GR	AL	GR	FY	GR	BU	West	East	EXT	NMS	EU-15	
Αρ. Παρατηρήσεων	49	49	83	41	60	118	192	208	338	368	231	937
Πολιτική Σταθερότητα	3,22	3,65	3,25	3,36	4,05	4,42	3,49	4,03	3,58	4,36	3,52	3,8
Διαφθορά	3,04	3,22	3,08	3,00	3,70	3,54	3,27	3,36	3,13	3,55	3,20	3,2
Προβλήματα Ασφάλειας	2,98	3,59	2,88	3,33	3,55	4,05	3,11	3,81	3,82	3,95	3,11	3,7
Αστάθεια επιχειρηματικών κανόνων	3,27	4,22	3,25	3,10	3,92	3,92	3,46	3,83	3,42	3,86	3,29	3,2

Πηγή: *Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA*

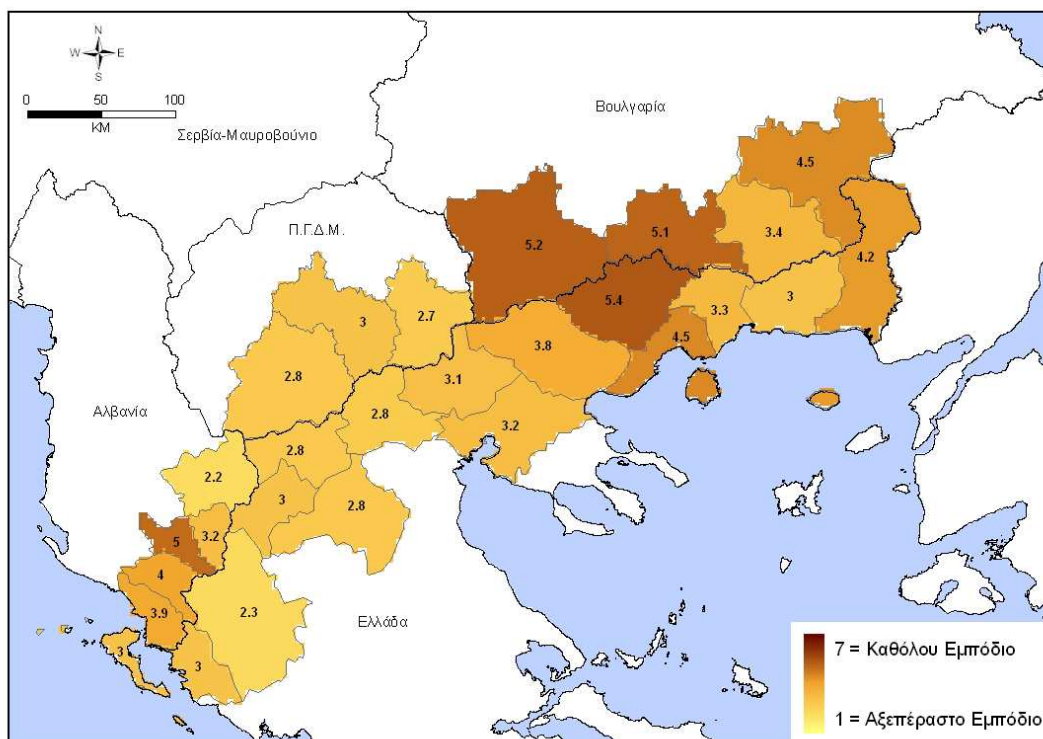
Με βάση τις πληροφορίες που μας παρέχει ο Πίνακας 9.4, μπορούμε να προχωρήσουμε στους παρακάτω σχολιασμούς: Πρώτον, στο επίπεδο ανάλυσης των εξωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, παρατηρούμε ότι οι χαμηλότερες τιμές εντοπίζονται στην πλευρά κυρίως της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε (EU-15). Με άλλα λόγια, η ζώνη EU-15, εκλαμβάνει τα δεδομένα των γενικών συνθηκών στα σύνορα, ως αρνητικό παράγοντα στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Οι αρνητικές τιμές βέβαια είναι κυρίαρχες (σε λιγότερο όμως βαθμό) και στις ζώνες των τρίτων χωρών (EXT) και των περιφερειών των Νέων Κρατών Μελών (NMS). Το εύρημα αυτό φανερώνει, το περιβάλλον ρευστότητας, ανασφάλειας και αστάθειας που διαμορφώθηκε μετά το 1989 στο συνοριακό χώρο των ανατολικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Δεύτερον, στο επίπεδο ανάλυσης της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης», παρά το γεγονός ότι σχεδόν πάντα οι τιμές κινούνται κάτω από το μέσο όρο, εντούτοις οι παρατηρήσεις στην πλευρά της ελληνικής συνοριακής ζώνης (West) είναι συστηματικά χαμηλότερες. Τα αποτελέσματα αυτά αντανakλούν σε μεγάλο βαθμό τον παραγμένο ιστορικά, ασταθή πολιτικά και ρευστό οικονομικά βαλκανικό χώρο. Με άλλα λόγια, τα νωπά σημάδια των παραπάνω αρνητικών γενικών συνθηκών στα Βαλκάνια, λειτουργούν ως σημαντικά εμπόδια διασυνοριακής αλληλεπίδρασης, κατά πρώτο λόγο στην πλευρά της ελληνικής συνοριακής ζώνης (West), και κατά δεύτερο στην απέναντι πλευρά των τριών χωρών μετάβασης (East).

Το τρίτο σχόλιο που έχει ενδιαφέρον, έχει να κάνει με το γεγονός ότι τα αποτελέσματα στο ερώτημα σχετικά με τη διαφθορά, λαμβάνει σε όλες τις περιπτώσεις του Πίνακα 9.4 ιδιαίτερα αρνητικές τιμές. Τα αποτελέσματα αυτά αντανakλούν σε μεγάλο βαθμό τον παραγμένο ιστορικά, ασταθή πολιτικά και ρευστό οικονομικά βαλκανικό χώρο. Με άλλα λόγια, τα νωπά σημάδια των παραπάνω αρνητικών γενικών συνθηκών στα Βαλκάνια, λειτουργούν ως σημαντικά εμπόδια διασυνοριακής αλληλεπίδρασης, κατά πρώτο λόγο στην πλευρά της ελληνικής συνοριακής ζώνης (West) και κατά δεύτερο στην απέναντι πλευρά των τριών χωρών μετάβασης (East).

Επιπλέον πληροφορίες για τα τέσσερα ερωτήματα που αφορούν στις γενικές συνθήκες στα σύνορα σε επίπεδο νομού, παρατίθενται με χαρτογραφική απεικόνιση στην ανάλυση που ακολουθεί.

Χάρτης 9.13 Η πολιτική σταθερότητα ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

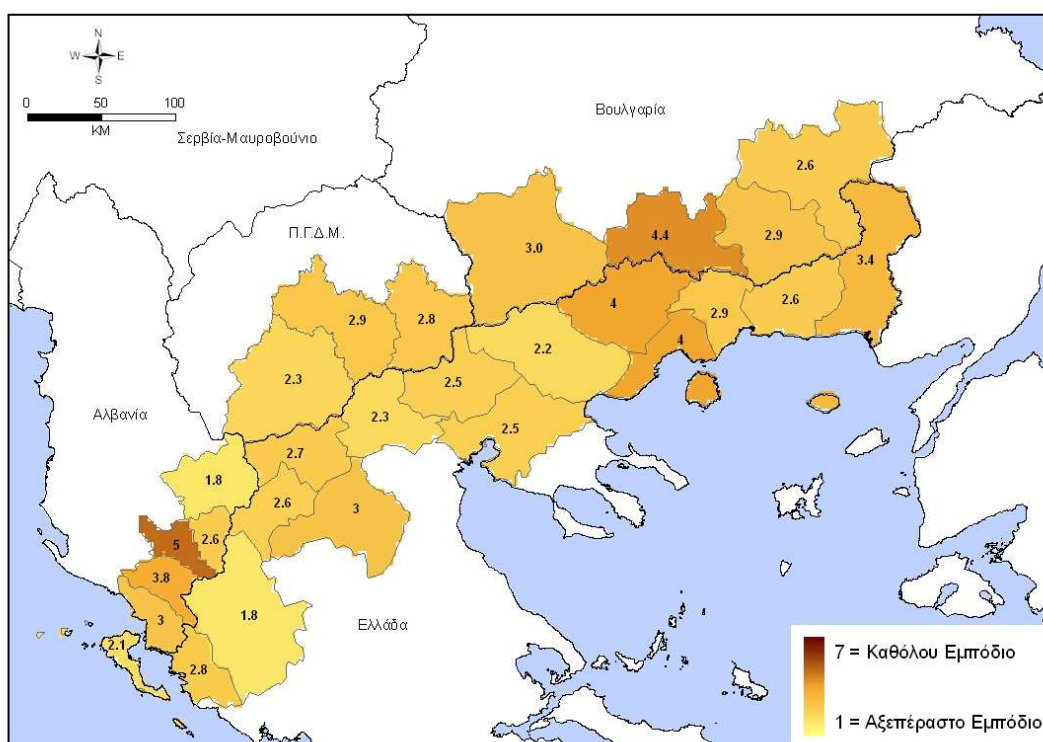

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA

Ο Χάρτης 9.13, μας παρέχει πληροφορίες για το βαθμό που το επίπεδο πολιτικής σταθερότητας λειτουργεί ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης. Παρατηρούμε ότι οι θετικές τιμές είναι συγκεντρωμένες κυρίως στη ζώνη Ελλάδας-Βουλγαρίας, γεγονός που αντανακλά το σταθερό πολιτικό περιβάλλον που επικρατεί και στις δύο πλευρές των συνόρων. Η πολιτική αυτή σταθερότητα είναι αποτέλεσμα αφενός των καλών πολιτικών σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών και αφετέρου του ρόλου της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως σταθεροποιητικού παράγοντα. Στη ζώνη Ελλάδας-Π.Γ.Δ.Μ. αντίθετα, εντοπίζονται τιμές κάτω από το μέσο όρο σε όλες τις περιπτώσεις, γεγονός που δείχνει ότι η πολιτική σταθερότητα είναι ζητούμενο και για τις δύο πλευρές των συνόρων. Είναι προφανές ότι αυτά τα αποτελέσματα στα σύνορα, συνδέονται με το γενικότερο πολιτικό περιβάλλον των σχέσεων των δύο κρατών που χαρακτηρίζονται από αστάθεια. Στην ζώνη Ελλάδας-

Αλβανίας, οι παρατηρήσεις από την ελληνική πλευρά είναι σε όλους τους νομούς κάτω από τη μέση τιμή, ενώ στην αλβανική πλευρά μόνο δύο νομοί (Permeti, Saranta) ξεπερνούν το μέσο όρο. Τα αποτελέσματα αυτά προφανώς συνδέονται με το ασταθές πολιτικό περιβάλλον της Αλβανίας μετά το 1989, καθώς και με το γεγονός ότι οι διμερείς σχέσεις των δύο χωρών δεν ήταν ανέφελες διαχρονικά. Συμπερασματικά, η πολιτική σταθερότητα λειτουργεί ως εμπόδιο στο συνοριακό επίπεδο, όταν συνδέεται με ανάλογο βαθμό αστάθειας στο εθνικό επίπεδο.

Χάρτης 9.14 Η διαφθορά ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

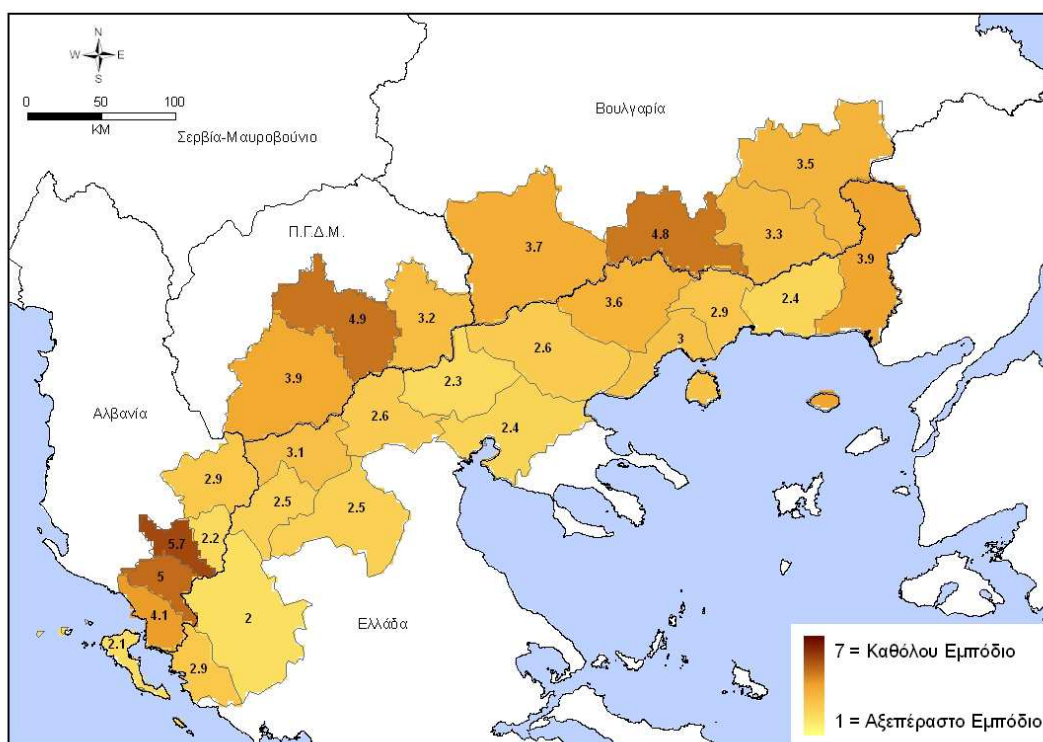

Πηγή: *Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA*

Ο Χάρτης 9.14, απεικονίζει το βαθμό που η διαφθορά αποτελεί εμπόδιο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Είναι εμφανές ότι οι παρατηρήσεις που ξεπερνούν το μέσο όρο είναι σπάνιες, γεγονός που φανερώνει το μέγεθος του προβλήματος της διαφθοράς σε όλες τις συνοριακές ζώνες. Ιδιαίτερα

αρνητικές τιμές εντοπίζονται στην ελληνική ζώνη απέναντι από την Αλβανία και στη διασυνοριακή ζώνη Ελλάδας-Π.Γ.Δ.Μ.. Στη ζώνη Ελλάδας-Βουλγαρίας αντίθετα, το φαινόμενο της διαφθοράς ως εμπόδιο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση μάλλον μετριάζεται. Τα παραπάνω ευρήματα φανερώνουν από τη μία ότι το ζήτημα της διαφθοράς είναι ένα υπαρκτό και σημαντικό πρόβλημα στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση και από την άλλη ότι η αντιμετώπιση της διαφθοράς θα πρέπει να τεθεί ως προτεραιότητα στην ατζέντα των διασυνοριακών πολιτικών.

Χάρτης 9.15 Τα προβλήματα ασφάλειας ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

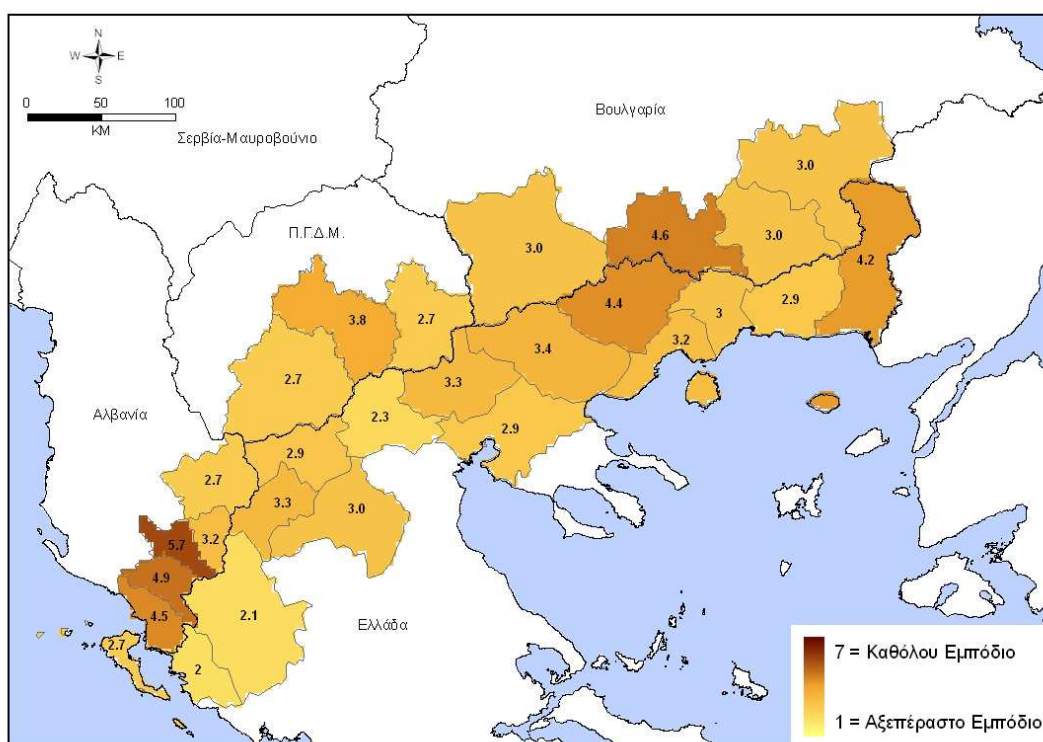
Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA

Ο Χάρτης 9.15, απεικονίζει τα αποτελέσματα στο ερώτημα κατά πόσο τα προβλήματα ασφάλειας λειτουργούν ως εμπόδιο στη διασυνοριακή πολιτική. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο σύνολο των νομών της ελληνικής πλευράς, οι τιμές όχι μόνο δεν ξεπερνούν τον μέσο όρο, αλλά κινούνται στις περισσότερες

των περιπτώσεων σε πολύ χαμηλά επίπεδα. Τα αποτελέσματα αυτά έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς φανερώνουν σε ολόκληρη την ελληνική συνοριακή ζώνη, ένα έντονο αίσθημα ανασφάλειας. Το αίσθημα αυτό με τη σειρά του, προφανώς αποτελεί σοβαρό εμπόδιο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση, καθώς καλλιεργεί ένα κλίμα καχυποψίας και φόβου, παρά το φαινομενικό κλίμα αγαστής συνεργασίας. Στην απέναντι πλευρά, η εικόνα και στις τρεις συνοριακές ζώνες είναι μάλλον συγκεχυμένη, καθώς ο αριθμός των νομών στους οποίους εντοπίζονται τιμές πάνω από το μέσο όρο, είναι σχεδόν μοιρασμένος. Συνολικά τα αποτελέσματα αυτά, δείχνουν ότι ο δρόμος για να εξαλειφθούν τα εμπόδια διασυνοριακής αλληλεπίδρασης στον τομέα της ασφάλειας στη συγκεκριμένη περιοχή, είναι ακόμη μακρύς.

Χάρτης 9.16 Η αστάθεια επιχειρηματικών κανόνων ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

Πηγή: Ίδια Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA

Ο Χάρτης 9.16, μας παρέχει πληροφορίες για το βαθμό που οι συχνές αλλαγές των επιχειρηματικών κανόνων αποτελούν εμπόδιο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Οι τιμές που ξεπερνούν το μέσο όρο, εντοπίζονται κυρίως στην νότια πλευρά της αλβανικής συνοριακής ζώνης και σε ορισμένους νομούς της ζώνης Ελλάδας-Βουλγαρίας. Σε όλες τις άλλες περιπτώσεις αντίθετα, οι τιμές κινούνται στην αρνητική κλίμακα. Ιδιαίτερα στη ζώνη Ελλάδας-Π.Γ.Δ.Μ. όλες οι παρατηρήσεις είναι κάτω από τη μέση τιμή, γεγονός που συνδέεται τόσο με την επιβολή του εμπάργκο από την ελληνική πλευρά, όσο και με την αστάθεια του πολιτικού και οικονομικού συστήματος στην πλευρά της Π.Γ.Δ.Μ.. Ωστόσο πρέπει να υπογραμμισθεί ότι η σταθερότητα των επιχειρηματικών κανόνων αφορά πρωτίτως τη χώρα «αποστολέα» (Ελλάδα) και λιγότερο τις χώρες «λήπτες» (Αλβανία, Βουλγαρία, Π.Γ.Δ.Μ.) ξένων επενδύσεων. Κατά συνέπεια, η εμπέδωση και θεσμοθέτηση σταθερών επιχειρηματικών κανόνων στις τρεις χώρες υπό μετάβαση, θα εξαλείψει ένα σοβαρό εμπόδιο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση.

9.6 Η οικονομική γεωγραφία ως εμπόδιο

Όπως έχει καταγραφεί στο μέρος της θεωρητικής επισκόπησης (βλέπε Κεφάλαιο 2), τα κλειστά σύνορα ωθούν τις επιχειρήσεις να εγκατασταθούν στο κέντρο παρά στην περιμετρο μιας οικονομίας (Giersch, 1940). Η κατάργηση των συνοριακών εμποδίων αντίθετα, καθιστά τις συνοριακές περιφέρειες περισσότερο ελκυστικές, καθώς το κίνητρο για την εγκατάσταση επιχειρήσεων κοντά σε μια νέα αγορά καταναλωτών είναι μεγαλύτερο (Brühlhart κ.α., 2004). Σε ποιο βαθμό ωστόσο οι θεωρητικές αυτές υποθέσεις επιβεβαιώνονται εμπειρικά; Το ζήτημα που τίθεται προς διερεύνηση στο παρόν τμήμα του κεφαλαίου, αφορά στο βαθμό που τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της οικονομικής γεωγραφίας των συνόρων λειτουργούν ανασχετικά στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση.

Στον Πίνακα 9.5, εμφανίζονται συνοπτικά τα αποτελέσματα της εμπειρικής έρευνας σχετικά με πέντε εμπόδια διασυνοριακής αλληλεπίδρασης, που αφορούν στην οικονομική γεωγραφία των συνόρων. Πιο αναλυτικά, τα εμπόδια που εξετάζονται είναι το ελλιπές μέγεθος αγοράς, η χαμηλή αγοραστική δύναμη, η δύσκολη εδαφική μορφολογία, η χαμηλή ποιότητα και παραγωγικότητα και η περιορισμένη διαφοροποίηση των προϊόντων. Οι τιμές 1 και 7 ορίζονται και σ' αυτή την περίπτωση ως αξιεπέραστο εμπόδιο και καθόλου εμπόδιο αντίστοιχα.

Πίνακας 9.5 Η οικονομική γεωγραφία ως εμπόδιο

1 = αξιεπέραστο εμπόδιο 7 = καθόλου εμπόδιο	Ελλάδα Αλβανία		Ελλάδα FYROM		Ελλάδα Βουλγαρία		Σύνολο Ελλάδας (ALFYBU)		Χώρες μη μέλη ΕΕ	Νέα Κράτη Μέλη	ΕΕ- 15	EXLINEA
	GR	AL	GR	FY	GR	BU	West	East	EXT	NMS	EU-15	
Αρ. Παρατηρήσεων	49	49	83	41	60	118	192	208	338	368	231	937
Ελλιπές το μέγεθος των κοντινών αγορών στην άλλη πλευρά των συνόρων	3,35	4,98	3,64	4,49	3,80	4,55	3,61	4,64	4,16	4,38	3,72	3,8
Χαμηλή αγοραστική δύναμη των κοντινών αγορών στην άλλη πλευρά των συνόρων	3,16	5,31	3,47	4,21	3,66	4,51	3,45	4,64	4,32	3,83	3,43	4,0
Δύσκολη εδαφική μορφολογία στις συνοριακές περιφέρειες	3,90	5,31	4,31	4,90	4,31	4,41	4,20	4,71	4,87	4,50	4,40	4,7
Χαμηλή ποιότητα και παραγωγικότητα των τοπικών επιχειρήσεων	3,49	3,49	3,81	4,10	4,03	3,99	3,80	3,89	3,69	3,81	3,76	3,7
Περιορισμένη διαφοροποίηση των προϊόντων της τοπικής οικονομίας	3,43	3,96	3,95	4,18	4,25	4,02	3,91	4,03	3,68	3,86	3,78	3,6

Πηγή: *Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA*

Με βάση τις τιμές που εμφανίζονται στον Πίνακα 9.5, μπορούμε να προχωρήσουμε στα παρακάτω σχόλια: Πρώτον, το μέγεθος της αγοράς της άλλης πλευράς των συνόρων για τις συνοριακές περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε (EU-15) καθώς και για την ελληνική συνοριακή ζώνη (West), γίνεται αντιληπτό ως εμπόδιο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Οι τιμές αντίθετα στις τρίτες χώρες (EXT), στα Νέα Κράτη Μέλη (NMS) και στη συνοριακή ζώνη απέναντι από την ελληνική πλευρά (East), ξεπερνούν το μέσο όρο. Τα αποτελέσματα αυτά φανερώνουν, ότι ενώ για τις ζώνες EU-15

και West, το μέγεθος αγοράς προσλαμβάνεται ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης, την ίδια στιγμή οι απέναντι συνοριακές ζώνες προσβλέπουν στην ενιαία αγορά της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στο πολύ μεγάλο μέγεθος αγοράς που διαθέτει (Resmini, 2002).

Δεύτερον, οι τιμές που αφορούν στο βαθμό που η χαμηλή αγοραστική δύναμη των αγορών στην άλλη πλευρά των συνόρων αποτελεί εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης, παρουσιάζουν μια διαβάθμιση σε αντιστοιχία με το πραγματικό επίπεδο των εισοδημάτων της κάθε πλευράς. Πιο αναλυτικά, οι πιο αρνητικές τιμές εντοπίζονται στην πλευρά της ζώνης EU-15 και West, ακολουθεί η ζώνη NMS, ενώ στις ζώνες EXT και East, οι τιμές ξεπερνούν το μέσο όρο. Τα ευρήματα αυτά δείχνουν ότι το ύψος της αγοραστικής δύναμης μιας συνοριακής ζώνης, αποτελεί σημαντική παράμετρο ελκυστικότητας και προσέλκυσης οικονομικών δραστηριοτήτων. Για το λόγο αυτό, δεν είναι τυχαίο ότι ο μεγαλύτερος όγκος των επενδύσεων από την πλευρά της EU-15 κατευθύνεται στα μεγάλα μητροπολιτικά κέντρα που καταγράφουν υψηλότερα επίπεδα κατά κεφαλήν εισοδήματος και όχι στις συνοριακές περιφέρειες των ζωνών EXT, και East.

Τρίτον, στο ερώτημα κατά πόσο η δύσκολη εδαφική μορφολογία στα σύνορα αποτελεί εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης, είναι αξιοσημείωτο ότι σχεδόν όλες οι τιμές του Πίνακα 9.5, ξεπερνούν το μέσο όρο. Το εύρημα αυτό, σε συνδυασμό με τα αποτελέσματα που προαναφέρθηκαν σχετικά με το επίπεδο των υποδομών, έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον, καθώς φανερώνει ότι τελικά η γεωμορφολογία δεν αποτελεί σοβαρό εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης, παρά τις περί του αντιθέτου αντιλήψεις που επικρατούν.

Τέταρτον, στο ερώτημα που αφορά στο βαθμό που η χαμηλή ποιότητα και παραγωγικότητα αποτελεί εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης, παρατηρούμε ότι σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις, οι τιμές που επικρατούν κινούνται κάτω του μέσου όρου. Τα αποτελέσματα αυτά επιβεβαιώνουν τα

θεωρητικά επιχειρήματα και τους ισχυρισμούς ότι οι συνοριακές περιφέρειες, λόγω του περιμετρικού τους χαρακτήρα, είναι περιοχές αδύναμης παραγωγικής βάσης, χαμηλής εξειδίκευσης και χαμηλών τελικά ευκαιριών και επιδόσεων (Dimitrov, κ.α. 2002).

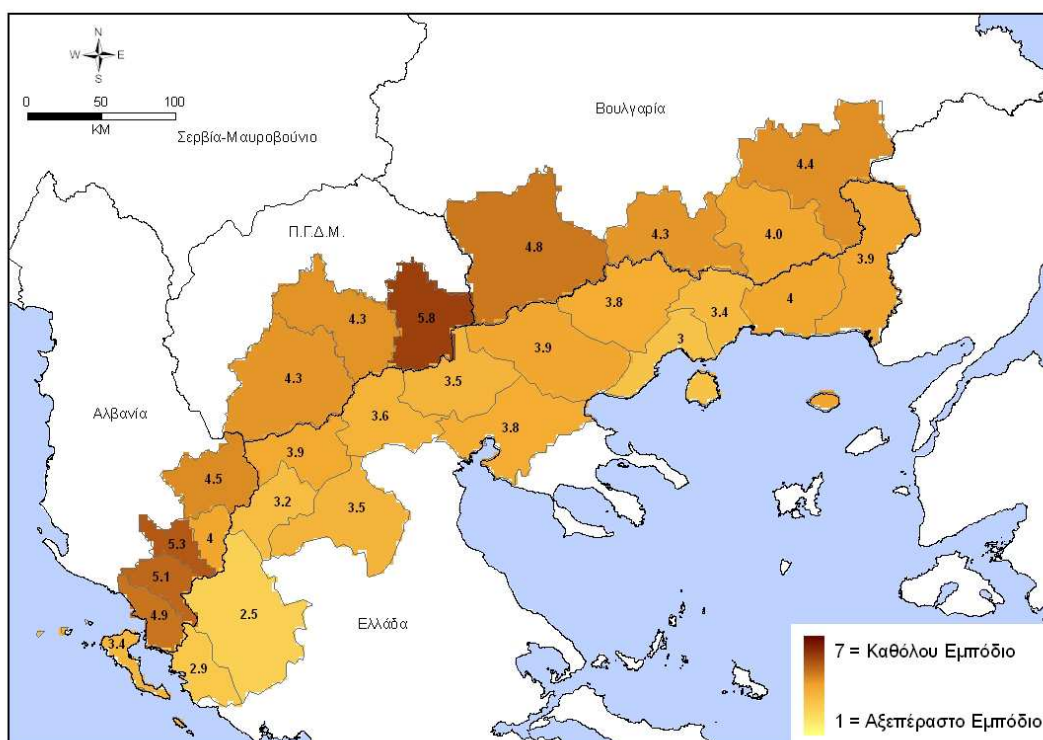
Πέμπτον, εξετάζοντας το βαθμό που η περιορισμένη διαφοροποίηση των προϊόντων αποτελεί εμπόδιο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση, διαπιστώνουμε και πάλι την κυριαρχία τιμών κάτω του μέσου όρου. Έχοντας κατά νου από τη θεωρητική συζήτηση που προηγήθηκε, τη συσχέτιση μεταξύ δυναμικών συγκέντρωσης και βαθμού διαφοροποίησης των προϊόντων, λόγω έντονης προτίμησης των καταναλωτών στην ποικιλία (Fujita, 1993), μπορούμε να συμπεράνουμε ότι οι χαμηλές τάσεις συγκέντρωσης στα σύνορα, αποθαρρύνουν την υψηλή διαφοροποίηση των προϊόντων. Η χαμηλή διαφοροποίηση των προϊόντων με τη σειρά της, τροφοδοτεί τις τάσεις συσσώρευσης με κατεύθυνση το κέντρο, εγκλωβίζοντας κατά κάποιο τρόπο το συνοριακό χώρο σ' ένα φαύλο αναπτυξιακό κύκλο.

Επιχειρώντας να διερευνήσουμε περαιτέρω τα χαρακτηριστικά της οικονομικής γεωγραφίας στην ελληνική «μελέτη περίπτωσης», ακολουθεί η παρουσίαση μιας σειράς από χάρτες που παρέχουν χρήσιμες πληροφορίες στο επίπεδο των συνοριακών νομών.

Ο Χάρτης 9.17, απεικονίζει τα αποτελέσματα που αφορούν στο βαθμό που το ελλειπές μέγεθος της αγοράς προσλαμβάνεται ως εμπόδιο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Η εικόνα των τιμών που εμφανίζεται, φανερώνει μια διακριτή διαχωριστική γραμμή μεταξύ των ελληνικών συνοριακών νομών από τη μία και της απέναντι πλευράς των συνόρων από την άλλη. Πιο αναλυτικά, σε όλες τις περιπτώσεις των ελληνικών νομών, οι τιμές κινούνται

πολύ πιο κάτω του μέσου όρου (σοβαρό εμπόδιο), ενώ στους περισσότερους νομούς της απέναντι ζώνης, εντοπίζονται θετικές τιμές (ασήμαντο εμπόδιο).

Χάρτης 9.17 Το ελλιπές μέγεθος αγοράς της άλλης πλευράς ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

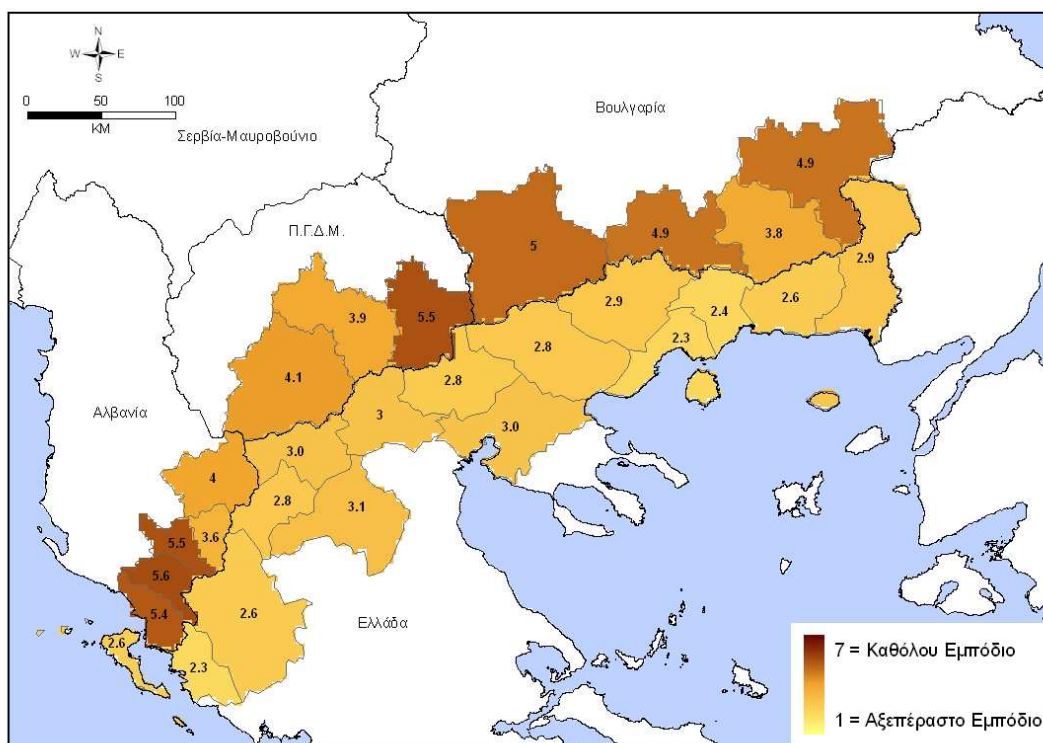

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA

Τα αποτελέσματα αυτά είναι αναμενόμενα, εάν λάβουμε υπόψη από τη μια την κατακερματισμένη αγορά του βαλκανικού χώρου, που ελαττώνει το κίνητρο εγκατάστασης σημαντικών οικονομικών δραστηριοτήτων και από την άλλη, την προοπτική πρόσβασης μέσω της Ελλάδας, στη διευρυμένη ευρωπαϊκή αγορά. Άξιο σχολιασμού είναι επίσης το γεγονός ότι οι νομοί της Π.Γ.Δ.Μ. και Βουλγαρίας με εγγύτητα στη Θεσσαλονίκη, καθώς και οι νομοί της νότιας συνοριακής ζώνης της Αλβανίας με καλύτερη πρόσβαση στην ενδοχώρα της ελληνικής αγοράς και ιδιαίτερα της Αθήνας, εμφανίζουν υψηλότερες τιμές. Το εόρημα αυτό επιβεβαιώνει τις θεωρητικές υποθέσεις ότι

ο ισχυρός ελκτικός ρόλος των μητροπολιτικών κέντρων και της μεγάλης αγοράς γενικότερα, αποτελούν παράγοντες που ενισχύουν το κίνητρο διάσχισης των συνόρων.

Χάρτης 9.18 Η χαμηλή αγοραστική δύναμη της άλλης πλευράς ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

Πηγή: Ίδια Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA

Ο Χάρτης 9.18, μας παρέχει χρήσιμες πληροφορίες για το βαθμό που η χαμηλή αγοραστική δύναμη της άλλης πλευράς των συνόρων, αποτελεί εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης. Παρόμοια με το ερώτημα περί ελλιπούς μεγέθους αγοράς, σε όλους τους ελληνικούς νομούς εμφανίζονται συστηματικά αρνητικές τιμές (σοβαρό εμπόδιο), ενώ αντίθετα στην άλλη πλευρά των συνόρων οι θετικές τιμές (ασήμαντο εμπόδιο) είναι αυτές που κυριαρχούν. Τα αποτελέσματα αυτά είναι συμβατά με το μεγάλο βαθμό ανισότητας (με όρους εισοδήματος και αγοραστικής δύναμης) που

παρουσιάζουν τα πραγματικά στατιστικά δεδομένα στους νομούς αναφοράς (βλέπε Κεφάλαιο 6), και φανερώνουν το σημαντικό ρόλο της αγοραστικής δύναμης στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Όπως έχει φανεί στο θεωρητικό μέρος (βλέπε κεφάλαιο 2), η αγοραστική δύναμη μιας περιφέρειας, αποτελεί συστατικό στοιχείο του μεγέθους αγοράς (μαζί με άλλους παράγοντες όπως ο πληθυσμός και η έκταση), επηρεάζοντας σε σημαντικό βαθμό τη χωροθέτηση των οικονομικών δραστηριοτήτων.

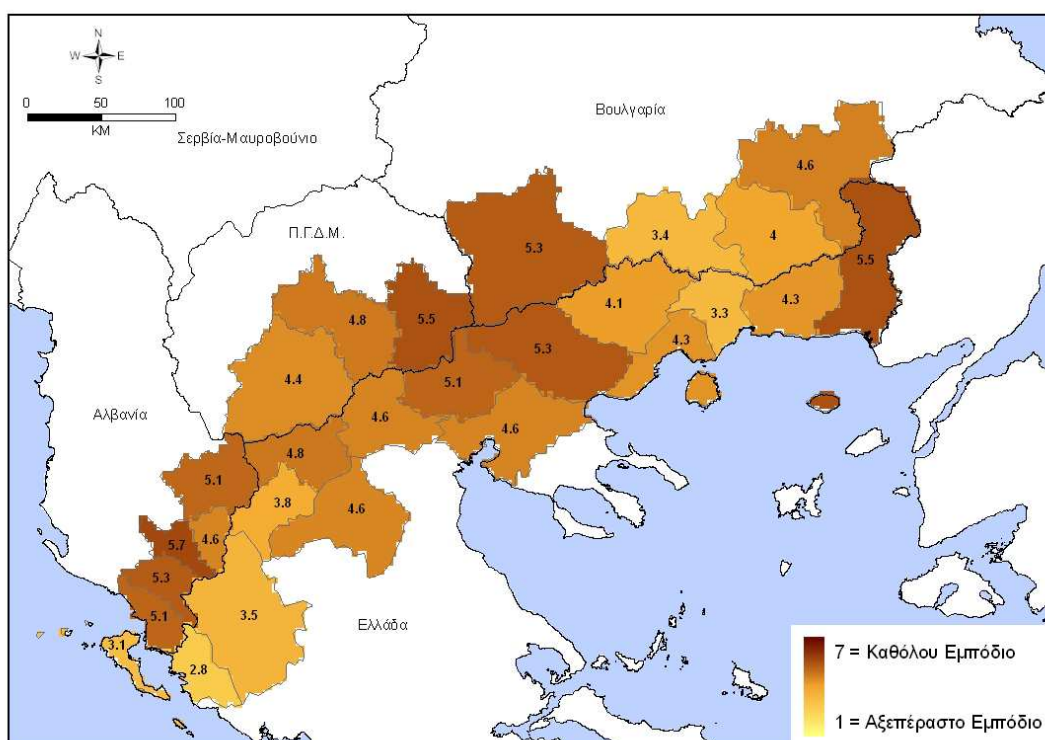
Οι θεωρητικές αναλύσεις, σε συνδυασμό με τα συγκεκριμένα εμπειρικά ευρήματα, ερμηνεύουν σε μεγάλο βαθμό το φαινόμενο «τούνελ» στις διασυνοριακές ανταλλαγές μεταξύ της ελληνικής συνοριακής ζώνης και της απέναντι πλευράς, καθώς ο μεγαλύτερος όγκος ανταλλαγών, εντοπίζεται μεταξύ των μεγάλων μητροπολιτικών κέντρων των δύο πλευρών. Με άλλα λόγια, ο βαθμός διάχυσης της διασυνοριακής οικονομικής αλληλεπίδρασης κοντά στα σύνορα είναι χαμηλός, με αποτέλεσμα οι συνοριακοί νομοί να παίζουν έναν μάλλον περιθωριακό και συμπληρωματικό ρόλο στο συνολικό όγκο των διακρατικών ανταλλαγών.

Στο Χάρτη 9.19, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα στο ερώτημα κατά πόσο η δύσκολη μορφολογία του εδάφους αποτελεί εμπόδιο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Από τις τιμές που εμφανίζονται, γίνεται φανερό ότι στις περισσότερες των περιπτώσεων το δύσκολο γεωμορφολογικό ανάγλυφο της περιοχής δε γίνεται αντιληπτό ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης. Έχει ενδιαφέρον ωστόσο ότι οι πιο υψηλές τιμές εντοπίζονται στους νομούς που λειτουργούν σημεία διασυνοριακής διέλευσης και η ποιότητα των μεταφορικών υποδομών είναι σχετικά υψηλή. Αυτό σημαίνει ότι οι υποδομές διέλευσης και διάσχισης των συνόρων παραμερίζουν σε μεγάλο βαθμό τις δυσκολίες προσπελασιμότητας, λόγω δύσκολης γεωμορφολογίας. Ο ισχυρισμός αυτός επιβεβαιώνεται, τόσο στις θετικές τιμές που εντοπίζονται στις διασυνοριακές ζώνες των νομών Σερρών, Κιλκίς, Έβρου και Φλώρινας, όσο και στις αρνητικές τιμές που επισημαίνει κανείς στο νομό Ξάνθης με την

περιοχή του Smolyan. Στη ζώνη ωστόσο Ελλάδα-Αλβανίας, οι απόψεις φαίνεται να διίστανται, καθώς σε όλους τους νομούς της Αλβανίας παρουσιάζονται τιμές πάνω από το μέσο όρο, ενώ στην Ελληνική πλευρά συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Οι υποδομές προσπελασιμότητας που έλαβαν χώρα στην ελληνική πλευρά τα τελευταία χρόνια²⁸ και ταυτόχρονα η απουσία αντίστοιχου μεγέθους υποδομών στην Αλβανική πλευρά, λόγω έλλειψης χρηματοδοτικών πόρων, έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της χρονοαπόστασης (κατά συνέπεια και του κόστους) λόγω του ιδιαίτερα ορεινού εδάφους της περιοχής. Συμπερασματικά, η δύσκολη μορφολογία του εδάφους, όταν συνδυάζεται με σοβαρή απουσία υποδομών πρόσβασης, επιβαρύνει το κόστος αλληλεπίδρασης λειτουργώντας ανασχετικά.

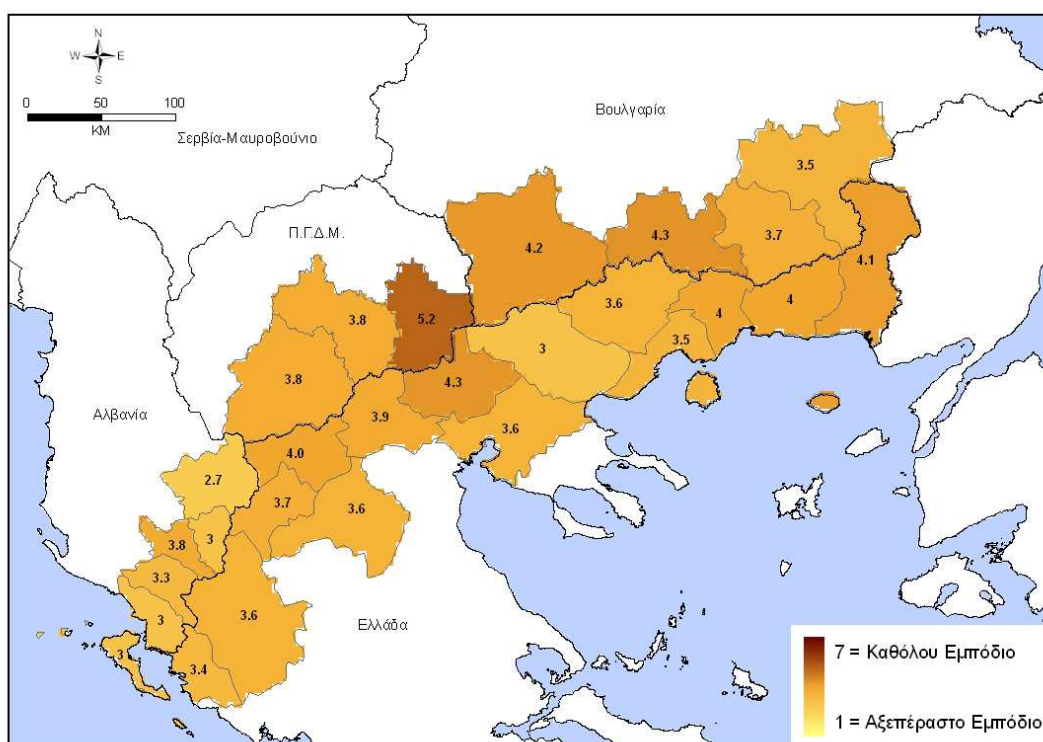
Χάρτης 9.19 Η δύσκολη εδαφική μορφολογία ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

Πηγή: *Ίδια Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA*

²⁸ Η κατασκευή της Εγνατίας Οδού με τους κάθετους άξονες, καθώς και η βελτίωση των υποδομών στους διασυνοριακούς σταθμούς ελέγχων

Χάρτης 9.20 Η χαμηλή ποιότητα και παραγωγικότητα των τοπικών επιχειρήσεων ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

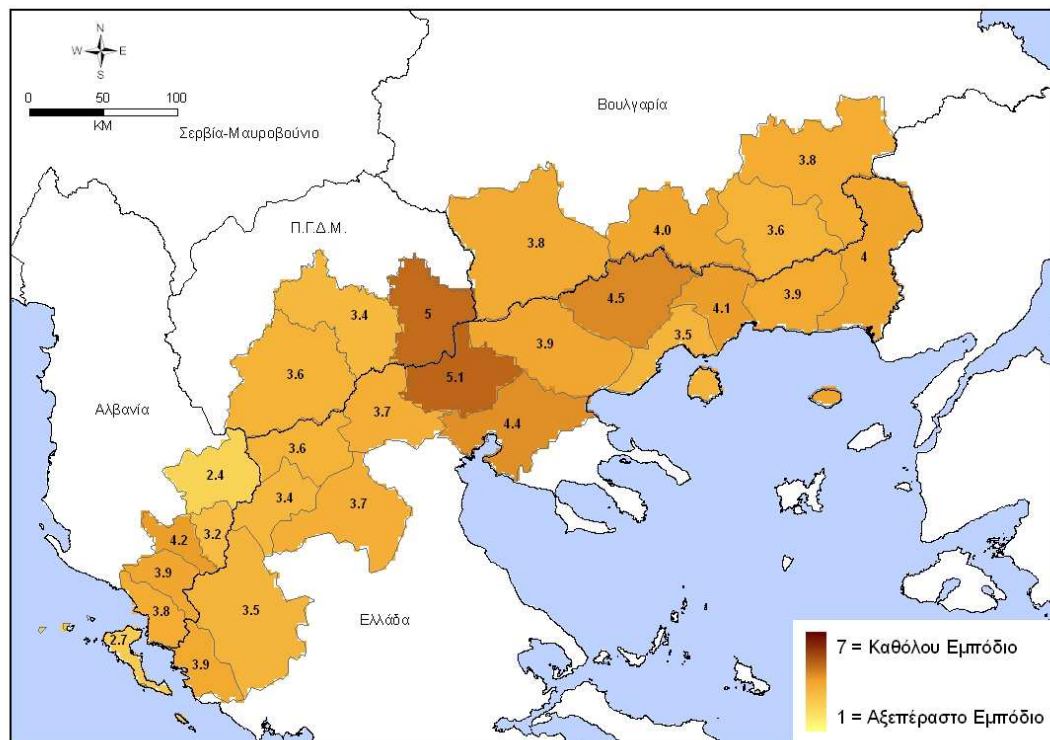

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA

Στο Χάρτη 9.20, απεικονίζονται τα αποτελέσματα στο ερώτημα που αφορά στο βαθμό που η χαμηλή ποιότητα και παραγωγικότητα των τοπικών επιχειρήσεων, λειτουργεί ως εμπόδιο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Είναι φανερό ότι στις περισσότερες των περιπτώσεων οι αρνητικές τιμές είναι αυτές που επικρατούν. Το εύρημα αυτό φανερώνει ένα σοβαρό πρόβλημα, που είναι συνυφασμένο τόσο με τις ιδιαιτερότητες της ευρύτερης περιοχής των Βαλκανίων στον ευρωπαϊκό χάρτη εξειδίκευσης, όσο και με τον περιμετρικό χαρακτήρα των συνοριακών περιοχών *per se*. Από την άλλη πλευρά ωστόσο, παρατηρούμε ότι οι τιμές στην περιφέρεια Vardar της Π.Γ.Δ.Μ., που βρίσκεται απέναντι από τη βιομηχανική ζώνη του Κιλκίς και κοντά στην πόλη της Θεσσαλονίκης είναι σχετικά υψηλότερες. Το αποτέλεσμα αυτό μας επιτρέπει να ισχυριστούμε ότι οι οικονομίες κλίμακας που δημιουργούνται λόγω πυκνής παρουσίας ομοειδών επιχειρήσεων κοντά σε ένα μητροπολιτικό

κέντρο όπως είναι η Θεσσαλονίκη, διαμορφώνει ευνοϊκές συνθήκες ποιότητας και παραγωγικότητας των επιχειρήσεων.

Χάρτης 9.21 Η περιορισμένη διαφοροποίηση των προϊόντων της τοπικής οικονομίας ως εμπόδιο διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

Πηγή: *Ϊδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA*

Ο Χάρτης 9.21, απεικονίζει το βαθμό που η περιορισμένη διαφοροποίηση των προϊόντων της τοπικής οικονομίας αποτελεί εμπόδιο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Είναι εμφανές από τα αποτελέσματα, ότι στις περισσότερες των περιπτώσεων επικρατούν τιμές κάτω του μέσου όρου. Το εύρημα αυτό αντανακλά την αδύναμη παραγωγική βάση, τη χαμηλή ζήτηση λόγω χαμηλής πληθυσμιακής πυκνότητας και την ασθενική παρουσία υποδομών έρευνας, ανάπτυξης και καινοτομίας που χαρακτηρίζουν τους συνοριακούς νομούς της περιοχής αναφοράς. Ο συνδυασμός των αρνητικών αυτών συνθηκών, αποτρέπει το υψηλό επίπεδο διαφοροποίησης των προϊόντων,

ελαττώνοντας ουσιαστικά την ελκυστικότητα των συγκεκριμένων περιοχών (Fujita, 1993).

Στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης αντίθετα, οι τιμές κινούνται στη θετική κλίμακα, καθώς οι οικονομίες κλίμακας που δημιουργούνται λόγω συγκέντρωσης επιχειρήσεων, καταναλωτών και εργαζομένων από τη μια και αστικών και βιομηχανικών υποδομών από την άλλη, καθιστούν βιώσιμες παραγωγικές μονάδες που εξειδικεύονται σε διαφοροποιημένα προϊόντα. Η διαφοροποίηση των προϊόντων της τοπικής οικονομίας με τη σειρά της, αυξάνει την ελκυστικότητα μιας συνοριακής περιοχής, ενθαρρύνοντας τη διασυνοριακή αλληλεπίδραση.

9.7 Συμπεράσματα

Μέσα από την ανάλυση που προηγήθηκε στο παρόν κεφάλαιο, επιχειρήθηκε να αναγνωρισθούν και να αξιολογηθούν τα βασικά εμπόδια διασυνοριακής αλληλεπίδρασης και διασυνοριακής συνεργασίας. Ειδικότερα, εξετάστηκαν πέντε ομάδες εμποδίων που έχουν σχέση με τις υποδομές, τη διάσχιση των συνόρων, τις συνθήκες εμπορίου, τις γενικές συνθήκες και την οικονομική γεωγραφία των συνοριακών περιοχών. Τα επιμέρους εμπόδια αναλύθηκαν, τόσο στο επίπεδο των εξωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όσο και στο επίπεδο της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης».

Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι εάν το επίπεδο των διασυνοριακών υποδομών είναι χαμηλό, οι συνθήκες προσπελασιμότητας στα σύνορα επιβαρύνονται, παρά το γεγονός ότι η παράμετρος αυτή δεν αποτελεί καθοριστικό εμπόδιο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Οι υποδομές σύνδεσης μάλιστα, όπως είναι ο σιδηρόδρομος και οι οδικές συνδέσεις υπερτοπικού χαρακτήρα, δεν αποτελούν απλά ζήτημα κάποιων θεσμικών διευθετήσεων, αλλά αντικείμενο μακροχρόνιου σχεδιασμού. Ως αποτέλεσμα,

το άνοιγμα των συνόρων συνυπάρχει για μεγάλο διάστημα με το καθεστώς των κλειστών συνόρων όσον αφορά στις υποδομές. Επιπλέον στο πεδίο των πολιτικών υποδομών, δεν είναι καθόλου βέβαιο ότι οι μεγάλοι διευρωπαϊκοί άξονες που διασχίζουν τα σύνορα ευνοούν την αλληλεπίδραση στο συνοριακό επίπεδο και αποθαρρύνουν φαινόμενα «τούνελ» στη διασυνοριακή επικοινωνία.

Έχει φανεί ότι το καθεστώς διάσχισης των συνόρων επηρεάζει σημαντικά το βαθμό που η διασυνοριακή αλληλεπίδραση διευκολύνεται ή αποθαρρύνεται. Το καθεστώς visa ιδιαίτερα, αντανakλά και αναπαράγει σε μεγάλο βαθμό ένα ασύμμετρο μοτίβο εντός/εκτός κατά μήκος των εξωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που λειτουργεί ως εμπόδιο κυρίως για τις μεταναστευτικές ροές από τις τρίτες χώρες προς την Ευρωπαϊκή Ένωση. Πολύ πιο σημαντικά από το καθεστώς της visa, έχουν αναδειχθεί τα εμπόδια στο επίπεδο της συμπεριφοράς των συνοριακών υπαλλήλων, που αντανakλούν σε μεγάλο βαθμό μια ιδιαίτερη διαλεκτική σχέση που διαμορφώνεται κάθε φορά μεταξύ του χώρου, των ανθρώπων και των διακρατικών σχέσεων.

Τα εμπόδια αναφορικά με τις συνθήκες εμπορίου στα σύνορα, φάνηκε ότι είναι αρκετά σημαντικά. Έγινε φανερό, ότι οι επιβαλλόμενοι δασμοί και ειδικότερα η γραφειοκρατία και οι τεχνικές απαιτήσεις, αποτελούν υπαρκτά προβλήματα στο διασυνοριακό εμπόριο για όλες τις πλευρές των συνόρων. Η εξάλειψη των εμποδίων αυτών, όταν είναι αποτέλεσμα συνειδητών επιλογών εμπορικής πολιτικής αποτελεί ζήτημα πολιτικών και οικονομικών συμφωνιών. Ωστόσο, όταν τα εμπόδια των γενικών συνθηκών εμπορίου είναι αποτέλεσμα εγγενών αδυναμιών του διοικητικού και γραφειοκρατικού μηχανισμού, τότε προκύπτει η ανάγκη για δρομολόγηση συντονισμένων και αποτελεσματικών εμπορικών πολιτικών και στις δύο πλευρές των συνόρων.

Η μελέτη των τεσσάρων παραμέτρων που συνέθεταν τις γενικές συνθήκες στα σύνορα, ανέδειξαν μια σειρά από πολύ σημαντικά εμπόδια διασυνοριακής

αλληλεπίδρασης. Ειδικότερα είναι ευρέως διαδεδομένο στα σύνορα ένα περιβάλλον ρευστότητας, ανασφάλειας, χαμηλής ποιότητας διακυβέρνησης και ασταθών επιχειρηματικών κανόνων. Δεν είναι τυχαίο βέβαια ότι οι περισσότερες συνοριακές ζώνες αποτελούν περιοχές που είναι ιστορικά, πολιτικά και οικονομικά επιβαρυνμένες. Τα ευρήματα αυτά, φανερώνουν εκτός των άλλων, την αναγκαιότητα επιπλέον πολιτικού χρόνου για τη βελτίωση των γενικών συνθηκών στα σύνορα.

Μελετώντας το βαθμό που τα επιμέρους χαρακτηριστικά της οικονομικής γεωγραφίας των συνόρων αποτελούν εμπόδιο στη διασυνοριακή συνεργασία, φάνηκε ότι το μέγεθος αγοράς και η αγοραστική δύναμη της απέναντι πλευράς δημιουργεί δυσκολίες μόνο στην πιο ανεπτυγμένη οικονομικά πλευρά. Αντίθετα τα επίπεδα παραγωγικότητας, ποιότητας και διαφοροποίησης των προϊόντων στα σύνορα, αποτελούν πρόβλημα σε όλες τις πλευρές των συνόρων. Τα αποτελέσματα αυτά αντανακλούν αφενός τον ασύμμετρο χαρακτήρα της οικονομικής γεωγραφίας των συνόρων με όρους εισοδήματος και τον κατακερματισμό της αγοράς που βρίσκεται απέναντι από τα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αφετέρου, τα αποτελέσματα φέρνουν στην επιφάνεια τον περιμετρικό χαρακτήρα σχεδόν όλων των συνοριακών περιφερειών και την αδυναμία τους να προσελκύσουν οικονομικές δραστηριότητες υψηλής λειτουργικής τάξης.

Κεφάλαιο 10: Αναλύοντας τις Πολιτικές Διασυνοριακής συνεργασίας μέσα από την εμπειρική έρευνα

10.1 Εισαγωγή

Μέσα από την επισκόπηση των πολιτικών που προηγήθηκε στα Κεφάλαια 3 και 4, έχει φανεί ότι το ζήτημα της εδαφικής και διασυνοριακής συνεργασίας κατέχει τα τελευταία χρόνια υψηλή θέση στην ατζέντα των ευρωπαϊκών πολιτικών, τροφοδοτώντας ταυτόχρονα τη σχετική επιστημονική συζήτηση. Επιπλέον, η θεωρητική και η εμπειρική ανάλυση που προηγήθηκε, έχει δείξει ότι το άνοιγμα των συνόρων επιφέρει κινητικότητα στις δυνάμεις της αγοράς, αλλά και επιπτώσεις στο χώρο και στην οικονομία. Εμφανίζονται με άλλα λόγια η αγορά και οι πολιτικές, ως δύο διακριτές δυναμικές στο συνοριακό χώρο, που είτε αντιπαρατίθενται, είτε καλύπτει η μία τις ανεπάρκειες της άλλης, είτε οι δεύτερες (πολιτικές) εξυπηρετούν και διευκολύνουν την πρώτη (αγορά). Αποτελούν ωστόσο οι ασκούμενες οι συνοριακές πολιτικές ένα εργαλείο σχεδιασμού ικανό να αντιπαρατεθεί με τις δυνάμεις της αγοράς στο συνοριακό χώρο; Έχουν οι πολιτικές αυτές το κρίσιμο μέγεθος και τη θεματική επικέντρωση έτσι ώστε να είναι αποτελεσματικές;

Στο Κεφάλαιο 2 έχει επισημανθεί ότι η μεγάλη απόσταση από το οικονομικό κέντρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η κατάτμηση της αγοράς, οι δυσμενείς «*αρχικές συνθήκες*» και κυρίως τα εμπόδια στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση, επηρεάζουν αρνητικά τη δυναμική των πολιτικών. Στο πλαίσιο αυτό έχει ενδιαφέρον να εξεταστεί εμπειρικά εάν η υπόθεση για αδύναμες συνοριακές πολιτικές επιβεβαιώνονται στην πράξη. Τα εμπειρικά ευρήματα άλλωστε του Κεφαλαίου 7, έχουν δείξει ότι οι συνοριακές ζώνες είναι επί το πλείστον περιοχές ισχνής ελκυστικότητας και χαμηλών ευκαιριών, γεγονός που

καταδεικνύει τη σημασία της διερεύνησης του κατά πόσο οι σχετικές πολιτικές είναι τελικά επιτυχημένες.

Η ανάλυση της στρατηγικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης έναντι των γειτόνων της στο Κεφάλαιο 3, μαρτυρεί έναν μάλλον «επιλεκτικό διασυνοριακό φιλελευθερισμό», που ενθαρρύνει από τη μια την ανταλλαγή αγαθών, υπηρεσιών και κεφαλαίων ενώ αποθαρρύνει την ίδια στιγμή τη μετακίνηση της εργασίας (ειδικότερα της ανειδίκευτης). Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτνίασης από τη μια και η Συνθήκη Shengen από την άλλη, αποτελούν ακριβώς την αντανάκλαση αυτής της διπλής ατζέντας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στην προσπάθειά της να συνδυάσει την οικονομική ενοποίηση με την εσωτερική ασφάλεια. Στο ίδιο Κεφάλαιο έχει καταγραφεί επιπλέον, ότι τελικά η Ευρωπαϊκή Ένωση δε μιλάει την ίδια γλώσσα έναντι των γειτόνων της καθώς οι συνοριακές πολιτικές παρουσιάζουν μια πολυφωνία. Το ερώτημα που προκύπτει από αυτή τη συζήτηση είναι εάν το παραπάνω περίγραμμα επηρεάζει τελικά τη συχνότητα και την αποτελεσματικότητα των διασυνοριακών πολιτικών στις περιοχές αναφοράς της παρούσας έρευνας.

Στο Κεφάλαιο 4, αναλύθηκαν οι τρέχουσες και οι μελλοντικές πολιτικές διασυνοριακής συνεργασίας και αξιολογήθηκε η αποτελεσματικότητά τους.

Ειδικότερα συνδέθηκαν οι θεματικές προτεραιότητες με τα αποτελέσματα των πολιτικών και αξιολογήθηκε η συνάφεια του στρατηγικού με τον επιχειρησιακό σχεδιασμό. Το ζήτημα που έχει ενδιαφέρον να εξετάσουμε στο σημείο αυτό, είναι κατά πόσο η σχετική ανάλυση που προηγήθηκε, συμβαδίζει με τα εμπειρικά ευρήματα στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στο παρόν Κεφάλαιο ειδικότερα, επιχειρούμε να μελετήσουμε από τη μία το βαθμό που οι διασυνοριακές πολιτικές είναι συχνές και αποτελεσματικές και

από την άλλη να αξιολογήσουμε τη γεωγραφία αυτών των πολιτικών. Με άλλα λόγια, είναι σε κάποιες πλευρές των συνόρων οι διασυνοριακές πολιτικές πιο συχνές και πιο αποτελεσματικές; Εάν συμβαίνει κάτι τέτοιο, ποιες είναι οι αιτίες; Επιπλέον, ποιοι είναι οι φορείς που δραστηριοποιούνται περισσότερο στη διασυνοριακή συνεργασία; Ποιοι κερδίζουν και ποιοι χάνουν από τη διασυνοριακή συνεργασία; Τι πρέπει να γίνει για να βελτιωθεί η αποτελεσματικότητα των διασυνοριακών πολιτικών;

Τα παραπάνω ερωτήματα επιχειρούμε να τα απαντήσουμε μέσα από τα αποτελέσματα της εμπειρικής έρευνας που βασίζεται τόσο στα δομημένα ερωτηματολόγια, όσο και στις συνεντεύξεις εμβάθυνσης. Η ανάλυση που ακολουθεί στο επόμενο μέρος, αναφέρεται στα εμπειρικά αποτελέσματα των ερωτηματολογίων σε σχέση με τις πολιτικές διασυνοριακής συνεργασίας. Τα ζητήματα τα οποία διερευνώνται έχουν σχέση με τη συχνότητα και αποτελεσματικότητα των πολιτικών από τη μια και των φορέων που ενεργοποιούνται περισσότερο στη διασυνοριακή συνεργασία από την άλλη. Στη συνέχεια η ανάλυση των πολιτικών διασυνοριακής συνεργασίας εστιάζεται στο επίπεδο της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης» και βασίζεται στις συνεντεύξεις εμβάθυνσης που έχουν πραγματοποιηθεί. Ακολουθεί μια σειρά προτάσεων διασυνοριακής πολιτικής, ενώ το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με τη συνοπτική παράθεση των συμπερασμάτων.

10.2 Εμπειρική αξιολόγηση πολιτικών διασυνοριακής συνεργασίας

Στο παρόν τμήμα αναλύονται τα εμπειρικά αποτελέσματα σε μια σειρά από ερωτήματα του δομημένου ερωτηματολογίου σε σχέση με τις πολιτικές στα σύνορα. Το ζήτημα στο οποίο εστιάζουμε την ανάλυση, είναι η αξιολόγηση των πολιτικών διασυνοριακής συνεργασίας. Πιο συγκεκριμένα, επιχειρείται σε πρώτη φάση η αξιολόγηση των ευρωπαϊκών, εθνικών, περιφερειακών, και τοπικών διασυνοριακών πολιτικών. Στη συνέχεια, αξιολογούνται τα βασικά

θεματικά πεδία των διασυνοριακών πολιτικών, αλλά και η συνεργασία μεταξύ ομοειδών ομάδων καθώς και η συνεργασία σε ειδικά ζητήματα. Στο τελευταίο μέρος του τμήματος, αξιολογούνται οι φορείς που δραστηριοποιούνται στη διασυνοριακή συνεργασία.

Στο πλαίσιο της συζήτησης που ακολουθεί, τίθενται προς διερεύνηση μια σειρά από ενδιαφέροντα ερωτήματα. Σ' ένα πρώτο επίπεδο ανάλυσης μας ενδιαφέρει να εξετάσουμε μέσα από μια συγκριτική αξιολόγηση, τη συχνότητα και την αποτελεσματικότητα των διασυνοριακών πολιτικών. Υπάρχει γενικά κάποια συστηματική διαφορά μεταξύ συχνότητας υλοποίησης και αποτελεσματικότητας των διασυνοριακών πολιτικών; Μπορεί να εντοπίσει κανείς συσχετίσεις μεταξύ του γεωγραφικού και διοικητικού επιπέδου σχεδιασμού (ευρωπαϊκό, εθνικό, περιφερειακό, τοπικό) από τη μια και της συχνότητας/αποτελεσματικότητας των διασυνοριακών πολιτικών από την άλλη; Σε ποια θεματικά πεδία αναφέρεται η μεγαλύτερη συχνότητα και αποτελεσματικότητα των διασυνοριακών πολιτικών; Η ένταση και η αποτελεσματικότητα των πολιτικών διαφοροποιείται όταν αναφέρεται σε ομάδες με κοινά χαρακτηριστικά ή σε ζητήματα που απαιτούν κοινή αντιμετώπιση; Ποιοι είναι οι φορείς που ενεργοποιούνται σε ζητήματα διασυνοριακής συνεργασίας στο τοπικό και περιφερειακό επίπεδο; Τα παραπάνω ερωτήματα θα επιχειρήσουμε να απαντήσουμε στην ανάλυση που ακολουθεί.

Πίνακας 10.1 Πολιτικές Διασυνοριακής Συνεργασίας με βάση το γεωγραφικό-διοικητικό επίπεδο σχεδιασμού

1 = ανύπαρκτες πολιτικές 7 = πολύ συχνές πολιτικές Υ= υλοποίηση A= αποτελεσματικότητα	Ελλάδα Αλβανία		Ελλάδα FYROM		Ελλάδα Βουλγαρία		Σύνολο Ελλάδας (ALFYBU)		Χώρες μη μέλη ΕΕ	Νέα Κράτη Μέλη	ΕΕ- 15	EXLINEA	
	GR	AL	GR	FY	GR	BU	West	East	EXT	NMS	EU-15		
<i>Αρ. Παρατηρήσεων</i>	49	49	83	41	60	118	192	208	338	368	231	937	
<i>Τοπικές</i> πολιτικές διασυνοριακής συνεργασίας	Υ	3.61	4.46	4.01	4.37	4.29	4.92	3.99	4.71	4.37	4.67	4.20	4.4
	A	3.67	4.79	3.65	3.68	4.09	4.64	3.79	4.49	4.10	4.36	3.90	3.9
<i>Περιφερειακές</i> πολιτικές διασυνοριακής συνεργασίας	Υ	3.71	4.35	4.26	4.11	4.17	5.06	4.09	4.72	4.38	4.59	4.25	4.4
	A	3.88	4.62	4.11	3.79	4.05	4.63	4.03	4.47	4.07	4.25	4.13	3.9
<i>Εθνικές</i> πολιτικές διασυνοριακής συνεργασίας	Υ	3.73	4.06	4.25	4.13	4.21	4.83	4.10	4.52	4.13	4.30	4.18	3.9
	A	3.86	4.23	4.11	3.63	4.31	4.39	4.11	4.21	3.82	3.98	4.17	3.5
<i>Ευρωπαϊκές</i> πολιτικές διασυνοριακής συνεργασίας (χρηματοδότηση)	Υ	4.14	4.21	4.44	4.16	4.41	5.00	4.36	4.66	4.14	4.70	4.43	4.0
	A	3.94	4.60	4.17	4.00	4.47	4.53	4.20	4.44	4.07	4.47	4.29	3.9

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA

Ο Πίνακας 10.1, παρέχει συνοπτικές πληροφορίες για τις πολιτικές διασυνοριακής συνεργασίας, με βάση το γεωγραφικό και διοικητικό επίπεδο σχεδιασμού. Πιο αναλυτικά, εξετάζεται η συχνότητα υλοποίησης (Υ) και ο βαθμός αποτελεσματικότητας (Α) των διασυνοριακών πολιτικών στο τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Οι πληροφορίες που παρέχονται στον πίνακα (μέσες τιμές) αναφέρονται, τόσο στο επίπεδο των εξωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όσο και στο επίπεδο της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης». Η ακραία τιμή 1 δείχνει ανύπαρκτες/καθόλου αποτελεσματικές πολιτικές, ενώ η ακραία τιμή 7 υποδηλώνει πολύ συχνές/στο μέγιστο αποτελεσματικές διασυνοριακές πολιτικές.

Τα δεδομένα του Πίνακα 10.1, μας επιτρέπουν να προχωρήσουμε στους παρακάτω σχολιασμούς: Πρώτον, σε όλες τις περιπτώσεις οι τιμές της συχνότητας υλοποίησης των διασυνοριακών πολιτικών (Υ) είναι υψηλότερες των τιμών που δείχνουν την αποτελεσματικότητα (Α) των πολιτικών αυτών. Το εύρημα αυτό φωτίζει μια συστηματική απόκλιση μεταξύ έργου και αποτελέσματος, η οποία θα πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη στο σχεδιασμό διασυνοριακών πολιτικών. Έχοντας κατά νου ότι τα προγράμματα διασυνοριακής συνεργασίας (INTERREG κ.α.) αυξήθηκαν εντοπωσιακά, τόσο σε επίπεδο προϋπολογισμού, όσο και σε επίπεδο δράσεων, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η απόκλιση μεταξύ υλοποίησης και προσδοκώμενου αποτελέσματος, θέτει επί τάπητος την αναγκαιότητα του επανασχεδιασμού των διασυνοριακών πολιτικών.

Δεύτερον, στο επίπεδο των εξωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, παρατηρούμε ότι στις περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε (EU-15) πιο συχνές είναι οι πολιτικές ευρωπαϊκού επιπέδου και ακολουθούν οι περιφερειακές, τοπικές και εθνικές αντίστοιχα. Στο επίπεδο ωστόσο της αποτελεσματικότητας, η ιεράρχηση από την υψηλότερη προς την χαμηλότερη τιμή παίρνει τη μορφή: ευρωπαϊκές-εθνικές-περιφερειακές-τοπικές πολιτικές. Στα Νέα Κράτη Μέλη (NMS), τόσο η συχνότητα, όσο και η αποτελεσματικότητα των πολιτικών παίρνει με βάση τη μεγαλύτερη τιμή, τη μορφή: ευρωπαϊκές-τοπικές-περιφερειακές-εθνικές. Στις τρίτες χώρες (EXT) αντίστοιχα είναι αξιοσημείωτο ότι οι ευρωπαϊκές πολιτικές καταλαμβάνουν μαζί με τις εθνικού επιπέδου πολιτικές τις τελευταίες θέσεις, τόσο σε επίπεδο υλοποίησης, όσο και αποτελεσματικότητας. Τα ευρήματα αυτά, αναδεικνύουν το ενδιαφέρον ζήτημα της διοικητικής/διαχειριστικής ικανότητας σχεδιασμού και υλοποίησης διασυνοριακών πολιτικών σε κάθε ομάδα συνοριακών περιφερειών του ερευνητικού δείγματος. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι στις περιοχές EU-15 ο μεγαλύτερος όγκος χρηματοδοτήσεων και διαχειριστικής τεχνογνωσίας είναι περισσότερο συγκεντρωμένος στο ευρωπαϊκό επίπεδο και λιγότερο στο τοπικό, όπου εντοπίζεται και η

χαμηλότερη αποτελεσματικότητα. Το γεγονός ότι στα Νέα Κράτη Μέλη (NMS) και στις τρίτες χώρες (EXT) η εικόνα έχει μια εντελώς διαφορετική μορφή, αντανακλά τη μέτρια (NMS μέχρι πρόσφατα) ή την ελάχιστη (EXT) εμπλοκή του ευρωπαϊκού παράγοντα στις διασυνοριακές πολιτικές. Ως αποτέλεσμα, το ενδιαφέρον να δρομολογηθούν διασυνοριακές πολιτικές από τις χώρες αυτές στο εθνικό επίπεδο, είναι ισχυρό. Στο τοπικό και περιφερειακό επίπεδο αντίθετα, το άνοιγμα των συνόρων προσδίδει στις συνοριακές αυτές περιοχές προοπτικές ανάπτυξης μέσω της διασυνοριακής συνεργασίας, με αποτέλεσμα να γίνονται πιο δραστήριες και αποτελεσματικές. Ωστόσο, το γεγονός ότι στις περισσότερες περιπτώσεις τα έργα είχαν εθνική παρά διασυνοριακή διάσταση, (με πιο χαρακτηριστική περίπτωση το Πρόγραμμα PHARE CBC) λειτούργησε σε βάρος της αποτελεσματικότητας των διασυνοριακών πολιτικών.

Τρίτον, στο επίπεδο της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης», η αποτελεσματικότητα των διασυνοριακών πολιτικών υπολείπεται της συχνότητας υλοποίησης, εμφανίζοντας το ίδιο μοτίβο με τις περιπτώσεις που αναφέρθηκαν πιο πριν. Το εύρημα αυτό φανερώνει ότι η εντατικοποίηση των διασυνοριακών πολιτικών, δε συνδέθηκε επαρκώς με τις συγκεκριμένες ανάγκες (demand driven), η ενεργοποίηση του τοπικού παράγοντα (bottom up) δεν ήταν η επιθυμητή, ενώ οι δράσεις δεν είχαν το κατάλληλο κρίσιμο μέγεθος ή την εσωτερική συνοχή, έτσι ώστε η αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων να είναι ορατή. Στις ελληνικές συνοριακές περιφέρειες (West), οι πολιτικές ευρωπαϊκού επιπέδου εμφανίζονται ως οι πιο συχνές και πιο αποτελεσματικές πολιτικές, ενώ τις χαμηλότερες τιμές εμφανίζουν οι διασυνοριακές πολιτικές στο εθνικό επίπεδο. Στις συνοριακές περιφέρειες των τριών χωρών υπό μετάβαση (East) αντίθετα, οι υψηλότερες τιμές εμφανίζονται στο περιφερειακό και τοπικό επίπεδο διασυνοριακών πολιτικών, ενώ οι πολιτικές εθνικού επιπέδου εμφανίζουν (και σ' αυτήν την περίπτωση) τις χαμηλότερες επιδόσεις. Συγκρίνοντας επίσης την εικόνα μεταξύ West-East εντοπίζουμε ότι η συχνότητα και η αποτελεσματικότητα

των πολιτικών στην ζώνη East εμφανίζει συστηματικά υψηλότερες τιμές από τη ζώνη West. Τα αποτελέσματα αυτά φανερώσουν για την ελληνική πλευρά τη βαρύτητα που έχουν τα ευρωπαϊκά διασυνοριακά προγράμματα, ενώ στην απέναντι πλευρά, οι τιμές φανερώσουν την ενεργοποίηση του τοπικού και περιφερειακού επιπέδου, λόγω ακριβώς της έλλειψης σοβαρών ευρωπαϊκών χρηματοδοτήσεων. Αξιοσημείωτο ωστόσο είναι το γεγονός ότι ενώ τα αντικειμενικά στοιχεία δείχνουν σαφή υπεροχή της ζώνης West σε αριθμό και χρηματοδοτικό μέγεθος προγραμμάτων, εντούτοις σε επίπεδο αντιλήψεων (μέσα από τα ερωτηματολόγια) η ζώνη East παρουσιάζει μεγαλύτερη συχνότητα και αποτελεσματικότητα διασυνοριακών πολιτικών. Τα εμπειρικά αυτά ευρήματα μπορούν να ερμηνευθούν μόνο εάν ληφθεί υπόψη ότι τα διασυνοριακά προγράμματα κατείχαν μόνο ένα μικρό μέρος της πληθώρας ευρωπαϊκών χρηματοδοτήσεων στην ελληνική πλευρά, τη στιγμή που η εικόνα στη ζώνη East ήταν ακριβώς η αντίστροφη.

Συνεχίζοντας την αξιολόγηση των πολιτικών, ο Πίνακας 10.2 παρέχει συνοπτικές πληροφορίες αναφορικά με τη συχνότητα και την αποτελεσματικότητα των διασυνοριακών πολιτικών σε πέντε θεματικά πεδία που είναι οι υποδομές, το περιβάλλον, η πολιτική προστασία (φυσικές καταστροφές), ο πολιτισμός και η εκπαίδευση.

Πίνακας 10.2 Πολιτικές Διασυνοριακής Συνεργασίας με βάση το θεματικό πεδίο

		Ελλάδα Αλβανία		Ελλάδα FYROM		Ελλάδα Βουλγαρία		Σύνολο Ελλάδας (ALFYBU)		Χώρες μη μέλη ΕΕ	Νέα Κράτη Μέλη	ΕΕ- 15	EXLINEA
		GR	AL	GR	FY	GR	BU	West	East	EXT	NMS	EU-15	
1 = ανύπαρκτες πολιτικές													
7 = πολύ συχνές πολιτικές													
Υ = υλοποίηση													
A = αποτελεσματικότητα													
<i>Αρ. Παρατηρήσεων</i>		49	49	83	41	60	118	192	208	338	368	231	937
<i>Υποδομές</i> (δρόμοι, σημεία διέλευσης, σιδηρόδρομοι κ.α.)	Υ	3.80	4.46	4.28	3.95	3.98	4.43	4.06	4.35	4.00	4.22	4.17	3.7
	A	3.67	4.62	4.20	3.76	4.17	4.14	4.05	4.18	3.92	4.00	4.14	3.5
Πολιτικές συνεργασίας για <i>περιβαλλοντικά</i> προβλήματα	Υ	3.16	4.38	3.69	3.68	3.78	4.55	3.58	4.35	4.27	4.01	3.70	4.2
	A	3.31	4.40	3.54	3.26	3.84	4.53	3.58	4.27	4.03	3.93	3.67	4.1
Πολιτικές συνεργασίας για περιπτώσεις <i>φυσικών καταστροφών</i>	Υ	3.51	4.35	3.74	3.87	3.95	4.75	3.74	4.49	4.14	4.09	3.79	4.1
	A	3.42	4.47	3.75	3.63	4.03	4.63	3.75	4.40	3.99	3.98	3.77	3.9
Πολιτικές <i>πολιτιστικής συνεργασίας</i>	Υ	3.82	5.29	4.17	4.29	4.28	4.92	4.11	4.89	5.07	5.13	4.29	5.1
	A	3.85	4.83	4.09	3.63	4.36	4.91	4.11	4.65	4.82	4.96	4.27	5.0
Πολιτικές συνεργασίας για <i>εκπαίδευση/έρευνα</i>	Υ	3.51	5.25	3.62	4.29	4.31	4.53	3.80	4.65	4.69	4.66	4.06	4.7
	A	3.56	4.79	3.91	3.66	4.24	4.62	3.93	4.48	4.49	4.56	4.11	4.6

Πηγή: Ίδια Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA

Με βάση τα δεδομένα του Πίνακα 10.2 μπορούμε να προχωρήσουμε στις παρακάτω παρατηρήσεις: Πρώτον, η συχνότητα υλοποίησης των θεματικών πολιτικών εμφανίζεται σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις μεγαλύτερη σε σχέση με την αποτελεσματικότητά τους. Η εικόνα είναι παρόμοια με αυτή του Πίνακα 10.1, αν και στην περίπτωση του Πίνακα 10.2, η απόκλιση μεταξύ συχνότητας και αποτελεσματικότητας των πολιτικών είναι μικρότερη. Το γεγονός αυτό ωστόσο, δε μειώνει στο ελάχιστο την ανάγκη μιας πιο ενδελεχούς και συστηματικής διερεύνησης των λόγων που ο σχεδιασμός και η υλοποίηση διασυνοριακών θεματικών πολιτικών υπολείπεται της επιθυμητής

αποτελεσματικότητας. Το εύρημα αυτό είναι συμβαδίζει με τα ευρήματα των αξιολογήσεων τόσο του Προγράμματος INTERREG όσο και του Προγράμματος PHARE CBC.

Η δεύτερη παρατήρηση έχει να κάνει με το γεγονός ότι σε όλες τις περιπτώσεις του Πίνακα 10.2, οι πολιτικές πολιτιστικής συνεργασίας καταλαμβάνουν την πρώτη θέση σε σχέση με τα άλλα θεματικά πεδία, τόσο από πλευράς συχνότητας, όσο και από πλευράς αποτελεσματικότητας των πολιτικών. Το εύρημα αυτό, για ένα τόσο μεγάλο ερευνητικό δείγμα προκαλεί εντύπωση για το βαθμό συστηματικότητάς του και θεωρείται ότι είναι πολύ σημαντικό για το σχεδιασμό και τις προτεραιότητες των μελλοντικών διασυνοριακών πολιτικών. Τα ζητήματα του πολιτισμού με άλλα λόγια, προβάλλουν ως ένα προνομιακό πεδίο άσκησης «έξυπνων», εφικτών και αποτελεσματικών διασυνοριακών πολιτικών.

Τρίτον, στο επίπεδο ανάλυσης των εξωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, παρατηρούμε ότι για τις συνοριακές περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε (EU-15) το θεματικό πεδίο πολιτικών που βρίσκεται σε υψηλότερη προτεραιότητα (μετά τον πολιτισμό) είναι οι υποδομές, γεγονός που επιβεβαιώνει τις αναφορές των σχετικών αξιολογήσεων κυρίως του Προγράμματος INTERREG. Αντίθετα, η εικόνα διαφοροποιείται στην περίπτωση των περιφερειών των Νέων Κρατών Μελών (NMS) και των τρίτων χωρών (EXT), καθώς οι πολιτικές συνεργασίας σε θέματα εκπαίδευσης και έρευνας εμφανίζουν (μετά τον πολιτισμό) τις υψηλότερες τιμές. Η διαφορά αυτή στις προτεραιότητες, αντικατοπτρίζει ουσιαστικά την διαφορά στην ιεράρχηση των αναγκών και των προτεραιοτήτων μεταξύ των τριών ομάδων συνοριακών περιφερειών. Αυτό σημαίνει με άλλα λόγια, ότι οι διασυνοριακές υποδομές για την πλευρά της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε (EU-15) αποτελούν βασικό όρο προσπελασιμότητας και διασυνοριακής αλληλεπίδρασης στην κατεύθυνση της οικονομικής και χωρικής ολοκλήρωσης. Στις συνοριακές περιοχές των άλλων δύο ομάδων (NMS και

EXT), η έμφαση στα ζητήματα εκπαίδευσης και έρευνας, αποτυπώνει την ανάγκη για βελτίωση των ανθρώπινων πόρων, της καινοτομίας και της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας, μέσα από τη διασυνοριακή ανταλλαγή τεχνογνωσίας. Η ίδια ακριβώς εικόνα εντοπίζεται και στο επίπεδο της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης», με την ελληνική συνοριακή ζώνη (West) να δίνει μεγαλύτερη βαρύτητα στο θεματικό πεδίο των υποδομών, ενώ αντίθετα στην πλευρά των τριών μεταβατικών συνοριακών ζωνών (East) η μεγαλύτερη προτεραιότητα δίνεται στις πολιτικές εκπαίδευσης και έρευνας.

Ο Πίνακας 10.3 παρουσιάζει συνοπτικά τα αποτελέσματα που αναφέρονται σε διασυνοριακές πολιτικές μεταξύ τοπικών αρχών και τοπικών επιχειρήσεων, πολιτικές συνεργασίας ενάντια στο οργανωμένο έγκλημα, πολιτικές οικοδόμησης εμπιστοσύνης, καθώς και πολιτικές συνεργασίας για θέματα μετανάστευσης.

Πίνακας 10.3 Πολιτικές Διασυνοριακής Συνεργασίας μεταξύ κοινών ομάδων και στη βάση ειδικών ζητημάτων

I = ανύπαρκτες πολιτικές 7 = πολύ συχνές πολιτικές Y= υλοποίηση A= αποτελεσματικότητα	Ελλάδα Αλβανία		Ελλάδα FYROM		Ελλάδα Βουλγαρία		Σύνολο Ελλάδας (ALFYBU)		Χώρες μη μέλη ΕΕ	Νέα Κράτη Μέλη	ΕΕ- 15	EXLINEA	
	GR	AL	GR	FY	GR	BU	West	East	EXT	NMS	EU-15		
<i>Αρ. Παρατηρήσεων</i>	49	49	83	41	60	118	192	208	338	368	231	937	
Συνεργασία μεταξύ <u>τοπικών αρχών</u>	Y	3.98	4.96	4.31	4.16	4.43	4.61	4.26	4.61	4.53	4.71	4.42	4.6
	A	3.92	4.72	4.11	3.89	4.22	4.53	4.10	4.45	4.20	4.37	4.22	4.2
Συνεργασία μεταξύ <u>τοπικών επιχειρήσεων</u>	Y	3.80	4.58	4.12	3.97	3.97	4.16	3.99	4.23	4.16	4.12	4.10	4.1
	A	3.92	4.43	3.96	3.50	4.12	4.17	4.00	4.10	4.09	3.95	4.10	4.0
Πολιτικές συνεργασίας ενάντια στο <u>οργανωμένο έγκλημα</u>	Y	3.65	4.79	3.73	4.16	3.98	4.81	3.79	4.69	4.21	4.35	3.96	4.0
	A	3.56	4.57	3.62	3.71	3.88	4.64	3.68	4.45	4.01	4.16	3.79	3.9
Πολιτικές συνεργασίας για <u>θέματα μετανάστευσης</u>	Y	3.57	4.96	3.81	4.11	4.07	4.59	3.83	4.59	3.89	4.10	3.88	3.6
	A	3.46	4.68	3.95	3.45	4.19	4.68	3.90	4.45	3.77	4.08	3.93	3.6
Πολιτικές <u>οικοδόμησης εμπιστοσύνης</u>	Y	3.80	4.91	3.90	4.21	4.05	4.56	3.92	4.58	4.22	4.26	4.04	3.9
	A	3.60	4.64	3.86	3.76	4.33	4.71	3.94	4.51	4.17	4.21	4.01	4.0

Πηγή: Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA

Τα δεδομένα του Πίνακα 10.3, μας επιτρέπουν να προχωρήσουμε στις παρακάτω επισημάνσεις και παρατηρήσεις: Πρώτον, παρόμοια με τους Πίνακες 10.1 και 10.2, η συχνότητα υλοποίησης πολιτικών διασυνοριακής συνεργασίας είναι σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις χαμηλότερη από την αποτελεσματικότητα των πολιτικών αυτών. Η ενεργοποίηση με άλλα λόγια των τοπικών αρχών ή των τοπικών επιχειρήσεων αλλά και οι συχνές πολιτικές οικοδόμησης εμπιστοσύνης, αντιμετώπισης του οργανωμένου εγκλήματος ή μεταναστευτικών ζητημάτων, δεν διασφαλίζουν από μόνες τους επίτευξη του επιθυμητού αποτελέσματος. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχει σημαντικό περιθώριο βελτίωσης του σχεδιασμού και της στρατηγικής, έτσι ώστε η εντατικοποίηση αυτού του είδους των διασυνοριακών πολιτικών να συμβαδίζει με ανάλογο βαθμού αποτελεσματικότητα.

Δεύτερον, παρατηρούμε ότι οι πολιτικές συνεργασίες μεταξύ τοπικών αρχών, εμφανίζουν συστηματικά τις υψηλότερες τιμές σε σχέση με τα άλλα ερωτήματα. Το εύρημα αυτό φωτίζει από τη μια την ενεργοποίηση των τοπικών αρχών στη διασυνοριακή συνεργασία και υπογραμμίζει από την άλλη το σημαντικό ρόλο της τοπικής αυτοδιοίκησης στη δρομολόγηση πετυχημένων διασυνοριακών πολιτικών. Η σύσταση άλλωστε των περισσότερων ευρωπεριοχών στην Ευρώπη, ήταν αποτέλεσμα πρωτοβουλιών που ξεκίνησαν από τοπικές αρχές που επεδίωκαν να προσδώσουν στη διασυνοριακή συνεργασία μια πιο μόνιμη μορφή (Perkmann, 2003).

Τρίτον, εξετάζοντας τις τιμές που αναφέρονται στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχει ενδιαφέρον το γεγονός ότι και στις τρεις ομάδες συνοριακών περιφερειών (EXT, NMS, EU-15) οι πιο σπάνιες πολιτικές είναι οι πολιτικές συνεργασίας σε θέματα μετανάστευσης. Το εύρημα αυτό είναι αναμενόμενο εάν σκεφτεί κανείς ότι τα κράτη σπάνια παραχωρούν το σχεδιασμό πολιτικής ενός τόσο ευαίσθητου ζητήματος, όπως είναι αυτό της μετανάστευσης, σε ένα χαμηλότερο του κράτους διοικητικό επίπεδο. Άξιο σχολιασμού είναι επίσης το γεγονός ότι ενώ για τις περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε (EU-15) το ζήτημα που βρίσκεται σε υψηλή προτεραιότητα είναι αυτό της συνεργασίας μεταξύ επιχειρήσεων (με στόχο την οικονομική επέκταση στην άλλη πλευρά των συνόρων), στις άλλες δύο ομάδες (EXT, NMS), οι προτεραιότητες διαφοροποιούνται. Πιο αναλυτικά, στα Νέα Κράτη Μέλη (NMS) η μεγαλύτερη έμφαση δίνεται στα ζητήματα συνεργασίας ενάντια στην εγκληματικότητα (με στόχο την εμπέδωση της ασφάλειας), ενώ στις τρίτες χώρες (EXT) οι πολιτικές οικοδόμησης εμπιστοσύνης (με στόχο τη σταθερότητα) κατέχουν τη υψηλότερη προτεραιότητα.

Τέταρτον, στο επίπεδο ανάλυσης της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης», η εικόνα μεταξύ της ελληνικής συνοριακής ζώνης (West) και της συνοριακής ζώνης των τριών χωρών υπό μετάβαση (East), εμφανίζει πολύ μεγάλες ομοιότητες με την

ανάλυση που προηγήθηκε στο επίπεδο των εξωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πιο αναλυτικά, παρατηρούμε στη ζώνη West η μεγαλύτερη έμφαση (μετά τη συνεργασία μεταξύ τοπικών αρχών) να δίνεται στη συνεργασία μεταξύ των επιχειρήσεων, ενώ αντίθετα στη ζώνη East η μεγαλύτερη προτεραιότητα δίνεται στα ζητήματα της εγκληματικότητας και της οικοδόμησης εμπιστοσύνης. Μια άλλη ενδιαφέρουσα παρατήρηση, είναι το γεγονός ότι σε όλες τις περιπτώσεις, οι τιμές της ζώνης East είναι υψηλότερες σε σχέση με τις αντίστοιχες τιμές της ζώνης West. Αυτό σημαίνει με άλλα λόγια, ότι οι διασυνοριακές πολιτικές στην ελληνική συνοριακή ζώνη είναι πιο σπάνιες και λιγότερο αποτελεσματικές, συγκρινόμενες με την απέναντι πλευρά. Το εύρημα αυτό έχει σημαντικό ενδιαφέρον εάν λάβει κανείς υπόψη του τόσο το μεγαλύτερο ύψος χρηματοδοτήσεων, όσο και τη μεγαλύτερη διαχειριστική εμπειρία της ελληνικής πλευράς. Ωστόσο, πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι πολλές και αποτελεσματικές, πολιτικές μπορεί να υπάρξουν και στην περίπτωση πολύ συχνών και μικρού προϋπολογισμού πρωτοβουλιών. Το τελευταίο, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η ελληνική πλευρά δεν φαίνεται να έχει θέσει τη διασυνοριακή διάσταση σε πρωταρχική προτεραιότητα περιφερειακής πολιτικής, λόγω σημαντικών χρηματοδοτικών προγραμμάτων (μέχρι πρόσφατα) σε άλλους τομείς, ερμηνεύει ως ένα βαθμό την παραπάνω αντίφαση.

Μετά την ανάλυση της γεωγραφικής και θεματικής διάστασης των διασυνοριακών πολιτικών, η σχετική συζήτηση δε θα μπορούσε να αγνοήσει το ζήτημα των τοπικών φορέων που δραστηριοποιούνται στη διασυνοριακή συνεργασία. Ποιοι είναι αυτοί οι φορείς και σε ποιο βαθμό ενεργοποιούνται; Ο Πίνακας 10.4, μας παρέχει χρήσιμες πληροφορίες για την ταυτότητα των τοπικών φορέων και την ένταση της ενεργοποίησής τους στο διασυνοριακό επίπεδο. Διευκρινίζεται ότι η ακραία τιμή 1 δείχνει μηδενικό βαθμό ενεργοποίησης, ενώ η τιμή 7 υποδηλώνει πολύ μεγάλο βαθμό ενεργοποίησης. Η τελευταία γραμμή του Πίνακα 10.4, εμφανίζει το μέσο όρο των τιμών των κάθετων στηλών και μας παρέχει χρήσιμες πληροφορίες για το συνολικό

βαθμό ενεργοποίησης των τοπικών φορέων, ανά ομάδα συνοριακών περιφερειών.

Με βάση τα δεδομένα του Πίνακα 10.4, μπορούμε να προχωρήσουμε στα παρακάτω σχόλια. Πρώτον, στο επίπεδο ανάλυσης των εξωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συγκρίνοντας τις τιμές μεταξύ των τριών ομάδων συνοριακών περιφερειών (EXT, NMS, EU-15), δεν εντοπίζουμε κάποια συστηματικού χαρακτήρα διαφορά. Άλλες φορές οι υψηλότερες τιμές εμφανίζονται στις περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε (EU-15), άλλες στα Νέα Κράτη Μέλη (NMS) και άλλες φορές στις συνοριακές περιοχές των τρίτων χωρών (EXT). Ενδιαφέρον ωστόσο παρουσιάζει η ιεράρχηση του βαθμού ενεργοποίησης των φορέων σε κάθε ομάδα ξεχωριστά. Παρατηρούμε ότι οι πιο δραστήριοι φορείς στην ομάδα EU-15 είναι τα πανεπιστήμια, οι πολιτιστικοί σύλλογοι, οι ιδιώτες και οι αναπτυξιακές εταιρείες. Στην ομάδα NMS αντίστοιχα, η ιεράρχηση των τεσσάρων υψηλότερων τιμών παίρνει τη μορφή: πολιτιστικοί σύλλογοι, τοπική διοίκηση, ιδιώτες, περιφερειακή διοίκηση, ενώ στην ομάδα EXT η εικόνα έχει ως εξής: ιδιώτες, πολιτιστικοί σύλλογοι, ΜΚΟ, επιχειρήσεις. Αυτό που έχει επίσης ενδιαφέρον, είναι το γεγονός ότι σε όλες τις περιπτώσεις ως λιγότερο ενεργοποιημένοι φορείς εμφανίζονται οι εργατικές ενώσεις και τα κόμματα. Τα ευρήματα αυτά φανερώνουν ότι η κοινωνία των πολιτών που εκφράζεται μέσα από πολιτιστικούς συλλόγους, ιδιωτικές πρωτοβουλίες ή ΜΚΟ, αποτελεί σε μεγάλο βαθμό την ατμομηχανή της διασυνοριακής συνεργασίας. Η ισχυρή επίσης παρουσία των πολιτικών κομμάτων και των συνδικαλιστικών οργανώσεων στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση, φανερώνει κατά κάποιο τρόπο το χαμηλό βαθμό αντανάκλαστικών και ενεργοποίησης των παραδοσιακών αυτών θεσμών, μέσα στο νέο περιβάλλον της δικτύωσης και της ευελιξίας.

Πίνακας 10.4 Ενεργοποίηση τοπικών φορέων στη διασυνοριακή συνεργασία

1 = καθόλου ενεργοί φορείς 7 = πολύ ενεργοί φορείς	Ελλάδα Αλβανία		Ελλάδα FYROM		Ελλάδα Βουλγαρία		Σύνολο Ελλάδας (ALFYBU)		Χώρες μη μέλη ΕΕ	Νέα Κράτη Μέλη	ΕΕ- 15	EXLINEA
	GR	AL	GR	FY	GR	BU	West	East	EXT	NMS	EU-15	
Αρ. Παρατηρήσεων	49	49	83	41	60	118	192	208	338	368	231	937
Τοπική Διοίκηση	3.79	4.74	4.01	3.26	4.34	4.76	4.06	4.48	4.34	4.66	4.19	4.6
Περιφερειακή Διοίκηση	3.94	4.98	4.10	3.87	4.16	4.71	4.08	4.61	4.35	4.43	4.18	4.6
Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (Μ.Κ.Ο.)	3.69	5.57	3.93	3.82	4.16	4.49	3.94	4.61	4.59	4.43	4.11	4.4
Τοπικά ή Περιφερειακά Επιμελητήρια	4.10	5.19	3.80	4.03	4.22	4.50	4.01	4.57	4.26	4.31	4.11	4.0
Εργατικές Ενώσεις	3.71	4.60	3.78	3.37	3.95	3.54	3.81	3.75	2.90	2.69	3.78	2.5
Πανεπιστήμια και Ερευνητικά Κέντρα	3.77	5.23	4.34	3.82	4.16	4.23	4.13	4.39	4.27	4.35	4.36	4.3
Αναπτυξιακές Εταιρείες	4.15	5.43	4.19	4.32	4.16	4.15	4.17	4.48	4.20	4.09	4.30	3.7
Ιδιωτικές επιχειρήσεις	4.04	5.09	4.39	4.03	3.98	4.39	4.17	4.49	4.56	4.31	4.22	4.5
Πολιτικά Κόμματα	3.64	4.87	3.76	3.53	4.02	3.85	3.81	4.02	3.25	3.35	3.65	2.8
Ιδιώτες	4.09	5.11	4.20	4.24	4.19	4.30	4.17	4.48	4.80	4.51	4.31	5.0
Δίκτυα Πολιτών	3.62	5.02	3.81	3.97	3.98	4.30	3.82	4.41	3.92	3.87	3.93	4.0
Πολιτιστικοί Σύλλογοι	4.11	5.28	3.95	4.00	4.47	4.42	4.15	4.54	4.71	4.89	4.32	4.8
Μειονότητες	3.70	5.66	4.21	4.26	4.10	4.03	4.05	4.45	4.07	3.97	4.08	4.0
Άλλοι	4.30	6.04	4.54	4.61	4.40	4.79	4.44	5.05	3.80	3.38	4.43	3.6
ΣΥΝΟΛΑ	3.90	5.20	4.07	3.94	4.16	4.32	4.06	4.45	4.14	4.09	4.14	4.06

Πηγή: *Ιδία Επεξεργασία βασισμένη στο Ερευνητικό Πρόγραμμα EXLINEA*

Δεύτερον, στο επίπεδο ανάλυσης της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης», παρατηρούμε ότι σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις, οι τιμές της ελληνικής μεθοριακής ζώνης (West) είναι χαμηλότερες της απέναντι ζώνης (East). Αυτό σημαίνει με άλλα λόγια ότι οι φορείς της ζώνης East παρουσιάζουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την ανάπτυξη της διασυνοριακής συνεργασίας συγκριτικά με τους γείτονές τους. Εντός της ζώνης East, οι πιο δραστήριοι φορείς είναι η περιφερειακή διοίκηση, οι ΜΚΟ, τα επιμελητήρια και οι πολιτιστικοί σύλλογοι. Στην ζώνη West αντίστοιχα, πιο δραστήριοι

εμφανίζονται οι ιδιώτες και ακολουθούν οι επιχειρήσεις, οι αναπτυξιακές εταιρείες και οι πολιτιστικοί σύλλογοι. Παρόμοια με το επίπεδο των εξωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως πιο αδρανοποιημένοι φορείς εμφανίζονται οι εργατικές ενώσεις και τα πολιτικά κόμματα. Έχει ενδιαφέρον εδώ να τονίσουμε, ότι η τοπική καθώς και η περιφερειακή διοίκηση δεν εμφανίζονται στην κορυφή της ιεράρχησης της ζώνης West, παρόλο που προηγούμενα εμπειρικά ευρήματα στο ευρωπαϊκό επίπεδο (βλέπε κεφάλαιο 4) φανερώσουν τον καθοριστικό ρόλο των τοπικών και περιφερειακών αρχών στη διασυνοριακή συνεργασία. Από την άλλη πλευρά ωστόσο, το εύρημα αυτό φωτίζει τα πολύ μεγάλα περιθώρια περαιτέρω ενεργοποίησης της τοπικής και περιφερειακής διοίκησης, σε συνεργασία με την (υπό ευρεία έννοια) κοινωνία των πολιτών.

Τρίτον, παρατηρώντας την τελευταία γραμμή του Πίνακα 10.4, διαπιστώνουμε μια ενδιαφέρουσα διαβάθμιση στις τιμές. Πιο αναλυτικά, οι υψηλότερες τιμές εντοπίζονται στη ζώνη EXT (4,14) και ακολουθούν η ζώνη NMS (4,09) και η ζώνη EU-15 (4,06). Στο επίπεδο της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης» αντίστοιχα, η συνολική τιμή της ζώνης east (4,45) είναι υψηλότερη της ζώνης west (4,44). Η μεγαλύτερη απόκλιση στις συνολικές τιμές εντοπίζεται στη διασυνοριακή ζώνη Ελλάδας (3,90) - Αλβανίας (5,20), ενώ στη ζώνη Ελλάδας (4,07) - ΠΓΔΜ (3,94) οι φορείς της ελληνική πλευράς εμφανίζονται περισσότερο ενεργοποιημένοι. Τα ευρήματα αυτά από τη μια αποτυπώνουν τις ιδιαίτερες ιστορικές, πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες της κάθε συνοριακής ζώνης, από την άλλη ωστόσο, αντανακλούν (σ' ένα βαθμό) το ιδιαίτερο επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης και το βαθμό θεσμικής ολοκλήρωσης με την Ευρωπαϊκή Ένωση των δεκαπέντε. Και βέβαια ο βαθμός ενεργοποίησης των τοπικών φορέων στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση, συσχετίζεται με το βαθμό που η κάθε πλευρά αντλαμβάνεται τη διασυνοριακή συνεργασία ως απαραίτητο όχημα περιφερειακής ανάπτυξης.

10.3 Πλαίσιο και δυναμικές διασυνοριακής συνεργασίας στην ελληνική «μελέτη περίπτωσης».

Η ανάλυση που ακολουθεί στο παρόν τμήμα του κεφαλαίου, στηρίζεται στα ευρήματα των συνεντεύξεων εμβάθυνσης που πραγματοποιήθηκε με πενήντα ειδικούς (experts) σε ζητήματα διασυνοριακής συνεργασίας στην περιοχή της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης». Πιο αναλυτικά, καταγράφονται και αξιολογούνται τα παρακάτω θεματικά πεδία που επηρεάζουν τις διασυνοριακές πολιτικές: Πρώτον, το τοπικό και εθνικό περιβάλλον σε σχέση με τα προβλήματα και τις προοπτικές που εμφανίζονται. Δεύτερον, το περιφερειακό πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσεται η διασυνοριακή συνεργασία. Τρίτον, οι πρακτικές που αναπτύσσονται και οι προσδοκίες που καλλιεργούνται σε σχέση με τις παροντικές και μελλοντικές διασυνοριακές δράσεις. Τέταρτον, οι διασυνοριακές πολιτικές και το χρηματοδοτικό πλαίσιο των διασυνοριακών δράσεων.

10.3.1 Το τοπικό και τον εθνικό περιβάλλον: Προβλήματα και Προοπτικές

Στο πρώτο θεματικό πεδίο ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες στις αναλυτικές συνεντεύξεις να προσδιορίσουν τα τοπικά και εθνικά προβλήματα, να διατυπώσουν την άποψή τους για το μέλλον της περιοχής και ν' αξιολογήσουν την εξωτερική πολιτική της χώρας τους αναφορικά με το χώρο της Βαλκανικής. Τα συμπεράσματα που εξαγονται είναι τα εξής: Πρώτον, τα τοπικά προβλήματα που ξεχωρίζουν στις ζώνες της Αλβανίας, Π.Γ.Δ.Μ. και Βουλγαρίας είναι η ανεργία, η φτώχεια, η οικονομική ύφεση, η έλλειψη επενδύσεων και η τάση φυγής στο εξωτερικό. Το πρόβλημα του καθεστώτος της βίζας απασχολεί ιδιαίτερα τις συνοριακές ζώνες Αλβανίας και Π.Γ.Δ.Μ., οι οποίες βλέπουν το μέλλον με πολύ συγκρατημένη αισιοδοξία. Αντίθετα στη

Βουλγαρική ζώνη επικρατούν πολύ θετικές προσδοκίες για το μέλλον, λόγω της ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Στην ελληνική συνοριακή ζώνη συνολικά τα προβλήματα στα οποία εστιάζουν οι συμμετέχοντες στις συνεντεύξεις είναι η ανεργία, η χαμηλή ανταγωνιστικότητα και επιχειρηματικότητα, ο χαμηλός βαθμός εξωστρέφειας και καινοτομίας, οι δυσμενείς γεωγραφικές συνθήκες και η ισχνή διαφοροποίηση της οικονομίας. Το μέλλον γίνεται αντιληπτό με συγκρατημένη αισιοδοξία, υπό την προϋπόθεση αλλαγής του μοντέλου ανάπτυξης. Ιδιαίτερα ευοίωνες ωστόσο προβλέπονται οι μελλοντικές προοπτικές της Θεσσαλονίκης.

Δεύτερον, τα εθνικά προβλήματα που ξεχωρίζουν συνολικά στην Αλβανία, στην Π.Γ.Δ.Μ. και στη Βουλγαρία είναι η διαφθορά, η κακή διακυβέρνηση, η ανεργία, η γραφειοκρατία και φυσικά η ανεργία. Στην Αλβανία ειδικότερα, τονίζεται το πρόβλημα της νοοτροπίας που επηρεάζεται από το κομμουνιστικό παρελθόν, στην Π.Γ.Δ.Μ. το προβληματικό δικαστικό σύστημα και το άγνωστο μέλλον και στη Βουλγαρία το ζήτημα της πληθυσμιακής γήρανσης. Τα εθνικά προβλήματα που ξεχωρίζουν για την Ελλάδα είναι η ανεργία, ο αναποτελεσματικός δημόσιος τομέας, το αναπτυξιακό πρότυπο, η σύνδεση της εκπαίδευσης με την παραγωγή, η ανταγωνιστικότητα και ο υπερβολικά μεγάλος πρωτογενής τομέας.

Τρίτον, αξιολογώντας οι συμμετέχοντες μέσα από τις συνεντεύξεις την εξωτερική πολιτική της χώρας τους, διαπιστώνεται γενικά ο χαμηλός βαθμός εκτίμησης, τόσο για την αποτελεσματικότητα, όσο και για τη σαφήνεια των πολιτικών αναφορικά με τα Βαλκάνια. Ειδικότερα οι Αλβανοί θεωρούν ότι η εξωτερική πολιτική της χώρας τους δεν αναβαθμίζει το κύρος της χώρας προς τα έξω, δεν έχει ένα καθαρό όραμα για το μέλλον και είναι ασαφής και ανελαστική. Στην Π.Γ.Δ.Μ. οι απόψεις δεν είναι ενιαίες. Κάποιοι βρίσκουν την εξωτερική πολιτική της χώρας τους καλή και εποικοδομητική. Κάποιοι άλλοι ωστόσο εκτιμούν ότι το κύρος στη διεθνή κοινότητα είναι χαμηλό. Στη βουλγαρική πλευρά επίσης δεν υπάρχουν ενιαίες απόψεις. Υπάρχουν οι

απόψεις για μεγαλύτερο προσανατολισμό προς τη Δύση χωρίς επιφυλάξεις, ενώ κάποιοι άλλοι υποστηρίζουν ότι στην κατεύθυνση προς τη Δύση θα πρέπει να διασφαλισθούν ανταλλάγματα που θα εξυπηρετούν τα συμφέροντα της Βουλγαρίας. Στην ελληνική πλευρά οι απόψεις που επικρατούν είναι ότι η εξωτερική πολιτική δεν έχει επαρκή συγκρότηση και σχεδιασμό, είναι αποσπασματική και συχνά αντιφατική. Υπάρχει η εκτίμηση μάλιστα ότι η Ελλάδα δεν παίζει σωστά τον «ευρωπαϊκό» της ρόλο, καθώς συχνά γίνεται μέρος του προβλήματος αντί να είναι μέρος της λύσης του. Επιπλέον κυριαρχεί η αίσθηση ότι η εξωτερική πολιτική είναι αναποτελεσματική επειδή επικρατεί περισσότερο το συναίσθημα και λιγότερο ο ρεαλισμός.

10.3.2 Διασυνοριακή Συνεργασία & Περιφερειακό Πλαίσιο

Ο ρόλος του «συνόρου» στην καθημερινή ζωή, τα θέματα αλλά και τα κίνητρα για διασυνοριακή συνεργασία, οι επιπτώσεις της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης στις σχέσεις «κέντρο-περιφέρεια» και η ανάπτυξη διεθνών σχέσεων, εξετάστηκαν στο δεύτερο θεματικό πεδίο των συνεντεύξεων. Τα βασικά συμπεράσματα που εξάγονται από την καταγραφή και ανάλυση των συνεντεύξεων παρουσιάζονται παρακάτω.

Οι συνοριακές ζώνες Αλβανίας, Π.Γ.Δ.Μ. και Βουλγαρίας θεωρούν πολύ σημαντικό το ρόλο του «συνόρου» στην καθημερινότητα, εκτιμώντας ότι αποτελεί βασικό παράγοντα για την ανάπτυξη. Αντίθετα στην ελληνική πλευρά επικρατεί η αίσθηση ότι τα σύνορα δεν ασκούν ουσιαστική επιρροή στην καθημερινότητα και αντανακλούν περισσότερο σε μια γεω-πολιτική, παρά σε μια γεω-οικονομική πραγματικότητα. Ωστόσο στο πολύ κοντινό επίπεδο στα σύνορα, η επίδραση του «συνόρου» γίνεται περισσότερο αισθητή.

Τα θέματα διασυνοριακής συνεργασίας που κρίνονται ως απαραίτητα, είτε είναι κοινά όπως για παράδειγμα η κοινή περιβαλλοντική διαχείριση, είτε συμπληρωματικά όπως είναι η ανταλλαγή τεχνογνωσίας. Οι φορείς που

κυρίως εμπλέκονται στη συνεργασία είναι οι τοπικές και περιφερειακές αρχές, τα επιμελητήρια, το κράτος, οι επιχειρηματίες και η κοινωνία των πολιτών. Ως βασικά κίνητρα γι' αυτή τη συνεργασία καταγράφηκαν το αμοιβαίο όφελος και η φύση του ανθρώπου για επικοινωνία και ανταλλαγές εμπειριών.

Εξετάζοντας τη σημασία της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, διαπιστώνονται στην ελληνική πλευρά ισχυρές επιδράσεις στην τάξη των επιχειρηματιών που αναζητούν νέες ευκαιρίες, των εργαζομένων που έχουν ανασφάλειες για τυχόν μετεγκατάσταση των επιχειρήσεων στην απέναντι πλευρά, των καταναλωτών που έχουν εναλλακτικές λύσεις κατανάλωσης και των αγροτών και κτηνοτρόφων που έχουν διαθέσιμα φθηνά εργατικά χέρια, λόγω μετανάστευσης (κυρίως από την Αλβανία). Συνολικά η διασυνοριακή συνεργασία εκτιμάται ότι λειτουργεί θετικά στην απάλειψη της καχυποψίας και στην ενίσχυση της κοινωνικής όσμωσης για όλες τις πλευρές.

Γενική είναι η εκτίμηση ότι το άνοιγμα των συνόρων επηρεάζει θετικά την περιφέρεια έναντι του κέντρου, δίνοντας μάλιστα και το έναυσμα για περαιτέρω διεθνείς συνεργασίες, κυρίως μέσα από τα ευρωπαϊκά προγράμματα. Ωστόσο στην ελληνική πλευρά καταγράφεται μια επιφυλακτικότητα για τη δυνατότητα αλλοίωσης της θεμελιακής σχέσης «κέντρο-περιφέρεια» (core-periphery) δίχως σχεδιασμένες περιφερειακές πολιτικές. Διατυπώνονται μάλιστα φόβοι για αναπαραγωγή υπό άλλη μορφή της προϋπάρχουσας προβληματικής σχέσης μεταξύ κέντρου και περιφέρειας.

10.3.3 Πρακτικές και Προσδοκίες Διασυνοριακών δράσεων

Το τρίτο θεματικό πεδίο των συνεντεύξεων περιλάμβανε ερωτήσεις σε σχέση με τα παροντικά και μελλοντικά σχέδια διασυνοριακής συνεργασίας, τους εταίρους που εμπλέκονται, ή που θα έπρεπε να εμπλακούν περισσότερο, το

βαθμό αξιοποίησης των ευκαιριών που υπάρχουν, την πλευρά που είναι πιο δραστήρια ή κερδίζει περισσότερο και τους φραγμούς που εντοπίζονται στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Τα δεδομένα που συγκεντρώθηκαν μας επιτρέπουν την εξαγωγή των παρακάτω συμπερασμάτων.

Στο επίπεδο των δράσεων που βρίσκονται σε εξέλιξη, αλλά και των μελλοντικών σχεδίων, επικρατεί η άποψη ότι απουσιάζουν οι παρεμβάσεις με κρίσιμο μέγεθος. Τα έργα είναι κυρίως έργα του INTERREG ή πολύ μικρές παρεμβάσεις. Οι συμμετέχοντες ισχυρίζονται μάλιστα, ότι τα πιο σημαντικά έργα επικεντρώνονται στην ενδοχώρα και όχι στα σύνορα. Ωστόσο, η δρομολόγηση των καθέτων αξόνων της Εγνατίας θεωρείται απ' όλους ένα πολύ σημαντικό έργο σε περίπτωση ολοκλήρωσής του.

Οι κυριότεροι φορείς που εμπλέκονται σήμερα στη διασυνοριακή συνεργασία, είναι η τοπική αυτοδιοίκηση, τα επιμελητήρια, οι περιφέρειες και τα υπουργεία. Ωστόσο θεωρείται απ' όλους απαραίτητη η μεγαλύτερη ενεργοποίηση της κοινωνίας των πολιτών, της αυτοδιοίκησης μέσα από ουσιαστικές αδελφοποιήσεις, οι επιχειρηματικοί και εκπαιδευτικοί φορείς με περισσότερο εμπάθυση και τεχνογνωσία και το δημόσιο με ολοκληρωμένο και αποτελεσματικό τρόπο. Στις περιπτώσεις συγκρουόμενων συμφερόντων οι απαντήσεις που δόθηκαν έδειξαν ότι αυτές επιλύονται, είτε με διαπραγματεύσεις και αμοιβαίες υποχωρήσεις, είτε με παραπομπή του θέματος στο κεντρικό επίπεδο.

Η αντίληψη ότι οι χρηματοδοτικές ευκαιρίες δεν αξιοποιούνται κατάλληλα είναι γενικά η κυρίαρχη. Ωστόσο, υπάρχει και η άποψη κυρίως στην ελληνική πλευρά, ότι πολλά προγράμματα μένουν ανενεργά, είτε λόγω του πολύπλοκου χαρακτήρα τους, είτε λόγω της μη ανταπόκρισης στη ζήτηση. Στο ερώτημα μάλιστα που αφορά στην πλευρά που κερδίζει περισσότερο από τη διασυνοριακή συνεργασία, οι απόψεις ήταν παντού διχασμένες. Κάποιοι υποστηρίζουν ότι κερδισμένος βγαίνει ο οικονομικά ισχυρότερος, ενώ

κάποιοι άλλοι υποστηρίζουν ακριβώς το αντίθετο. Τέλος δεν είναι λίγες οι απόψεις που θεωρούν ότι και τα δύο μέρη κερδίζουν εξίσου από τη συνεργασία στα σύνορα. Ανάλογη εικόνα επικρατεί και στο ερώτημα για το ποια πλευρά είναι πιο δραστήρια στην ανάληψη πρωτοβουλιών διασυνοριακής συνεργασίας.

Το επίπεδο της υπάρχουσας οικονομικής αλληλεπίδρασης δε θεωρείται ασήμαντο ούτε αμελητέο. Ωστόσο, οι περισσότεροι υποστηρίζουν ότι το επίπεδο αυτό δεν είναι επαρκές και ότι υπάρχουν πολύ μεγάλα περιθώρια αύξησης της οικονομικής συνεργασίας. Αναφορικά με τα εμπόδια διασυνοριακής συνεργασίας διαπιστώθηκε ότι στη ζώνη Ελλάδας-Αλβανίας οι φραγμοί που ξεχωρίζουν είναι οι ασταθείς πολιτικές σχέσεις, το καθεστώς της βίζας, η γραφειοκρατία και ο μικρός ιστορικός χρόνος μετά το 1989 για να ξεπεραστούν οι νοοτροπίες του παρελθόντος. Στη ζώνη Ελλάδας-Π.Γ.Δ.Μ. το πρόβλημα του ονόματος είναι το κυρίαρχο, συνοδευόμενο από το καθεστώς της βίζας, τη διστακτικότητα ανάληψης επιχειρηματικών πρωτοβουλιών και τη γραφειοκρατία. Στη ζώνη Ελλάδας-Βουλγαρίας οι φραγμοί που αναδεικνύονται είναι η διαφθορά, η γραφειοκρατία, το ιστορικό παρελθόν και η διαφορά γλώσσας.

10.3.4 Πολιτικές, Θεσμοί και Χρηματοδότηση Διασυνοριακής συνεργασίας

Στο τελευταίο θεματικό πεδίο των συνεντεύξεων τα ζητήματα που εξετάστηκαν είχαν να κάνουν με τα χωρικά επίπεδα που είναι πιο δραστήρια στο συνοριακό χώρο, τους θεσμούς διασυνοριακής συνεργασίας, τα κίνητρα για τη συνέχιση της διασυνοριακής συνεργασίας, τις πηγές χρηματοδότησης και τις πολιτικές που θα πρέπει ν' αλλάξουν. Από τις πληροφορίες που συγκεντρώθηκαν εξάγονται τα παρακάτω συμπεράσματα.

Στις συνοριακές ζώνες της Αλβανίας, Π.Γ.Δ.Μ. και Βουλγαρίας, είναι ξεκάθαρο ότι το τοπικό επίπεδο είναι πιο δραστήριο σε πρωτοβουλίες διασυνοριακής συνεργασίας. Στην ελληνική πλευρά αντίθετα οι αντιλήψεις είναι διχασμένες. Αναφορικά με τους μόνιμους θεσμούς διασυνοριακής συνεργασίας αυτοί που ξεχωρίζουν είναι κυρίως οι Ευρωπεριοχές, (οι οποίες άλλες ήδη λειτουργούν και άλλες είναι υπό σύσταση) χωρίς ωστόσο να λείπουν και θεσμοί διαφορετικής φύσης οι οποίοι λειτουργούν με τη μορφή δικτύων. Στις περισσότερες όμως περιπτώσεις Ευρωπεριοχές της Ευρώπης που συστήθηκαν προγενέστερα, λειτούργησαν ως μοντέλα.

Οι θεσμοί που αποθαρρύνουν τη διασυνοριακή συνεργασία φάνηκε να είναι το πολύπλοκο σύστημα ανάθεσης έργων, οι κανονισμοί που περιορίζουν τις μετακινήσεις, οι τελωνειακοί δασμοί και ο συγκεντρωτισμός του κράτους. Αντίθετα ενθαρρύνουν τη συνεργασία τα ευρωπαϊκά χρηματοδοτικά προγράμματα, το κοινοτικό κεκτημένο με τις ευρωπαϊκές νόρμες, το νέο εργαλείο διασυνοριακής συνεργασίας (European Neighborhood Instrument) και οι ευρωπαϊκοί περιβαλλοντικοί κανονισμοί.

Το πιο σημαντικό κίνητρο για τη συνέχιση της διασυνοριακής συνεργασίας για όλες τις πλευρές είναι το οικονομικό όφελος και οι διαθέσιμες χρηματοδοτήσεις, ενώ η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί τη βασική πηγή χρηματοδότησης των παρεμβάσεων διασυνοριακής συνεργασίας. Ωστόσο και οι ξένοι δωρητές αποτελούν βασική πηγή οικονομικής στήριξης, κυρίως για την Αλβανία και την Π.Γ.Δ.Μ.

Στο ερώτημα εάν οι διαθέσιμες χρηματοδοτήσεις έχουν επάρκεια, στην πλευρά της Αλβανίας, Π.Γ.Δ.Μ. και Βουλγαρίας η άποψη που επικρατεί είναι ότι οι χρηματοδοτήσεις είναι ανεπαρκείς. Στην ελληνική πλευρά ωστόσο η εικόνα δεν είναι ευκρινής. Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι είναι επαρκείς οι χρηματοδοτήσεις, αλλά δεν απορροφώνται λόγω διοικητικής ανεπάρκειας.

Κάποιοι άλλοι ισχυρίζονται ότι για τις άυλες (soft) δράσεις οι χρηματοδοτήσεις είναι επαρκείς, ενώ για τις υποδομές ανεπαρκείς. Υπάρχουν και αυτοί που έχουν την αίσθηση ότι η στήριξη είναι επαρκής γι' αυτά που γίνονται και ανεπαρκής γι' αυτά που θα έπρεπε να γίνονται.

Αναφορικά με τις πολιτικές που θεωρούνται αναποτελεσματικές και θα έπρεπε ν' αλλάξουν, στη ζώνη Ελλάδας-Αλβανίας, διακρίνεται η επιθυμία στην ελληνική πλευρά για καθιέρωση μιας πιο ευέλικτης εξωτερικής πολιτικής που θα ξεπερνά τα φοβικά σύνδρομα. Από την αλβανική πλευρά, η έμφαση δίνεται στην αλλαγή των κεντρικών πολιτικών επιλογών που θα πρέπει να γίνουν πιο διαφανείς, λιγότερο γραφειοκρατικές και να ενθαρρύνουν τη διασυνοριακή συνεργασία. Στη ζώνη Ελλάδας-ΠΓΔΜ, από την ελληνική πλευρά καταγράφεται η επιθυμία να κατανοήσει η εξωτερική πολιτική περισσότερο τις ανάγκες της περιφέρειας και να δοθεί έμφαση σε περιβαλλοντικές πολιτικές που ενώνουν και δεν προκαλούν αντιδράσεις. Από την πλευρά της ΠΓΔΜ, εκδηλώνεται η επιθυμία ν' αλλάξουν οι πολιτικές μεγάλου βεληνεκούς που δεν ολοκληρώνονται και ν' απαλειφθεί ο εθνικισμός και η ξενοφοβία. Στη ζώνη Ελλάδας-Βουλγαρίας, οι Έλληνες θα επιθυμούσαν την αποκόλληση της εξωτερικής πολιτικής από ιδεολογήματα όπως ισορροπία δυνάμεων, μουσουλμανικά τόξα κλπ. που απευθύνονται κυρίως για λαϊκή κατανάλωση και εξυπηρετούν κυρίως ψυχολογικές ανάγκες και όχι πραγματικά συμφέροντα.

10.4 Προτάσεις Πολιτικής αναφορικά με την ελληνική «μελέτη περίπτωσης»

Από τα αποτελέσματα της εμπειρικής έρευνας γίνεται φανερό ότι το περιβάλλον για την ανάπτυξη της διασυνοριακής συνεργασίας είναι πολύ ευνοϊκό, καθώς δε γίνεται από καμιά πλευρά αντιληπτή ως *zero sum game*. Ωστόσο οι διαπιστώσεις για τα εμπόδια, τις πολιτικές, τις πρακτικές και τις αντιλήψεις που επικρατούν στη διασυνοριακή ζώνη της Ελλάδας με την Αλβανία-ΠΓΔΜ-Βουλγαρία δείχνουν ότι υπάρχουν σημαντικά περιθώρια

στο σχεδιασμό της ανάπτυξης των συνοριακών περιφερειών. Σημαντικό ρόλο σ' αυτήν την κατεύθυνση θα πρέπει να παίξουν, όχι μόνο τα κράτη, αλλά και οι τοπικοί συνοριακοί φορείς, καθώς και η Ευρωπαϊκή Ένωση. Στο πλαίσιο αυτό, διατυπώνονται παρακάτω τρεις δέσμες πολιτικών που στόχο έχουν να καταστήσουν τη διασυνοριακή συνεργασία ένα αναπτυξιακό εργαλείο των συγκεκριμένων συνοριακών περιφερειών.

10.4.1 1^η Δέσμη πολιτικών: Δημιουργία περιβάλλοντος εμπιστοσύνης

Η εμπιστοσύνη αποτελεί το αναγκαίο υπόβαθρο για κάθε είδους συνεργασία μεταξύ ανθρώπων ή κοινωνικών ομάδων, πόσο μάλλον όταν αυτή αφορά δύο περιοχές που ανήκουν σε δύο διαφορετικά κράτη. Στην κατεύθυνση αυτή, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η εξωτερική πολιτική των εμπλεκόμενων χωρών, ασκεί άμεση επίδραση στο περιβάλλον και στις συνθήκες συνεργασίας στη συγκεκριμένη διασυνοριακή ζώνη. Θα ήταν άλλωστε ουτοπία να θεωρήσει κανείς ότι η διασυνοριακή συνεργασία είναι μια διαδικασία που λειτουργεί αυτόνομα και ανεξάρτητα από τις κεντρικές πολιτικές των κρατών. Στο πλαίσιο αυτό, εάν τα φοβικά σύνδρομα, η καχυποψία, η κυριαρχία του συναισθήματος έναντι του ρεαλισμού και ο εθνικισμός αποτελούν στοιχεία της εξωτερικής πολιτικής των επιμέρους χωρών, το κλίμα συνεργασίας στα σύνορα επιβαρύνεται. Το εύρημα άλλωστε της χαμηλής αποδοχής και εκτίμησης της εξωτερικής πολιτικής από τις συνοριακές περιφέρειες και των τεσσάρων χωρών, φανερώνει την ανάγκη για αναθεώρηση πολλών πτυχών της εξωτερικής πολιτικής, για αποκόλληση από άκαρπα ιδεολογήματα και για επεξεργασμένες στρατηγικές που θα έχουν στο επίκεντρο τις συνοριακές περιφέρειες.

Επιπλέον, το γεγονός ότι οι τρεις χώρες μετάβασης προήλθαν από ένα κομμουνιστικό παρελθόν με διαφορετική ιστορική, πολιτική και οικονομική

διαδρομή, έχει αντανάκλαση σε νοοτροπίες και συμπεριφορές που θα πρέπει να κατανοηθούν για να ερμηνευθούν. Η διαδικασία αυτή είναι δυναμική και απαιτεί τον αναγκαίο πολιτικό χρόνο προσαρμογής. Στο σημείο αυτό, η Ελλάδα θα μπορούσε να ενεργοποιήσει περισσότερο τον «ευρωπαϊκό» παράγοντα, φέρνοντας τις γειτονικές περιφέρειες πιο κοντά στο κοινοτικό κεκτημένο και στους ευρωπαϊκούς θεσμούς. Η έμφαση σε δράσεις χαμηλής πολιτικής στην αρχή, με ορατά όμως αποτελέσματα και προσεκτικά βήματα στη συνέχεια, θα μπορούσαν να δημιουργήσουν ένα ευνοϊκό κλίμα εμπιστοσύνης. Η έμφαση για παράδειγμα σε θέματα κοινής περιβαλλοντικής διαχείρισης και προστασίας από φυσικές καταστροφές, είναι ορισμένα δείγματα καλών πρακτικών.

Στην εμπέδωση ωστόσο ενός κλίματος εμπιστοσύνης, καθοριστικός είναι ο ρόλος των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας που συχνά καλλιεργούν αρνητικά στερεότυπα σε σχέση με τα σύνορα. Στο πλαίσιο αυτό, η σχεδιασμένη συνεργασία των ΜΜΕ, τόσο στο κεντρικό, όσο και στο διασυνοριακό επίπεδο, θα μπορούσε να συμβάλλει στην απάλειψη της ξενοφοβίας και στην αλληλοκατανόηση.

10.4.2 2^η Δέσμη πολιτικών: Δρομολόγηση «έξυπνων» δράσεων

Στη δεύτερη δέσμη πολιτικών προτείνονται καλές πρακτικές που έχουν ως συστατικό στοιχείο την αποτελεσματικότητα στη διασυνοριακή συνεργασία. Οι πρακτικές αυτές μπορεί να περιλαμβάνουν συγκεκριμένες δράσεις, ή την αποφυγή ανάληψης συγκεκριμένων δράσεων. Για παράδειγμα έχει αποδειχθεί μέσα από την εμπειρία, ότι η διασυνοριακή συνεργασία σε θέματα ιστορίας και πολιτισμού σε μια περιοχή με βεβαρημένο παρελθόν, συχνά φέρνει στην επιφάνεια δυσάρεστες μνήμες. Για το λόγο αυτό, «έξυπνο» είναι

τουλάχιστον στην αρχή η προτεραιότητα να δίνεται σε δράσεις που έχουν σχέση με το μέλλον και όχι με το παρελθόν.

Το εύρημα πολλών εμπειρικών μελετών ότι οι υποδομές δεν αποτελούν καθοριστικό εμπόδιο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση, θα πρέπει να προσανατολίσει τις πολιτικές σε δράσεις που έχουν να κάνουν με το θεσμικό περιβάλλον και την ποιότητα της διακυβέρνησης. Οι παρεμβάσεις όμως αυτές για να είναι αποτελεσματικές, θα πρέπει να έχουν το αναγκαίο κρίσιμο μέγεθος και να εστιάζονται στο χώρο. Ειδικότερα, έμφαση των πολιτικών θα πρέπει να δοθεί στην καταπολέμηση της διαφθοράς, στη μείωση της γραφειοκρατίας, στην αποκέντρωση, στην εδραίωση της πολιτικής σταθερότητας, στη σταθερότητα των επιχειρηματικών κανόνων και στην εκπαίδευση του ανθρώπινου δυναμικού.

Ένα άλλο πεδίο «έξυπνων» δράσεων είναι το πεδίο της διασυνοριακής θεσμικής συνεργασίας. Στο πλαίσιο αυτό η τοπική αυτοδιοίκηση θα μπορούσε να προχωρήσει σε ουσιαστικές αδελφοποιήσεις, που δε θα περιορίζονται σε εθιμοτυπικές εκδηλώσεις εντυπωσιασμού και περιστασιακές υπογραφές πρωτοκόλλων, αλλά θα λειτουργούν στη λογική των δικτύων και της ενεργοποίησης των τοπικών κοινωνιών. Η συνεργασία επίσης των εκπαιδευτικών και ερευνητικών ιδρυμάτων μέσα από κοινά προγράμματα και ανταλλαγές, θα μπορούσε να συμβάλλει στην αναβάθμιση του συνοριακού ανθρώπινου δυναμικού και στην εμπλοκή της επιστημονικής κοινότητας στις διασυνοριακές δράσεις. Η συνεργασία επίσης μεταξύ των επιχειρηματικών οργανώσεων θα πρέπει να προσανατολίζεται στην διάχυση της τεχνογνωσίας στην ενσωμάτωση της καινοτομίας, στην ενίσχυση των συμβουλευτικών υπηρεσιών και στην εξάλειψη της λογικής του εύκολου κέρδους. Οι τοπικές μεταναστευτικές συμφωνίες μεταξύ των συνοριακών περιφερειών που προϋποθέτουν βέβαια την αναγνώριση ανάλογων αποκεντρωμένων αρμοδιοτήτων, είναι ένα άλλο δείγμα καλών πρακτικών διασυνοριακής θεσμικής συνεργασίας.

Το γεγονός ότι οι χρηματοδοτικές ευκαιρίες συχνά δεν αξιοποιούνται, δεν οφείλεται πάντα σε έλλειψη ενημέρωσης, αλλά κυρίως στην έλλειψη μιας κρίσιμης μάζας διοικητικής και διαχειριστικής τεχνογνωσίας στο συνοριακό επίπεδο. Συχνά στο επίπεδο των τεχνοκρατών διαχείρισης των διασυνοριακών προγραμμάτων, δεν υπάρχει διάχυση της τεχνογνωσίας στην τοπική κοινωνία και επαρκής δημοσιοποίηση, με αποτέλεσμα τη δημιουργία ιδιότυπων στεγανών. Μέσα από το INTERREG ειδικότερα, σχεδιάστηκαν δράσεις που δεν ανταποκρίνονταν στη ζήτηση και είχαν εξαιρετικά πολύπλοκη δομή. Ακόμη μέσα από το INTERREG επιβλήθηκαν στο διασυνοριακό επίπεδο κοινές αποφάσεις, χωρίς τα κατάλληλα εργαλεία υλοποίησης, χωρίς κοινό ταμείο και χωρίς κοινούς στόχους. Είναι προφανές από τα παραπάνω ότι η αποκέντρωση στο σχεδιασμό, θα μπορούσε ν' αποτελέσει ένα χρήσιμο παράδειγμα καλής πρακτικής.

10.4.3 3^η Δέσμη πολιτικών: Ενιαίος Σχεδιασμός

Η απάντηση στο ερώτημα εάν τελικά κερδίσει η χάσει η διασυνοριακή ζώνη από το άνοιγμα των συνόρων, σε μεγάλο βαθμό σχετίζεται από την ικανότητα του σχεδιασμού και της πολιτικής. Αυτό προϋποθέτει αποτελεσματικό συντονισμό, σαφείς στόχους και επεξεργασμένο επιχειρησιακό σχέδιο που θα διασφαλίζει την ενεργή συμμετοχή των φορέων και από τις δύο πλευρές των συνόρων. Στο πλαίσιο αυτό, απαραίτητη κρίνεται η ανάπτυξη μιας ευρείας εταιρικής σχέσης που θα περιλαμβάνει, όχι μόνο τους θεσμικούς εταίρους αλλά και την κοινωνία των πολιτών. Με βάση αυτή τη λογική, η συνεργασία μεταξύ των τοπικών φορέων διοίκησης, αυτοδιοίκησης και επιμελητηριακών οργανώσεων των συνοριακών περιοχών, θα μπορούσε να ενεργοποιήσει τοπικές δυναμικές μέσα από μια «από κάτω προς τα πάνω» «bottom up» προσέγγιση.

Ειδικότερα, προτείνεται η θέσπιση ενός διασυνοριακού *forum* Ελλάδας-Αλβανίας-ΠΓΔΜ-Βουλγαρίας. Το *forum* θα μπορούσε ν' αποτελέσει ένα πλαίσιο διαλόγου, συντονισμού των δράσεων και επεξεργασίας κοινών πολιτικών. Κατά μια άλλη έννοια θα μπορούσε να λειτουργεί υπό τη μορφή ενός *lobby* προώθησης κοινών πολιτικών και στόχων στο εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Η ανταλλαγή εμπειριών και τεχνογνωσίας, η εκπόνηση μελετών κοινού ενδιαφέροντος, η δικτύωση των πόλεων και η κατάρτιση το στελεχιακού διοικητικού μηχανισμού είναι ενδεικτικά πεδία κοινών δράσεων. Σε μια τέτοια περίπτωση, κρίνεται απαραίτητη η εκπόνηση ενός συνολικού επιχειρησιακού σχεδιασμού, που θα περιλαμβάνει το σύνολο της διασυνοριακής ζώνης. Από τα παραπάνω συνάγεται το συμπέρασμα ότι υπάρχει «χώρος», τόσο στο σχεδιασμό, όσο και στην πολιτική για τη δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών ανάπτυξης συνολικά της διασυνοριακής ζώνης.

10.5 Συμπεράσματα

Η ανάλυση που προηγήθηκε στον παρόν κεφάλαιο, εστιάστηκε στην αξιολόγηση των διασυνοριακών πολιτικών, τόσο στο επίπεδο των εξωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όσο και στο επίπεδο της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης». Στο πλαίσιο της συζήτησης που αναπτύχθηκε, εξετάστηκε η ένταση και η αποτελεσματικότητα των διασυνοριακών πολιτικών, καθώς και οι φορείς που ενεργοποιούνται περισσότερο στη διασυνοριακή συνεργασία. Επιπλέον, αναλύθηκαν με βάση τις συνεντεύξεις εμβάθυνσης οι δυναμικές διασυνοριακής συνεργασίας στο επίπεδο ανάλυσης της ελληνικής «μελέτης περίπτωσης» και διατυπώθηκαν ορισμένες προτάσεις διασυνοριακών πολιτικών.

Τα εμπειρικά αποτελέσματα τόσο των δομημένων ερωτηματολογίων όσο και των συνεντεύξεων, έδειξαν ότι το άνοιγμα των συνόρων μετά το 1989,

συνοδεύτηκε με την άσκηση ευρωπαϊκών, εθνικών, περιφερειακών και τοπικών διασυνοριακών πολιτικών σε μια σειρά από θεματικά πεδία. Η ένταση και η αποτελεσματικότητα των πολιτικών αυτών συνδέονται με τις χρηματοδοτικές δυνατότητες, το απόθεμα διαχειριστικής ικανότητας και την προτεραιότητα που δίνει η κάθε πλευρά των συνόρων στη διασυνοριακή συνεργασία. Η συστηματική απόκλιση ωστόσο μεταξύ συχνότητας και αποτελεσματικότητας των διασυνοριακών πολιτικών, φανερώνει την αναγκαιότητα της επαναξιολόγησης του σχεδιασμού σε όλα τα χωρικά επίπεδα.

Το γεγονός ότι οι ευρωπαϊκές διασυνοριακές πολιτικές ειδικότερα, έχουν έναν οριζόντιο χαρακτήρα, τόσο στη διαχειριστική λογική όσο και στα θεματικά πεδία των παρεμβάσεων, στερεί πολλές φορές τη δυνατότητα σχεδιασμού πολιτικών προσαρμοσμένων στις ιδιαιτερότητες της κάθε συνοριακής περιοχής. Τα διαθέσιμα στοιχεία δείχνουν συχνά ότι τα κονδύλια είχαν τη μικρότερη επίδραση στις περιοχές που τα χρειαζόνταν περισσότερο. Αντίθετα συνοριακές περιοχές στον πυρήνα της Ευρώπης, με θετικές αρχικές συνθήκες, ευνοϊκές γεωγραφικές συντεταγμένες, αξιόλογο ανθρώπινο δυναμικό και επαρκείς υποδομές δικτύων, είναι αυτές που ωφελούνται περισσότερο από τη διασυνοριακή συνεργασία. Για το λόγο αυτό, ένα επιτυχημένο πρότυπο διασυνοριακών πολιτικών στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα πρέπει να εδράζεται στις αρχές της οικοδόμησης κλίματος εμπιστοσύνης, του ευέλικτου και «έξυπνου» σχεδιασμού, της ανταπόκρισης στις τοπικές ανάγκες και της δικτύωσης.

Με το άνοιγμα των συνόρων βέβαια, η διασυνοριακή αλληλεπίδραση προηγήθηκε των διασυνοριακών πολιτικών. Αυτό σημαίνει ότι η απίσχναση των συνοριακών εμποδίων απελευθέρωσε την κινητικότητα ανθρώπων, αγαθών, κεφαλαίων και ιδεών, ενώ οι διασυνοριακές πολιτικές ήρθαν να ενισχύσουν τη διασυνοριακή συνεργασία ή να «εξορθολογίσουν» τις επιπτώσεις της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης. Έχοντας κατά νου στο θεωρητικό

επίπεδο ότι η διαδικασία της ολοκλήρωσης παρόλο που δεν έχει χωρική διάσταση εντούτοις αφήνει στο χώρο κερδισμένους και χαμένους (βλέπε κεφάλαιο 2), το ζήτημα που προκύπτει είναι εάν οι υπάρχουσες διασυνοριακές πολιτικές αντιπαρατίθενται ή διευκολύνουν τις δυνάμεις της αγοράς. Εάν λάβουμε υπόψη την κυριαρχία των φιλελεύθερων αντιλήψεων στο σχεδιασμό πολιτικών την τελευταία εικοσαετία, μπορούμε εύκολα να συμπεράνουμε ότι στη διελκυστική διαδικασία μεταξύ πολιτικών και αγοράς, η πλάστιγγα γέρνει σαφώς υπέρ της δεύτερης. Αυτό σημαίνει ότι οι πολιτικές ανάπτυξης των παραμεθόριων περιοχών τοποθετούνται και εξειδικεύονται επιχειρησιακά μέσα σ' ένα περίγραμμα που είναι προσανατολισμένο σε νεοκλασικού τύπου προσεγγίσεις.

Κεφάλαιο 11: Συμπεράσματα Διδακτορικής Διατριβής

Τα σύνορα και η αλληλεπίδρασή τους με το χώρο, την οικονομία και τις πολιτικές, αποτέλεσαν το βασικό τρίπτυχο μελέτης της παρούσας διδακτορικής διατριβής. Ειδικότερη έμφαση δόθηκε στην ανάλυση των επιπτώσεων της ολοκλήρωσης στις συνοριακές περιφέρειες. Προηγήθηκε μια σύνοψη της θεωρίας αναφορικά με τη φύση, το ρόλο και την οικονομική γεωγραφία των συνόρων υπό καθεστώς κλειστών και ανοικτών συνόρων. Ακολούθησε μια καταγραφή και αξιολόγηση των παροντικών και μελλοντικών πολιτικών διασυνοριακής συνεργασίας και σκιαγραφήθηκε το νέο τοπίο των συνόρων στην Ευρώπη. Στη συνέχεια διατυπώθηκε ένα θεωρητικό μοντέλο οικονομικής γεωγραφίας των συνόρων, το οποίο τέθηκε προς αξιολόγηση μέσα από την εμπειρική διερεύνηση. Η εμπειρική έρευνα είχε πεδίο αναφοράς στη μακροκλίμακα τα νέα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στη μικροκλίμακα τη διασυνοριακή ζώνη της Ελλάδας με την Αλβανία, την Π.Γ.Δ.Μ. και τη Βουλγαρία. Στη συνέχεια της ανάλυσης που ακολουθεί, παρατίθενται τα βασικά συμπεράσματα της διδακτορικής διατριβής.

Το γεγονός ότι κάθε συνοριακή γραμμή και κάθε συνοριακή περιφέρεια έχει τις δικές της ιδιαίτερες ιστορικές, κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές αφετηρίες, καθιστά τη μελέτη του συνοριακού φαινομένου μια ιδιαίτερα πολύπλοκη και σύνθετη υπόθεση. Παράμετροι όπως ο πολιτισμός, η γλώσσα, η εθνικότητα, η ιστορία και τα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά, διαμορφώνουν μια ξεχωριστή ταυτότητα για κάθε σύνορο, γεγονός που θα πρέπει να μας κάνει ιδιαίτερα επιφυλακτικούς σε γενικεύσεις και απλουστευτικές ερμηνείες.

Από την άλλη πλευρά ωστόσο, προκειμένου να ξεπεραστεί το «περιγραφικό σύνδρομο μοναδιαίων περιπτώσεων» της εμπειρικής έρευνας, που είναι σύνηθες

φαινόμενο στο βασικό κορμό της βιβλιογραφίας, είναι απαραίτητη η ανάπτυξη μιας τυπολογίας συνοριακών περιφερειών, που να προσδίδει μια ιδιαίτερη θεωρητική προστιθέμενη αξία. Μελετώντας για παράδειγμα τα νέα εξωτερικά σύνορα της Ευρώπης, διαπιστώνουμε ότι οι συνοριακές περιφέρειες των τρίτων χωρών εμφανίζουν σε πολλά ζητήματα οικονομίας, πολιτικών ή και αντιλήψεων, διαφορετικά χαρακτηριστικά σε σχέση με τις αντίστοιχες περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αντίστοιχα στη διασυνοριακή ζώνη της Βορείου Ελλάδας, συχνά εντοπίζονται διαχωριστικές γραμμές στα εμπειρικά ευρήματα ακόμη και σε επίπεδο νομού, γεγονός που μπορεί να τροφοδοτήσει τη θεωρία με πολύτιμες πληροφορίες και υποθέσεις. Η εμπειρική έρευνα αυτής της μορφής, που περιλαμβάνει πολλές διασυνοριακές μελέτες περίπτωσης με κοινά χαρακτηριστικά (εξωτερικά σύνορα Ευρωπαϊκής Ένωσης) και διαφορετικά χωρικά επίπεδα (συνοριακή ζώνη, νομός), μας δίνει τη δυνατότητα να εξετάσουμε πιο σφαιρικά το ζήτημα των επιπτώσεων της ολοκλήρωσης στις συνοριακές περιφέρειες.

Η κατανόηση της φύσης των συνόρων αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την κατανόηση και την ερμηνεία της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης. Οι επιπτώσεις ειδικότερα των συνόρων στο χωρικό σύστημα και στη σφαίρα της οικονομίας, δε μπορεί να αναλυθούν με επάρκεια εάν εξετάζονται αποκλειστικά με όρους οικονομικούς και ιδιαίτερα με όρους που προσπερνούν αβασάνιστα τη διεπιστημονική προσέγγιση. Μέσα από αυτή την οπτική, τα σύνορα δεν είναι απλά κάποιες γραμμές στο χάρτη ή στο έδαφος που παρεμποδίζουν την ελεύθερη διακίνηση των παραγωγικών συντελεστών, αλλά κάτι πολύ πιο σύνθετο. Είναι εκτός των άλλων παράγωγα ιστορικών, κοινωνικών, πολιτικών και ιδεολογικών διεργασιών, που είναι βαθιά χαραγμένες στην κοινωνία και στις συλλογικές ταυτότητες. Η έρευνα για την οικονομική διασυνοριακή αλληλεπίδραση για παράδειγμα, στα σύνορα Ισραήλ-Συρίας, ή Ινδίας-Πακιστάν, ή Ρωσίας-Εσθονίας, ή ακόμη Ελλάδας Τουρκίας, δεν μπορεί να αποτελεί απλά ζήτημα κατασκευής ενός φορμαλιστικού οικονομικού υποδείγματος.

Οι προβλέψεις για την εξάλειψη της χρησιμότητας των συνόρων λόγω τεχνολογικών εξελίξεων από τη μια και της απίσχνασης του παραδοσιακού ρόλου του κράτους έθνους από την άλλη, δε φαίνονται να επιβεβαιώνονται. Ο πολλαπλασιασμός των συνοριακών γραμμών που συνοδεύει την εμφάνιση νέων κρατών στον κόσμο τα τελευταία χρόνια, δείχνει απλά ότι οι κοινωνίες, όχι μόνο θέλουν τα σύνορα, αλλά είναι διατεθειμένες να πληρώσουν και το όποιο κόστος από την επιβολή τους. Ακόμη και στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου οι εταίροι παραχώρησαν σημαντικές εθνικές λειτουργίες σ' ένα υπερεθνικό επίπεδο, τα κράτη και τα σύνορα, εξακολουθούν να διατηρούν «ζωτικό» χώρο. Τα σύνορα με άλλα λόγια και η εδαφικότητα, είναι έννοιες που δεν ξεπερνιούνται εύκολα παρά τη φιλολογία περί «θανάτου του κράτους-έθνους».

Από την άλλη πλευρά ωστόσο, το παραδοσιακό Βεσφαλικό κράτος τίθεται σε σοβαρή αμφισβήτηση, τόσο στο υπερεθνικό (π.χ. Ευρωπαϊκή Ένωση, διεθνείς οργανισμοί, πολυεθνικές), όσο και στο τοπικό/περιφερειακό επίπεδο (τοπικές/περιφερειακές αρχές, δίκτυα, clusters). Ο πολλαπλασιασμός των χωρικών επιπέδων εντός του κράτους και πάνω από αυτό, φέρνει στην επιφάνεια νέες μορφές διασυνοριακής αλληλεπίδρασης, που αναθεωρούν σ' ένα βαθμό τον παραδοσιακό ρόλο των συνόρων. Στο πλαίσιο αυτό, τα σύνορα γίνονται ολοένα και πιο σύνθετα και λιγότερο ορατά ή «φυσικά». Τα σύνορα με άλλα λόγια, γίνονται το πεδίο έκφρασης μιας διαλεκτικής σχέσης ανάμεσα στις λογικές «καθαρών» και «ρευστών» συνόρων, όπου το μοντέλο «εμείς»/«αυτοί», συνυπάρχει με το μοντέλο των «πολυ-πολιτισμικών προτύπων».

Η συζήτηση που μόλις πρόσφατα έχει ανοίξει στην ακαδημαϊκή κοινότητα περί «μετα-Βεσφαλισμού» ή «νεο-Μεσαιωνισμού» στην Ευρώπη, ανοίγει νέους δρόμους στον ιδεολογικό και πολιτικό διάλογο για το μέλλον και τα σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το νέο αυτό πλαίσιο προβληματισμού δείχνει να

είναι πιο παραγωγικό, καθώς ξεπερνά σε μεγάλο βαθμό την άγωνα έως τώρα αντιπαράθεση μεταξύ ευρωσκεπτικιστών και φεντεραλιστών στην Ευρώπη. Αυτό που έχει επιπλέον ενδιαφέρον, είναι ότι η πολιτική συζήτηση για ανοικτά ή κλειστά σύνορα, οδηγεί συχνά σε «παράδοξες» ιδεολογικές συμμαχίες ακόμη και των πιο ακραίων τάσεων του πολιτικού φάσματος.

Τα σύνορα εκτός των άλλων είναι κοινωνικά μορφώματα με έντονο συμβολικό χαρακτήρα. Συχνά συμβολίζουν αγώνες εθνικής χειραφέτησης που συνδέονται με μια σειρά από μνήμες, ιστορίες ή ακόμη και μύθους. Άλλες φορές ο συμβολισμός των συνόρων έχει να κάνει με τα όρια της εθνικής κυριαρχίας και άλλες φορές με την οριοθέτηση ιδεολογιών, θρησκειών, γλώσσας, πολιτισμών ή κοινωνικών ομάδων. Αυτό που έχει ενδιαφέρον για τη διασυνοριακή αλληλεπίδραση, είναι ότι αυτού του είδους οι συμβολισμοί διαχέονται στην κοινωνία και βρίσκουν την έκφρασή τους στην καθημερινότητα, μέσα από συγκεκριμένες πρακτικές. Μέσα από αυτή τη θεώρηση, η διάσχιση των συνόρων για παράδειγμα, είναι ταυτόχρονα διάσχιση συμβόλων, εικόνων και συλλογικών παραστάσεων. Για όλους τους παραπάνω λόγους, ο συμβολικός ρόλος των συνόρων δε μπορεί να αγνοηθεί στην ανάλυση των δυναμικών ολοκλήρωσης του συνοριακού χώρου.

Τα σύνορα συχνά ταυτίζονται με διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα σε διαφορετικές γεωφυσικές ενότητες, εθνικές ομάδες, οικονομικά και πολιτικά συστήματα, πολιτισμούς, ιστορίες και συλλογικές ταυτότητες. Χωρίζουν με άλλα λόγια κάτι που είναι διαφορετικό. Άλλες φορές βέβαια μπορεί τα σύνορα να χωρίζουν μ' έναν τεχνητό τρόπο κάτι που είναι ίδιο και διαφοροποιείται στην πάροδο του χρόνου (η περίπτωση του τείχους του Βερολίνου είναι το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα). Σε κάθε περίπτωση ωστόσο, όταν τα σύνορα λειτουργούν διαχωριστικά, στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση κυριαρχούν δίπολα του τύπου «εμείς»/«αυτοί», «εδώ»/«εκεί», «ενσωμάτωση»/«αποκλεισμός». Οι συνοριακές γραμμές με άλλα λόγια, λειτουργούν περισσότερο ως «φραγμός» ή ως «τείχος» που διακόπτει τις

διασυνοριακές ροές των ανθρώπων, των αγαθών, των κεφαλαίων, των ιδεών και των προτύπων.

Τα ευρήματα της θεωρητικής και εμπειρικής έρευνας δείχνουν ότι ένας από τους σημαντικότερους λόγους που οι κοινωνίες θεωρούν χρήσιμα τα σύνορα, είναι ο προστατευτικός ρόλος που αυτά επιτελούν. Στο πλαίσιο αυτό, τα σύνορα θεωρείται ότι παρέχουν ασφάλεια, διαφυλάσσουν την εδαφική ακεραιότητα και προστατεύουν την πολιτιστική και εθνική ταυτότητα. Επιπλέον, τα σύνορα αποτρέπουν για πολλούς τη διάδοση της εγκληματικότητας ή της τρομοκρατίας, ενώ διασφαλίζουν για άλλους τον έλεγχο της δημόσιας υγείας. Στη σφαίρα της πολιτικής και της οικονομίας, τα σύνορα (στις αντιλήψεις συνήθως των περισσότερο ανεπτυγμένων χωρών) προστατεύουν το πολιτικό και οικονομικό μοντέλο καθώς και τις συνθήκες ευημερίας και εισοδήματος του εθνικού πληθυσμού. Ειδικότερα μέσα από αυτή τη θεώρηση, τα σύνορα παρέχουν προστασία στους εγχώριους παραγωγούς από το διεθνή ανταγωνισμό και διασφαλίζουν το επίπεδο απασχόλησης αποτρέποντας τις μεταναστευτικές ροές στο εσωτερικό. Σε κάθε περίπτωση, τα σύνορα που «προστατεύουν» λειτουργούν, είτε ως αδιαπέραστα «τείχη», είτε ως «φίλτρα» που καθορίζουν τους κανόνες εισόδου/εξόδου. Συχνά ωστόσο όταν τα σύνορα λειτουργούν από τη μια πλευρά ως «τείχη» ή ως «φίλτρα», από την άλλη πλευρά (συνήθως των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών) λειτουργούν ως «πόρτες» που ανοίγουν την πρόσβαση σ' έναν καλύτερο κόσμο.

Από μια διαφορετική σκοπιά ωστόσο, τα σύνορα εκτός από γραμμές διαχωρισμού και προστασίας, λειτουργούν ως «τόπος συνάντησης» ή ως «γέφυρα επικοινωνίας» και συνεργασίας μεταξύ δύο γειτονικών χωρών. Η σχετική συζήτηση για τη χρησιμότητα της διασυνοριακής συνεργασίας, εδράζεται ακριβώς σ' αυτήν τη λογική. Μέσα από αυτήν την οπτική, το άνοιγμα των συνόρων και η ενθάρρυνση της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης, θα είναι αμοιβαία επωφελής για όλες τις πλευρές, καθώς θα ενισχύσει τις

φιλικές και οικονομικές σχέσεις δύο όμορων χωρών, θα διευρύνει τον οικονομικό χώρο και θα άρει τις υπερβολές ή τις προκαταλήψεις που υπήρχαν εκατέρωθεν, ενόσω τα σύνορα ήταν κλειστά. Επιπλέον, το άνοιγμα των συνόρων θα ευνοήσει τη μετακίνηση κεφαλαίων, τεχνογνωσίας, υπηρεσιών και εργασίας σε περιοχές υψηλότερης απόδοσης, αξιοποιώντας τις ευκαιρίες που εμφανίζονται. Μέσα από την παραπάνω προσέγγιση, που παραπέμπει περισσότερο στο νεοκλασικό μοντέλο, η διασυνοριακή συνεργασία και αλληλεπίδραση, συνδέονται με τις έννοιες της οικονομικής ανάπτυξης, της πολιτικής σταθερότητας και της ειρηνικής συνύπαρξης. Η ρητορική και η πολιτική επιχειρηματολογία της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτονίας, αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της θεώρησης.

Μια ενδιαφέρουσα πτυχή της γεωγραφίας των συνόρων που επηρεάζει τον τύπο και το επίπεδο της διασυνοριακής αλληλεπίδρασης, αποτελεί η γεωγραφία των αντιλήψεων των ανθρώπων που ζουν στις συνοριακές περιφέρειες. Οι αντιλήψεις αυτές στα σύνορα είναι κοινωνικά παράγωγα που διαμορφώνονται, μέσα από μια διαλεκτική σχέση των ανθρώπων με το χώρο και το χρόνο. Η σχέση αυτή αναπαράγει και αναπαριστά συνεχώς συλλογικές και ατομικές ταυτότητες του τύπου «εμείς»/«αυτοί» και φέρνει στην επιφάνεια χάρτες αντιλήψεων που συχνά δεν ταυτίζονται με τους χάρτες των συνόρων επάνω στο έδαφος. Ο τρόπος για παράδειγμα που αντιλαμβάνονται οι άνθρωποι την πολιτισμική, πολιτική ή οικονομική γεωγραφία, δε συμβαδίζει πάντοτε με τη γραμμή που ακολουθούν τα σύνορα επάνω στο χάρτη. Επιπλέον, η χωρική εγγύτητα μεταξύ δύο κοινωνιών που τους χωρίζει η συνοριακή γραμμή, δεν σημαίνει αυτόματα και εγγύτητα στις αντιλήψεις, καθώς δεν είναι καθόλου απίθανο να επικρατούν εντελώς αντίθετες εικόνες για τους «άλλους».

Η διερεύνηση του χάρτη των αντιλήψεων έχει ιδιαίτερη σημασία, στο βαθμό που οι αντιλήψεις αυτές απεικονίζουν και «ερμηνεύουν» το γεωγραφικό χώρο και επηρεάζουν θετικά ή αρνητικά τη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Στο

πλαίσιο αυτό, έχει ενδιαφέρον ακόμη και ο τρόπος που οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται τη γεωγραφική θέση στην οποία βρίσκονται όταν τα σύνορα ανοίγουν. Στις δυτικές συνοριακές περιοχές των νέων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης για παράδειγμα, οι άνθρωποι δείχνουν να είναι ικανοποιημένοι για τις γεωγραφικές συντεταγμένες της περιφέρειάς τους, καθώς θεωρούν ότι πλέον απέκτησαν εγγύτητα στο ζωτικό ευρωπαϊκό χώρο. Σε άλλες περιοχές αντίθετα, (π.χ. στην ελληνική συνοριακή ζώνη), οι άνθρωποι θεωρούν ότι η γεωγραφική τους θέση δεν τους ευνοεί, καθώς αυτή συνδέεται με την απομόνωση και όλα τα τυπικά χαρακτηριστικά μιας ακριτικής περιοχής που τη συνοδεύουν. Ο τρόπος επίσης που προσδιορίζουν οι άνθρωποι τον εαυτό τους και τους άλλους πίσω από τα σύνορα, σε σχέση με συγκεκριμένες γεωγραφικές ενότητες, φέρνει στην επιφάνεια αντιφατικούς χάρτες αντιλήψεων για την ίδια διασυνοριακή ζώνη. Για παράδειγμα, η αντίθεση «είμαστε πρωταρχικά Ευρωπαίοι» έναντι του «είμαστε όλοι Βαλκάνιοι» μεταξύ της ελληνικής πλευράς και των βόρειων γειτόνων της, αποτυπώνει ακριβώς αυτή τη διάσταση.

Η γεωγραφία των αντιλήψεων και των εικόνων στα σύνορα, συσχετίζεται με την κοινωνική, πολιτική και οικονομική γεωγραφία των εξωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Είναι χαρακτηριστικό, ότι όσο πιο μεγάλος είναι ο βαθμός θεσμικής ενσωμάτωσης της γειτονικής χώρας με την Ευρωπαϊκή Ένωση, τόσο πιο θετικές είναι οι αντιλήψεις που επικρατούν για τη διασυνοριακή αλληλεπίδραση. Διακριτά χαρακτηριστικά εντοπίζονται επιπλέον στις αντιλήψεις του μοτίβου Ανατολή/Δύση, με την «Ανατολή» να εμφανίζεται περισσότερο έτοιμη να ενσωματώσει δυτικά πρότυπα παρά το αντίστροφο. Στη «Δύση» αντίθετα, επικρατεί η επιφυλακτικότητα και η λογική των προσεκτικών βημάτων, γεγονός που δείχνει ότι το κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό κόστος που διακυβεύεται είναι μάλλον υψηλότερο.

Τα σύνορα που λειτουργούν ως φραγμοί, αλλοιώνουν το ενιαίο μιας ευρύτερης γεωγραφικής περιφέρειας, εμποδίζοντας την επικοινωνία και την

αλληλεπίδραση με την άλλη πλευρά. Μέσα από αυτή τη λογική, τα κλειστά σύνορα προκαλούν ασυνέχεια, τομή και ασυμμετρία στον κοινωνικό και οικονομικό χώρο. Τα κλειστά σύνορα ειδικότερα, διαστρεβλώνουν την αγορά, αυξάνουν το κόστος του διεθνούς εμπορίου και εμποδίζουν τη μετακίνηση των παραγωγικών συντελεστών. Όταν μάλιστα τα κλειστά σύνορα συνδυάζονται με μείωση του μεταφορικού κόστους και ενδυνάμωση των οικονομιών συγκέντρωσης των μητροπολιτικών περιοχών, τότε επικρατούν κεντρομόλες δυναμικές στο χώρο που αναπαράγουν και τροφοδοτούν το μοντέλο «κέντρο-περιφέρεια». Μέσα σ' αυτό το περιγράμμα, οι συνοριακές περιφέρειες περιορίζονται σε ρόλους περιφερειακού χαρακτήρα, αποτελώντας ουσιαστικά ζώνες χαμηλών ευκαιριών και ισχνής ελκυστικότητας.

Είναι σημαντικό ωστόσο, ότι η κατάργηση των φραγμών στα σύνορα, δεν ενεργοποιεί από μόνη της αυτοματοποιημένες διαδικασίες οικονομικής ολοκλήρωσης. Με άλλα λόγια, το κλείσιμο και το άνοιγμα των συνόρων δεν είναι διαδικασίες συμμετρικού χαρακτήρα αναφορικά με τις επιπτώσεις που επιφέρουν στο χώρο και στην οικονομία, λόγω των αρχικών συνθηκών που έχουν ήδη διαμορφωθεί ενόσω τα σύνορα είναι κλειστά. Για παράδειγμα, η κατασκευή του τείχους του Βερολίνου άλλαξε δραματικά την κατάσταση από την επόμενη ημέρα. Η πτώση ωστόσο του τείχους μετά από μισό περίπου αιώνα, δεν επανάφερε αυτόματα μια Γερμανία ενωμένη με όρους οικονομικούς και κοινωνικούς. Το φαινόμενο αυτό γίνεται περισσότερο εμφανές στις περιπτώσεις των διασυνοριακών υποδομών που ήταν για χρόνια σχεδιασμένες και προσανατολισμένες στο εθνικό πλαίσιο. Τα σιδηροδρομικά δίκτυα κατά μήκος (και όχι εγκάρσια) της συνοριακής γραμμής, αποτελούν το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα, καθώς είναι το αποτέλεσμα ενός μακρόχρονου σχεδιασμού που δεν αλλάζει αυτόματα λόγω της κατάργησης των εμποδίων στα σύνορα στο θεσμικό επίπεδο.

Το άνοιγμα των συνόρων κατά συνέπεια, φέρνει στο προσκήνιο για ένα μεγάλο διάστημα μεταβατικές ζώνες συνόπαρξης του «συνόρου-τείχος» με το «σύνορο-γέφυρα». Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η εξάλειψη των φραγμών στα σύνορα, ενθαρρύνει τη διασυνοριακή αλληλεπίδραση και την κινητικότητα των δυνάμεων της αγοράς. Ωστόσο η οικονομική ολοκλήρωση στο συνοριακό χώρο, δεν είναι απλά ζήτημα θεσμικών διευθετήσεων ή (απορ)ρυθμίσεων, αλλά μια διαδικασία που επηρεάζεται από πλήθος άλλων σύνθετων και πολύπλοκων παραγόντων. Είναι χαρακτηριστικό εδώ το εύρημα της εμπειρικής έρευνας περί σημαντικών οικονομικών σχέσεων των συνοριακών περιφερειών (κυρίως της Ανατολής) με τρίτες χώρες, σε πείσμα της μεγάλης απόστασης. Ακόμη και στο σκληρό πυρήνα των ιδρυτικών χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μπορούμε να ισχυριστούμε αβίαστα ότι η οικονομική ολοκλήρωση στο διασυνοριακό χώρο είναι αισθητά χαμηλότερη από την ολοκλήρωση εντός των επιμέρους χωρών. Τα φαινόμενα αυτά φανερώνουν ισχυρές δυναμικές αδράνειας τροφοδοτούνται με ιστορικούς, πολιτισμικούς ή πολιτικούς δεσμούς, που έρχονται σε αντιπαράθεση με τον «ορθολογισμό» της οικονομικής σκέψης.

Ακόμη και αν εξαλειφθούν θεωρητικά όλοι οι οικονομικοί και θεσμικοί περιορισμοί στα σύνορα, θα υπάρχουν κάποια εμπόδια μη οικονομικού χαρακτήρα που θα διαστρεβλώνουν την αγορά. Τα εμπόδια αυτά μπορεί να έχουν να κάνουν με διαφορές στη γλώσσα, στη θρησκεία, στις κοινωνικές συνήθειες ή ακόμη και με γεγονότα του παρελθόντος που λειτουργούν στο παρόν ως βαρίδια. Ζητήματα επίσης πολιτικής αστάθειας, γραφειοκρατίας ή διαφθοράς, συνθέτουν ένα πλέγμα μη οικονομικών εμποδίων, που επηρεάζουν ωστόσο καθοριστικά τις οικονομικές αποφάσεις. Αυτού του τύπου τα μη οικονομικά εμπόδια, επιβαρύνουν τις επενδύσεις που προέρχονται από την άλλη πλευρά των συνόρων και λειτουργούν σ' ένα βαθμό ως προστατευτικός φραγμός για τους εγχώριους παραγωγούς, αλλοιώνοντας μ' έναν ιδιότυπο τρόπο τον ανταγωνισμό.

Το άνοιγμα των συνόρων διευρύνει το μέγεθος αγοράς και φέρνει στο επίπεδο του επενδυτικού περιβάλλοντος μια σειρά από ευκαιρίες και απειλές και για τις δύο πλευρές των συνόρων. Οι ευκαιρίες (τόσο για τη Δύση ως τόπο προορισμού επενδύσεων όσο και για την Ανατολή ως τόπο υποδοχής) συνίστανται κυρίως στη δυνατότητα μετεγκατάστασης σε περιοχές όπου το κόστος παραγωγής είναι χαμηλότερο. Επιπλέον, οι λιγότερο ανεπτυγμένες συνοριακές περιοχές της Ανατολής, έχουν τη δυνατότητα να διαθέτουν τα προϊόντα τους σε χαμηλότερες τιμές έως ένα σημείο στη Δύση. Οι απειλές αντίστοιχα που εμφανίζονται, είναι η δυνατότητα της μιας πλευράς να διεισδύσει στην περιοχή αγοράς της άλλης, προκαλώντας ως ένα βαθμό αρνητικές επιπτώσεις στο τοπικό παραγωγικό σύστημα, στο εισόδημα και στο επίπεδο απασχόλησης. Στην περίπτωση αυτή, το ύψος των κοστολογικών διαφορών μεταξύ δύο γειτονικών χωρών αποτελεί βασική προσδιοριστική παράμετρο της οικονομικής γεωγραφίας των συνόρων. Με άλλα λόγια, όσο μεγαλύτερες είναι οι διαφορές στο κόστος παραγωγής, τόσο σημαντικότερες θα είναι οι χωρικές επιπτώσεις της οικονομικής ολοκλήρωσης. Μάλιστα εάν οι κοστολογικές αυτές διαφορές ξεπερνούν ένα κρίσιμο μέγεθος, η πιθανότητα απώλειας εισοδήματος και απασχόλησης του συνοριακού χωρικού συστήματος που είναι πιο ανεπτυγμένος οικονομικά είναι μεγάλες, καθώς το κίνητρο μετεγκατάστασης στα μητροπολιτικά κέντρα της γειτονικής χώρας είναι ισχυρό.

Μέσα από τη θεωρητική και εμπειρική διερεύνηση, έγινε φανερό ότι το ύψος του μεταφορικού κόστους επηρεάζει σημαντικά, όχι μόνο το επίπεδο των διασυνοριακών οικονομικών ανταλλαγών, αλλά και τις δυναμικές του συνοριακού χωρικού συστήματος κατ' επέκταση. Η δραστική μείωση του μεταφορικού κόστους για παράδειγμα, όταν τα σύνορα είναι ανοικτά, δίνει τη δυνατότητα διείσδυσης των επιχειρήσεων με χαμηλό κόστος παραγωγής (Ανατολή) σε πολύ μεγαλύτερα μερίδια αγοράς της άλλης πλευράς των συνόρων (Δύση). Αντίθετα, το υψηλό μεταφορικό κόστος προστατεύει τις επιχειρήσεις με υψηλό κόστος παραγωγής (Δύση) από τον ανταγωνισμό που

προέρχεται από την άλλη πλευρά των συνόρων (Ανατολή). Οι χωρικές αυτές δυναμικές που προκαλούνται από το ύψος του κόστους μεταφοράς, ασκούν επίδραση εκτός των άλλων στο συνοριακό αστικό σύστημα και ειδικότερα στην απασχόληση, στην παραγωγή στην κατανάλωση και στο εισόδημα των πόλεων. Κατά συνέπεια, η μείωση του μεταφορικού κόστους κάτω από ένα κρίσιμο επίπεδο, θα μπορούσε να προκαλέσει μια σειρά από αλυσιδωτές χωρικές επιπτώσεις στο συνοριακό χώρο.

Τα εμπόδια στα σύνορα διαστρεβλώνουν την αγορά, ενώ αντίθετα η άρση των συνοριακών φραγμών διευρύνει το μέγεθος αγοράς και την ακτίνα δράσης των επιχειρήσεων, επαναπροσδιορίζοντας τις δυναμικές στο συνοριακό χωρικό σύστημα. Τα εμπειρικά ευρήματα μάλιστα δείχνουν ότι όσο μεγαλύτερο είναι το μέγεθος της αγοράς, τόσο ισχυρότερες είναι οι οικονομίες συγκέντρωσης που εμφανίζονται στο χώρο, καθώς οι επιχειρήσεις προτιμούν να έχουν πρόσβαση σε μεγάλες «δεξαμενές» καταναλωτών και εργαζομένων. Επιπλέον, στις μεγάλες αγορές όπως είναι τα μητροπολιτικά κέντρα, είναι διαθέσιμες σημαντικές δυνατότητες έρευνας και ανάπτυξης, καθώς και αστικών ή παραγωγικών υποδομών, με αποτέλεσμα οι επιχειρήσεις να έχουν σημαντικά κοστολογικά οφέλη. Η δυνατότητα μάλιστα των επιχειρήσεων που είναι εγκατεστημένες σε μεγάλες πόλεις (και κατά συνέπεια μεγάλες αγορές) να διαθέτουν τα προϊόντα τους σε χαμηλότερες τιμές σε σχέση με τους ανταγωνιστές τους στις μικρότερες πόλεις, διευρύνει ακόμη περισσότερο το πεδίο δράσης τους όταν τα εμπόδια στα σύνορα καταργούνται. Κατά συνέπεια, η οικονομική ολοκλήρωση αναμένεται να ευνοήσει τις συνοριακές περιφέρειες που βρίσκονται σε μικρή απόσταση από τα μεγάλα μητροπολιτικά κέντρα της μιας ή της άλλης πλευράς των συνόρων. Στη βάση αυτής της λογικής, οι μεγάλες αστικές συγκεντρώσεις κοντά στα σύνορα (π.χ. πρωτεύουσες περιφερειών ή πιο σπάνια πρωτεύουσες χωρών), διευρύνουν λόγω ολοκλήρωσης το ζωτικό τους χώρο και αποκτούν σημαντικό ρόλο στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση.

Οι διασυνοριακές μεταναστευτικές ροές αποτελούν έναν ακόμη σημαντικό παράγοντα που επηρεάζει τον οικονομικό χάρτη των συνόρων. Η κατάργηση των συνοριακών φραγμών επιδρά όχι μόνο στις συνθήκες εγκατάστασης των επιχειρήσεων αλλά και στις συνθήκες εγκατάστασης των εργαζομένων. Όταν οι μεταναστευτικές ροές αναφέρονται σε δεξιότητες που ανταποκρίνονται στις ανάγκες της συνοριακής οικονομίας της χώρας στην οποία κατευθύνονται, τότε η οικονομία βγαίνει ωφελημένη συνολικά. Σε περίπτωση ωστόσο που η μετανάστευση δημιουργεί υπερ-προσφορά εργασίας σε ήδη κορεσμένες δεξιότητες, τότε η ανεργία και οι κοινωνικές πιέσεις μπορεί να γίνουν εκρηκτικές. Κατά συνέπεια οι διασυνοριακές μεταναστευτικές ροές συνδέονται, όχι μόνο με το επίπεδο της απασχόλησης αλλά και με το επίπεδο της ανταγωνιστικότητας των συνοριακών περιφερειών και των συνοριακών πόλεων. Με άλλα λόγια, η διάρθρωση της μετανάστευσης συνδέεται σ' ένα βαθμό με το επίπεδο της ανταγωνιστικότητας του συνοριακού χωρικού συστήματος, καθώς οι χώρες υποδοχής έχουν τη δυνατότητα να συμπίεσουν το παραγωγικό κόστος, λόγω της δυνατότητας συμπίεσης των μισθών. Στο πλαίσιο αυτής της λογικής, όσο περισσότερο η τομεακή διάρθρωση της μετανάστευσης ανταποκρίνεται στην τομεακή διάρθρωση της συνοριακής οικονομίας, τόσο περισσότερο ευεργετικά θα είναι τα αποτελέσματα των μεταναστευτικών ροών στην ανταγωνιστικότητα. Το αποτέλεσμα της αύξησης της ανταγωνιστικότητας της πλευράς υποδοχής μεταναστών, είναι ο περιορισμός της διεισδυτικότητας των επιχειρήσεων της χώρας προορισμού μεταναστών.

Συνοψίζοντας την παραπάνω ανάλυση, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η βασικότεροι παράγοντες που διαμορφώνουν την οικονομική γεωγραφία των συνοριακών περιφερειών όταν οι συνοριακοί φραγμοί καταργούνται είναι οι εξής: Πρώτον, το ύψος των κοστολογικών διαφορών μεταξύ των γειτονικών παραγωγικών συστημάτων, δεύτερον, το επίπεδο των μη οικονομικών εμποδίων, τρίτον, το ύψος των μεταφορικών δαπανών που συσχετίζονται με την απόσταση, τέταρτον το μέγεθος αγοράς του συνοριακού αστικού

συστήματος και πέμπτον, η ένταση των μεταναστευτικών ροών σε σχέση με τη χωρική και τομεακή διάσταση της μετανάστευσης. Με άλλα λόγια, όταν το ύψος των κοστολογικών διαφορών και του μεγέθους αγοράς είναι χαμηλό, ενώ ταυτόχρονα το ύψος των μεταναστευτικών ροών, της απόστασης και των μη οικονομικών εμποδίων είναι υψηλό, οι χωρικές επιπτώσεις της ολοκλήρωσης στο συνοριακό χώρο δεν είναι σημαντικές. Το ακριβώς αντίθετο μείγμα των παραπάνω παραγόντων, επιφέρει σημαντικές επιπτώσεις στο χώρο και στην οικονομία των συνοριακών περιφερειών. Η «δοσολογία» των πιο πάνω δυναμικών, θα προσδιορίσει όχι μόνο το σημείο ισορροπίας των επιπτώσεων της ολοκλήρωσης στο συνοριακό χώρο, αλλά και το βαθμό διείσδυσης των επιχειρήσεων της μιας πλευράς στην απέναντι πλευρά των συνόρων.

Διερευνώντας ωστόσο εμπειρικά το βαθμό που οι συνοριακές περιφέρειες συμμετέχουν στη διαδικασία ολοκλήρωσης, διαπιστώθηκε ότι το επίπεδο της διασυνοριακής οικονομικής αλληλεπίδρασης είναι ιδιαίτερα χαμηλό, ακόμη και όταν ύψος των οικονομικών συναλλαγών στο διμερές επίπεδο είναι μεγάλο. Με άλλα λόγια, ο μεγαλύτερος όγκος των διασυνοριακών ανταλλαγών, αγνοεί ή προσπερνά το συνοριακό χώρο, κατευθυνόμενος κυρίως στα μητροπολιτικά κέντρα. Το εύρημα αυτό, φανερώνει ότι τα φαινόμενα «τούνελ» είναι κυρίαρχα στη διασυνοριακή αλληλεπίδραση, καθώς οι συνοριακές περιφέρειες λειτουργούν κυρίως ως διάδρομοι οικονομικών ανταλλαγών που προέρχονται ή προορίζονται από/σε άλλες περιφέρειες. Αυτό σημαίνει πρακτικά ότι οι συνοριακές περιοχές δεν αποτελούν ούτε το σημαντικό τόπο προέλευσης ούτε το σημαντικό τόπο προορισμού επενδυτικών, εμπορικών, ή μεταναστευτικών ροών, λόγω του περιμετρικού τους χαρακτήρα σε σχέση με το κέντρο. Το γεγονός ότι η οικονομική ολοκλήρωση αναζωπυρώνει τις δυναμικές συγκέντρωσης σ' έναν διευρυμένο οικονομικά χώρο, σημαίνει ότι οι συνοριακές περιφέρειες με δυσμενείς γεωγραφικές συντεταγμένες σε σχέση με το κέντρο, συγκεντρώνουν πολλές πιθανότητες να εγκλωβισθούν σ' έναν φαύλο κύκλο ανάπτυξης.

Η ολοκλήρωση του οικονομικού χώρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση λόγω κατάργησης των φραγμών στα σύνορα, επαναπροσδιορίζει τη σχετική γεωγραφική θέση των συνοριακών περιφερειών. Πιο συγκεκριμένα, τα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης των δεκαπέντε, έχουν μετατραπεί σε εσωτερικά, ενώ τα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης των είκοσι επτά έχουν πλέον μετακινηθεί ανατολικά. Στο πλαίσιο της διευρυνόμενης ευρωπαϊκής αγοράς, οι συνοριακές περιφέρειες που βρέθηκαν κοντά στον πυρήνα των ανεπτυγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αποκτούν γεωγραφικό πλεονέκτημα. Αντίθετα οι απομακρυσμένες περιοχές των εξωτερικών συνόρων, αναμένεται να βιώσουν προκλήσεις και πιέσεις λόγω δυσμενών γεωγραφικών συνθηκών. Μέσα σ' αυτό το περίγραμμα το πλαίσιο αναφοράς, της κεντρικότητας και της προσελασιμότητας δεν περιορίζεται στο εθνικό επίπεδο, αλλά προσδιορίζεται στο διευρυνόμενο ευρωπαϊκό χώρο. Με την έννοια αυτή, ο γεωγραφικός παράγοντας είναι πολύ σημαντικός, καθώς η εγγύτητα αποτελεί συχνά καθοριστικό παράγοντα οικονομικών συναλλαγών και επενδυτικών αποφάσεων.

Η διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης ανατολικά, έφερε στο προσκήνιο μαζί με τη νέα οικονομική και πολιτική γεωγραφία και αμείλικτα ερωτήματα του τύπου «πού τελειώνει η Ευρώπη» και «πώς αντιλαμβάνεται η Ευρωπαϊκή Ένωση τις σχέσεις της με τον εξωτερικό περίγυρο». Η απάντηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης σ' αυτές τις προκλήσεις δύσκολα μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ήταν καθαρή. Η ποικιλομορφία αρχικά των πολιτικών της έναντι των υποψηφίων χωρών (Κροατία, Τουρκία), των δυνητικά υποψηφίων χωρών (Δυτικά Βαλκάνια), των χωρών της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτονίας (με τη Ρωσία προβλέπονται ειδικές σχέσεις) και χωρών όπως η Νορβηγία και η Ελβετία, δείχνει ξεκάθαρα ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση δε μιλάει την ίδια γλώσσα προς τους γείτονές της.

Η επιβολή της Συνθήκης Schengen με τη σειρά της, καθορίζοντας ενιαίους και αυστηρούς κανόνες εισόδου/εξόδου στα εξωτερικά σύνορα, που

τροφοδοτούνται και από τη ρητορική καταπολέμησης της τρομοκρατίας, δίνει τροφή στους ισχυρισμούς πολλών περί ανάπτυξης μιας Ευρωπαϊκής Ένωσης «Φρουρίου». Από την άλλη πλευρά, η Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας με το διακηρυγμένο στόχο περί δημιουργίας ενός «δακτυλίου φίλων», αποσκοπεί στο να καταστήσει το διαχωρισμό εντός/εκτός πιο ασαφή, μέσα από στρατηγικές φιλελευθεροποίησης των οικονομικών συναλλαγών και ενίσχυσης της πολιτικής και θεσμικής συνεργασίας με τις γειτονικές χώρες. Ωστόσο, μέσα σ' αυτό το φιλελεύθερο περίγραμμα της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτονίας που στηρίζεται κυρίως στην ελεύθερη διακίνηση των συντελεστών της παραγωγής, απουσιάζει η ελευθερία κινητικότητας της εργασίας. Αυτές οι ετερόκλητες ως ένα βαθμό πολιτικές, αποτελούν τη συνιστώσα ενός μίγματος ζωτικών ενδιαφερόντων και ζωτικών ανησυχιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που αντανακλώνται στο επιλεκτικό άνοιγμα των εξωτερικών συνόρων για κάποιους και στο επιλεκτικό κλείσιμο για κάποιους άλλους.

Τα ευρήματα της θεωρητικής επισκόπησης και της εμπειρικής έρευνας, έδειξαν ότι η ολοκλήρωση και η άρση των συννοριακών φραγμών, παράγει με σχετικούς όρους κερδισμένους και χαμένους στο χώρο. Από την άλλη πλευρά, η ανάλυση και αξιολόγηση των προτεραιοτήτων, τόσο της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτονίας όσο και των προγραμμάτων διασυνοριακής συνεργασίας ανέδειξε μια υπεροχή της οικονομικής ολοκλήρωσης, έναντι της εδαφικής συνοχής και του σχεδιασμού, σε αντίθεση με τους διακηρυγμένους στόχους. Παρά τα αναμφισβήτητα θετικά αποτελέσματα των παρεμβάσεων των διασυνοριακών πολιτικών σε τομείς όπως οι μεταφορές, το περιβάλλον, ο τουρισμός κ.α., διαπιστώθηκε ότι η μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων και της ασυμμετρίας μεταξύ των δύο πλευρών των συνόρων, δεν αποτέλεσε τελικά τον πυρήνα του διασυνοριακού σχεδιασμού. Το γεγονός δηλαδή ότι στο επίκεντρο των διασυνοριακών πολιτικών δεν βρέθηκε η ανάπτυξη του συνοριακού χώρου αυτή καθαυτή, αλλά η ολοκλήρωση των αγορών, έδειξε ότι στη σχέση μεταξύ πολιτικών και αγοράς, η πλάστιγγα έγειρε υπέρ της δεύτερης.

Ένα ζήτημα που παρουσίασε ενδιαφέρον από την ανάλυση που προηγήθηκε, είναι η ασυμμετρία μεταξύ της έντασης των πολιτικών και του αποτελέσματος που αυτές επιφέρουν. Η συστηματική απόκλιση συχνότητας και αποτελεσματικότητας των πολιτικών, ή με άλλα λόγια το χάσμα μεταξύ έργου και αποτελέσματος, φανερώνει την ανάγκη επαναξιολόγησης των διασυνοριακών πολιτικών. Το γεγονός ότι συχνά οι χρηματοδοτήσεις και τα διασυνοριακά προγράμματα είχαν τα πιο πενιχρά αποτελέσματα σε περιοχές που είχαν και τη μεγαλύτερη αναπτυξιακή υστέρηση, όπως τα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δείχνει ακριβώς την προβληματικότητα του διασυνοριακού σχεδιασμού.

Η διατύπωση βέβαια μιας πρότασης εναλλακτικού σχεδιασμού, δεν αποτελεί μια εύκολη υπόθεση, καθώς εμπλέκεται σ' αυτόν ένα πλήθος σύνθετων παραμέτρων και προϋποθέσεων. Οι διασυνοριακές πολιτικές, ειδικότερα σε περιοχές όπου τα σύνορα ήταν για χρόνια κλειστά, απαιτούν τον αναγκαίο πολιτικό χρόνο που δημιουργεί κλίμα εμπιστοσύνης, το κρίσιμο μέγεθος των παρεμβάσεων που εστιάζονται τομεακά και χωρικά, αλλά και το κατάλληλο απόθεμα διαχειριστικών ικανοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού. Επιπλέον, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η ποιότητα της διακυβέρνησης, η ανταπόκριση των προγραμμάτων στις ιδιαίτερες ανάγκες της κάθε περιοχής, η ενεργοποίηση της τοπικής κοινωνίας, των τοπικών αρχών και των πολιτών, μέσα από δράσεις δικτύωσης και συνεργασίας, αποτελούν ένα πολύ χρήσιμο μίγμα ευνοϊκών συνθηκών για την άσκηση αποτελεσματικών διασυνοριακών πολιτικών. Οι πολιτικές αυτές βέβαια, προϋποθέτουν ένα πλαίσιο ευέλικτου και «έξυπνου» σχεδιασμού που προσαρμόζεται στις ιδιαιτερότητες της κάθε διασυνοριακής περιοχής κάθε φορά. Αυτό σημαίνει ότι ο σχεδιασμός δε θα περιορίζεται από τη μονολιθικότητα των οριζόντιων διασυνοριακών πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης που διέπεται από τη λογική «ένα μέγεθος για όλα τα νούμερα».

Σε ποιο βαθμό ωστόσο η ανάπτυξη των διασυνοριακών περιοχών είναι ζήτημα σωστού σχεδιασμού και αποτελεσματικών πολιτικών και σε ποιο βαθμό είναι ζήτημα των ήδη διαμορφωμένων «*αρχικών συνθηκών*» όπως τα γεωγραφικά, οικονομικά και πολιτικά χαρακτηριστικά μιας περιοχής; Με άλλα λόγια, είναι σε θέση μια πετυχημένη περιφερειακή πολιτική να εξορθολογήσει τις ατέλειες που αφήνουν οι δυνάμεις της αγοράς στο χώρο; Η απάντηση στα ερωτήματα αυτά δε μπορεί να είναι ούτε μονολεκτική ούτε μονοσήμαντη. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι υπάρχουν σημαντικά περιθώρια άσκησης ουσιαστικών οικονομικών, κοινωνικών, περιβαλλοντικών και θεσμικών πολιτικών στο συνοριακό χώρο, που να συμβάλλουν στην εδαφική συνοχή και στον περιορισμό της αναπτυξιακής απόστασης με το κέντρο. Από την άλλη πλευρά ωστόσο, συνοριακές περιοχές στον πυρήνα της Ευρώπης, με θετικές «*αρχικές συνθήκες*», ευνοϊκές γεωγραφικές συντεταγμένες, αξιόλογο ανθρώπινο δυναμικό και επαρκείς υποδομές δικτύων, είναι αυτές που αναμένεται να ωφεληθούν περισσότερο από τη διασυνοριακή συνεργασία. Αντίθετα, όταν μια περιοχή είναι ταραγμένη ιστορικά, ασταθής πολιτικά, ρευστή οικονομικά και απομακρυσμένη γεωγραφικά, οι επιδράσεις στην αναπτυξιακή προοπτική των περιφερειών αυτών, δε μπορεί παρά να είναι αρνητικές.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Agnew, J. (2005), "Bounding the European Project", *Geopolitics*, Vol. 10(3), pp. 575-579.
- Agnew, J. (2003) "A world that knows no boundaries: the geopolitics of globalization and the myth of a borderless world. Centre for International Border Research", *Working papers in border studies*, CIBR/WP03-2, Belfast, Queen's University.
- Agnew, J. (1998), *"Geopolitics: Re-visioning World Politics"*, London: Routledge.
- Agnew, J. A. (1995) "Democracy and human rights after the Cold War," in R.J.Johnston, P.J.Taylor and M.J.Watts (eds.): *Geographies of Global Change: Remapping the World in the Late Twentieth Century*, Oxford: Blackwell.
- Altomonte, C. and Resmini, L. (2002), "Multinational corporations as a catalyst for local industrial development. The case of Poland", *Scienze Regionali*, Vol. 1(2), pp. 29-58.
- Amin A. (1997), "Placing Globalisation", *Theory, Culture and Society*, Vol. 14(2), pp. 123-137.
- Amity, M. (1998), "New trade theories and industrial location in the EU: A survey of evidence", *The Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 14 (2), pp. 45-53.
- Anderson and O' Dowd, (1999), "Border, Border Regions and Territoriality: Contradictory Meanings, Changing Significance", *Regional Studies*, Vol. 33(7), pp. 593-604.
- Anderson M and Bort E. (2002), "The Frontiers of the European Union", *The Global Review of Ethnopolitics*, Vol. 1 (3), pp. 76-104.
- Anderson, B. (1983), *"Imagined Communities: Reflections on the origin and spread of nationalism"*, Verso Press: London and N. York.
- Anderson, J. (2006), "Debating Europe: Competing Visions National, Neo-medieval and Empire", *Working Paper, EUDimensions - Gdansk*

- Workshop, 27-29 October 2006, Workpackage 02, Nijmegen Centre for Border Research and CIBR, QUB.*
- Anderson, J. and Goodman, J. (1995) "Regions, states and the European Union: Modernist reaction or postmodernist adaptation?", *Review of International Political Economy*, Vol. 2(4), pp. 600-631.
- Anderson, M. (1996), *"Frontiers: Territory and State Formation in the Modern World"*, Cambridge: Polity Press.
- Anderson, M. and Bort, E. (1998), *"Schengen and the Southern Frontier of the European Union"*, Edinburg:ISSI.
- Arbaret-Schulz, C., Beyer, A., Permay, J., Reitel, B., Selimanovski, C., Sohn, C., and Zander P., (2004), "La frontière, un objet spatial en mutation.", *EspacesTemps.net*, <http://espacestemp.net/document842.html>.
- Balassa, B. (1961) *"The Theory of Economic Integration"*, Richard Irwin: New York.
- Barjak, F. (1999), "Enterpreneurial decisions with spatial impact at the East German Borderlines", in Eskelinen, H. et al, *Curtains of iron and gold: Reconstructing borders and states of interaction*, Ashgate.
- Barro, R. and Sala-i-Martin, X. (1999), *"Economic growth"*, Cambridge MA: MIT Press, 1999.
- Batten D. and P. Nijkamp (1990), "Barriers to communication and spatial interaction", *The Annals of Regional Science*, Vol. 24(4).
- Beek, J. van, (1996), *"Samenwerking? Er zijn grenzen!"*, Syntax Publishers: Tilburg.
- Berg, E. (1999), "National interests and local needs in divided Setumma: Myths and reality", in Eskelinen, H. et al, *Curtains of iron and gold: Reconstructing borders and states of interaction*, Ashgate.
- Beschoner, N., St. J. B. Gould, and K. McLachlan, (1991), *"Sovereignty, Territoriality and International Boundaries in South Asia, South West and the Mediterranean Basin"*, London: Geopolitics and International Boundaries Researsch Centre.

- Biggs, M. (1999), "Putting the state on the map: cartography, territory, and European state formation", *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 41, pp. 374-405.
- Bigo, D. (2002). 'Security and Immigration: Toward a Critique of the Governmentality of Unease'. *Alternatives: Global, Local, Political*, Vol. 27(1), pp. 63-92.
- Billing, M. (1995), "*Banal Nationalism*", Sage Publications:London
- Bitzenis, A. (2001), "The determinants of FDI in transition countries; Incentives and barriers based on a questionnaire research: in case of Bulgaria, 1989-2000", in *proceedings of the international Conference, "Restructuring Stability and Development in Southeastern Europe"*, Volos: University of Thessaly, SEED Center.
- Boeri, T. and Brücker H. (2000), "*The Impact of Eastern Enlargement on Employment and Labour Markets in the EU Member States*", Berlin, European Integration Consortium.
- Boerman, W.E. (1923), "*Grenzen*", P. Noordhoff: Groningen.
- Boggs, S. W. (1940), "*International Boundaries: A Study of Boundary Functions and Problems*", New York: Columbia University Press.
- Böröcz, J., and Kovács, M. (2001), "*Empire's New Clothes: Unveiling EU Enlargement*", Holly Cottage, UK: Central Europe Review.
- Bort, E., (2006), "Integrated Borderlands" in M., Caparini and O. Marevin (eds), "*Borders and Security Governance: Managing Borders in a Globalised World*", DCAF, Geneva.
- Brague B. (1993), "Europe : tous le chemins passent par Rome", *Esprit*, Vol. 189, pp. 32-40.
- Brenton, P. and Vancauteran, M. (2001), "The Extent of Economic Integration in Europe: Border Effects, Technical Barriers to Trade and Home Bias in Consumption", *CEPS Working Document No. 171*

- Bröcker, J. (1998), "How would an EU-membership of the Visegrad-countries affect Europe's economic geography?", *Annals of Regional Science*, Vol. 32, pp. 91-114
- Bröcker, J (1984), "How do international trade barriers affect interregional trade?" in: Andersson AE, Isard Vv; Puu T (eds) *Regional and industrial development theories*, North-Holland, Amsterdam, pp. 219-239
- Broek, J.O.M. (1941), "*The Problem of 'Natural Frontiers': Frontiers of the Future*", University of California, Committee on International Relations: Berkeley.
- Bruinsma, F. (1994), "*De Invloed van Transportinfrastructuur op Ruimtelijke Patronen van Economische Activiteiten*", Nederlandse Geografische Studies: Utrecht/Amsterdam.
- Brühlhart, M., Crozet, M. and Koenig P. (2004), "Enlargement and the EU Periphery: The Impact of Changing Market Potential", *Hamburg Institute of International Economics*, Discussion Paper 270.
- Buettner, T.; Rincke, J. (2004), "Labor Market Effects of Economic Integration – The Impact of Re-Unification in German Border Regions", *CESifo Working Paper No. 1179*, Munich.
- Bull, H. (1977), "*The Anarchical Society*", London: Macmillan.
- Bunge, W. (1966), "*Theoretical Geography*" Lund, Sweden.
- Cappelin, R., and Batey, P. (1993), "*Regional Networks, Border Regions, and European Integration*", London: Pion.
- CEC (2005), "Τρίτη ενδιάμεση έκθεση για τη συνοχή: προς μια νέα εταιρική σχέση για την ανάπτυξη, την απασχόληση και τη συνοχή", COM (2005) 192 τελικό.
- CEC (2004α), "Communication from the Communities, On the Commission Proposals for the Action Plans under the European Neighbourhood Policy (ENP)", COM(2004) 795 final.
- CEC (2004β), "Communication from the Communities, Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the council, laying down

- general provisions establishing a European Neighbourhood and Partnership Instrument”, *COM(2004) 628 final*.
- CEC (2003α), “Communication from the Communities, paving the way for a new Neighbourhood Instrument”, (*COM (2003) 393 Final*).
- CEC (2003β), “Communication from the Communities, Wider-Europe – Neighbourhood: A new Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours”, *COM(2003) 104 final*.
- CEC (2001) Communication from the Commission on the impact of enlargement on regions bordering candidate countries - Community action for border regions, *COM/2001/0437 final*.
- Cheshire, P. (1990), “Explaining the recent performance of the European Community’s major urban regions”, *Urban Studies*, Vol. 27, pp. 311-333.
- Church A. and Reid P. (1999), “Cross-border co-operation, institutionalization and political space across the English Channel”, *Regional Studies*, Vol 33, pp. 643-655.
- Clark, T. (1994), “National Boundaries, Border Zones, and Marketing Strategy: A Conceptual Framework and Theoretical Model of Secondary Boundary Effects”, *Journal of Marketing*, 58, 67-80.
- Cohen, P. (1998), “Boundaries and Boundary-Consciousness: Politicizing Cultural Identity” in Anderson, M. and Bort, E. (eds) *“The frontiers of Europe”*, Printer, London.
- Collier, W. and Vickerman, R.W. (2001), “Labour Markets in EU Border Regions: the case of Kent and Nord-Pas de Calais”, *Working Paper, CERTE*, University of Kent at Canterbury.
- COM (2004α), “Regulation of the European Parliament and of the Council, Proposal for a establishing a European grouping of cross-border cooperation”, (*EGCC*), 496/2004/*final*.
- COM (2004β), “Proposal for a COUNCIL DECISION on the signing and provisional application of a Protocol to the Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their

- Member States, of the one part, and the Republic of Kyrgyzstan, of the other part to take account of the accession of the Czech Republic, the Republic of Estonia, the Republic of Cyprus, the Republic of Latvia, the Republic of Lithuania, the Republic of Hungary, the Republic of Malta, the Republic of Poland, the Republic of Slovenia and the Slovak Republic to the European Union", 303/2004.
- COM (2004γ), "Κατευθυντήριες γραμμές για μία κοινοτική πρωτοβουλία η οποία αφορά τη διευρωπαϊκή συνεργασία και έχει ως στόχο να ενθαρρύνει την αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη του ευρωπαϊκού εδάφους INTERREG III", 2004/C 226/02.
- Corvers, F., Dankbaar, B. and Hassink, R. (1994), "*Nieuwe kansen voor Bedrijven in Grensregion's: Eidrapport*", COB/SER: Den Haag.
- Crush, J.S. (1980), "On Theorizing Frontier Underdevelopment", *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, Vol. 71(6), 343-350.
- Damijan J. and Kostevc C. (2002), "The Impact of European Integration on Adjustment Pattern of Regional Wages in Transition Countries: Testing Competitive Economic Geography Models", *Discussion Paper 118/2002*, Centre for Transition Economics.
- Den Boer, E., (1996), "Personal transport and active space, Dutch German cross border networks", *ERSA*, Zurich, Switzerland.
- Di Tella, G. (1982), "The Economics of the Frontier", in C.P. Kindleberger and G. Di Tella (eds), *Economics in the Long View*, Macmillan, London.
- Dicken, P. (1992), "*Global Shift: The Internationalization of Economic Activity*", Paul Chapman Publishing Ltd: London.
- Dimitrov, M., Petrakos, G., Totev, S., and Tsiapa, M. (2002), "Cross-Border Cooperation in Southeastern Europe: The enterprise's Point of View", *Eastern European Economies*, Vol. 41 (5) pp: 5-25
- EBRD, (1998), "*Transition Report European Bank for Reconstruction and Development*".

- Emerson, M. (2004), "European Neighbourhood Policy: Strategy of Placebo?", CEPS Working Document, no. 215, November 2004.
- Emerson, M., and Noutcheva, G., (2005), "From Barcelona Process to Neighborhood Policy: Assessment and open issues", CEPS Working Document, no. 220, Brussels, March.
- Emerson, M., Aydin, S., Noutcheva, G., Tocci, N., Vahl, M. and R. Youngs, (2005), "The Reluctant Debutante: The European Union as Promoter of Democracy in its Neighbourhood", *CEPS, Working Document*, no. 223, Brussels.
- Evans, G.W. and Pezdek, K. (1980), "Cognitive mapping: Knowledge of real-world distance and location information", *Journal of Experimental Psychology: Human Learning and Memory*, Vol. 6, pp. 13-14.
- Farago, B. (1995), "L' Europe: empire introuvable", *Le Debat*, Vol. 83, pp. 42-58
- Febvre, L. (1973), "A New Kind of History", in *"A New Kind of History: from the writings of Lucien Febvre"*, P. Burke (eds), trans. K Folca, London: Routledge & Kegan Paul.
- Fischer, P. A., and Straubhaar, T. (1996), "Migration and Economic Integration in the Nordic Common Labour Market", Anniversary Issue: 40 Years of the Nordic Common Labour Market, Copenhagen. Nordic Council of Ministers.
- Forsberg, T. (2003), "The ground without foundation: territory as social construct", *Geopolitics*, Vol. 8 (2), pp. 7-24.
- Freundschem, S.M. (1991), "The effects of the pattern of the environment on spatial knowledge acquisition", in D.M. Mark and A.U. Frank (eds) *Cognitive and Linguistic Aspects of Geographic Space*, NATO Advanced Science Institute.

- Fuga, A., (2003), "Από την απομόνωση στην επικοινωνία. Τα νέα σύνορα της ανοικτής κοινωνίας", *Γεωγραφίες* Νο 5, σς. 72-85.
- Fujita, M. (1993), "Monopolist competition and urban systems", *European Economic Review*, Vol. 37, pp. 308-315.
- Galasinka, A., Rollo, C., and Meinhof, U., (2002), "Urban Space and the Construction of Identity on the German-Polish Border", in *Living (with) Borders: Identity Discourses on East-West Borders in Europe*, Edited by Ulrike H. Meinhof. Burlington, Vt.: Ashgate Publishing, 2002.
- Galasińska A. and Galasiński D. (2003), "Discursive Strategies for Coping with Sensitive Topics of the Other", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 29 (5), pp. 849-863.
- Geenhuizen, M. v., Knaap, B. v. d., et al. (1996), "Transborder European Networking: Shifts in Corporate Strategy?", *European Planning Studies*, Vol. 4 (6): 671-682.
- Giaoutzi, M., Suarez-Villa, L. and Stratigea, A. (1993), "Spatial information aspects communication barriers in border areas", in Ratti, R. and Reichman, S. (eds), *Theory and Practice of transborder cooperation*, Verlag Helbing & Lichtenhahn: Basel und Frankfurt am Main.
- Giddens A. (1999), "*The runaway world*", Reith lectures, BBC, London
- Giersch, H. (1940), "Economic Union between nations and the location of industries", *Review of Economic Studies*, Vol. 17, pp. 87-97
- Golledge, R.G. and Stimson, G.J. (1987), "*Analytical behavioral geography*" Croom Helm: New York.
- Goodman, J. (1997), "The EU: reconstituting democracy beyond the nation-state", in *The Transformation of Democracy? Democratic Politics in the New World Order*, Anthony McGrew (eds) Cambridge: Polity Press.
- Gottmann, J. (1980), "*Centre and Periphery*", London, Sage.
- Guichonnet, P. and C. Raffestin (1974), "*Géographie des Frontières*", Press. Univ. de France (PUF): Paris.

- Hakli, J. (2001), "In the territory of knowledge: State-centered discourses and the construction of society", *Progress in Human Geography*, Vo. 25 (3), pp. 403-422.
- Hamm, R. and Kampmann, R. (1995), "Probleme kleinräumlicher europäischer Integration", *RWI Mitteilungen*, Vol. 36, pp. 163-88.
- Hansen P. (2002), "European integration, European identity and the colonial connection", *European Journal of Social Theory*, Vol. 5(4), pp. 438-498.
- Hansen, N. (1977) "The Economic Development of Border Regions", *Growth and Change*, Vol. 8, pp. 2-8.
- Hansen, N. (1983), "International Co-operation in Border Regions: an Overview and Research Agenda, *International Regional Science Review*, Vol 8 (3), pp. 255-270.
- Hanson, G. 1998. "Regional adjustment to trade liberalisation." *Regional Science and Urban Economics*, Vol. 28, pp. 419-444.
- Hanson, G. H. (1996), "Integration and the location of activities - Economic integration, intra-industry trade, and frontier regions", *European Economic Review*, Vol. 40, pp. 941-949.
- Harris, J. and M. Torado (1970). "Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis." *The American Economic Review*, Vol. 60(1), pp. 126-142.
- Hartshorne, R. (1933), "Geographic and Political Boundaries in Upper Silesia", *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 23, pp. 195-228.
- Hassink, R., Dankbaar, B., and Corvers, F. (1995), "Technology networking in border regions: «μελέτη περίπτωσης» of the Euregion Maas-Rhine", *European Planning Studies*, Vol. 3(1), pp. 63-83.
- Hassner, P. (2002), "Fixed borders or moving borderlands?: a new type of border for a new type of entity", in J. Zienlonka (eds), *Europe Unbound: Enlarging and reshaping the boundaries of the European Union*, Routledge.

- Heckscher E. F. (1919/1991), "The Effect of Foreign Trade on the Distribution of Income" in Flam H. and Flanders M. J. (eds), *Heckscher-Ohlin Trade Theory*, Cambridge Mass.: MIT Press, pp. 43-69.
- Helliwell, J. (1998), *"How Much do National Borders Matter"*, Washington: The Brookings Institution.
- Herzog, L.A. (1991), "Cross-national urban structure in the era of global cities: The US-Mexico transfrontier metropolis", *Urban Studies*, Vol. 28(4), pp. 519-533.
- Hettne, B. (1999), "Globalisation and the new Regionalism: The second great transformation", in Bjorn Hettne, Andras Inotai, and Olvando Sunkel (eds.) *Globalism and the New Regionalism*, London: Macmillan, pp. 1-24.
- Heyman, J. (1999), "Why Interdiction? Immigration Control at the United States - Mexico Border", *Regional Studies*, Vol. 33(7), pp. 619-630.
- Hill, C., (1993), "The Capability-Expectations Gap, or Conceptualising Europe's Foreign Policy", *Journal of Common Market Studies*, vol. 31, (3).
- Hirtle, S. and Heidorn, B. (1993), "The structure of cognitive maps: Representations and Processes", *Behaviour and Environment. Psychological and Geographical Approaches*, Vol. 96, pp. 170-192.
- Hirst, P., and G. Thompson (1999), *"Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance"*, 2nd ed, Cambridge: Polity Press.
- Hirtle, S.C. and Heidorn, B.P (1993), "The structure of cognitive maps: representations and processes", in Garling T. and Gollege R. (eds), *Behavior and Environment: Psychological and Geographical Approches*, Amsterdam: North Holland.
- Hofstede, G. (1980), *"Culture's consequences"*, Sage, London.
- Holly W. (2002), "Traces of Czech-German History in Bibliographical Interviews at border: Constructions of Identities and the Year 1938 in Barenstein-Vejprty" in Meinhof U. (ed), *Living with Borders: Identity Discourses on East-West Borders in Europe*, pp. 95-118, Aldershot: Ashgate.

- Hoogvelt A. (1997), "Globalisation, exclusion and the politics of resistance", *Ante Podium* Vol. 97 (2), pp. 1-15
- Hoover, E. (1963), *"The Location of Economic Activity"*, Berkshire: McGraw-Hill.
- House, J.W. (1982), *"Frontier on the Rio Grande: A Political Geography of Development and Social Deprivation"*, Clarendon Press: Oxford.
- Huntington, P. (1997), *"The clash of civilization and the remaking of World Order"*, London: Touchstore Books.
- Jackson, M. and Petrakos, G., (2000), "Regional differences in the impact of EU integration on the industrial structure and competitiveness of CEFTA countries", *Acta Oeconomica Pragensia*, pp. 97-144.
- Janssen, M. (2000), "Borders and Labour-market integration: Where is the differences between Interregional and Cross-border Mobility?", In: Velde, M. van der; Houtum, H. van (eds.), .): *Borders, Regions, and People*. European Research in Regional Science vol. 10. London: Pion Limited, pp. 47-68.
- Jessop, B (2002), *"The Future of the Capitalist State"*, Cambridge: Polity.
- Johansson-Nogues, E. (2004), "A Ring of Friends"? The Implications of the European Neighbourhood Policy for the Mediterranean", *Mediterranean Politics*, Vol.9(2), pp.240-247.
- Johnston, R. (1984), "The World is Our Oyster", *Transactions of the British Geographers*, Vol. 9, pp. 443-459.
- Johnston, R.J, Gregory, D., Smith, D. (1994), *"The dictionary of human geography"*, Blackwell Publishers: Oxford.
- Johnston, R.J. (1989), "The State, Political Geography, and Geography", in Peet R. and N. Thrift (Eds.), *New Models in Geography*, Unwin Hyman: London.
- Jones, S. (1959), "Boundary concepts in the setting of place and time", *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 49 (3), pp. 241-255.

- Jones, S. and Emerson, M. (2005), "European Neighbourhood Policy in the Mashreq Countries, Enhancing Prospects for reform", *CEPS Working Document*, No. 25. September 2005,
- Jones, S.B. (1943), "Description of International Boundaries". *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 33, pp. 99-117.
- Kamann, D.J.F. (1993), "Bottlenecks, Barriers and Networks of Actors", in: Ratti, R., en Reichman, S. (Eds.), *Theory and Practice of Transborder Cooperation*, Verlag Helbing & Lichtenhahn: Basel und Frankfurt am Main, 65-102.
- Kaplan, D. (1994), "Two nations in search of the state: Canada's ambivalent spatial identities", *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 84 (4), pp. 587-608.
- Kasimis, C., Papadopoulos, A., Zacopoulou, E., (2003), "Migrants in Rural Greece", *Sociologia Ruralis*, Vol. 43(2), pp. 167-184.
- Keeble, D.; Owens, P. L.; Thompson, Ch. (1982), "Regional Accessibility and Economic Potential in the European Community", *Regional Studies*, Vol. 16, No. 6, pp. 419-432.
- Kemp, A. (2000), "Dramatizing sovereignty: the construction of territorial dispute in the Israeli-Egyptian border at Taba", *Political Geography*, Vol. 19, pp. 315-344.
- King, R. (2000) "Southern Europe in the changing Global Map of Migration" in King, R., Lazaridis, G., and Tsardanidis, C.(eds), *Eldorado or Fortress? Migration in Southern Europe*, London. Macmillan Press Ltd.
- Kinoshita, Y. and Campos, N. (2003), "Why does FDI go where it goes? New evidence from the transition economies", *Discussion Paper 3984*, Centre for Economic Policy Research, London.
- Kogut, B. and Singh, H. (1988), "The effect of national culture on the choice of entry mode", *Journal of International Business Studies*, Vol. 19(3), pp. 411-432.

- Kolossov V., (2005), "Theoretical Limology: New Analytical Approaches", 7th *Border Regions in Transition Conference*, 8-15 January, Jerusalem, Israel.
- Kolossov, V. and O' Louhglin, J. (1998), "New borders for new world orders: territorialities at the fin siecle", *Geojournal*, Vol. 44, pp. 259-273.
- Kotios A. and Petrakos G. (2000), "Towards a Strategic Plan for the Development of the Balkans" in Petrakos (eds), *The Development of the Balkans*, Volos: University of Thessaly Press, 459-507.
- Kramsch O. (2002), "Re-imagining the scalar topologies of cross-border governance: eu(ro)regions in the post-colonial present", *Space and Polity*, Vol. 6(2), pp. 169-196.
- Kratke S., (1999), "Regional Integration or Fragmentation? The German-Polish Border Region in a New Europe", *Regional Studies*, Vol. 33(7), pp. 631-641.
- Kristof, L. (1959), "The nature of frontiers and boundaries", *Annals of the Association of American Geographers*, Vol 49 (3), pp. 269-282.
- Krugman, P. (1993), "On the number and location of cities", *European Economic Review*, Vol. 37, pp. 293-298.
- Krugman, P. (1991), "Increasing Returns and Economic Geography", *Journal of Political Economy*, Vol. 99(3), pp. 483-499.
- Krugman P. R. (1980), "Scale Economies, Product Differentiation and the Pattern of Trade", *American Economic Review*, Vol. 70, pp. 950-959.
- Krugman, P. and Venables, A.J. (1995), "Globalisation and the inequality of nations", *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 110, pp. 857-880.
- Labrianidis L., Lyberaki A., Tinios P. and Hatziprokopiou P. (2003), "Inflow of migrants and outflow of FDI: Aspects of interdependence between Greece and the Balkans", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 30(6), pp. 1183-1208.
- Leamer, E., (1980), "The Leontief Paradox, Reconsidered", *The Journal of Political Economy* 88(3), 495-503.
- Lefebvre, H. (1991), *The Production of Space*, Basil Blackwell: Oxford UK & Cambridge USA.

- Leimgruber, W. (1980), "Die Grenze als Forschungsobjekt der Geographic." *Regio Basiliensis*, Vol. 21: 67-78.
- Leimgruber, W. (1991), "Boundary, Values and Identity: The Swiss-Italian Transborder Region", in Rumley, D. and Minghi, J.V., *The geography of border landscapes*, Routledge: New York.
- Leontidou, L. (2003), "The Mediterranean as a Border and as a Bridge", in M. Ouda et al. (eds), *Globalization and the Dialogue of Civilizations: Making of new world*", pp. 84-96, Cairo
- Leontidou, L., Afouxenidis, A., Donnan, H., Garcia-Lizana, A., Gasparini, A., Gow, J., Matias Ferreira, V., Peraldi, X., and Zago, M., (2002), "Border cities and towns: Causes of Social Exclusion in Peripheral Europe", *European Commission Project Reports*, Brussels, TSER SOE2-CT97-3048.
- Levitt, T. (1983), "The Globalization of Markets", *Harvard Business Review*, Vol. 61, pp. 92-102.
- Lianos T., Sarris A. and Katseli L. (1996), "Illegal migration and local labour markets: the case of northern Greece", *International Migration*, Vol. 34 (3), pp. 449-484.
- Liberda, B. (1996), "ëOszczędności w teoriach konsumpcji i wzrostu", *Ekonomista*, Vol. 3, pp. 325-342.
- Liebich, A. (2002), "Ethnic minorities and long-term implications of EU enlargement", in J. Zienlonka eds., *Europe Unbound: Enlarging and reshaping the boundaries of the European Union*", Routledge.
- Limao N. and Venables A. (2001), "Infrastructure, Geographical Disadvantage and Transport Costs", *World Bank Economic Review*, Vol. 15 (3), pp. 451-479.
- Longuet-Higgins, C.H. (1987), *"Mental Processes" Studies in cognitive science*", Cambridge, MA: MIT Press.
- Lösch, A. (1944/1954), *"The Economics of Location"*, Yale University Press: New Haven.

- Lubbers, R.F.M. (1995), *“Globalisering: Naar een Nieuwe Kijk op Political Economy”*, CentER for Economic Research/KUB: Tilburg.
- Mackay, J.R., (1958), *“The interactance hypothesis and boundaries in Canada”*, *Canadian Geographer*, Vol. 11, pp. 1-8.
- Maier G. and Rosenmayr T. (2000), *“The Iron Curtain in the mind”*, in Petrakos G.; Maier G.; Gorzelak G. (eds), *Integration and Transition in Europe: The Economic Geopgraphy of Integration*, Routledge, London.
- Maier, G. (1995), *“Spatial Search: Structure, Complexity and Implications”*, Heidelberg: Physica.
- McCallum J. (1995), *“National Borders Matter: Canada-US Regional Trade Patterns”*, *American Economic Review*, Vol. 85 (3), pp. 615–623.
- Meinhof U., Armbruster H. and Rollo C. (2003), *“Border Discourse: Changing Identities, Changing Nations, Changing Stories in European Border Communities”*, *Periodic Progress Report*, Project No: SERD-1999-00023.
- Minghi, J.V. (1991), *“From Conflict to Harmony in Border Landscapes”*, In: Rumley, D., and Minghi, J.V., *The Geography of Border Landscapes*. Routledge: New York.
- Monfort P. and Ypersele T. (2003), *“Integration, Regional Agglomeration and International Trade”*, *Discussion Paper No. 3752*, Centre for Economic Policy Research
- Monfort, P. and Nicolini, R. (2000), *“Regional Convergence and International Integration”*, *Journal of Urban Economies*, Vol. 48, pp. 286-306.
- Morawska, E., (2001), *“International Migration and the Consolidation of Democracy”*, In. Zielonka, J.; Pravda, A., *“Democratic Consolidation in Eastern Europe”*, Vol. (2), Oxford University Press. Oxford.
- Mourier P. F. (1993), *“Eloge de Rome”*, *Esprit*, Vol. 17(2).
- Mungiu-Pippidi, A. (2002), *“Facing the ‘desert of Tartars’: the Eastern border of Europe”*, in J. Zienlonka (eds.), *“Europe Unbound: Enlarging and reshaping the boundaries of the European Union”*, Routledge.
- Newman, D. (2003), *“On borders and power: A theoretical framework”*, *Journal for Borderland Studies*, Vol. 18 (1), pp. 13-25.

- Newman, D., (2002), "Territorial identities in a deterritorialized world: From national to post-national territorial identities in Israel/Palestine", *Geojournal*, Vol 53, 235-246.
- Newman, D. (2000), "Into the millennium: the study of international boundaries in an era of global and technological change", *Boundary and Security Bulletin*, Vol. 7(4), pp. 63-72.
- Newman, D., (1998), "Geopolitics renaissance: territory, sovereignty and the world political map", *Geopolitics*, Vol 3 (1), 1-16.
- Newman, D. (1996), "Postmodernity and the territorial discourse of peace", *Geojournal*, Vol. 39(4), 327-330.
- Newman, D. and Paasi, A. (1998), "Fences and neighbors in the postmodern world: boundary narratives in political geography", *Progress in Human Geography* Vol. 33(2): pp. 186-207.
- Niebuhr, A. and Stiller, S. (2004), "Integration and Labour Markets in European Border Regions", *HWWA, Discussion Paper*, no. 284, Hambourg: Hamburg Institute of International Economics.
- Niebuhr, A. and Stiler, S. (2002), "Integration effects in border regions. A survey of Economic Theory and Empirical Studies", *Discussion Paper*, no 179, Hambourg: Hamburg Institute of International Economics.
- Nijkamp, P. (1993), "Towards a network of regions: The Unites States of Europe", *European Planning Studies*, Vol. 1 (2).
- Nijkamp, P. (1998), "Moving Frontiers: a Local-Global Perspective", Vrije Universiteit of Amsterdam, Faculty of Business Administration and Econometrics, *Research Memorandum n. 22*.
- Nuesser, H.G. (1985), "Die Bedeutung von Hemmnisfaktoren für die Entwicklung des Verkehrsaufkommens. *DFVLR-Nachrichten*, Vol. 45, pp. 32-34.
- O' Brien R. (1992), "Global Financial Regulation: The end of geography", Royal Institute of international affairs, London

- Ohlin, B. (1933/1967), *“Interregional and International Trade”*, 3rd edition, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Ohmae K. (1995), *“The end of the nations state”* Free Press, London.
- Ohmae K. (1990), *“The Borderless World”* Collins, London.
- Ohmae, K. (1985), *“The Triad Power: The Coming Shape of Global Competition”*, New York, The Free Press.
- OPTEM S.A.R.L. (2001), *“Perceptions of the European Union. A qualitative study of the public’s attitudes to and expectations of the EU in the 15 Members States and the 9 Candidate Countries”*, European Commission.
- Paasi A. (1999), *“Boundaries as Social Practice and Discourse: The Finish-Russian Border”* *Regional Studies*, Vol. 33 (7), pp. 669-680.
- Paasi, A. (1998), *“Boundaries as social processes: territoriality in a world of flows”*, *Geopolitics*, Vol. 3 (1), pp. 69-88.
- Paasi, A. (1996), *“Territories, Boundaries and Consciousness: The changing geographies of the Finnish-Russian border”*, Chichester, Wiley.
- Paasi, A. (1992), *“The construction of socio-spatial consciousness: Geographical perspectives on the history and contexts of Finnish nationalism”*, *Nordisk Samhallsgeografisk Tidskrift*, Vol 15, pp: 79-100.
- Painter, J. (2002) *“Multi-level citizenship, identity and regions in contemporary Europe”*, in J. Anderson, (eds.), *Transnational Democracy*. London: Routledge, pp. 93-110.
- Panteladis, G. (2002), *“Geography and Integration. The case of Greece as a “future image” for the transition countries of the Balkans”*, in Kotios, A.-Petraikos, G., (eds) *“Restructuring and Development in Southeastern Europe”*, Volos: South and European Development Center, University of Thessaly Press.
- Papapanagos, H., Vickerman, R.W. (2000), *“Borders, Migration, and Labour-market Dynamics in a Changing Europe”*, in: Velde, M. van der; Houtum, H. van (eds.), *Borders, Regions, and People*, London: Pion pp. 32-46.

- Perkmann M (2003), "Cross-Border Regions In Europe Significance And Drivers Of Regional Cross-Border Co-Operation", *European Urban and Regional Studies*, Vol.10 (2), pp. 153-171.
- Petrakos, G. and Topaloglou, L. (2007), "Economic Geography and European Integration: The effects on the EU external border regions", *International Journal for Public Policy*, (υπό δημοσίευση).
- Petrakos G., Rodriguez-Pose A., Rovolis A. (2005), "Growth, Integration and Regional Inequalities in Europe", *Environment and Planning A*, Vol. 37: 1837-1855.
- Petrakos, G., Psycharis, Y. and Kallioras, D. (2004α), "Regional Inequalities in the EU Accession Countries: Evolution and Challenges" in *Integration, Growth and Cohesion in an Enlarged European Union*, Bradley John, Petrakos George and Traistaru Iulia, (Eds.) New York: Springer, pp. 45-64.
- Petrakos G., Rodriguez-Pose A. and Anagnostou A. (2004β), "Regional inequality in the EU", in *Integration, Growth and Cohesion in an Enlarged European Union*, Bradley John, Petrakos George and Traistaru Iulia, (Eds.) New York: Springer, pp. 29-43.
- Petrakos and Topaloglou (2003), "Integration and Market Dynamics in Cross-Border Regions: A Synthesis of Theory and Evidence", *Open Minds Conference Proceedings*, Center for Social and Economic Research, University of Lodz, 61-63.
- Petrakos, G. and Economou, (2002), "The spatial aspects of development in South-eastern Europe", *Discussion Paper Series*, Vol. 8 (3): pp. 37-66.
- Petrakos G. and S. Totev (2000), "Economic Structure and Change in the Balkan Region: Implications for Integration, Transition and Economic Cooperation", *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 24(1):95-113.
- Petrakos G. and Christodoulakis N. (1997), "Economic Development in the Balkan Countries and the Role of Greece: From Bilateral Relations to

- the Challenge of Integration", *Discussion Paper Series, No 1620, CEPR*, University of London.
- Petrakos, G. (1996), "*The new Geography of the Balkans: Cross-border co-operation between Albania, Bulgaria and Greece, Series on Transition in the Balkans*", Vol. 1, University of Thessaly, Department of Planning and Regional Development
- Petrakos G. and Brada J. (1989), "Metropolitan Concentration in Developing Countries", *Kyklos: The International Review of Social Sciences*, Vol. 42(4), pp. 556-578.
- Petrakos, G. (2002), "The Balkans in the New European Economic Space: Prospect of Adjustment and Policies of Development" in Kotios, A.- Petrakos, G. (eds) "*Restructuring and Development in Southeastern Europe*", Volos: South and European Development Center, University of Thessaly Press.
- Petrakos G., (2001α), "Patterns of Regional Inequality in Transition Economies", *European Planning Studies* Vol. 9 (3), pp. 359-383.
- Petrakos, G. (2001β), "Fragmentation and conflict or integration and cooperation in the Balkans? Strategies of development", in Petrakos and Totev (eds.) "*The development of the Balkan Region*", Aldershot: Ashgate, pp. 219-234
- Pettman, J. (1996), "Border crossing/shifting identities: Minorities, gender, and the state in international perspective", in M. Shapiro and H. Alker, (eds.), *Challenging Boundaries: Global Flows, Territorial Identities*, pp. 261-283, Mineapolis: University of Minnesota Press.
- Pounds, N. (1954), "France and "Les Limites Naturelles" from the Seventeenth to the Twentieth Centuries", *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 44, pp. 51-62.
- Pratt, M., and J. Brown, (2000), "*Borderlands under Stress*", London: Kluwer Law International.
- Puga, D. (1999), "The Rise and Fall of Regional Inequalities", *European Economic Review*, Vol. 43, pp. 303-334.

- Rabinowitz, D. (1998), "National identity at the frontier: Palestinians in the Israeli education system", in T. Wilson and H. Donnan, (eds.) *Border Identities: Nation and State at International Frontiers*, pp. 142-161, Cambridge: Cambridge University Press.
- Racek, A. (1983), *"Philosophie der Grenze, Ein Entwurf"*, Herder: Wein.
- Raffestin, C. (1974), "Éléments pour une Problématique des Régions Frontalières ». *L'Espace Géographique*", Vol. 1, pp. 12-18.
- Ratti, R. (1993), "Spatial and economic effects of frontiers: Overview of traditional and new approaches and theories of border area development", in Ratti, R. and Reichman, S. (eds), *Theory and Practice of transborder cooperation*, Verlag Helbing & Lichtenhahn: Basel und Frankfurt am Main.
- Ratti, R. and S. Reichman (1993), *"Theory and Strategy of Border Areas Development"*, Bellinzona: IRE.
- Ratzel, F. (1897), *"Politische Geografie oder die Geografie der Staaten, des Verkehrs und des Krieges"* Oldenbourg: München.
- Rauch, J.E. (1991), "Comparative Advantage, Geographic Advantage and the volume of trade", *The Economic Journal*, Vol. 101, pp. 1230-1244.
- Reitel, B., Zander, B., Piermay, P., Renard, J., (2002) *Villes et Frontières* Anthropos, Paris, 2002.
- Resmini L., (2002), "European Integration and Adjustment in Border Regions in Accession Countries", *42nd European Congress of the European Regional Science Association*, 27-31 August, Dortmund, Germany.
- Resmini, L. (2003), "Economic integration and regional patterns of industry location in transition countries", *43rd ERSA European Conference*, Jyväskylä, Finland.
- Ricardo D. (1817), *"On the Principles of Political Economy and Taxation"*, London: John Murray.
- Riedel, H. (1994), *"Wahrnehmung von Grenzen und Grenzräumen: eine kulturpsychologisch-geographische Untersuchung im saarlandisch-lothringischen Raum"*, Geographisches Institut: Saarbrücken.

- Rietveld, P. and Janssen, L. (1990), "Telephone Calls and Communication Barriers, The Case of the Netherlands" *The Annals of Regional Science*, Vol. 24, pp. 307-318.
- Rokkan, S. and Urwin, D. (1983), "Economy, Territory, Identity: Politics of West European Peripheries", Sage: London.
- Rose A. (2000), "One Money, One Market? – The Effect of Common Currencies on International Trade", *Economic Policy*, Vol. 30, pp. 9–44.
- Rose, A., and Wincoop, E., (2001), "National Money as a Barrier to Trade: The Real Case for Monetary Union", *American Economic Review*, Vol. 91-2, 386-390.
- Rumley, D. (1991), "Society, State and Peripherality: The Case of the Thai-Malysian Border Landscape" in: Rumley, D., and Minghi, J.V., *The Geography of Border Landscapes*, Routledge: New York.
- Rumley, D. and Minghi, J.V. (1993), "The Geography of Border Landscapes", Routledge, New York.
- Rupnik J. (1994), "Europe's new frontiers: remapping Europe" *Daedalus*, Vol. 123(3), pp. 91-114.
- Rykiel, Z. (1995), "The Cultural Split of Upper Silesia", in M. Koter (eds.), *Region and Regionalism. Social and Political Aspects*, Opole-Łódź: Silesian Institute in Opole and University of Lodz, pp. 87-93.
- Said, E. (1978), "Orientalism: Western Conceptions of the Orient", Pantheon, Vintage Books.
- Samuelson, P., (1964), "Theoretical Notes on Trade Problems", *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 46, (2), pp. 145-154.
- Sassen, S., (2000), "Spatialities and Temporalities of the Global: Elements for a Theorization", *Public Culture*, Vol. 12, (1), pp. 215-232.
- Schack, M. (2000), "On the Multi-Contextual character of border regions", in *Borders, Regions and People, European research in regional science*, Vol. 10, pp. 202-219.

- Schack, M. (2001), "Regional identity in border regions: The difference borders make", *Journal for Borderland Studies*, Vol.16 (2), pp. 99-114.
- Schwartz, A. (1973), "Interpreting the Effect of Distance on Migration", *Journal of Political Economy*, Vol. 81, pp. 1153-1169.
- Scott, W.J. (2006), "Local Dimensions of a Wider European Neighbourhood: Developing Political Community through Practices and Discourses of Cross-Border Co-operation" *Working Paper, EUDimensions - Gdansk Workshop, 27-29 October 2006, Workpackage 02, Nijmegen Centre for Border Research and CIBR, QUB.*
- Scott, J. (2005), "The EU and 'Wider Europe': Towards an Alternative Geopolitics of Regional-Cooperation?", *Geopolitics* 10, pp. 429-454.
- Scott, W.R. (1998), "*Organizations: Rational, natural and open systems*", Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall, Inc.
- Simmel, G. (1908/1950), "The stranger", in K.H. Wolff (eds) *The Sociology of George Simmel*, pp. 402-408, New York: The Free Press.
- Sjaastad, L.A. (1962), "The Costs and Returns of Human Migration", *Journal of Political Economy*, Vol. 70, pp. 80-93.
- Slaveski, T. and Nedanovski, P. (2002), "Foreign direct investment in the Balkans", *Eastern European Economics*, Vol. 40(4), pp.83-99.
- Stokke O.S. (1997), "Regimes as governance systems", in Young O.D. (eds) *Global Governance: Drawing insights from the environmental experience*, pp.27-63, MIT Press, Cambridge, MA/London.
- Straubhaar, T. (2000), "Internationale Migration - Gehen oder Bleiben: Wieso gehen Wenige und bleiben die Meisten?", *HWWA Discussion Paper 111*, Hamburg.
- Suarez-Villa, L., (1992), "Tentieth century U.S. Regional and Sectoral Change in Perspective", *Survey of Regional Literature*, Vol. 20, pp.32-39.
- Swartz, B. K., JR. (1973), "Mound Three, White Site Hn-10 (IAS-BSU): The Final Report on a Robbins Manifestation in East Central Indiana",

Contributions to Anthropological History, Vol. 1, Ball State University, Muncie.

Tassinopoulos, A. (1999), "Migration of Labour in the European Union", in: Gijssels, P. de; Janssen, M.; Wenzel, H.-J.; Woltering M. (eds.), *Understanding European Cross-Border Labour Markets: Issues in Economic Cross-Border Relations*, Metropolis-Verlag, Marburg, pp. 207-215.

Thisse, F. (2000), "Agglomeration and regional imbalance: Why and is it bad?" *EIB Paper*, Vol. 5 (2), pp. 47-67.

Todaro M. (1969), "A Model of Labor Migration and Urban Unemployment in Less Developed Countries", in: *AER*, Vol. 59, pp. 138-148.

Tomescu-Hatto, O. (2004), "Romanian-Moldovan Political and Economic Relations", *International Conference: "Europe and the Transition Process in the Republic of Moldova"*, July 2-3, Südosteuropa-Gesellschaft, Munich.

Topaloglou, L., Kallioras, D., Manetos, P. and Petrakos G. (2005), "A Border Regions Typology in the Enlarged European Union", *Journal of Borderlands Studies*, Vol. 20 (2). pp 67-89.

Tversky B. (1993), "Cognitive maps, cognitive collages, and spatial mental models", in A.U. Frank, I. Campari and U. Formentini (eds) *Theories and Methods of Spatio-Temporal Reasoning in Geographic Space*, Pisa: Lecture Notes in Computer Science.

Van der Velde, M. (1999), "Searching for jobs in a border area: The influence of borders in a Dutch Euregion" in "*Understanding European cross-border labour markets: Issues in economic cross-border relations*" (eds) Gijssels, P., Janssen, M., Wenzel, H., and Woltering, M., pp. 165-182, Marburg, Metropolis.

Van Houtum, H. (2003), "Borders of Comfort: Ambivalences in Spatial Economic Bordering Processes in and by the European Union" *Regional and Federal Studies*, Vol. 12, pp. 37-58.

- Van Houtum, H. (2000), "An overview of European geographical research on borders and border regions", *Journal for Borderland Studies*, Vol. 15(1), pp. 125-136.
- Van Houtum, H., (1999), "Borders, distances, and places: A typology of borders in terms of distances", Congress of the European Regional Science Association, Dublin.
- Van Houtum, H. (1998), "The development of cross-border economic relations, a theoretical and empirical study of the influence of the State border on the development of cross border economic relations between firms in border regions of the Netherlands and Belgium", Tilburg, CentER.
- Van Houtum, H., Kramsch, O. and Zierhofer, W., (2005), "B/Ordering Space", Aldershot, Ashgate.
- Van Houtum, H. and Struver, A. (2002), "Borders, strangers, bridges and doors", *Space and Polity*, Vol. 6 (2), pp. 141-146.
- Van Houtum, H. and T. Van Naerssen (2002). "Bordering, Ordering, Othering", *Journal of Economic Geography*, Vol. 93, pp. 125-136.
- Van Houtum, H. Van, Donkers, M., Boekema, F., Hassink, R., Convers, F. And Van den Tillaart, H. (1996), "Ondernemen over de Grens", *Tijdschrift voor Economie en Management*, XLI (4), pp. 535-560.
- Venables, A.J. (1996), "Equilibrium Locations of Vertically Linked Industries", *International Economic Review*, Vol. 37(2), pp. 341-359.
- Vickerman, R. (1991), "Infrastructure and regional development", Pion, London.
- Vickerman, R., Spiekermann, K. and Wegener, M. (1999), "Accessibility and Economic Development in Europe", *Regional Studies*, Vol. 33(1), pp. 1-15.
- Viner, J. (1950), "The Customs Union Issue", New York.
- Von Thunen, J.H. (1875), "Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirthschaft und Nationalökonomie" Wiegandt, Hempel & Parey, Berlin

- Wallace, W. (1991), *"The transformation of Western Europe"*, London: Pinder.
- Wallace, W. (2002), "Where does Europe end?: dilemmas of inclusion and exclusion", in J. Zienlonka eds., *"Europe Unbound: Enlarging and reshaping the boundaries of the European Union"*, Routledge.
- Weaver O. (1997), "Imperial metaphors: emerging European analogies to pre-Nation-State Imperial Systems" in Tunander O.; Baev P. and Einagel I. (eds) *Geopolitics in Post-Wall Europe: Security, Territory and Identity*, London: Sage.
- Wei, S.J. (1996), "Intra-National versus International Trade-How Stubborn are Nations in Global Integration?", *Working Paper No 5531*, NBER Cambridge Massachusetts.
- Welchman, J. (1996), *"Rethinking borders"*, Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Williams, E. and Van der Velde, M. (2005), "Borders for a New Europe: Between history and new challenges", *Journal for Borderland Studies*, Vol. 20 (2), pp.1-11.
- Wilson, T. and Donnan, H. (1998), *"Border Identities: nation and state at international frontier"* Cambridge University Press, Cambridge.
- Wolfe, R., (1962), "Transportation and Politics: The example of Canada", *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 52 (2), pp. 176-190.
- Zielonka, J. (2001), "How new Enlarged borders will reshape the European Union", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 39 (3), pp. 507-536.
- Zienlonka, J. (2002), "Introduction: Boundary making by the European Union", in in J. Zienlonka (eds.), *"Europe Unbound: Enlarging and reshaping the boundaries of the European Union"*, Routledge.
- Αφουξενίδης, Α. και Λεοντίδου, Λ. (2004), "Χωρικός και κοινωνικός αποκλεισμός στα σύνορα της Ε.Ε.", 7^ο Πανελλήνιο Γεωγραφικό Συνέδριο της Ελληνικής Γεωγραφικής Εταιρείας, Μυτιλήνη.

- Θεοδωρόπουλος, Β. (1999), «Σύνορα: Η μεταβαλλόμενη σημασία της εδαφικής κυριαρχίας», Σιδέρης-ΕΛΙΑΜΕΠ, Αθήνα.
- Καλλιώρας Δ. (2007), "Περιφερειακές και Διαρθρωτικές Επιπτώσεις της Οικονομικής Ολοκλήρωσης της ΕΕ στα Νέα Κράτη-Μέλη της", *Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης*.
- Κανονισμός (ΕΟΚ), (1989) "Οικονομική ενίσχυση υπέρ της Δημοκρατίας της Ουγγαρίας και της Λαϊκής Δημοκρατίας της Πολωνίας", αριθ. 3906/1989.
- Κανονισμός (ΕΚ, Ευρατόμ), (2000), "Χορήγηση συνδρομής στα κράτη εταίρους της Ανατολικής Ευρώπης και της Κεντρικής Ασίας", αριθ. 99/2000.
- Κανονισμός (ΕΚ) (1996), "Συνοδευτικά χρηματοδοτικά και τεχνικά μέτρα (MEDA) για τη μεταρρύθμιση των οικονομικών και κοινωνικών δομών στα πλαίσια της ευρωμεσογειακής εταιρικής σχέσης", αριθ. 1488/96.
- Κανονισμός (ΕΚ) (2006), "Καθορισμός γενικών διατάξεων σχετικά με τη θέσπιση ευρωπαϊκού μηχανισμού γειτονίας και εταιρικής σχέσης", αριθ. 1638/2006.
- Λαμπριανίδης Λ. (1997), «Τοπική Ανάπτυξη και περιοριστικές ρυθμίσεις: η περίπτωση της επιτηρούμενης ζώνης στα χωριά των Πομάκων της Εάνθης», *Τόπος*, (13), σσ. 17-46.
- Λεοντίδου, Λ. (2003), "Περιφερειακές ανισότητες, αμφισημίες και χωρο-κοινωνικοί αποκλεισμοί στα σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης", *Ειδική έκδοση περιοδικού Τόπος*, Γετίμης, Γ. και Καυκαλάς, Γ. (επιμ.), Χώρος και Περιβάλλον: Παγκοσμιοποίηση-Διακυβέρνηση-Βιωσιμότητα, (ΙΑΠΑΔ, Αθήνα), σελ. 17-24.
- Πετράκος, Γ. (2000α), «Οι εμπορικές σχέσεις των Βαλκανίων» στο Πετράκος, Γ. (επιμ.) *Η ανάπτυξη των Βαλκανίων*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

Πετράκος, Γ. (2000β), *“Η νέα γεωγραφία της ανάπτυξης στην Ευρώπη και η θέση των Βαλκανίων”* στο Πετράκος, Γ. (επιμ.) *“Η ανάπτυξη των Βαλκανίων”*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

Πετράκος, Γ., (2000γ), *«Οικονομία και χώρος: Προς μια επανεξέταση σχέσεων και πολιτικών»* στο Συλλογικό Τόμο *«Δεκαεπτά κείμενα για το σχεδιασμό τις πόλεις και την ανάπτυξη»*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Παράρτημα 3.1: Δομημένο Ερωτηματολόγιο

ΤΑ ΕΞΩΤΕΡΙΚΑ ΣΥΝΟΡΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ, ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ, ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ, ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Το παρόν ερωτηματολόγιο αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης προσπάθειας για τη μελέτη της εξέλιξης, των προβλημάτων, των πολιτικών, των πρακτικών και των αντιλήψεων που επικρατούν στα παλιά και στα νέα σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το συγκεκριμένο ερευνητικό πρόγραμμα συντονίζει το Free University of Berlin (Γερμανία) με τη συμμετοχή του Peipsi Center for Transboundary Cooperation (Εσθονία), το Nijmegen Centre for Border Research (Ολλανδία), το University of Joensuu, Karelian Institute (Φιλανδία), το University of Tartu Department of Political Science (Εσθονία), το Hungarian Academy of Sciences, Center for Regional Studies (Ουγγαρία), το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης (Ελλάδα) και το European Institute for Regional and Local Development, University of Warsaw (Πολωνία).

ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ! Οι παρεχόμενες πληροφορίες σ' αυτό το ερωτηματολόγιο είναι απολύτως εμπιστευτικές και θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για στατιστικές αναλύσεις

Θα επιθυμούσατε να σας ενημερώσουμε για τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας;

Ναι

Όχι

0. Στοιχεία του ερωτώμενου

Ονοματεπώνυμο				
Οργανισμός				
Θέση				
	Όνομα			
Πόλη		Πληθυσμός		
		Απόσταση από την πρωτεύουσα		
		Απόσταση από την πιο κοντινή συνοριακή διάβαση		
		Απόσταση από το πιο κοντινό αεροδρόμιο		
Περιφέρεια/ Νομός				
Χώρα				
Φύλο	Άνδρας	☐	Γυναίκα ☐	
Age	Λιγότερο από 12 έτη	☐	Πανεπιστήμιο /Κολλέγιο ☐	
Σπουδές	Γυμνάσιο/Λύκειο	☐	Ακαδημαϊκός τίτλος ☐	
Ξένες Γλώσσες	Αγγλικά ☐	Γαλλικά ☐	Γερμανικά ☐	Ρωσικά ☐
(Πόσες; ___)	Κάποια γλώσσα που ομιλείται στα σύνορα	Yes ☐	No ☐	
Περάσατε ποτέ τα σύνορα;	Ποτέ	☐	Συχνά	☐
	Μια δυο φορές	☐	Πολύ συχνά	☐

1. Μορφές και επίπεδα οικονομικής αλληλεπίδρασης

1.1. ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΕΣ ΕΞΑΓΩΓΕΣ

1: καθόλου εξαγωγές
7: πολύ ικανοποιητικό επίπεδο εξαγωγών

		Χαμηλές εξαγωγές				Ικανοποιητικές εξαγωγές		
111	Διασυνοριακές εξαγωγές στην πιο <u>κοντινή πόλη</u> της όμορης χώρας (Πόλη:.....)	1	2	3	4	5	6	7
112	Διασυνοριακές εξαγωγές στην πιο <u>κοντινή μεγαλύτερη πόλη</u> της όμορης χώρας (Πόλη:.....)	1	2	3	4	5	6	7
113	Διασυνοριακές εξαγωγές στις πιο <u>κοντινές αγορές</u> της όμορης χώρας (Περιφέρεια/ες:.....)	1	2	3	4	5	6	7
114	Διασυνοριακές εξαγωγές στις πιο <u>απομακρυσμένες αγορές</u> της όμορης χώρας (Περιφέρεια/ες:.....)	1	2	3	4	5	6	7
115	Διασυνοριακές εξαγωγές στην <u>πρωτεύουσα</u> της όμορης χώρας	1	2	3	4	5	6	7
116	Εξαγωγές σε <u>άλλες χώρες</u>	1	2	3	4	5	6	7

1.2. ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΕΣ ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ

1: καθόλου εισαγωγές
7: πολύ ικανοποιητικό επίπεδο εισαγωγών

		Χαμηλές εισαγωγές				Ικανοποιητικές εισαγωγές		
121	Διασυνοριακές εισαγωγές από την πιο <u>κοντινή πόλη</u> της όμορης χώρας (Πόλη:.....)	1	2	3	4	5	6	7
122	Διασυνοριακές εισαγωγές από την πιο <u>κοντινή μεγαλύτερη πόλη</u> της όμορης χώρας (Πόλη:.....)	1	2	3	4	5	6	7
123	Διασυνοριακές εισαγωγές από τις πιο <u>κοντινές αγορές</u> της όμορης χώρας (Περιφέρεια/ες:.....)	1	2	3	4	5	6	7
124	Διασυνοριακές εισαγωγές από τις πιο <u>απομακρυσμένες αγορές</u> της όμορης χώρας (Περιφέρεια/ες:.....)	1	2	3	4	5	6	7
125	Διασυνοριακές εισαγωγές από την <u>πρωτεύουσα</u> της όμορης χώρας	1	2	3	4	5	6	7
126	Εξαγωγές από <u>άλλες χώρες</u>	1	2	3	4	5	6	7

1.3. ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΤΟΠΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΑΛΛΗ ΠΛΕΥΡΑ ΤΩΝ ΣΥΝΟΡΩΝ

1: μηδενικές επενδύσεις
7: πολύ ικανοποιητικό επίπεδο επενδύσεων

		Χαμηλές επενδύσεις				Ικανοποιητικές επενδύσεις		
131	Διασυνοριακές επενδύσεις τοπικών επιχειρήσεων στην πιο <u>κοντινή πόλη</u> της όμορης χώρας (Πόλη:.....)	1	2	3	4	5	6	7
132	Διασυνοριακές επενδύσεις τοπικών επιχειρήσεων στην πιο <u>κοντινή μεγαλύτερη πόλη</u> της όμορης χώρας (Πόλη:.....)	1	2	3	4	5	6	7
133	Διασυνοριακές επενδύσεις τοπικών επιχειρήσεων στις πιο <u>κοντινές αγορές</u> της όμορης χώρας (Περιφέρεια/ες:.....)	1	2	3	4	5	6	7
134	Διασυνοριακές επενδύσεις τοπικών επιχειρήσεων στις πιο <u>απομακρυσμένες αγορές</u> της όμορης χώρας (Περιφέρεια/ες:.....)	1	2	3	4	5	6	7
135	Διασυνοριακές επενδύσεις τοπικών επιχειρήσεων στην <u>πρωτεύουσα</u> της όμορης χώρας	1	2	3	4	5	6	7
136	Επενδύσεις τοπικών επιχειρήσεων σε <u>άλλες χώρες</u>	1	2	3	4	5	6	7

1.4. ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΤΟΠΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΑΠΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΛΛΗΣ ΠΛΕΥΡΑΣ ΤΩΝ ΣΥΝΟΡΩΝ

1: μηδενικές επενδύσεις
7: πολύ ικανοποιητικό επίπεδο επενδύσεων

		Χαμηλές επενδύσεις			Ικανοποιητικές επενδύσεις			
141	Επενδύσεις στην τοπική οικονομία από επιχειρήσεις της πιο <u>κοντινής πόλης</u> της άλλης πλευράς των συνόρων (Πόλη:.....)	1	2	3	4	5	6	7
142	Επενδύσεις στην τοπική οικονομία από επιχειρήσεις της πιο <u>κοντινής μεγαλύτερης πόλης</u> της άλλης πλευράς των συνόρων (Πόλη:.....)	1	2	3	4	5	6	7
143	Επενδύσεις στην τοπική οικονομία από επιχειρήσεις των πιο <u>κοντινών αγορών</u> της άλλης πλευράς των συνόρων (Περιφέρεια/ες:.....)	1	2	3	4	5	6	7
144	Επενδύσεις στην τοπική οικονομία από επιχειρήσεις πιο <u>απομακρυσμένων αγορών</u> της άλλης πλευράς των συνόρων (Περιφέρεια/ες:.....)	1	2	3	4	5	6	7
145	Επενδύσεις στην τοπική οικονομία από επιχειρήσεις της <u>πρωτεύουσας</u> της χώρας στην άλλη πλευρά των συνόρων	1	2	3	4	5	6	7
146	Επενδύσεις στην τοπική οικονομία από επιχειρήσεις <u>άλλων χωρών</u>	1	2	3	4	5	6	7

1.5. ΑΠΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ

(Αφορά μετεγκατάσταση επιχειρήσεων από τη μια πλευρά των συνόρων στην άλλη)

1: ανύπαρκτη απεγκατάσταση
7: πολύ υψηλός βαθμός απεγκατάστασης

		Χαμηλή απεγκατάσταση			Υψηλή απεγκατάσταση			
151	Στην περίοδο μετά το 1989 τοπικές επιχειρήσεις αυτής της πλευράς έχουν <u>ολοκληρωτικά</u> μεταφέρει τις δραστηριότητές τους στην πιο κοντινή περιφέρεια της άλλης πλευράς των συνόρων (κλείσιμο της τοπικής εγκατάστασης)	1	2	3	4	5	6	7
152	Στην περίοδο μετά το 1989 τοπικές επιχειρήσεις αυτής της πλευράς έχουν <u>εν μέρει</u> μεταφέρει τις δραστηριότητές τους στην πιο κοντινή περιφέρεια της άλλης πλευράς των συνόρων (μείωση προσωπικού της τοπικής εγκατάστασης)	1	2	3	4	5	6	7
153	Στην περίοδο μετά το 1989 τοπικές επιχειρήσεις αυτής της πλευράς έχουν <u>ολοκληρωτικά</u> μεταφέρει τις δραστηριότητές τους στην πρωτεύουσα της χώρας της άλλης πλευράς των συνόρων (κλείσιμο της τοπικής εγκατάστασης)	1	2	3	4	5	6	7
154	Στην περίοδο μετά το 1989 τοπικές επιχειρήσεις αυτής της πλευράς έχουν <u>εν μέρει</u> μεταφέρει τις δραστηριότητές τους στην πρωτεύουσα της χώρας της άλλης πλευράς των συνόρων (μείωση προσωπικού της τοπικής εγκατάστασης)	1	2	3	4	5	6	7
155	Στην περίοδο μετά το 1989 τοπικές επιχειρήσεις αυτής της πλευράς έχουν <u>ολοκληρωτικά</u> μεταφέρει τις δραστηριότητές τους σε άλλες περιφέρειες της άλλης πλευράς των συνόρων (κλείσιμο της τοπικής εγκατάστασης)	1	2	3	4	5	6	7
156	Στην περίοδο μετά το 1989 τοπικές επιχειρήσεις αυτής της πλευράς έχουν <u>εν μέρει</u> μεταφέρει τις δραστηριότητές τους σε άλλες περιφέρειες της άλλης πλευράς των συνόρων (μείωση προσωπικού της τοπικής εγκατάστασης)	1	2	3	4	5	6	7
157	Στην περίοδο μετά το 1989 τοπικές επιχειρήσεις αυτής της πλευράς έχουν <u>ολοκληρωτικά</u> μεταφέρει τις δραστηριότητές τους σε άλλες χώρες (κλείσιμο της τοπικής εγκατάστασης)	1	2	3	4	5	6	7
158	Στην περίοδο μετά το 1989 τοπικές επιχειρήσεις αυτής της πλευράς έχουν <u>εν μέρει</u> μεταφέρει τις δραστηριότητές τους σε άλλες χώρες (μείωση προσωπικού της τοπικής εγκατάστασης)	1	2	3	4	5	6	7

2. Μετανάστευση και Κοινωνικές Αλληλεπιδράσεις

2.1. ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

(Από το εξωτερικό στο εσωτερικό)

1: Καθόλου μετανάστευση

7: Πολύ υψηλός βαθμός μετανάστευσης

		Χαμηλή μετανάστευση				Υψηλή Μετανάστευση			
211	Τοπικά εγκατεστημένοι μετανάστες από τις πιο <u>ΚΟΝΤΙΝΕΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ</u> της άλλης πλευράς των συνόρων	1	2	3	4	5	6	7	
212	Τοπικά εγκατεστημένοι μετανάστες από <u>ΆΛΛΕΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ</u> της άλλης πλευράς των συνόρων	1	2	3	4	5	6	7	
213	Τοπικά εγκατεστημένοι μετανάστες από άλλες χώρες	1	2	3	4	5	6	7	
214	Τοπικά εγκατεστημένοι διασυνοριακοί μετανάστες εργαζόμενοι στη <u>γεωργία</u>	1	2	3	4	5	6	7	
215	Τοπικά εγκατεστημένοι διασυνοριακοί μετανάστες εργαζόμενοι στη <u>βιομηχανία</u>	1	2	3	4	5	6	7	
216	Τοπικά εγκατεστημένοι διασυνοριακοί μετανάστες εργαζόμενοι στις <u>υπηρεσίες</u>	1	2	3	4	5	6	7	

2.2. ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

(Από το εσωτερικό στο εξωτερικό)

1: Καθόλου μετανάστευση

7: Πολύ υψηλός βαθμός μετανάστευσης

		Χαμηλή μετανάστευση				Υψηλή Μετανάστευση			
221	Τοπικά προερχόμενοι διασυνοριακοί μετανάστες προς τις πιο <u>ΚΟΝΤΙΝΕΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ</u> της άλλης πλευράς των συνόρων	1	2	3	4	5	6	7	
222	Τοπικά προερχόμενοι διασυνοριακοί μετανάστες προς <u>ΆΛΛΕΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ</u> της άλλης πλευράς των συνόρων	1	2	3	4	5	6	7	
223	Τοπικά προερχόμενοι διασυνοριακοί μετανάστες προς <u>ΆΛΛΕΣ ΧΩΡΕΣ</u>	1	2	3	4	5	6	7	

2.3. ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΗ ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ

1: Καθόλου κινητικότητα

7: Πολύ υψηλό επίπεδο κινητικότητας

		Χαμηλή κινητικότητα				Υψηλή κινητικότητα			
231	Κινητικότητα εργασίας (εργαζόμενοι που ζουν στην άλλη πλευρά των συνόρων και εργάζονται <u>συνεχώς</u> στην εδώ πλευρά)	1	2	3	4	5	6	7	
232	Κινητικότητα εργασίας (εργαζόμενοι που ζουν στην άλλη πλευρά των συνόρων και εργάζονται <u>σποραδικά</u> στην εδώ πλευρά)	1	2	3	4	5	6	7	
233	Αντίστροφη κινητικότητα εργασίας (εργαζόμενοι που ζουν στην εδώ πλευρά των συνόρων και εργάζονται <u>συνεχώς</u> στην απέναντι πλευρά)	1	2	3	4	5	6	7	
234	Αντίστροφη κινητικότητα εργασίας (εργαζόμενοι που ζουν στην εδώ πλευρά των συνόρων και εργάζονται <u>σποραδικά</u> στην απέναντι πλευρά)	1	2	3	4	5	6	7	
235	Ημερήσιες εμπορικές δραστηριότητες (τοπικοί έμποροι πουλούν προϊόντα στην <u>άλλη πλευρά</u> των συνόρων)	1	2	3	4	5	6	7	
236	Ημερήσιες αντίστροφες εμπορικές δραστηριότητες (έμποροι από την άλλη πλευρά των συνόρων πουλούν προϊόντα τους στην <u>εδώ πλευρά</u> των συνόρων)	1	2	3	4	5	6	7	

2.4. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗ

1: Καθόλου αλληλεπίδραση

7: Πολύ υψηλό επίπεδο αλληλεπίδρασης

		Χαμηλή αλληλεπίδραση				Υψηλή αλληλεπίδραση			
241	Επισκέψεις τοπικού πληθυσμού στην πιο <u>κοντινή μεγαλύτερη πόλη</u> της άλλης πλευράς των συνόρων για προσωπικούς λόγους (συγγενείς, αγορές, τουρισμός κ.α.)	1	2	3	4	5	6	7	
242	Επισκέψεις τοπικού πληθυσμού σε <u>άλλες κοντινές περιφέρειες</u> της άλλης πλευράς των συνόρων για προσωπικούς λόγους (συγγενείς, αγορές, τουρισμός κ.α.)	1	2	3	4	5	6	7	
243	Επισκέψεις τοπικού πληθυσμού σε άλλες <u>πιο απομακρυσμένες περιφέρειες</u> της άλλης πλευράς των συνόρων για προσωπικούς λόγους (συγγενείς, αγορές, τουρισμός κ.α.)	1	2	3	4	5	6	7	
244	Επισκέψεις τοπικού πληθυσμού στην <u>πρωτεύουσα</u> της χώρας της άλλης πλευράς των συνόρων για προσωπικούς λόγους (συγγενείς, αγορές, τουρισμός κ.α.)	1	2	3	4	5	6	7	
245	Επισκέψεις πληθυσμού προερχόμενου από κοντινές περιφέρειες της άλλης πλευράς των συνόρων με προορισμό την <u>εδώ πλευρά</u> των συνόρων για προσωπικούς λόγους (συγγενείς, αγορές, τουρισμός κ.α.)	1	2	3	4	5	6	7	

3. Αναγνώριση εμποδίων στην αλληλεπίδραση και στη διασυνοριακή συνεργασία

Ως εμπόδιο καθορίζεται στην παρούσα έρευνα κάθε συνθήκη ή πράξη που εμποδίζει ή περιορίζει την ελεύθερη μετακίνηση και αλληλεπίδραση ανθρώπων, κεφαλαίων, αγαθών, υπηρεσιών, ιδεών κ.α.. Ως «μη εμπόδιο» θεωρείται η κατάσταση που ανταποκρίνεται στην ελευθερία διάσχισης των συνόρων μεταξύ δύο περιφερειών που ανήκουν στην ίδια χώρα.

3.1. ΤΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΤΩΝ ΥΠΟΔΟΜΩΝ ΩΣ ΕΜΠΟΔΙΟ

1: Αξεπέραστο εμπόδιο

7: Καθόλου εμπόδιο

		Μεγάλο εμπόδιο				Μικρό εμπόδιο			
311	Σιδηρόδρομοι	1	2	3	4	5	6	7	
312	Δρόμοι	1	2	3	4	5	6	7	
313	Τηλεπικοινωνίες	1	2	3	4	5	6	7	
314	Δημόσια μεταφορικά μέσα	1	2	3	4	5	6	7	

3.2. ΕΜΠΟΔΙΑ ΣΤΗ ΔΙΑΣΧΙΣΗ ΤΩΝ ΣΥΝΟΡΩΝ

1: Αξεπέραστο εμπόδιο

7: Καθόλου εμπόδιο

		Μεγάλο εμπόδιο				Μικρό εμπόδιο			
321	Εγγύτητα των συνοριακών σημείων διέλευσης	1	2	3	4	5	6	7	
322	Ανεπαρκής αριθμός σημείων διέλευσης	1	2	3	4	5	6	7	
323	Διαδικασίες VISA (εάν είναι απαραίτητη)	1	2	3	4	5	6	7	
324	Συμπεριφορά και στάση των υπεύθυνων υπαλλήλων για έλεγχο διαβατηρίων	1	2	3	4	5	6	7	
325	Συμπεριφορά και στάση των υπεύθυνων υπαλλήλων για τελωνειακό έλεγχο	1	2	3	4	5	6	7	

3.3. ΟΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΩΣ ΕΜΠΟΔΙΟ

1: Αξεπέραστο εμπόδιο

7: Καθόλου εμπόδιο

		Μεγάλο εμπόδιο				Μικρό εμπόδιο		
331	Δασμοί και επιβαλλόμενοι φόροι από την απέναντι πλευρά στις εξαγωγές	1	2	3	4	5	6	7
332	Επιβαλλόμενες ποσοστώσεις (περιορισμός ποσοτήτων) στις εξαγωγές	1	2	3	4	5	6	7
333	Γραφειοκρατικές διαδικασίες στις εξαγωγές	1	2	3	4	5	6	7
334	Γραφειοκρατικές διαδικασίες στις εισαγωγές	1	2	3	4	5	6	7
335	Τεχνικές απαιτήσεις σε σχέση με τις εξαγωγές	1	2	3	4	5	6	7
336	Τεχνικές απαιτήσεις σε σχέση με τις εισαγωγές	1	2	3	4	5	6	7

3.4. ΤΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ ΩΣ ΕΜΠΟΔΙΟ

1: Αξεπέραστο εμπόδιο

7: Καθόλου εμπόδιο

		Μεγάλο εμπόδιο				Μικρό εμπόδιο		
341	Ελληνής κυβερνητική στήριξη <u>τοπικού</u> επιπέδου	1	2	3	4	5	6	7
342	Ελληνής κυβερνητική στήριξη <u>περιφερειακού</u> επιπέδου	1	2	3	4	5	6	7
343	Ελληνής κυβερνητική στήριξη <u>εθνικού</u> επιπέδου	1	2	3	4	5	6	7
344	Ελληνής στήριξη από επιχειρηματικές ενώσεις <u>τοπικού</u> επιπέδου	1	2	3	4	5	6	7
345	Ελληνής στήριξη από επιχειρηματικές ενώσεις <u>περιφερειακού</u> επιπέδου	1	2	3	4	5	6	7
346	Ελληνής στήριξη από επιχειρηματικές ενώσεις <u>εθνικού</u> επιπέδου	1	2	3	4	5	6	7
347	Ελληνής στήριξη από εταιρείες συμβούλων <u>τοπικού</u> επιπέδου	1	2	3	4	5	6	7
348	Ελληνής στήριξη από εταιρείες συμβούλων <u>περιφερειακού</u> επιπέδου	1	2	3	4	5	6	7
349	Ελληνής στήριξη από εταιρείες συμβούλων <u>εθνικού</u> επιπέδου	1	2	3	4	5	6	7
3410	Ελληνής στήριξη από φορείς συμβούλων <u>ευρωπαϊκού</u> (διεθνούς) επιπέδου	1	2	3	4	5	6	7

3.5. ΟΙ ΓΕΝΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΩΣ ΕΜΠΟΔΙΟ

1: Αξεπέραστο εμπόδιο

7: Καθόλου εμπόδιο

		Μεγάλο εμπόδιο				Μικρό εμπόδιο		
351	Πολιτική Σταθερότητα	1	2	3	4	5	6	7
352	Ιστορικά Γεγονότα	1	2	3	4	5	6	7
353	Διαφθορά	1	2	3	4	5	6	7
354	Προβλήματα Ασφάλειας	1	2	3	4	5	6	7
355	Συχνές αλλαγές των επιχειρηματικών κανόνων	1	2	3	4	5	6	7
356	Αστάθεια συναλλαγματικής ισοτιμίας	1	2	3	4	5	6	7
357	Ποιότητα του τραπεζικού συστήματος	1	2	3	4	5	6	7
358	Πληθωρισμός	1	2	3	4	5	6	7
359	Διαφορετικός Πολιτισμός	1	2	3	4	5	6	7
3510	Διαφορετική θρησκεία	1	2	3	4	5	6	7
3511	Διαφορετική γλώσσα	1	2	3	4	5	6	7

3.6. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΩΣ ΕΜΠΟΔΙΟ

1: Αξεπέραστο εμπόδιο

7: Καθόλου εμπόδιο

		Μεγάλο εμπόδιο				Μικρό εμπόδιο		
361	Ελλιπές το μέγεθος των κοντινών αγορών στην άλλη πλευρά των συνόρων	1	2	3	4	5	6	7
362	Χαμηλή αγοραστική δύναμη των κοντινών αγορών στην άλλη πλευρά των συνόρων	1	2	3	4	5	6	7
363	Δύσκολη εδαφική μορφολογία στις συνοριακές περιφέρειες	1	2	3	4	5	6	7
364	Οι μεγάλες πόλεις από την άλλη πλευρά των συνόρων βρίσκονται πολύ μακριά	1	2	3	4	5	6	7
365	Χαμηλή ποιότητα και παραγωγικότητα των τοπικών επιχειρήσεων	1	2	3	4	5	6	7
366	Περιορισμένη διαφοροποίηση των προϊόντων της τοπικής οικονομίας	1	2	3	4	5	6	7

4. Αντιλήψεις και εικόνες για τους άλλους

4.1. ΑΡΧΙΚΕΣ ΣΥΝΟΗΚΕΣ

1: Σοβαρά προβλήματα διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

7: Σημαντικά πλεονεκτήματα διασυνοριακής αλληλεπίδρασης

		Πρόβλημα				Πλεονέκτημα		
411	Ιστορικά γεγονότα μεταξύ των δύο χωρών	1	2	3	4	5	6	7
412	Διαφορά πολιτισμών	1	2	3	4	5	6	7
413	Διαφορά θρησκειών	1	2	3	4	5	6	7
414	Ύπαρξη εθνικής μειονότητας στην άλλη πλευρά των συνόρων	1	2	3	4	5	6	7
415	Ύπαρξη εθνικής μειονότητας στην εδώ πλευρά των συνόρων	1	2	3	4	5	6	7
416	Γλωσσικές διαφορές	1	2	3	4	5	6	7
417	Πρόσφατες σχέσεις μεταξύ των κυβερνήσεων	1	2	3	4	5	6	7
418	Πρόσφατες σχέσεις μεταξύ τοπικών και περιφερειακών αρχών	1	2	3	4	5	6	7
419	Πολιτικές διαφορές μεταξύ τοπικών και περιφερειακών αρχών στις δύο πλευρές των συνόρων	1	2	3	4	5	6	7

4.2. ΕΙΚΟΝΕΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΑΛΛΟΥΣ

1: Καθόλου

7: Ναι στο μέγιστο βαθμό

		Λίγο				Πολύ		
421	Εργατικοί (ο πληθυσμός κατά μέσο όρο)	1	2	3	4	5	6	7
422	Παραγωγικός	1	2	3	4	5	6	7
423	Ειλικρινής	1	2	3	4	5	6	7
424	Φιλικός	1	2	3	4	5	6	7
425	Ειρηνικός	1	2	3	4	5	6	7
426	Πλούσιος	1	2	3	4	5	6	7
427	Ανοικτό μυαλό	1	2	3	4	5	6	7
428	Πειθαρχημένος	1	2	3	4	5	6	7
429	Σαν εμάς	1	2	3	4	5	6	7
4210	Αυτοί έχουν καλά αισθήματα για εμάς	1	2	3	4	5	6	7
4211	Αυτοί έχουν «ευρωπαϊκή» κουλτούρα	1	2	3	4	5	6	7

4.3. ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΠΙΘΑΝΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΗ ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΗ ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗ

1: *Ολοκληρωτικά αρνητικές επιπτώσεις στην τοπική οικονομία/κοινωνία*

7: *Πολύ θετικές επιπτώσεις στην τοπική οικονομία/κοινωνία*

		Αρνητικό					Θετικό	
431	Εντελώς ανοικτά σύνορα με τη διευρυμένη Ευρώπη	1	2	3	4	5	6	7
432	Επενδύσεις τοπικών επιχειρήσεων στην άλλη πλευρά των συνόρων	1	2	3	4	5	6	7
433	Επενδύσεις επιχειρήσεων από την άλλη πλευρά των συνόρων στην τοπική οικονομία	1	2	3	4	5	6	7
434	Μετανάστες από την άλλη πλευρά των συνόρων που εργάζονται στην τοπική οικονομία	1	2	3	4	5	6	7
435	Μετανάστες από την εδώ πλευρά που εργάζονται στην άλλη πλευρά των συνόρων	1	2	3	4	5	6	7
436	Τοπικές εξαγωγές στην άλλη πλευρά των συνόρων	1	2	3	4	5	6	7
437	Τοπικές εισαγωγές από την άλλη πλευρά των συνόρων	1	2	3	4	5	6	7
438	Μικτοί γάμοι με μετανάστες	1	2	3	4	5	6	7
439	Πολιτισμικές αλληλεπιδράσεις	1	2	3	4	5	6	7
4310	Συνεργασία μεταξύ πανεπιστημίων, ερευνητικών ινστιτούτων κ.α.	1	2	3	4	5	6	7

5. Αξιολόγηση πολιτικών διασυνοριακής συνεργασίας

5.1. ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΗΣ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ

1: Ανύπαρκτες πολιτικές

7: Πολύ συχνή υλοποίηση πολιτικών

		Σπάνιες πολιτικές				Συχνές πολιτικές		
511	<i>Τοπικές</i> πολιτικές διασυνοριακής συνεργασίας	1	2	3	4	5	6	7
512	<i>Περιφερειακές</i> πολιτικές διασυνοριακής συνεργασίας	1	2	3	4	5	6	7
513	<i>Εθνικές</i> πολιτικές διασυνοριακής συνεργασίας	1	2	3	4	5	6	7
514	<i>Ευρωπαϊκές</i> πολιτικές διασυνοριακής συνεργασίας (χρηματοδότηση)	1	2	3	4	5	6	7
515	<i>Υποδομές</i> (δρόμοι, σημεία διέλευσης, σιδηρόδρομοι κ.α.)	1	2	3	4	5	6	7
516	Συνεργασία μεταξύ <i>τοπικών αρχών</i>	1	2	3	4	5	6	7
517	Συνεργασία μεταξύ <i>τοπικών επιχειρήσεων</i>	1	2	3	4	5	6	7
518	Πολιτικές συνεργασίας για <i>περιβαλλοντικά</i> προβλήματα	1	2	3	4	5	6	7
519	Πολιτικές συνεργασίας για περιπτώσεις <i>φυσικών καταστροφών</i>	1	2	3	4	5	6	7
5110	Πολιτικές συνεργασίας ενάντια στο <i>οργανωμένο έγκλημα</i>	1	2	3	4	5	6	7
5111	Πολιτικές συνεργασίας για <i>θέματα μετανάστευσης</i>	1	2	3	4	5	6	7
5112	Πολιτικές <i>πολιτιστικής συνεργασίας</i>	1	2	3	4	5	6	7
5113	Πολιτικές συνεργασίας για <i>εκπαίδευση/έρευνα</i>	1	2	3	4	5	6	7
5114	Πολιτικές <i>οικοδόμησης εμπιστοσύνης</i>	1	2	3	4	5	6	7

5.2. Η ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΗΣ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ

1: Καθόλου αποτελεσματικές

7: Στο μέγιστο αποτελεσματικές

		Μικρής αποτελεσματικότητας				Μεγάλης αποτελεσματικότητας		
521	<i>Τοπικές</i> πολιτικές διασυνοριακής συνεργασίας	1	2	3	4	5	6	7
522	<i>Περιφερειακές</i> πολιτικές διασυνοριακής συνεργασίας	1	2	3	4	5	6	7
523	<i>Εθνικές</i> πολιτικές διασυνοριακής συνεργασίας	1	2	3	4	5	6	7
524	<i>Ευρωπαϊκές</i> πολιτικές διασυνοριακής συνεργασίας (χρηματοδότηση)	1	2	3	4	5	6	7
525	<i>Υποδομές</i> (δρόμοι, σημεία διέλευσης, σιδηρόδρομοι κ.α.)	1	2	3	4	5	6	7
526	Συνεργασία μεταξύ <i>τοπικών αρχών</i>	1	2	3	4	5	6	7
527	Συνεργασία μεταξύ <i>τοπικών επιχειρήσεων</i>	1	2	3	4	5	6	7
528	Πολιτικές συνεργασίας για <i>περιβαλλοντικά</i> προβλήματα	1	2	3	4	5	6	7
529	Πολιτικές συνεργασίας για περιπτώσεις <i>φυσικών καταστροφών</i>	1	2	3	4	5	6	7
5210	Πολιτικές συνεργασίας ενάντια στο <i>οργανωμένο έγκλημα</i>	1	2	3	4	5	6	7
5211	Πολιτικές συνεργασίας για <i>θέματα μετανάστευσης</i>	1	2	3	4	5	6	7
5212	Πολιτικές <i>πολιτιστικής συνεργασίας</i>	1	2	3	4	5	6	7
5213	Πολιτικές συνεργασίας για <i>εκπαίδευση/έρευνα</i>	1	2	3	4	5	6	7
5214	Πολιτικές <i>οικοδόμησης εμπιστοσύνης</i>	1	2	3	4	5	6	7

5.3. ΕΝΕΡΓΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΠΙΚΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΣΤΗΝ ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗ

1: Καθόλου ενεργοί φορείς

7: Πολύ ενεργοί φορείς

		Λίγο ενεργοί				Πολύ ενεργοί		
531	Τοπική Διοίκηση	1	2	3	4	5	6	7
532	Περιφερειακή Διοίκηση	1	2	3	4	5	6	7
533	Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (Μ.Κ.Ο.)	1	2	3	4	5	6	7
534	Τοπικά ή Περιφερειακά Επιμελητήρια	1	2	3	4	5	6	7
535	Εργατικές Ενώσεις	1	2	3	4	5	6	7
536	Πανεπιστήμια και Ερευνητικά Κέντρα	1	2	3	4	5	6	7
537	Αναπτυξιακές Εταιρείες	1	2	3	4	5	6	7
538	Ιδιωτικές επιχειρήσεις	1	2	3	4	5	6	7
539	Πολιτικά Κόμματα	1	2	3	4	5	6	7
5310	Ιδιώτες	1	2	3	4	5	6	7
5311	Δίκτυα Πολιτών	1	2	3	4	5	6	7
5312	Πολιτιστικοί Σύλλογοι	1	2	3	4	5	6	7
5313	Μειονότητες	1	2	3	4	5	6	7
5314	Άλλοι _____	1	2	3	4	5	6	7

6. Αναμενόμενες επιπτώσεις από μια μεγαλύτερη διασυνοριακή αλληλεπίδραση και συνεργασία

6.1. ΤΑ ΟΦΕΛΗ ΑΠΟ ΜΙΑ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΗ ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΔΥΟ ΧΩΡΩΝ

1: Κανένα όφελος

7: Μέγιστο όφελος

Ποιος κερδίζει		Μικρό όφελος				Μεγάλο όφελος		
611	Η χώρα μας	1	2	3	4	5	6	7
612	Η άλλη χώρα	1	2	3	4	5	6	7
613	Η πρωτεύουσα της χώρας μας	1	2	3	4	5	6	7
614	Η πρωτεύουσα της άλλης χώρας	1	2	3	4	5	6	7
615	Η συνοριακή μας περιφέρεια	1	2	3	4	5	6	7
616	Η συνοριακή περιφέρεια της άλλης πλευράς	1	2	3	4	5	6	7
617	Οι μεγάλες πόλεις κοντά στα σύνορα από τη δική μας πλευρά	1	2	3	4	5	6	7
618	Οι μεγάλες πόλεις κοντά στα σύνορα από την άλλη πλευρά	1	2	3	4	5	6	7
619	Οι αγροτικές περιοχές κοντά στα σύνορα από τη δική μας πλευρά	1	2	3	4	5	6	7
6110	Οι αγροτικές περιοχές κοντά στα σύνορα από την άλλη πλευρά	1	2	3	4	5	6	7
6111	Το οργανωμένο έγκλημα στις δύο χώρες	1	2	3	4	5	6	7
6121	Οι πλούσιοι και οι εύποροι στη χώρα μας	1	2	3	4	5	6	7
6113	Οι πλούσιοι και οι εύποροι της άλλης χώρας	1	2	3	4	5	6	7
6114	Οι φτωχοί της χώρας μας	1	2	3	4	5	6	7
6115	Οι φτωχοί της άλλης χώρας	1	2	3	4	5	6	7
6116	Τα πολιτικά κόμματα που βρίσκονται στην εξουσία	1	2	3	4	5	6	7
6117	Τα πολιτικά κόμματα που βρίσκονται στην αντιπολίτευση	1	2	3	4	5	6	7

6.2. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΚΕΡΔΩΝ ΑΠΟ ΜΙΑ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΗ ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΔΥΟ ΧΩΡΩΝ

1: Δεν είναι καθόλου αληθινό

7: Είναι απολύτως αληθινό

Ποιος κερδίζει		Λίγο αληθινό				Πολύ αληθινό		
621	Και οι δύο χώρες κερδίζουν από τη μεγαλύτερη αλληλεπίδραση	1	2	3	4	5	6	7
622	Η άλλη χώρα κερδίζει περισσότερο	1	2	3	4	5	6	7
623	Η χώρα μας κερδίζει περισσότερο	1	2	3	4	5	6	7
624	Και οι δύο συνοριακές ζώνες κερδίζουν από τη μεγαλύτερη αλληλεπίδραση	1	2	3	4	5	6	7
625	Η άλλη συνοριακή ζώνη κερδίζει περισσότερο	1	2	3	4	5	6	7
626	Η δική μας συνοριακή ζώνη κερδίζει περισσότερο	1	2	3	4	5	6	7
627	Η χώρα μας κερδίζει περισσότερα από την περιφέρειά μας	1	2	3	4	5	6	7
628	Η περιφέρειά μας κερδίζει περισσότερο από τη χώρα μας	1	2	3	4	5	6	7
629	Η περιφέρειά μας και η χώρα μας κερδίζουν περίπου το ίδιο	1	2	3	4	5	6	7
6210	Η μεγαλύτερη αλληλεπίδραση επιφέρει στην περιφέρειά μας και χαμένους και κερδισμένους	1	2	3	4	5	6	7
6211	Οι κερδισμένοι είναι περισσότεροι από τους χαμένους στην περιφέρειά μας	1	2	3	4	5	6	7
6212	Οι χαμένοι είναι περισσότεροι από τους κερδισμένους στην περιφέρειά μας	1	2	3	4	5	6	7
6213	Οι κερδισμένοι και οι χαμένοι είναι περίπου το ίδιο στην περιφέρειά μας	1	2	3	4	5	6	7

7. Αναμενόμενες επιπτώσεις της διεύρυνσης της Ε.Ε. στην ευρύτερη περιοχή

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ ΑΠΟ ΤΗ ΔΙΕΥΡΥΝΣΗ ΤΗΣ Ε.Ε.

1: Δεν είναι καθόλου αληθινό

7: Είναι απολύτως αληθινό

Ποιος κερδίζει		Λίγο αληθινό				Πολύ αληθινό		
711	Όλες οι χώρες κερδίζουν	1	2	3	4	5	6	7
712	Η άλλη χώρα (χώρες) κερδίζουν περισσότερο	1	2	3	4	5	6	7
713	Η χώρα μας κερδίζει περισσότερο	1	2	3	4	5	6	7
714	Και οι δύο συνοριακές περιοχές κερδίζουν	1	2	3	4	5	6	7
715	Η άλλη συνοριακή ζώνη κερδίζει περισσότερο	1	2	3	4	5	6	7
716	Η δική μας συνοριακή ζώνη κερδίζει περισσότερο	1	2	3	4	5	6	7
717	Η χώρα μας κερδίζει περισσότερο από την περιφέρειά μας	1	2	3	4	5	6	7
718	Η περιφέρειά μας κερδίζει περισσότερο από τη χώρα μας	1	2	3	4	5	6	7
719	Η περιφέρειά μας και η χώρα μας κερδίζουν περίπου το ίδιο	1	2	3	4	5	6	7
7110	Η διεύρυνση της Ε.Ε. επιφέρει στην περιφέρειά μας και κερδισμένους και χαμένους	1	2	3	4	5	6	7
7111	Οι κερδισμένοι είναι περισσότεροι από τους χαμένους στην περιφέρειά μας	1	2	3	4	5	6	7
7112	Οι χαμένοι είναι περισσότεροι από τους κερδισμένους στην περιφέρειά μας	1	2	3	4	5	6	7
7113	Οι κερδισμένοι και οι χαμένοι είναι περίπου το ίδιο στην περιφέρειά μας	1	2	3	4	5	6	7

7.2. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΔΙΕΥΡΥΝΣΗΣ ΤΗΣ Ε.Ε. ΣΤΗΝ ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗ

1: *πολύ αρνητικές*

7: *Πολύ θετικές*

		Αρνητικές				Θετικές		
721	Τοπικές πολιτικές διασυνοριακής συνεργασίας	1	2	3	4	5	6	7
722	Περιφερειακές πολιτικές διασυνοριακής συνεργασίας	1	2	3	4	5	6	7
723	Εθνικές πολιτικές διασυνοριακής συνεργασίας	1	2	3	4	5	6	7
724	Υποδομές (δρόμοι, σημεία διέλευσης, σιδηρόδρομοι κ.α.)	1	2	3	4	5	6	7
725	Συνεργασία μεταξύ τοπικών αρχών	1	2	3	4	5	6	7
726	Συνεργασία μεταξύ τοπικών επιχειρήσεων	1	2	3	4	5	6	7
727	Πολιτικές συνεργασίας για περιβαλλοντικά προβλήματα	1	2	3	4	5	6	7
728	Πολιτικές συνεργασίας για περιπτώσεις φυσικών καταστροφών	1	2	3	4	5	6	7
729	Πολιτικές συνεργασίας ενάντια στο οργανωμένο έγκλημα	1	2	3	4	5	6	7
7210	Πολιτικές συνεργασίας για θέματα μετανάστευσης	1	2	3	4	5	6	7
7211	Πολιτικές πολιτιστικής συνεργασίας	1	2	3	4	5	6	7
7212	Πολιτικές συνεργασίας για εκπαίδευση/έρευνα	1	2	3	4	5	6	7
7213	Πολιτικές οικοδόμησης εμπιστοσύνης	1	2	3	4	5	6	7

Παράρτημα 3.2 Αναλυτική Συνέντευξη Εμβάθυνσης

ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΕΜΒΑΘΥΝΣΗΣ

I. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

Παρακαλώ σημειώστε την τωρινή σας θέση και τις εργασίες στις οποίες συμμετέχετε ενεργά

Ποια είναι τα κύρια προβλήματα της τοπικής σας περιοχής; Πως βλέπετε το μέλλον της;

Παρακαλώ ονομάστε τα (τρία/πέντε) κύρια εθνικά προβλήματα.

Πώς αξιολογείτε την εξωτερική πολιτική της χώρας σας αναφορικά με τα Βαλκάνια;(π.χ. πολιτικές σχέσεις, οικονομική στρατηγική, περιβαλλοντικές πολιτικές κλπ)

Παρακαλώ πείτε μας για τη δουλειά σας – ποια από τα καθήκοντά σας έχουν τη μεγαλύτερη πρόκληση;

II ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Ποιος είναι ο ρόλος του «συνόρου» και της διασυνοριακής συνεργασίας στη ζωή σας και στη δουλειά σας;

Ποια είναι τα κύρια θέματα στην δική σας συνοριακή περιοχή τα οποία απαιτούν διασυνοριακή συνεργασία;

Ποιοι νομίζετε ότι είναι οι πιο σημαντικοί φορείς που εμπλέκονται στη διασυνοριακή συνεργασία σήμερα;

Γιατί εμπλέκονται οι άνθρωποι σε διασυνοριακή συνεργασία και από τις δυο πλευρές των συνόρων;

Οι παρακάτω ερωτήσεις αφορούν στη διασυνοριακή συνεργασία και την σπουδαιότητά της στην περιοχή σας γενικότερα: Πόσο σπουδαία θα χαρακτηρίζατε την διασυνοριακή συνεργασία σε θέματα όπως:

(5.1) 'εσωτερικών σχέσεων' μέσα σε μια συγκεκριμένη κοινότητα; (π.χ. επιχειρηματίες, μετανάστες, μειονότητες, δημόσιοι υπάλληλοι κλπ)

(5.2) εσωτερικές σχέσεις ανάμεσα σε κοινότητες της ίδια πλευράς των συνόρων (ή διαπεριφερειακές σχέσεις);

(5.3) Σχέσεις κέντρου - περιφέρειας (π.χ. συνοριακή περιοχή έναντι κεντρικής κυβέρνησης)

(5.4) Ανάπτυξη διεθνών σχέσεων (μη διασυνοριακής φύσεως) την κοινότητας

III. ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ

Με ποιες εικόνες ή αντιλήψεις συνδέετε την έννοια «σύνορα» και «συνοριακή περιοχή»; (π.χ. Τα σύνορα χωρίζουν, παρέχουν προστασία, λειτουργούν σαν γέφυρα;)

Πώς αντιλαμβάνεστε τον όρο 'εμείς' και οι 'άλλοι'; Εκτός της οικογένειάς σας και τους φίλους σας, με ποιον τρόπο θα περιγράφατε τους ανθρώπους της «άλλης πλευράς» σε σχέση με πολιτιστικά, πολιτικά, χωρικά ή οικονομικά σύνορα;

Θα θεωρούσατε την συνοριακή περιοχή σαν μια περιοχή που θα μπορούσε να «σταθεί» από μόνη της; Υπάρχει η αίσθηση της περιφερειακής ταυτότητας;

Πώς ταυτίζονται οι πολίτες με την ιδέα της «διασυνοριακής περιοχής»; Πώς αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους σε σχέση με αυτήν την περιοχή;

Αντιλαμβάνεται το ευρύτερο κοινό τις δραστηριότητες της συνοριακής περιοχής σας; Αν γίνονται αντιληπτές ποιες νομίζετε ότι είναι οι στρατηγικές οι οποίες υιοθετούνται για να γίνουν οι δραστηριότητες γνωστές;

Ποια κατά την γνώμη σας είναι η οικονομική κατάσταση της άλλης πλευράς των συνόρων; Είναι πιο αναπτυγμένη ή πιο καθυστερημένη αναπτυξιακά;

Εάν τα πάνε καλύτερα ποια είναι η εξήγηση για αυτό; Εάν τα πάνε χειρότερα ποια θα μπορούσε να είναι η εξήγηση;

Ποια είναι η γνώμη σας για τα ταξίδια άνευ βίζας; Είναι σημαντικό/ επιθυμητό; Εάν όχι, γιατί;

Υπάρχουν αρνητικές πλευρές στην άποψη για πιο ανοικτά σύνορα; Βλέπετε τυχόν κινδύνους ως προς την δική σας ταυτότητα, κοινωνική ασφάλεια, περιβάλλον, κλπ. εάν το καθεστώς των συνόρων αλλάξει; Εάν ναι, ποιοι είναι ακριβώς οι κίνδυνοι; Τι θα μπορούσε ν' αλλάξει εάν τα σύνορα ήταν ανοικτά;

IV. ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

Ποια είναι τα βασικά σχέδια/ έργα διασυνοριακής συνεργασίας στη δική σας συνοριακή περιφέρεια τα οποία έχουν γίνει ή βρίσκονται σε εξέλιξη και οδεύουν προς την ολοκλήρωσή τους;

Ποια είναι τα μελλοντικά σχέδια που έχετε αναπτύξει για έργα διασυνοριακής συνεργασίας;

Ποιοι είναι οι εταίροι της συνοριακής περιοχής σας; Πώς γίνεται η επικοινωνία μαζί τους; Πώς χειρίζονται οι υποθέσεις συγκρουόμενων συμφερόντων;

Νομίζετε πως οι φορείς αξιοποιούν κατάλληλα τις ευκαιρίες χρηματοδότησης;

Ποιες ομάδες θα έπρεπε να εμπλακούν περισσότερο στη διασυνοριακή συνεργασία;

Ποια πλευρά των συνόρων κατά την γνώμη σας κερδίζει περισσότερο από την διασυνοριακή συνεργασία; Γιατί;

Ποια πλευρά των συνόρων αναλαμβάνει διασυνοριακές πρωτοβουλίες πιο συχνά;

Θεωρείτε επαρκές το επίπεδο της υπάρχουσας οικονομικής αλληλεπίδρασης; Γιατί;

Ποιοι είναι οι φραγμοί στην διασυνοριακή αλληλεπίδραση και συνεργασία;

V. ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ

Ποιο επίπεδο είναι πιο δραστήριο σε πρωτοβουλίες διασυνοριακής συνεργασίας: το τοπικό, το περιφερειακό, το κρατικό ή το Ευρωπαϊκό επίπεδο;

Ποιοι είναι οι μόνιμοι θεσμοί διασυνοριακής συνεργασίας στην δική σας συνοριακή περιοχή; (π.χ. Ευρωπεριοχή ή άλλο;)

Υπήρξαν θεσμοί διασυνοριακής συνεργασίας (π.χ. Ευρωπεριοχές σε άλλες χώρες) που λειτούργησαν ως μοντέλα; ή συστήθηκαν θεσμοί διασυνοριακής συνεργασίας στην περιοχή σας ανεξάρτητα από άλλα παραδείγματα ή μοντέλα; εάν ναι, γιατί;

Ποιους υπάρχοντες θεσμούς (επίσημοι κανονισμοί και νόμοι) θεωρείτε ότι εμποδίζουν τη διασυνοριακή συνεργασία; Ποιοι κατά την γνώμη σας είναι οι θεσμοί που ενθαρρύνουν τη διασυνοριακή συνεργασία;

Ποιος κατά την γνώμη σας είναι ο πιο σημαντικός παράγοντας που παρακινεί τη συνέχιση της διασυνοριακής συνεργασίας: οικονομικό όφελος από τη διασυνοριακή συνεργασία, ανάγκη για πολιτιστική επικοινωνία, διαθέσιμες χρηματοδοτήσεις για διασυνοριακή συνεργασία; (π.χ. από την Ευρωπαϊκή Ένωση, από εθνικές κυβερνήσεις, κλπ) ή άλλο;

Λαμβάνετε υποστήριξη από τοπικές, περιφερικές, κρατικές αρχές ή από την Ευρωπαϊκή Ένωση και τι είδους (οικονομική, συμβουλευτική κλπ); Είναι επαρκής;

Από πού λαμβάνετε την μεγαλύτερη οικονομική υποστήριξη;

Ποιες πολιτικές θεωρείτε ως μη αποτελεσματικές και θα θέλατε να τις βλέπετε να αλλάζουν;

Πως βλέπετε το μέλλον της διασυνοριακής ζώνης μετά την ολοκλήρωση των κάθετων στην Εγνατία αξόνων;

Παράρτημα 4.1 Προτεινόμενος αρχικός κατάλογος των προγραμμάτων γειτνίασης

Πρόγραμμα Γειτνίασης	Σχετικές χώρες
Βορράς (Kolarctic)	Fin, S, N, Rus
Καρελία	Fin, Rus
Νοτιοανατολική Φινλανδία/Ρωσία	Fin, Rus
Εσθονία/Λετονία/Ρωσία	EE, LV, Rus
Λετονία/Λιθουανία/Λευκορωσία	LV, LT, Bel
Λιθουανία/Πολωνία/Ρωσία	LT, PL, Rus
Πολωνία/Ουκρανία/Λευκορωσία	PL, UKR, Bel
Ουγγαρία/Σλοβακία/Ουκρανία	Hun, SLK, UKR
Σλοβενία/Ουγγαρία/Κροατία	SLN, Hun, HR
Ουγγαρία/Ρουμανία/Σερβία Μαυροβούνιο	& HUN, Rom, SeM
Ιταλία/Αδριατική	I, HR, BiH, SM, ALB
Ιταλία/Αλβανία	I, ALB
Ελλάδα/Αλβανία	GR, ALB
Ελλάδα/ΠΓΔΜ	GR, FYROM
Ισπανία/Μαρόκο	E, MAR
Γιβραλτάρ/Μαρόκο	Gib, MAR
Ρουμανία/Ουκρανία	Rom, UKR
Ρουμανία/Μολδαβία	Rom, MOL
Βουλγαρία/Σερβία & Μαυροβούνιο	Bul, SeM
Βουλγαρία/ΠΓΔΜ	Bul, FYROM
Βαλτική Θάλασσα	D, DK, S, FIN, EE, LV, LT, PL, N, Rus, Bel
Κεντρική περιοχή και περιοχή του Δούναβη	D, A, I, GR, CZ, SLK, SLN, PL, HUN, ROM, BUL, HR, SeM, BiH,

	FYROM, ALB, UKR, MOL
Δυτική Μεσόγειος	I, F, E, P, UK, Mal, (MAR, ALG, TUN)
Archimed	GR, I, Mal, Cyp, (TUR, EGY, ISR, LEB, SYR, Pal, Jor)

Πηγή: CEC (2004a), *“Communication from the Communities, On the Commission Proposals for the Action Plans under the European Neighbourhood Policy (ENP)”*, COM(2004) 795 final.

Αυτός ο κατάλογος προγραμμάτων είναι καθαρά ενδεικτικός και βασίζεται στα προγράμματα INTERREG για τα σημερινά και μελλοντικά κράτη μέλη, καθώς και στα μελλοντικά προγράμματα διασυνοριακής συνεργασίας PHARE στα εξωτερικά σύνορα της διευρυμένης Ένωσης.